നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

മജ്ഝിമനികായേ

ഉപരിപണ്ണാസ-ടീകാ

൧. ദേവദഹവഗ്ഗോ

൧. ദേവദഹസുത്തവണ്ണനാ

൧. ദിബ്ബന്തി കാമഗുണേഹി കീളന്തി, ലളന്തി, തേസു വാ വിഹരന്തി, വിജയസമത്ഥതായോഗേന പച്ചത്ഥികേ വിജേതും ഇച്ഛന്തി; ഇസ്സരിയട്ഠാനാദിസക്കാരദാനഗ്ഗഹണം തംതംഅത്ഥാനുസാസനഞ്ച കരോന്താ വോഹരന്തി, പുഞ്ഞാനുഭാവപ്പത്തായ ജുതിയാ ജോതേന്തി വാതി **ദേവാ വുച്ചന്തി രാജാനോ**. തഥാ ഹി തേ ചതൂഹി സങ്ഗഹവത്ഥൂഹി ജനം രഞ്ജയന്താ സയം യഥാവുത്തേഹി വിസേസേഹി രാജന്തി ദിബ്ബന്തി സോഭന്തീതി ച, **"രാജാനോ"**തി വുച്ചന്തി. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം നിഗമദേസേ. **സാ**തി പോക്ഖരണീ. **ത**ന്തി തം, ''ദേവദഹ''ന്തി ലദ്ധനാമം പോക്ഖരണിം ഉപാദായ, തസ്സ അദൂരഭവത്താതി കേചി. **സബ്ബം** സുഖാദിഭേദം വേദയിതം. **പുബ്ബേ**തി പുരിമജാതിയം. **കതകമ്മപച്ചയാ**തി കതസ്സ കമ്മസ്സ പച്ചയഭാവതോ ജാതം കമ്മം പടിച്ച. തേന സബ്ബാപി വേദനാ കമ്മഫലഭൂതാ ഏവ അനുഭവിതബ്ബാതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"ഇമിനാ"**തിആദി. **അനിയമേത്വാ വുത്ത**ന്തി, ''സന്തി, ഭിക്ഖവേ, ഏകേ സമണബ്രാഹ്മണാ ഏവംവാദിനോ''തി ഏവം ഇമേ നാമാതി അവിസേസേത്വാ വുത്തമത്ഥം. **നിയമേത്വാ**തി, ''ഏവംവാദിനോ, ഭിക്ഖവേ, നിഗണ്ഠാ''തി ഏവം വിസേസേത്വാ ദസ്സേതി.

കലിസാസനന്തി പരാജയം. കലീതി ഹി അനത്ഥോ വുച്ചതി, കലീതി സസതി വിപ്ഫരതീതി **കലിസാസനം,** പരാജയോ. കലീതി വാ കോധമാനാദികിലേസജാതി, തായ പന അയുത്തവാദിതാ **കലിസാസനം**. തം **ആരോപേതുകാമോ** വിഭാവേതുകാമോ . **യേ** കമ്മം കതം അകതം വാതി **ന ജാനന്തി, തേ കഥം** തം ഏദിസന്തി **ജാനിസ്സന്തി**. യേ ച കമ്മം പഭേദതോ ന ജാനന്തി, തേ കഥം തസ്സ വിപാകം ജാനിസ്സന്തി; വിപാകപരിയോസിതഭാവം ജാനിസ്സന്തി, യേ ച പാപസ്സ കമ്മസ്സ പടിപക്ഖമേവ ന ജാനന്തി; തേ കഥം തസ്സ പഹാനം കുസലകമ്മസ്സ ച സമ്പാദനവിധിം ജാനിസ്സന്തീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ, **"ഉത്തരി പുച്ഛായപി ഏസേവ നയോ"**തി ആഹ.

൨. കിഞ്ചാപി **ചൂളദുക്ഖക്ഖന്ധേപി,** (മ॰ നി॰ ൧.൧൭൯) **"ഏവം സന്തേ"**തി ഇമിനാ തേസം നിഗണ്ഠാനം അജാനനഭാവോ ഏവ ഉജുകം പകാസിതോ ഹേട്ഠാ ദേസനായ തഥാ പവത്തത്താ. തഥാ ഹി **അട്ഠകഥായം** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൭൯) വുത്തം - ''ഏവം സന്തേതി തുമ്ഹാകം ഏവം അജാനനഭാവേ സതീ''തി, തഥാപി തത്ഥ ഉപരിദേസനായ സമ്ബന്ധോ ഏവമത്ഥോ വുച്ചമാനോ യുജ്ജതി, ന അഞ്ഞഥാതി ദസ്സേതും ഇധ, **"മഹാനിഗണ്ഠസ്സ വചനേ സച്ചേ സന്തേതി അത്ഥോ"**തി വുത്തം. **ഏത്തകസ്സ ഠാനസ്സാ**തി യഥാവുത്തസ്സ പഞ്ചപരിമാണസ്സ കാരണസ്സ.

൩. അനേകവാരം വിസരഞ്ജനം ഇധ ഗാള്ഹാപലേപനം, ന സാടകസ്സ വിയ ലിത്തതാതി ആഹ - **"ബഹലൂപ...പേ॰... ലിത്തേന വിയാ"**തി. **വുത്തമേവ,** ന പുന വത്തബ്ബം, തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ.

ഇമേസം നിഗണ്ഠാനം താദിസസ്സ തേസം അഭാവതോ, **"ജാനനകാലോ സിയാ"**തി പരികപ്പവസേന വദതി. തേന ഏവം ജാനിതും തേഹി സക്കാ സിയാ, തേസഞ്ച ദസ്സനം സച്ചം സിയാ. യസ്മാ തേസം ദസ്സനം അസച്ചം, തസ്മാ തേ ന ജാനിംസൂതി ദസ്സേതി. **ചതൂസു കാലേസൂ**തി വണമുഖസ്സ പരികന്തനകാലോ, സല്ലസ്സ ഏസനകാലോ, അബ്ബുഹനകാലോ, വണമുഖേ അഗദങ്ഗാരഓദഹനകാലോതി ഇമേസു ചതൂസു കാലേസു. **സുദ്ധന്തേ**തി സുദ്ധകോട്ഠാസേ, ദുക്ഖസ്സ അനവസേസതോ നിജ്ജീരണട്ഠേന നിദ്ദുക്ഖഭാവേതി അത്ഥോ. **ഏകായ ഉപമായാ**തി, "സല്ലേന വിദ്ധസ്സ ഹി വിദ്ധകാലേ വേദനായ പാകടകാലോ വിയാ"തി ഇമായ ഏകായ ഉപമായ. **തയോ അത്ഥാ**തി പുബ്ബേ അഹുവമ്ഹാ വാ നോ വാ, പാപകമ്മം അകരിമ്ഹാ വാ നോ വാ, ഏവരൂപം വാ പാപകമ്മം അകരിമ്ഹാതി ഇമേ തയോ അത്ഥാ. **ചതൂഹി ഉപമാഹീ**തി വണമുഖപരികന്തനാദീഹി ചതൂഹി ഉപമാഹി. **ഏകോ അത്ഥോ**തി, "ഏത്തകം ദുക്ഖം നിജ്ജിണ്ണ"ന്തിആദിനാ വുത്തോ ഏകോ അത്ഥോ. സോ ഹി ദുക്ഖനിജ്ജീരണഭാവസാമഞ്ഞാ ഏകോ അത്ഥോതി വുത്തോ.

൪. **ഇമേ പന** നിഗണ്ഠാ. ആസങ്കായ **വിദ്ധോസ്മീതി സഞ്ഞം ഉപ്പാദേത്വാ. പച്ചാഹരിതു**ന്തി പച്ചാവത്തിതും, പരിഹരിതുന്തി അത്ഥോ.

൫. **അതീതവാദം സദ്ദഹന്താന**ന്തി, "അത്ഥി ഖോ, ഭോ, നിഗണ്ഠാ പുബ്ബേ പാപകമ്മം കത"ന്തി ഏവം അതീതംസം ആരബ്ഭ പവത്തം മഹാനിഗണ്ഠസ്സ വാദം സദ്ദഹന്താനം. **ഭൂതത്താ**തി യഥാഭൂതത്താ കിം അവിപരീതമേവ അത്ഥം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്താതി പുച്ഛതി. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. സഹ ധമ്മേനാതി സഹധമ്മോ, സോ ഏവ **സഹധമ്മികോ** യഥാ "വേനയികോ"തി (അ॰ നി॰ വ്വ.൧൧; പാരാ॰ വ്വ). "ധമ്മോ"തി ഏത്ഥ കാരണം അധിപ്പേതന്തി ആഹ - **"സഹേതുകം സകാരണ"**ന്തി. പടിഹരതി പടിവത്തേതീതി പടിഹാരോ, വാദോ ഏവ പടിഹാരോ **വാദപടിഹാരോ;** തം, ഉത്തരന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ - **"പച്ചാഗമനകവാദ"**ന്തി, ചോദനം പരിവത്തേത്വാ പടിപാകതികകരണന്തി അത്ഥോ. **തേസ**ന്തി ഇദം ആവുത്തിവസേന ഗഹേതബ്ബം, "തേസം സദ്ധാഛേദകവാദം നാമ തേസം ദസ്സേതീ"തി.

൬. **അവിജ്ജാ അഞ്ഞാണാ സമ്മോഹാ**തി പരിയായവചനമേതം. **അവിജ്ജാ**തി വാ അവിജ്ജായ കരണഭൂതായ. **അഞ്ഞാണേനാ**തി അജാനനേന. **സമ്മോഹേനാ**തി സമ്മുയ്ഹനേന മഹാമുള്ഹതായ. സാമംയേവ ഓപക്കമികാ ഏതരഹി അത്തനോ ഉപക്കമഹേതു ദുക്ഖവേദനം വേദിയമാനം - "യംകിഞ്ചായം...പേ॰... പുബ്ബേകതഹേതൂ"തി **വിപരീതതോ സദ്ദഹഥ.** പുബ്ബേകതഹേതുവാദസഞ്ഞിതം **വിപല്ലാസഗ്ഗാഹം ഗണ്ഹഥ.**

൭. **ദിട്ഠധമ്മോ വുച്ചതി** പച്ചക്ഖഭൂതോ, തത്ഥ വേദിതബ്ബം ഫലം **ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം.** തേനാഹ - **"ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ വിപാകദായക"**ന്തി. **പയോഗേനാ**തി കായികേന പയോഗേന വാ വാചസികേന വാ പയോഗേന. **പധാനേനാ**തി പദഹനേന ചേതസികേന ഉസ്സാഹനേന. ആസന്നേ ഭവന്തരേ വിപാചേതും ന സക്കാ, പഗേവ ദൂരേതി ദസ്സേതും, **"ദുതിയേ വാ തതിയേ വാ**

അത്തഭാവേ"തി വുത്തം. നിബ്ബത്തകഭാവതോ സുഖവേദനായ ഹിതന്തി **സുഖവേദനീയം**. സാ പന വിപാകവേദനാഭാവതോ ഏകന്തതോ ഇട്ഠാരമ്മണാ ഏവ ഹോതീതി ആഹ **"ഇട്ഠാരമ്മണവിപാകദായക"**ന്തി. **വിപരീത**ന്തി അനിട്ഠാരമ്മണവിപാകദായകം. **നിപ്ഫന്നേ**തി സദ്ധിം അഞ്ഞേന കമ്മേന നിബ്ബത്തേ. **സമ്പരായവേദനീയസ്സാ**തി ഉപപജ്ജവേദനീയസ്സ അപരാപരിയവേദനീയസ്സ. **ഏവം സന്തേപീ**തി കാമം പരിപക്കവേദനീയന്തി ദിട്ഠധമ്മവേദനീയമേവ വുച്ചതി, തഥാപി അത്ഥേത്ഥ അതിസയോ ദിട്ഠധമ്മവിസേസഭാവതോ പരിപക്കവേദനീയസ്സാതി ദസ്സേതും, **"അയമേത്ഥാ"**തിആദി വുത്തം. യസ്മിം ദിവസേ കതം, തതോ **സത്തദിവസബ്ഭന്തരേ**.

തത്രാതി തസ്മിം പരിപക്കവേദനീയകമ്മസ്സ സത്തദിവസബ്ഭന്തരേ വിപാകദാനേ. **ഏകവാരം കസിത്വാ നിസീദി** ഛാതജ്ഝത്തോ ഹുത്വാ. **ആഗച്ഛന്തീ ആഹ** - "ഉസ്സൂരേ ഭത്തം ആഹരീയിത്ഥാ"തി ദോമനസ്സം അനുപ്പാദേത്വാ യഥാ കതപുഞ്ഞം അനുമോദതി. **വിജ്ജോതമാനം ദിസ്വാ,** "കിം നു ഖോ ഇദമ്പി തപ്പകാരോ, മമ ചിത്തവികപ്പമത്തം, ഉദാഹു സുവണ്ണമേവാ"തി വീമംസന്തോ **യട്ഠിയാ പഹരിത്വാ**.

വാളയക്ഖസഞ്ചരണത്താ രാജഗഹൂപചാരസ്സ **നഗരേ സഹസ്സഭണ്ഡികം ചാരേസും**. ഉപ്പന്നരാഗോ **ചൂളായ ഡംസി. രഞ്ഞോ ആചിക്ഖിത്വാ**തി തം പവത്തിം രഞ്ഞോ ആചിക്ഖിത്വാ. **മല്ലികായ വത്ഥു** ധമ്മപദവത്ഥുമ്ഹി (ധം॰ പ॰ അട്ഠ॰ വ.മല്ലികാദേവീവത്ഥു) ആഗതേന നയേന കഥേതബ്ബം.

മരണസന്തികേപി കതം, പഗേവ തതോ പുരേതരം അതീതത്തഭാവേസു ച കതം. **ഇധ നിബ്ബത്തിതവിപാകോതി വുത്തോ** അവസ്സംഭാവിഭാവതോ. **സമ്പരായവേദനീയമേവ** ഭവന്തരേ വിപാകദായകഭാവതോ. **ഇധ നിബ്ബത്തിതഗുണോത്വേവ വുത്തോ,** ന ഇധ നിബ്ബത്തിതവിപാകോതി വിമുത്തിഭാവതോ. **പരിപക്കവേദനീയന്തി വേദിതബ്ബം** ഹേട്ഠാ വുത്തപരിപക്കവേദനീയലക്ഖണാനതിവത്തനതോ. **സബ്ബലഹും ഫലദായികാ**തി ഏതേന ഫലുപ്പാദനസമത്ഥതായോഗേന കമ്മസ്സ പരിപക്കവേദനീയതാതി ദസ്സേതി.

ചതുപ്പഞ്ചക്ഖന്ധഫലതായ **സഞ്ഞാഭവൂപഗം** കമ്മം **ബഹുവേദനീയ**ന്തി വുത്തം. ഏകഖന്ധഫലത്താ **അസഞ്ഞാഭവൂപഗം** കമ്മം **അപ്പവേദനീയം**. കേചി പന, "അരൂപാവചരകമ്മം ബഹുകാലം വേദിതബ്ബഫലത്താ ബഹുവേദനീയം, ഇതരം അപ്പവേദനീയം. രൂപാരൂപാവചരകമ്മം വാ ബഹുവേദനീയം, പരിത്തകമ്മം അപ്പവേദനീയ"ന്തി വദന്തി. **സവിപാകം കമ്മ**ന്തി പച്ചയന്തരസമവായേ വിപാകുപ്പാദനസമത്ഥം, ന ആരദ്ധവിപാകമേവ. **അവിപാകം കമ്മ**ന്തി പച്ചയവേകല്ലേന വിപച്ചിതും അസമത്ഥം അഹോസികമ്മാദിഭേദം.

വ്യ. ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാദീനന്തി ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാദീനം ദസന്നം കമ്മാനം ഉപക്കമേന കമ്മാനം അഞ്ഞാഥാഭാവസ്സ അനാപാദനീയത്താ യഥാസഭാവേനേവ കമ്മാനി തിട്ഠന്തി. തത്ഥ നിഗണ്ഠാനം ഉപക്കമോ നിപ്പയോജനോതി ആഹ **"അഫലോ"**തി. നിഗണ്ഠാനം പദഹനസ്സ മിച്ഛാവായാമസ്സ നിപ്ഫലഭാവപ്പവേദനോ **പധാനച്ഛേദകവാദോ. പരേഹി വുത്തകാരണേഹീ**തി യേഹി കാരണേഹി നിഗണ്ഠാനം വാദേസു ദോസം ദസ്സേന്തി. തേഹി പരേഹി

വുത്തകാരണേഹി. ന ഹി ലക്ഖണയുത്തേന ഹേതുനാ വിനാ പരവാദേസു ദോസം ദസ്സേതും സക്കാ. തേനാഹ **"സകാരണാ ഹുത്വാ"**തി. **നിഗണ്ഠാനം വാദാ ച അനുവാദാ ചാ**തി നിഗണ്ഠേഹി വുച്ചമാനാ സകസകസമയപ്പവേദികാ വാദാചേവ സാവകേഹി വുച്ചമാനാ തേസം അനുവാദാ ച. **വിഞ്ഞൂഹി ഗരഹിതബ്ബം കാരണം ആഗച്ഛന്തീ**തി, "അയമേത്ഥ ദോസോ"തി തത്ഥ തത്ഥ വിഞ്ഞൂഹി പണ്ഡിതേഹി ഗരഹാരഹം കാരണം ഉപഗച്ഛന്തി, പാപുണന്തീതി അത്ഥോ. **തസ്സത്ഥോ**തിആദീസു അയം സങ്ഖേപത്ഥോ , "വുത്തനയേന പരേഹി വുത്തേന കാരണേന സകാരണാ ഹുത്വാ ദോസദസ്സനവസേന നിഗണ്ഠാനം വാദാ അനുപ്പത്താ, തതോ ഏവ തം വാദം അപ്പസാദനീയഭാവദസ്സനേന സോസേന്താ ഹേതുസമ്പത്തിവോഹാരസുക്ഖനേന മിലാപേന്താ ദുക്കടകമ്മകാരിനോതിആദയോ ദസ ഗാരയ്ഹാപദേസാ ഉപഗച്ഛന്തീ"തി.

൯. സങ്ഗതിഭാവഹേതൂതി തത്ഥ തത്ഥ യദിച്ഛായ സമുട്ഠിതസങ്ഗതിനിമിത്തം. സാ പന സങ്ഗതി നിയതിലക്ഖണാതി ആഹ **"നിയതിഭാവകാരണാ"**തി. അച്ഛേജ്ജസുത്താവുതഅഭേജ്ജമണി വിയ ഹി പടിനിയതതാ നിയതിപവത്തീതി. **ഛളഭിജാതിഹേതൂ**തി കണ്ഹാഭിജാതി നീലാഭിജാതി ലോഹിതാഭിജാതി ഹലിദ്ദാഭിജാതി സുക്കാഭിജാതി പരമസുക്കാഭിജാതീതി ഇമാസു അഭിജാതീസു ജാതിനിമിത്തം. **പാപസങ്ഗതികാ**തി നിഹീനസങ്ഗതികാ.

൧൦. അനദ്ധഭൂതന്തി ഏത്ഥ അധി-സദ്ദേന സമാനത്ഥോ **അദ്ധ**-സദ്ദോതി ആഹ - **"അനദ്ധഭൂതന്തി അനധിഭൂത"**ന്തി. യഥാ ആപായികോ അത്തഭാവോ മഹതാ ദുക്ഖേന അഭിഭുയ്യതി, ന തഥാ അയന്തി ആഹ - **"ദുക്ഖേന അനധിഭൂതോ നാമ മനുസ്സത്തഭാവോ വുച്ചതീ"**തി. "അചേലകോ ഹോതീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൯൪) വുത്തായ **നാനപ്പകാരായ ദുക്കരകാരികായ** കിലമഥേന. യദി ഏവം കഥം ധുതങ്ഗധരാതി ആഹ **"യേ പനാ"**തിആദി. **നിയ്യാനികസാസനസ്മിഞ്ഹി വീരിയ**ന്തി വിവട്ടസന്നിസ്സിതം കത്വാ പവത്തിയമാനം വീരിയം സരീരം ഖേദന്തമ്പി **സമ്മാവായാമോ നാമ ഹോതി** ഞായാരദ്ധഭാവതോ.

ഥേരോതി ഏത്ഥ ആഗതമഹാരക്ഖിതത്ഥേരോ. **തിസ്സോ സമ്പത്തിയോ** മനുസ്സദേവനിബ്ബാനസമ്പത്തിയോ, സീലസമാധിപഞ്ഞാസമ്പത്തിയോ വാ. **ഖുരഗ്ഗേയേവാ**തി ഖുരേ സീസഗ്ഗേ ഏവ, ഖുരേ സീസഗ്ഗതോ അപനീതേ ഏവാതി അധിപ്പായോ. **അയന്തി**, "ഇസ്സരകുലേ നിബ്ബത്തോ"തിആദിനാ വുത്തോ. ന സബ്ബേ ഏവ സക്കാരപുബ്ബകം പബ്ബജിത്വാ അരഹത്തം പാപുണന്തീതി ആഹ **"യോ ദാസികുച്ഛിയ"**ന്തിആദി. **രജതമുദ്ദികന്തി** രജതമയം അങ്ഗുലിമുദ്ദികം. **ഗോരകപിയങ്ഗുമത്തേനപീ**തി കപിത്ഥഛല്ലികങ്ഗുപുപ്ഫഗന്ധമത്തേനപി.

ധമ്മേന ഞായേന ആഗതസുഖം ധമ്മസുഖന്തി ആഹ - **"സങ്ഘതോ വാ... പേ॰... പച്ചയസുഖ"**ന്തി. **അമുച്ഛിതോ**തി അനജ്ഝാപന്നോ. ഇദാനി തം അനജ്ഝാപന്നതം തസ്സ ച ഫലം ദസ്സേതും **"ധമ്മികം ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ഇമസ്സാ**തി സമുദയസ്സ. സോ ഹി പഞ്ചക്ഖന്ധസ്സ ദുക്ഖസ്സ കാരണഭൂതത്താ ആസന്നോ പച്ചക്ഖോ കത്വാ വുത്തോ. തേനാഹ **"പച്ചുപ്പന്നാന"**ന്തിആദി. **സങ്ഖാര**ന്തി യഥാരദ്ധായ സാതിസയം കരണതോ സങ്ഖാരന്തി ലദ്ധനാമം ബലവവീരിയം ഉസ്സോള്ഹിം. **പദഹതോ**തി പയുഞ്ജന്തസ്സ പവത്തേന്തസ്സ. **മഗ്ഗേന വിരാഗോ ഹോതീ**തി അരിയമഗ്ഗേന ദുക്ഖനിദാനസ്സ വിരജ്ജനാ ഹോതി. തേനാഹ **"ഇദം വുത്തം ഹോതീ"**തി. **ഇമിനാ സുഖാപടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ കഥിതാ**

അകസിരേനേവ സീഘതരം മഗ്ഗപഞ്ജാനതായ ബോധിതത്താ. **മജ്ഝത്തതാകാരോ**തി വീരിയൂപേക്ഖമാഹ. **സങ്ഖാരം തത്ഥ പദഹതീ**തി പധാനസങ്ഖാരം തത്ഥ ദുക്ഖനിദാനസ്സ വിരജ്ജനനിമിത്തം വിരജ്ജനത്ഥം പദഹതി. കഥം? **മഗ്ഗപ്പധാനേന** ചതുകിച്ചപ്പധാനേ അരിയമഗ്ഗേ വായാമേന **പദഹതി** വായമതി. **അജ്ഝുപേക്ഖതോ**തി വീരിയസ്സ അനച്ചാരദ്ധനാതിസിഥിലതായ വീരിയസമതായോജനേ ബ്യാപാരാകരണേന അജ്ഝുപേക്ഖതോ. തേനാഹ **“ഉപേക്ഖം ഭാവേന്തസ്സാ”**തി. ഉപേക്ഖാഭാവനാ ച നാമേത്ഥ തഥാപവത്താ അരിയമഗ്ഗഭാവനാ ഏവാതി ആഹ - **“മഗ്ഗഭാവനായ ഭാവേതീ”**തി.

ഏത്ഥ ച ഏവം പാളിയാ പദയോജനാ വേദിതബ്ബാ, - “സോ ഏവം പജാനാതി. കഥം? സങ്ഖാരം മേ പദഹതോ സങ്ഖാരപദഹനാ ഇമസ്സ ദുക്ഖനിദാനസ്സ വിരാഗോ ഹോതി , അജ്ഝുപേക്ഖതോ മേ ഉപേക്ഖനാ ഇമസ്സ ദുക്ഖനിദാനസ്സ വിരാഗോ ഹോതീ”തി. പടിപജ്ജമാനസ്സ ചായം പുബ്ബഭാഗവീമംസസ്സാതി ഗഹേതബ്ബം. തത്ഥ **സങ്ഖാരപ്പധാനാ**തി സമ്മസനപദേന സുഖേനേവ ഖിപ്പതരം ഭാവനാഉസ്സുക്കാപനവീരിയം ദസ്സിതന്തി സുഖാപടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ ദസ്സിതാ. **അജ്ഝുപേക്ഖതോ**തി ഏത്ഥ കസ്സചി നാതിദള്ഹം കത്വാ പവത്തിതവീരിയേനപി ദുക്ഖനിദാനസ്സ വിരാഗോ ഹോതി വിപസ്സനമനുയുഞ്ജതീതി ദസ്സിതം. ഉഭയത്ഥാപി ചതുത്ഥീയേവ പടിപദാ വിഭാവിതാതി ദട്ഠബ്ബം. ഇദാനി, “യസ്സ ഹി ഖ്വാസ്സ...പേ॰... ഉപേക്ഖം തത്ഥ ഭാവേതീ”തി വാരേഹി താസംയേവ പടിപദാനം വസേന തേസം പുഗ്ഗലാനം പടിപത്തി ദസ്സിതാ. വട്ടദുക്ഖനിദാനസ്സ പരിജിണ്ണം ഇമേഹി വാരേഹി ദുക്ഖക്ഖയോ വിഭാവിതോ.

൧൧. ബദ്ധചിത്തോതി സമ്ബദ്ധചിത്തോ. **ബഹലച്ഛന്ദോ**തി ബഹലതണ്ഹാഛന്ദോ. **അതിചരിത്വാ**തി അതിക്കമിത്വാ. നടസത്ഥവിധിനാ നച്ചനകാ **നടാ, നച്ചകാ** ഇതരേ. **സോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി,** “ഈദിസം നാമ ഇത്ഥിം പരിച്ചജി”ന്തി. **ഛിജ്ജാ**തി ദ്വിധാ ഹോതു. **ഭിജ്ജാ**തി ഭിജ്ജതു. “ഛിജ്ജ വാ ഭിജ്ജവാ”തി പദദ്വയേനപി വിനാസമേവ വദതി. **ഞത്വാ**തി പുബ്ബഭാഗഞാണേന ജാനിത്വാ. **തദുഭയ**ന്തി സങ്ഖാരപദഹനഉപേക്ഖാഭാവനം.

൧൨. പേസേന്തസ്സാതി വായമന്തസ്സ. **തം സന്ധായാ**തി ദുക്ഖായ പടിപദായ നിയ്യാനതം സന്ധായ.

ഉസുകാരോ വിയ യോഗീ തേജനസ്സ വിയ ചിത്തസ്സ ഉജുകരണതോ. ഗോമുത്ത**വങ്കം,** ചന്ദലേഖാ**കുടിലം,** നങ്ഗലകോടി**ജിമ്ഹം** ചിത്തം. **അലാതാ വിയ വീരിയം** ആതാപന-പരിതാപനതോ. **കഞ്ജികതേലം വിയ സദ്ധാ** സിനേഹനതോ. **നമനദണ്ഡകോ വിയ ലോകുത്തരമഗ്ഗോ** നിബ്ബാനാരമ്മണേ ചിത്തസ്സ നാമനതോ. **ലോകുത്തരമഗ്ഗേന** ചിത്തസ്സ **ഉജുകരണം** ഭാവനാഭിസമയതോ ദട്ഠബ്ബം. അന്തദ്വയവജ്ജിതാ മജ്ഝിമാ പടിപത്തീതി കത്വാ **കിലേസഗണവിജ്ഝനം** പഹാനാഭിസമയോ. ഇതരാ പന പടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാതി ഇമേസം ദ്വിന്നം ഭിക്ഖൂനം **ഇമാസു ദ്വീസു** യഥാവുത്താസു ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാസു **കഥിതാസു, ഇതരാപി കഥിതാവ ഹോന്തി** ലക്ഖണഹാരനയേന പടിപദാസാമഞ്ഞതോ. **സഹാഗമനീയാപി വാ പടിപദാ കഥിതാവ,** “ന ഹേവ അനദ്ധഭൂതം അത്താന”ന്തിആദിനാ പുബ്ബഭാഗപടിപദായ കഥിതത്താ. “ആഗമനീയപടിപദാ പന ന കഥിതാ”തി ഇദം സവിസേസം അജ്ഝുപേക്ഖസ്സ

അകഥിതതം സന്ധായ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **നിക്ഖമനദേസന**ന്തി നിക്ഖമനുപായം ദേസനം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ദേവദഹസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൨. പഞ്ചത്തയസുത്തവണ്ണനാ

൨൧. **ഏകേ**തി ഏത്ഥ ഏക-സദ്ദോ അഞ്ഞത്ഥോ, ന ഗണനാദിഅത്ഥോതി തം ദസ്സേന്തോ **"ഏകച്ചേ"**തി ആഹ. യം പന പാളിയം "സന്തീ"തി വുത്തം. തേന തേസം ദിട്ഠിഗതികാനം വിജ്ജമാനതായ അവിച്ഛിന്നതാ; തതോ ച നേസം മിച്ഛാഗഹണതോ സിഥിലകരണവിവേചനേഹി അത്തനോ ദേസനായ കിച്ചകാരിതാ അവിതഥതാ ച ദീപിതാ ഹോതി. പരമത്ഥസമണബ്രാഹ്മണേസു അപരന്തകപ്പികതായ ലേസോപി നത്ഥീതി ആഹ **"പരിബ്ബജുപഗതഭാവേനാ"**തിആദി. സസ്സതാദിവസേന അപരന്തം കപ്പേന്തീതി അപരന്തകപ്പിനോ, തേ ഏവ **അപരന്തകപ്പികാ**. യസ്മാ തേഹി അപരന്തം പുരിമതരസിദ്ധേഹി തണ്ഹാദിട്ഠികപ്പേഹി കപ്പേത്വാ ആസേവനബലവതായ ച വികപ്പേത്വാ അപരഭാഗസിദ്ധേഹി അഭിനിവേസഭൂതേഹി തണ്ഹാദിട്ഠിഗ്ഗാഹേഹി ഗണ്ഹന്തി അഭിനിവിസന്തി പരാമസന്തി; തസ്മാ വുത്തം - **"അപരന്തം കപ്പേത്വാ വികപ്പേത്വാ ഗണ്ഹന്തീ"**തി. തണ്ഹുപാദാനവസേന കപ്പനഗഹണാനി വേദിതബ്ബാനി. തണ്ഹാപച്ചയാ ഹി ഉപാദാനം. **വുത്തമ്പി ചേതം** മഹാനിദ്ദേസേ **ഉദ്ദാനതോ** സങ്ഖേപതോ. **തണ്ഹാദിട്ഠിവസേനാ**തി തണ്ഹായ ദിട്ഠിയാ ച വസേന. ദിട്ഠിയാ വാ ഉപനിസ്സയഭൂതായ സഹജാതായ അഭിനന്ദനകായ ച തണ്ഹായ സസ്സതാദിആകാരേന അഭിനിവിസന്തസ്സ മിച്ഛാഗാഹസ്സ ച വസേന. അനാഗതധമ്മവിസയായ അധിപ്പേതത്താ അനാഗതകാലവാചകോ ഇധ **അപര**-സദ്ദോ. രൂപാദിഖന്ധവിനിമുത്തസ്സ കപ്പനവത്ഥുനോ അഭാവാ **അന്ത**-സദ്ദോ ഭാഗവാചകോതി ആഹ - **"അനാഗതം ഖന്ധകോട്ഠാസ"**ന്തി. **കപ്പേത്വാ**തി ച തസ്മിം അപരന്തേ തണ്ഹായ നാഭിനിവേസാനം സമത്തനം പരിനിട്ഠാപനമാഹ. **ഠിതാ**തി തസ്സാ ലദ്ധിയാ അവിജഹനം.

അനുഗതാതി ആരമ്മണകരണവസേന അനു അനു ഗതാ അപരന്തേ പവത്താ. **ആരബ്ഭാ**തി ആലമ്ബിത്വാ. വിസയോ ഹി തസ്സാ ദിട്ഠിയാ അപരന്തോ. വിസയഭാവതോ ഏവ ഹി സോ തസ്സാ ആഗമനട്ഠാനം ആരമ്മണപച്ചയോ ചാതി വുത്തം **"ആഗമ്മ പടിച്ചാ"**തി. **അധിവചനപദാനീ**തി പഞ്ഞത്തിപദാനി, ദാസാദീസു സിരിവഡ്ഢകാദിസദ്ദോ വിയ വചനമത്തമേവ അധികാരം കത്വാ പവത്തിയാ അധിവചനം പഞ്ഞത്തി. അഥ വാ അധി-സദ്ദോ ഉപരിഭാവേ, വുച്ചതീതി വചനം, ഉപരി വചനം **അധിവചനം,** ഉപാദാനഭൂതരൂപാദീനം ഉപരി പഞ്ഞാപിയമാനാ ഉപാദാപഞ്ഞത്തീതി അത്ഥോ, തസ്മാ പഞ്ഞത്തിദീപകപദാനീതി അത്ഥോ. പഞ്ഞത്തിമത്തഞ്ഹേതം വുച്ചതി, യദിദം, "അത്താ ലോകോ"തി ച, ന രൂപവേദനാദയോ വിയ പരമത്ഥോ. അധികവുത്തിതായ വാ **അധിമുത്തിയോതി ദിട്ഠിയോ വുച്ചന്തി**. അധികഞ്ഹി സഭാവധമ്മേസു സസ്സതാദിം പകതിആദിം ദ്രബ്യാദിം ജീവാദിം കായാദിഞ്ച അഭൂതമത്ഥം അജ്ഝാരോപേത്വാ ദിട്ഠിയോ പവത്തന്തീതി. **അഭിവദന്തീ**തി, "ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞ"ന്തി അഭിനിവിസിത്വാ വദന്തി, "അയം ധമ്മോ, നായം ധമ്മോ"തിആദിനാ വിവദന്തി. അഭിവദനകിരിയായ അജ്ജാപി അവിച്ഛേദഭാവദസ്സനത്ഥം വത്തമാനകാലവചനം.

സഞ്ഞാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി സഞ്ഞീതി ആഹ **"സഞ്ഞാസമങ്ഗീ"**തി. നത്ഥി ഏതസ്സ രോഗോ ഭങ്ഗോതി **അരോഗോ**തി അരോഗസദ്ദസ്സ നിച്ചപരിയായതാ വേദിതബ്ബാ. രോഗരഹിതതാസീസേന വാ നിബ്ബികാരതായ നിച്ചതം പടിജാനാതി ദിട്ഠിഗതികോതി ആഹ **"അരോഗോതി നിച്ചോ"**തി. **ഇമിനാ**തി, "സഞ്ഞീ അത്താ അരോഗോ പരം മരണാ"തി ഇമിനാ വചനേന. **സോളസ സഞ്ഞീവാദാതി** - രൂപീചതുക്കം, അരൂപീചതുക്കം, അന്തവാചതുക്കം, ഏകന്തസുഖീചതുക്കന്തി - ഇമേസം ചതുന്നം ചതുക്കാനം വസേന സോളസ സഞ്ഞീവാദാ കഥിതാ. ഇമേസുയേവ പുരിമാനം ദ്വിന്നം ചതുക്കാനം വസേന അട്ഠ സഞ്ഞീവാദാ അട്ഠ ച നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീവാദാ വേദിതബ്ബാ. **സത്ത ഉച്ഛേദവാദാതി** മനുസ്സത്തഭാവേ കാമാവചരദേവത്തഭാവേ രൂപാവചരദേവത്തഭാവേ ചതുബ്ബിധാരുപ്പത്തഭാവേ ചവിത്വാ സത്തസ്സ ഉച്ഛേദപഞ്ഞാപനവസേന സത്ത ഉച്ഛേദവാദാ കഥിതാ. അസതോ വിനാസാസമ്ഭവതോ അത്ഥിഭാവനിബന്ധനോ ഉച്ഛേദവാദോതി വുത്തം **"സതോതി വിജ്ജമാനസ്സാ"**തി. യാവായം അത്താ ന ഉച്ഛിജ്ജതി, താവ വിജ്ജതി ഏവാതി ഗഹണതോ നിരുദയവിനാസോ ഇധ ഉച്ഛേദോതി അധിപ്പേതോതി ആഹ **"ഉപച്ഛേദ"**ന്തി. വിസേസേന നാസോ **വിനാസോ,** അഭാവോ, സോ പന മംസചക്ഖു-പഞ്ഞാചക്ഖു-ദസ്സനപഥാതിക്കമോവാതി ആഹ **"അദസ്സന"**ന്തി. അദസ്സനേ ഹി നാസ-സദ്ദോ ലോകേ നിരുള്ഹോ. **ഭവവിഗമ**ന്തി സഭാവാപഗമനം യോ ഹി നിരുദയവിനാസവസേന ഉച്ഛിജ്ജതി, ന സോ അത്തനോ സഭാവേനേവ തിട്ഠതി.

പഞ്ച ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദാതി പഞ്ചകാമഗുണസുഖമനുഭോഗവസേന ചതുബ്ബിധരൂപജ്ഝാനസുഖപരിഭോഗവസേന ച ദിട്ഠധമ്മേ നിബ്ബാനപ്പത്തിപഞ്ഞാപനവാദാ. **ദിട്ഠധമ്മോ**തി ദസ്സനഭൂതേന ഞാണേന ഉപലദ്ധധമ്മോ. തത്ഥ യോ അനിന്ദ്രിയവിസയോ, സോപി സുപാകടഭാവേന ഇന്ദ്രിയവിസയോ വിയ ഹോതീതി ആഹ - **"ദിട്ഠധമ്മോതി പച്ചക്ഖധമ്മോ വുച്ചതീ"**തി. തേനേവ ച, **"തത്ഥ തത്ഥ പടിലദ്ധഅത്തഭാവസ്സേതം അധിവചന"**ന്തി വുത്തം. **സഞ്ഞീതി ആദിവസേന തീഹാകാരേഹി സന്ത**ന്തി സഞ്ഞീ അസഞ്ഞീ നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീതി ഇമേഹി ആകാരേഹി വിജ്ജമാനം, സദാ ഉപലബ്ഭമാനം സസ്സതന്തി അത്ഥോ. **സഞ്ഞീ അത്താ**തിആദീനി തീണി ദസ്സനാനി. **സന്തഅത്ഥവസേന ഏക**ന്തി സസ്സതസ്സ അത്തനോ വസേന ഏകം ദസ്സനം. **ഇതരാനി ദ്വേ**തി ഉച്ഛേദവാദ-ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദസഞ്ഞിതാനി ദ്വേ ദസ്സനാനി. **തീണി ഹുത്വാ പഞ്ച ഹോന്തീ**തി ഇദം, "സന്തഅത്ഥവസേന ഏക"ന്തി സങ്ഗഹവസേന വുത്തസ്സ സഞ്ഞീതി ആദിവിഭാഗവസേന വുത്തത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യന്തി അട്ഠകഥായം ന ഉദ്ധടം.

൨൨. **രൂപീം വാ**തി ഏത്ഥ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൭൬-൭൭) യദി രൂപം അസ്സ അത്ഥീതി രൂപീതി അയമത്ഥോ അധിപ്പേതോ. ഏവം സതി രൂപവിനിമുത്തേന അത്തനാ ഭവിതബ്ബം സഞ്ഞായ വിയ രൂപസ്സപി അത്തനിയത്താ. ന ഹി സഞ്ഞീ അത്താതി ഏത്ഥ സഞ്ഞാ അത്താ. തഥാ ഹി വുത്തം **സുമങ്ഗലവിലാസിനിയം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭൬-൭൭) "തത്ഥ പവത്തസഞ്ഞഞ്ചസ്സ സഞ്ഞാതി ഗഹേത്വാതി വുത്ത"ന്തി. ഏവം സന്തേ, "കസിണരൂപം അത്താതി ഗണ്ഹാതീ"തി ഇദം കഥന്തി? ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം - "രൂപം അസ്സ അത്ഥീതി രൂപീ"തി, അഥ ഖോ "രുപ്പനസീലോ രൂപീ"തി. രുപ്പനഞ്ചേത്ഥ രൂപസരിക്ഖതായ കസിണരൂപസ്സ വഡ്ഢിതാവഡ്ഢിതകാലവസേന വിസേസാപത്തി, സാ ച നത്ഥീതി ന സക്കാ വത്തും

പരിത്തവിപുലതാദിവിസേസസബ്ഭാവതോ. യദി ഏവം ഇമസ്സ വാദസ്സ സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹോ ന യുജ്ജതീതി? നോ ന യുജ്ജതി കായഭേദതോ ഉദ്ധം അത്തനോ നിബ്ബികാരതായ തേന അധിപ്പേതത്താ. തഥാ ഹി വുത്തം **"അരോഗോ പരം മരണാ"**തി. അഥ വാ "രൂപം അസ്സ അത്ഥീതി രൂപീ"തി വുച്ചമാനേപി ന ദോസോ. കപ്പനാസിദ്ധേനപി ഹി ഭേദേന സാമിനിദ്ദേസദസ്സനതോ യഥാ "സിലാപുത്തകസ്സ സരീര"ന്തി . രുപ്പനം വാ രുപ്പനസഭാവോ രൂപം, തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **രൂപീ,** അത്താ "രൂപിനോ ധമ്മാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧൧ ദുകമാതികാ) വിയ. ഏവഞ്ച കത്വാ രൂപസഭാവത്താ അത്തനോ "രൂപം അത്താ"തി വചനം ഞായാഗതമേവാതി **"കസിണരൂപം അത്താതി ഗണ്ഹാതീ"**തി വുത്തം. **അരൂപി**ന്തി ഏത്താപി വുത്തനയാനുസാരേന യഥാരഹം അത്ഥോ വത്തബ്ബോ. സന്തസുഖുമം മുഞ്ചിത്വാ തബ്ബിപരീതസ്സ ഗഹണേ കാരണം നത്ഥീതി ലാഭീ, "കസിണരൂപം അത്താ"തി ഗണ്ഹാതീതി ലാഭിതക്കിനോ ൦പേത്വാ, സേസതക്കീ ലാഭിഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതാ. അനുസ്സുതിതക്കികോപി സുദ്ധതക്കികോപി വാ നിരങ്കുസത്താ തക്കനസ്സ കസിണരൂപമ്പി അത്താതി കദാചിപി ഗണ്ഹേയ്യാതി വുത്തം - **"ഉഭോപി രൂപാനി ഗണ്ഹാതിയേവാ"**തി. സുദ്ധതക്കികസ്സ ഉഭയഗ്ഗഹണം ന കതം, തസ്മാ സാസങ്കവചനം.

കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസ-പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണ-നത്ഥിഭാവആകിഞ്ചഞ്ഞായതനാനി **അരൂപസമാപത്തിനിമിത്തം. ൦പേത്വാ സഞ്ഞാക്ഖന്ധ**ന്തി ഇദം സഞ്ഞായ അത്തനിയതം ഹദയേ കത്വാ വുത്തം. "രൂപിം വാ"തി ഏത്ഥ വുത്തനയേന പന അത്ഥേ വുച്ചമാനേ സഞ്ഞാക്ഖന്ധം ബഹിദ്ധാ അകത്വാ **"അരൂപധമ്മേ"**ഇച്ചേവ വത്തബ്ബം സിയാ. **മിസ്സകഗ്ഗാഹവസേനാ**തി രൂപാരൂപസമാപത്തീനം നിമിത്താനി ഏകജ്ഝം കത്വാ, "ഏകോ അത്താ"തി, തത്ഥ പവത്തസഞ്ഞഞ്ചസ്സ, "സഞ്ഞാ"തി ഗഹണവസേന. അയഞ്ഹി ദിട്ഠിഗതികോ രൂപാരൂപസമാപത്തിലാഭിതായ തംനിമിത്തം രൂപഭാവേന അരൂപഭാവേന ച ഗഹേത്വാ ഉപതിട്ഠതി, തസ്മാ, "രൂപീ അരൂപീ ചാ"തി അഭിനിവേസം ജനേതി അജ്ഝത്തവാദിനോ വിയ തക്കമത്തേനേവ വാ രൂപാരൂപധമ്മേ മിസ്സകവസേന ഗഹേത്വാ, "രൂപീ ച അരൂപീച അത്താ ഹോതീ"തി. **തക്കഗാഹേനേവാ**തി സങ്ഖാരാവസേസസുഖുമഭാവപ്പത്തധമ്മാ വിയ ച അച്ചന്തസുഖുമഭാവപത്തിയാ സകിച്ചസാധനാസമത്ഥതായ ഥമ്ഭകുട്ടഹത്ഥപാദാനം സങ്ഘാതോ വിയ നേവ രൂപീ, രൂപസഭാവാനതിവത്തനതോ ന അരൂപീതി ഏവം പവത്തതക്കഗാഹേന. ലാഭിവസേനപി വാ അന്താനന്തികചതുത്ഥവാദേ വക്ഖമാനനയേന അഞ്ഞമഞ്ഞപടിപക്ഖവസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. കേവലം പന തത്ഥ ദേസകാലഭേദവസേന തതിയചതുത്ഥവാദാ ഇച്ഛിതാ; ഇധ കാലവത്ഥു ഭേദവസേനാതി അയമേവ വിസേസോ. കാലഭേദവസേന ചേത്ഥ തതിയവാദസ്സ പവത്തി രൂപാരൂപനിമിത്താനം സഹ അനുപട്ഠാനതോ; ചതുത്ഥവാദസ്സ പന വത്ഥുഭേദവസേന പവത്തി രൂപാരൂപധമ്മാനം സമൂഹതോ, "ഏകോ അത്താ"തി തക്കവസേനാതി തത്ഥ വക്ഖമാനനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബം.

യദിപി അട്ഠസമാപത്തിലാഭിനോ ദിട്ഠിഗതികസ്സ വസേന സമാപത്തിഭേദേന സഞ്ഞാനാനത്തസമ്ഭവതോ ദുതിയദിട്ഠിപി സമാപന്നകവസേന ലബ്ഭതി; തഥാപി സമാപത്തിയം ഏകരൂപേനേവ സഞ്ഞായ ഉപട്ഠാനതോ, **"പഠമദിട്ഠി**

സമാപന്നകവാരേന കഥിതാ"തി ആഹ. തേനേവേത്ഥ സമാപന്നകഗ്ഗഹണം കതം. ഏകസമാപത്തിലാഭിനോ ഏവ വാ വസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സമാപത്തി ഭേദേന സഞ്ഞാഭേദസമ്ഭവേപി ബഹിദ്ധാ പുഥുത്താരമ്മണേ സഞ്ഞാനാനത്തേന ഓളാരികേന നാനത്തസഞ്ഞീതി, **"ദുതിയദിട്ഠി അസമാപന്നകവാരേനാ"**തി ആഹ. അവഡ്ഢിതകസിണവസേന പരിത്തസഞ്ഞിതം, വഡ്ഢിതകസിണവസേന അപ്പമാണസഞ്ഞിതം ദസ്സേതും, **"തതിയദിട്ഠി സുപ്പമത്തേന വാ സരാവമത്തേന വാ"**തിആദി വുത്തം. "അങ്ഗുട്ഠപ്പമാണോ വാ അത്താ യവപ്പമാണോ, അണുമത്തോ വാ അത്താ"തിആദിദസ്സനവസേന (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൫൪; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൭൬-൭൭) പരിത്തോ സഞ്ഞീതി **പരിത്തസഞ്ഞീ**. കപിലകണാദാദയോ (വിഭ॰ അനുടീ॰ ൧൮൯) വിയ അത്തനോ സബ്ബഗതഭാവപടിജാനനവസേന അപ്പമാണോ സഞ്ഞീതി **അപ്പമാണസഞ്ഞീ**തി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഏതന്തി, "രൂപിം വാ"തിആദിനാ യഥാവുത്തഅത്തവാദം. **ഏകേസ**ന്തി ഏകച്ചാനം. **ഉപാതിവത്തത**ന്തി അതിക്കമന്താനം. നിദ്ധാരണേ ചേതം സാമിവചനം. വിഞ്ഞാണകസിണമേകേ അഭിവദന്തീതി യോജനാ. തേനാഹ - "സഞ്ഞം…പേ॰… അഭിവദന്തീ"തി. തത്ഥ "സഞ്ഞം ഠപേത്വാ സേസാനി തീണീ"തി ഇദം സഞ്ഞായ ചതുക്കമ്പി പരിപുണ്ണമേവ ഗഹേത്വാ, **അപരേ അട്ഠകന്തി വദന്തി. തദുഭയ**ന്തി തം സഞ്ഞാഅട്ഠകന്തി വുത്തം ഉഭയം. **പരതോ ആവി ഭവിസ്സതീ**തി, "ചതസ്സോ രൂപസഞ്ഞീ"തിആദിനാ ഉപരി പകാസേസ്സതി. വക്ഖതി ഹി - "കോട്ഠാസതോ അട്ഠ, അത്ഥതോ പന സത്ത സഞ്ഞാ ഹോന്തീ"തി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ന.൨൨). **ഏത്ഥാ**തി, "ഏതം വാ പനാ"തി ഏതസ്മിം വാക്യേ. **സമതിക്കമിതും സക്കോന്തി** തത്ഥ ആദീനവദസ്സനേന തദുദ്ധം ആനിസംസദസ്സനേന ച ബ്രൂഹിതസദ്ധാദി ഗുണത്താ, വിപരിയായേന അസക്കുണനം വേദിതബ്ബം. **യേ സക്കോന്തി, തേവ ഗഹിതാ** തേസംയേവ വസേന വക്ഖമാനസ്സ വിസേസസ്സ വത്തും സക്കുണേയ്യത്താ. സക്കോന്താനഞ്ച നേസം ഉപാതിവത്തനം അത്തനോ ഞാണബലാനുരൂപന്തി ഇമമത്ഥം ഉപമായ ദസ്സേതും, **"തേസം പനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അപ്പമാണ**ന്തി അപ്പമാണാരമ്മണോ , അപ്പമാണാരമ്മണതാ ചസ്സ ആഗമനവസേന വേദിതബ്ബാ അനന്താരമ്മണതോ വാ. ന ഹി ആരമ്മണേ അനന്തന്തി പരമാനന്തസ്സ പമാണം വാ ഗണ്ഹാതി. സുഖദുക്ഖേഹി അനിഞ്ജനതോ രൂപവിരാഗഭാവനാവിസേസതായ ച ആനേഞ്ജം പത്വാ തിട്ഠതി, അയം നോ അത്താതി അഭിവദന്താ തിട്ഠന്തി. **വിഞ്ഞാണകസിണമേകേ**തി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം ഏകേ ദിട്ഠിഗതികാ അത്താതി വദന്തി. തേനാഹ - **"വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം താവ ദസ്സേതു"**ന്തി. തസ്സ പന ആരമ്മണഭൂതം കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസേ പവത്തവിഞ്ഞാണന്തി അപരേ. തഞ്ഹി കസിണം മനസികാരവസേന, "വിഞ്ഞാണകസിണ"ന്തി, വിഞ്ഞാണഞ്ച തം ആരമ്മണട്ഠേന ആയതനഞ്ചാതി, "വിഞ്ഞാണഞ്ചായതന"ന്തി ച വുച്ചതി. **ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനമേകേ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

തയിദന്തി യ-കാരോ പദസന്ധികരോതി ആഹ **"തം ഇദ"**ന്തി. **ദിട്ഠിഗത**ന്തി യഥാ വുത്തം "സഞ്ഞീ അത്താ"തി ഏവം വുത്തം ദിട്ഠിം. ദിട്ഠിയേവ ഹി **ദിട്ഠിഗതം** "മുത്തഗതം (മ॰ നി॰ ൨.൧൧൯; അ॰ നി॰ ൯.൧൧), സങ്ഖാരഗത"ന്തിആദീസു (മഹാനി॰ ൪൧) വിയ. ഗന്തബ്ബാഭാവതോ വാ ദിട്ഠിയാ ഗതമത്തം **ദിട്ഠിഗതം,** ദിട്ഠിയാ ഗഹണമത്തന്തി അത്ഥോ. ദിട്ഠിപകാരോ വാ **ദിട്ഠിഗതം**. ലോകിയാ ഹി വിധയുത്തഗതപകാരസദ്ദേ സമാനത്ഥേ ഇച്ഛന്തി. **ദിട്ഠിപച്ചയോ** ദിട്ഠികാരണം, അവിജ്ജാദി ദിട്ഠിട്ഠാനന്തി അത്ഥോ. തത്ഥ

അവിജ്ജാപി ഹി **ദിട്ഠിട്ഠാനം** ഉപനിസ്സയാദിഭാവതോ. യഥാഹ - ''അസ്സുതവാ, ഭിക്ഖവേ, പുഥുജ്ജനോ അരിയാനം അദസ്സാവീ അരിയധമ്മസ്സ അകോവിദോ''തിആദി (ധ॰ സ॰ ൧൦൦൭). **ഫസ്സോപി ദിട്ഠിട്ഠാനം.** യഥാഹ ''തദപി ഫസ്സപച്ചയാ''തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൧൮-൧൩൦). **സഞ്ഞാപി ദിട്ഠിട്ഠാനം.** യഥാഹ ''സഞ്ഞാനിദാനാ ഹി പപഞ്ചസങ്ഖാ''തി (സു॰ നി॰ ൮൮൦; മഹാനി॰ ൧൦൯). **വിതക്കോപി ദിട്ഠിട്ഠാനം.** യഥാഹ - ''തക്കഞ്ച ദിട്ഠീസു പകപ്പയിത്വാ, സച്ചം മുസാതി ദ്വയധമ്മമാഹൂ''തി (സു॰ നി॰ ൮൯൨; മഹാനി॰ ൧൨൧). **അയോനിസോമനസികാരോപി ദിട്ഠിട്ഠാനം.** യഥാഹ - ''തസ്സേവം മനസികരോതോ ഛന്നം ദിട്ഠീനം അഞ്ഞതരാ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി, അത്ഥി മേ അത്താതി തസ്സ സച്ചതോ ഥേതതോ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൯). **ദിട്ഠാരമ്മണ**ന്തി ദിട്ഠിആരമ്മണഭൂതം ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകം. തേനാഹ - ''രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ''തിആദി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൩൦). രൂപവേദനാദിവിനിമുത്തസ്സ ദിട്ഠിയാ ആരമ്മണസ്സ അഭാവതോ അനാദിയിത്വാ ഇദമേവ ദസ്സേതി - **''ഇമിനാ പച്ചയേന ഇദം നാമ ദസ്സനം ഗഹിത''**ന്തി. **ഇമിനാ പച്ചയേനാ**തി വാ ഏത്ഥ പച്ചയഗ്ഗഹണേന ആരമ്മണമ്പി ഗഹിതമേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

തദേവാതി ദിട്ഠിഗതഞ്ചേവ ദിട്ഠിപച്ചയഞ്ച. **രൂപസഞ്ഞാന**ന്തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. **ഏവം**-സദ്ദോ പകാരത്ഥോ, **''യദി രൂപസഞ്ഞാന''**ന്തിആദിനാ പകാരേന വുത്തസഞ്ഞാനന്തി അത്ഥോ. **നിരുപക്കിലേസാ** നീവരണാദി ഉപക്കിലേസവിമുത്തിതോ. ഉത്തമാ പണീതഭാവപ്പത്തിതോ, തതോ ഏവ **സേട്ഠാ,** സേട്ഠത്താ ഏവ ഉത്തരിതരാഭാവതോ **അനുത്തരിയാ. അക്ഖായതീ**തി ഉപട്ഠാതി. ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസഞ്ഞായ വിസും വുച്ചമാനത്താ ചതുത്ഥാരുപ്പസഞ്ഞായ ച ഇമസ്മിം സഞ്ഞീവാദേ അനോതരണതോ, **''യദി ആരുപ്പസഞ്ഞാനന്തി ഇമിനാ ആകാസാനഞ്ചായതന-വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനസഞ്ഞാ''**ഇച്ചേവ വുത്തം. **ഇതരേഹി പന ദ്വീഹീ**തി, ''യദി ഏകത്തസഞ്ഞാനം, യദി നാനത്തസഞ്ഞാന''ന്തി ഇമേഹി ദ്വീഹി പദേഹി. **സമാപന്നകവാരോ ച** തഥാ ഇധ കഥിതോതി അധിപ്പായോ. **കോട്ഠാസതോ അട്ഠ സഞ്ഞാ** ചതുക്കദ്വയസങ്ഗഹതോ. ഏകത്തസഞ്ഞീപദം ഠപേത്വാ **അത്ഥതോ പന സത്ത സഞ്ഞാ ഹോന്തി** അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേനാതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ - **''സമാപന്നക…പേ॰… സങ്ഗഹിതോയേവാ''**തി.

സഞ്ഞാഗതന്തി സഞ്ഞാവസേന ഗതം, സഞ്ഞാസങ്ഗഹം ഗതം വാ. തസ്സ പന അദിട്ഠിഗതസ്സപി ഉപലബ്ഭമാനത്താ, **''സദ്ധിം ദിട്ഠിഗതേനാ''**തി വുത്തം. **പച്ചയേഹി സമാഗന്ത്വാ കത**ന്തി സഹ കാരണഭൂതേഹി പച്ചയേഹി തേനേവ സഹ കാരണഭാവേന സമാഗന്ത്വാ നിബ്ബത്തിതം; പടിച്ചസമുപ്പന്നന്തി അത്ഥോ. **സങ്ഖതത്താ ഓളാരികം** ഉപ്പാദവയഞ്ഞഥത്തസബ്ഭാവതോ. യസ്സ ഹി ഉപ്പാദോ പഞ്ഞായതി, വയോ പഞ്ഞായതി, ഠിതസ്സ അഞ്ഞഥത്തം പഞ്ഞായതി, തം ഖണേ ഖണേ ഭിജ്ജനസഭാവതോ പസ്സന്തസ്സ പാകടഭൂതവികാരം ഓളാരികം സിയാ. ന ചേത്ഥ മഗ്ഗഫലധമ്മാ നിദസ്സേതബ്ബാ തേസം തഥാ അനനുപസ്സിതബ്ബതോ; തേസമ്പി സങ്ഖതഭാവേന ഇതരേഹി സമാനയോഗക്ഖമതായ ദുന്നിവാരയഭാവതോ. തഥാ ഹി ''അസേസവിരാഗനിരോധാ''തി (ഉദാ॰ ൩) വചനതോ മഗ്ഗസ്സപി നിസ്സരണഭാവേന **''അത്ഥി ഖോ പന സങ്ഖാരാനം നിരോധോ''**തി നിബ്ബാനമേവേത്ഥ പടിയോഗഭാവേന ഉദ്ധടം ''നിരുജ്ഝന്തി ഏത്ഥാ''തി കത്വാ. **നിരോധസങ്ഖാതം നിബ്ബാനം നാമ അത്ഥീ**തി ഏത്ഥ, - ''അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അജാതം അഭൂതം

അസങ്ഖത''ന്തി സുത്തപദം (ഉദാ° ൭൩) ആനേത്വാ വത്തബ്ബം. **നിബ്ബാനദസ്സീ**തി സച്ഛികിരിയാഭിസമയവസേന നിബ്ബാനദസ്സീ, തതോ ഏവ ഇതരാഭിസമയത്ഥസിദ്ധിയാ **തം സങ്ഖതം അതിക്കന്തോ**.

൨൩. **അട്ഠസു അസഞ്ഞീവാദേസൂ**തി ഇദം ബ്രഹ്മജാലേ (ദീ° നി° ൧.൭൮-൮൦) ആഗതനയേന വുത്തമേവ ഹി സന്ധായ ഹേട്ഠാ, ''സഞ്ഞീതി ഇമിനാ അട്ഠ അസഞ്ഞീവാദാ കഥിതാ''തി വുത്തം. ഇധ പന ചത്താരോ വാദാ ഏവ ഉദ്ധടാ. തേനാഹ **''അസഞ്ഞീ''**തിആദി. ഏസ നയോ പരതോ **''അട്ഠസു നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീവാദേസൂ''**തി ഏത്ഥാപി. സഞ്ഞായ സതി തായ വേദനാഗാഹസബ്ഭാവതോ **''ആബാധനട്ഠേന സഞ്ഞാ രോഗോ''**തി വുത്തം. ദുക്ഖതാസൂലയോഗതോ കിലേസാസുചിപഗ്ഘരണതോ ഉപ്പാദജരാഭങ്ഗേഹി ഉദ്ധുമാതപക്കപഭിജ്ജനതോ ച **സഞ്ഞാ ഗണ്ഡോ;** സ്വായമത്ഥോ ദോസദുട്ഠതായ ഏവ ഹോതീതി ആഹ - **''സദോസട്ഠേന ഗണ്ഡോ''**തി. പീളാജനനതോ അന്തോതുദനതോ ദുരുദ്ധരണതോ ച സഞ്ഞാ സല്ലം; സ്വായമത്ഥോ അത്തഭാവം അനുപവിസിത്വാ അവട്ഠാനേനാതി ആഹ **''അനുപവിട്ഠട്ഠേന സല്ല''**ന്തി. പടിസന്ധിഗ്ഗഹണേ വിഞ്ഞാണം കുതോചി ആഗതം വിയ ഹോതീതി വുത്തം **''പടിസന്ധിവസേന ആഗതി''**ന്തി. **ഗതി**ന്തി പവത്തിം. സാ പന താസു താസു ഗതീസു വുത്തി ഹോതീതി വുത്തം - **''ചുതിവസേന ഗതി''**ന്തി; വഡ്ഢനവസേന ഘനപബന്ധവസേനാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **''അപരാപര''**ന്തി. അപരാപരഞ്ഹി പബന്ധവസേന പവത്തമാനം വിഞ്ഞാണം നന്ദൂപസേചനം; ഇതരം ഖന്ധത്തയം വാ നിസ്സായ അഭിവുദ്ധിം പതിട്ഠം മഹന്തഞ്ച പാപുണാതീതി. പവഡ്ഢവസേന വാ ഗതിം, നിക്ഖേപവസേന ചുതിം, തതോ അപരാപരഞ്ച രൂപപവത്തനവസേന ഉപപത്തിം, ഇന്ദ്രിയപരിപാകവസേന വുഡ്ഢിം തസ്സ തസ്സ കമ്മസ്സ കതൂപചിതഭാവേന വിരുള്ഹിം; തസ്സ കമ്മസ്സ ഫലനിബ്ബത്തിയാ വേപുല്ലന്തി യോജേതബ്ബം.

കാമഞ്ചാതിആദിനാ ''അഞ്ഞത്ര രൂപാ''തിആദികാ ചോദനാ ലക്ഖണവസേന വുത്താതി ദസ്സേത്വാ അയഞ്ച നയോ ചോദനായ അവിസിട്ഠവിസയതായ സിയാ; വിസിട്ഠവിസയാ പനായം ചോദനാതി ദസ്സേതും, **''അയം പന പഞ്ഹോ''**തിആദി വുത്തം. **ഏത്തകേ ഖന്ധേ**തി യഥാവുത്തേ രൂപവേദനാദികേ ചത്താരോ ഖന്ധേ. **അഞ്ഞത്ര രൂപാ**തി ഇമിനാ യത്ഥ കത്ഥചി രൂപേന വിനാ വിഞ്ഞാണസ്സ പവത്തി നത്ഥീതി ദീപിതം ഹോതി. ഭവവിസേസചോദനായ സഭാവതോ ഏവ വിഞ്ഞാണേന വിനാ രൂപസ്സപി പവത്തി നത്ഥീതി ദീപിതം ഹോതീതി ആഹ - **''അരൂപഭവേപി രൂപം, അസഞ്ഞാഭവേ ച വിഞ്ഞാണം അത്ഥീ''**തി. **നിരോധസമാപന്നസ്സാ**തി സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധം സമാപന്നസ്സപി വിഞ്ഞാണം അത്ഥി. **ബ്യഞ്ജനച്ഛായായ ചേ അത്ഥം പടിബാഹസീ**തി യദി സദ്ദത്ഥമേവ ഗഹേത്വാ അധിപ്പായം ന ഗണ്ഹസി നേയ്യത്ഥം സുത്തന്തി. ഏത്ഥ ച അസഞ്ഞഭവേ നിബ്ബത്തസത്തവസേന പഠമവാദോ; സഞ്ഞം അത്തതോ സമനുപസ്സതീതി ഏത്ഥ വുത്തനയേന സഞ്ഞംയേവ അത്താതി ഗഹേത്വാ തസ്സ കിഞ്ചനഭാവേന ഠിതായ അഞ്ഞായ സഞ്ഞായ അഭാവതോ അസഞ്ഞീതി പവത്തോ ദുതിയവാദോ; തഥാ സഞ്ഞായ സഹ രൂപധമ്മേ സബ്ബേ ഏവ വാ രൂപാരൂപധമ്മേ അത്താതി ഗഹേത്വാ പവത്തോ തതിയവാദോ; തക്കഗ്ഗാഹവസേനേവ പവത്തോ ചതുത്ഥവാദോ. തേസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീവാദേപി അസഞ്ഞഭവേ നിബ്ബത്തസ്സ സത്തസ്സ ചുതിപടിസന്ധീസു; സബ്ബത്ഥ വാ

പടുസഞ്ഞാകിച്ചം കാതും അസമത്ഥായ സുഖുമായ സഞ്ഞായ അത്ഥിഭാവപടിജാനനവസേന പഠമവാദോ; അസഞ്ഞീവാദേ വുത്തനയേന സുഖുമായ സഞ്ഞായ വസേന സഞ്ജാനനസഭാവതാപടിജാനനവസേന ച ദുതിയവാദാദയോ പവത്താതി. ഏവമേത്ഥ ഏതേസം വാദാനം സബ്ഭാവോ വേദിതബ്ബോ. സേസം വുത്തനയമേവ.

൨൪. യത്ഥ ന സഞ്ഞാ, തത്ഥ ഞാണസ്സ സമ്ഭവോ ഏവ നത്ഥീതി ആഹ - **"അസഞ്ഞാ സമ്മോഹോ"**തി, അസഞ്ഞഭാവോ നാമ സമ്മോഹപ്പവത്തീതി അത്ഥോ. യഥാ നിയ്യന്തീതി നിയ്യാനിയാതി ബഹുലം വചനതോ കത്തുസാധനോ നിയ്യാനിയസദ്ദോ, ഏവം ഇധ വിഞ്ഞാതബ്ബസദ്ദോതി ആഹ - **"വിജാനാതീതി വിഞ്ഞാതബ്ബ"**ന്തി, വിജാനനം വിഞ്ഞാണന്തി അത്ഥോ. തേന **ദിട്ഠസുതമുതവിഞ്ഞാതബ്ബമത്തേനാതി** ദിട്ഠസുതമുതവിഞ്ഞാണപ്പമാണേനാതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. തേനാഹ - **"പഞ്ചദ്വാരികസഞ്ഞാപവത്തിമത്തേനാ"**തി, നിബ്ബികപ്പഭാവതോ പഞ്ചദ്വാരികസഞ്ഞാപവത്തിസമേന ഭാവനാഭിനീഹാരേനാതി അത്ഥോ. **ഓളാരികസങ്ഖാരപ്പവത്തിമത്തേനാതി** ഓളാരികാനം സങ്ഖാരാനം പവത്തിയാ. **ഓളാരികസങ്ഖാരാതി** ചേത്ഥ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനപരിയോസാനാ സമാപത്തിധമ്മാ അധിപ്പേതാ. **ഉപസമ്പദന്തി** യേ സഞ്ഞായ, അസഞ്ഞിഭാവേ ച ദോസം ദിസ്വാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം വണ്ണേന്താപി രൂപജ്ഝാനപടിലാഭമത്തേന തസ്സ സമ്പാദനം പടിലാഭം അധിഗമം പഞ്ഞപേന്തി, തേസം തസ്സ ബ്യസനം അക്ഖായതി അനുപായഭാവതോ. തേനാഹ **"വിനാസോ"**തിആദി. **വുട്ഠാനന്തി** സദിസസമാപജ്ജനപുബ്ബകം പരിവുട്ഠാനം. സമാപത്തി ഏവ തേസം നത്ഥി അനധിഗതത്താ. **ഓളാരികസങ്ഖാരപ്പവത്തിയാ** അന്തമസോ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസങ്ഖാരപ്പവത്തിയാപി **പത്തബ്ബന്തി ന അക്ഖായതി** തേപി സമതിക്കമിത്വാ പത്തബ്ബതോ. **സങ്ഖാരാനന്തി** നിദ്ധാരണേ സാമിവചനം. **അവസേസാതി** ഇതോ പരം സുഖുമഭാവോ നാമ നത്ഥീതി സുഖുമഭാവാപത്തിയാ അവസേസാ. തേനാഹ - **"ഭാവനാവസേന സബ്ബസുഖുമഭാവം പത്താ സങ്ഖാരാ"**തി. **ഏതന്തി** നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം, **പത്തബ്ബം നാമ ഹോതി** താദിസസങ്ഖാരപ്പത്തിയം തബ്ബോഹാരതോ. **സങ്ഖതം** സമേച്ച സമ്ഭുയ്യ പച്ചയേഹി കതത്താ.

൨൫. ''യേ തേ സമണബ്രാഹ്മണാ സതോ സത്തസ്സ ഉച്ഛേദം വിനാസം വിഭവം പഞ്ഞപേന്തീ''തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൫) വക്ഖമാനത്താ സബുദ്ധിയം വിപരിവത്തമാനേ ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ, ''തത്രാ''തി ഭഗവതാ വുത്തന്തി ആഹ - **"തത്രാതി സത്തസു ഉച്ഛേദവാദേസു ഭുമ്മ"**ന്തി. **ഉദ്ധം സരന്തി** ഉദ്ധം ഗതം സരന്താതി തം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഉദ്ധം വുച്ചതീ"**തിആദി. **സരന്താതി** യത്ഥ പത്ഥേന്തി ന ലഭന്തി, തം ജാനന്താ. **ആസത്തിന്തി** ആസീസനം. **പേച്ചാതി** പരലോകേ. **വാണിജൂപമാ വിയാതി** ഭവപരിയാപന്നഫലവിസേസാപേക്ഖായ പടിപജ്ജനതോ. **സക്കായസ്സ ഭയാതി** സന്തോ കായോതി സക്കായോ, പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനോ ധമ്മസമൂഹോതി കത്വാ ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകം, തതോ ഭായനേന. **മാ ഖീയി മാ** പരിക്ഖയം അഗമാസി. **മാ ഓസീദി** മാ ഹേട്ഠാ ഭസ്സി. **അബ്ഭന്തി** ആകാസം **മാ ഉന്ദ്രിയി** മാ ഭിജ്ജിത്വാ പതി. ഗദ്ദുലേന ബദ്ധോ **ഗദ്ദുലബദ്ധോ. ദള്ഹഥമ്ഭോ വിയ ഖീലോ വിയ ച** സക്കായോ ദുമ്മോചനീയതോ. **സാ വിയ ദിട്ഠിഗതികോ** തസ്സ അനുപരിവത്തനതോ. **ദണ്ഡകോ വിയ ദിട്ഠി** ഛേദനകരണായ അസമത്ഥഭാവകരണതോ. **രജ്ജു വിയ തണ്ഹാ** ബന്ധനതോ ച,

ആരമ്മണകരണവസേന സമന്നാഗമനവസേന ച സമ്ബന്ധഭാവതോ. തേന വുത്തം - **“ദിട്ഠിദണ്ഡകേ പവേസിതായ തണ്ഹാരജ്ജുയാ”**തി.

൮൫. ഭഗവാ അത്തനോ ദേസനാവിലാസേന വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന (ചതുചത്താരീസ അപരന്തകപ്പികവാദാ തത്ഥ തത്ഥ അന്തോഗധാതി) ഉദ്ദേസവസേന പഞ്ചേവ സങ്ഗഹേത്വാ യഥുദ്ദേസം നിഗമേന്തോ, **“ഇമാനേവ പഞ്ചായതനാനീ”**തി ആഹ. തത്ഥ ദുക്ഖസ്സ നിമിത്തഭാവതോ ദിട്ഠിഗതാനം കാരണട്ഠേന ആയതനത്ഥോതി വുത്തം - **“ഇമാനേവ പഞ്ച കാരണാനീ”**തി. സഞ്ഞീആദിവസേന തീണി ഉച്ഛേദവാദോതി **ചത്താരി ഭാജിതാനി**. ഇതരം പന **ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനം കുഹിം പവിട്ഠം**? സരൂപതോ അഭാജിതത്താ യഥാഭാജിതേസു വാദേസു കത്ഥ അന്തോഗധന്തി പുച്ഛതി. ഉദ്ദേസേ പന സരൂപതോ ഗഹിതമേവ, “ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനം വാ പനേകേ അഭിവദന്തീ”തി. ഇതരോ ഏകത്തസഞ്ഞീവാദേ നാനത്തസഞ്ഞീവാദേ അന്തോഗധന്തി ദസ്സേന്തോ **“ഏകത്ത…പേ॰… വേദിതബ്ബ”**ന്തി ആഹ യഥാസുഖഞ്ചേതം വുത്തം. പഠമോ ഹി ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദോ നാനത്തസഞ്ഞീവാദേ അന്തോഗധോ, ഇതരേ ചത്താരോ ഏകത്തസഞ്ഞീവാദേ.

൮൬. **അതീതകോട്ഠാസസങ്ഖാത**ന്തി അതീതം ഖന്ധകോട്ഠാസസങ്ഖാതം പുബ്ബന്തം. പുബ്ബേ നിവുത്ഥധമ്മവിസയാ കപ്പനാ ഇധാധിപ്പേതാ, തസ്മാ അതീതകാലവാചകോ ഇധ പുബ്ബസദ്ദോ, രൂപാദിഖന്ധവിനിമുത്തഞ്ച കപ്പനാവത്ഥു നത്ഥി, അന്തസദ്ദോ ച കോട്ഠാസവാചകോ. തേന വുത്തം **“അതീതകോട്ഠാസസങ്ഖാതം പുബ്ബന്തം കപ്പേത്വാ”**തി. “കപ്പേത്വാ”തി ച തസ്മിം പുബ്ബന്തേ തണ്ഹായനാഭിനിവിസാനം സമത്ഥനം പരിനിട്ഠാപനം വദതി. **സേസമ്പീ**തി “പുബ്ബന്താനുദിട്ഠീ”തി ഏവമാദികം. **പുബ്ബേ വുത്തപ്പകാര**ന്തി “അപരന്താനുദിട്ഠിനോ”തിആദീസു വുത്തപ്പകാരം. ഏകേകസ്മിഞ്ച **അത്താ**തി ആഹിതോ അഹംമാനോ ഏത്ഥാതി കത്വാ, **ലോകോ**തി ലോകിയന്തി ഏത്ഥ പുഞ്ഞപാപാനി തബ്ബിപാകാ ചാതി കത്വാ, തം തം ഗഹണവിസേസം ഉപാദായ പഞ്ഞാപനം ഹോതീതി ആഹ - **“രൂപാദീസു അഞ്ഞതരം അത്താതി ച ലോകോതി ച ഗഹേത്വാ”**തി. സബ്ബദാഭാവേന **സസ്സതോ. അമരോ നിച്ചോ ധുവോ**തി തസ്സേവ വേവചനാനി. മരണാഭാവേന **അമരോ,** ഉപ്പാദാഭാവേന സബ്ബകാലം വത്തനതോ **നിച്ചോ,** ഥിരട്ഠേന വികാരാഭാവേന **ധുവോ, യഥാഹാ**തിആദിനാ യഥാവുത്തമത്ഥം നിദ്ദേസപടിസമ്ഭിദാപാളീഹി വിഭാവേതി. അയഞ്ച അത്ഥോ “രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതി, വേദനം… സഞ്ഞം… സങ്ഖാരേ… വിഞ്ഞാണം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ”തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൩൦-൧൩൧) ഇമിസ്സാ പഞ്ചവിധായ സക്കായദിട്ഠിയാ വസേന വുത്തോ. “രൂപവന്ത”ന്തിആദികായ (പടി॰ മ॰ ൧.൧൩൦-൧൩൧) പന പഞ്ചദസവിധായ സക്കായദിട്ഠിയാ വസേന ചത്താരോ ചത്താരോ ഖന്ധേ, “അത്താ”തി ഗഹേത്വാ തദഞ്ഞം - “ലോകോ”തി പഞ്ഞപേന്തീതി അയമ്പി അത്ഥോ ലബ്ഭതി, തഥാ ഏകം ഖന്ധം, “അത്താ”തി ഗഹേത്വാ തദഞ്ഞേ “ലോകോ”തി പഞ്ഞപേന്തീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഏസേവ നയോ**തി ഇമിനാ യഥാ “രൂപാദീസു അഞ്ഞതരം അത്താതി ച ലോകോതി ച ഗഹേത്വാ സസ്സതോ…പേ॰… ധുവോ”തി അത്ഥോ വുത്തോ; ഏവം അസസ്സതോ അനിച്ചോ അധുവോ ഉച്ഛിജ്ജതി വിനസ്സതി ന ഹോതി പരം മരണാ; നിച്ചോ ച അനിച്ചോ ച നേവനിച്ചോ നാനിച്ചോതി ഏവമാദിമത്ഥം അതിദിസതി.

ചത്താരോ സസ്സതവാദാതി ലാഭീവസേന തയോ, തക്കീവസേന ഏകോതി ഏവം ചത്താരോ. പുബ്ബേനിവാസഞാണലാഭീ തിത്ഥിയോ മന്ദപഞ്ഞോ അനേകജാതിസതസഹസ്സമത്തം അനുസ്സരതി, മജ്ഝിമപഞ്ഞോ ദസ സംവട്ടവിവട്ടകപ്പാനി, തിക്ഖപഞ്ഞോ ചത്താരീസ സംവട്ടവിവട്ടകപ്പാനി, ന തതോ പരം. സോ ഏവം അനുസ്സരന്തോ അത്താ ച ലോകോ ചാതി അഭിവദതി. തക്കീ പന തക്കപരിയാഹതം വീമംസാനുചരിതം സയംപടിഭാനം സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാതി അഭിവദതി. തേന വുത്തം - ''ലാഭീവസേന തയോ, തക്കീവസേന ഏകോതി ഏവം ചത്താരോ സസ്സതവാദാ''തി. ഏതേനേവ ച അധിച്ചസമുപ്പത്തികവാദോ വിയ സസ്സതവാദോ കസ്മാ ദുവിധേന ന വിഭത്തോതി ചേ? പടിക്ഖിത്തത്താതി ദട്ഠബ്ബം.

ഏത്ഥ ച, ''സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ''തി വാദേ അയമയുത്തതാവിഭാവനാ - യദി ഹി പരേന പരികപ്പിതോ അത്താ, ലോകോ വാ സസ്സതോ സിയാ, തസ്സ നിബ്ബികാരതായ പുരിമരൂപാവിജഹനതോ കസ്സചി വിസേസാധാനസ്സ കാതും അസക്കുണേയ്യതായ അഹിതതോ നിവത്തനത്ഥം ഹിതേ ച പടിപത്തിഅത്ഥം ഉപദേസോ ഏവ നിപ്പയോജനോ സിയാ സസ്സതവാദിനോ. കഥം വാ സോ ഉപദേസോ പവത്തീയതി വികാരാഭാവതോ; ഏവഞ്ച അത്തനോ അജടാകാസസ്സ വിയ ദാനാദികിരിയാ ഹിംസാദികിരിയാ ച ന സമ്ഭവതി; തഥാ സുഖസ്സ ദുക്ഖസ്സ ച അനുഭവനനിബന്ധോ ഏവ സസ്സതവാദിനോ ന യുജ്ജതി കമ്മബദ്ധാഭാവതോ, ജാതിആദീനം അസമ്ഭവതോ കുതോ വിമോക്ഖോ. അഥ പന ധമ്മമത്തം തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി ചേവ വിനസ്സതി ച, യസ്സ വസേനായം കിരിയാദിവോഹാരോതി വദേയ്യ. ഏവമ്പി പുരിമരൂപാവിജഹനേന അവട്ഠിതസ്സ അത്തനോ ധമ്മമത്തന്തി ന സക്കാ സമ്ഭാവേതും; തേ വാ പനസ്സ ധമ്മാ അവത്ഥാഭൂതാ തതോ അഞ്ഞേ വാ സിയും അനഞ്ഞേ വാ, യദി അഞ്ഞേ, ന താഹി തസ്സ ഉപ്പന്നാഹിപി കോചി വിസേസോ അത്ഥി. യോ ഹി കരോതി പടിസംവേദേതി ചവതി ഉപപജ്ജതി ചാതി ഇച്ഛിതം. തസ്മാ തദവത്ഥോ ഏവ യഥാവുത്തദോസോ, കിഞ്ച ധമ്മകപ്പനാപി നിരത്ഥകാ സിയാ. അഥ അനഞ്ഞേ, ഉപ്പാദവിനാസവന്തീഹി അവത്ഥാഹി അനഞ്ഞസ്സ അത്തനോ താസം വിയ ഉപ്പാദവിനാസസമ്ഭവാപത്തിതോ കുതോ നിച്ചതാവകാസോ. താസമ്പി വാ അത്തനോ വിയ നിച്ചതാതി ബന്ധനവിമോക്ഖാനം അസമ്ഭവോ ഏവാതി ന യുജ്ജതി ഏവ സസ്സതവാദോ; ന ചേത്ഥ കോചി വാദീ ധമ്മാനം സസ്സതഭാവേ പരിസുദ്ധം യുത്തിം വത്തും സമത്ഥോ അത്ഥി; യുത്തിരഹിതഞ്ച വചനം ന പണ്ഡിതാനം ചിത്തമാരാധേതീതി വിഞ്ഞൂഹി ഛഡ്ഡിതോ ഏവായം സസ്സതവാദോതി.

സത്ത ഉച്ഛേദവാദാതി ഏത്ഥ തേ സരൂപമത്തതോ ഹേട്ഠാ ദസ്സിതാ ഏവ, തത്ഥ ദ്വേ ജനാ ഉച്ഛേദദിട്ഠിം ഗണ്ഹന്തി ലാഭീ ച അലാഭീ ച. തത്ഥ ലാഭീ നാമ ദിബ്ബചക്ഖുഞാണലാഭീ ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ അരഹതോ ചുതിം ദിസ്വാ ഉപപത്തിം അപസ്സന്തോ. യോ വാ പുഥുജ്ജനാനമ്പി ചുതിമത്തമേവ ദട്ഠും സക്കോതി, പുബ്ബയോഗാഭാവേന പരികമ്മാകരണേന വാ ഉപപാതം ദട്ഠും ന സക്കോതി. സോ ''തത്ഥ തത്ഥേവ അത്താ ഉച്ഛിജ്ജതീ''തി ഉച്ഛേദദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി. അലാഭീ - ''കോ പരലോകം ജാനാതി, ഏത്തകോ ജീവവിസയോ, യാവ ഇന്ദ്രിയഗോചരോ''തി അത്തനോ ധീതുയാ ഹത്ഥഗ്ഗണ്ഹനകരാജാ വിയ കാമസുഖഗിദ്ധതായ വാ, ''യഥാ രുക്ഖപണ്ണാനി രുക്ഖതോ പതിതാനി ന

പടിസന്ധിയന്തി, ഏവം സബ്ബേപി സത്താ അപ്പടിസന്ധികമരണമേവ ഗച്ഛന്തി, ജലബുബ്ബുളകൂപമാ സത്താ"തി തക്കമത്തവസേന വാ ഉച്ഛേദദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി. തത്ഥ യം ഹേട്ഠാ വുത്തം - "മനുസ്സത്തഭാവേ കാമാവചരദേവത്തഭാവേ രൂപാവചരദേവത്തഭാവേ ചതുബ്ബിധഅരൂപത്തഭാവേ ഠപിത്വാ സത്തസ്സ ഉച്ഛേദപഞ്ഞാപനവസേന സത്ത ഉച്ഛേദവാദാ കഥിതാ"തി. തത്ഥ യുത്തം താവ പുരിമേസു തീസു വാദേസു "കായസ്സ ഭേദാ"തി വുത്തം; പഞ്ചവോകാരഭവപരിയാപന്നം അത്തഭാവം ആരബ്ഭ പവത്തത്താ തേസം വാദാനം, ന യുത്തം ചതുവോകാരഭവപരിയാപന്നം അത്തഭാവം നിസ്സായ പവത്തേസു ചതുത്ഥാദീസു ചതൂസു വാദേസു, "കായസ്സ ഭേദാ"തി വുത്തം. ന ഹി അരൂപീനം കായോ അത്ഥീതി? സച്ചമേതം, രൂപഭവേ പവത്തവോഹാരേനേവ ദിട്ഠിഗതികോ അരൂപഭവേപി കായവോഹാരമാരോപേത്വാ ആഹ "കായസ്സ ഭേദാ"തി. യഥാ ദിട്ഠിഗതികേഹി ദിട്ഠിയോ പഞ്ഞത്താ, തഥേവ ഭഗവാ ദസ്സേസീതി. അരൂപകായഭാവതോ വാ ഫസ്സാദിധമ്മസമൂഹഭൂതേ അരൂപത്തഭാവേ കായനിദ്ദേസോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഏത്ഥാഹ - "കാമാവചരദേവത്തഭാവാദിനിരവസേസവിഭവപതിട്ഠാപകാനം ദുതിയവാദാദീനം യുത്തോ അപരന്തകപ്പികഭാവോ അനാഗതദ്ധവിസയത്താ തേസം വാദാനം; ന പന ദിട്ഠിഗതിക-പച്ചക്ഖഭൂത-മനുസ്സത്തഭാവ-സമുച്ഛേദപതിട്ഠാപകസ്സ പഠമവാദസ്സ പച്ചുപ്പന്നവിസയത്താ"തി. യദി ഏവം യഥാ ഹി ദുതിയാദിവാദാനം, പുരിമപുരിമവാദസങ്ഗഹിതസ്സേവ അത്തനോ ഉത്തരുത്തരഭവോപപത്തിയാ സമുച്ഛേദനതോ യുജ്ജതി അപരന്തകപ്പികതാ, തഥാ ച "നോ ച ഖോ, ഭോ, അയം അത്താ ഏത്താവതാ സമ്മാ സമുച്ഛിന്നോ ഹോതീ"തിആദി വുത്തം. ഏവം അനാഗതസ്സേവ മനുസ്സത്തഭാവസമുച്ഛേദസ്സ അധിപ്പേതത്താ പഠമവാദസ്സപി അപരന്തകപ്പികതാ യുജ്ജതി. ഏവം സബ്ബസ്സപി പുബ്ബന്തതോ ആഗതസ്സ ഉച്ഛേദപഞ്ഞാപനവസേന ഇധ പുബ്ബന്തകപ്പികേസു ദേസനാ ഗതാ. ഏതേ ഉച്ഛേദവാദാ ഹേട്ഠാ അപരന്തകപ്പികേസു ദേസനാ ഗതാ. ഏതേ ഉച്ഛേദവാദാ ഹേട്ഠാ അപരന്തകപ്പികേസു തത്ഥ തത്ഥേവ ഉച്ഛിജ്ജതി, ന തതോ ഉദ്ധം പവത്തി അത്ഥീതി ദസ്സനത്ഥം വുത്താ. ജലബുബ്ബുളകൂപമാ ഹി സത്താതി തസ്സ ലദ്ധി.

ഇധാതി പുബ്ബന്തകപ്പികേസു. **ഇധേവ** മനുസ്സത്തഭാവാദികേ **ഉച്ഛിജ്ജതി** വിനട്ഠവിനാസവസേന. ഏവം അനാഗതേ അനുപ്പത്തിദസ്സനപരാനം ഉച്ഛേദവാദാനം അപരന്തകപ്പികേസു ഗഹണം; പുബ്ബന്തതോ പന ആഗതസ്സ അത്തനോ ഇധേവ ഉച്ഛേദദസ്സനപരാനം പുബ്ബന്തകപ്പികേസു ഗഹണം. **ഇതോ പരം ന ഗച്ഛതീ**തി പന ഇദം അത്ഥതോ ആപന്നസ്സ അത്ഥസ്സ ദസ്സനം. സത്തേസു സങ്ഖാരേസു ച ഏകച്ചസസ്സതന്തി പവത്തോ ഏകച്ചസസ്സതവാദോ . സോ പന ബ്രഹ്മകായിക-ഖിഡ്ഡാപദോസിക-മനോപദോസികത്തഭാവതോ ചവിത്വാ ഇധാഗതാനം തക്കിനോ ച ഉപ്പജ്ജനവസേന ചതുബ്ബിധോതി ആഹ **"ചത്താരോ ഏകച്ചസസ്സതവാദാ"**തി. "സങ്ഖാരേകച്ചസസ്സതികാ"തി ഇദം തേഹി സസ്സതഭാവേന ഗയ്ഹമാനാനം ധമ്മാനം യഥാസഭാവദസ്സനവസേന വുത്തം, ന പനേകച്ചസസ്സതികമതദസ്സനവസേന. തസ്സ ഹി സസ്സതാഭിമതം അസങ്ഖതമേവാതി ലദ്ധി. തഥാ ഹി വുത്തം (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൯) **ബ്രഹ്മജാലേ** - "ചിത്തന്തി വാ മനോതി വാ വിഞ്ഞാണന്തി വാ അയം അത്താ നിച്ചോ ധുവോ സസ്സതോ അവിപരിണാമധമ്മോ സസ്സതിസമം തഥേവ ഠസ്സതീ"തി. ന ഹി യസ്സ ഭാവസ്സ പച്ചയേഹി അഭിസങ്ഖതഭാവം പടിജാനാതി; തസ്സേവ

നിച്ചധുവാദിഭാവോ അനുമ്മത്തകേന ന സക്കാ പടിഞ്ഞാതും. ഏതേന, “ഉപ്പാദവയധുവതായുത്തഭാവാ സിയാ നിച്ചാ, സിയാ അനിച്ചാ, സിയാ ന വത്തബ്ബാ”തിആദിനാ പവത്തസ്സ സത്തഭങ്ഗവാദസ്സ അയുത്തതാ വിഭാവിതാ ഹോതി.

തത്ഥായം (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൩൮) അയുത്തതാവിഭാവനാ - യദി, “യേന സഭാവേന യോ ധമ്മോ അത്ഥീതി വുച്ചതി, തേനേവ സഭാവേന സോ ധമ്മോ നത്ഥീ”തിആദിനാ വുച്ചേയ്യ, സിയാ അനേകന്തവാദോ; അഥ അഞ്ഞേന, സിയാ ന അനേകന്തവാദോ; ന ചേത്ഥ ദേസന്തരാദിസമ്ബന്ധഭാവോ യുത്തോ വത്തും തസ്സ സബ്ബലോകസിദ്ധത്താ വിവാദാഭാവതോ. യേ പന വദന്തി - “യഥാ സുവണ്ണഘടേ മകുടേ കതേ ഘടഭാവോ നസ്സതി, മകുടഭാവോ ഉപ്പജ്ജതി, സുവണ്ണഭാവോ തിട്ഠതിയേവ, ഏവം സബ്ബഭാവാനം കോചി ധമ്മോ നസ്സതി, കോചി ഉപ്പജ്ജതി, സഭാവോ പന തിട്ഠതീ”തി. തേ വത്തബ്ബാ - കിം തം സുവണ്ണം, യം ഘടേ മകുടേ ച അവട്ഠിതം? യദി രൂപാദി, സോ സദ്ദോ വിയ അനിച്ചോ, അഥ രൂപാദിസമൂഹോ, സമൂഹോ നാമ സമ്മുതിമത്തം. തസ്സ വോഹാരമത്തസ്സ അത്ഥിതാ നത്ഥിതാ നിച്ചതാ വാ ന വത്തബ്ബാ. തസ്സ പരമത്ഥസഭാവേന അനുപലബ്ഭനതോതി അനേകന്തവാദോ ന സിയാ. ധമ്മാ ച ധമ്മിതോ അഞ്ഞേ വാ സിയും അനഞ്ഞേ വാ. യദി അഞ്ഞേ, ന തേസം അനിച്ചതായ ധമ്മീ അനിച്ചോ അഞ്ഞത്താ. ന ഹി രൂപാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം അഞ്ഞത്താ, ന ച രൂപേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസദ്ദോ ഹോതി; കിഞ്ച ധമ്മകപ്പനാപി നിരത്ഥികാ സിയാ ധമ്മിനോ നിച്ചാനിച്ചതായ അസിജ്ഝനതോ അഥ അനഞ്ഞേ; ഉപ്പാദവിനാസവന്തേഹി അനഞ്ഞസ്സ ധമ്മിനോ തേസം വിയ ഉപ്പാദവിനാസസബ്ഭാവതോ കുതോ നിച്ചതാവകാസോ, തേസമ്പി വാ ധമ്മിനോ വിയ നിച്ചതാപത്തി സിയാ. അപിച നിച്ചാനിച്ചനവത്തബ്ബരൂപോ അത്താ ച ലോകോ ച പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനതാപടിജാനനതോ യഥാ നിച്ചാദീനം അഞ്ഞതരം രൂപം, യഥാ വാ ദീപാദയോ. ന ഹി ദീപാദീനം ഉദയബ്ബയസഭാവാനം നിച്ചാനിച്ചനവത്തബ്ബസഭാവതാ സക്കാ വത്തും ജീവസ്സ നിച്ചാദീസു അഞ്ഞതരം രൂപം വിയാതി ഏവം സത്തഭങ്ഗസ്സ വിയ സേസഭങ്ഗാനമ്പി അസമ്ഭവോയേവാതി സത്തഭങ്ഗവാദസ്സ അയുത്തതാ വേദിതബ്ബാതി.

ഏത്ഥ ച, “ഇസ്സരോ നിച്ചോ, അഞ്ഞേ സത്താ അനിച്ചാ”തി ഏവം പവത്തവാദാ സത്തേകച്ചസസ്സതവാദാ; സേയ്യഥാപി ഇസ്സരവാദാദയോ. “പരമാണവോ നിച്ചാ ധുവാ, ദ്വിഅണുകാദയോ അനിച്ചാ”തി ഏവം പവത്തവാദാ സങ്ഖാരേകച്ചസസ്സതവാദാ; സേയ്യഥാപി കണാദവാദാദയോ. നനു ച “ഏകച്ചേ ധമ്മാ സസ്സതാ, ഏകച്ചേ അസസ്സതാ”തി; ഏതസ്മിം വാദേ ചക്ഖാദീനം അസസ്സതതാസന്നിട്ഠാനം യഥാസഭാവാവബോധോ ഏവ, തയിദം കഥം മിച്ഛാദസ്സനന്തി, കോ ഏവമാഹ - “ചക്ഖാദീനം അസസ്സതഭാവസന്നിട്ഠാനം മിച്ഛാദസ്സന”ന്തി? അസസ്സതേസുയേവ പന കേസഞ്ചി ധമ്മാനം സസ്സതഭാവാഭിനിവേസോ ഇധ മിച്ഛാദസ്സനം; തേന പന ഏകവാരേ പവത്തമാനേന ചക്ഖാദീനം അസസ്സതഭാവാവബോധോ വിദൂസിതോ സംസട്ഠഭാവതോ; വിസസംസട്ഠോ വിയ സപ്പിമണ്ഡോ സകിച്ചകാരണാസമത്ഥതായ സമ്മാദസ്സനപക്ഖേ ഠപേതബ്ബതം നാരഹതി. അഥ വാ അസസ്സതഭാവേന നിച്ഛിതാപി ചക്ഖുആദയോ സമാരോപിതജീവസഭാവാ ഏവ ദിട്ഠിഗതികേഹി ഗയ്ഹന്തീതി തദവബോധസ്സ മിച്ഛാദസ്സനഭാവോ ന

സക്കാ നിവാരേതും. തഥാ ഹി വുത്തം **ബ്രഹ്മജാലേ** (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൯) - “ചക്ഖുന്തി വാ...പേ॰... കായോതി വാ അയം മേ അത്താ”തിആദി. ഏവഞ്ച കത്വാ അസങ്ഖതായ സങ്ഖതായ ച ധാതുയാ വസേന യഥാക്കമം ഏകച്ചേ ധമ്മാ സസ്സതാ; ഏകച്ചേ അസസ്സതാതി ഏവം പവത്തോ വിഭജ്ജവാദോപി ഏകച്ചസസ്സതവാദോ ആപജ്ജതീതി ഏവംപകാരാ ചോദനാ അനോകാസാ ഹോതി അവിപരീതധമ്മസഭാവസമ്പടിപത്തിഭാവതോ.

ന മരതീതി അമരാ. കാ സാ? “ഏവന്തിപി മേ നോ”തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൬൨) നയേന പരിയന്തരഹിതാ ദിട്ഠിഗതികസ്സ ദിട്ഠി ച വാചാ ച, അമരായ ദിട്ഠിയാ വാചായ വിവിധോ ഖേപോതി അമരാവിക്ഖേപോ. സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **അമരാവിക്ഖേപോ**. അഥ വാ അമരാതി ഏകാ മച്ഛജാതി, സാ ഉമ്മുജ്ജനനിമ്മുജ്ജനാദിവസേന ഉദകേ സന്ധാവമാനാ ഗാഹം ന ഗച്ഛതി; ഏവമേവം അയമ്പി വാദോ ഇതോ ചിതോ ച സന്ധാവതി, ഗാഹം നാഗച്ഛതീതി അമരാവിക്ഖേപോ, സോ ഏവ **അമരാവിക്ഖേപികോ**. സ്വായം വാദോ മുസാവാദഅനുയോഗഛന്ദരാഗമോഹഹേതുകതായ ചതുധാ പവത്തോതി ആഹ - **“ചത്താരോ അമരാവിക്ഖേപികാ വുത്താ”**തി. നനു ചേത്ഥ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൬൫-൬൬) ചതുബ്ബിധോപി അമരാവിക്ഖേപികോ കുസലാദികേ ധമ്മേ പരലോകത്തികാദീനി ച യഥാഭൂതം അനവബുജ്ഝമാനോ, തത്ഥ തത്ഥ പഞ്ഹം പുട്ഠോ പുച്ഛായ വിക്ഖേപനമത്തം ആപജ്ജതീതി തസ്സ കഥം ദിട്ഠിഗതികഭാവോ. ന ഹി അവത്തുകാമസ്സ വിയ പുച്ഛിതമത്ഥം അജാനന്തസ്സ വിക്ഖേപകരണമത്തേന ദിട്ഠിഗതികതാ യുത്താതി? ന ഹേവം പുച്ഛാവിക്ഖേപകരണമത്തേന തസ്സ ദിട്ഠിഗതികതാ ഇച്ഛിതാ, അഥ ഖോ മിച്ഛാഭിനിവേസേന. സസ്സതവസേന മിച്ഛാഭിനിവിട്ഠോയേവ ഹി മന്ദബുദ്ധിതായ കുസലാദിധമ്മേ പരലോകത്തികാദീനി ച, യാഥാവതോ അപ്പടിപജ്ജമാനോ അത്തനാ അവിഞ്ഞാതസ്സ അത്ഥസ്സ പരം വിഞ്ഞാപേതും അസമത്ഥതായ മുസാവാദാദിഭയേന ച വിക്ഖേപം ആപജ്ജതീതി. തഥാ ഹിസ്സ വാദസ്സ സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹോ വുത്തോ. അഥ വാ പുഞ്ഞപാപാനം, തബ്ബിപാകാനഞ്ച അനവബോധേന, അസദ്ദഹനേന ച, “തബ്ബിസയായ പുച്ഛായ വിക്ഖേപകരണംയേവ യുത്തം സുന്ദരഞ്ചാ”തി, ഖന്തിം രുചിം ഉപ്പാദേത്വാ അഭിനിവിസന്തസ്സ ഉപ്പന്നാ വിസുംയേവേകാ ഏസാ ദിട്ഠി സത്തഭങ്ഗദിട്ഠി വിയാതി ദട്ഠബ്ബാ. തഥാ ചേവ വുത്തം - “പരിയന്തരഹിതാ ദിട്ഠിഗതികസ്സ ദിട്ഠി ചേവ വാചാ ചാ”തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൬൧). കഥം പനസ്സാ സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹോ? ഉച്ഛേദവസേന അനഭിനിവേസതോ. “നത്ഥി കോചി ധമ്മാനം യഥാഭൂതവേദീ വിവാദബഹുലത്താ ലോകസ്സ; ‘ഏവമേവ’ന്തി പന സദ്ദന്തരേന ധമ്മേ നിജ്ഝാനനാ അനാദികാലികാ ലോകേ”തി ഗാഹവസേന സസ്സതലേസോപേത്ഥ ലബ്ഭതിയേവ.

അമതി ഗച്ഛതി ഏത്ഥ സഭാവോ ഓസാനന്തി അന്തോ, മരിയാദോ, സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **അന്തവാ**. തേനാഹ **“സപരിയന്തോ”**തി. അവഡ്ഢിതകസിണസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഏവം ഹോതീതി യോജനാ. **ദുതിയവാദോ** “അനന്തവാ ലോകോ”തി വാദോ. **തതിയവാദോ** “അന്തവാ ച അനന്തവാ ചാ”തി വാദോ. **ചതുത്ഥവാദോ** “നേവന്തവാ നാനന്തവാ”തി വാദോ. ഏതേ ഏവ ചത്താരോ വാദിനോ സന്ധായ **ബ്രഹ്മജാലേ** (ദീ॰ നി॰ ൧.൫൩) - “അന്താനന്തികാ അന്താനന്തം ലോകസ്സ പഞ്ഞപേന്തി ചതൂഹി വത്ഥൂഹീ”തി വുത്തം. തഥ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൫൩) യുത്തം താവ പുരിമാനം തിണ്ണം വാദീനം അന്തത്തഞ്ച അനന്തത്തഞ്ച

അന്താനന്തത്തഞ്ച ആരബ്ഭ പവത്തവാദത്താ അന്താനന്തികത്തം. പച്ഛിമസ്സ പന തദുഭയപടിസേധവസേന പവത്തവാദത്താ കഥമന്താനന്തികത്തന്തി? തദുഭയപടിസേധവസേന പവത്തവാദത്താ ഏവ. യസ്മാ പടിസേധവാദോപി അന്താനന്തവിസയോ ഏവ തം ആരബ്ഭ പവത്തത്താ. അപരേ ആഹു - ''യഥാ തതിയവാദേ സമ്ഭേദവസേന ഏതസ്സേവ അന്തവന്തതാ അനന്തതാ ച സമ്ഭവതി, ഏവം തക്കീവാദേപി കാലഭേദവസേന ഉഭയസമ്ഭവതോ അഞ്ഞമഞ്ഞപടിസേധേന ഉഭയഞ്ഞേവ വുച്ചതി. കഥം? അന്തവന്തതാപടിസേധേന ഹി അനന്തതാ വുച്ചതി, അനന്തതാപടിസേധേന ച അന്തവന്തതാ, അന്താനന്താനഞ്ച തതിയവാദഭാവോ കാലഭേദസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ഇദം വുത്തം ഹോതി യസ്മാ അയം ലോകസഞ്ഞിതോ അത്താ ഝായീഹി അധിഗതവിസേസേഹി അനന്തോ കദാചി സക്ഖി ദിട്ഠോ അനുസുയ്യതി; തസ്മാ നേവന്തവാ. യസ്മാ പന തേഹി ഏവ കദാചി അന്തവാ സക്ഖി ദിട്ഠോ അനുസുയ്യതി, തസ്മാ ന പന അനന്തവാ''തി. യഥാ ച അനുസ്സുതിതക്കീവസേന, ഏവം ജാതിസ്സരതക്കിആദീനഞ്ച വസേന യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബം. അയഞ്ഹി തക്കികോ അവഡ്ഢിതഭാവപുബ്ബകത്താ പടിഭാഗനിമിത്താനം വഡ്ഢിതഭാവസ്സ വഡ്ഢിതകാലവസേന അപച്ചക്ഖകാരിതായ അനുസ്സവാദിമത്തേ ഠത്വാ - ''നേവന്തവാ''തി പടിക്ഖിപതി, അവഡ്ഢിതകാലവസേന പന ''നാനന്തോ''തി. ന പന അന്തവന്തതാനന്തതാനം അച്ചന്തമഭാവേന യഥാ തം ''നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീ''തി, അവസ്സഞ്ച ഏതം ഏവം വിഞ്ഞാതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ വിക്ഖേപപക്ഖംയേവ ഭജേയ്യ ചതുത്ഥവാദോ. ന ഹി അന്തവന്തതാനന്തതാതദുഭയവിനിമുത്തോ അത്തനോ പകാരോ അത്ഥി, തക്കീവാദീ ച യുത്തിമഗ്ഗകോ, കാലഭേദവസേന ച തദുഭയമ്പി ഏകസ്മിം ന ന യുജ്ജതീതി. **അനന്തരചതുക്ക**ന്തി ഏകത്തസഞ്ഞീതി ആഗതസഞ്ഞീചതുക്കം.

ഏകന്തസുഖീതി ഏകന്തേനേവ സുഖീ. തം പനസ്സ സുഖം ദുക്ഖേന അവോമിസ്സം ഹോതീതി ആഹ **''നിരന്തരസുഖീ''**തി. **ഏകന്തസുഖമേവാ**തി ഇദം സുഖബഹുലതം സന്ധായ വുത്തം. **അതീതാസു സത്തസു ജാതീസൂ**തി ഇദം തതോ പരം ജാതിസ്സരഞാണേന അനുസ്സരിതും ന സക്കാതി കത്വാ വുത്തം. **താദിസമേവാ**തി സുഖസമങ്ഗിമേവ അത്തഭാവം. ''ഏവം സുഖസമങ്ഗീ''തി തം **അനുസ്സരന്തസ്സ ജാതിസ്സരസ്സ** അതീതജാതിയമ്പി ഇധ വിയ ദുക്ഖഫുട്ഠസ്സ തം അനുസ്സരന്തസ്സ.

സബ്ബേസമ്പീതി ലാഭീനം തക്കീനമ്പി. **തഥാ**തി ഇമിനാ ''സബ്ബേസമ്പീ''തി ഇദം പദം ആകഡ്ഢതി. കാമാവചരം നാമ അദുക്ഖമസുഖം അനുളാരം അവിഭൂതന്തി ആഹ **''ചതുത്ഥജ്ഝാനവസേനാ''**തി. ചതുത്ഥജ്ഝാനം കാരണഭൂതം ഏതസ്സ അത്ഥി, തേന വാ നിബ്ബത്തന്തി **ചതുത്ഥജ്ഝാനികം. മജ്ഝത്തസ്സാ**തി മജ്ഝത്തഭൂതസ്സ മജ്ഝത്തവേദനാബഹുലസ്സ. **മജ്ഝത്തഭൂതട്ഠാനമേവ** അത്തനോ മജ്ഝത്തതാപത്തമേവ ഭൂതപുബ്ബം അനുസ്സരന്തസ്സ. **ഏകച്ചസസ്സതികാ**തി ഏകച്ചസസ്സതവാദിനോ വുത്താ. പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന ഹി ഏകച്ചസസ്സതികാ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. അധിച്ചസമുപ്പന്നവാദോ സസ്സതവാദസമുദ്ദിട്ഠോതി കത്വാ **''ദ്വേ അധിച്ചസമുപ്പന്നികാ''**തി ച വുത്തം.

ഹ്വ. ദിട്ഠുദ്ധാരന്തി യഥാവുത്താനം ദിട്ഠീനം അനിയ്യാനികഭാവദസ്സനവസേന പദുദ്ധരണം. **പച്ചത്തംയേവ ഞാണ**ന്തി

അപരപ്പച്ചയം അത്തനിയേവ ഞാണം. തം പന അത്തപച്ചക്ഖം ഹോതീതി ആഹ **"പച്ചക്ഖഞാണ"**ന്തി. സുവണ്ണസ്സ വിയ ദോസാപഗമേന ഉപക്കിലേസവിഗമേന ഞാണസ്സ വിസുദ്ധന്തി ആഹ **"പരിസുദ്ധന്തി നിരുപക്കിലേസ"**ന്തി. കിലേസന്ധകാരവിഗമതോ സപ്പഭാസമുജ്ജലമേവ ഹോതീതി വുത്തം - **"പരിയോദാതന്തി പഭസ്സര"**ന്തി **ബാഹിരസമയസ്മിമ്പി ഹോന്തി** ഝാനസ്സ സമിജ്ഝനതോ. **മയമിദം ജാനാമാ**തി "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ച ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞ"ന്തി ച മിച്ഛാഗാഹവസേന അഞ്ഞാണഭാഗമേവ പരിബ്രൂഹേത്വാ തതോ ഏവ യഥാഗഹിതം ഗാഹം സന്ധായ - "മയമിദം അത്ഥം തഥ ജാനാമാ"തി **ഏവം തത്ഥ** മിച്ഛാഗാഹേ അവിജ്ജമാനം **ഞാണകോട്ഠാസം ഓതാരേന്തിയേവ** അനുപ്പവേസേന്തിയേവ. **ന തം ഞാണം, മിച്ഛാദസ്സനം നാമേതം,** കിം പന തം മിച്ഛാദസ്സനം നാമ? സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാതിആദിനാ മിച്ഛാഭിനിവേസഭാവതോ. തേനാഹ **"തദപി...പേ... അത്ഥോ"**തി. യം തം ദിട്ഠിയാ ഉപനിസ്സയഭൂതം ഞാണം, തം സന്ധായാഹ - **"ജാനനമത്തലക്ഖണത്താ ഞാണഭാഗമത്തമേവാ"**തി. ഞാണമ്പി ഹി ദിട്ഠിയാ ഉപനിസ്സയോ ഹോതിയേവ ലാഭിനോ ഇതരസ്സ ച തഥാ തഥാ മിച്ഛാഭിനിവേസതോ. **അനുപാതിവത്തനതോ** അനതിക്കമനതോ. അസാധാരണതോ ന ഉപാതിവത്തന്തി ഏതേനാതി അനുപാതിവത്തനം, തതോ. **ഉപാദാനപച്ചയതോ**തി ഉപാദാനസ്സ പച്ചയഭാവതോ. ഏതേന ഫലൂപചാരേനേവ ഉപാദാനമാഹ. യദി ബ്രഹ്മജാലേ ആഗതാ സബ്ബാപി ദിട്ഠിയോ ഇധ കഥിതാ ഹോന്തി, ഏവം സന്തേ ഇദം സുത്തം ബ്രഹ്മജാലസുത്തേന ഏകസദിസന്തി ആഹ - **"ബ്രഹ്മജാലേ പനാ"**തിആദി. "അഞ്ഞത്ര രൂപം അഞ്ഞത്ര വേദനാ സക്കായംയേവ അനുപരിധാവന്തീ"തി വചനതോ ഇധ സക്കായദിട്ഠി ആഗതാ. **ബ്രഹ്മജാലം കഥിതമേവ ഹോതി** തത്ഥ ആഗതാനം ദ്വാസട്ഠിയാപി ദിട്ഠീനം ഇധാഗതത്താ. സസ്സതുച്ഛേദാഭിനിവേസോ അത്താഭിനിവേസപുബ്ബകോ, "അത്താ സസ്സതോ അത്താ ഉച്ഛേദോ"തി പവത്തനതോ.

൩൦. ദ്വാസട്ഠി...പേ... ദസ്സേതുന്തി കഥം പനായമത്ഥോ "ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഏകച്ചോ"തിആദിപാളിയാ ദസ്സിതോ ഹോതീതി? അപ്പഹീനസക്കായദിട്ഠികസ്സ പുബ്ബന്താപരന്തദിട്ഠിഉപാദിയനജോതനതോ. **പരിച്ചാഗേനാ**തി വിക്ഖമ്ഭനേന. **ചതുത്ഥജ്ഝാനനിരോധാ തതിയജ്ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ**തി ഏത്ഥ ന പരിഹീനചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സ തതിയജ്ഝാനം ഭവതി, തതിയജ്ഝാനാ വുട്ഠിതസ്സ പന ചതുത്ഥജ്ഝാനാ വുട്ഠിതസ്സ ച തതിയം പടിലോമനയേന സമ്ഭവതി. തേനാഹ **"അയം പനേത്ഥാ"**തിആദി. **ഏവംസമ്പദമിദം വേദിതബ്ബ**ന്തി "പവിവേകാ പീതി നിരുജ്ഝതീ"തി ഇദം, "നിരാമിസസുഖസ്സനിരോധാ"തി ഏത്ഥ വിയ വുട്ഠാനനിരോധവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. **ഹീനജ്ഝാനപരിയാദാനകദോമനസ്സ**ന്തി നീവരണസഹഗതദോമനസ്സമാഹ. തഞ്ഹി ഝാനപരിയാദാനകരം. **കമ്മനീയഭാവോ**തി സമാപത്തിം പത്തോ വിയ സമാപത്തിസമാപജ്ജനഭാവേ കമ്മക്ഖമഭാവോ. സോമനസ്സവിധുരത്താ ദോമനസ്സം വിയാതി ദോമനസ്സന്തി വുത്തം. "ഉപ്പജ്ജതി പവിവേകാ പീതീ"തി പുന വുത്താ പീതി **ഝാനദ്വയപീതി. യം ഠാനം ഛായാ ജഹതീ**തി യം പദേസം ആതപേന അഭിഭുയ്യമാനം ഛായാ ജഹതി. തത്ഥ ആതപേ ഛായാതി പദേസേന ആതപസഞ്ഞിതാനം ഭൂതസങ്ഖതാനം പഹാനട്ഠാനമാഹ. തേനാഹ **"യസ്മിം ഠാനേ"**തിആദി.

൩൧. നിരാമിസം സുഖന്തി തതിയജ്ഝാനസുഖം ദൂരസമുസ്സാരിതകാമാമിസത്താ.

൩൨. അദുക്ഖമസുഖന്തി ചതുത്ഥജ്ഝാനവേദനം, ന യം കിഞ്ചി ഉപേക്ഖാവേദനം.

൩൩. നിഗ്ഗഹണോതി മമംകാരഭാവേന കിഞ്ചിപി അഗണ്ഹന്തോ. **നിബ്ബാനസ്സ സപ്പായന്തി** നിബ്ബാനാധിഗമസ്സ, നിബ്ബാനസ്സേവ വാ അവിലോമവസേന ഏകന്തികുപായതായ സപ്പായം. തേനാഹ **"ഉപകാരഭൂത"**ന്തി. **സബ്ബത്ഥാതി** സബ്ബേസു തേഭൂമകധമ്മേസു. **ഏതന്തി** ഏതം യഥാവുത്തസമഥഭാവനായ കിലേസാനം വിക്ഖമ്ഭനം. സബ്ബത്ഥ നികന്തിയാ അസുക്ഖാപിതത്താ കഥം നിബ്ബാനസ്സ **ഉപകാരപടിപദാ നാമ ജാതം?** ന ജായതേ വാത്യധിപ്പായോ. **സബ്ബത്ഥാതി** പുബ്ബന്താനുദിട്ഠിആദികേ സബ്ബസ്മിം. **അഗ്ഗണ്ഹനവസേനാതി** തണ്ഹാഗാഹേന അഗ്ഗഹണവസേന. യഥ ഹി തണ്ഹാഗാഹോ വിമോചിതോ, തഥ ദിട്ഠിമാനഗ്ഗാഹാ സുക്ഖാ വിയ ഹോന്തി തദേകട്ഠഭാവതോ. താദിസസ്സ നിബ്ബാനഗാമിനീ പടിപദാ ഏവ ആസന്നേ, ന ദൂരേ. തേന വുത്തം - **"ഉപകാരപടിപദാ നാമ ജാത"**ന്തി. താദിസസ്സ ച സന്തോഹമസ്മീതിആദികാ സമനുപസ്സനാ അധിമാനപക്ഖേ തിട്ഠതീതി ആഹ - **"അഭിവദതീതി അഭിമാനേന ഉപവദതീ"**തി. ഇദമേവ ഉപാദിയതീതി നിയമാഭാവതോ **"അട്ഠാരസവിധമ്പീ"**തി വുത്തം. സേസപദേപി ഏസേവ നയോ. ദിട്ഠുപാദാനേ സതി സേസഉപാദാനസമ്ഭവോ അവുത്തസിദ്ധോതി തദേവ ഉദ്ധടം.

സേ ആയതനേ വേദിതബ്ബേതി നിരോധസ്സ കാരണം നിബ്ബാനം വേദിതബ്ബം. **ദ്വിന്നം ആയതനാനന്തി** ചക്ഖായതനാദീനം ദ്വിന്നം ആയതനാനം. **പടിക്ഖേപേന നിബ്ബാനം ദസ്സിതം** വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന.

ന ഗാധതീതി ന പതിട്ഠാതി. **അതോതി** അസ്മാ നിബ്ബാനാ. **സരാതി** തണ്ഹാ. **സങ്ഖാരപടിക്ഖേപേനാതി** സങ്ഖാരേകദേസഭൂതാനം ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം പടിക്ഖേപേന.

വിഞ്ഞാണന്തി വിസിട്ഠേന ഞാണേന ജാനിതബ്ബം. തതോ ഏവ **അനിദസ്സനം** അചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യം അനിന്ദ്രിയഗോചരം. **അനന്തന്തി** അന്തരഹിതം, നിച്ചന്തി അത്ഥോ. **സബ്ബതോ പഭന്തി** കിലേസന്ധകാരാഭാവതോ ച സമന്തതോ പഭസ്സരം. ''സബ്ബതോ പപ''ന്തി വാ പാഠോ, സബ്ബതോ പതതിത്ഥന്തി അത്ഥോ. ചത്താരീസകമ്മട്ഠാനസങ്ഖാതേഹി തിത്ഥേഹി ഓതരിത്വാ അനുപവിസിതബ്ബം അമതസരന്തി വുത്തം ഹോതി. അനുപാദാ കഞ്ചി ധമ്മം അഗ്ഗഹേത്വാ വിമുച്ചന്തി ഏത്ഥാതി **അനുപാദാവിമോക്ഖോ,** നിബ്ബാനം. അനുപാദാ വിമുച്ചതി ഏതേനാതി **അനുപാദാവിമോക്ഖോ,** അഗ്ഗമഗ്ഗോ. അനുപാദാവിമോക്ഖന്തികതായ പന അരഹത്തഫലം **അനുപാദാവിമോക്ഖോതി** വുത്തം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

പഞ്ചത്തയസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൩. കിന്തിസുത്തവണ്ണനാ

೧೮. **ಭವೋತಿ** ಪರಿತ್ತೋ. **ಅಭವೋತಿ** ಮಹನ್ತೋ. ವುಢ್ಢಿಅತ್ಥೋ ಹಿ ಅಯಂ

൩൪. **ഭവോതി** പരിത്തോ. **അഭവോതി** മഹന്തോ. വുദ്ധിഅത്ഥോ ഹി അയം അ-കാരോ, "സംവരാസംവരോ, ഫലാഫല"ന്തിആദീസു വിയ, തസ്മാ **ഭവാഭവഹേതൂ**തി ഖുദ്ദകസ്സ മഹന്തസ്സ വാ ഭവസ്സ ഹേതു, തം പച്ചാസീസമാനോതി അത്ഥോ. തേനാഹ - **"തസ്മിം തസ്മിം ഭവേ സുഖം വേദിസ്സാമീ"**തിആദി.

൩൫. ലോകുത്തരബോധിപക്ഖിയധമ്മേ ഉദ്ദിസ്സ പുഥുജ്ജനാനം വിവാദോ സമ്ഭവതീതി ആഹ - **"ലോകിയലോകുത്തരാവ കഥിതാ"**തി. ലോകിയാപി ഹി ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ ലോകുത്തരധമ്മാധിഗമസ്സ ആസന്നകാരണത്താ വിസേസകാരണന്തി യാവ അഞ്ഞേഹി ലോകിയധമ്മേഹി അഭിവിസിട്ഠോതി കത്വാ, **"ഇമേസു സത്തതിംസബോധിപക്ഖിയധമ്മേസൂ"**തി അവിസേസേന വുത്തം. **അത്ഥതോ നാനം ഹോതീ**തി അത്ഥതോ ഭേദോ ഹോതി ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം സമധിഗതത്താ. ന ഹി കായാദയോ ഭാവേതബ്ബാ, സതിയേവ പന ഭാവേതബ്ബാതി. **ബ്യഞ്ജനതോ നാനം** ഭേദം. **ഇമിനാപി കാരണേനാ**തി ഇമായപി യുത്തിയാ. ഇദാനി തം യുത്തിം ദസ്സേന്തോ - **"അത്ഥഞ്ച ബ്യഞ്ജനഞ്ചാ"**തിആദിമാഹ . തത്ഥ **സമാനേത്വാ**തി സുത്തന്തരതോ സമാനേത്വാ, സുത്തന്തരപദേഹി ച സമാനേത്വാ. **അഞ്ഞഥാ**തി അഞ്ഞതോ, ഭൂതതോ അപഗതം കത്വാതി അത്ഥോ. **മിച്ഛാ രോപിതഭാവോ**തി അയാഥാവതോ ഠപിതഭാവോ. **അത്ഥഞ്ച ബ്യഞ്ജനഞ്ച വിഞ്ഞാപനകാരണമേവാ**തി അവിപരീതത്ഥസ്സ സദ്ദസ്സ ച ബുജ്ഝനഹേതുതായ.

൩൬. ഇധ ധമ്മവിനയട്ഠാനേ **സതിയേവ സതിപട്ഠാനന്തി ഗഹിതാ,** അത്ഥതോ സമേതി നാമ യാഥാവതോ അത്ഥസ്സ ഗഹിതത്താ. അസഭാവനിരുത്തിഭാവതോ ബ്യഞ്ജനതോ നാനത്തന്തി തം ലിങ്ഗഭേദേന വചനഭേദേന ച ദസ്സേന്തോ, **"സതിപട്ഠാനോതി വാ സതിപട്ഠാനാതി വാ മിച്ഛാ രോപേഥാ"**തി ആഹ. **അപ്പമത്തക**ന്തി അണുമത്തം സല്ലഹുകം, ന ഗരുതരം അധനിതം കത്വാ വത്തബ്ബമ്പി **ധനിതം** ഘോസവന്തം **കത്വാ രോപിതേ** വുത്തദോസാഭാവതോതി തേനാഹ - **"നിബ്ബുതിം പത്തും സക്കാ ഹോതീ"**തി.

ബ്യഞ്ജനസ്സ മിച്ഛാരോപനം ന വിസേസന്തരായകരം ഹോതീതി ഞാപനത്ഥം, **ചതുസു മഗ്ഗേസു പഞ്ഹം കഥേത്വാവ പരിനിബ്ബുതോ. സുത്തന്തബ്യഞ്ജനം സന്ധായേതം വുത്തം** - "അപ്പമത്തകം ഖോ പനാ"തി.

൩൭. **അഥ ചതുത്ഥവാരേ വിവാദോ കസ്മാ** ജാതോ? യാവതാ നേസം വചനം അത്ഥതോ ചേവ സമേതി ബ്യഞ്ജനതോ ചാതി അധിപ്പായോ. **സഞ്ഞായ വിവാദോ**തി കിഞ്ചാപി സമേതി അത്ഥതോ ചേവ ബ്യഞ്ജനതോ ച, സഞ്ഞാ പന നേസം അവിസുദ്ധാ, തായ സഞ്ഞായ വസേന വിവാദോ ജാതോതി ദസ്സേന്തോ **"അഹ"**ന്തിആദിമാഹ. അഹം സതിപട്ഠാനന്തി വദാമി, അയം സതിപട്ഠാനോതി വദതീതി ഏവം തേസം ഞാണം ഹോതീതി ഇമമത്ഥം, **"ഏസേവ നയോ"**തി ഇമിനാ അതിദിസതി.

൩൮. **ന ചോദനത്ഥായ വേഗായിതബ്ബ**ന്തി സീഘം സീഘം ന ചോദനാ കാതബ്ബാതി അത്ഥോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ഏകച്ചോ കോധനഭാവേന ഏവം പടിപ്ഫരി, തസ്മാ. **അനാദാനദിട്ഠീ**തി ആദിയിത്വാ അനഭിനിവിസനതോ അനാദാനദിട്ഠി അദള്ഹഗ്ഗാഹീ. **പക്ഖിപന്തോ വിയാ**തി ഗിലിത്വാ പക്ഖിപന്തോ വിയ.

ഉപഘാതോതി ചിത്തപ്പഘാതോ ഫരസുപഘാതോ വിയ. **വണഘട്ടിതസ്സ വിയാ**തി വണേ ഘട്ടിതസ്സ വിയ **ദുക്ഖുപ്പത്തി** ചിത്തദുക്ഖുപ്പത്തി. **ദ്വേ വാരേ വത്വാപി വിസജ്ജേതീ**തി സുപ്പടിനിസ്സഗ്ഗീ ഏവം പഗേവ ചോദിതമത്തേ വിസ്സജ്ജേതി ചേതി അധിപ്പായോ . കഥനവസേന ച **കായചിത്തകിലമഥോ. ഏവരൂപോ**തി സഹസാ അവിസ്സജ്ജേന്തേന ചോദകസ്സ വിഹേസാവാദോ ഹുത്വാപി അക്കോധനാദിസഭാവോ.

ഉപേക്ഖാതി സകേന കമ്മേന പഞ്ഞായിസ്സതീതി തസ്മിം പുഗ്ഗലേ അജ്ഝുപേക്ഖണാ. **ഉപേക്ഖം അതിമഞ്ഞതി നാമ** തസ്സ അനാചാരസ്സ അനജ്ഝുപേക്ഖണതോ.

൪൦. വചനസഞ്ചാരോതി പേസുഞ്ഞവസേന അഞ്ഞഥാവചനുപസംഹാരോ. **ദിട്ഠിപളാസോ**തി യുഗഗ്ഗാഹവസേന ലദ്ധി. സാ പന **ചിത്തസ്സ അനാരാധനിയഭാവോ** സത്ഥുചിത്തസ്സ അനാരാധകഭാവോ. **കലഹോ**തി അധികരണുപ്പാദവസേന പവത്തോ വിഗ്ഗഹോ ഭണ്ഡനസ്സ പുബ്ബഭാഗോ.

യേന കാരണേനാതി യേന ധമ്മേന സത്ഥുസാസനേന. തമേവ ഹി സന്ധായ വദതി - **"ധമ്മോതി സാരണീയധമ്മോ അധിപ്പേതോ"**തി. **ഏത്ഥാ**തി "ധമ്മസ്സ ചാനുധമ്മ"ന്തി ഏത്ഥ. **ധമ്മോ**തി സമ്ബുദ്ധസ്സ തസ്സ തഥാ പവത്തം ബ്യാകരണം യഥാ വിവാദാപന്നാ സഞ്ഞത്തിം ഗച്ഛന്തി. തേനാഹ - **"തേസം ഭിക്ഖൂനം സഞ്ഞത്തികരണ"**ന്തി. തദേവ ബ്യാകരണം അനുധമ്മോതി ഭിക്ഖുനാ വുച്ചമാനോ അനുപവത്തോ ധമ്മോ. തേനാഹ - **"തദേവ ബ്യാകരോതി നാമാ"**തി. **കോചീ**തി യോ കോചി. **സഹധമ്മികോ** സകാരണോ. അഞ്ഞത്ഥോ അയം കിം സദ്ദോതി ആഹ **"അഞ്ഞോ"**തി. **അസ്സാ**തി വുത്തനയേന പടിപന്നഭിക്ഖുനോ, തസ്സ പടിപത്തി ന കേനചി ഗരഹണിയാ ഹോതീതി അത്ഥോ. സേസം സബ്ബം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

കിന്തിസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൪. സാമഗാമസുത്തവണ്ണനാ

൪൧. ദ്വേധികജാതാതി ജാതദ്വേധികാ സഞ്ജാതഭേദാ. **ദ്വേജ്ഝജാതാ**തി ദുവിധഭാവം പത്താ. ഭണ്ഡന്തി പരിഭാസന്തി ഏതേനാതി **ഭണ്ഡനം,** വിരുദ്ധചിത്തതാ. **ത**ന്തി ഭണ്ഡനം. **ധമ്മവിനയ**ന്തി പാവചനം. **വിതുജ്ജന്താ** മുഖസത്തീഹി. **സഹിതം മേ**തി മയ്ഹം വചനം സഹിതം സിലിട്ഠം പുബ്ബാപരസമ്ബന്ധം അത്ഥയുത്തം. തേനാഹ **"അത്ഥസംഹിത"**ന്തി. **അധിചിണ്ണ**ന്തി ആചിണ്ണം. **വിപരാവത്ത**ന്തി വിരോധദസ്സനവസേന പരാവത്തിതം, പരാവത്തം ദൂസിതന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ - **"ചിരകാലവസേന... പേ... നിവത്ത"**ന്തി. **പരിയേസമാനോ ചര,** തത്ഥ തത്ഥ ഗന്ത്വാ സിക്ഖാഹീതി അത്ഥോ. **സചേ സക്കോസി,** ഇദാനിമേവ മയാ വേഠിതദോസം നിബ്ബേഠേഹി. **മരണമേവാ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞഘാതവസേന മരണമേവ.

നാടപുത്തസ്സ ഇമേതി **നാടപുത്തിയാ**. തേ പന തസ്സ സിസ്സാതി ആഹ **"അന്തേവാസികേസൂ"**തി. പുരിമപടിപത്തിതോ പടിനിവത്തനം പടിവാനം, തം രൂപം സഭാവോ ഏതേസന്തി **പടിവാനരൂപാ**. തേനാഹ **"നിവത്തനസഭാവാ"**തി. **കഥനം** അത്ഥസ്സ ആചിക്ഖനം. **പവേദനം** തസ്സ ഹേതുദാഹരണാനി ആഹരിത്വാ

ബോധനം. ന ഉപസമായ സംവത്തതീതി അനുപസമസംവത്തനം, തദേവ **അനുപസമസംവത്തനികം,** തസ്മിം. സമുസ്സിതം ഹുത്വാ പതിട്ഠാഹേതുഭാവതോ **ഥൂപം** പതിട്ഠാതി ആഹ - **"ഭിന്നഥൂപേതി ഭിന്നപതിട്ഠേ"**തി. **ഥൂപോ**തി വാ ധമ്മസ്സ നിയ്യാനഭാവോ വേദിതബ്ബോ, അഞ്ഞധമ്മേ അഭിഭുയ്യ സമുസ്സിതട്ഠേന. **സോ** നിഗണ്ഠസ്സ സമയേ കേഹിചി അഭിന്നസമ്മതോപി **ഭിന്നോ** വിനട്ഠോയേവ സബ്ബേന സബ്ബം അഭാവതോതി ഭിന്നഥൂപോ. സോ ഏവ നിയ്യാനഭാവോ വട്ടദുക്ഖതോ മുച്ചിതുകാമാനം പടിസരണം, തം ഏത്ഥ നത്ഥീതി അപ്പടിസരണോ, തസ്മിം **ഭിന്നഥൂപേ അപ്പടിസരണേ**തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ആചരിയപ്പമാണന്തി ആചരിയമുട്ഠി ഹുത്വാ പമാണഭൂതം. **നാനാനീഹാരേനാ**തി നാനാകാരേന. "വിവാദോ ന ഉപ്പജ്ജീ"തി വത്വാ തസ്സ അനുപ്പത്തികാരണം ദസ്സേന്തോ, **"സത്ഥാ ഹി…പേ… അവിവാദകാരണം കത്വാവ പരിനിബ്ബായീ"**തി വത്വാ തം വിവരിതും **"ഭഗവതാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **പതിട്ഠാ ച അവസ്സയോ ച,** "അയം ധമ്മോ അയം വിനയോ ഇദം സത്ഥുസാസന"ന്തി വിനിച്ഛയനേ മഹാപദേസാ, പഞ്ഹബ്യാകരണാനി ച, യസ്മാ തേസു പതിട്ഠായ തേ അവസ്സായ ധമ്മവിനയധരാ ച നിച്ഛയം ഗച്ഛന്തി. തഥാ ഹി സുത്തന്തമഹാപദേസതോ വിനയേ കേനചി പുച്ഛിതോ അത്ഥോ ചതുന്നം പഞ്ഹബ്യാകരണാനം വസേന സുവിനിച്ഛിതരൂപോ, തസ്മാ ധമ്മവിനയോ ഇധ സത്ഥു കിച്ചം കാതും സക്കോതീതി ആഹ - **"തേനേവാ"**തിആദി, തസ്മാ ഉളാരായ ദേസനായ ഭാജനന്തി അധിപ്പായോ.

൪൨. പടിപവിട്ഠം കത്വാ ആഹരിതബ്ബതോ, സച്ചം കാരിതബ്ബതോ പാഭതം മൂലന്തി ആഹ - **"കഥാപാഭത"**ന്തി, ധമ്മകഥായ മൂലകാരണന്തി അത്ഥോ. യേസം വസേന വിവാദോ ഉപ്പന്നോ, തേയേവ അധമ്മവാദിനോ, തേസം താവ സോ അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തതു, തതോ അഞ്ഞേസം ദേവമനുസ്സാനം കഥന്തി, ചോദനാ പരമ്പരായ സംകിലേസവത്ഥുഭാവതോതി പരിഹാരോ. തേനാഹ - **"കോസമ്ബകക്ഖന്ധകേ വിയാ"**തിആദി.

൪൩. **അഭിഞ്ഞാ ദേസിതാ**തി അഭിവിസിട്ഠായ പഞ്ഞായ ജാനിത്വാ ബോധിതാ. **പതിസ്സയമാനരൂപാ**തി അപദിസ്സ പതിസ്സയമാനാ ഗരുകവസേന നിസ്സയമാനസഭാവാ. തേനാഹ - **"ഉപനിസ്സായ വിഹരന്തീ"**തി, ഗരുതരം നിസ്സയം കത്വാ വിഹരന്തീതി അത്ഥോ. **പരിവാരേ പഞ്ഞത്താനീ**തി, "ആജീവഹേതു ആജീവകാരണാ"തി, ഏവം നിദ്ധാരേത്വാ **പരിവാരപാളിയം** (പരി॰ ൩൩൭) ആസങ്കരവസേന ഠപിതാനി. "ഏവഞ്ച പന, ഭിക്ഖവേ, ഇമം സിക്ഖാപദം ഉദ്ദിസേയ്യാ"തി (പാരാ॰ ൩൯, ൪൨, ൪൩) വിഭങ്ഗപാഠവസേനേവ ഹി താനി ഭഗവതാ പഞ്ഞത്താനി. **താനി ഠപേത്വാ സേസാനി സബ്ബസിക്ഖാപദാനി അധിപാതിമോക്ഖം നാമാ**തി, ഇദം ഗോബലീബദ്ദഞായേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം തേസമ്പി അധിപാതിമോക്ഖഭാവതോ.

തത്രായം നയോതി തസ്മിം സുപ്പജഹനായ അപ്പമത്തകഭാവേ അയം വക്ഖമാനോ. **താനീ**തി പണീതഭോജനാനി. **യോ കോചീ**തി ഭിക്ഖു വാ ഭിക്ഖുനീ വാ. **ദുക്കടവത്ഥുകന്തി യം കിഞ്ചി** ദുക്കടാപത്തിവത്ഥുകം. **തേനാ**തി സുപ്പജഹനഭാവേന മൂലാപത്തിവീതിക്കമസ്സ അണുമത്തതായ.

പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗന്തി ലോകിയമഗ്ഗം. **തത്രാ**തി തസ്മിം പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗം നിസ്സായ വിവാദുപ്പാദേ. **ഓഭാസഞാണ**ന്തി ഓഭാസസ്സ ഉപ്പത്തിഹേതുഭൂതം ഞാണം. തഥ പന സോ മഗ്ഗസഞ്ഞിഭാവേന മഗ്ഗോ ച ചതുബ്ബിധോതി സുതത്താ, **"പഠമമഗ്ഗോ നാമാ"**തിആദിമാഹ. **ഏവ**ന്തി ഏവം അസന്ദിദ്ധം അപരിസങ്കിതം പരിച്ചത്തം കത്വാ കമ്മട്ഠാനം കഥേതും ന സക്കോതി.

ചേതിയം ന ദിട്ഠന്തി തസ്സ കതം ഥൂപം വദതി. നിന്ദിയേ പുഥുജ്ജനഭാവേ ഠിതം പാസംസം അരിയഭാവം ആരോപേത്വാ തം മിച്ഛാലദ്ധിം അഭിനിവിസ്സ പഗ്ഗയ്ഹ വോഹരണതോ **സഗ്ഗോപി മഗ്ഗോപി വാരിതോയേവാ**തി.
വുത്തഞ്ഹേതം -

> "യോ നിന്ദിയം പസംസതി, തം വാ നിന്ദതി യോ പസംസിയോ;
> വിചിനാതി മുഖേന സോ കലിം, കലിനാ തേന സുഖം ന വിന്ദതീ"തി.
> (സു॰ നി॰ ൬൬൩; സം॰ നി॰ ൧.൧൮൦-൧൮൧; അ॰ നി॰ ൪.൩; നേത്തി॰ ൯൨);

"ഖണേനേവ അരഹത്തം പാപുണിതും സമത്ഥകമ്മട്ഠാനകഥം ആചിക്ഖിസ്സാമീ"തി ഹി ഇമിനാ തത്ഥ കോഹഞ്ഞമ്പി ദിസ്സതി; ഇതരേസു പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **ഉപ്പാടേത്വാ**തി ഉദ്ധരിത്വാ. "അഥ തേ ഭിക്ഖൂ"തിആദി **സേസം** നാമ. "അമതം തേ പരിഭുഞ്ജന്തി, യേ കായഗതാസതിം പരിഭുഞ്ജന്തീ"തി (അ॰ നി॰ ൧.൬൦൦) വചനം ദുഗ്ഗഹിതം ഗണ്ഹാപേത്വാ, **"ഏത്താവതാ വോ അമതം പരിഭുത്തം നാമ ഭവിസ്സതീ"**തി ആഹ.

൪൯. **ഏവ**ന്തി ആകാരലക്ഖണമേതം, ന ആകാരനിയമനം. തേന ഇമിനാവ കാരണേന ച യോ വിവാദോ ഉപ്പജ്ജേയ്യാതി വുത്തം ഹോതി. ഗരുസ്മിം ഗരൂതി പവത്തം ചിത്തം ഗരുവിസയത്താ തംസഹചരിതത്താ ഗരു, തസ്സ ഭാവോ ഗാരവം, ഗരുകരണം, തം ഏത്ഥ നത്ഥീതി **അഗാരവോ**. തേനാഹ **"ഗാരവവിരഹിതോ"**തി. ഗരുസ്സ ഗാരവവസേന പതിസ്സയനം പതിസ്സോതി വുച്ചതി നീചവുത്തിതാ, തപ്പടിപക്ഖതോ **അപ്പതിസ്സോ**തി ആഹ - **"അപ്പതിസ്സയോ അനീചവുത്തീ"**തി. ഏത്ഥ യഥായം പുഗ്ഗലോ സത്ഥരി അഗാരവോ നാമ ഹോതി, തം ദസ്സേതും, **"ഏത്ഥ പനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തീസു കാലേസു ഉപട്ഠാനം ന യാതീ**തിആദി സമുദായകിത്തനഅനവസേസദസ്സനം, അവയവതോ പന അഗാരവസിദ്ധി യഥാ തം സാമഞ്ഞതോ സിക്ഖാപദസമാദാനം തബ്ബിസേസോ ഭേദോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി.

സക്കച്ചം ന ഗച്ഛതീതി ആദരവസേന ന ഗച്ഛതി. **സങ്ഘേ കതോയേവ ഹോതി** സങ്ഘപരിയാപന്നത്താ തസ്സ, യഥാ സങ്ഘം ഉദ്ദിസ്സ ദിന്നം ഏകേന ഭിക്ഖുനാ പടിഗ്ഗഹിതം സങ്ഘസ്സ ദിന്നമേവ ഹോതി. **അപരിപൂരയമാനോവ** സിക്ഖായ അഗാരവോ. തേനാഹ ഭഗവാ - **"സിക്ഖായ ന പരിപൂരകാരീ"**തി (മ॰ നി॰ ၁.൬൪). അത്തനോ പരിസായ ഉപ്പന്നം വിവാദമൂലം വിസേസതോ അത്തനാ വൂപസമേതബ്ബതോ അത്തനോ ച അനത്ഥാവഹതോ **"അജ്ഝത്ത"**ന്ത്വേവ വുത്തം. ഏസ നയോ **ബഹിദ്ധാ**തി ഏത്ഥാപി.

൫൦. **ഛഠാനാനീ**തി ഛമൂലാനി. യഥാ സമനവസേന സമഥാനം വിവാദാദീസു അധികത്തുഭാവോ, ഏവം വിവാദാദീനം തേഹി അധികത്തബ്ബതാപീതി ആഹ - **"വൂപസമനത്ഥായ...പേ॰... അധികരണാനീ"**തി. തേന

അധികരണസദ്ദസ്സ കമ്മത്ഥതം ആഹ. സമഥാ വാ സമനവസേന അധികരീയന്തി ഏത്ഥാതി **അധികരണാനി,** വിവാദാദയോ.

വിവാദോ ഉപ്പന്നമത്തോവ ഹുത്വാ പരതോ കക്ഖളത്ഥായ സംവത്തനതോ യം വത്ഥും നിസ്സായ പഠമം ഉപ്പന്നോ വിവാദാനുസാരേന മൂലകം വിയ അനുബന്ധരോഗോ തമേവ തദഞ്ഞം വാ വത്ഥും കത്വാ പവഡ്ഢന്തോ വിവാദാധികരണം പത്വാ ഉപരി വഡ്ഢതി നാമ, അനുവാദാപത്തികിച്ചാധികരണം പത്വാ വിവാദസ്സ ച വഡ്ഢനം പാകടമേവ. തേന വുത്തം - **"ചത്താരി അധികരണാനി പത്വാ ഉപരി വഡ്ഢന്തോ സോ വിവാദോ"**തി. **ഉപ്പന്നാനം ഉപ്പന്നാന**ന്തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൩൩൫) ഉട്ഠിതാനം ഉട്ഠിതാനം. **സമഥത്ഥ**ന്തി സമനത്ഥം.

അട്ഠാരസഹി വത്ഥൂഹീതി ലക്ഖണവചനമേതം യഥാ "യദി മേ ബ്യാധീ ദാഹേയ്യും. ദാതബ്ബമിദമോസധ"ന്തി (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩.൩൯-൪൨; കങ്ഖാ॰ അഭി॰ ടീ॰ അധികരണസമഥവണ്ണനാ), തസ്മാ തേസു അഞ്ഞതരേന വിവദന്താ, "അട്ഠാരസഹി വത്ഥൂഹി വിവദന്തീ"തി വുച്ചന്തി. **ഉപവദനാ**തി അക്കോസോ. **ചോദനാ**തി അനുയോഗോ.

അധികരണസ്സ സമ്മുഖാവ വിനയനതോ **സമ്മുഖാവിനയോ**. സന്നിപതിതപരിസായ ധമ്മവാദീനം യേഭുയ്യതായ യേഭുയ്യസികകമ്മസ്സ കരണം **യേഭുയ്യസികാ. കാരകസങ്ഘസ്സ സാമഗ്ഗിവസേന സമ്മുഖീഭാവോ,** ന യഥാ തഥാ കാരകപുഗ്ഗലാനം സമ്മുഖതാമത്തം. **ഭൂതതാ**തി തച്ഛതാ. സച്ചപരിയായോ ഹി ഇധ ധമ്മ-സദ്ദോ "ധമ്മവാദീ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൯) വിയ. വിനേതി ഏതേനാതി വിനയോ, തസ്സ തസ്സ അധികരണസ്സ വൂപസമായ ഭഗവതാ വുത്തവിധി, തസ്സ വിനയസ്സ സമ്മുഖതാ **വിനയസമ്മുഖതാ**. വിവാദവത്ഥുസങ്ഖാതേ അത്ഥേ പച്ചത്ഥികാ അത്ഥപച്ചത്ഥികാ, തേസം **അത്ഥപച്ചത്ഥികാനം. സങ്ഘസമ്മുഖതാ പരിഹായതി** സമ്മതപുഗ്ഗലേഹേവ വൂപസമനതോ.

നന്തി വിവാദാധികരണം. "ന ഛന്ദാഗതിം ഗച്ഛതീ"തിആദിനാ (പരി॰ ൩൬൩) വുത്തം **പഞ്ചങ്ഗസമന്നാഗതം**. ഗുള്ഹകാദീസു അലജ്ജുസ്സന്നായ പരിസായ ഗുള്ഹകോ **സലാകഗ്ഗാഹോ** കാതബ്ബോ; ലജ്ജുസ്സന്നായ **വിവടകോ,** ബാലുസ്സന്നായ **സകണ്ണജപ്പകോ**. യസ്സാ കിരിയായ ധമ്മവാദിനോ ബഹുതരാ, സാ യേഭുയ്യസികാതി ആഹ - **"ധമ്മവാദീനം യേഭുയ്യതായാ"**തിആദി.

ഏവം വിനിച്ഛിതന്തി ആപത്തിം ദസ്സേത്വാ രോപനവസേന വിനിച്ഛിതം, പടികമ്മം പന ആപത്താധികരണസമഥേ പരതോ ആഗമിസ്സതി. ന സമണസാരുപ്പം **അസ്സാമണകം,** സമണേഹി അകാതബ്ബം, തസ്മിം. **അജ്ഝാചാരേ** വീതിക്കമേസതി. **പടിചരതോ**തി പടിച്ഛാദേന്തസ്സ. പാപുസ്സന്നതായ പാപിയോ, പുഗ്ഗലോ, തസ്സ കാതബ്ബകമ്മം **തസ്സപാപിയസികം**.

സമ്മുഖാവിനയേനേവ വൂപസമോ നത്ഥി പടിഞ്ഞായ, തഥാരൂപായ ഖന്തിയാ വാ വിനാ അവൂപസമനതോ . **ഏത്ഥാ**തി ആപത്തിദേസനായം. പടിഞ്ഞാതേ ആപന്നഭാവാദികേ കരണകിരിയാ, "ആയതിം സംവരേയ്യാസീ"തി, പരിവാസദാനാദിവസേന ച പവത്തം വചീകമ്മം **പടിഞ്ഞാതകരണം**.

യഥാനുരൂപന്തി ''ദ്വീഹി ചതൂഹി തിഹി ഏകേനാ''തി ഏവം വുത്തനയേന യഥാനുരൂപം. **ഏത്ഥാതി** ഇമസ്മിം സുത്തേ, ഏതസ്മിം വാ സമഥവിചാരേ. **വിനിച്ഛയനയോ**തി വിനിച്ഛയേ നയമത്തം. തേനാഹ **"വിത്ഥാരോ പനാ"**തിആദി.

൪൭. സങ്ഖേപതോവ വുത്തോ, ന സമഥക്ഖന്ധകേ വിയ വിത്ഥാരതോ. **തഥാ**തി ഇമിനാ ''ധമ്മാ''തി പദം ആകഡ്ഢതി, ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, ഏവമാദിനാ ഇമിനാ പകാരേനാതി വാതി വുത്തം ഹോതി. ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം ഏകന്താനവജ്ജഭാവതോ നത്ഥി അധമ്മഭാവോ, ഭഗവതോ ദേസിതാകാരം ഹാപേത്വാ വഡ്ഢേത്വാ വാ കഥനം യഥാധമ്മം അകതന്തി കത്വാ അധമ്മഭാവോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ - **"തയോ സതിപട്ഠാനാ"**തിആദി.

നിയ്യാനികന്തി സപാടിഹീരം അപ്പടിവാനം ഹുത്വാ പവത്തതി. **തഥേവാതി** ഇമിനാ ''ഏവം അമ്ഹാക''ന്തിആദിനാ വുത്തമത്ഥം ആകഡ്ഢതി. **ഭൂതേന...പേ... കാതബ്ബകമ്മം ധമ്മോ നാമ** യഥാധമ്മം കരണതോ, വുത്തവിപരിയായതോ ഇതോ പരം **അധമ്മോ. അയം വിനയോ നാമ** രാഗാദീനം സംവരണതോ പഹാനതോ പടിസങ്ഖാനതോ ച. **അയം അവിനയോ നാമ** രാഗാദീനം അവിനയനതോ. **അയം വിനയോ നാമ** യഥാവിനയകരണതോ, വുത്തവിപരിയായേന ഇതരോ **അവിനയോ**. വത്ഥുസമ്പത്തിആദിനാ ഏവ സബ്ബേസം വിനയകമ്മാനം അകുപ്പതാതി ആഹ - **"വത്ഥുസമ്പത്തി...പേ... അയം വിനയോ നാമാ"**തി, തപ്പടിപക്ഖതോ അവിനയോ വേദിതബ്ബോ. തേനാഹ **"വത്ഥുവിപത്തീ"**തിആദി.

സമ്മാപടിപത്തിയാ നയനട്ഠേന യഥാവുത്തോ ധമ്മോ ഏവ നേത്തി, തതോ ഏവ സത്തസ്സ വിയ രജ്ജു അസിഥിലപവത്തിഹേതുതായ **ധമ്മരജ്ജൂ**തി അത്ഥോ വുത്തോ. സുത്തന്തപരിയായേന താവ ദസ കുസലകമ്മപഥാ ധമ്മോതി ഏവം വുത്താ. സാ ഏവ വാ ഹോതു ധമ്മനേത്തി, യോ ഇധ ഇമിസ്സാ വണ്ണനായ, ''ഛത്തിംസ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ''തിആദിനാ ധമ്മേന ച വിനയേന ച വുത്തോ, സോ ഏവ വാ ധമ്മനേത്തി ഹോതൂതി ആനേത്വാ യോജനാ. **തായ ധമ്മനേത്തിയാ സമേതി** തായ യഥാവുത്തായ ധമ്മനേത്തിയാ സംസന്ദതി, ഏകലക്ഖണമേവ ഹോതീതി അത്ഥോ. ഏവം വിവാദവത്ഥുഭൂതോ ധമ്മോ ചേ ''ധമ്മോ''തി, അധമ്മോ ചേ ''അധമ്മോ''തി, വിനയോ ചേ ''വിനയോ''തി, അവിനയോ ചേ ''അവിനയോ''തി നിച്ഛിനന്തേന **ഏകച്ചാനം വിവാദാധികരണമേവ ദസ്സിതം** തസ്സ വൂപസമധമ്മാനം അപരിയോസാപിതത്താ.

൪൮. തം പനേതന്തി വിവാദാധികരണം പച്ഛാമസതി. **വാരേ** അത്ഥസംവണ്ണനാവസേന **പത്തേപി. ദ്വീഹീ**തി യസ്മിം ആവാസേ വിവാദാധികരണം ഉപ്പന്നം, തത്ഥ വാസീഹി **ദ്വീഹിപി** ഭിക്ഖൂഹി **അതിരേകതരാ**.

൪൯. ഖന്ധസാമന്തന്തി ആപത്തിക്ഖന്ധഭാവേന സമീപം. **ആപത്തിസാമന്തം നാമ** പുബ്ബഭാഗാ ആപജ്ജിതബ്ബആപത്തി. മേഥുനരാഗവസേന കായസംസഗ്ഗേ ദുക്കടസ്സ വത്ഥൂതി ആഹ - **"പഠമപാരാജികസ്സ പുബ്ബഭാഗേ ദുക്കട"**ന്തി. **സേസാനം** തിണ്ണം പാരാജികാനം പുബ്ബഭാഗേ ഥുല്ലച്ചയമേവ.

൫൦. പരിക്കമിത്വാ ഉപക്കമിത്വാ. **ആപത്താധികരണം ദസ്സിതം** തത്ഥേവ വിസേസതോ പടിഞ്ഞായ കാരേതബ്ബതായ ഇച്ഛിതബ്ബത്താ.

൭൫. **കമ്മസ്സ വത്ഥു ദസ്സിതം** ന സമധോതി അധിപ്പായോ. നനു ചായം സമഥാധികാരോതി? സച്ചം, സമഥസ്സ പന കാരണേ ദസ്സിതേ സമഥോ ദസ്സിതോവ ഹോതീതി ദസ്സേതും **"ഏവരൂപസ്സ ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

൭൬. **ഇദം കമ്മ**ന്തി "ഇദം അമ്ഹാകം ഭണ്ഡനജാതാന"ന്തിആദിനാ വുത്തകമ്മം. **തിണവത്ഥാരകസദിസത്താ**തി തംസദിസതായ തബ്ബോഹാരോതി ദസ്സേതി യഥാ - "ഏസ ബ്രഹ്മദത്തോ"തി. **ആകാരമത്തമേവ** തിണവത്ഥാരകകമ്മം നാമ, ന പന തസ്സ സബ്ബസോ കരണവിധാനം. തേനാഹ **"ഖന്ധകേ"**തിആദി. **ഗിഹീനം ഹീനേന ഖുംസനവമ്ഭനം** യഥാ "തിലസംഗുളികാ നത്ഥീ"തി. **ധമ്മികപടിസ്സവേസു** വിസംവാദനവസേന **ആപന്നാ ആപത്തി. അസ്സാ**തി കിച്ചാധികരണസ്സ. **സമ്മുഖാവിനയേനേവ വൂപസമോ** സങ്ഘസമ്മുഖതാദിനാവ വൂപസമനതോ.

൭൮. സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയവചനതോ **കോസമ്ബിയസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൧.൪൯൨) **സോതാപത്തിമഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠി കഥിതാ,** ഇധ പന "ദിട്ഠിസാമഞ്ഞഗതോ വിഹരതീ"ച്ചേവ വുത്തത്താ, **"ഇമസ്മിം സുത്തേ സോതാപത്തിഫലസമ്മാദിട്ഠി വുത്താതി വേദിതബ്ബാ"**തി വുത്തം. പാപകമ്മസ്സ അപ്പതാ മഹന്തതാ സാവജ്ജഭാവസ്സ മുദുതിക്ഖഭാവേന വേദിതബ്ബാതി ആഹ **"അണുന്തി അപ്പസാവജ്ജം. ഥൂലന്തി മഹാസാവജ്ജ"**ന്തി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സാമഗാമസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൫. സുനക്ഖത്തസുത്തവണ്ണനാ

൭൯. ഹേട്ഠിമമഗ്ഗേഹി ഞാതമരിയാദായ പജാനനതോ **അഞ്ഞാ,** മഗ്ഗപഞ്ഞാ. തസ്സ ഫലഭാവതോ അഗ്ഗഫലപഞ്ഞാ, തംസഹഗതാ സമ്മാസങ്കപ്പാദയോ ച "അഞ്ഞാ"തി വുത്താതി ആഹ **"അഞ്ഞാതി അരഹത്ത"**ന്തി. **ചതൂഹി പദേഹി കഥിതാ,** "പരിച്ചിണ്ണാ മേ ഭഗവാ"തിആദീസു വിയ ന ഏകപദേനേവ. "ലോകുത്തരോ ധമ്മോ അധിഗതോ മയാ"തി മഞ്ഞനാമത്തം അധിമാനോതി ദസ്സേന്തോ, **"അപ്പത്തേ പത്തസഞ്ഞിനോ"**തിആദിമാഹ.

൮൦. **ഇദം ഠാന**ന്തി ഇദം ഓഭാസാദിസമ്മുതിഹേതുഭൂതം ഉളാരതരം ഉദയബ്ബയഞാണം. ഉളാരതരഭാവേന ഹി തം മഗ്ഗഫലപഞ്ഞായ പച്ചയോ ഹുത്വാ യാഥാവതോ ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യതായ വിപസ്സകം വിസംവാദേതി. തേനാഹ **"അവിഭൂതം അന്ധകാര"**ന്തി. **ഇമം പഞ്ഹ**ന്തി ഇമം സുത്തം ഗമ്ഭീരം ലോകുത്തരപടിസംയുത്തം അത്തനാ ഞാതും ഇച്ഛിതം അത്ഥം. **ഉഗ്ഗഹേത്വാ**തി കേവലം പിടകസമ്പാദനവസേനേവ ഉഗ്ഗണ്ഹിത്വാ. തേനാഹ **"അജാനിത്വാ"**തി. **വിസേവമാനാ**തി കിലേസവിസേ അവമാനേന്താ, സാസനസ്സ വാ അനുപകാരവിരൂപപച്ചയേ സേവമാനാ. **ഏവമസ്സാ**തി ഏവം വുത്തനയേന തേസം കരണഹേതു അസ്സ ചിത്തസ്സ ധമ്മദേസനാവസേന പവത്തസ്സ. **അഞ്ഞഥാഭാവോ** അദേസേതുകാമതാ **ഹോതി. ത**ന്തി യഥാവുത്തമത്ഥം **സന്ധായ. ഏത**ന്തി "തസ്സപി ഹോതി അഞ്ഞഥത്ത"ന്തി ഏവം വുത്തം.

൮൨. കിലേസേഹി ആമസീയതീതി ആമിസം, ലോകേപരിയാപന്നം ആമിസന്തി ഇധ പഞ്ച കാമഗുണാ അധിപ്പേതാതി തേസു വട്ടാമിസഭാവേപി ലഭിതേ കാമാമിസഭാവോ സിദ്ധോതി ആഹ -

“വട്ടാമിസകാമാമിസലോകാമിസഭൂതേസൂ”തി. കാമഗുണാ ഹി വട്ടസ്സ വഡ്ഢനതോ വട്ടാമിസം, കാമേതബ്ബതോ കാമതണ്ഹായ ആമസിതബ്ബതോ കാമാമിസം, യേഭുയ്യതോ സത്തലോകസ്സ ആമിസഭാവതോ ലോകാമിസം. **കാമഗുണസഭാഗാ**തി കാമഗുണാനുലോമാ കാമഗുണപടിസംയുത്താ. **ആനേഞ്ജസമാപത്തിപടിസംയുത്തായാ**തി കിലേസിഞ്ജനരഹിതതായ ഇധ ആനേഞ്ജാതി അധിപ്പേതാഹി ഹേട്ഠിമാഹി അരൂപസമാപത്തീഹി പടിസംയുത്തായ. **ഏവരൂപോ**തി ലോകാമിസഭൂതേസു പച്ചയേസു അധിമുത്തോ തന്നിന്നോ തഗ്ഗരുകോ തപ്പബ്ഭാരോ. **ഏത്താവതാ**തി ഏവം സദ്ധാനം മനുസ്സാനം ദസ്സനേന തേസം പവത്തിതാസയേന ച. **സീസം നിക്ഖന്തം ഹോതീ**തി ലാഭാസായ സീസം ബഹി നിക്ഖന്തം വിയ ഹോതി. **ഉദരം ഫലിത**ന്തി അതിബഹുഭണ്ഡം പക്ഖിപിയമാനം പസിബ്ബകം വിയ ലദ്ധബ്ബസ്സ അതിപഹൂതഭാവേന ഉദരം ഫീതം ഹോതി.

൫൯. യഥാ പുരിമാ ദ്വേ അരൂപസമാപത്തിയോ അത്തനോ പച്ചനീകകിലേസേഹി അനിഞ്ജനതോ “അനിഞ്ജാ”തി വുച്ചന്തി, ഏവം ഇതരാപി. **തം പവുത്ത**ന്തി ലോകാമിസസംയോജനം വിഗതം.

൬൦. നിഘംസന്തി “ഏത്തകോ അയ”ന്തി പരിച്ഛേദന്തി അത്ഥോ. **സിലേസേനാ**തി ചമ്മകാരസിലേസാദിസിലേസേന, വജിരലേപസിലേസേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **തം ഭിന്ന**ന്തി ആനേഞ്ജസംയോജനം ഭിന്നം വിധമിതം സമതിക്കന്തം താസു സമാപത്തീസു അപേക്ഖാഭാവതോ. അജ്ഝാസയേന അസമ്ബദ്ധത്താ വുത്തം - **“ദ്വേധാഭിന്നാ സേലാ വിയ ഹോതീ”**തി. തേനാഹ - **“തം സമാപജ്ജിസ്സാമീതി ചിത്തം ന ഉപ്പജ്ജതീ”**തി.

൬൧. വന്തന്തി ഛഡ്ഡിതം, വിസ്സട്ഠന്തി അത്ഥോ.

൬൨. ഉപരിസമാപത്തിലാഭിനോതി ഏത്ഥ **ഉപരിസമാപത്തീ**തി അരഹത്തഫലസമാപത്തി അധിപ്പേതാ, അരഹതോ ച മഗ്ഗാധിഗമേനേവ അനാഗാമിഫലസമാപത്തി, സേക്ഖാനം വിസയാ ഹേട്ഠിമാ ഫലസമാപത്തിയോ പടിപ്പസ്സദ്ധാ. ലോകിയാ പന നികന്തിപ്പഹാനേന പടിനിസ്സട്ഠാതി ആഹ - **“ഹേട്ഠാ…പേ॰… ന ഉപ്പജ്ജതീ”**തി.

൬൩. “പഞ്ച ഖോ ഇമേ, സുനക്ഖത്ത, കാമഗുണാ”തിആദിനാ ആരദ്ധദേസനാ, “സമ്മാ നിബ്ബാനാധിമുത്തോ പുരിസപുഗ്ഗലോ”തി അരഹത്തകിത്തനേന നിട്ഠാപിതാതി തതോ പരം, “ഠാനം ഖോ പനാ”തിആദികാ ദേസനാ, **“പാടിയേക്കോ അനുസന്ധീ”**തി വുത്താ. തേനാഹ **“ഹേട്ഠാ ഹീ”**തിആദി. തത്ഥ യഥാ ഖീണാസവസ്സ സമാപത്തിലാഭിനോതി യോജനാ, ഏവം വാ ഖീണാസവസ്സ സുക്ഖവിപസ്സകസ്സാതി യോജേതബ്ബാ. **പടിക്ഖിത്തം** അട്ഠകഥായം. തസ്സ പടിക്ഖേപസ്സ കാരണം ദസ്സേതും **“സമാപത്തിലാഭിനോ ഹീ”**തിആദി വുത്തം. യഥാ സുക്ഖവിപസ്സകോ അധിമാനികോ സമാപത്തിലാഭിനോ സമാനയോഗക്ഖമോ അപ്പത്തേ പത്തസഞ്ഞിതായ ഭേദാഭാവതോ, ഏവം സുക്ഖവിപസ്സകോ ഖീണാസവോ സമാനയോഗക്ഖമോ ഖീണാസവഭാവേന വിസേസാഭാവതോ, തസ്മാ “സമാപത്തിലാഭിമ്ഹി കഥിതേ ഇതരോപി കഥിതോവ ഹോതീ”തി വുത്തം. **ദ്വിന്നം ഭിക്ഖൂന**ന്തി സമാപത്തിലാഭിനോ അധിമാനികസ്സ ഖീണാസവസ്സ ച. തേനേവാഹ **“പുഥുജ്ജനസ്സ താവാ”**തിആദി.

യദഗ്ഗേനാതി യേന ഭാഗേന. യദിപി ഖീണാസവസ്സ അസപ്പായാരമ്മണം കിലേസാനം ഉപ്പത്തിയാ പച്ചയോ ന ഹോതി തേസം സബ്ബസോ സമുച്ഛിന്നത്താ. സന്തവിഹാരപരിപന്ഥോ പന സിയാ വിസഭാഗതോതി വുത്തം - **"ഖീണാസവസ്സപി അസപ്പായമേവാ"**തി. തേനാഹ - **"വിസം നാമ...പേ॰... വിസമേവാ"**തി. ഏതേന "യഥാ വിസജാനനം അപ്പമാണം, വികാരുപ്പാദനതോ പന തം പരിഹരിതബ്ബം, ഏവം പരിഞ്ഞാതമ്പി വത്ഥു അത്ഥവിസേസാഭാവേന ഏകരൂപമേവാതി തം പരിഹരിതബ്ബമേവാ"തി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"ന ഹീ"**തിആദി. **ന ഹി അസംവുതേന ഭവിതബ്ബം** അസാരുപ്പഭാവതോ. **യുത്തപയുത്തേനേവാ**തി സഭാഗാരമ്മണസ്സ ആലോകനാദീസു യുത്തേനേവ **ഭവിതും വട്ടതി**.

൩൪൪. യത്ഥ സയം നിപതതി ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ സന്താനസ്സ വിപ്പസന്നവസേന രുപ്പനതോ, വിസസങ്ഖാതസ്സ ദുക്ഖസ്സ മൂലഭാവതോ ച **"അവിജ്ജാസങ്ഖാതോ വിസദോസോ"**തി വുത്തം. **രുപ്പതീ**തി കത്തബ്ബാദിമുച്ഛാപാദനേന വികാരം ഉപ്പാദേതി. **അനുദ്ധംസേയ്യാ**തി വിബാധേയ്യ. രാഗോ ഹി ഉപ്പജ്ജമാനോവ കുസലചിത്തപ്പവത്തിയാ ഓകാസം അദേന്തോ തം വിബാധതി; തഥാഭൂതോ സദ്ധാസിനേഹസ്സ സമഥവിപസ്സനാഭിവുഡ്ഢിയാ വമനേന ച തം വിസോസേതി മിലാപേതി. തേനാഹ **"സോസേയ്യ മിലാപേയ്യാ"**തി. **സഗഹണസേസ**ന്തി ഗഹേതബ്ബവിസം സാവസേസം കത്വാതി അത്ഥോ. ന അലം ന സമത്ഥന്തി **അനലം**. സൂകപരിയായോ പാളിയം വുത്തോ **സുക**-സദ്ദോതി ആഹ - **"വീഹിസുകാദി ച സൂക"**ന്തി.

സഉപാദാനസല്ലുദ്ധാരോ വിയ അപ്പഹീനോ അവിജ്ജാവിസദോസോ ദട്ഠബ്ബോ മഹാനത്ഥുപ്പാദനതോ. **അസപ്പായ...പേ॰... അസംവുതകാലോ ദട്ഠബ്ബോ** അത്തഭാവസ്സ അപരിഹരണഭാവതോ. **മരണം വിയ സിക്ഖം പച്ചക്ഖായ ഹീനായാവത്തനം** അധിസീലസങ്ഖാതസ്സ ആയുനോ അപേതത്താ. **മരണമത്തം ദുക്ഖം വിയ ആപത്തിയാ ആപജ്ജനം** യഥാവുത്തസ്സ ആയുനോ ഉപപീളനകഭാവതോ. **ഇമിനാവ നയേന ഓപമ്മസംസന്ദന**ന്തി ഏത്ഥ അനുപാദിസേസസല്ലുദ്ധാരോ വിയ പഹീനോ അവിജ്ജാവിസദോസോ; സപ്പായ...പേ॰... സുസംവുതകാലോ, തദുഭയേന വണേ പുഥുത്തം ന ഗതേ മരണാഭാവോ വിയ സിക്ഖായ അപച്ചക്ഖാനം, മരണമത്തദുക്ഖാഭാവോ വിയ അഞ്ഞതരായ സംകിലിട്ഠായ ആപത്തിയാ അനാപജ്ജനന്തി യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

൩൪൬. സതിയാതി ഏത്ഥ യസ്മാ "അരിയായാ"തി ന വിസേസിതന്തി ആഹ - **"സതി പഞ്ഞാഗതികാ"**തിആദി. പഞ്ഞാ ചേത്ഥ ലോകിയാ അധിപ്പേതാ, ന ലോകുത്തരാതി ആഹ - **"പരിസുദ്ധായ വിപസ്സനാപഞ്ഞായാ"**തി.

ഖീണാസവസ്സ ബലന്തി ഉളാരതമേസു ദിബ്ബസദിസേസുപി ആരമ്മണേസു മനച്ഛട്ഠാനം ഇന്ദ്രിയാനം അനുപനമനഹേതുഭൂതം സുസംവുതകാരിസങ്ഖാതം ഖീണാസവബലം ദസ്സേന്തോ, **"സംവുതകാരീ"**തി വുത്തം, ഉക്കംസഗതസതിവേപുല്ലത്താ യഥാ അസംവരസ്സ അസംവരോ ഹോതി, ഏവം സതിസമ്പജഞ്ഞബലേന ചക്ഖാദിദ്വാരാനി സംവരിത്വാ ദസ്സനാദികിച്ചകാരീ. **ഏവം ജാനിത്വാ**തി "ഉപധി ദുക്ഖസ്സ മൂല"ന്തി ഏവം വിപസ്സനാപഞ്ഞാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ ജാനിത്വാ. ഉപധീയതി ദുക്ഖം ഏത്ഥേഹീതി ഉപധീ, കിലേസാതി ആഹ - **"കിലേസുപധിപഹാനാ നിരുപധീ"**തി.

തതോ ഏവ ഉപാദീയതി ദുക്ഖം ഏതേഹീതി കിലേസാ "ഉപാദാനാ"തിപി വുച്ചന്തീതി ആഹ - **"നിരുപാദാനോതി അത്ഥോ"**തി. ഉപധീ സമ്മദേവ ഖീയന്തി ഏത്ഥാതി **ഉപധിസങ്ഖയോ,** നിബ്ബാനന്തി ആഹ - **"ഉപധീനം സങ്ഖയഭൂതേ നിബ്ബാനേ"**തി. **ആരമ്മണതോ**തി ആരമ്മണം കത്വാ തദാരമ്മണായ ഫലവിമുത്തിയാ **വിമുത്തോ. കാമുപധിസ്മിം കായം ഉപസംഹരിസ്സതീ**തി "കാമേസേവിസ്സാമീ"തി തത്ഥ കായം ഉപനാമേസ്സതി; കായൂപസംഹാരോ താവ തിട്ഠതു, തഥാ ചിത്തം വാ ഉപ്പാദേസ്സതീതി ഏതം കാരണം നത്ഥീതി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സുനക്ഖത്തസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൬. ആനേഞ്ജസപ്പായസുത്തവണ്ണനാ

൬൬. ഖണപഭങ്ഗുതായ ന നിച്ചാ ന ധുവാതി **അനിച്ചാ**. തതോ ഏവ പണ്ഡിതേഹി ന ഇച്ഛാ ന ഉപഗന്തബ്ബാതിപി **അനിച്ചാ**. സോ ചായം അനിച്ചത്ഥോ ഉദയവയപരിച്ഛിന്നതായ വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ, **"ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന അനിച്ചാ"**തി ആഹ; ഉപ്പജ്ജിത്വാ വിനസ്സനതോതി അത്ഥോ. അയഞ്ച അനിച്ചതാ വക്ഖമാനാ ച തുച്ഛാദിതാ ദ്വിന്നമ്പി കാമാനം സാധാരണോതി ആഹ - **"വത്ഥുകാമാപി കിലേസകാമാപീ"**തി. **രിത്താ** വിവിത്താ, തേസം നിച്ചസാരാദീനം അത്തനി അഭാവതോ തേഹി വിസുംഭൂതാ. യഥാ പന സബ്ബസോ സഭാവരഹിതമാകാസം "തുച്ഛം രിത്ത"ന്തി വുച്ചതി, ന ഏവമേതേ. ഏതേ പന കേവലം നിച്ചസാരാദിവിരഹതോ ഏവ തുച്ഛാ രിത്താതി ദസ്സേന്തോ **"ന പനാ"**തിആദിമാഹ. "ന ഹി തുച്ഛമുട്ഠി നാമ നത്ഥീ"തി ഇദം ലോകസമഞ്ഞാവസേന വുത്തം, ലോകസമഞ്ഞാ ലോകിയകഥാ ന ലങ്ഘിതബ്ബാ.

മുസാതി ഇത്തരപച്ചുപട്ഠാനതായ ന ദിസ്സതീതി ആഹ **"മുസാതി നാസനകാ"**തി. വിസംവാദനട്ഠേന വാ **മുസാ**. ഏതേ ഹി അസുഭാദിസഭാവാപി ബാലാനം സുഭാദിഭാവേന ഉപട്ഠഹന്താ സുഭാദിഗ്ഗഹണസ്സ പച്ചക്ഖഭാവേന സത്തേ വിസംവാദേന്തി. **നസ്സനസഭാവാ**തി ഖണഭങ്ഗത്താ ഇത്തരപച്ചുപട്ഠാനതായ ദിസ്സമാനാ വിയപി ഹുത്വാ അപഞ്ഞായനകപകതികാ. തേനാഹ **"ഖേത്തം വിയാ"**തിആദി. ധമ്മസദ്ദോ ചേത്ഥ "ജാതിധമ്മാന"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൯൭) വിയ പകതിപരിയായോ, തഥാ സഭാവസദ്ദോ ചാതി ദട്ഠബ്ബം. **മോസധമ്മാ**തി മോസനപകതികാ, കുസലഭണ്ഡഹരണസഭാവാതി അത്ഥോ. **മായാകത**ന്തി മായായ കതം ഉദകാദിമണിആദിആകാരേന മായാദിനാ ഉപട്ഠാപിതം; മായാകതം വിയ മായാകതം അഞ്ഞസഭാവാ ഹുത്വാ അതഥാ ഉപട്ഠഹനതോ. തേനാഹ **"യഥാ"**തിആദി. ചക്ഖുപഥേ ഏവ കതവിജ്ജായ, ന തതോ പരന്തി വുത്തം - **"ദസ്സനൂപചാരേ ഠിതസ്സേവ തഥാ പഞ്ഞായതീ"**തി. തയിദം സമ്ബരവിജ്ജാവസേന വുത്തം.

ഏവം താവകാലികഭാവേന കാമാനം മായാകതഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തതോ അഞ്ഞേനപി പകാരേന ദസ്സേതും **"യഥാ ചാ"**തിആദി വുത്തം. അനിച്ചാദിസഭാവാനം കാമാനം നിച്ചാദിസഭാവദസ്സനം വിപല്ലാസസഹഗതതായ വേദിതബ്ബം. **ബാലാനം ലാപനതോ**തി അപരിഞ്ഞാതവത്ഥുകാനം അന്ധബാലാനം പുഗ്ഗലാനം വിപല്ലാസഹേതുതോ. മനുസ്സലോകേ ഠത്വാ മനുസ്സാനം വാ വസേന

ഭഗവതാ ഭാസിതത്താ വുത്തം - **“ദിട്ഠധമ്മികാ കാമാതി മാനുസകാ പഞ്ച കാമഗുണാ”**തി . തതോ ഏവ ച **“സമ്പരായികാതി തേ ഠപേത്വാ അവസേസാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ദിട്ഠധമ്മാ പച്ചക്ഖസഭാവാ ആരമ്മണഭൂതാ ഏതാസം അത്ഥീതി **ദിട്ഠധമ്മികാ**. സമ്പരായികേ കാമേ ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നസഞ്ഞാ **സമ്പരായികാ**. തേ സമേച്ച ധീയതി ഏത്ഥ ആണാതി ധേയ്യം, ആണാപവത്തിട്ഠാനം. മാരസ്സ ധേയ്യന്തി **മാരധേയ്യം** തസ്സ ഇസ്സരിയപവത്തനത്താ. തേനാഹ **“യേഹീ”**തിആദി. **ഗഹിതന്തി** വിസയവിസയീഭാവേന ഗഹിതം, ആരമ്മണവസേന ആരമ്മണകരണവസേന ച ഗഹിതന്തി അത്ഥോ. തത്ഥ ആരമ്മണകരണവസേന ഗഹണം നാമ ‘‘ഇദം മയ്ഹ’’ന്തി അവിഭാഗേന പരിഗ്ഗഹകരണം; ആരമ്മണവസേന പന ഗഹണം ഭാഗസോ ആരമ്മണാനുഭവനന്തി വദന്തി. ഉഭയസ്സപി പന തണ്ഹാരാഗവസേന ഗഹണം സന്ധായ, **“ഉഭയമേതം ഗഹിത”**ന്തി വുത്തം. **മാരോതി** കിലേസമാരോ. യദഗ്ഗേന കിലേസമാരോ, തദഗ്ഗേന ദേവപുത്തമാരോപി തേ അത്തനോ വസം വത്തേതി. **തം സന്ധായാതി** ധമ്മമുഖേന പുഗ്ഗലഗ്ഗഹണം സന്ധായ.

അപ്പഹീനവിപല്ലാസാ ഹി പുഗ്ഗലാ കാമാധിമുത്താ മാരസ്സ ഇസ്സരിയവത്തനട്ഠാനതായ ‘‘മാരധേയ്യ’’ന്തി വുത്താ, തഥാ മാരസ്സ നിവാപഗോചരപരിയായേഹിപി തേ ഏവം വുത്താതി ദസ്സേന്തോ, **“യഥാ ചോളസ്സാ”**തിആദിമാഹ. നിവപതീതി നിവാപോ, സോ ഏവ ബീജന്തി **നിവാപബീജം. തേതി** കാമഗുണാ. **യത്ഥാതി** യസ്മിം പദേസേ.

മനസി ഭവാതി **മാനസാതി** ആഹ **“ചിത്തസമ്ഭൂതാ”**തി. തേ പന അവിജ്ജാദയോ പാളിയം ആഗതാ. ഏവഞ്ഹി ലോഹിതസന്നിസ്സയോ പുബ്ബോ വിയ അനുരോധൂപനിസ്സയോ വിരോധോതി ദസ്സേന്തോ, **“മമായിതേ വത്ഥുസ്മി”**ന്തിആദിമാഹ. **തേധാതി** ഏത്ഥ **ഇധാതി** നിപാതമത്തം ‘‘ഇധാഹം, ഭിക്ഖവേ, ഭുത്താവീ അസ്സ’’ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൦) വിയ. **കാമലോകന്തി** കാമഗുണസങ്ഖാതം സങ്ഖാരലോകം, യത്ഥ വാ ലോകേ കാമഗുണവന്തം ലോകം. **ചിത്തേന അധിട്ഠഹിത്വാതി** ഝാനാരമ്മണം പടിഭാഗനിമിത്തം ഭാവനാചിത്തേന ഉപ്പാദേത്വാ. **പരിത്തം നാമ** വിക്ഖമ്ഭനഅസമത്ഥത്താ കിലേസേഹി പരിതോ ഖണ്ഡിതം വിയ ഹോതി. **തസ്സ പടിക്ഖേപേനാതി** പരിത്തഭാവപടിക്ഖേപേന. **പമാണന്തിപി കാമാവചരമേവ** പാപകാനം പമാണകരണധമ്മാനം വിക്ഖമ്ഭനവസേന അപ്പജഹനതോ. തപ്പടിക്ഖേപവസേന **അപ്പമാണം** നാമ മഹഗ്ഗതന്തി ആഹ - **“രൂപാവചരം അരൂപാവചര”**ന്തി. സമുച്ഛേദവസേന കിലേസാനം അപ്പഹാനേന മഹഗ്ഗതജ്ഝാനമ്പി സുഭാവിതം നാമ ന ഹോതി, പഗേവ പരിത്തജ്ഝാനന്തി ആഹ - **“സുഭാവിതന്തി…പേ॰… ലോകുത്തരസ്സേവേതം നാമ”**ന്തി. **ഏതസ്സ വസേനാതി** ‘‘സുഭാവിത’’ന്തി പദസ്സ വസേന.

തമേവ പടിപദന്തി തമേവ അഭിജ്ഝാദിപഹാനാവഹം ഝാനപടിപദം. അരഹത്തേ തസ്സ ഉപായഭൂതായ വിപസ്സനായ വാ ചതുത്ഥജ്ഝാനേ തസ്സ ഉപായഭൂതേ ഉപചാരേ വാ സതി ചിത്തം പസന്നമേവ ഹോതീതി ആഹ - **“അരഹത്തം വാ…പേ॰… ഉപചാരം വാ”**തി. **അധിമോക്ഖസമ്പസാദോതി** ‘‘അജ്ജേവ അരഹത്തം ഗണ്ഹിസ്സാമീ’’തി വാ വിപസ്സനായ വീഥിപടിപന്നത്താ; ‘‘അജ്ജേവ ചതുത്ഥജ്ഝാനം നിബ്ബത്തേസ്സാമീ’’തി വാ ഉപചാരസമാധിനാ ചിത്തസ്സ സമാഹിതത്താ അധിമുച്ചനഭൂതോ സമ്പസാദോ. **പടിലാഭസമ്പസാദോതി**

അരഹത്തസ്സ ചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സ വാ അധിഗമസങ്ഖാതോ സമ്പസാദോ. പടിലാഭോപി ഹി കിലേസകാലുസിയാഭിഭവനതോ ചിത്തസ്സ സുപ്പസന്നഭാവാവഹത്താ ''സമ്പസാദോ''തി വുത്തോ. **പച്ചയാ**തി നാമരൂപപച്ചയാ അവിജ്ജാദയോ. **സബ്ബഥാ**തി സമുദയതോ അത്ഥങ്ഗമതോ അസ്സാദതോ ആദീനവതോ നിസ്സരണതോതി സബ്ബപ്പകാരേന. **ആസാ**തി അധിമുച്ചനവസേന ആസീസനാ. തേനാഹ - **"ആസാ സന്തിട്ഠതി, അധിമോക്ഖം പടിലഭതീ"**തി.

പാദകന്തി പദട്ഠാനം. **കിലേസാ സന്നിസീദന്തീ**തി നീവരണസഹഗതാ ഏവ കിലേസാ വിക്ഖമ്ഭനവസേന വൂപസമന്തി. **സതീ**തി ഉപചാരജ്ഝാനാവഹാ സതി **സന്തിട്ഠതി. സങ്ഖാരഗത**ന്തി ഭാവനായ സമതായ പവത്തമാനത്താ, ഇമേ ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദയോ ഏകരസാ ഹുത്വാ പവത്തന്തീതി, ഭാവനാചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നം സങ്ഖാരഗതം **വിഭൂതം പാകടം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി. ചിത്തുപ്പാദോ**തി ഭാവനാചിത്തുപ്പാദോ. **ലേപപിണ്ഡേ**തി സിലേസപിണ്ഡേ **ലഗ്ഗമാനോ വിയ** അപ്പിതോ വിയ ഹോതി. **ഉപചാരേന സമാധിയതി** ഉപചാരജ്ഝാനേന സമാധിയതി. **അയ**ന്തി അയം ദുവിധോപി അധിമുച്ചനാകാരോ അധിമോക്ഖസമ്പസാദോ നാമ. **തസ്മിം സമ്പസാദേ സതീ**തി ഏതസ്മിം വിപസ്സനാലക്ഖണേ, ഉപചാരജ്ഝാനേ വാ അധിമോക്ഖസമ്പസാദേ സതി. **യോ പന അരഹത്തം വാ പടിലഭതി ചതുത്ഥജ്ഝാനം വാ, തസ്സ ചിത്തം വിപ്പസന്നം ഹോതിയേവ,** അയം നിപ്പരിയായതോ **പടിലാഭസമ്പസാദോ,** ഏവം സന്തേപി ഇധാമിപ്പേതമേവ ദസ്സേതും , **"ഇധ പനാ"**തിആദി വുത്തം. **വിപസ്സനാ ഹീ**തിആദി വുത്തസ്സ സമത്ഥനം. തത്ഥ **പഞ്ഞായാ**തി അരഹത്തപഞ്ഞായ. **അധിമുച്ചനസ്സാ**തി സദ്ദഹനം ഉസ്സുക്കാപജ്ജനസ്സ. **ഉപചാര**ന്തി ഉപചാരജ്ഝാനം. ആനേഞ്ജസമാപത്തിയാ അധിമുച്ചനസ്സ കാരണന്തി യോജനാ.

ഏതരഹി വാതി ഇദാനിമേവ. **ആനേഞ്ജം വാ**തി ചതുത്ഥജ്ഝാനം വാ. **സമാപജ്ജതീ**തി അധിഗച്ഛതി. **ഇദം ഹീ**തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരതി. അരഹത്തസച്ഛികിരിയാ നാമ അഗ്ഗമഗ്ഗഭാവനായ സതി അത്ഥതോ ആപന്നാ ഹോതി, അഗ്ഗമഗ്ഗപഞ്ഞാ ഏവ തദത്ഥം അധിമുച്ചിതബ്ബാതി ദസ്സേന്തോ, **"അഥ വാ"**തി വികപ്പന്തരമാഹ. തത്ഥ യഥാ നാമ പാസാദസ്സ അത്ഥായ സമാനീതദബ്ബസമ്ഭാരാവയവേ അപ്പഹോന്തേ കൂടാഗാരം കാതും ന പഹോന്തിയേവ, ഏവംസമ്പദമിദന്തി ദസ്സേന്തോ, **"തം അനഭിസമ്ഭുണന്തോ ആനേഞ്ജം വാ സമാപജ്ജതീ"**തി ആഹ. **ചതുസച്ചം വാ സച്ഛികരോതി** ഹേട്ഠിമമഗ്ഗാധിഗമനവസേന ആനേഞ്ജം വാ സമാപജ്ജതി ഉഭയസ്സപി ഹേതുപരിഗ്ഗഹിതത്താ.

തത്രാതി തസ്മിം ''പഞ്ഞായ വാ അധിമുച്ചതി, ആനേഞ്ജം വാ സമാപജ്ജതീ''തി യഥാവുത്തേ വിസേസാധിഗമേ അയം ഇദാനി വുച്ചമാനോ യോജനാനയോ. **ഏവം ഹോതീ**തി ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരേന ചിത്താഭിനീഹാരോ ഹോതി. **കിച്ച**ന്തി പബ്ബജിതകിച്ചം. **തതോ**തി അരഹത്താധിഗമനതോ. **ഓസക്കിതമാനസോ**തി സംകുചിതചിത്തോ. **അന്തരാ ന തിട്ഠതീ**തി അസമാഹിതഭൂമിയം ന തിട്ഠതി. ഇദാനി യഥാവുത്തമത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേതും **"യഥാ"**തിആദി വുത്തം. തത്രായം സങ്ഖേപത്ഥോ - യഥാ തസ്സ പുരിസസ്സ വനമഹിംസം ഗഹേതും ഉസ്സാഹവതോ ഓസക്കന്തസ്സ സസഗോധാദിഗ്ഗഹണേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി, ഏവം ഇമസ്സപി ഭിക്ഖുനോ അരഹത്തം ഗഹേതും ഉസ്സാഹവതോ തതോ ഓസക്കിത്വാ

ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപജ്ജനേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി. **ഏസേവ നയോ**തി യഥാവുത്തം ഉപമം ഉപമാസംസന്ദനഞ്ച മഗ്ഗഭാവനായോജനായം ചതുസച്ചസച്ഛികിരിയായോജനായഞ്ച അതിദിസതി.

ഹേതുഅത്ഥജോതനോ **യ**ന്തി നിപാതോ, കരണേ വാ ഏതം പച്ചത്തവചനന്തി ആഹ **"യേന കാരണേനാ"**തി. തസ്സ സംവത്തനം അരഹതി, തം വാ പയോജനം ഏതസ്സാതി **തംസംവത്തനികം. വിഞ്ഞാണ**ന്തി വിപാകവിഞ്ഞാണം. ആനേഞ്ജസഭാവം ഉപഗച്ഛതീതി **ആനേഞ്ജൂപഗം**. യഥാ കുസലം ആനേഞ്ജസഭാവം, ഏവം തം വിപാകവിഞ്ഞാണമ്പി ആനേഞ്ജസഭാവം ഉപഗതം അസ്സ ഭവേയ്യ. തേനാഹ - **"കാദിസമേവ ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ"**തി. **കേചീ**തി അഭയഗിരിവാസിനോ. **കുസലവിഞ്ഞാണ**ന്തി വിപാകവിഞ്ഞാണമ്പി തം കുസലം വിയ വദന്തി. **തന്നാമകമേവാ**തി കുസലം വിയ ആനേഞ്ജനാമകമേവ സിയാ. ഏത്ഥ ച പുരിമവികപ്പേ "ആനേഞ്ജൂപഗ"ന്തി തംസദിസതാ വുത്താ, ദുതിയവികപ്പേ തതോ ഏവ തംസമഞ്ഞതാ. **സോ പനായമത്ഥോ**തി ആനേഞ്ജസദിസതായ വിപാകകാലേപി തംനാമകമേവ അസ്സാതി യഥാവുത്തോ അത്ഥോ. **ഇമിനാ നയേനാ**തി ഇമിനാ വുത്തനയേന. ഏത്ഥ ഹി ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരഹേതുവിപാകവിഞ്ഞാണം "ആനേഞ്ജൂപഗം ഹോതി വിഞ്ഞാണ"ന്തി വുത്തത്താ തംനാമകമേവ കത്വാ ദീപിതം. **അരഹത്തസ്സാപീ**തി **അപി**സദ്ദേന അഗ്ഗമഗ്ഗഭാവനായപി ഹേട്ഠിമമഗ്ഗഭാവനായപീതി അത്ഥോ സങ്ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബോ. **സമാധിവസേന ഓസക്കനാ കഥിതാ**തി "വിപുലേന മഹഗ്ഗതേന ചേതസാ വിഹരേയ്യ"ന്തി സമഥനയം ദസ്സേത്വാ ദേസനാ കഥിതാ.

൬൭. **അയഞ്ഹി ഭിക്ഖൂ**തി യം ഉദ്ദിസ്സ അയം ദുതിയാനേഞ്ജസപ്പായദേസനായ ഭിക്ഖു വുത്തോ. **പഞ്ഞവന്തതരോ**തി വത്വാ തം ദസ്സേതും, **"ദ്വിന്നമ്പി കമ്മട്ഠാനം ഏകതോ കത്വാ സമ്മസതീ"**തി വുത്തം. ഹേട്ഠിമസ്സ ഹി "യേ ച ദിട്ഠധമ്മികാ കാമാ"തിആദിനാ രൂപസദ്ദഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബാനേവ രൂപമുഖേന വിപസ്സനാഭിനിവേസോ കതോ, ഇമസ്സ പന "യം കിഞ്ചി രൂപ"ന്തിആദിനാ സകലരൂപധമ്മവസേന. ഭഗവാ ഹി കമ്മട്ഠാനം കഥേന്തോ കമ്മട്ഠാനികസ്സ ഭിക്ഖുനോ കാരണബലാനുരൂപമേവ പഠമം ഭാവനാഭിനിവേസം ദസ്സേതി; സോ പച്ഛാ ഞാണേ വിപുലം ഗച്ഛന്തേ അനവസേസതോ ധമ്മം പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. **രൂപപടിബാഹനേനാ**തി രൂപവിരാഗഭാവനായ സബ്ബസോ സമതിക്കമേന. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബേസു തതിയാനേഞ്ജാദീസു.

പഞ്ഞവന്തതരോതി പഞ്ഞുത്തരോ. **തിണ്ണമ്പി കമ്മട്ഠാനം ഏകതോ കത്വാ**തി കാമഗുണാ സബ്ബരൂപധമ്മാ കാമസഞ്ഞാതി ഏവം തിണ്ണം പുഗ്ഗലാനം കമ്മട്ഠാനവസേന തിധാ വുത്തേ സമ്മസനൂപഗധമ്മേ ഏകതോ കത്വാ, "സബ്ബമേതം അനിച്ച"ന്തി ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ, സമ്മസതി യഥാ - "യം കിഞ്ചി സമുദയധമ്മം, സബ്ബം തം നിരോധധമ്മ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൯൮; സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൬; ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൪, ൭, ൮; തിസ്സമേത്തേയ്യമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൧൦, ൧൧; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦). തേനാഹ - **"ഉഭയമേതം അനിച്ച"**ന്തിആദി. കാമരൂപസഞ്ഞാവസേന ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികഭേദതോ അട്ഠ ഏകേകകോട്ഠാസാതി ഏവം കതം ഉഭയന്തി വുത്തന്തി ആഹ - **"ദിട്ഠധമ്മിക...പേ॰... വസേന സങ്ഖിപിത്വാ ഉഭയന്തി**

വുത്ത''ന്തി. **തണ്ഹാദിട്ഠിവസേനാ**തി തണ്ഹാഭിനന്ദനാവസേന ''ഏതം മമാ''തി, ദിട്ഠാഭിനന്ദനാവസേന ''ഏസോ മേ അത്താ''തി ഏവം **അഭിനന്ദിതും. ഏസേവ നയോ**തി ഇമിനാ തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന ''ഏതം മമ, ഏസോ മേ അത്താ''തി അഭിനന്ദിതും അജ്ഝോസായ ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠാപേത്വാ ഠാതുന്തി ഇമമത്ഥം അതിദിസതി. **കാമപടിബാഹനേനാ**തി ഇദം ആഗമനപടിപദാദസ്സനത്ഥം, വണ്ണഭണനത്ഥഞ്ച വുത്തം. **രൂപപടിബാഹനം** ഹിസ്സ ആസന്നം, തതോപി ആകാസാനഞ്ചായതനസമതിക്കമോ, തംസമതിക്കമേന സഹേവ സബ്ബേ താ **വിപസ്സനാവസേന ഓസക്കനാ കഥിതാ** ''ഉഭയമേതം അനിച്ച''ന്തിആദിവചനതോ.

൬൮. ഇധ **അത്തനോ ചാ**തി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനകമ്മട്ഠാനം സന്ധായാഹ. **നിരുജ്ഝന്തി** തപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗനിരോധേന, സമാപജ്ജനക്ഖണേ പന അനുപ്പാദനേനപി. തേനാഹ **''ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം പത്വാ''**തി. **അതപ്പകട്ഠേനാ**തി ഉളാരതരഭാവേന ഝാനസമാപത്തിയാ അതിത്തികരഭാവേന. **തമേവ പടിപദന്തി** ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനഭാവനമാഹ. **സമാധിവസേന ഓസക്കനാ കഥിതാ** തതിയാരുപ്പകമ്മട്ഠാനസ്സ വുത്തത്താ ''യഥേതാ''തിആദിനാ.

ഇധ **അത്തനോ**തി ദ്വികോടികസുഞ്ഞതാമനസികാരസങ്ഖാതം വിപസ്സനാകമ്മട്ഠാനം. **ഹേട്ഠാ വുത്തപടിപദന്തി** അനന്തരം വുത്തആകിഞ്ചഞ്ഞായതനകമ്മട്ഠാനം. സതി സമഥഭാവനായം സുഞ്ഞതാമനസികാരസ്സ ഇധ സാതിസയത്താ വുത്തം. **''ദുതിയാകിഞ്ചഞ്ഞായതനേ വിപസ്സനാവസേന ഓസക്കനാ കഥിതാ''**തി.

൭൦. തതിയാകിഞ്ചഞ്ഞായതനേ **അത്തനോ**തി ചതുകോടികസുഞ്ഞതാമനസികാരസങ്ഖാതം വിപസ്സനാകമ്മട്ഠാനം. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാധികാരേ. **ക്വചീ**തി കത്ഥചി ഠാനേ, കാലേ, ധമ്മേ വാ. അഥ വാ **ക്വചീ**തി അജ്ഝത്തം, ബഹിദ്ധാ വാ. **അത്തനോ അത്താനന്തി** സകത്താനം. ''അയം ഖോ, ഭോ ബ്രഹ്മാ...പേ॰... വസീ പിതാ ഭൂതഭബ്യാന''ന്തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൨) പരപരികപ്പിതം അത്താനഞ്ച കസ്സചി കിഞ്ചനഭൂതം ന പസ്സതീതി ദസ്സേന്തോ **''കസ്സചീ''**തിആദിമാഹ. തഥ **പരസ്സാ**തി ''പരാ പജാ''തി ''പരോ പുരിസോ''തി ച ഏവം ഗഹിതസ്സ. **ന ച മമ ക്വചനീ**തി ഏത്ഥ **മമ**-സദ്ദോ അട്ഠാനപയുത്തോതി ആഹ **''മമസദ്ദം താവ ഠപേത്വാ''**തി. **പരസ്സ ചാ**തി അത്തതോ അഞ്ഞസ്സ, ''പരോ പുരിസോ നാമ അത്ഥി മമത്ഥായ സജിതോ, തസ്സ വസേന മയ്ഹം സബ്ബം ഇജ്ഝതീ''തി ഏവം ഏകച്ചദിട്ഠിഗതികപരികപ്പിതവസേന പരം അത്താനം, തഞ്ച അത്തനോ കിഞ്ചനഭൂതം ന പസ്സതീതി ദസ്സേന്തോ, **''ന ച ക്വചനീ''**തിആദിമാഹ. ഏത്ഥ ച **നാഹം ക്വചനീ**തി സകഅത്തനോ അഭാവം പസ്സതി. **ന കസ്സചി കിഞ്ചനതസ്മി**ന്തി സകഅത്തനോ ഏവ കസ്സചി അനത്തനിയതം പസ്സതി. **ന ച, മമാ**തി ഏതം ദ്വയം യഥാസങ്ഖ്യം സമ്ബന്ധിതബ്ബം, **അത്ഥീ**തി പച്ചേകം. ''ന ച ക്വചനി പരസ്സ അത്താ അത്ഥീ''തി പരസ്സ അത്തനോ അഭാവം പസ്സതി, ''തസ്സ പരസ്സ അത്തനോ മമ കിസ്മിഞ്ചി കിഞ്ചനതാ ന ചത്ഥീ''തി പരസ്സ അത്തനോ അനത്തനിയതം പസ്സതി. ഏവം അജ്ഝത്തം ബഹിദ്ധാ ച ഖന്ധാനം അത്തത്തനിയസുഞ്ഞതാ സുദ്ധസങ്ഖാരപുഞ്ജതാ ചതുകോടികസുഞ്ഞതാപരിഗ്ഗണ്ഹനേന ദിട്ഠാ ഹോതി. **ഹേട്ഠാ വുത്തപടിപദന്തി** ഇധാപി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനകമ്മട്ഠാനമേവ വദതി.

വിപസ്സനാവസേനേവ ഓസക്കനാ കഥിതാ ചതുകോടികസുഞ്ഞതാദസ്സനവിസേസഭാവതോ, തപ്പധാനത്താ ചസ്സ മനസികാരസ്സ.

ഇധ **അത്തനോ**തി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനകമ്മട്ഠാനമാഹ. **സബ്ബസഞ്ഞാ**തി രൂപസഞ്ഞാ പടിഘസഞ്ഞാ നാനത്തസഞ്ഞാ ഹേട്ഠിമാ തിസ്സോ അരൂപസഞ്ഞാതി ഏവം സബ്ബസഞ്ഞാ അനവസേസാ നിരുജ്ഝന്തീതി വദന്തി. **"ഹേട്ഠാ വുത്താ"**തി പന വിസേസിതത്താ ഇമസ്മിം ആഗതാ ചതുത്ഥജ്ഝാനസഞ്ഞാദയോ അപി സഞ്ഞാതി അപരേ. **തന്തി** സമ്മുതിമത്തം കാമസഞ്ഞാപടിബാഹനവസേനേവ തേസം നാനത്തസഞ്ഞാദിനിരോധസ്സ അത്ഥസിദ്ധത്താ. **സമാധിവസേന ഓസക്കനാ കഥിതാ** നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനഭാവനായ സമഥകമ്മട്ഠാനഭാവതോ.

൭൧. **പുബ്ബേ പഞ്ചവിധം കമ്മവട്ട**ന്തി പുരിമകമ്മഭവസ്മിം മോഹോ അവിജ്ജാ ആയൂഹനാ സങ്ഖാരാ നികന്തിതണ്ഹാ ഉപഗമനം ഉപാദാനം ചേതനാ ഭവോതി ഏവമാഗതോ സപരിക്ഖാരോ കമ്മപ്പബന്ധോ. **ന ആയൂഹിതം അസ്സാ**തി ന ചേതിതം പകപ്പിതം ഭവേയ്യ. **ഏതരഹി ഏവം പഞ്ചവിധം വിപാകവട്ട**ന്തി വിഞ്ഞാണനാമരൂപസളായതനഫസ്സവേദനാസങ്ഖാതോ പച്ചുപ്പന്നോ വിപാകപ്പബന്ധോ **നപ്പവത്തേയ്യ** കാരണസ്സ അനിപ്ഫന്നത്താ. **സചേ ആയൂഹിതം ന ഭവിസ്സതീ**തി യദി ചേതിതം പകപ്പിതം ന സിയാ. **യം അത്ഥീ**തി യം പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനകം. തേനാഹ **"ഭൂത"**ന്തി. തഞ്ഹി പച്ചയനിബ്ബത്തതായ "ഭൂത"ന്തി വുച്ചതി. **തം പജഹാമീ**തി തപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗപ്പഹാനേന തതോ ഏവ ആയതിം അനുപ്പത്തിധമ്മതാപാദനവസേന പജഹാമി പരിച്ചജാമി.

പരിനിബ്ബായീതി സഹ പരികപ്പനേന അതീതത്ഥേതി ആഹ **"പരിനിബ്ബായേയ്യാ"**തി. **പരിനിബ്ബായേയ്യ നു ഖോ**തി വാ പാഠോ, സോ ഏവത്ഥോ. **ന കിഞ്ചി കഥിത**ന്തി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിയാ സങ്ഖാരാവസേസസുഖുമഭാവേന ഞാണുത്തരസ്സേവ വിസയഭാവതോ സരൂപതോ ന കിഞ്ചി കഥിതം, നയേന പനസ്സ വിസേസം ഞാപേതുകാമത്താ. ഭഗവതോ കിര ഏതദഹോസി - "ഇമിസ്സംയേവ പരിസതി നിസിന്നോ ആനന്ദോ അനുസന്ധികുസലതായ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം പാദകം കത്വാ ഠിതസ്സ ഭിക്ഖുനോ പടിസന്ധിം അരഹത്തഞ്ച സന്ധായ പഞ്ഹം പുച്ഛിസ്സതി, ഇമിനാ പുച്ഛാനുസന്ധിനാ തമത്ഥം ദേസേസ്സാമീ"തി. ഓസക്കനായ ച ഉദ്ധാധിപ്പേതത്താ ഭിന്നരസദേസനാ ഹോതീതി പുച്ഛാനുസന്ധി പുച്ഛിതാ. തസ്മിഞ്ഹി അസതി അനുസന്ധിഭേദഭിന്നേസാ ദേസനാ, ന ച ബുദ്ധാചിണ്ണാ ഭിന്നരസദേസനാതി. **വിപസ്സനാനിസ്സിത**ന്തി തന്നിസ്സിതം. **തസ്സ** ഭിക്ഖുനോ. ഉപാദിയതി ഏതേനാതി ച **ഉപാദാനം. ന പരിനിബ്ബായതി** പഹാതബ്ബസ്സ അപ്പജഹനതോ. തേനാഹ ഭഗവാ - "ധമ്മാപി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, പഹാതബ്ബാ, പഗേവ അധമ്മാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൦). **ഉപാദാനസേട്ഠ**ന്തി ഇദം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനഭവസ്സ സബ്ബഭവഗ്ഗതാദസ്സനപരം, ന പന അരിയഭവഗ്ഗസ്സ ഉപാദാനസേട്ഠതാപടിസേധപരം.

൭൩. **നിസ്സായാ**തി ഭവപരിയാപന്നം നാമ ധമ്മം നിസ്സായ തപ്പരിയാപന്നം നാമ നിസ്സായ ഓഘനിത്ഥരണാ ഭഗവതാ അക്ഖാതാ; അഹോ അച്ഛരിയമേതം, അഹോ അബ്ഭുതമേതന്തി.

നവസുപി ഠാനേസു സമഥയാനികസ്സേവ വസേന ദേസനായ ആഗതത്താ, ഇധ ച കസ്സചിപി പാദകജ്ഝാനസ്സ അനാമട്ഠത്താ വുത്തം - **"അരിയസാവകോതി സുക്ഖവിപസ്സകോ അരിയസാവകോ"**തി. **നവന്നമ്പി കമ്മട്ഠാനം ഏകതോ കത്വാ സമ്മസതീ**തി ഇദം ഝാനധമ്മേപി അനുസ്സവലദ്ധേ ഗഹേത്വാ സമ്മസനം സമ്ഭവതീതി കത്വാ വുത്തം; തേഭൂമകസങ്ഖാരഗതം ഇധ വുത്തന്തി അനവസേസതോ പരിഗ്ഗഹണം സന്ധായ വുത്തം - **"യാവതാ സക്കായോ"**തി.

ഏതം അമതന്തി അമതം നിബ്ബാനം ആരബ്ഭ പവത്തിയാ ഏതം അരഹത്തം അമതരസം. തേനാഹ - **"ഏതം അമതം സന്തം, ഏതം പണീത"**ന്തി. "അനുപാദായ കിഞ്ചിപി അഗ്ഗഹേത്വാ ചിത്തം വിമുച്ചീ"തി വുത്തത്താപി **അനുപാദാ ചിത്തസ്സ വിമോക്ഖോ** നിബ്ബാനം അഞ്ഞത്ഥ സുത്തേ വുച്ചതി.

തിണ്ണം ഭിക്ഖൂനന്തി അഭിനിവേസഭേദേന തിവിധാനം. പാദകം കത്വാ ഠിതസ്സ ഓസക്കനായ അഭാവേ കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **സമോധാനേത്വാ**തി സമ്മദേവ ഓദഹിത്വാ തസ്മിം തസ്മിം ഠാനേ അസങ്കരതോ വവത്ഥപേത്വാ. **സുകഥിതം നാമ ഹോതി** കഥേതബ്ബസ്സ അനവസേസേത്വാ കഥിതത്താ.

ആനേഞ്ജസപ്പായസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൭. ഗണകമോഗ്ഗല്ലാനസുത്തവണ്ണനാ

൭൪. യഥാ ഹേട്ഠിമസോപാനഫലകം ഓരോഹന്തസ്സ പച്ഛിമം നാമ ഹോതി, ഏവം ആരോഹന്തസ്സ പഠമം നാമ ഹോതീതി വുത്തം - **"യാവ പച്ഛിമസോപാനകളേവരാതി യാവ പഠമസോപാനഫലകാ"**തി. **വത്ഥും സോധേത്വാ**തി വത്ഥുവിജ്ജാചരിയേന വുത്തവിധിനാ പാസാദവത്ഥുനോ സോധനവിധിം കത്വാ. **ഏത്ഥാ**തി പാസാദകരണേ. സത്തധാ ഭിന്നസ്സ വാലഗ്ഗസ്സ അംസുകോടിവേധകോ **വാലവേധി** നാമ. **ഠാനസമ്പാദന**ന്തി വേസാഖമണ്ഡലാദീനം സമ്പാദനം. **മുട്ഠികരണാദീഹീ**തി ഉസുമുട്ഠികരണജിയാഗാഹജിയാവിജ്ഝാദീഹി. **ഏവം ഗണാപേമാ**തി ഏകം നാമ ഏകമേവ, ദ്വേ ദുകാ ചത്താരി, തീണി തികാനി നവ, ചത്താരി ചതുക്കാനി സോളസാതിആദിനാ ഏവം ഗണനം സിക്ഖാപേമ.

൭൫. **കേരാടികാ ഹോന്തീ**തി സമയസ്സ അനുപക്കിലിട്ഠകരണമായാസാഠേയ്യേന സമന്നാഗതാ ഹോന്തി. **തം ദമനം ജീവിതഹേതുപി നാതിക്കമതി,** അയമസ്സ ജാതിദോസാഭാവോ.

൭൬. **സതിസമ്പജഞ്ഞാഹി സമങ്ഗിഭാവത്ഥായാ**തി സതതവിഹാരിഭാവസാധനേഹി സതിസമ്പജഞ്ഞേഹി സമന്നാഗമത്ഥായ. നനു ച ഖീണാസവാ സതിവേപുല്ലപ്പത്താ പഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്താ ച, കഥം തസ്സ സതിസമ്പജഞ്ഞം പയോഗസാധനീയം പവത്തന്തി ആഹ **"ദ്വേ ഹീ"**തിആദി. **സതതവിഹാരീ**തി സതതം സമാപത്തിവിഹാരിബഹുലാ, തസ്മാ തേ ഇച്ഛിതിച്ഛിതക്ഖണേ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജന്തി. വുത്തവിപരിയായേന നോസതതവിഹാരിനോ ദട്ഠബ്ബാ. തേനാഹ **"തത്ഥാ"**തിആദി. **അപ്പേതും ന സക്കോതി** അനാചിണ്ണഭാവതോ.

തം വിതക്കേന്തോതി “സാമണേരസ്സ സേനാസനം നത്ഥി, അരഞ്ഞഞ്ച സീഹാദീഹി സപരിസ്സയം, കിം നു ഖോ തസ്സ ഭവിസ്സതീ”തി തം വിതക്കേന്തോ. **ഏവരൂപോ**തി ഏദിസോ യഥാവുത്തസാമണേരസദിസോ ഖീണാസവോ. **ഇമേ ധമ്മേ**തി ഇമസ്മിം സുത്തേ ആഗതേ സീലാദിധമ്മേ. **ആവജ്ജിതാവാ**തി അത്തനോ പരിസുദ്ധസീലതാദിആവജ്ജനഹേതു ഏവ സമാപജ്ജിതും സക്ഖിസ്സതി.

൭൫. **“യേമേ, ഭോ ഗോതമാ”**തി വചനസ്സ സമ്ബന്ധം ദസ്സേതും, **“തഥാഗതേ കിരാ”**തിആദി വുത്തം. **ഏവ**ന്തി “യേമേ, ഭോ ഗോതമാ”തിആദിആകാരേഹി **വത്തുമാരദ്ധോ.**

അജ്ജധമ്മേസൂതി അപുരാതനധമ്മേസു. തക്കനമത്താനി ഹി തേഹി കപ്പേത്വാ സയംപടിഭാനം വിരചിതാനി. പുരാതനതായ പരിപുണ്ണതായ ഏകന്തനിയ്യാനികതായ ച പരമോ ഉത്തമോ. തേനാഹ - “തേസു...പേ॰... ഉത്തമോതി അത്ഥോ”തി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഗണകമോഗ്ഗല്ലാനസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൮. ഗോപകമോഗ്ഗല്ലാനസുത്തവണ്ണനാ

൭൯. കമ്മംയേവ കമ്മന്തോ, സോ ഏത്ഥ അത്ഥീതി കമ്മകരണട്ഠാനം **“കമ്മന്തോ”**തി വുത്തം. തേനാഹ **“കമ്മന്തട്ഠാന”**ന്തി. **തേഹി ധമ്മേഹീ**തി ബുദ്ധഗുണേഹി. തേ പന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപ്പമുഖാതി കത്വാ ആഹ **“സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണധമ്മേഹീ”**തി. **സബ്ബേന സബ്ബ**ന്തി സബ്ബപ്പകാരേന അനവസേസം, ഏത്തകോ ഗുണാനം പകാരഭേദോ, തേസു കിഞ്ചിപി പകാരം അനവസേസേത്വാ. **സബ്ബകോട്ഠാസേഹി സബ്ബ**ന്തി യത്തകാ ഗുണഭാഗാ, തേഹി സബ്ബേഹി അനവസേസം നിസ്സേസമേവ കത്വാ. **യോപി അഹോസീ**തി യോപി കോസമ്ബിവാസീനം ഭിക്ഖൂനം വസേന കോസമ്ബിയം കലഹോ അഹോസി. **സോപി തത്ഥേവ** ഉപ്പന്നട്ഠാനേയേവ ഉപ്പന്നമത്തോ വൂപസമിതോ. **പരിനിബ്ബുതകാലേ പനസ്സാ**തി അസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ പരിനിബ്ബുതകാലേ പന. ഭിയ്യോസോമത്തായ ഭിക്ഖൂ സമഗ്ഗാ ജാതാ, കഥഞ്ച സംവേഗോ ജാതോതി ദസ്സേതും **“അട്ഠസട്ഠീ”**തിആദി വുത്തം. സാതിസയം അഭിണ്ഹഞ്ച ഉപസമപ്പത്തിയാ **അതിവിയ ഉപസന്തുപസന്താ. അനുസംയായമാനോ**തി അനു അനു സമ്മദേവ ജാനന്തോ വിചാരേന്തോ വോസാസമാനോ. “അനുസഞ്ഞായമാനോ”തി വാ പാഠോ. തത്ഥ യ-കാരസ്സ ഞ-കാരം കത്വാ നിദ്ദേസോതി ആഹ **“അനുവിചരമാനോ”**തി.

൮൦. **ഹേട്ഠിമപുച്ഛമേവാ**തി ഗോപകമോഗ്ഗല്ലാനേന പുച്ഛിതപുച്ഛമേവ. സോ ഹി “തേഹി ധമ്മേഹീ”തിആദിനാ, “അത്ഥി കോചി തുമ്ഹാകം സാസനസ്സ സാരഭൂതോ ഭിക്ഖൂ”തി പുച്ഛി. അയഞ്ച തമേവ “പടിസരണോ”തി പരിയായേന പുച്ഛി. **അപ്പടിസരണേ**തി യം തുമ്ഹേ ഭിക്ഖും പടിബോധേയ്യാഥ, താദിസസ്സ അഭാവേന അപ്പടിസരണേ. തഥാഗതേന പവേദിതോ ധമ്മോ പടിസരണം ഏതേസന്തി **ധമ്മപടിസരണാ**. തേനാഹ **“ധമ്മോ അവസ്സയോ”**തി.

൮൧. **ആഗച്ഛതീ**തി വാചുഗ്ഗതഭാവേന ആഗച്ഛതി. വത്ഥുവീതിക്കമസങ്ഖാതേ ഗരുഗരുതരലഹുലഹുതരാദിഭേദേ അജ്ഝാചാരേ ആപത്തിസമഞ്ഞാതി ആഹ -

“ആപത്തി…പേ॰… ആണാതിക്കമനമേവാ”തി. **യഥാധമ്മ**ന്തി ധമ്മാനുരൂപം. **യഥാസിട്ഠ**ന്തി യഥാനുസിട്ഠം. **ധമ്മോ നോ**തി എത്ഥ **നോ**-സദ്ദോ അവധാരണേ “ന നോ സമം അത്ഥി തഥാഗതേനാ”തിആദീസു (ഖു॰ പാ॰ ൬.൩; സു॰ നി॰ ൨൨൬) വിയ. തേനേവാഹ **“ധമ്മോവ കാരേതീ”**തി.

൮൩. “യഥാ തം തുമ്ഹാദിസേഹി രക്ഖകേഹി ഗോപകേഹീ”തി ഏവം പസന്നവേസേന അത്താനം ഉക്കംസാപേതുകാമോ . അരിയൂപവാദപാപം ഖമാപനേ സതി അന്തരായായ ന ഹോതീതി ആഹ - **“ഇച്ഛേതം കുസല”**ന്തി. **ഗോനങ്ഗലമക്കടോ**തി ഗോനങ്ഗുട്ഠമക്കടോ.

൮൪. അയം ഉക്കംസാപേതും ഇച്ഛിതം യഥാരദ്ധമത്ഥം വിസംവാദേതി അവണ്ണിതമ്പി വണ്ണിതം കത്വാ കഥേന്തോ; ഇമസ്സ വചനസ്സ പടിക്ഖേപേന ഇമിനാ ദാതബ്ബപിണ്ഡപാതസ്സ അന്തരായോ മാ ഹോതൂതി ഏവം പിണ്ഡപാതം രക്ഖിതും ന ഖോ പന സക്കാതി യോജനാ. **ഇദ**ന്തി “ന ഖോ, ബ്രാഹ്മണ, സോ ഭഗവാ”തിആദിദേസനം. **അബ്ഭന്തരം കരിത്വാ**തി നിബ്ബാനന്തോഗധം കത്വാ, അന്തരം വാ തസ്സ നിജ്ഝാനസ്സ കാരണം കത്വാ. കാമരാഗവസേന ഹി തം നിജ്ഝാനം ഹോതീതി. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സുത്തപദേസേ. **സബ്ബസങ്ഗാഹികജ്ഝാന**ന്തി ലോകിയലോകുത്തരസ്സ അന്തരായോ മാ ഹോതൂതി ഏവം കത്വാപി രൂപാവചരസ്സ മഗ്ഗഝാനസ്സ ഫലഝാനസ്സാതി സബ്ബസ്സപി സങ്ഗണ്ഹനവസേന ദേസിതത്താ സബ്ബസങ്ഗാഹകജ്ഝാനം നാമ കഥിതം.

യം നോ മയന്തി എത്ഥ **നോ**തി നിപാതമത്തം. **തം നോ**തി എത്ഥ പന **നോ**തി അമ്ഹാകന്തി അത്ഥോ. **ഉസൂയതി** രാജകിച്ചപസുതതാധീനതായ ഏകത്ഥാഭിനിവേസഭാവതോ . മന്ദപഞ്ഞതായ വസ്സകാരഗതഇസ്സാഭിഭൂതചിത്തതായ പരിപുണ്ണം കത്വാ വുത്തമ്പി അത്ഥം അനുപധാരേന്തോ ആഹ - **“ഏകദേസമേവ കഥേസീ”**തി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഗോപകമോഗ്ഗല്ലാനസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൯. മഹാപുണ്ണമസുത്തവണ്ണനാ

൮൫. **തസ്മിം അഹൂ**തി തസ്മിം അഹനീതി ആഹ **“തസ്മിം ദിവസേ”**തി. **അനസനേനാ**തി സബ്ബസോ ആഹാരസ്സ അഭുഞ്ജനേന സാസനികസീലേന ബാഹിരകഅനസനേന ഉപേതാ ഹുത്വാതി യോജനാ. **വാ**-സദ്ദേന ഖീരപാനമധുസായനാദിവിധിം സങ്ഗണ്ഹാതി. ഉപേച്ച വസിതബ്ബതോ **ഉപോസഥോ,** പാതിമോക്ഖുദ്ദേസോ. ഉപേതേന സമന്നാഗതേന ഹുത്വാ വസിതബ്ബതോ സന്താനേ വാസേതബ്ബതോ **ഉപോസഥോ,** സീലം. അനസനാദിധമ്മാദിം വാ ഉപേച്ച വസനം ഉപവാസോ **ഉപോസഥോ**. തഥാരൂപേ ഹത്ഥിജാതിവിസേസേ ഉപോസഥോതി സമഞ്ഞാമത്തന്തി ആഹ - **“ഉപോസഥോ നാമ നാഗരാജാതിആദീസു പഞ്ഞത്തീ”**തി. വുത്തനയേന ഉപവസന്തി എത്ഥാതി **ഉപോസഥോ,** ദിവസോ. **സോ പനേസ** ഉപോസഥോ. **മാസപുണ്ണതായാ**തി മാസസ്സ പൂരിതഭാവേന. **സമ്പുണ്ണാ**തി സബ്ബസോ പുണ്ണോ. തായ ഹി രത്തിയാ വസേന മാസോ അനവസേസതോ പുണ്ണോ ഹോതി. മാസദ്ധമാസാദിഭേദം കാലം മാതി മിനന്തോ വിയ ഹോതീതി ച **“മാ”ഇതി ചന്ദോ വുച്ചതി. ഏത്ഥാ**തി ഏതിസ്സാ

രത്തിയാ. പുണ്ണോ പരിപുണ്ണകലോ ജാതോതി **പുണ്ണമാ**. തണ്ഹി ചന്ദപാരിപൂരിയാ മാസപാരിപൂരിയാ ഏവമാഹ. ഏതേന തസ്സ ഉപോസഥഭാവം ദസ്സേതി.

ദിസ്സതി ഫലം സന്ദിസ്സതീതി **ദേസോ,** ഹേതൂതി ആഹ **"ദേസന്തി കാരണ"**ന്തി. **സബ്ബം കഥേന്തി** സബ്ബം അത്തനാ പരിഗ്ഗഹിതപ്പകാരം കഥേന്തി. **കഥേതും ന സക്കോന്തി** അവിസയത്താ. **പാസാദപരിവേണേ**തി പാസാദസ്സ പുരതോ വിവടങ്ഗണേ. **ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന**ാതി സേഖസുത്തേ (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൨) വുത്തനയേന വിത്ഥാരേതബ്ബം.

വ്വന്ന. ഇമേ നു ഖോതി ഏത്ഥ നൂതി സംസയജോതനോതി ആഹ - **"വിമതിപുച്ഛാ വിയ കഥിതാ"**തി. **ജാനന്തേനാ**തിആദി പുച്ഛാവത്ഥദസ്സനപരം ദട്ഠബ്ബം, ന പുച്ഛകസ്സ സത്ഥു അത്തനോ അജാനനഭാവദീപനപരം. ജാനാതി ഹി ഭഗവാ. **അജാനന്തേന വിയ ഹുത്വാ** പുച്ഛിതേ. യഥാഭൂതസഭാവം **ജാനന്തോ വിയ പുച്ഛതി** കോഹഞ്ഞേ ഠത്വാ. തേനാഹ - **"ഥേരോ ഏവരൂപം വചനം കിം കരിസ്സതീ"**തി കാരണസ്സ സുപ്പഹീനത്താതി അധിപ്പായോ.

ഛന്ദമൂലകാതി തണ്ഹാഛന്ദമൂലകാ. തണ്ഹാ ഹി ദുക്ഖസമുദയോ. കുസലസഞ്ഞോ വാ ഥിരവിസദനിപുണസഞ്ഞോ വാ, കുസലസങ്ഖാരോ വാ തിഖിണഥിരവിസദസങ്ഖാരോ വാ; സുവിസുദ്ധവിപുലോദാരവിഞ്ഞാണോ വാതി ഇമമത്ഥം **"സഞ്ഞാദീസുപി ഏസേവ നയോ"**തി ഇമിനാ അതിദിസതി. കസ്മാ പനേത്ഥ അനാഗതകാലവസേനേവ ദേസനാ ആഗതാതി ആഹ **"യസ്മാ പനാ"**തിആദി.

ഖന്ധാനം ഖന്ധപണ്ണത്തീതി ഖന്ധസദ്ദാഭിധേയ്യാനം രുപ്പനാനുഭവനസഞ്ജാനനാഭിസങ്ഖരവിജാനനസഭാവാനം അത്ഥാനം "ഖന്ധോ"തി അയം സമഞ്ഞാ. **കിത്തകേന**ാതി കിംപരിമാണേന അത്ഥേന, രാസത്ഥഭാഗത്ഥാദീസു കീദിസേനാതി അധിപ്പായോ.

ഹേതുഹേതൂതി ഹേതുപച്ചയഭൂതോ ഹേതു. യോ ഹി ലോഭാദീനം സഹജാതധമ്മേസു മൂലട്ഠേനുപകാരകഭാവോ നിപ്പരിയായേന ഹേതുത്ഥോ; സോ പഥവീആദീസുപി പച്ചയഭാവമത്തേന ഹേതുപരിയായദസ്സനതോ ദുതിയേന ഹേതു-സദ്ദേന വിസേസേത്വാ വുത്തോ **"ഹേതുഹേതൂ"**തി. അവിജ്ജാ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീനം സാധാരണപച്ചയത്താ സാധാരണഹേതു, "അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനം കമ്മസമാദാനാനം ഠാനസോ ഹേതുസോ വിപാക"ന്തി ഏത്ഥ വിജ്ജമാനേസുപി അഞ്ഞേസു പച്ചയേസു ഇട്ഠാനിട്ഠവിപാകനിയാമകത്താ കമ്മം തസ്സ പധാനകാരണന്തി ആഹ - **"കുസലാകുസലം അത്തനോ അത്തനോ വിപാകദാനേ ഉത്തമഹേതൂ"**തി. "മഹാഭൂതാ ഹേതൂ"തി അയമേവത്ഥോ "മഹാഭൂതാ പച്ചയോ"തി ഇമിനാപി വുത്തോതി ഹേതുസദ്ദപച്ചയസദ്ദാനം സമാനത്ഥത്താ പച്ചയോ ഏവ ഹേതു **പച്ചയഹേതു,** യോ ച രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഹേതു, സോ ഏവ തസ്സ പഞ്ഞാപനായ പച്ചയോതി വുത്തോതി ആഹ - **"ഇധ പച്ചയഹേതു അധിപ്പേതോ"**തി. യദഗ്ഗേന പച്ചയധമ്മോ അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ ഉപ്പാദായ ഠിതിയാ ച പച്ചയോ, തദഗ്ഗേന തസ്സ ഭാവതോ സമഞ്ഞാതോ പഞ്ഞാപനായപി സോ പച്ചയോതി വത്തബ്ബതം അരഹതീതി. പാളിയം അവിഭാഗേന വുത്തമത്ഥം വിഭാഗേന ദസ്സേതും, **"തത്ഥ പഥവീധാതൂ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പഞ്ഞാപനായാ**തി

സഹേതുഅഹേതുകന്തിആദിആകാരേഹി ബോധനായ . തം പന സമ്ബോധനം ഞാണേന ദസ്സനം ഹോതീതി വുത്തം **"ദസ്സനത്ഥായാ"**തി.

ഫസ്സോതി ഫസ്സസമങ്ഗീഭാവോ. സോ ചേത്ഥ സകിച്ചനിപ്ഫാദനസമത്ഥസ്സ ഫസ്സസ്സ നിബ്ബത്തി. നിബ്ബത്തോ ഹി ഫസ്സോ തഥാരൂപായ വേദനായ പച്ചയോ ഹോതീതി. ഏതദത്ഥമേവേത്ഥ ഭഗവതാ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ ദേസനാ കതാ, തസ്മാ പച്ചുപ്പന്നാതീതകാലവസേന ദ്വികാലികോ ഫസ്സസദ്ദോ വേദിതബ്ബോ. ഫസ്സേ സതി വേദേതി ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാഇച്ചേവ വുത്തം ഹോതി. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. യഥേവ ഹി വേദനായ ഏവം സഞ്ഞായ സങ്ഖാരാനമ്പി ഫസ്സോ വിസേസപച്ചയോ തസ്മിം അസതി അഭാവതോ. ചേതനാഗ്ഗഹണേന ആയൂഹനാനുരൂപതായ തപ്പധാനത്താ സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മാ ഗഹിതാ. തഥാ ഹി സുത്തന്തഭാജനീയേ സങ്ഖാരക്ഖന്ധഭാജനീയേ (വിഭം॰ ൨൧, ൨൨) ച ''ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ ചേതനാ''തിആദിനാ ചേതനാവ നിദ്ദിട്ഠാ. **വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സാ**തി ഏത്ഥ ഏകസ്മിം ഭവേ ആദിഭൂതവിഞ്ഞാണസ്സ നാമരൂപപച്ചയതം ദസ്സേതും, **"പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേന താവാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ഗബ്ഭസേയ്യകസ്സ സഭാവകസ്സ രൂപപവത്തിം സന്ധായ **"ഉപരിമപരിച്ഛേദേനാ"**തി വുത്തം സമതിംസതോ ഉപരി പടിസന്ധിക്ഖണേ തസ്സ രൂപാനം അസമ്ഭവതോ. ഇദാനി പവത്തിവിഞ്ഞാണസ്സ നാമരൂപപച്ചയം ദ്വാരവസേന ദസ്സേതും, **"ചക്ഖുദ്വാരേ"**തിആദി വുത്തം. നനു ച വിഞ്ഞാണസ്സപി ഫസ്സോ പച്ചയോ, കസ്മാ തയോ ഏവ ഖന്ധാ ഫസ്സപച്ചയാ വുത്താതി? സച്ചമേതം, യഥാ പന വിഞ്ഞാണസഹിതോ ഫസ്സോ വേദനാദീനം പച്ചയോ, ന ഏവം വിഞ്ഞാണസ്സ. തേനാഹ ഭഗവാ - ''തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪; മ॰ നി॰ ൩.൪൨൧, ൪൨൫, ൪൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൪൪, ൪൫; ൨.൪.൬൦) ഫസ്സോ വിയ നാമരൂപം വിഞ്ഞാണസ്സ വിസേസപച്ചയോ യഥാ നാമരൂപപച്ചയാപി വിഞ്ഞാണന്തി. തസ്മാ ഇമം വിസേസം ദസ്സേതും നാമരൂപസ്സേവ വിഞ്ഞാണപച്ചയതാ വുത്താ, ന ഫസ്സസ്സ.

൭൭. യാവ സക്കായദിട്ഠി സമുപ്പജ്ജതി, താവ വട്ടസ്സ പരിയന്തോ നത്ഥേവാതി അപ്പഹീനസക്കായദിട്ഠികോ വട്ടേ പരിബ്ഭമതീതി ആഹ - **"കഥം പന, ഭന്തേതി വട്ടം പുച്ഛന്തോ"**തി. യഥാ ച സക്കായദിട്ഠിജോതനാ വട്ടപുച്ഛാ, ഏവം തബ്ഭേദനജോതനാ വിവട്ടപുച്ഛാതി ആഹ - **"സക്കായദിട്ഠി ന ഹോതീതി വിവട്ടം പുച്ഛന്തോ"**തി.

൭൮. അയം രൂപേ അസ്സാദോതി യാഥാവതോ ദസ്സനം പരിഞ്ഞാഭിസമയോ, ദുക്ഖസച്ചപരിയാപന്നഞ്ച രൂപന്തി ആഹ - **"ഇമിനാ പരിഞ്ഞാപടിവേധോ ചേവ ദുക്ഖസച്ചഞ്ച കഥിത"**ന്തി. ''യം രൂപം അനിച്ച''ന്തിആദിവചനതോ അനിച്ചാദിഭാവോ തത്ഥ ആദീനവോ, സോ ചസ്സ പച്ചയാധീനവുത്തിതായ പച്ചയോ സമുദയസച്ചന്തി സമുദയപ്പഹാനേന ആദീനവസമതിക്കമോതി ആദീനവഗ്ഗഹണേന സിദ്ധമത്ഥമാഹ - **"പഹാനപടിവേധോ ചേവ സമുദയസച്ചഞ്ചാ"**തി. സബ്ബസങ്ഖതനിസ്സരണം നിബ്ബാനഞ്ച സച്ഛികിരിയാഭിസമയവസേന പടിവിജ്ഝിതബ്ബന്തി ആഹ - **"ഇമിനാ സച്ഛികിരിയാപടിവേധോ ചേവ നിരോധസച്ചഞ്ചാ"**തി. **ഇമേസു തീസു ഠാനേസൂ**തി യഥാവുത്തേസു ദുക്ഖാദീസു തീസു അഭിസമയട്ഠാനേസു. **യേ സമ്മാദിട്ഠിആദയോ ധമ്മാ**തി യേ അരിയമഗ്ഗസഞ്ഞിതാ സമ്മാദിട്ഠിആദയോ അട്ഠ, സത്ത വാ ധമ്മാ. **ഭാവനാപടിവേധോ മഗ്ഗസച്ച**ന്തി ഭാവനാഭിസമയവസേന

പവത്തം മഗ്ഗസച്ചം. **സേസപദേസുപീ**തി, “അയം വേദനായ അസ്സാദോ”തിആദിപദേസുപി.

൮൯. ഇമസ്മിന്തി ആസന്നപച്ചക്ഖതായ സകഅത്തഭാവോ ഗഹിതോ, തദേവ അജ്ഝത്താ ഖന്ധാതി തപ്പടിയോഗിതായ, **“ബഹിദ്ധാതി പരസ്സ സവിഞ്ഞാണകേ കായേ”**തി വുത്തം. **സബ്ബനിമിത്തേസൂ**തി സബ്ബേസു രൂപനിമിത്താദീസുപി . താനി പന ഇന്ദ്രിയബദ്ധാനിപി അനിന്ദ്രിയബദ്ധാനിപി തംസഭാവാനീതി ആഹ **“അനിന്ദ്രിയബദ്ധമ്പി സങ്ഗണ്ഹാതീ”**തി. വിഞ്ഞാണഗ്ഗഹണേനേവേത്ഥ വേദനാദയോപി ഗഹിതാ അവിനാഭാവതോതി, **“സവിഞ്ഞാണകേ കായേ”**തി വുത്തം. **“കായോ”**തി വാ ഖന്ധസമൂഹോതി അത്ഥോ.

൯൦. അനത്തനി ഠത്വാതി അത്തരഹിതേ അനത്തസഭാവേ ഖന്ധകോട്ഠാസേ ഠത്വാ തം ആധാരം കത്വാ **കതാനി** കമ്മാനി. **കതരസ്മിം അത്തനി ഠത്വാ**തി കീദിസേ അത്തനി നിസ്സയവിപാകം ദസ്സന്തി വിപച്ചിസ്സന്തി. ഏതേന കാരകവേദകരഹിതത്താ അത്തപക്ഖകമ്മകാനി ന യുജ്ജന്തീതി ദസ്സേതി, ഖന്ധാനം ഖണികത്താ ച കതനാസഅകതബ്ഭാഗമദോസോ ച ആപജ്ജതീതി.

തത്രായം (ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൭൪; സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.൧) ചോദനാസോധനാവിധി - പാണാതിപാതവസേന താവ കമ്മപഥസമ്ബന്ധവിഭാവനാ, ഖണേ ഖണേ ഹി നിരുജ്ഝനസഭാവേസു സങ്ഖാരേസു കോ ഹന്തി, കോ വാ ഹഞ്ഞതി, യദി ചിത്തചേതസികസന്താനോ, സോ അരൂപത്താ ന ഛേദനഭേദനാദിവസേന വികോപനസമത്ഥോ, നപി വികോപനീയോ. അഥ രൂപസന്താനോ, സോ അചേതനത്താ കട്ഠകലിങ്ഗരൂപമോതി ന തത്ഥ ഛേദനാദിനാ പാണാതിപാതാപുഞ്ഞം പസവതി യഥാ മതസരീരേ. പയോഗോപി പാണാതിപാതസ്സ പഹരണപ്പഹാരാദികോ അതീതേസു വാ സങ്ഖാരേസു ഭവേയ്യ, അനാഗതേസു, പച്ചുപ്പന്നേസു വാ, തത്ഥ ന താവ അതീതാനാഗതേസു സമ്ഭവതി തേസം അഭാവതോ, പച്ചുപ്പന്നേസു ച സങ്ഖാരാനം ഖണികത്താ സരസേനേവ നിരുജ്ഝനസഭാവതായ വിനാസാഭിമുഖേസു നിപ്പയോജനോ പയോഗോ സിയാ, വിനാസസ്സ ച കാരണരഹിതത്താ ന പഹരണപ്പഹാരാദിപ്പയോഗഹേതുകം മരണം, നിരീഹകതായ ച സങ്ഖാരാനം കസ്സ സോ പയോഗോ? ഖണികത്താ വധാധിപ്പായസമകാലഭിജ്ജനകസ്സ കിരിയാപരിയോസാനകാലാനവട്ഠാനതോ കസ്സ പാണാതിപാതകമ്മബദ്ധോതി?

വുച്ചതേയഥാവുത്തവധകചേതനാസഹിതോ സങ്ഖാരപുഞ്ജോ സത്തസങ്ഖാതോ ഹന്തി. തേന പവത്തിതവധപ്പയോഗനിമിത്തം അപഗതഉസ്മാവിഞ്ഞാണജീവിതിന്ദ്രിയോ മതവോഹാരപവത്തിനിബന്ധനോ യഥാവുത്തവപ്പയോഗകരണേ ഉപ്പജ്ജനാരഹോ രൂപാരൂപധമ്മസമൂഹോ ഹഞ്ഞതി, കേവലോ വാ ചിത്തചേതസികസന്താനോ. വധപ്പയോഗാവിസയഭാവേപി തസ്സ പഞ്ചവോകാരഭവേ രൂപസന്താനാധീനവുത്തിതായ രൂപസന്താനേ പരേന പയോജിതജീവിതിന്ദ്രിയുപച്ഛേദകപയോഗവസേന തന്നിബ്ബത്തിതവിബന്ധകവിസദിരൂപുപ്പത്തിയാ വിഗതേ വിച്ഛേദോ ഹോതീതി ന പാണാതിപാതസ്സ അസമ്ഭവോ; നാപി അഹേതുകോ പാണാതിപാതോ, ന ച പയോഗോ നിപ്പയോജനോ പച്ചുപ്പന്നേസു സങ്ഖാരേസു കതപ്പയോഗവസേന തദനന്തരം ഉപ്പജ്ജനാരഹസ്സ സങ്ഖാരകലാപസ്സ തഥാ അനുപ്പത്തിതോ.

ഖണികാനം സങ്ഖാരാനം ഖണികമരണസ്സ ഇധ മരണഭാവേന അനധിപ്പേതത്താ സന്തതിമരണസ്സ ച യഥാവുത്തനയേന സഹേതുകഭാവതോ ന അഹേതുകം മരണം ; ന ച കത്തുരഹിതോ പാണാതിപാതപ്പയോഗോ നിരീഹകേസുപി സങ്ഖാരേസു സന്നിഹിതതാമത്തേന ഉപകാരകേസു അത്തനോ അത്തനോ അനുരൂപഫലുപ്പാദനേ നിയതേസു കാരണേസു കത്തുവോഹാരസിദ്ധിതോ യഥാ - "പദീപോ പകാസേതി, നിസാകരോ ചന്ദിമാ"തി. ന ച കേവലസ്സ വചാധിപ്പായസഹഭുനോ ചിത്തചേതസികകലാപസ്സ പാണാതിപാതോ ഇച്ഛിതോ സന്താനവസേന അവട്ഠിതസ്സേവ പടിജാനനതോ; സന്താനവസേന പവത്തമാനാനഞ്ച പദീപാദീനം അത്ഥകിരിയസിദ്ധി ദിസ്സതീതി അത്ഥേവ പാണാതിപാതേന കമ്മുനാ ബദ്ധോ; തതോ ഏവ യസ്മിം സന്താനേ പാണാതിപാതചേതനാ പവത്താ; തത്ഥേവ സന്താനേ പച്ചയന്തരസമവായേന ഭവന്തരേ നിരയാദീസു തസ്സാ ഫലപ്പവത്തീതി നത്ഥേവ കതവിനാസോ അകതബ്ഭാഗമോ ച. ഇമിനാ നയേന അദിന്നാദാനാദീനഞ്ച വസേന യഥാരഹം കമ്മപഥസമ്ബന്ധവിഭാവനാ വേദിതബ്ബാതി.

സബ്ബോ ദിട്ഠിഗ്ഗാഹോ തണ്ഹാവസഗതസ്സേവ ഹോതീതി ആഹ **"തണ്ഹാധിപതേയ്യേനാ"**തി. **തേസു തേസു ധമ്മേസൂ**തി മയാ ദേസിയമാനദസ്സനധമ്മേസു. **പകതികമ്മട്ഠാന**ന്തി തസ്സ ഥേരസ്സ സന്തികേ ഗഹേത്വാ പരിഹരിയമാനകമ്മട്ഠാനം. **അഞ്ഞം നവകമ്മട്ഠാന**ന്തി ഭഗവതോ ദേസനാനുസാരേന ഗഹിതം അഞ്ഞം നവം കമ്മട്ഠാനം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

മഹാപുണ്ണമസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൧൦. ചൂളപുണ്ണമസുത്തവണ്ണനാ

൯൧. തുണ്ഹീഭൂതം തുണ്ഹീഭൂതന്തി ആമേഡിതവചനം ബ്യാപനിച്ഛാവസേന വുത്തന്തി ആഹ - **"യം യം ദിസ"**ന്തിആദി. **അനുവിലോകേത്വാ**തി ഏത്ഥ **അനു**സദ്ദോപി ബ്യാപനിച്ഛായമേവാതി അനു അനു വിലോകേത്വാതി അത്ഥോ. തേനേവാഹ - **"തതോ തതോ വിലോകേത്വാ"**തി. അസന്തോ നീചോ പുരിസോതി **അസപ്പുരിസോ**തി ആഹ - **"പാപപുരിസോ ലാമകപുരിസോ"**തി. **സോ**തി അസപ്പുരിസോ. **ത**ന്തി അസപ്പുരിസം **ജാനിതും ന സക്കോതി** അസപ്പുരിസധമ്മാനം യാഥാവതോ അജാനനതോ. **പാപധമ്മസമന്നാഗതോ**തി കായദുച്ചരിതാദിഅസന്തുട്ഠിതാദിലാമകധമ്മസമന്നാഗതോ. അസപ്പുരിസേ ഭത്തി ഏതസ്സാതി **അസപ്പുരിസഭത്തി**. തേനാഹ - **"അസപ്പുരിസസേവനോ"**തി. അസപ്പുരിസധമ്മോ അസപ്പുരിസോ ഉത്തരപദലോപേന, തേസം ചിന്തനസീലോതി **അസപ്പുരിസചിന്തീ**. തേനാഹ **"അസപ്പുരിസചിന്തായ ചിന്തകോ"**തി, ദുച്ചിന്തിതചിന്തീതി അത്ഥോ. **അസപ്പുരിസമന്തന**ന്തി അസാധുജനവിചാരം അസപ്പുരിസവീമംസം. **അസപ്പുരിസവാച**ന്തി ചതുബ്ബിധം ദുബ്ഭാസിതം. **അസപ്പുരിസകമ്മം** നാമ തിവിധമ്പി കായദുച്ചരിതം. **അസപ്പുരിസദിട്ഠി** നാമ വിസേസതോ ദസവത്ഥുകാ മിച്ഛാദിട്ഠി, തായ സമന്നാഗതോ **അസപ്പുരിസദിട്ഠിയാ സമന്നാഗതോ, അസപ്പുരിസദാനം** നാമ അസക്കച്ചദാനാദി. സബ്ബോപായമത്ഥോ പാളിതോ ഏവ വിഞ്ഞായതി.

"പാണം ഹനിസ്സാമീ"തിആദികാ ചേതനാ കാമം പരബ്യാബാധായപി ഹോതിയേവ, യഥാ പന സാ അത്തനോ ബലവതരദുക്ഖത്ഥായ ഹോതി, തഥാ

ന പരസ്സാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും, **"അത്തനോ ദുക്ഖത്ഥായ ചിന്തേതി"**ഇച്ചേവ വുത്തോ. **യഥാ അസുകോ അസുക**ന്തിആദീഹി പാപകോ പാപവിപാകേകദേസം ബലവം ഗരുതരം വാ പച്ചനുഭോന്തോപി യഥാ പരോ പച്ചനുഭോതി, ന തഥാ സയന്തി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"പരബ്യാബാധായാ"**തി. **ഗഹേത്വാ**തി പാപകിരിയായ സഹായഭാവേന ഗഹേത്വാ.

അസക്കച്ചന്തി അനാദരം കത്വാ. ദേയ്യധമ്മസ്സ അസക്കരണം അപ്പസന്നാകാരോ, പുഗ്ഗലസ്സ അസക്കരണം അഗരുകരണന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ, **"ദേയ്യധമ്മം ന സക്കരോതി നാമാ"**തിആദിമാഹ. **അചിത്തീകത്വാ**തി ന ചിത്തേ കത്വാ, ന പൂജേത്വാതി അത്ഥോ. പൂജേന്തോ ഹി പൂജേതബ്ബവത്ഥും ചിത്തേ ഠപേതി, തതോ ന ബഹി കരോതി. ചിത്തം വാ അച്ഛരിയം കത്വാ പടിപത്തി **ചിത്തീകരണം,** സമ്ഭാവനകിരിയാ. തപ്പടിക്ഖേപതോ **അചിത്തീകരണം,** അസമ്ഭാവനകിരിയാ. **അപവിദ്ധ**ന്തി ഉച്ഛിട്ഠാദിഛഡ്ഡനീയധമ്മം വിയ അവഖിത്തകം. തേനാഹ - **"ഛഡ്ഡേതുകാമോ വിയാ"**തിആദി. **രോഗം പക്ഖിപന്തോ വിയാ**തി രോഗികസരീരം ഓദനാദീഹി പമജ്ജിത്വാ വമ്മികേ രോഗം പക്ഖിപന്തോ വിയ. അദ്ധാ ഇമസ്സ ദാനസ്സ ഫലം മമേവ ആഗച്ഛതീതി ഏവം യസ്സ തഥാ ദിട്ഠി അത്ഥി, സോ ആഗമനദിട്ഠികോ, അയം പന ന താദിസോതി ആഹ **"അനാഗമനദിട്ഠികോ"**തി. തേനാഹ - **"നോ ഫലപാടികങ്ഖീ ഹുത്വാ ദേതീ"**തി.

കാമഞ്ചായം യഥാവുത്തപുഗ്ഗലോ അസദ്ധമ്മാദീഹി പാപധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ, തേഹി പന സബ്ബേഹിപി മിച്ഛാദസ്സനം മഹാസാവജ്ജന്തി ദസ്സേതും, **"തായ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ നിരയേ ഉപപജ്ജതീ"**തി വുത്തം. **വുത്തപടിപക്ഖനയേനാ**തി കണ്ഹപക്ഖേ വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ വിപരിയായേന സുക്കപക്ഖേ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. "സദേവകം ലോക"ന്തിആദീസു (പാരാ॰ ൧) ദേവസദ്ദോ ഛകാമാവചരദേവേസു, ഏവമിധാതി ആഹ **"ഛകാമാവചരദേവാ"**തി. തത്ഥ ബ്രഹ്മാനം വിസും ഗഹിതത്താ കാമാവചരദേവഗ്ഗഹണന്തി ചേ? ഇധ ദാനഫലസ്സ അധിപ്പേതത്താ കാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം , തത്ഥാപി ഛകാമാവചരഗ്ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം ദേവമഹത്തതാദിവചനതോ. **തിണ്ണം കുലാനം സമ്പത്തീ**തി ഖത്തിയമഹത്താദീനം തിണ്ണം കുലാനം സമ്പത്തി, ന കേവലം കുലസമ്പദാ ഏവ അധിപ്പേതാ, അഥ ഖോ തത്ഥ ആയുവണ്ണയസഭോഗഇസ്സരിയാദിസമ്പദാപി അധിപ്പേതാതി ദട്ഠബ്ബം ഉളാരസ്സ ദാനമയപുഞ്ഞസ്സ വസേന തേസമ്പി സമിജ്ഝനതോ. **സുദ്ധവട്ടവസേനേവ കഥിതം** സുക്കപക്ഖേപി സബ്ബസോ വിവട്ടസ്സ അനാമട്ഠത്താ. സദ്ധാദയോ ഹി ലോകിയകുസലസമ്ഭാരാ ഏവേത്ഥ അധിപ്പേതാതി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ചൂളപുണ്ണമസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

നിട്ഠിതാ ച ദേവദഹവഗ്ഗവണ്ണനാ.

൨. അനുപദവഗ്ഗോ

൧. അനുപദസുത്തവണ്ണനാ

൯൩. ഇദ്ധിമാതി ഗുണോ പാകടോ പരതോഘോസേന വിനാ പാസാദകമ്പനദേവചാരികാദീഹി സയമേവ പകാസഭാവതോ; ധുതവാദാദിഗുണാനമ്പി തഥാഭാവേ ഏതേനേവ നയേന തേസം ഗുണാനം പാകടയോഗതോ ച പരേസം നിച്ഛിതഭാവതോ ച. **പഞ്ഞവതോ ഗുണാതി** പഞ്ഞാപഭേദപഭാവിതേ ഗുണവിസേസേ സന്ധായ വദതി. തേ ഹി യേഭുയ്യേന പരേസം അവിസയാ. തേനാഹ - **"ന സക്കാ അകഥിതാ ജാനിതു"**ന്തി. വിസഭാഗാ സഭാഗാ നാമ അയോനിസോമനസികാരബഹുലേസു പുഥുജ്ജനേസു, തേ പന അപ്പഹീനരാഗദോസതായ പരസ്സ വിജ്ജമാനമ്പി ഗുണം മക്ഖേത്വാ അവിജ്ജമാനം അവണ്ണമേവ ഘോസേന്തീതി ആഹ - **"വിസഭാഗ...പേ॰... കഥേന്തീ"**തി.

യാ അട്ഠാരസന്നം ധാതൂനം സമുദയതോ അത്ഥങ്ഗമതോ അസ്സാദതോ ആദീനവതോ യഥാഭൂതം പജാനനാ, അയം **ധാതുകുസലതാ. ആയതനകുസലതായ**പി ഏസേവ നയോ. അവിജ്ജാദീസു ദ്വാദസസു പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗേസു കോസല്ലം **പടിച്ചസമുപ്പാദകുസലതാ**. ഇദം ഇമസ്സ ഫലസ്സ ഠാനം കാരണം, ഇദം അട്ഠാനം അകാരണന്തി ഏവം ഠാനഞ്ച ഠാനതോ, അട്ഠാനഞ്ച അട്ഠാനതോ യഥാഭൂതം പജാനനാ, അയം **ഠാനാട്ഠാനകുസലതാ**. യോ പന ഇമേസു ധാതുആദീസു പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന നിസ്സങ്ഗഗതിയാ പണ്ഡാതി ലദ്ധനാമേന ഞാണേന ഇതോ ഗതോ പവത്തോ, അയം **പണ്ഡിതോ** നാമാതി ആഹ - **"ഇമേഹി ചതൂഹി കാരണേഹി പണ്ഡിതോ"**തി. മഹന്താനം അത്ഥാനം പരിഗ്ഗണ്ഹനതോ മഹതീ പഞ്ഞാ ഏതസ്സാതി **മഹാപഞ്ഞോ**. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോതി ആഹ - **"മഹാപഞ്ഞാദീഹി സമന്നാഗതോതി അത്ഥോ"**തി.

നാനത്തന്തി യാഹി മഹാപഞ്ഞാദീഹി സമന്നാഗതത്താ ഥേരോ ''മഹാപഞ്ഞോ''തിആദിനാ കിത്തീയതി, താസം മഹാപഞ്ഞാദീനം ഇദം നാനത്തം അയം വേമത്തതാ. യസ്സ കസ്സചി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൨൧൭; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൧൦; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൫൮൪) വിസേസതോ അരൂപധമ്മസ്സ മഹത്തം നാമ കിച്ചസിദ്ധിയാ വേദിതബ്ബന്തി തദസ്സ കിച്ചസിദ്ധിയാ ദസ്സേന്തോ, **"മഹന്തേ സീലക്ഖന്ധേ പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി മഹാപഞ്ഞാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഹേതുമഹന്തതായ പച്ചയമഹന്തതായ നിസ്സയമഹന്തതായ പഭേദമഹന്തതായ കിച്ചമഹന്തതായ ഫലമഹന്തതായ ആനിസംസമഹന്തതായ ച സീലക്ഖന്ധസ്സ മഹന്തഭാവോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **ഹേതൂ** അലോഭാദയോ, **പച്ചയാ** ഹിരോത്തപ്പസദ്ധാസതിവീരിയാദയോ. **നിസ്സയാ** സാവകബോധിപച്ചേകബോധിസമ്മാസമ്ബോധിനിയതതാ തംസമങ്ഗിനോ ച പുരിസവിസേസാ. **പഭേദോ** ചാരിത്താദിവിഭാഗോ. **കിച്ചം** തദങ്ഗാദിവസേന പടിപക്ഖസ്സ വിധമനം. **ഫലം** സഗ്ഗസമ്പദാ നിബ്ബാനസമ്പദാ ച. **ആനിസംസോ** പിയമനാപതാദി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൯) ആകങ്ഖേയ്യസുത്താദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൬൪ ആദയോ) ച ആഗതനയേന വേദിതബ്ബോ. ഇമിനാ നയേന **സമാധിക്ഖന്ധാ**ദീനമ്പി മഹന്തതാ യഥാരഹം നിദ്ധാരേത്വാ വേദിതബ്ബാ, **ഠാനാട്ഠാനാ**ദീനം പന മഹന്തഭാവോ

മഹാവിസയതായ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ ഠാനാട്ഠാനാനം മഹാവിസയതാ ബഹുധാതുകസുത്തേ (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൪ ആദയോ) സയമേവ ആഗമിസ്സതി. **വിഹാരസമാപത്തീനം** സമാധിക്ഖന്ധേ നിദ്ധാരിതനയേന വേദിതബ്ബാ, **അരിയസച്ചാനം** സകലസാസനസങ്ഗഹണതോ സച്ചവിഭങ്ഗേ (വിഭ॰ ൧൮൯ ആദയോ) തംസംവണ്ണനാസു (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൧൮൯ ആദയോ) ആഗതനയേന. **സതിപട്ഠാനാ**ദീനം വിഭങ്ഗാദീസു (വിഭ॰ ൩൫൫ ആദയോ) തംസംവണ്ണനാദീസു (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൩൫൫ ആദയോ) ച ആഗതനയേന. **സാമഞ്ഞഫലാനം** മഹതോ ഹിതസ്സ മഹതോ സുഖസ്സ മഹതോ അത്ഥസ്സ മഹതോ യോഗക്ഖേമസ്സ നിപ്ഫത്തിഭാവതോ സന്തപണീതനിപുണഅതക്കാവചരപണ്ഡിതവേദനീയഭാവതോ ച. **അഭിഞ്ഞാനം** മഹാസമ്ഭാരതോ മഹാവിസയതോ മഹാകിച്ചതോ മഹാനുഭാവതോ മഹാനിപ്ഫത്തിതോ ച. **നിബ്ബാനസ്സ** മദനിമ്മദനാദിമഹത്ഥസിദ്ധിതോ മഹന്തതാ വേദിതബ്ബാ.

പുഥുപഞ്ഞാതി ഏത്ഥാപി വുത്തനയാനുസാരേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അയം പന വിസേസോ - **നാനാഖന്ധേസു ഞാണം പവത്തതീ**തി, ''അയം രൂപക്ഖന്ധോ നാമ...പേ॰... അയം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ നാമാ''തി, ഏവം പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം നാനാകരണം പടിച്ച ഞാണം പവത്തതി. തേസുപി ''ഏകവിധേന രൂപക്ഖന്ധോ, ഏകാദസവിധേന രൂപക്ഖന്ധോ, ഏകവിധേന വേദനാക്ഖന്ധോ, ബഹുവിധേന വേദനാക്ഖന്ധോ, ഏകവിധേന സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ...പേ॰... ഏകവിധേന വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ, ബഹുവിധേന വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ''തി ഏവം ഏകേകസ്സ ഖന്ധസ്സ ഏകവിധാദിവസേന അതീതാദിഭേദവസേനപി നാനാകരണം പടിച്ച ഞാണം പവത്തതി. തഥാ ''ഇദം ചക്ഖായതനം നാമ...പേ॰... ഇദം ധമ്മായതനം നാമ. തത്ഥ ദസായതനാ കാമാവചരാ, ദ്വേ ചതുഭൂമകാ''തി ഏവം ആയതനനാനത്തം പടിച്ച ഞാണം പവത്തതി.

നാനാധാതൂസൂതി ''അയം ചക്ഖുധാതു നാമ...പേ॰... അയം മനോവിഞ്ഞാണധാതു നാമ. തത്ഥ സോളസ ധാതുയോ കാമാവചരാ, ദ്വേ ചതുഭൂമകാ''തി ഏവം നാനാധാതൂസു പടിച്ച ഞാണം പവത്തതി. തയിദം ഉപാദിണ്ണകധാതുവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. പച്ചേകബുദ്ധാനഞ്ഹി ദ്വിന്നഞ്ച അഗ്ഗസാവകാനം ഉപാദിണ്ണകധാതൂസുയേവ നാനാകരണം പടിച്ച ഞാണം പവത്തതി. തഞ്ച ഖോ ഏകദേസതോവ, നോ നിപ്പദേസതോ, അനുപാദിണ്ണകധാതൂനം പന നാനാകരണം ന ജാനന്തിയേവ. സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധാനംയേവ പന, ''ഇമായ നാമ ധാതുയാ ഉസ്സന്നത്താ ഇമസ്സ രുക്ഖസ്സ ഖന്ധോ സേതോ ഹോതി, ഇമസ്സ കണ്ഹോ, ഇമസ്സ ബഹലത്തചോ, ഇമസ്സ തനുത്തചോ, ഇമസ്സ പത്തം വണ്ണസണ്ഠാനാദിവസേന ഏവരൂപം, ഇമസ്സ പുപ്ഫം നീലം പീതം ലോഹിതം ഓദാതം സുഗന്ധം ദുഗ്ഗന്ധം, ഫലം ഖുദ്ദകം മഹന്തം ദീഘം വട്ടം സുസണ്ഠാനം മട്ഠം ഫരുസം സുഗന്ധം മധുരം തിത്തകം അമ്ബിലം കടുകം കസാവം, കണ്ടകോ തിഖിണോ അതിഖിണോ ഉജുകോ കുടിലോ ലോഹിതോ ഓദാതോ ഹോതീ''തി ധാതുനാനത്തം പടിച്ച ഞാണം പവത്തതി.

അത്ഥേസൂതി രൂപാദീസു ആരമ്മണേസു. **നാനാപടിച്ചസമുപ്പാദേസൂ**തി അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാഭേദതോ സന്താനഭേദതോ ച നാനപ്പഭേദേസു

പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗേസു. അവിജ്ജാദിഅങ്ഗാനഞ്ഹി പച്ചേകം പടിച്ചസമുപ്പാദസഞ്ഞിതാതി. തേനാഹ - സങ്ഖാരപിടകേ "ദ്വാദസ പച്ചയാ ദ്വാദസ പടിച്ചസമുപ്പാദാ"തി. **നാനാസുഞ്ഞതമനുപലബ്ഭേസൂ**തി നാനാസഭാവേസു നിച്ചസാരാദിവിരഹതോ സുഞ്ഞസഭാവേസു, തതോ ഏവ ഇത്ഥിപുരിസഅത്തഅത്തനിയാദിവസേന അനുപലബ്ഭേസു സഭാവേസു. മ-കാരോ ഹേത്ഥ പദസന്ധികരോ. **നാനാഅത്ഥേസൂ**തി അത്ഥപടിസമ്ഭിദാവിസയേസു പച്ചയുപ്പന്നാദിനാനാഅത്ഥേസു. **ധമ്മേസൂ**തി ധമ്മപടിസമ്ഭിദാവിസയേസു പച്ചയാദിനാനാധമ്മേസു. **നിരുത്തീസൂ**തി തേസംയേവ അത്ഥധമ്മാനം നിദ്ധാരണവചനസങ്ഖാതാസു നാനാനിരുത്തീസു. **പടിഭാനേസൂ**തി ഏത്ഥ അത്ഥപടിസമ്ഭിദാദീസു വിസയഭൂതേസു, "ഇമാനി ഇദമത്ഥജോതകാനീ"തി (വിഭം˚ ൭൨൯-൭൪൫) തഥാ തഥാ പടിഭാനതോ പടിഭാനാനീതി ലദ്ധനാമേസു ഞാണേസു. **പുഥു നാനാസീലക്ഖന്ധേസൂ**തിആദീസു സീലസ്സ പുഥുത്തം നാനത്തഞ്ച വുത്തമേവ. ഇതരേസം പന വുത്തനയാനുസാരേന സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ പാകടമേവ. യം പന അഭിന്നം ഏകമേവ നിബ്ബാനം, തത്ഥ ഉപചാരവസേന പുഥുത്തം ഗഹേതബ്ബന്തി ആഹ - **"പുഥു നാനാജനസാധാരണേ ധമ്മേ സമതിക്കമ്മാ"**തി. തേനസ്സ മദനിമ്മദനാദിപരിയായേന പുഥുത്തം പരിദീപിതം ഹോതി.

ഏവം വിസയവസേന പഞ്ഞായ മഹത്തം പുഥുത്തഞ്ച ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സമ്പയുത്തധമ്മവസേന ഹാസഭാവം, പവത്തിആകാരവസേന ജവനഭാവം, കിച്ചവസേന തിക്ഖാദിഭാവഞ്ച ദസ്സേതും, **"കതമാ ഹാസപഞ്ഞാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഹാസബഹുലോ**തി പീതിബഹുലോ. സേസപദാനി തസ്സേവ വേവചനാനി. **സീലം പരിപൂരേതീ**തി ഹട്ഠപഹട്ഠോ ഉദഗ്ഗുദഗ്ഗോ ഹുത്വാ പീതിസഹഗതായ പഞ്ഞായ. പീതിസോമനസ്സസഹഗതാ ഹി പഞ്ഞാ അഭിരതിവസേന ആരമ്മണേ ഫുല്ലാ വികസിതാ വിയ പവത്തതി; ന ഉപേക്ഖാസഹഗതാതി പാതിമോക്ഖസീലം ഠപേത്വാ ഹാസനീയം പരം തിവിധമ്പി സീലം പരിപൂരേതീതി അത്ഥോ. വിസും വുത്തത്താ പുന **സീലക്ഖന്ധ**മാഹ. **സമാധിക്ഖന്ധ**ന്തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

രൂപം അനിച്ചതോ ഖിപ്പം ജവതീതി രൂപക്ഖന്ധം അനിച്ചന്തി സീഘം വേഗേന പവത്തിയാ പടിപക്ഖദൂരീഭാവേന പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരസ്സ സാതിസയത്താ ഇന്ദേന വിസ്സട്ഠവജിരം വിയ ലക്ഖണം പടിവിജ്ഝന്തീ അദന്ധായന്തീ രൂപക്ഖന്ധേ അനിച്ചലക്ഖണം വേഗസാ പടിവിജ്ഝതി, തസ്മാ സാ **ജവനപഞ്ഞാ** നാമാതി അത്ഥോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. ഏവം ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനാവസേന ജവനപഞ്ഞം ദസ്സേത്വാ ബലവവിപസ്സനാവസേന ദസ്സേതും, **"രൂപ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഖയട്ഠേനാ**തി യത്ഥ യത്ഥ ഉപ്പജ്ജതി, തത്ഥ തത്ഥേവ ഭിജ്ജനതോ ഖയസഭാവത്താ. **ഭയട്ഠേനാ**തി ഭയാനകഭാവതോ. **അസാരകട്ഠേനാ**തി അത്തസാരവിരഹതോ നിച്ചസാരാദിവിരഹതോ ച. **തുലയിത്വാ**തി തുലാഭൂതായ വിപസ്സനാപഞ്ഞായ തുലേത്വാ. **തീരയിത്വാ**തി തായ ഏവ തീരണഭൂതായ തീരേത്വാ. **വിഭാവയിത്വാ**തി യാഥാവതോ പകാസേത്വാ പഞ്ചക്ഖന്ധം **വിഭൂതം കത്വാ.** **രൂപനിരോധേ**തി രൂപക്ഖന്ധസ്സ നിരോധഭൂതേ **നിബ്ബാനേ** നിന്നപോണപബ്ഭാരവസേന. ഇദാനി സിഖാപ്പത്തവിപസ്സനാവസേന ജവനപഞ്ഞം ദസ്സേതും, പുന **"രൂപ"**ന്തിആദി വുത്തം. വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാവസേനാതി കേചി.

ഞാണസ്സ തിക്ഖഭാവോ നാമ സവിസേസം പടിപക്ഖസമുച്ഛിന്ദനേന വേദിതബ്ബോതി, **"ഖിപ്പം കിലേസേ ഛിന്ദതീതി തിക്ഖപഞ്ഞോ"**തി വത്വാ തേ പന കിലേസേ വിഭാഗേന ദസ്സേന്തോ, **"ഉപ്പന്നം കാമവിതക്ക"**ന്തിആദിമാഹ. തിക്ഖപഞ്ഞോ ഹി ഖിപ്പാഭിഞ്ഞോ ഹോതി, പടിപദാ ചസ്സ ന ചലതീതി ആഹ - **"ഏകസ്മിം ആസനേ ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗാ അധിഗതാ ഹോന്തീ"**തിആദി.

''സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ ദുക്ഖാ വിപരിണാമധമ്മാ സങ്ഖതാ പടിച്ചസമുപ്പന്നാ ഖയധമ്മാ വയധമ്മാ നിരോധധമ്മാ''തി യാഥാവതോ ദസ്സനേന സച്ചസമ്പടിവേധോ ഇജ്ഝതി, ന അഞ്ഞഥാതി കാരണമുഖേന നിബ്ബേധികപഞ്ഞം ദസ്സേതും, **"സബ്ബസങ്ഖാരേസു ഉബ്ബേഗബഹുലോ ഹോതീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഉബ്ബേഗബഹുലോ**തി വുത്തനയേന സബ്ബസങ്ഖാരേസു അഭിണ്ഹം പവത്തസംവേഗോ. **ഉത്താസബഹുലോ**തി ഞാണുത്രാസവസേന സബ്ബസങ്ഖാരേസു ബഹുസോ ഉത്രസ്തമാനസോ. തേന ആദീനവാനുപസ്സനമാഹ. **ഉക്കണ്ഠനബഹുലോ**തി പന ഇമിനാ നിബ്ബിദാനുപസ്സനം ആഹ - **അരതിബഹുലോ**തിആദിനാ തസ്സാ ഏവ അപരാപരുപ്പത്തിം. **ബഹിമുഖോ**തി സബ്ബസങ്ഖാരതോ ബഹിഭൂതം നിബ്ബാനം ഉദ്ദിസ്സ പവത്തഞാണമുഖോ, തഥാ വാ പവത്തിതവിമോക്ഖമുഖോ. നിബ്ബിജ്ഝനം നിബ്ബേധോ, സോ ഏതിസ്സാ അത്ഥി, നിബ്ബിജ്ഝതീതി വാ നിബ്ബേധാ, സാവ പഞ്ഞാ **നിബ്ബേധികാ**. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ അവിഭത്തം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

പജ്ജതി ഏതേന വിപസ്സനാദികോതി **പദം,** സമാപത്തി, തസ്മാ **അനുപദന്തി** അനുസമാപത്തിയോതി അത്ഥോ. **പദം** വാ സമ്മസനുപഗാ ധമ്മാ വിപസ്സനായ പവത്തിട്ഠാനഭാവതോ. തേനാഹ **"സമാപത്തിവസേന വാ"**തി . **ഝാനങ്ഗവസേന വാ**തി ഝാനങ്ഗവസേനാതി ച അത്ഥോ. അട്ഠകഥായം പന കമത്ഥോ ഇധ പദസദ്ദോ, തസ്മാ അനുപദം അനുക്കമേനാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **"അനുപടിപാടിയാ"**തി. **ധമ്മവിപസ്സനന്തി** തംതംസമാപത്തിചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നാനം ധമ്മാനം വിപസ്സനം. **വിപസ്സതീ**തി സമാപത്തിയോ ഝാനമുഖേന തേ തേ ധമ്മേ യാഥാവതോ പരിഗ്ഗഹേത്വാ, ''ഇതിപി ദുക്ഖാ''തിആദിനാ സമ്മസതി. **അദ്ധമാസേന അരഹത്തം പത്തോ** ഉക്കംസഗതസ്സ സാവകാനം സമ്മസനചാരസ്സ നിപ്പദേസേന പവത്തിയമാനത്താ, സാവകപാരമീഞാണസ്സ ച തഥാ പടിപാദേതബ്ബത്താ. **ഏവം സന്തേപീ**തി യദിപി മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരോ ന ചിരസ്സേവ അരഹത്തം പത്തോ; ധമ്മസേനാപതി പന തതോ ചിരേന, ഏവം സന്തേപി യസ്മാ മോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരോപി മഹാപഞ്ഞോവ, തസ്മാ സാരിപുത്തത്ഥേരോവ മഹാപഞ്ഞതരോതി. ഇദാനി തമത്ഥം പാകടതരം കാതും, **"മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. സമ്മസനം ചരതി ഏത്ഥാതി സമ്മസനചാരോ, വിപസ്സനാഭൂമി, തം **സമ്മസനചാരം. ഏകദേസമേവാ**തി സകഅത്തഭാവേ സങ്ഖാരേ അനവസേസതോ പരിഗ്ഗഹേതുഞ്ച സമ്മസിതുഞ്ച അസക്കോന്തം അത്തനോ അഭിനീഹാരസമുദാഗതഞാണബലാനുരൂപം ഏകദേസമേവ പരിഗ്ഗഹേത്വാ സമ്മസന്തോ. നനു ച ''സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, അനഭിജാനം അപരിജാനം അവിരാജയം അപ്പജഹം അഭബ്ബോ ദുക്ഖക്ഖയായാ''തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൬) വചനതോ വട്ടദുക്ഖതോ മുച്ചിതുകാമേന സബ്ബം പരിഞ്ഞേയ്യം പരിജാനിതബ്ബമേവ? സച്ചമേതം, തഞ്ച ഖോ സമ്മസനുപഗധമ്മവസേന വുത്തം. തസ്മാ സസന്താനഗതേ സബ്ബധമ്മേ , പരസന്താനഗതേ ച തേസം

സന്താനവിഭാഗം അകത്വാ ബഹിദ്ധാഭാവസാമഞ്ഞതോ സമ്മസനം, അയം സാവകാനം സമ്മസനചാരോ. ഥേരോ പന ബഹിദ്ധാധമ്മേപി സന്താനവിഭാഗേന കേചി കേചി ഉദ്ധരിത്വാ സമ്മസി, തഞ്ച ഖോ ഞാണേന ഫുട്ഠമത്തം കത്വാ. തേന വുത്തം - **“യട്ഠികോടിയാ ഉപ്പീളേന്തോ വിയ ഏകദേസമേവ സമ്മസന്തോ”**തി. തത്ഥ ഞാണേന നാമ യാവതാ നേയ്യം പവത്തിതബ്ബം, തഥാ അപവത്തനതോ **“യട്ഠികോടിയാ ഉപ്പീളേന്തോ വിയാ”**തിആദി വുത്തം. അനുപദധമ്മവിപസ്സനായ അഭാവതോ **“ഏകദേസമേവ സമ്മസന്തോ”**തി വുത്തം.

ബുദ്ധാനം സമ്മസനചാരോ ദസസഹസ്സിലോകധാതുയം സത്തസന്താനഗതാ, അനിന്ദ്രിയബദ്ധാ ച സങ്ഖാരാതി വദന്തി, കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളേസൂതി അപരേ. തഥാ ഹി അദ്ധത്തയവസേന പടിച്ചസമുപ്പാദനയം ഓസരിത്വാ ഛത്തിംസകോടിസതസഹസ്സമുഖേന ബുദ്ധാനം മഹാവജിരഞാണം പവത്തം. പച്ചേകബുദ്ധാനം സസന്താനഗതേഹി സദ്ധിം മജ്ഝിമദേസവാസിസത്തസന്താനഗതാ അനിന്ദ്രിയബദ്ധാ ച സമ്മസനചാരോതി വദന്തി, ജമ്ബുദീപവാസിസത്തസന്താനഗതാതി കേചി. ധമ്മസേനാപതിനോപി യഥാവുത്തസാവകാനം വിപസ്സനാഭൂമിയേവ സമ്മസനചാരോ. തത്ഥ പന ഥേരോ സാതിസയം നിരവസേസം അനുപദധമ്മം വിപസ്സി. തേന വുത്തം - **“സാവകാനം സമ്മസനചാരം നിപ്പദേസം സമ്മസീ”**തി.

തത്ഥ ‘‘സാവകാനം വിപസ്സനാഭൂമീ’’തി ഏത്ഥ സുക്ഖവിപസ്സകാ ലോകിയാഭിഞ്ഞപ്പത്താ പകതിസാവകാ അഗ്ഗസാവകാ പച്ചേകബുദ്ധാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാതി ഛസു ജനേസു സുക്ഖവിപസ്സകാനം ഝാനാഭിഞ്ഞാഹി അനധിഗതപഞ്ഞാനേപുഞ്ഞത്താ അന്ധാനം വിയ ഇച്ഛിതപദേസോക്കമനം വിപസ്സനാകാലേ ഇച്ഛികിച്ഛിതധമ്മവിപസ്സനാ നത്ഥി. തേ യഥാപരിഗ്ഗഹിതധമ്മമത്തേയേവ ഠത്വാ വിപസ്സനം വഡ്ഢേന്തി. ലോകിയാഭിഞ്ഞപ്പത്താ പന പകതിസാവകാ യേന മുഖേന വിപസ്സനം ആരഭന്തി; തതോ അഞ്ഞേന വിപസ്സനം വിത്ഥാരികം കാതും സക്കോന്തി വിപുലഞാണത്താ. മഹാസാവകാ അഭിനീഹാരസമ്പന്നത്താ തതോ സാതിസയം വിപസ്സനം വിത്ഥാരികം കാതും സക്കോന്തി. അഗ്ഗസാവകേസു ദുതിയോ അഭിനീഹാരസമ്പത്തിയാ സമാധാനസ്സ സാതിസയത്താ വിപസ്സനം തതോപി വിത്ഥാരികം കരോതി. പഠമോ പന തതോ മഹാപഞ്ഞതായ സാവകേഹി അസാധാരണം വിത്ഥാരികം കരോതി. പച്ചേകബുദ്ധോ തേഹിപി മഹാഭിനീഹാരതായ അത്തനോ അഭിനീഹാരാനുരൂപം തതോപി വിത്ഥാരികവിപസ്സനം കരോന്തി. ബുദ്ധാനം, സമ്മദേവ, പരിപൂരിതപഞ്ഞാപാരമിപഭാവിത-സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാധിഗമനസ്സ അനുരൂപായാതി. യഥാ നാമ കതവാലവേധപരിചയേന സരഭങ്ഗസദിസേന ധനുഗ്ഗഹേന ഖിത്തോ സരോ അന്തരാ രുക്ഖലതാദീസു അസജ്ജമാനോ ലക്ഖണേയേവ പതതി; ന സജ്ജതി ന വിരജ്ഝതി, ഏവം അന്തരാ അസജ്ജമാനാ അവിരജ്ഝമാനാ വിപസ്സനാ സമ്മസനീയധമ്മേസു യാഥാവതോ നാനാനയേഹി പവത്തതി. യം മഹാഞാണന്തി വുച്ചതി, തസ്സ പവത്തിആകാരഭേദോ ഗണതോ വുത്തോയേവ.

ഏതേസു ച സുക്ഖവിപസ്സകാനം വിപസ്സനാചാരോ ഖജ്ജോതപഭാസദിസോ, അഭിഞ്ഞപ്പത്തപകതിസാവകാനം ദീപപഭാസദിസോ, മഹാസാവകാനം ഓക്കാപഭാസദിസോ, അഗ്ഗസാവകാനം ഓസധിതാരകാപഭാസദിസോ, പച്ചേകബുദ്ധാനം ചന്ദപഭാസദിസോ, സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം

രസ്മിസഹസ്സപടിമണ്ഡിതസരദസൂരിയമണ്ഡലസദിസോ ഉപട്ഠാസി. തഥാ സുക്ഖവിപസ്സകാനം വിപസ്സനാചാരോ അന്ധാനം യട്ഠികോടിയാ ഗമനസദിസോ, ലോകിയാഭിഞ്ഞപ്പത്തപകതിസാവകാനം ദണ്ഡകസേതുഗമനസദിസോ, മഹാസാവകാനം ജങ്ഘസേതുഗമനസദിസോ, അഗ്ഗസാവകാനം സകടസേതുഗമനസദിസോ, പച്ചേകബുദ്ധാനം മഹാജങ്ഘമഗ്ഗഗമനസദിസോ, സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം മഹാസകമഗ്ഗഗമനസദിസോതി വേദിതബ്ബോ.

അരഹത്തഞ്ച കിര പത്വാതി ഏത്ഥ **കിര**-സദ്ദോ അനുസ്സവലദ്ധോയമത്ഥോതി ദീപേതും വുത്തോ. **പത്വാ അഞ്ഞാസി** അത്തനോ വിപസ്സനാചാരസ്സ മഹാവിസയത്താ തിക്ഖവിസദസൂരഭാവസ്സ ച സല്ലക്ഖണേന. കഥം പനായം മഹാഥേരോ ദന്ധം അരഹത്തം പാപുണന്തോ സീഘം അരഹത്തം പത്തതോ പഞ്ഞായ അത്താനം സാതിസയം കത്വാ അഞ്ഞാസീതി ആഹ - **"യഥാ ഹീ"**തിആദി. **മഹാജട**ന്തി മഹാജാലസാഖം അതിവിയ സിബ്ബിതജാലം. **യട്ഠിം പന സാരം വാ ഉജും വാ ന ലഭതി** വേണുഗ്ഗഹണേ അനുച്ഛിനിത്വാ വേണുസ്സ ഗഹിതത്താ. **ഏവംസമ്പദ**ന്തി യഥാ തേസു പുരിസേസു ഏകോ വേളുഗ്ഗഹണേ അനുച്ഛിനിത്വാ വേളുയട്ഠിം ഗണ്ഹാതി, ഏകോ ഉച്ഛിനിത്വാ, ഏവം നിപ്ഫത്തികം. **പധാന**ന്തി ഭാവനാനുയുഞ്ജനം.

സത്തസട്ഠി ഞാണാനീതി പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ (പടി॰ മ॰ ൧.൭൩ മാതികാ) ആഗതേസു തേസത്തതിയാ ഞാണേസു ഠപേത്വാ ഛ അസാധാരണഞാണാനി സുതമയഞാണാദീനി പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാഞാണപരിയോസാനാനി സത്തസട്ഠി ഞാണാനി. താനി ഹി സാവകേഹി പവിചിതബ്ബാനി, ന ഇതരാനി. **സോളസവിധം പഞ്ഞ**ന്തി (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൫.൩൭൯; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൫.൩൭൯) മഹാപഞ്ഞാദികാ, നവാനുപുബ്ബവിഹാരസമാപത്തിപഞ്ഞാതി ഇദം സോളസവിധം പഞ്ഞം.

തത്രാതി തസ്സ. **ഇദം ഹോതീ**തി ഇദം ദാനി വുച്ചമാനം അനുപുബ്ബസമ്മസനം ഹോതി. **വിപസ്സനാകോട്ഠാസ**ന്തി വിതക്കാദിസമ്മസിതബ്ബധമ്മവിഭാഗേന വിഭത്തവിപസ്സനാഭാഗം.

൯൪. പഠമേ ഝാനേതി ഉപസിലേസേ ഭുമ്മം, തസ്മാ **യേ പഠമേ ഝാനേ ധമ്മാ**തി യേ പഠമജ്ഝാനസംസട്ഠാ ധമ്മാതി അത്ഥോ. **അന്തോസമാപത്തിയ**ന്തി ച സമാപത്തിസഹഗതേ ചിത്തുപ്പാദേ സമാപത്തിസമഞ്ഞം ആരോപേത്വാ വുത്തം. **വവത്ഥിതാ**തി കതവവത്ഥനാ നിച്ഛിതാ. **പരിച്ഛിന്നാ**തി ഞാണേന പരിച്ഛിന്നാ സലക്ഖണതോ പരിച്ഛിജ്ജ ഞാതാ. **ഓലോകേന്തോ**തി ഞാണചക്ഖുനാ പച്ചക്ഖതോ പസ്സന്തോ. **അഭിനിരോപനം** ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ ആരോപനം. **അനുമജ്ജനം** ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ അനുവിചാരണം. **ഫരണം** പണീതരൂപേഹി കായസ്സ ബ്യാപനം, വിപ്ഫാരികഭാവോ വാ. **സാത**ന്തി സാതമധുരതാ. **അധിക്ഖേപോ** വിക്ഖേപസ്സ പടിപക്ഖഭൂതം സമാധാനം. **ഫുസനം** ഇന്ദ്രിയവിസയവിഞ്ഞാണസ്സ തതോ ഉപ്പജ്ജിത്വാ ആരമ്മണേ ഫുസനാകാരേന വിയ പവത്തി. **വേദയിതം** ആരമ്മണാനുഭവനം. **സഞ്ജാനനം** നീലാദിവസേന ആരമ്മണസ്സ സല്ലക്ഖണം. **ചേതയിതം** ചേതസോ ബ്യാപാരോ. **വിജാനനം** ആരമ്മണൂപലദ്ധി. **കത്തുകമ്യതാ** ചിത്തസ്സ ആരമ്മണേന അത്ഥികതാ. തസ്മിം ആരമ്മണേ അധിമുച്ചനം, സന്നിട്ഠാനം വാ **അധിമോക്ഖോ**. കോസജ്ജപക്ഖേ പതിതും അദത്വാ ചിത്തസ്സ പഗ്ഗണ്ഹനം **പഗ്ഗാഹോ,**

അധിഗ്ഗഹോതി അത്ഥോ. ആരമ്മണം ഉപഗന്ത്വാ ഠാനം, അനിസ്സജ്ജനം വാ **ഉപട്ഠാനം**. സമപ്പവത്തേസു അസ്സേസു സാരഥി വിയ സകിച്ചപസുതേസു സമ്പയുത്തേസു അജ്ഝുപേക്ഖനം **മജ്ഝത്തതാ**. സമ്പയുത്തധമ്മാനം ആരമ്മണേ അനുനയനം സംചരണം **അനുനയോ. സഭാവതോ**തി യഥാഭൂതസഭാവതോ. സോളസന്നം ഏവ ചേത്ഥ ധമ്മാനം ഗഹണം തേസംയേവ ഥേരേന വവത്ഥാപിതഭാവതോ, തേ ഏവസ്സ തദാ ഉപട്ഠഹിംസു, ന ഇതരേതി വദന്തി. വീരിയസതിഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ ഇന്ദ്രിയഭാവസാമഞ്ഞതോ സദ്ധാപഞ്ഞാ; സതിഗ്ഗഹണേനേവ ഏകന്താനവജ്ജഭാവസാമഞ്ഞതോ പസ്സദ്ധിആദയോ ഛ യുഗളാ; അലോഭാദോസാ ച സങ്ഗഹിതാ ഝാനചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നത്താ തേസം ധമ്മാനം. ഥേരേന ച ധമ്മാ വവത്ഥാനസാമഞ്ഞതോ ആരദ്ധാ. തേ ന ഉപട്ഠഹിംസൂതി ന സക്കാ വത്തുന്തി അപരേ.

വിദിതാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ഉപ്പാദേപി നേസം വേദനാനം പജാനനം ഹോതിയേവാതി അത്ഥോ. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. തം ജാനാതീതി തംഞാണോ, തസ്സ ഭാവോ **തംഞാണതാ,** ഞാണസ്സ അത്തസംവേദനന്തി അത്ഥോ. തംസമാനയോഗക്ഖമാഹി സമ്പയുത്തധമ്മാ. **ഞാണബഹുതാ**തി ഞാണസ്സ ബഹുഭാവോ, ഏകചിത്തുപ്പാദേ അനേകഞാണതാതി അത്ഥോ. ഇദാനി തമേവത്ഥം വിവരിതും, **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ന സക്കാ ജാനിതും** ആരമ്മണകരണസ്സ അഭാവതോ. അസമ്മോഹാവബോധോ ച ഈദിസസ്സ ഞാണസ്സ നത്ഥി. **ഏകേകമേവ** ഞാണം **ഉപ്പജ്ജതി** തസ്മിം ഖണേ ഏകസ്സേവ ആവജ്ജനസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ, ന ച ആവജ്ജനേന വിനാ ചിത്തുപ്പത്തി അത്ഥി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "ചുല്ലാസീതിസഹസ്സാനി, കപ്പാ തിട്ഠന്തി യേ മരൂ;
> ന ത്വേവ തേപി ജീവന്തി, ദ്വീഹി ചിത്തേഹി സംയുതാ"തി. (മഹാനി॰ ൧൦, ൩൯) ച,

> "നത്ഥി ചിത്തേ യുഗാ ഗഹീ"തി ച -

വത്ഥാരമ്മണാനം പരിഗ്ഗഹിതതായാതി യസ്മിഞ്ച ആരമ്മണേ യേ ഝാനധമ്മാ പവത്തന്തി, തേസം വത്ഥാരമ്മണാനം പഗേവ ഞാണേന പരിച്ഛിജ്ജ ഗഹിതത്താ. യഥാ നാമ മിഗസൂകരാദീനം ആസയേപരിഗ്ഗഹിതേ തത്ര ഠിതാ മിഗാ വാ സൂകരാ വാ തതോ ഉട്ഠാനതോപി ആഗമനതോപി നേസാദസ്സ സുഖഗ്ഗഹണാ ഹോന്തി, ഏവംസമ്പദമിദം. തേനാഹ **"ഥേരേന ഹീ"**തിആദി. **തേനാ**തി വത്ഥാരമ്മണാനം പരിഗ്ഗഹിതഭാവേന. **അസ്സാ**തി ഥേരസ്സ. **തേസം ധമ്മാനന്തി** ഝാനചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നാനം ധമ്മാനം. **ഉപ്പാദം ആവജ്ജന്തസ്സാ**തിആദിനാ ഉപ്പാദാദീസു യം യദേവ ആരബ്ഭ ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി; തസ്മിം തസ്മിം ഖണേ തസ്സ തസ്സേവ ചസ്സ പാകടഭാവോ ദീപിതോ. ന ഹി ആവജ്ജനേന വിനാ ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. **അഹുത്വാ സമ്ഭോന്തീ**തി പുബ്ബേ അവിജ്ജമാനാ ഹുത്വാ സമ്ഭവന്തി, അനുപ്പന്നാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ. **ഉദയം പസ്സതി** തേസം ധമ്മാനം, "അഹുത്വാ സമ്ഭോന്തീ"തി ഉപ്പാദക്ഖണസമങ്ഗിഭാവദസ്സനതോ. പുബ്ബേ അഭാവബോധകോ ഹി അത്തലാഭോ ധമ്മാനം ഉദയോ. **ഹുത്വാ**തി ഉപ്പജ്ജിത്വാ. **പടിവേന്തീ**തി പടി ഖണേ ഖണേ വിനസ്സന്തി. **വയം പസ്സതി,** "ഹുത്വാ പടിവേന്തീ"തി തേസം ധമ്മാനം ഭങ്ഗക്ഖണസമങ്ഗിഭാവദസ്സനതോ. വിദ്ധംസഭാവബോധകോ ഹി ധമ്മാനം വിജ്ജമാനതോ വയോ.

തേസു ധമ്മേസു നത്ഥി ഏ്വതസ്സ ഉപയോ രാഗവസേന ഉപഗമനന്തി **അനുപയോ,** അനനുരോധോ. ഹുത്വാ വിഹരതീതി യോജനാ. തഥാ നത്ഥി ഏ്വതസ്സ അപായോ പടിഘവസേന അപഗമനന്തി **അനപായോ,** അവിരോധോ. ''ഏ്വതം മമ, ഏ്വസോ മേ അത്ഥാ''തി തസ്സ തണ്ഹാദിട്ഠിഅഭിനിവേസാഭാവതോ തണ്ഹാദിട്ഠിനിസ്സയേഹി **അനിസ്സിതോ. അപ്പടിബദ്ധോ**തി അനുപയാനിസ്സിതഭാവതോ വിപസ്സനായ പരിബന്ധവസേന ഛന്ദരാഗേന ന പടിബദ്ധോ ന വിബന്ധിതോ. **വിപ്പമുത്തോ**തി തതോ ഏ്വവ വിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തിവസേന കാമരാഗതോ വിമുത്തോ. **വിസംയുത്തോ** വിക്ഖമ്ഭനവസേനേവ പടിപക്ഖധമ്മേഹി വിസംയുത്തോ.

കിലേസമരിയാദാ തേന കതാ ഭവേയ്യാതി അന്തോസമാപത്തിയം പവത്തേ സോളസ ധമ്മേ ആരബ്ഭ പവത്തമാനം വിപസ്സനാവീഥിം ഭിന്ദിത്വാ സചേ രാഗാദയോ ഉപ്പജ്ജേയ്യും; തസ്സ വിപസ്സനാവീഥിയാ കിലേസമരിയാദാ തേന ചിത്തേന, ചിത്തസമങ്ഗിനാ വാ കതാ ഭവേയ്യ. **തേസൂ**തി തേസു ധമ്മേസു. **അസ്സാ**തി ഥേരസ്സ. **ഏ്വകോപീ**തി രാഗാദീസു ഏ്വകോപീതി ച വദന്തി. വുത്താകാരേന ഏ്വകച്ചാനം അനാപാഥഗമനേ സതി വിപസ്സനാ ന തേസു ധമ്മേസു നിരന്തരപ്പവത്താതി **ആരമ്മണമരിയാദാ ഭവേയ്യ. വിക്ഖമ്ഭിതപച്ചനീകത്താ**തി വിപസ്സനായ പടിപക്ഖധമ്മാനം പഗേവ വിക്ഖമ്ഭിതത്താ ഇദാനിപി വിക്ഖമ്ഭേതബ്ബാ കിലേസാ നത്ഥീതി വുത്തം.

ഇതോതി പഠമജ്ഝാനതോ. **അനന്തരോ**തി ഉപരിമോ ഝാനാദിവിസേസോ. **തസ്സ പജാനനസ്സാ**തി, ''അത്ഥി ഉത്തരി നിസ്സരണ''ന്തി ഏ്വവം പവത്തജാനനസ്സ. **ബഹുലീകരണേനാ**തി പുനപ്പുനം ഉപ്പാദനേന.

സമ്പസാദനട്ഠേനാതി കിലേസകാലുസിയാപഗമനേന, തസ്സ വിചാരക്ഖോഭവിഗമേന വാ ചേതസോ സമ്മദേവ പാസാദികഭാവേന.

വീരിയം സതി ഉപേക്ഖാതി ആഗതട്ഠാനേ പാരിസുദ്ധിഉപേക്ഖാ, അദുക്ഖമസുഖാവേദനാതി ഏ്വത്ഥ ഝാനുപേക്ഖാതി, **''സുഖട്ഠാനേ വേദനുപേക്ഖാവാ''**തി വുത്തം. **സുഖട്ഠാനേ**തി ച പഠമജ്ഝാനാദീസു സുഖസ്സ വുത്തട്ഠാനേ. **പസ്സദ്ധത്താ**തി സമധുരചേതയിതഭാവേന ആരമ്മണേ വിസടവിത്ഥതഭാവതോ യോ സോ ചേതസോ ആഭോഗോ വുത്തോ. സാമഞ്ഞഫലാദീസു സതിയാ പാരിസുദ്ധി, സാ ഥന അത്ഥതോ സതിവിനിമുത്താ നത്ഥീതി ആഹ **''പരിസുദ്ധാസതിയേവാ''**തി. **പാരിസുദ്ധിഉപേക്ഖാ,** ന ഝാനുപേക്ഖാദയോ.

൯൭. ഈദിസേസു ഠാനേസു സതിയാ ന കദാചിപി ഞാണവിരഹോ അത്ഥീതി ആഹ - **''ഞാണേന സമ്പജാനോ ഹുത്വാ''**തി. തഥാ ഹി തതിയജ്ഝാനേ, ''സതിമാ സുഖവിഹാരീ''തി ഏ്വത്ഥ സമ്പജാനോതി അയമത്ഥോ വുത്തോ ഏ്വവ ഹോതി . **ന സാവകാനം അനുപദധമ്മവിപസ്സനാ ഹോതി** സങ്ഖാരാവസേസസുഖുമപ്പവത്തിയാ ദുവിഞ്ഞേയ്യത്താ വിനിബ്ഭുജിത്വാ ഗഹേതും അസക്കുണേയ്യഭാവതോ. തേനാഹ - **''കലാപവിപസ്സനം ദസ്സേന്തോ ഏ്വവമാഹാ''**തി.

൯൮. പഞ്ഞായ ചസ്സദിസ്വാ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തീതി ദസ്സനസമകാലം ഖീയമാനാ ആസവാ, ''ദിസ്വാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തീ''തി

വുത്താ. സമാനകാലേപി ഹി ഏദിസോ സദ്ദപ്പയോഗോ ദിസ്സതി -

"ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ"ന്തി (മം നിം ൧.൨൦൪, ൪൦൦; ൩.൪൨൧, ൪൨൫, ൪൨൬; സം നിം ൨.൪൩-൪൫; ൨.൪.൬൦; കഥാം ൪൬൫, ൪൬൭).

"നിഹന്ത്വാ തിമിരം സബ്ബം, ഉഗ്ഗതേജോ സമുഗ്ഗതോ;
വേരോചനോ രസ്മിമാലീ, ലോകചക്ഖുപഭങ്കരോ"തി. (പട്ഠാം അനുടീം ൧.൨൫-൩൪; വിസുദ്ധിം മഹാടീം ൨.൫൫൦) ച -

ഏവമാദീസു. ഹേതുഅത്ഥോ വാ അയം **ദിസ്വാ**സദ്ദോ അസമാനകത്തുകോ യഥാ - "ഘതം പിവിത്വാ ബലം ഹോതി, സീഹം ദിസ്വാ ഭയം ഹോതീ"തി (വിസുദ്ധിം മഹാടീം ൨.൭൭൨). ദസ്സനഹേതുകോ ഹി ആസവാനം പരിക്ഖയോ പരിഞ്ഞാസച്ഛികിരിയാഭാവനാഭിസമയേ സതി പഹാനാഭിസമയസ്സ ലബ്ഭനതോ. **യുഗനദ്ധം ആഹരിത്വാ**തി പഠമജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ തത്ഥ ഝാനധമ്മേ സമ്മസന്തോ സമഥവിപസ്സനം യുഗനദ്ധം ഭാവേതി. ഏവം യാവ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ തത്ഥ സമ്മസന്തോ സമഥവിപസ്സനം യുഗനദ്ധം കത്വാ യഥാ ഥേരോ അരഹത്തം പാപുണി. തം സന്ധായ വുത്തം - **"അരഹത്തം പത്തവാരോ ഇധ ഗഹിതോ"**തി. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സുത്തേ. ദീഘനഖസുത്തദേസനായ (മം നിം ൨.൨൦൫-൨൦൬) ഹി ഥേരോ അരഹത്തം പത്തോ. തദാ ച അനാഗാമീ ഹുത്വാ നിരോധം സമാപജ്ജതീതി വചനഅവസരോ നത്ഥി, തസ്മാ വുത്തം - "അരഹത്തം പത്തവാരോ ഇധ ഗഹിതോ"തി. യദി ഏവം - "സബ്ബസോ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം സമതിക്കമ്മ സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ"തി ഇദം കസ്മാ വുത്തന്തി? ഥേരേ വിജ്ജമാനേ പണ്ഡിതഗുണേ അനവസേസതോ ദസ്സേത്വാ അരഹത്തനികൂടേന ദേസനം നിട്ഠാപേതും. നിരോധസമാപജ്ജനം പന ഥേരസ്സ ആചിണ്ണസമാചിണ്ണം. തേനാഹ **"നിരോധം പന...പേ... വദന്തീ"**തി. തേന ഫലസമാപത്തിമ്പി അന്തരാ സമാപജ്ജതിയേവാതി ദസ്സേതി.

വോമിസ്സം വിവരിതും **"തത്ഥസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ "നിരോധം സമാപജ്ജിസ്സാമീ"തി ആഭോഗേന സമഥവിപസ്സനം യുഗനദ്ധം ആഹരിത്വാ ഠിതസ്സ **നിരോധസമാപത്തി സീസം** നാമ ഹോതി, തസ്സ ആഭോഗവസേന **നിരോധസ്സ വാരോ ആഗച്ഛതി. ഫലസമാപത്തി ഗൂള്ഹോ ഹോതി,** "ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജിസ്സാമീ"തി ആഭോഗസ്സ അഭാവതോ. **ഫലസമാപത്തി സീസം ഹോതീ**തി ഏത്ഥാപി വുത്തനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏതേന ആഭോഗപടിബദ്ധമേതേസം ആഗമനന്തി ദീപിതന്തി വേദിതബ്ബം. **ജമ്ബുദീപവാസിനോ ഥേരാ പനാ**തിആദി അട്ഠകഥാരുള്ഹമേവ തം വചനം. **അഞ്ഞോസമാപത്തിയ**ന്തി നിരോധം സമാപന്നകാലേ. **തിസമുട്ഠാനികരൂപധമ്മേ**തി ഉതുകമ്മാഹാരവസേന തിസമുട്ഠാനികരൂപധമ്മേ.

൯൭. ചിണ്ണവസിതന്തി പടിപക്ഖദൂരിഭാവേന സുഭാവിതവസീഭാവം. **നിപ്ഫത്തിം പത്തോ**തി ഉക്കംസപരിനിപ്ഫത്തിം പത്തോ. ഉരേ വായാമജനിതായ **ഓരസോ. പഭാവിത**ന്തി ഉപ്പാദിതം. **ധമ്മേനാ**തി അരിയമഗ്ഗധമ്മേന. തസ്സ ഹി അധിഗമേന അരിയായ ജാതിയാ ജാതോ നിബ്ബത്തോതി കത്വാ, **"ധമ്മജോ ധമ്മനിമ്മിതോ"**തി വുച്ചതി. **ധമ്മദായസ്സാ**തി

നവവിധസ്സ ലോകുത്തരധമ്മദായസ്സ. **ആദിയനതോ**തി ഗണ്ഹനതോ, സസന്താനേ ഉപ്പാദനതോതി അത്ഥോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അനുപദസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൨. ഛബ്ബിസോധനസുത്തവണ്ണനാ

൯൮. ഖീണാ ജാതീതി അത്തനോ ജാതിക്ഖയം പടിജാനന്തേന അരഹത്തം ബ്യാകതം ഹോതി അരഹതോ തദഭാവതോ. തഥാ **വുസിതം ബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയവാസോ മേ പരിയോസിതോതി പടിജാനന്തേനപി. **കതം കരണീയ**ന്തി ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി ചതൂസു സച്ചേസു പരിഞ്ഞാദിവസേന സോളസവിധസ്സപി കിച്ചസ്സ അത്തനാ നിട്ഠാപിതഭാവം പടിജാനന്തേനപി. **നാപരം ഇത്ഥത്തായാ**തി ആയതിം പുനബ്ഭവാഭാവം, ആയതിം വാ പരിഞ്ഞാദികരണീയാഭാവം പടിജാനന്തേനപീതി ആഹ - **"ഏകേനപി പദേന അഞ്ഞാ ബ്യാകതാവ ഹോതീ"**തി. ദിക്ഖത്തും ബദ്ധം പന സുബദ്ധം വിയാതി വുത്തം. **ഇധ പന അഞ്ഞാബ്യാകരണം ചതൂഹി പദേഹി ആഗതം,** തസ്മാ വത്തബ്ബമേവ ചേത്ഥ നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. **ചേതനായ ദിട്ഠവാദിതാ നാമ** അരിയവോഹാരോ. **സഭാവോ**തി പകതിഅത്ഥോ ഹി അയം ധമ്മസദ്ദോ, "ജാതിധമ്മാ ജരാധമ്മാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൭൪-൨൭൫) വിയ തസ്മാ, **അനുധമ്മോ**തി അരിയഭാവം അനുഗതാ പകതീതി അത്ഥോ. പരമപ്പിച്ഛതായ അരിയാ അത്തനോ ഗുണേ അനാവികരോന്താപി സാസനസ്സ നിയ്യാനികഭാവപവേദനത്ഥഞ്ചേവ സബ്രഹ്മചാരീനം സമ്മാപടിപത്തിയം ഉസ്സാഹജനനത്ഥഞ്ച താദിസാനം പരിനിബ്ബാനസമയേയേവ ആവികരോന്തീതി അധിപ്പായേനാഹ - **"പരിനിബ്ബുതസ്സ...പേ॰... കാതബ്ബോ"**തി.

൯൯. ദുബ്ബലന്തി ഫേഗ്ഗു വിയ സുഭേജ്ജനീയം ബലവിരഹിതം, അസാരന്തി അത്ഥോ. **വിരാഗുത**ന്തി പലുജ്ജനസഭാവം. **വിഗച്ഛനസഭാവ**ന്തി വിനാസഗമനസഭാവം. അനിച്ചദുക്ഖവിപരിണാമത്താ അസ്സാസലേസസ്സപി അഭാവതോ **അസ്സാസവിരഹിതം**. ആരമ്മണകരണവസേന സമന്നാഗമനവസേന ച യഥാരഹം ഉപേന്തി ഉപഗച്ഛന്തീതി **ഉപയാ,** "ഏതം മമ, ഏസോ മേ അത്താ"തി ഉപാദിയന്തി ദള്ഹഗ്ഗാഹം ഗണ്ഹന്തീതി **ഉപാദാനാ**. അധിതിട്ഠതി ചേതസോ അഭിനന്ദനഭൂതാതി **ചേതസോ അധിട്ഠാനം. താഹീ**തി തണ്ഹാദിട്ഠീഹി. **ത**ന്തി ചിത്തം. **അഭിനിവിസതീ**തി അഭിരതിവസേന നിവിസതി, അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - സക്കായധമ്മേസു ചിത്തം അഭിനിവിസതി "ഏതം മമം, ഏസോ മേ അത്താ"തി അജ്ഝോസായ തിട്ഠതി ഏതാഹി അഭിനിവേസാഹി, തഥാ സക്കായധമ്മേസു ചിത്തം അനുസേതി ഏതാഹീതി **അനുസയാ,** തണ്ഹാദിട്ഠിയോ. യദഗ്ഗേന ഹി തേഭൂമകധമ്മേസു രാഗാദയോ അനുസേന്തി, തദഗ്ഗേന തംസഹഗതധമ്മാ തത്ഥ അനുസേന്തീതി പരിയായേന, **"തം അനുസേതീ"**തി വുത്തം. **ഖയാ വിരാഗാ**തി ഹേതുമ്ഹി നിസ്സക്കവചനന്തി **"ഖയേന വിരാഗേനാ"**തി ഹേതുമ്ഹി കരണവസേന അത്ഥോ വുത്തോ. **വിരാഗേനാ**തി ച **ഇതി**സദ്ദോ ആദി അത്ഥോ . തേന "നിരോധേനാ"തി ഏവമാദികം ഗഹിതം ഹോതി. **അഞ്ഞമഞ്ഞവേവചനാനേവ** ഉപയാദീനം സമുച്ഛേദസ്സേവ ബോധനതോ.

൧൦൦. പതിട്ഠാതി ഏത്ഥ സേസഭൂതത്തയം ഉപാദാരൂപഞ്ചാതി പതിട്ഠാനാ, നിജ്ജീവട്ഠേന ധാതുചാതി **പതിട്ഠാനധാതു**. ന്ഹാനീയചുണ്ണം ബാഹിരഉദകം

വിയ സേസഭൂതത്തയം ആബന്ധതീതി **ആബന്ധനം**. പചനീയഭത്തം ബാഹിരതേജോ വിയ സേസഭൂതത്തയം പരിപാചേതീതി **പരിപാചനം**. ബാഹിരവാതോ വിയ സേസഭൂതത്തയം വിത്ഥമ്ഭേതീതി **വിത്ഥമ്ഭനം**. ധാതുസദ്ദത്ഥോ വുത്തോയേവ. **അസമ്ഫുട്ഠധാതൂ**തി അസമ്ഫുസിതഭാവോ തേസം വിപരിമട്ഠതാഭാവതോ. **വിജാനനം** ആരമ്മണൂപലദ്ധി. **അഹം അത്താ**തി അഹം, "രൂപധമ്മോ മേ അത്താ"തി **അത്തകോട്ഠാസേന** അത്തഭാവേന **ന ഉപഗമിം** ന ഗണ്ഹിം. നിസ്സിതനിസ്സിതാപി നിസ്സിതാ ഏവ നാമാതി ആഹ **"പഥവീധാതുനിസ്സിതാവാ"**തി. അത്തനാ വാ പന തന്നിസ്സിതാതി **"ഏകേന പരിയായേനാ"**തി. ഉപാദാരുപമ്പി കാമം നിസ്സിതമ്പി ഹോതി. തഥാപി തം നിസ്സിതം ഹോതിയേവാതി തം ന ഉദ്ധടം. പരിച്ഛേദകരത്താ പരിച്ഛേദാകാസസ്സ **"അവിനിബ്ഭോഗവസേനാ"**തി വുത്തം. തേന ച തഥാ പരിച്ഛിന്നത്താ **സബ്ബമ്പി ഭൂതുപാദാരൂപം ആകാസധാതുനിസ്സിതം നാമ**. തം നിസ്സായ പവത്തിയാ ഉപാദാരൂപം വിയ ഭൂതരൂപാനി, അരൂപക്ഖന്ധാ വിയ ച വത്ഥുരൂപാനി, **"തംനിസ്സിതരൂപവത്ഥുകാ അരൂപക്ഖന്ധാ"**തി വുത്തനയേന ആകാസധാതുനിസ്സിതചക്ഖാദിരൂപധമ്മവത്ഥുകാ വേദനാദയോ അരൂപക്ഖന്ധാ ആകാസധാതുനിസ്സിതാ നാമാതി ഇമമത്ഥം **തഥാ**-സദ്ദേന ഉപസംഹരതി. **ഇധാപീ**തി ആകാസധാതുനിസ്സിതപദേപി, ന പഥവീധാതുനിസ്സിതപദാദീസു ഏവ. **രൂപാരൂപന്തി** സബ്ബമ്പി രൂപാരൂപം **ഗഹിതമേവ ഹോതി,** അഗ്ഗഹിതം നത്ഥി. **സഹജാതാ...പേ... നിസ്സിതന്തി** ഇദം നിപ്പരിയായസിദ്ധം നിസ്സയത്തം ഗഹേത്വാ വുത്തം. ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന പരിയായസിദ്ധേ നിസ്സയത്തേ ഗയ്ഹമാനേ - "പച്ഛാജാതപച്ചയോതി പച്ഛാജാതാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ പുരേജാതസ്സ ഇമസ്സ കായസ്സ പച്ഛാജാതപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൧) വചനതോ സബ്ബം ചതുസമുട്ഠാനികരൂപം, **"വിഞ്ഞാണധാതുനിസ്സിത"**ന്തി വത്തബ്ബം. തഥാ അനന്തരവിഞ്ഞാണധാതുപച്ചയാ പവത്തനതോ, "വിഞ്ഞാണധാതുനിസ്സിത"ന്തി വത്തബ്ബം.

൧൦൧. രുപ്പതി വണ്ണവികാരം ആപജ്ജമാനം ഹദയങ്ഗതഭാവം പകാസേതീതി **രൂപന്തി** അയമത്ഥോ ചക്ഖുദ്വാരേ ആപാഥഗതേ രൂപായതനേ നിപ്പരിയായതോ ലബ്ഭതി, ന ആപാഥമനാഗതേ. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞാതബ്ബഭാവോ പന ആപാഥമനാഗതേപി തസ്മിം ലബ്ഭതേവ തംസഭാവാനതിവത്തനതോ. രൂപായതനം **ദ്വിധാ** വിഭജിത്വാ. ഥേരോ പന ആപാഥം അനാഗതസ്സാപി രൂപായതനസ്സ രൂപഭാവം ന സക്കാ പടിക്ഖിപിതുന്തി ദ്വിധാകരണം നാനുജാനന്തോ ഛന്നോവാദം നിദസ്സേതി, **"ഉപരി ഛന്നോവാദേ കിന്തി കരിസ്സഥാ"**തി. തത്ഥ ഹി "ചക്ഖും, ആവുസോ ഛന്ന, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞാതബ്ബേ ധമ്മേ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൯൧) ആഗതം, ന ചേത്ഥ ചക്ഖുദ്വാരേ ആപാഥം ആഗതമേവ രൂപായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞാതബ്ബപദേന ഗഹിതം, ന ആപാഥം അനാഗതന്തി സക്കാ വിഞ്ഞാതും അവിസേസേനേവ രൂപായതനേന തണ്ഹാമാനദിട്ഠിഗാഹാഭാവസ്സ ജോതിതത്താ. തേനാഹ **"ന യിദം ലബ്ഭതീ"**തി. **രൂപമേവാതി** രൂപായതനമേവ. യദി ഏവം "ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞാതബ്ബേസു ധമ്മേസൂ"തി പദം കഥം നേതബ്ബന്തി ആഹ - **"ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ പനാ"**തിആദി. **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന സദ്ധിം വിഞ്ഞാതബ്ബേസൂതി** യേന മനോവിഞ്ഞാണേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം അനിച്ചന്തിആദിനാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന സദ്ധിം തേന വിഞ്ഞാതബ്ബേസു തംസമ്പയുത്തധമ്മേസൂതി അത്ഥോ. **തണ്ഹാഛന്ദോതി** തസ്സനസഭാവോ ഛന്ദോ, ന കത്തുകമ്യതാ ഛന്ദോയേവാതി തണ്ഹാഛന്ദോ.

രജ്ജനവസേനാതി വത്ഥം വിയ രങ്ഗജാതം ചിത്തസ്സ അനുരഞ്ജനവസേന. **അഭിനന്ദനവസേനാ**തി ആരമ്മണേ അഭിരമിത്വാ നന്ദനവസേന. സപ്പീതികതണ്ഹാ ഹി **നന്ദീ**തി വുച്ചതി. തണ്ഹായനവസേന **തണ്ഹാ**.

൧൦൨. അഹങ്കാരോതി ''സേയ്യോഹമസ്മീ''തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൧൨൧, ൧൨൩൯; വിഭ॰ ൮൬൨, ൮൬൬; സം॰ നി॰ ൪.൧൦൮; മഹാനി॰ ൨൧, ൧൭൮) അഹംകരണം. യേന ഹി മമം കരോതി, ഏതം **മമങ്കാരോ. സേ്വവാ**തി ''അഹങ്കാരോ''തി വുത്തമാനോ. ഏവം ചതുത്ഥജ്ഝാനേ നിട്ഠിതേ സബ്ബാസു ലോകിയാഭിഞ്ഞാസു വുച്ചമാനാസു ഹേട്ഠാ വിജ്ജാദ്വയം വത്തബ്ബന്തി അധിപ്പായേന, **''പുബ്ബേനിവാസം ദിബ്ബചക്ഖുഞ്ച അവത്വാ കസ്മാ വുത്ത''**ന്തി ആഹ? ഇതരോ ഇധ സബ്ബവാരേസുപി ലോകുത്തരധമ്മപുച്ഛാ അധികതാ തസ്മാ ''സോ ഏവം സമാഹിതേ''തിആദിനാ തതിയാ വിജ്ജാ കഥിതാതി ദസ്സേന്തോ, **''ഭിക്ഖൂ ലോകിയധമ്മം ന പുച്ഛന്തീ''**തിആദിമാഹ.
ഏകവിസ്സജ്ജിതസുത്തം നാമേതം തതിയവിജ്ജായ ഏവ ആഗതത്താ. അരിയധമ്മവസേനപിസ്സ സമഞ്ഞാ അത്ഥേവാതി ദസ്സേന്തോ, **''ഛബ്ബിസോധനന്തിപിസ്സ നാമ''**ന്തി വത്വാ തേസു ധമ്മേസു ഭേദം ദസ്സേതും, **''ഏത്ഥ ഹീ''**തിആദി വുത്തം. **വിസുദ്ധാ**തി തസ്സാ ചോദനായ സോധനവസേന വിസോധിതാ. **ഏകമേവ കത്വാ**തി ഏകവാരവസേനേവ പാളിയം ഏകജ്ഝം ആഗതത്താ ഏകമേവ കോട്ഠാസം കത്വാ. യദി ഏവം കഥം വാ ഛബ്ബിസോധനതാതി ആഹ - **''ചതൂഹി ആഹാരേഹി സദ്ധി''**ന്തി കഥം പനേത്ഥ ചത്താരോ ആഹാരാ ഗഹേതബ്ബാതി? കേചി താവ ആഹു - ''സാധൂതി ഭാസിതം അഭിനന്ദിത്വാ അനുമോദിത്വാ ഉത്തരി പഞ്ഹോ പുച്ഛിതബ്ബോ''തി ഹേട്ഠാ ആഗതേന നയേന ആഹാരവാരോ ആഹരിത്വാ വത്തബ്ബോതി. ''ബഹിദ്ധാ സബ്ബനിമിത്തേസൂ''തി ഏത്ഥ ആഹാരാനമ്പി സങ്ഗഹിതത്താ ആഹാരാ അത്ഥതോ ആഗതാ ഏവാതി അഞ്ഞേ. അപരേ പന രൂപക്ഖന്ധഗ്ഗഹണേന കബളീകാരോ ആഹാരോ , സങ്ഖാരക്ഖന്ധഗ്ഗഹണേന ഫസ്സാഹാരോ, മനോസഞ്ചേതനാഹാരഗ്ഗഹണേന വിഞ്ഞാണാഹാരോ സരൂപതോപി ഗഹിതോതി വദന്തി.

''ഛബ്ബിസോധന''ന്തി ഇമസ്സ സുത്തസ്സ സമഞ്ഞായ അന്വത്ഥതം ദസ്സേത്വാ ആയതിമ്പി താദിസേന ബ്യാകരണേന ഭിക്ഖൂനം പടിപത്തിമ്പി ദസ്സനത്ഥം, **''ഇമേ പനാ''**തിആദി ആരദ്ധം. **വിനയനിദ്ദേസപരിയായേനാ**തി വിനയനിദ്ദേസേ ആഗതേന കാരണേന. **വിനയേ** വാ ആഗതനിദ്ദേസാനുക്കമേന.

അധിഗന്തബ്ബതോ **അധിഗമോ,** ഝാനാദിഅധിഗമപുച്ഛാ. തേനാഹ - **''ഝാനവിമോക്ഖാദീസൂ''**തിആദി. **ഉപായപുച്ഛാ**തി അധിഗമോപായപുച്ഛാ. **കിന്തീ**തി കേന പകാരേന വിധിനാതി അത്ഥോ.

കതമേസം ത്വം ധമ്മാനം ലാഭീതി ഇദം പന പുബ്ബേ ''കിം തേ അധിഗത''ന്തി അനിദ്ധാരിതഭേദാ ഝാനാദിവിസേസാ പുച്ഛിതാതി ഇദാനി തേസം നിദ്ധാരേത്വാ പുച്ഛനാകാരദസ്സനം. **തസ്മാ**തി യസ്മാ യഥാവുത്തേഹി ആകാരേഹി അധിഗമബ്യാകരണം സോധേതബ്ബം, തസ്മാ. **ഏത്താവതാവാ**തി ഏത്തകേന ബ്യാകരണമത്തേനേവ ന സക്കാരോ കാതബ്ബോ. ബ്യാകരണഞ്ഹി ഏകച്ചസ്സ അയാഥാവതോപി ഹോതി, യഥാ നാമ ജാതരൂപപതിരൂപം ജാതരൂപം വിയ ഖായതീതി ജാതരൂപം നിഘംസനതാപനഛേദനേഹി സോധേതബ്ബം ഏവമേവം **ഇമേസു** ഇദാനേവ വുത്തേസു **ഛസു ഠാനേസു** പക്ഖിപിത്വാ **സോധനത്ഥം**

വത്തബ്ബോ വിമോക്ഖാദീസൂതി ആദി-സദ്ദേന സമാധി-സമാപത്തി-ഞാണദസ്സന-മഗ്ഗഭാവനാ-ഫലസച്ഛികിരിയാ സങ്ഗണ്ഹാതി.

പാകടോ ഹോതി അധിഗതവിസേസസ്സ സതിസമ്മോസാഭാവതോ. സേസപുച്ഛാസുപി ''പാകടോ ഹോതീ''തി പദേ ഏസേവ നയോ. **ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാകുസലാ**തി സജ്ഝായമഗ്ഗസംവണ്ണനാസു നിപുണാ. യായ പടിപദായ യസ്സ അരിയമഗ്ഗോ ആഗച്ഛതി, സാ പുബ്ബഭാഗപടിപത്തി **ആഗമനപടിപദാ. സോധേതബ്ബാ**തി സുദ്ധാ ഉദാഹു അസുദ്ധാതി വിചാരണവസേന സോധേതബ്ബാ. **ന സുജ്ഝതീ**തി തത്ഥ തത്ഥ പമാദപടിപത്തിഭാവതോ. **അപനേതബ്ബോ** അത്തനോ പടിഞ്ഞായ. **''സുജ്ഝതീ''**തി വത്വാ സുജ്ഝനാകാരം ദസ്സേതും, **''ദീഘരത്ത''**ന്തിആദി വുത്തം. **പഞ്ഞായതീ**തി ഏത്ഥ ''യദീ''തി പദം ആനേത്വാ യദി സോ ഭിക്ഖു തായ പടിപദായ യദി പഞ്ഞായതീതി സമ്ബന്ധോ. **ഖീണാസവപടിപത്തിസദിസാ പടിപദാ ഹോതി** ദീഘരത്തം വിക്ഖമ്ഭിതകിലേസത്താ.

നദിയാ സമുദ്ദം പക്ഖന്ദനട്ഠാനം **നദീമുഖദ്വാരം. മദ്ദമാനോ**തി ബദരസാളവം സരസം പത്തേ പക്ഖിത്തോ ഹുത്വാ മദ്ദമാനോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഛബ്ബിസോധനസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൯. സപ്പുരിസധമ്മസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൮. സപ്പുരിസധമ്മന്തി സപ്പുരിസഭാവകരം ധമ്മം. സോ പന യസ്മാ സപ്പുരിസാനം പവേണികോ ധമ്മോ ഹോതി. തസ്മാ ആഹ - **''സപ്പുരിസാനം ധമ്മ''**ന്തി, ഏസ നയോ **അസപ്പുരിസധമ്മ**ന്തി ഏത്ഥാപി. ഏവം പധാനം അനുട്ഠാതബ്ബഞ്ച സപ്പുരിസധമ്മം ആദിം കത്വാ മാതികം ഠപേത്വാ അയഥാനുപുബ്ബിയാ നിദ്ദിസന്തോ **''കതമോ ച, ഭിക്ഖവേ, അസപ്പുരിസധമ്മോ''**തിആദിമാഹ. തഥാ പന നിദ്ദിസന്തോ ഉദാഹരണപുബ്ബകം ഹേതും ദസ്സേതും, **''യഥാ നാമാ''**തിആദി വുത്തം. തേന ഇച്ഛിതബ്ബപരിച്ചാഗപുബ്ബകം ഗഹേതബ്ബഗ്ഗഹണം നാമ ഞായപടിപത്തി, തസ്മാ സപ്പുരിസധമ്മാ സമ്പാദേതബ്ബാതി ദീപേന്തോ സത്ഥാ അയഥാനുപുബ്ബിയാ നിദ്ധാരീയതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി. തഥാ അഞ്ഞത്ഥാപി ''അസേവനാ ച ബാലാനം, പണ്ഡിതാനഞ്ച സേവനാ''തി. **ഏതദേവ ഹി കുലദ്വയം ''ഉച്ചകുല''ന്തി വുച്ചതി** നിപ്പരിയായതോ. തഥാഹി അന്തിമഭവികാ ബോധിസത്താ തത്ഥേവ പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്തി. **സോ**തി സാമീചിപ്പടിപന്നോ ഭിക്ഖു. **അന്തരം കരിത്വാ**തി തം കാരണം കത്വാ. പടിപദാ ഹി വിഞ്ഞൂനം പൂജായ കാരണം, ന ഉച്ചകുലീനതാ. **മഹാകുലാ**തി വിപുലകുലാ ഉപാദിതോദിതകുലസമ്പവത്തികാതി അത്ഥോ.

൧൦൯. യസസദ്ദോ പരിവാരവാചകോ. **യസസ്സീ**തി ച സാതിസയപരിവാരവന്തതാ വുച്ചതീതി ആഹ **''പരിവാരസമ്പന്നോ''**തി. ആധിപതേയ്യാഭാവതോ പരേസം ഉപരിനത്തി ഏതേസം ഈസോ ഈസനം ഇസ്സരിയന്തി അക്ഖാതബ്ബാതി **അപ്പേസക്ഖാ**. തേനാഹ **''അപ്പപരിവാരാ''**തി. അഭാവത്ഥോ ഹി ഇധ **അപ്പ**-സദ്ദോ.

൭൭. **നവേവ ധുതങ്ഗാനി ആഗതാനീ**തി ഏത്ഥ യഥാ ഉക്കട്ഠപംസുകൂലികസ്സ തേചീവരികതാ സുകരാ. ഏവം ഉക്കട്ഠപിണ്ഡപാതികസ്സ സപദാനചാരികതാ സുകരാ. ഏകാസനികസ്സ ച പത്തപിണ്ഡികഖലുപച്ഛാഭത്തികതാ സുകരാ ഏവാതി - ''പംസുകൂലികോ ഹോതീ''തിആദിവചനേനേവ പാളിയാ അനാഗതാനമ്പി ആഗതഭാവോ വേദിതബ്ബോ പരിഹരണസുകരതായ തേസമ്പി സമാദാനസമ്ഭവതോ. തേനാഹ **''തേരസ ഹോന്തീ''**തി.

൭൮. കാമതണ്ഹാദികായ തായ തണ്ഹായ നിബ്ബത്താതി തമ്മയാ, പുഥുജ്ജനാ, പകതിഭാവൂപഗമനേന തേസം ഭാവോ തമ്മയതാ, തപ്പടിക്ഖേപതോ **അതമ്മയതാ,** നിത്തണ്ഹതാ. **തംയേവ കാരണം കത്വാ**തി പഠമജ്ഝാനേപി തണ്ഹാപഹാനംയേവ കാരണം കത്വാ. **ചിത്തേ ഉപ്പാദേത്വാ**തി അതമ്മയതാപരിയായേന വുത്തേ തണ്ഹായ പടിപക്ഖധമ്മേ സമ്പാദേത്വാ. **ന മഞ്ഞതീ**തി മഞ്ഞനാനം അരിയമഗ്ഗേന സബ്ബസോ സമുച്ഛിന്നത്താ കിസ്മിഞ്ചി ഓകാസേ കാമഭവാദികേ കേനചി വത്ഥുനാ ഹത്ഥിഅസ്സഖേത്തവത്ഥാദിനാ പത്തചീവരവിഹാരപരിവേണാദിനാ ച പുഗ്ഗലം ന മഞ്ഞതി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സപ്പുരിസധമ്മസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൪. സേവിതബ്ബാസേവിതബ്ബസുത്തവണ്ണനാ

൭൯. **അഞ്ഞമഞ്ഞ**ന്തി അഞ്ഞം അഞ്ഞം. തേനാഹ **''അഞ്ഞം സേവിതബ്ബ''**ന്തിആദി. **സത്തഹി പദേഹീ**തി സത്തഹി വാക്യേഹി. പജ്ജതി ഏതേന യഥാധിപ്പേതോ അത്ഥോതി പദം, വാക്യം. **സാരിപുത്തത്ഥേരസ്സ ഓകാസകരണം** ധമ്മദായാദേ (മ॰ നി॰ ൧.൩൧) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം.

൮൩. ദിട്ഠിയേവ പച്ചയവസേന പടിലദ്ധതായ **ദിട്ഠിപടിലാഭോ. സഞ്ഞാപടിലാഭേപി** ഏസേവ നയോ. **മിച്ഛാദിട്ഠിസമ്മാദിട്ഠിയോ...പേ॰... ന ഗഹിതാ** കമ്മപഥപ്പത്താനം തേസം മനോസമാചാരഭാവേന ഗഹിതത്താ. യദി ഏവം കസ്മാ ദിട്ഠി ചിത്തുപ്പാദവാരേ ന ഗഹിതാതി? കാമം മിച്ഛാദിട്ഠിയാ അവയവിഭാവോ ലബ്ഭതി, തഥാപി ചിത്തുപ്പാദക്ഖണേ ലോകിയലോകുത്തരചിത്തുപ്പാദേസു കമ്മപഥകോട്ഠാസോ ന ഉദ്ധടോ.

൮൪. **കാമസഞ്ഞാദീന**ന്തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന യഥാ ബ്യാപാദവിഹിംസാസഞ്ഞാ സങ്ഗഹിതാ, ഏവം അനഭിജ്ഝാഅബ്യാപാദഅവിഹിംസാസഞ്ഞാ സങ്ഗഹിതാ പഠമേന ആദിസദ്ദേന ''അനഭിജ്ഝാസഹഗതായ സഞ്ഞായാ''തിആദിപാഠസ്സ സങ്ഗഹിതത്താ.

൮൭. തി കാമഭവാദീനം അപരിയോസാനായ പരിയോസാനം ഇച്ഛതോപി താദിസസ്സ ഭവാനം അപരിയോസാനമേവ ഹോതി . **ചത്താരോ ഹോന്തി** പുഗ്ഗലവസേന. തേനാഹ **''പുഥുജ്ജനോപി ഹീ''**തിആദി. **അകുസലാ ധമ്മാ വഡ്ഢന്തീ**തി തേസം പഹാനായ അപ്പടിപജ്ജമാനസ്സാതി അധിപ്പായോ, തതോ ഏവ **കുസലാ ധമ്മാ പരിഹായന്തി**. തേനസ്സ കിലേസദുക്ഖേന വിപാകദുക്ഖേന ച **സദുക്ഖമേവ അത്തഭാവം അഭിനിബ്ബത്തേതി**. ഓരമ്ഭാഗിയസംയോജനാനി പഹായ സുദ്ധാവാസേസു നിബ്ബത്തനാരഹോ **അനാഗാമീ കഥം...പേ॰...**

അഭിവഡ്ഢന്തീതി ആഹ **"അനാഗാമീപീ"**തിആദി. **സദുക്ഖമേവ അത്തഭാവം അഭിനിബ്ബത്തേതി,** യായ ലബ്ഭമാനഅകുസലാഭിവുദ്ധിം കുസലപരിഹാനിഞ്ച ഗഹേത്വാ അനാഗാമിനോപി സബ്യാബജ്ഝഅത്തഭാവാഭിനിബ്ബത്തനം വുത്തം. ഏവം യഥാലബ്ഭമാനം അകുസലപരിഹാനിം കുസലാഭിവുദ്ധിഞ്ച ഗഹേത്വാ പുഥുജ്ജനസ്സപി അന്തിമഭവികസ്സ അബ്യാബജ്ഝഅത്തഭാവാഭിനിബ്ബത്തനം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹ **"പുഥുജ്ജനോപീ"**തിആദി. **അകുസലമേവ ഹായതി,**ന കുസലം തസ്സ ബുദ്ധിപക്ഖേ ഠിതത്താ. തഥാപി **വിപസ്സനമേവ ഗബ്ഭം ഗണ്ഹാപേതി,** ന വട്ടഗബ്ഭം അന്തിമഭവികതായ വിവട്ടൂപനിസ്സിതത്താ അജ്ഝാസയസ്സ, ഞാണസ്സ ച പാകഗമനതോ.

൱൯. ഏകച്ചസ്സാതി സാമിവചനം ''അഭിനന്ദതീ''തിആദീസു പച്ചത്തവസേന പരിണാമേതബ്ബം, തഥാ ''നിബ്ബിന്ദതീ''തിആദീസുപി. **ഉഗ്ഗണ്ഹിത്വാപീ**തി **പി**-സദ്ദോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോ. ഭഗവതോ ഭാസിതസ്സ അത്ഥം അജാനന്താ താവ ദീഘരത്തം ഹിതസുഖതോ പരിബാഹിരാ ഹോന്തു ജാനന്താനമ്പി സബ്ബേസം ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായ ഹോതീതി അനേകംസികതം ചോദേന്തോ **"ഏവം സന്തേപീ"**തിആദിമാഹ. ഇതരോ സബ്ബേസമ്പി ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായ ഹോതിയേവാതി, **"അപ്പടിസന്ധികാ"**തിആദിനാ അനേകംസികതം പരിഹരതി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സേവിതബ്ബാസേവിതബ്ബസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൫. ബഹുധാതുകസുത്തവണ്ണനാ

൱൨൪. ഭയന്തി (അം നിം ടീം ൨.൩.൱) ചിത്തസംസപ്പതാതി ആഹ **"ചിത്തുത്രാസോ"**തി. **ഉപദ്ദവോ**തി അന്തരായോ. തസ്സ പന വിക്ഖേപകാരണത്താ വുത്തം **"അനേകഗ്ഗതാകാരോ"**തി. **ഉപസഗ്ഗോ**തി ഉപസജ്ജനം. തതോ അപ്പതീകാരവിഘാതാപത്തി യസ്മാ പതീകാരാഭാവേന വിഹഞ്ഞമാനസ്സ കിഞ്ചി കാതും അസമത്ഥസ്സ ഓസീദനകാരണം, തസ്മാ വുത്തം - **"തത്ഥ തത്ഥ ലഗ്ഗനാകാരോ"**തി. വഞ്ചേത്വാ ആഗന്തും **യഥാവുത്തേ ദിവസേ അനാഗച്ഛന്തേസു**. ബഹി അനിക്ഖമനത്ഥായ **ദ്വാരേ അഗ്ഗിം ദത്വാ**.

നളേഹീതി നളച്ഛന്നസങ്ഖേപേന ഉപരി ഛാദേത്വാ തേഹിയേവ ദാരുകച്ഛദനനിയാമേന പരിതോപി ഛാദിതാ. **ഏസേവ നയോ**തി ഇമിനാ തിണേഹി ഛന്നതം, സേസസമ്ഭാരാനം രുക്ഖമയതഞ്ച അതിദിസതി. **വിധവാപുത്തേ**തി അദന്തഭാവോപലക്ഖണം. തേ ഹി നിപ്പിതികാ അവിനീതാ അസംയതാ അകിച്ചകാരിനോ ഹോന്തി.

മത്ഥകം അപാപേത്വാവ നിട്ഠാപിതാതി കസ്മാ ഭഗവാ ഏവമകാസീതി? ആനന്ദത്ഥേരസ്സ പുച്ഛാകോസല്ലദീപനത്ഥമേവ, തത്ഥ നിസിന്നാനം സന്നിപതിതഭിക്ഖൂനം ദേസനായ ജാനനത്ഥഞ്ച. തേ കിര സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം അജാനന്താ അന്ധകാരം പവിട്ഠാ വിയ ഠിതാ. പുച്ഛാനുസന്ധിവസേന പരിഗ്ഗയ്ഹ ജാനിസ്സന്തീതി.

൱൨൫. രൂപപരിഗ്ഗഹോവ കഥിതോ, ന അഞ്ഞം കിഞ്ചീതി അധിപ്പായോ. ഇദാനി തതോ സച്ചാനി നിദ്ധാരേത്വാ ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനം ദസ്സേതും, **"സബ്ബാപീ"**തിആദി വുത്തം. **പഞ്ചക്ഖന്ധാ ഹോന്തീ**തി അട്ഠേകാദസ ധാതുയോ രൂപക്ഖന്ധോ,

അഡ്ഢട്ഠമാ ധാതുയോ യഥാരഹം വേദനാദയോ ചത്താരോ അരൂപിനോ ഖന്ധാതി ഏവം അട്ഠാരസ ധാതുയോ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ഹോന്തി. **പഞ്ചപി ഖന്ധാ** തണ്ഹാവജ്ജാ **ദുക്ഖസച്ചം. അപ്പവത്തീ**തി അപ്പവത്തിനിമിത്തം. **നിരോധപജാനനാ**തി പഞ്ഞാസീസേന മഗ്ഗകിച്ചമാഹ. സമ്മാദിട്ഠിപമുഖോ ഹി അരിയമഗ്ഗോ. **മത്ഥകം പാപേത്വാ കഥിതം ഹോതി** സമ്മസനസ്സ ഭൂമിയാ നിപ്ഫത്തിയാ ച കഥിതത്താ. **ജാനാതി പസ്സതീ**തി ഇമിനാ ഞാണദസ്സനം കഥിതം തം പന ലോകിയം ലോകുത്തരന്തി ദുവിധന്തി തദുഭയമ്പി ദസ്സേന്തോ ആഹ - **"സഹ വിപസ്സനായ മഗ്ഗോ വുത്തോ"**തി.

ഏത്താവതാപി ഖോതി പി-സദ്ദഗ്ഗഹണേന അഞ്ഞേന പരിയായേന സത്ഥാ ധാതുകോസല്ലം ദേസേതുകാമോതി ഥേരോ , "സിയാ പന, ഭന്തേ"തി പുച്ഛതീതി ഭഗവാ പഥവീധാതുആദിവസേനപി ധാതുകോസല്ലം വിഭാവേതി. തത്ഥ പഥവീധാതുആദിസദ്ദേന ദേസനാകാരണം വിഭാവേന്തോ, **"പഥവീധാതു...പേ... വുത്താ"**തി ആഹ. **താപി** ഹി ആദിതോ ഛ ധാതുയോ. **"വിഞ്ഞാണധാതുതോ നീഹരിത്വാ പൂരേതബ്ബാ"**തി വത്വാ കഥം രൂപധാതുയോ നീഹരീയന്തീതി ചോദനം സന്ധായ തം നയം ദസ്സേതും, **"വിഞ്ഞാണധാതൂ"**തിആദി വുത്തം. കാമഞ്ചേത്ഥ കായവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണം ഫോട്ഠബ്ബധാതുപഥവീധാതു ആദിവസേന ദേസനാരുള്ഹമേവ, കായധാതു പന നീഹരിതബ്ബാതി ഏകംസമേവ നീഹരണവിധിം ദസ്സേന്തോ, **"ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥാ"**തി ആഹ. **പുരിമപച്ഛിമവസേന മനോധാതൂ**തി പച്ഛിമഭാഗവസേന കിരിയാമനോധാതു ഗഹേതബ്ബാ തസ്സാനുരൂപഭാവതോ. നനു ചേത്ഥ മനോധാതു നാമായം മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ അസംസട്ഠാ, വിസുംയേവ ചേസാ ധാതൂതി? സച്ചമേതം അട്ഠാരസധാതുദേസനായ, ചിത്തവിഭത്തിനിദ്ദേസേ ഛവിഞ്ഞാണകായദേസനായം പന സാ മനോവിഞ്ഞാണകായസങ്ഗഹിതാവാതി ദട്ഠബ്ബം. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം തം **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായം** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൨.൫൧൭) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. അഥ വാ **പുരിമപച്ഛിമവസേനാ**തി പുരേചരാനുചരവസേന. **മനോധാതൂ**തി വിപാകമനോധാതു ഗഹേതബ്ബാ പുരേചരണതോ, പരതോ ഉപ്പജ്ജനകിരിയാമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ അനന്തരം മനോധാതുയാ, കിരിയാമനോധാതുയാ അനന്തരം മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ അനുപ്പജ്ജനതോ ച.

ധമ്മാനം യാവദേവ നിസ്സത്തനിജ്ജീവവിഭാവനത്ഥായ സത്ഥു ധാതുദേസനാതി അഞ്ഞേസു സഭാവധാരണാദിഅത്ഥേസു ലബ്ഭമാനേസുപി അയമേത്ഥ അത്ഥോ പധാനോതി ആഹ - **"ഏസനയോ സബ്ബത്ഥാ"**തി. **സപ്പടിപക്ഖവസേനാ**തി സപ്പടിഭാഗവസേന സുഖം ദുക്ഖേന സപ്പടിഭാഗം, ദുക്ഖം സുഖേന, ഏവം സോമനസ്സദോമനസ്സാതി. യഥാ സുഖാദീനംയേവ സമുദാചാരോ വിഭൂതോ, ന ഉപേക്ഖായ, ഏവം രാഗാദീനംയേവ സമുദാചാരോ വിഭൂതോ, ന മോഹസ്സ, തേന വുത്തം **"അവിഭൂതഭാവേനാ"**തി. **കായവിഞ്ഞാണധാതു പരിഗ്ഗഹിതാവ ഹോതി** തദവിനാഭാവതോ. **സേസാസു** സോമനസ്സധാതുആദീസു, **പരിഗ്ഗഹിതാവ ഹോതി** അവിനാഭാവതോ ഏവ. ന ഹി സോമനസ്സാദയോ മനോധാതുയാ വിനാ വത്തന്തി. **ഉപേക്ഖാധാതുതോ നീഹരിത്വാ**തി ഏത്ഥ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുആദയോ ചതസ്സോ വിഞ്ഞാണധാതുയോ താസം വത്ഥാരമ്മണഭൂതാ ചക്ഖുധാതുആദയോ ചാതി അട്ഠ രൂപധാതുയോ, മനോധാതു, ഉപേക്ഖാസഹഗതാ മനോവിഞ്ഞാണധാതു, ഉപേക്ഖാസഹഗതാ ഏവ ധമ്മധാതൂതി ഏവം പന്നരസ ധാതുയോ ഉപേക്ഖാധാതുതോ

നീഹരിതബ്ബോ. സോമനസ്സധാതുആദയോ പന ചതസ്സോ ധാതുയോ ധമ്മധാതുഅന്തോഗധാ , ഏവം സുഖധാതുതോ കായവിഞ്ഞാണധാതുയാ തസ്സാ വത്ഥാരമ്മണഭൂതാനം കായധാതുഫോട്ഠബ്ബധാതൂനഞ്ച നീഹരണാ ഹേട്ഠാ ദസ്സിതനയാതി, **"ഉപേക്ഖാധാതുതോ നീഹരിത്വാ പൂരേതബ്ബോ"**ഇച്ചേവ വുത്തം.

കാമവിതക്കാദയോ ഇധ കാമധാതുആദിപരിയായേന വുത്താതി **"കാമധാതുആദീനം ദ്വേധാവിതക്കേ കാമവിതക്കാദീസു വുത്തനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ"**തി ആഹ. തത്ഥ ഹി "കാമവിതക്കോതി കാമപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ, ബ്യാപാദവിതക്കോതി ബ്യാപാദപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ, വിഹിംസാവിതക്കോതി വിഹിംസാപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ, നേക്ഖമ്മപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ നേക്ഖമ്മവിതക്കോ, സോ യാവ പഠമജ്ഝാനാ വട്ടതി. അബ്യാപാദപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ അബ്യാപാദവിതക്കോ, സോ മേത്താപുബ്ബഭാഗതോ പട്ഠായ യാവ പഠമജ്ഝാനാ വട്ടതി. അവിഹിംസാപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ അവിഹിംസാവിതക്കോ, സോ കരുണായ പുബ്ബഭാഗതോ പട്ഠായ യാവ പഠമജ്ഝാനാ വട്ടതീ"തി വുത്തം. അയം പനത്ഥോ അഭിധമ്മേ വിത്ഥാരതോ ആഗതോ ഏവാതി ദസ്സേതും, **"അഭിധമ്മേ"**തിആദി വുത്തം. **കാമധാതുതോ നീഹരിത്വാ**തി ഏത്ഥ **കാമ**ഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാ രൂപധാതുആദയോ ഛ, തംവിസയാ സത്തവിഞ്ഞാണധാതുയോ, തത്ഥ പഞ്ചന്നം വിഞ്ഞാണധാതൂനം ചക്ഖുധാതുആദയോ പഞ്ചാതി അട്ഠാരസ. നേക്ഖമ്മധാതുആദയോ പന ധമ്മധാതുഅന്തോഗധാ ഏവ.

കാമതണ്ഹായ വിസയഭൂതാ ധമ്മാ കാമധാതൂതി ആഹ - **"പഞ്ച കാമാവചരക്ഖന്ധാ കാമധാതൂ"**തി. തഥാ രൂപതണ്ഹായ വിസയഭൂതാ ധമ്മാ രൂപധാതു, അരൂപതണ്ഹായ വിസയഭൂതാ ധമ്മാ അരൂപധാതൂതി ആഹ - **"ചത്താരോ അരൂപാവചരക്ഖന്ധാ"**തിആദി. കാമതണ്ഹാ കാമോ ഉത്തരപദലോപേന, ഏവം രൂപാരൂപതണ്ഹാ രൂപാരൂപം. ആരമ്മണകരണവസേന താ യത്ഥ അവചരന്തി, തേ കാമാവചരാദയോതി ഏവം കാമാവചരക്ഖന്ധാദീനം കാമതണ്ഹാദിഭാവോ വേദിതബ്ബോ. **ആദിനാ നയേനാ**തി ഏതേന "ഉപരിതോ പരനിമ്മിതവസവത്തിദേവേ അന്തോകരിത്വാ ഏത്ഥാവചരാ"തിആദിപാളിം (വിഭ॰ ൧൮൨) സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഏത്ഥാവചരാ**തി അവീചിപരനിമ്മിതപരിച്ഛിന്നോകാസായ കാമതണ്ഹായ വിസയഭാവം സന്ധായ വുത്തം, തദോകാസതാ ച തണ്ഹായ തന്നിന്നത്താ വേദിതബ്ബാ. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. പരിപുണ്ണഅട്ഠാരസധാതുകത്താ കാമാവചരധമ്മാനം **"കാമധാതുതോ നീഹരിത്വാ പൂരേതബ്ബോ"**തി വുത്തം. മനോവിഞ്ഞാണധാതുധമ്മധാതു ഏകദേസമത്തമേവ ഹി രൂപാരൂപാവചരധമ്മാതി.

സമാഗന്ത്വാതി സഹിതാ ഹുത്വാ. യത്തകഞ്ഹി പച്ചയധമ്മാ അത്തനോ ഫലസ്സ കാരണം, തത്ഥ തന്നിബ്ബത്തനേ സമാഗതാ വിയ ഹോതി വേകല്ലേ തദനിബ്ബത്തനതോ. **സങ്ഖതധാതുതോ നീഹരിത്വാ പൂരേതബ്ബോ** അസങ്ഖതായ ധാതുയാ ധമ്മധാതുഏകദേസഭാവതോ.

൧൨൬. ഏവം പവത്തമാനാ മയം അത്താതി ഗഹണം ഗമിസ്സാമാതി ഇമിനാ വിയ അധിപ്പായേന അത്താനം അധികിച്ച ഉദ്ദിസ്സ പവത്താ അജ്ഝത്താ, തേസു ഭവാ തപ്പരിയാപന്നത്താതി **അജ്ഝത്തികാനി**. തതോ

ബഹിഭൂതാനി **ബാഹിരാനി**. ആയതനകഥാ പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാ ച **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൫൧൦, ൫൭൦, ൫൭൧) വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാതി ന വിത്ഥാരിതാ.

൧൨൭. അവിജ്ജമാനം ഠാനം **അട്ഠാനം** (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൨൬൮; വിഭ॰ മൂലടീ॰ ൮൦൯), നത്ഥി ഠാനന്തി വാ **അട്ഠാനം. അനവകാസോ**തി ഏത്ഥ ഏസേവ നയോ. തദത്ഥനിഗമനമേവ ഹി ''നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ''തി വചനന്തി. തേനാഹ **"ഉഭയേനപീ"**തിആദി. **യന്തി** കാരണേ പച്ചത്തവചനം, ഹേതുഅത്ഥോ ച കാരണത്ഥോതി ആഹ - **"യന്തി യേന കാരണേനാ"**തി. ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന ഏത്ഥ ദിട്ഠിസമ്പത്തി വേദിതബ്ബാതി വുത്തം **"മഗ്ഗദിട്ഠിയാ സമ്പന്നോ"**തി. കുതോ പനായമത്ഥോ ലബ്ഭതീതി? ലിങ്ഗതോ. ലിങ്ഗഞ്ഹേതം, യദിദം നിച്ചതോ ഉപഗമനപടിക്ഖേപോ. **ചതുഭൂമകേസൂ**തി ഇദം ചതുത്ഥഭൂമകസങ്ഖാരാനം അരിയസാവകസ്സ വിസയഭാവൂപഗമനതോ വുത്തം; ന പന തേ ആരബ്ഭ നിച്ചതോ ഉപഗമനസബ്ഭാവതോ. വക്ഖതി ച ''ചതുത്ഥഭൂമകസങ്ഖാരാ പനാ''തിആദിനാ. അഭിസങ്ഖതസങ്ഖാരഅഭിസങ്ഖരണകസങ്ഖാരാനം സപ്പദേസത്താ നിപ്പദേസസങ്ഖാരഗ്ഗഹണത്ഥം **"സങ്ഖതസങ്ഖാരേസൂ"**തി വുത്തം. ലോകുത്തരസങ്ഖാരാനം പന നിവത്തനേ കാരണം സയമേവ വക്ഖതി. **ഏതം കാരണം നത്ഥി** സേതുഘാതത്താ. **തേജുസ്സദത്താ**തി സംകിലേസവിധമനതേജസ്സ അധികഭാവതോ. തഥാ ഹി തേ ഗമ്ഭീരഭാവേന ദുദ്ദസാ. **അകുസലാനം ആരമ്മണം ന ഹോന്തീ**തി ഇദം പകരണവസേന വുത്തം. അപ്പഹീനവിപല്ലാസാനം സത്താനം കുസലധമ്മാനമ്പി തേ ആരമ്മണം ന ഹോന്തി.

അസുഖേ ''സുഖ''ന്തി വിപല്ലാസോ ച ഇധ സുഖതോ ഉപഗമനസ്സ ഠാനന്തി അധിപ്പേതന്തി ദസ്സേന്തോ, **"ഏകന്ത...പേ॰... വുത്ത"**ന്തി. **അത്തദിട്ഠിവസേനാ**തി പധാനദിട്ഠിമാഹ . ദിട്ഠിയാ നിബ്ബാനസ്സ അവിസയഭാവോ ഹേട്ഠാ വുത്തോ ഏവ്വാതി **"കസിണാദിപണ്ണത്തിസങ്ഗഹത്ഥ"**ന്തി വുത്തം. **പരിച്ഛേദോ**തി സങ്ഖാരാനം പരിച്ഛേദോ സങ്ഖാരാനം പരിച്ഛിജ്ജഗഹണം. സ്വായം യേസം നിച്ചാദിതോ ഉപഗമനം ഭവതി തേസംയേവ വസേന കാതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **"സബ്ബവാരേസൂ"**തിആദിമാഹ. **സബ്ബവാരേസൂ**തി നിച്ചാദിസബ്ബവാരേസു. **പുഥുജ്ജനോ ഹീതി ഹി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ. യസ്മാ യം യം സങ്ഖാരം നിച്ചാദിവസേന പുഥുജ്ജനകാലേ ഉപഗച്ഛതി, തം തം അരിയമഗ്ഗാധിഗമേന അനിച്ചാദിവസേന ഗണ്ഹന്തോ യാഥാവതോ ജാനന്തോ തം ഗാഹം തം ദിട്ഠിം വിനിവേഠേതി വിസ്സജ്ജേതി. തസ്മാ യത്ഥ ഗാഹോ തത്ഥ വിസ്സജ്ജനാതി ചതുത്ഥഭൂമകസങ്ഖാരാ ഇധ സങ്ഖാരഗ്ഗഹണേന ന ഗയ്ഹതീതി അത്ഥോ.

൧൨൮. പുത്തസമ്ബന്ധേന മാതാപിതുസമഞ്ഞാ, ദത്തകിത്തിമാദിവസേനപി പുത്തവോഹാരോ ലോകേ ദിസ്സതി, സോ ച ഖോ പരിയായതോ നിപ്പരിയായസിദ്ധം തം ദസ്സേതും, **"ജനികാ വ മാതാ ജനകോ പിതാ"**തി വുത്തം. തഥാ ആനന്തരിയകമ്മസ്സ അധിപ്പേതത്താ **"മനുസ്സഭൂതോവ ഖീണാസവോ അരഹാതി അധിപ്പേതോ"**തി വുത്തം. ''അട്ഠാനമേത''ന്തിആദിനാ മാതുആദീനംയേവ ജീവിതാ വോരോപനേ അരിയസാവകസ്സ അഭബ്ബഭാവദസ്സനതോ തദഞ്ഞം അരിയസാവകോ ജീവിതാ വോരോപേതീതി ഇദം അത്ഥതോ ആപന്നമേവാതി മഞ്ഞമാനോ വദതി - **"കിം പന അരിയസാവകോ അഞ്ഞം ജീവിതാ വോരോപേയ്യാ"**തി ? ''അട്ഠാനമേതം,

ഭിക്ഖവേ, അനവകാസോ, യം ദിട്ഠിസമ്പന്നോ പുഗ്ഗലോ സഞ്ചിച്ച പാണം ജീവിതാ വോരോപേയ്യ, നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ''തി വചനതോ, **"ഏതമ്പി അട്ഠാന"**ന്തി വുത്തം. തേനാഹ **"സചേപി ഹീ"**തിആദി. **ബലദീപനത്ഥന്തി** സദ്ധാദിബലസമന്നാഗമദീപനത്ഥം. അരിയമഗ്ഗേനാഗതസദ്ധാദിബലവസേന ഹി അരിയസാവകോ താദിസം സാവജ്ജം ന കരോതി.

പഞ്ചഹി കാരണേഹീതി ഇദം അത്ഥനിപ്ഫാദകാനി തേസം പുബ്ബഭാഗിയാനി ച കാരണാനി കാരണഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ വുത്തം, ന പന സബ്ബേസം പഞ്ചന്നം സഹയോഗക്ഖമതോ. **ആകാരേഹീ**തി കാരണേഹി. **അനുസ്സാവനേനാ**തി അനുരൂപം സാവനേന. ഭേദസ്സ അനുരൂപം യഥാ ഭേദോ ഹോതി, ഏവം ഭിന്ദിതബ്ബാനം ഭിക്ഖൂനം അത്തനോ വചനസ്സ സാവനേന വിഞ്ഞാപനേന. തേനാഹ **"നനു തുമ്ഹേ"**തിആദി. **കണ്ണമൂലേ വചീഭേദം കത്വാതി** ഏതേന ''പാകടം കത്വാ ഭേദകരവത്ഥുദീപനം **വോഹാരോ,** തത്ഥ അത്തനോ നിച്ഛിതമത്ഥം രഹസ്സവസേന വിഞ്ഞാപനം **അനുസ്സാവന"**ന്തി ദസ്സേതി.

കമ്മമേവ ഉദ്ദേസോ വാ പമാണന്തി തേഹി സങ്ഘഭേദസിദ്ധിതോ വുത്തം, ഇതരേ പന തേസം പുബ്ബഭാഗഭൂതാ. തേനാഹ **"വോഹാരാ"**തിആദി. **തത്ഥാതി** വോഹാരേ. ചുതിഅനന്തരം ഫലം അനന്തരം നാമ, തസ്മിം അനന്തരേ നിയുത്താനി തന്നിബ്ബത്തനേന അനന്തരകരണസീലാനി, അനന്തരപ്പയോജനാനി ചാതി ആനന്തരിയാനി, താനി ഏവ **"ആനന്തരിയകമ്മാനീ"**തി വുത്താനി.

കമ്മതോതി ''ഏവം ആനന്തരിയകമ്മം ഹോതി, ഏവം അനന്തരിയകമ്മസദിസ''ന്തി ഏവം കമ്മവിഭാഗതോ. **ദ്വാരതോതി** കായാദിദ്വാരതോ. **കപ്പട്ഠിതിയതോതി** ''ഇദം കപ്പട്ഠിതികവിപാകം, ഇദം ന കപ്പട്ഠിതികവിപാക''ന്തി ഏവം കപ്പട്ഠിതിയവിഭാഗതോ. **പാകാതി** ''ഇദമേത്ഥ വിപച്ചതി, ഇദം ന വിപച്ചതീ''തി വിപച്ചനവിഭാഗതോ. **സാധാരണാദീഹീ**തി ഗഹട്ഠപബ്ബജിതാനം സാധാരണാസാധാരണതോ, **ആദി**-സദ്ദേന വേദനാദിവിഭാഗതോ ച.

യസ്മാ മനുസ്സത്തഭാവേ ഠിതസ്സേവ ച കുസലധമ്മാനം തിക്ഖവിസദസൂരഭാവാപത്തി, യഥാ തം തിണ്ണമ്പി ബോധിസത്താനം ബോധിത്തയനിബ്ബത്തിയം, ഏവം മനുസ്സഭാവേ ഠിതസ്സേവ അകുസലധമ്മാനമ്പി തിക്ഖവിസദസൂരഭാവാപത്തീതി ആഹ **"മനുസ്സഭൂതസ്സേവാ"**തി. പാകതികമനുസ്സാനമ്പി ച കുസലധമ്മാനം വിസേസപ്പത്തി **വിമാനവത്ഥുഅട്ഠകഥായം** (വിം॰ വ॰ അട്ഠ॰ ൩) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാ. യഥാ വുത്തോ ച അത്ഥോ സമാനജാതിയസ്സ വികോപനേ കമ്മം ഗരുതരം, ന തഥാ വിജാതിയസ്സാതി വുത്തം - **"മനുസ്സഭൂതം മാതരം വാ പിതരം വാ"**തി. ലിങ്ഗേ പരിവത്തേ ച സോ ഏവ ഏകകമ്മനിബ്ബത്തോ ഭവങ്ഗപ്പബന്ധോ, ജീവിതിന്ദ്രിയപ്പബന്ധോ ച, ന അഞ്ഞോതി ആഹ **"അപി പരിവത്തലിങ്ഗ"**ന്തി. അരഹന്തേപി ഏസേവ നയോ. **തസ്സ വിപാകന്തി**ആദി കമ്മസ്സ ആനന്തരിയഭാവസമത്ഥനം, ചതുകോടികഞ്ചേത്ഥ സമ്ഭവതി. തത്ഥ പഠമാ കോടി ദസ്സിതാ, ഇതരാസു വിസങ്കേതം ദസ്സേതും, **"യോ പനാ"**തിആദി വുത്തം. യദിപി തത്ഥ വിസങ്കേതോ, കമ്മം പന ഗരുതരം ആനന്തരിയസദിസം ഭായിതബ്ബന്തി ആഹ - **"ആനന്തരിയം ആഹച്ചേവ തിട്ഠതീ"**തി. **അയം പഞ്ഹോതി** ഞാപനിച്ഛാനിബ്ബത്താ കഥാ.

ആനന്തരിയം ഫുസതി മരണാധിപ്പായേനേവ ആനന്തരിയവത്ഥുനോ വികോപിതത്താ. **ആനന്തരിയം ന ഫുസതി** ആനന്തരിയവത്ഥുഅഭാവതോ. സബ്ബത്ഥ ഹി പുരിമം അഭിസന്ധിചിത്തം അപ്പമാണം, വധകചിത്തം പന തദാരമ്മണം ജീവിതിന്ദ്രിയഞ്ച ആനന്തരിയനാനന്തരിയഭാവേ പമാണന്തി ദട്ഠബ്ബം. സങ്ഗാമചതുക്കം സമ്പത്തവസേന യോജേതബ്ബം.

തേനേവാതി തേനേവ പയോഗേന. **അരഹന്തഘാതോ ഹോതിയേവ** അരഹതോ മാരിതത്താ. **പുഥുജ്ജനസ്സേവ ദിന്നം ഹോതീ**തി യസ്മാ യഥാ വധകചിത്തം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണമ്പി പബന്ധവിച്ഛേദവസേന ച ജീവിതിന്ദ്രിയം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തതി, ന ഏവം ചാഗചേതനാ, സാ ഹി ചജിതബ്ബവത്ഥും ആരമ്മണം കത്വാ ചജനമത്തമേവ ഹോതി, അഞ്ഞസന്തകഭാവകരണഞ്ച തസ്സ ചജനം, തസ്മാ യസ്സ തം സന്തകം കതം. തസ്സേവ ദിന്നം ഹോതീതി.

ലോഹിതം സമോ സരതീതി അഭിഘാതേന പകുപ്പമാനം സഞ്ചിതം ഹോതി. **മഹന്തതര**ന്തി ഗരുതരം. **സരീരപടിജഗ്ഗനേ വിയാ**തി സത്ഥുരൂപകായപടിജഗ്ഗനേ വിയ.

അസന്നിപതിതേതി ഇദം സാമഗ്ഗിയദീപനം. **ഭേദോ ച ഹോതീ**തി സങ്ഘസ്സ ഭേദോ ഹോതി. **വട്ടതീതി സഞ്ഞായാ**തി ഈദിസകരണം സങ്ഘസ്സ ഭേദായ ന ഹോതീതി സഞ്ഞായ. **നവതോ ഊനപരിസായം** കരോന്തസ്സ തഥാതി യോജേതബ്ബം, **തഥാ**തി ഇമിനാ "ന ആനന്തരിയകമ്മന്തി" ഇമം ആകഡ്ഢതി, ന പന "ഭേദോ ഹോതീ"തി ഇദം. ഹേട്ഠിമന്തേന ഹി നവന്നമേവ വസേന സങ്ഘഭേദോ. **ധമ്മവാദിനോ അനവജ്ജാ** യഥാധമ്മം അവട്ഠാനതോ. സങ്ഘഭേദസ്സ പുബ്ബഭാഗോ **സങ്ഘരാജി**.

കായദ്വാരമേവ പൂരേന്തി കായകമ്മഭാവേനേവ ലക്ഖിതബ്ബതോ.

"സണ്ഠഹന്തേ ഹി...പേ॰... മുച്ചതീ"തി ഇദം കപ്പട്ഠകഥായ ന സമേതി. തഥാ ഹി കപ്പട്ഠകഥായം (കഥാ॰ അട്ഠ॰ ൬൫൪-൬൫൭) വുത്തം - "ആപായികോതി ഇദം സുത്തം യം സോ ഏകം കപ്പം അസീതിഭാഗേ കത്വാ തതോ ഏകഭാഗമത്തം കാലം തിട്ഠേയ്യ, തം ആയുകപ്പം സന്ധായ വുത്ത"ന്തി. **കപ്പവിനാസേയേവാ**തി പന ആയുകപ്പവിനാസേയേവാതി അത്ഥേ സതി നത്ഥി വിരോധോ. ഏത്ഥ ച **സണ്ഠഹന്തേ**തി ഇദമ്പി "സ്വേവവിനസ്സിസ്സതീ"തി വിയ അഭൂതപരികപ്പവസേന വുത്തം. **ഏകദിവസമേവ നിരയേ പച്ചതി** തതോ പരം കപ്പാഭാവേ ആയുകപ്പസ്സപി അഭാവതോതി അവിരോധതോ അത്ഥയോജനാ ദട്ഠബ്ബാ. **സേസാനീ**തി സങ്ഘഭേദതോ അഞ്ഞാനി ആനന്തരിയകമ്മാനി.

അഹോസികമ്മം...പേ॰... സങ്ഖ്യം ഗച്ഛന്തി, ഏവം സതി കഥം നേസം ആനന്തരിയതാ ചുതിഅനന്തരം വിപാകദാനാഭാവതോ. അഥ സതി ഫലദാനേ ചുതിഅനന്തരോ ഏവ ഏതേസം ഫലകാലോ, ന അഞ്ഞോതി ഫലകാലനിയമേന നിയതതാ നിച്ഛിതാ, ന ഫലദാനനിയമേന, ഏവമ്പി നിയതഫലകാലാനം അഞ്ഞേസമ്പി ഉപപജ്ജവേദനീയാനം ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാനഞ്ച നിയതതാ ആപജ്ജേയ്യ. തസ്മാ വിപാകധമ്മധമ്മാനം പച്ചയന്തരവികലതാദീഹി അവിപച്ചമാനാനമ്പി അത്തനോ സഭാവേന വിപാകധമ്മതാ വിയ ബലവതാ ആനന്തരിയേന വിപാകേ ദിന്നേ അവിപച്ചമാനാനമ്പി ആനന്തരിയാനം ഫലദാനേ

നിയതസഭാവാ ആനന്തരിയസഭാവാ ച പവത്തീതി അത്തനോ സഭാവേന ഫലദാനനിയമേനേവ നിയതതാ ആനന്തരിയതാ ച വേദിതബ്ബാ. അവസ്സഞ്ച ആനന്തരിയസഭാവാ തതോ ഏവ നിയതസഭാവാ ച തേസം പവത്തീതി സമ്പടിച്ഛിതബ്ബമേതം അഞ്ഞസ്സ ബലവതോ ആനന്തരിയസ്സ അഭാവേ ചുതിഅനന്തരം ഏകന്തേന ഫലദാനതോ.

നനു ഏവം അഞ്ഞേസമ്പി ഉപപജ്ജവേദനീയാനം അഞ്ഞസ്മിം വിപാകദായകേ അസതി ചുതിഅനന്തരമേകന്തേന ഫലദാനതോ നിയതസഭാവാ അനന്തരിയസഭാവാ ച പവത്തി ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി. അസമാനജാതികേന ചേതോപണിധിവസേന ഉപഘാതകേന ച നിവത്തേതബ്ബവിപാകത്താ അനന്തരേ ഏകന്തഫലദായകത്താഭാവാ. ന പന ആനന്തരിയകാനം പഠമജ്ഝാനാദീനം ദുതിയജ്ഝാനാദീനി വിയ അസമാനജാതികം ഫലനിവത്തകം അത്ഥി സബ്ബാനന്തരിയാനം അവീചിഫലത്താ. ന ച ഹേട്ഠൂപപത്തിം ഇച്ഛതോ സീലവതോ ചേതോപണിധി വിയ ഉപരൂപപത്തിജനകകമ്മഫലം ആനന്തരിയഫലം നിവത്തേതും സമത്ഥോ ചേതോപണിധി അത്ഥി അനിച്ഛന്തസ്സേവ അവീചിപാതനതോ, ന ച ആനന്തരിയോപഘാതകം കിഞ്ചി കമ്മം അത്ഥി, തസ്മാ തേസംയേവ അനന്തരേ ഏകന്തവിപാകജനകസഭാവാ പവത്തീതി. അനേകാനി ച ആനന്തരിയാനി കതാനി ഏകന്തേനേവ വിപാകേ നിയതസഭാവത്താ ഉപരതാവിപച്ചനസഭാവാസങ്കത്താ നിച്ഛിതാനി സഭാവതോ നിയതാനേവ. തേസു പന സമാനസഭാവേസു ഏകേന വിപാകേ ദിന്നേ ഇതരാനി അത്തനാ കാതബ്ബകിച്ചസ്സ തേനേവ കതത്താ ന ദുതിയം തതിയം വാ പടിസന്ധിം കരോന്തി. ന സമത്ഥതാവിഘാതത്താതി നത്ഥി തേസം ആനന്തരിയകതാ നിവത്തി; ഗരുതരഭാവോ പന തേസു ലബ്ഭതേവാതി സങ്ഘഭേദസ്സ സിയാ ഗരുതരഭാവോതി, **“യേന…പേ॰… വിപച്ചതീ”**തി ആഹ. ഏകസ്സ പന അഞ്ഞാനി ഉപത്ഥമ്ഭകാനി ഹോന്തീതി ദട്ഠബ്ബാനി. **പടിസന്ധിവസേന വിപച്ചതീ**തി വചനേന ഇതരേസം പവത്തിവിപാകദായിതാ അനുഞ്ഞാതാ വിയ ദിസ്സതി. **നോ വാ തഥാ സീലവതീ**തി യഥാ പിതാ സീലവാ, തഥാ സീലവതീ നോ വാ ഹോതീതി യോജനാ. സചേ മാതാ സീലവതീ, മാതുഘാതോ പടിസന്ധിവസേന വിപച്ചതീതി യോജനാ.

പകതത്തോതി അനുക്ഖിത്തോ. **സമാനസംവാസകോ**തി അപാരാജികോ. **സമാനസീമായ**ന്തി ഏകസീമായം.

സത്ഥുകിച്ചം കാതും അസമത്ഥോതി യം സത്ഥാരാ കാതബ്ബകിച്ചം അനുസാസനാദി, തം കാതും അസമത്ഥോതി ഭഗവന്തം പച്ചക്ഖായ. **അഞ്ഞം തിത്ഥകര**ന്തി അഞ്ഞം സത്ഥാരം.

൨൮൦. അഭിജാതിആദിസു (അ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൨൭൭) പകമ്പനേന ദേവതൂപസങ്കമനാദിനാ ജാതചക്കവാളേന സമാനയോഗക്ഖേമം ദസസഹസ്സപരിമാണം ഠാനം **ജാതിഖേത്തം,** സരസേനേവ ആണാപവത്തിട്ഠാനം **ആണാഖേത്തം,** വിസയഭൂതം ഠാനം **വിസയഖേത്തം. ദസസഹസ്സീ ലോകധാതൂ**തി ഇമായ ലോകധാതുയാ സദ്ധിം ഇമം ലോകധാതും പരിവാരേത്വാ ഠിതാ ദസസഹസ്സീ ലോകധാതു. തത്തകാനംയേവ ജാതിഖേത്തഭാവോ ധമ്മതാവസേന വേദിതബ്ബോ. ‘‘പരിഗ്ഗഹവസേനാ’’തി കേചി. ‘‘സബ്ബേസമ്പി ബുദ്ധാനം തത്തകം ഏവ ജാതിഖേത്തം തന്നിവാസീനംയേവ ച ദേവതാനം ധമ്മാഭിസമയോ’’തി ച

വദന്തി. മാതുകുച്ഛിഓക്കമനകാലാദീനം ഛന്നം ഏവ ഗഹണം നിദസ്സനമത്തം മഹാഭിനീഹാരാദികാലേപി തസ്സ പകമ്പനസ്സ ലബ്ഭമാനതോ. **ആണാഖേത്തം നാമ** യം ഏകജ്ഝം സംവട്ടതി ച വിവട്ടതി ച. **ആണാ വത്തതി** ആണായ തന്നിവാസീനം ദേവതാനം സിരസാ സമ്പടിച്ഛനേന, തഞ്ച ഖോ കേവലം ബുദ്ധാനം ആനുഭാവേനേവ, ന അധിപ്പായവസേന, അധിപ്പായവസേന പന ''യാവതാ വാ പന ആകങ്ഖേയ്യാ''തി (അം॰ നി॰ ൩.൮൧) വചനതോ തതോ പരമ്പി ആണാ പവത്തേയ്യ.

ന ഉപ്പജ്ജന്തീതി പന അത്ഥീതി, ''ന മേ ആചരിയോ അത്ഥി, സദിസോ മേ ന വിജ്ജതീ''തിആദിം (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൫; ൨.൩൪൧; മഹാവ॰ ൧൧; കഥാ॰ ൪൦൫; മി॰ പ॰ ൪.൫.൧൧) ഇമിസ്സം ലോകധാതുയം ഠത്വാ വദന്തേന ഭഗവതാ, ''കിം പനാവുസോ സാരിപുത്ത, അത്ഥേതരഹി അഞ്ഞേ സമണാ വാ ബ്രാഹ്മണാ വാ ഭഗവതാ സമസമാ സമ്ബോധിയന്തി, ഏവം പുട്ഠോ അഹം, ഭന്തേ, നോതി വദേയ്യ''ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൬൧), വത്വാ തസ്സ കാരണം ദസ്സേതും, ''അട്ഠാനമേതം അനവകാസോ, യം ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ ദ്വേ അരഹന്തോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ''തി ഇമം സുത്തം (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൬൧; മി॰ പ॰ ൫.൧.൧) ദസ്സേന്തേന ധമ്മസേനാപതിനാ ച ബുദ്ധഖേത്തഭൂതം ഇമം ലോകധാതും ഠപേത്വാ അഞ്ഞത്ഥ അനുപ്പത്തി വുത്താ ഹോതീതി അധിപ്പായോ.

ഏകതോതി സഹ, ഏകസ്മിം കാലേതി അത്ഥോ. സോ പന കാലോ കഥം പരിച്ഛിന്നോതി ചരിമഭവേ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണതോ പട്ഠായ യാവ ധാതുപരിനിബ്ബാനാതി ദസ്സേന്തോ **''തത്ഥാ''**തിആദിമാഹ. **നിസിന്നകാലതോ പട്ഠായാ**തി പടിലോമക്കമേന വദതി. **പരിനിബ്ബാനതോ പട്ഠായാ**തി അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബാനതോ പട്ഠായ. **ഏത്ഥന്തരേ**തി ചരിമഭവേ ബോധിസത്തസ്സ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണം ധാതുപരിനിബ്ബാനന്തി ഏതേസം അന്തരേ.

അഞ്ഞസ്സ ബുദ്ധസ്സ ഉപ്പത്തി ന നിവാരിതാ, തത്ഥ കാരണം ദസ്സേതും **''തീണി ഹീ''**തിആദി വുത്തം. പടിപത്തിഅന്തരധാനേന ഹി സാസനസ്സ ഓസക്കിതത്താ അപരസ്സ ബുദ്ധസ്സ ഉപ്പത്തി ലദ്ധാവസരാ ഹോതി. **പടിപദാ**തി പടിവേധാവഹാ പുബ്ബഭാഗപടിപദാ. **''പരിയത്തി പമാണ''**ന്തി വത്വാ തമത്ഥം ബോധിസത്തം നിദസ്സനം കത്വാ ദസ്സേതും, **''യഥാ''**തിആദി വുത്തം തയിദം ഹീനം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. നിയ്യാനികധമ്മസ്സ ഠിതിഞ്ഹി ദസ്സേന്തോ അനിയ്യാനികധമ്മം നിദസ്സേതി.

മാതികായ അന്തരഹിതായാതി, ''യോ പന ഭിക്ഖൂ''തിആദിനയപ്പത്താ സിക്ഖാപദപാളി മാതികാ, തായ അന്തരഹിതായ നിദാനുദ്ദേസസങ്ഖാതേ പാതിമോക്ഖുദ്ദേസേ പബ്ബജ്ജായുപസമ്പദാകമ്മേസു ച സാസനം തിട്ഠതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ പാതിമോക്ഖേ ധരന്തേയേവ പബ്ബജ്ജാ ഉപസമ്പദാ ച, ഏവം സതി തദുഭയം പാതിമോക്ഖേ അന്തോഗധം തദുഭയാഭാവേ പാതിമോക്ഖാഭാവതോ, തസ്മാ തയിദം തയം സാസനസ്സ ഠിതിഹേതൂതി ആഹ - **''പാതിമോക്ഖപബ്ബജ്ജാഉപസമ്പദാസു ഠിതാസു സാസനം തിട്ഠതീ''**തി. യസ്മാ വാ ഉപസമ്പദാധീനം പാതിമോക്ഖം, ഉപസമ്പദാ ച പബ്ബജ്ജാധീനാ, തസ്മാ പാതിമോക്ഖേ സിദ്ധേ, സിദ്ധാസു പബ്ബജ്ജാഉപസമ്പദാസു ച സാസനം തിട്ഠതി. പച്ഛിമപടിവേധതോ ഹി പരം പടിവേധസാസനം, പച്ഛിമസീലതോ ച പരം പടിപത്തിസാസനം വിനട്ഠം നാമ ഹോതി. **ഓസക്കിതം നാമാ**തി

പച്ഛിമകപടിവേധസീലഭേദദ്വയം ഏകതോ കത്വാ തതോ പരം വിനട്ഠം നാമ ഹോതീതി അത്ഥോ.

തേന കാമം ‘‘സാസനട്ഠിതിയാ പരിയത്തി പമാണ’’ന്തി വുത്തം, പരിയത്തി പന പടിപത്തിഹേതുകാതി പടിപത്തിയാ അസതി അപ്പതിട്ഠാ ഹോതി, തസ്മാ പടിപത്തിഅന്തരധാനം സാസനോസക്കനസ്സ വിസേസകാരണന്തി ദസ്സേത്വാ തയിദം സാസനോസക്കനം ധാതുപരിനിബ്ബാനോസാനന്തി ദസ്സേതും, **‘‘തീണി പരിനിബ്ബാനാനീ’’**തി വുത്തം.

കാരുഞ്ഞന്തി പരിദേവനകാരുഞ്ഞം. ജമ്ബുദീപേ ദീപന്തരേസു ദേവനാഗബ്രഹ്മലോകേസു ച വിപ്പകിരിത്വാ ഠിതാനം ധാതൂനം മഹാബോധിപല്ലങ്കേ ഏകജ്ഝം സന്നിപതനം, രസ്മിവിസ്സജ്ജനം, തത്ഥ തേജോധാതുയാ ഉട്ഠാനം, ഏകജാലീഭാവോ ചാതി സബ്ബമേതം സത്ഥു അധിട്ഠാനവസേനേവ വേദിതബ്ബം.

അനച്ഛരിയത്താതി ദ്വീസുപി ഉപ്പജ്ജമാനേസു അച്ഛരിയത്താഭാവദോസതോതി അത്ഥോ. ബുദ്ധാ നാമ മജ്ഝേ ഭിന്നം സുവണ്ണം വിയ ഏകസദിസാതി തേസം ദേസനാപി ഏകരസാ ഏവാതി ആഹ - **‘‘ദേസനായ ച വിസേസാഭാവതോ’’**തി. ഏതേനപി അനച്ഛരിയത്തമേവ സാധേതി. **വിവാദഭാവതോ**തി ഏതേന വിവാദാഭാവത്ഥം ദ്വേ ഏകതോ ന ഉപ്പജ്ജന്തീതി ദസ്സേതി.

തത്ഥാതി മിലിന്ദപഞ്ഹേ. ഏകം ബുദ്ധം ധാരേതീതി **ഏകബുദ്ധധാരണീ**. ഏതേന ഏവം സഭാവാ ഏതേ ബുദ്ധഗുണാ, യേന ദുതിയബുദ്ധഗുണേ ധാരേതും അസമത്ഥാ അയം ലോകധാതൂതി ദസ്സേതി. പച്ചയവിസേസനിപ്ഫന്നാനഞ്ഹി ഗുണധമ്മാനം ഭാരിയോ വിസേസോ ന സക്കാ ധാരേതുന്തി, **‘‘ന ധാരേയ്യാ’’**തി വത്വാ തമേവ അധാരണം പരിയായന്തരേനപി പകാസേന്തോ **‘‘ചലേയ്യാ’’**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ചലേയ്യാ**തി പരിപ്ഫന്ദേയ്യ. **കമ്പേയ്യാ**തി പവേധേയ്യ. **നമേയ്യാ**തി ഏകപസ്സേന നമേയ്യ. **ഓനമേയ്യാ**തി ഓസീദേയ്യ. **വിനമേയ്യാ**തി വിവിധം ഇതോചിതോ ച നമേയ്യ. **വികിരേയ്യാ**തി വാതേന ഥുസമുട്ഠി വിയ വിപ്പകിരേയ്യ. **വിധമേയ്യാ**തി വിനസ്സേയ്യ. **വിദ്ധംസേയ്യാ**തി സബ്ബസോ വിദ്ധസ്താ ഭവേയ്യ. തഥാഭൂതാ ച കത്ഥചി ന തിട്ഠേയ്യാതി ആഹ **‘‘ന ഠാനമുപഗച്ഛേയ്യാ’’**തി.

ഇദാനി തത്ഥ നിദസ്സനം ദസ്സേന്തോ, **‘‘യഥാ, മഹാരാജാ’’**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സമുപാദികാ**തി സമം ഉദ്ധം പജ്ജതി പവത്തതീതി സമുപാദികാ, ഉദകസ്സ ഉപരി സമം ഗാമിനീതി അത്ഥോ. **വണ്ണേനാ**തി സണ്ഠാനേന. **പമാണേനാ**തി ആരോഹേന . **കിസഥൂലേനാ**തി കിസഥൂലഭാവേന, പരിണാഹേനാതി അത്ഥോ.

ഛാദേന്തന്തി രോചേന്തം രുചിം ഉപ്പാദേന്തം. **തന്ദീകതോ**തി തേന ഭോജനേന തന്ദീഭൂതോ. **അനോനമിതദണ്ഡജാതോ**തി യാവദത്ഥം ഭോജനേന ഓനമിതും അസക്കുണേയ്യതായ അനോനമിതദണ്ഡോ വിയ ജാതോ. **സകിം ഭുത്തോ വമേയ്യാ**തി ഏകമ്പി ആലോപം അജ്ഝോഹരിത്വാ വമേയ്യാതി അത്ഥോ.

അതിധമ്മഭാരേന പഥവീ ചലതീതി ധമ്മേന നാമ പഥവീ തിട്ഠേയ്യ. സാ കിം തേനേവ ചലതി വിനസ്സതീതി അധിപ്പായേന പുച്ഛതി. പുന ഥേരോ ‘‘രതനം നാമ ലോകേ കുടുമ്ബം സന്ധാരേന്തം അഭിമതഞ്ച ലോകേന അത്തനോ

ഗരുസഭാവതായ സകടഭങ്ഗസ്സ കാരണം അതിഭാരഭൂതം ദിട്ഠം. ഏവംധമ്മോ ച ഹിതസുഖവിസേസേഹി തംസമങ്ഗിനം ധാരേന്തോ അഭിമതോ ച വിഞ്ഞൂനം ഗമ്ഭീരപ്പമേയ്യഭാവേന ഗരുസഭാവത്താ അതിഭാരഭൂതോ പഥവീചലനസ്സ കാരണം ഹോതീ"തി ദസ്സേന്തോ, **"ഇധ, മഹാരാജ, ദ്വേ സകടാ"**തിആദിമാഹ. ഏതേനേവ തഥാഗതസ്സ മാതുകുച്ഛിഓക്കമനാദികാലേ പഥവീകമ്പനകാരണം സംവണ്ണിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ഏകസകടതോ രതന**ന്തി ഏകസ്മാ, ഏകസ്സ വാ സകടസ്സ രതനം, തസ്മാ സകടതോ ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ.

ഓസാരിതന്തി ഉച്ചാരിതം, വുത്തന്തി അത്ഥോ. **അഗ്ഗോ**തി സബ്ബസത്തേഹി അഗ്ഗോ.

സഭാവപകതീതി സഭാവഭൂതാ അകിത്തിമാ പകതി. **കാരണമഹന്തതായാ**തി മഹന്തേഹി ബുദ്ധകാരകധമ്മേഹി പാരമിതാസങ്ഖാതേഹി കാരണേഹി ബുദ്ധഗുണാനം നിബ്ബത്തിതോതി വുത്തം ഹോതി. പഥവിആദീനി മഹന്താനി വത്ഥൂനി, മഹന്താ ച സക്കഭാവാദയോ അത്തനോ അത്തനോ വിസയേ ഏകേകാ ഏവ, സമ്മാസമ്ബുദ്ധോപി മഹന്തോ അത്തനോ വിസയേ ഏകോവ, കോ ച തസ്സ വിസയോ? ബുദ്ധഭൂമി, യാവതകം വാ ഞേയ്യം. ഏവം "ആകാസോ വിയ അനന്തവിസയോ ഭഗവാ ഏകോവ ഹോതീ"തി വദന്തോ പരചക്കവാളേസു ദുതിയസ്സ ബുദ്ധസ്സ അഭാവം ദസ്സേതി.

ഇമിനാവ പദേനാതി "ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ"തി ഇമിനാ ഏവ പദേന. **ദസചക്കവാളസഹസ്സാനി ഗഹിതാനി** ജാതിഖേത്തത്താ. **ഏകചക്കവാളേനേവാ**തി ഇമിനാ ഏകചക്കവാളേനേവ. യഥാ - **"ഇമസ്മിംയേവ ചക്കവാളേ ഉപ്പജ്ജന്തീ"**തി വുത്തേ ഇമസ്മിമ്പി ചക്കവാളേ ജമ്ബുദീപേയേവ, തത്ഥപി മജ്ഝിമപദേസേ ഏവാതി പരിച്ഛിന്ദിതും വട്ടതി; ഏവം "ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ"തി ജാതിഖേത്തേ അധിപ്പേതേപി ഇമിനാവ ചക്കവാളേന പരിച്ഛിന്ദിതും വട്ടതി.

വിവാദൂപച്ഛേദതോതി വിവാദൂപച്ഛേദകാരണാ. ദ്വീസു ഉപ്പന്നേസു യോ വിവാദോ ഭവേയ്യ, തസ്സ അനുപ്പാദോയേവേത്ഥ വിവാദുപച്ഛേദോ. **ഏകസ്മിം ദീപേ**തിആദിനാ ദീപന്തരേപി ഏകജ്ഝം ന ഉപ്പജ്ജന്തി, പഗേവ ഏകദീപേതി ദസ്സേതി. **സോ പരിഹായേഥാ**തി ചക്കവാളസ്സ പദേസേ ഏവ വത്തിതബ്ബത്താ പരിഹായേയ്യ.

൧൩൦. **മനുസ്സത്ത**ന്തി മനുസ്സഭാവോ തസ്സേവ പബ്ബജ്ജാദിഗുണസമ്പത്തിആദീനം യോഗ്ഗഭാവതോ. **ലിങ്ഗസമ്പത്തീ**തി പുരിസഭാവോ. **ഹേതൂ**തി മനോവചീപണിധാനപുബ്ബികാ ഹേതുസമ്പദാ. **സത്ഥാരദസ്സന**ന്തി സത്ഥുസമ്മുഖീഭാവോ. **പബ്ബജ്ജാ**തി കമ്മകിരിയവാദീസു താപസേസു, ഭിക്ഖൂസു വാ പബ്ബജ്ജാ. **ഗുണസമ്പത്തീ**തി അഭിഞ്ഞാദിഗുണസമ്പദാ. **അധികാരോ**തി ബുദ്ധം ഉദ്ദിസ്സ അധികോ സക്കാരോ. **ഛന്ദതാ**തി സമ്മാസമ്ബോധിം ഉദ്ദിസ്സ സാതിസയോ കത്തുകമ്യതാകുസലച്ഛന്ദോ. **അട്ഠധമ്മസമോധാനാ**തി ഏതേസം അട്ഠന്നം ധമ്മാനം സമായോഗേന. **അഭിനീഹാരോ**തി കായപണിധാനം. **സമിജ്ഝതീ**തി നിപ്ഫജ്ജതീതി അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന പരമത്ഥദീപനിയാ **ചരിയാപിടകവണ്ണനായ** (ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പകിണ്ണകകഥാ) വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

സബ്ബാകാരപരിപൂരമേവാതി പരിപുണ്ണലക്ഖണതായ സത്തുസ്സദാദീഹി സബ്ബാകാരേഹി സമ്പന്നമേവ. ന ഹി ഇത്ഥിയാ കോസോഹിതവത്ഥഗുയ്ഹതാ സമ്ഭവതി, ദുതിയപകതി ച നാമ പഠമപകതിതോ നിഹീനാ ഏവ. തേനേവാഹ അനന്തരവാരേ **"യസ്മാ"**തിആദി.

ഇധ പുരിസസ്സ തത്ഥ നിബ്ബത്തനതോതി ഇമസ്മിം മനുസ്സലോകേ പുരിസഭൂതസ്സ തത്ഥ ബ്രഹ്മലോകേ ബ്രഹ്മത്തഭാവേന നിബ്ബത്തനതോ. തേന അസതിപി പുരിസലിങ്ഗേ പുരിസാകാരാ ബ്രഹ്മാനോ ഹോന്തീതി ദസ്സേതി. തംയേവ ഹി പുരിസാകാരം സന്ധായ വുത്തം - **"യം പുരിസോ ബ്രഹ്മത്തം കരേയ്യാ"**തി. തേനേവാഹ **"സമാനേപീ"**തിആദി. യദി ഏവം ഇത്ഥിയോ ബ്രഹ്മലോകേ ന ഉപ്പജ്ജന്തീതി ആഹ **"ബ്രഹ്മത്ത"**ന്തിആദി.

൧൩൧. **കായദുച്ചരിതസ്സാ**തിആദിപാളിയാ കമ്മനിയാമോ നാമ കഥിതോ. സമഞ്ജനം സമങ്ഗോ, സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **സമങ്ഗീ,** സമന്നാഗതോ. സമഞ്ജനസീലോ വാ **സമങ്ഗീ**. പുബ്ബഭാഗേ **ആയൂഹനസമങ്ഗിതാ,** സന്നിട്ഠാപകചേതനാവസേന **ചേതനാസമങ്ഗിതാ**. ചേതനാസന്തതിവസേന വാ **ആയൂഹനസമങ്ഗിതാ,** തംതംചേതനാഖണവസേന **ചേതനാസമങ്ഗിതാ**. കതൂപചിതസ്സ അവിപക്കവിപാകസ്സ കമ്മസ്സ വസേന **കമ്മസമങ്ഗിതാ,** കമ്മേ പന വിപച്ചിതും ആരദ്ധേ വിപാകപ്പവത്തിവസേന **വിപാകസമങ്ഗിതാ**. കമ്മാദീനം ഉപട്ഠാനകാലവസേന **ഉപട്ഠാനസമങ്ഗിതാ. കുസലാകുസലകമ്മായൂഹനക്ഖണേ**തി കുസലകമ്മസ്സ ച അകുസലകമ്മസ്സ ച സമീഹനക്ഖണേ. **തഥാ**തി ഇമിനാ കുസലാകുസലകമ്മപദം ആകഡ്ഢതി. യഥാ കതം കമ്മം ഫലദാനസമത്ഥം ഹോതി, തഥാ കതം **ഉപചിതം. വിപാകാരഹ**ന്തി ദുതിയഭവാദീസു വിപച്ചനാരഹം. ഉപ്പജ്ജമാനാനം ഉപപത്തിനിമിത്തം ഉപട്ഠാതീതി യോജനാ. **ചലതീ**തി പരിവത്തതി. ഏകേന ഹി കമ്മുനാ തജ്ജേ നിമിത്തേ ഉപട്ഠാപിതേ പച്ചയവിസേസവസേന തതോ അഞ്ഞേന കമ്മുനാ അഞ്ഞസ്സ നിമിത്തസ്സ ഉപട്ഠാനം പരിവത്തനം.

സുനഖജീവികോതി സുനഖേഹി ജീവനസീലോ. **തലസന്ഥരണപൂജ**ന്തി ഭൂമിതലസ്സ പുപ്ഫേഹി സന്ഥരണപൂജം. **ആയൂഹനചേതനാകമ്മസമങ്ഗിതാവസേനാ**തി കായദുച്ചരിതസ്സ അപരാപരം ആയൂഹനേന സന്നിട്ഠാപകചേതനായ തസ്സേവ പകപ്പനേ കമ്മക്ഖയകരഞാണേന അഖേപിതത്താ യഥൂപചിതകമ്മുനാ ച സമങ്ഗിഭാവസ്സ വസേന.

൧൩൨. **ഏവം സസ്സിരിക**ന്തി വുത്തപ്പകാരേന അനേകധാതുവിഭജനാദിനാ നാനാനയവിചിത്തതായ പരമനിപുണഗമ്ഭീരതായ ച അത്ഥതോ ബ്യഞ്ജനതോ ച സസോഭം കത്വാ.

നം ധാരേഹീതി ഏത്ഥ **ന**ന്തി നിപാതമത്തം. ധാതുആദിവസേന പരിവട്ടീയന്തി അത്ഥാ ഏതേഹീതി പരിവട്ടാ, ദേസനാഭേദാ. ചത്താരോ പരിവട്ടാ ഏതസ്സ, ഏതസ്മിം വാതി **ചതുപരിവട്ടോ,** ധമ്മപരിയായോ. ധമ്മോ ച സോ പരിയത്തിഭാവതോ യഥാവുത്തേനത്ഥേന ആദാസോതി **ധമ്മാദാസോ**. ഉപട്ഠാനട്ഠേന യഥാധമ്മാനം ആദാസോതിപി **ധമ്മാദാസോ**. യഥാ ഹി ആദാസേന സത്താനം മുഖേ മലദോസഹരണം, ഏവം ഇമിനാപി സുത്തേന യോഗീനം മുഖേ മലദോസഹരണം. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ഇമിനാ സുത്തേന

കിലേസേ മദ്ദിത്വാ സമഥാധിഗമേന യോഗിനോ ജയപ്പത്താ; തസ്മാ അമതപുരപ്പവേസനേ ഉഗ്ഘോസനമഹാഭേരിതായ ച **അമതദുന്ദുഭി. ഇധ വുത്തന്തി** ഇമസ്മിം സുത്തേ വുത്തം. **അനുത്തരോ സങ്ഗാമവിജയോതി** അനുത്തരഭാവതോ കിലേസസങ്ഗാമവിജയോ, ''വിജേതി ഏതേനാ''തി കത്വാ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ബഹുധാതുകസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൬. ഇസിഗിലിസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൩. സമഞ്ഞായതി ഏതായാതി **സമഞ്ഞാ,** നാമന്തി അത്ഥോ. അയമയം നാമാതി പഞ്ഞാപേന്തി ഏതായ, തഥാപഞ്ഞാപനമത്തന്തി വാ **പഞ്ഞത്തി,** നാമമേവ. തേനാഹ **''പുരിമപദസ്സേവ വേവചന''**ന്തി. **സേസേസുപീ**തി ''പണ്ഡവസ്സ പബ്ബതസ്സാ''തിആദീസു തീസു വാരേസുപി.

സമുട്ഠാനം താവ സുത്തസ്സ കഥേത്വാ അത്ഥസംവണ്ണനം കാതും **''തദാ കിരാ''**തിആദി വുത്തം. **ന പബ്ബതേഹി അത്ഥോതി** ന ഭഗവതോ പബ്ബതേഹി കഥിതേഹി അത്ഥോ അത്ഥി. **ഇസിഗിലിഭാവോതി** ഇസിഗിലിനാമതാ. **ഇതീ**തി ഇമിനാ കാരണേന, ഇമം അട്ഠുപ്പത്തിം അവേക്ഖന്തോതി അത്ഥോ.

ചേതിയഗബ്ഭേതി ചേതിയഘരേ ചേതിയസ്സ അബ്ഭന്തരേ. **യമകമഹാദ്വാരന്തി** യമകകവാടയുത്തം മഹന്തം ദ്വാരം. **ദ്വേധാ കത്വാതി** പബ്ബതസ്സ അബ്ഭന്തരേ മണ്ഡപസങ്ഖേപേന ലേണം നിമ്മിനിത്വാ ദ്വേധാ കത്വാ തദാ തേ തത്ഥ വസിംസു.

വസിതകാലഞ്ച കഥേന്തോ തേസം മാതുയാ യാവ തതിയഭവതോ പട്ഠായ സമുദാഗമം ദസ്സേതും, **''അതീതേ കിരാ''**തിആദി വുത്തം. **പത്ഥേസീതി** തസ്സാ കിര ഖേത്തകുടിയാ വീഹയോ ഭജ്ജന്തിയാ തത്ഥ മഹാകരഞ്ജപുപ്ഫപ്പമാണാ മഹന്താ മനോഹരാ പഞ്ചസതമത്താ ലാജാ ജായിംസു. സാ താ ഗഹേത്വാ മഹന്തേ പദുമിനിപത്തേ ഠപേസി. തസ്മിഞ്ച സമയേ ഏകോ പച്ചേകബുദ്ധോ തസ്സാ അനുഗ്ഗഹത്ഥം അവിദൂരേ ഖേത്തപാളിയാ ഗച്ഛതി. സാ തം ദിസ്വാ പസന്നമാനസാ സുപുപ്ഫിതം മഹന്തം ഏകം പദുമം ഗഹേത്വാ തത്ഥ ലാജേ പക്ഖിപിത്വാ പച്ചേകബുദ്ധം ഉപസങ്കമിത്വാ പഞ്ചപതിട്ഠിതേന വന്ദിത്വാ, ''ഇമസ്സ, ഭന്തേ, പുഞ്ഞസ്സ ആനുഭാവേന ആനുഭാവസമ്പന്നേ പഞ്ചസതപുത്തേ ലഭേയ്യ''ന്തി പഞ്ച പുത്തസതാനി പത്ഥേസി. **തസ്മിംയേവ ഖണേതി** യദാ സാ യഥാവുത്തം പത്ഥനം പട്ഠപേസി; തസ്മിംയേവ ഖണേ പഞ്ചസതാ മിഗലുദ്ദകാ സമ്ഭതസമ്ഭാരാ പരിപക്കപച്ചേകബോധിഞാണാ തസ്സേവ പച്ചേകബുദ്ധസ്സ മധുരമംസം ദത്വാ, ''ഏതിസ്സാ പുത്താ ഭവേയ്യാമാ''തി പത്ഥയിംസു. അതീതാസു അനേകജാതീസു തസ്സാ പുത്തഭാവേന ആഗതത്താ തഥാ തേസം അഹോസീതി വദന്തി. **പാദുദ്ധാരേതി** പാദുദ്ധാരേ പാദുദ്ധാരേ. പാദുദ്ധാരസീസേന ചേത്ഥ നിക്ഖിപനം ആഹ.

ഗബ്ഭമലം നിസ്സായാതി ബഹി നിക്ഖന്തം ഗബ്ഭമലം നിസ്സയം കത്വാ സംസേദജഭാവേന നിബ്ബത്താ . ഓപപാതികഭാവേനാതി കേചി. **ഖയവയം പട്ഠപേത്വാതി** വിപസ്സനം ആരഭിത്വാ. **വിപസ്സനാതി** അനിച്ചാനുപസ്സനാപുബ്ബികാ സപ്പച്ചയനാമരൂപദസ്സനപുബ്ബികാ ച, സങ്ഖാരേ

സമ്മസന്തസ്സ അനിച്ചലക്ഖണേ ദിട്ഠേ, “യദനിച്ചം തം ദുക്ഖം, യം ദുക്ഖം തദനത്താ”തി സേസലക്ഖണാനി സുവിഞ്ഞേയ്യാനേവ ഹോന്തി. **പച്ചേകബോധിഞാണം നിബ്ബത്തയിംസൂ**തി ദ്വേ അസങ്ഖ്യേയ്യാനി കപ്പാനം സതസഹസ്സഞ്ച പച്ചേകബോധിപാരമിതായ പരിനിപ്ഫന്നത്താ ഞാണസ്സ പരിപാകത്താ വുത്തനയേന സയമേവ വിപസ്സനം പവത്തേത്വാ മത്ഥകം പാപേത്വാ പച്ചേകബോധിഞാണം അധിഗച്ഛിംസു. സബ്ബേപി തേ തംയേവ ഗാഥം അഭാസിംസൂതി ആഹ - **“അയം തേസം ബ്യാകരണഗാഥാ അഹോസീ”**തി.

സരോരുഹന്തി സരസി ജാതം. **പദുമപലാസപത്തജ**ന്തി ഖുദ്ദകമഹന്തേഹി കമലദലേഹി സഹജാതം. ഖുദ്ദകമഹന്തകമലദലസങ്ഖാതാനി വാ പദുമപലാസപത്താനി ഏത്ഥ സന്തീതി പദുമപലാസപത്തം, പദുമഗച്ഛം. തത്ഥ ജാതന്തി **പദുമപലാസപത്തജം. സുപുപ്ഫിത**ന്തി സുട്ഠു പുപ്ഫിതം സമ്മാ വികസിതം. **ഭമരഗണാനുചിണ്ണ**ന്തി ഭമരഗണേഹി അനുകുലഞ്ചേവ അനുപരിബ്ഭമിതഞ്ച. **അനിച്ചതായുപഗത**ന്തി ഖണേ ഖണേ വണ്ണഭേദാദിവസേന അനിച്ചതായ ഉപഗതം. **വിദിത്വാ**തി വിപസ്സനാപഞ്ഞാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ ജാനിത്വാ. **ഏകോ ചരേ**തി തസ്മാ അഞ്ഞോപി മാദിസോ ഹോതുകാമോ ഏവം പടിപജ്ജിത്വാ ഏകോ ചരേ ഖഗ്ഗവിസാണകപ്പോതി.

൧൧൭. സതിസാരസീലസാരാദിസമന്നാഗമനേന സത്തേസു **സാരഭൂതാ**. സബ്ബസോ വട്ടദുക്ഖസ്സ വിഗതത്താ **നിദ്ദുക്ഖാ**. സമുച്ഛിന്നതണ്ഹതായ **നിത്തണ്ഹാ. മാനച്ഛിദോതി** ഥുതിവചനം.

ഏതേസം ഏകനാമകായേവാതി ഏതേസം ആഗതാനം പച്ചേകബുദ്ധാനം പാളിയം അനാഗതാ അഞ്ഞേ പച്ചേകബുദ്ധാ സമാനനാമകാ ഏവ. വുത്തമേവത്ഥം പാകടീകരണത്ഥം **“ഇമേസു ഹീ”**തിആദി വുത്തം. **വിസും വിസും അവത്വാ**തി പച്ചേകം സരൂപതോ അവത്വാ. **അഞ്ഞേ ചാ**തി അസാധാരണത്താ ആഹ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഇസിഗിലിസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൭. മഹാചത്താരീസകസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൬. ദോസേഹി ആരകാതി **അരിയം**. തേനാഹ **“നിദ്ദോസ”**ന്തി. സാ പന നിദ്ദോസതാ ലോകുത്തരഭാവേന സവിസേസാതി ആഹ **“ലോകുത്തര”**ന്തി. സമ്മാ സുന്ദരോ പസത്ഥോ നിയ്യാനികോ സമാധി **സമ്മാസമാധീ**തി ആഹ - **“സമ്മാസമാധിന്തി മഗ്ഗസമാധി”**ന്തി. ഉപനിസീദതി ഏത്ഥ ഫലം തപ്പടിബദ്ധവുത്തിതായാതി **ഉപനിസം,** കാരണന്തി ആഹ - **“സഉപനിസന്തി സപ്പച്ചയ”**ന്തി. പരികരോതി പരിവാരേതീതി **പരിക്ഖാരോ**തി ആഹ - **“സപരിക്ഖാരന്തി സപരിവാര”**ന്തി.

പരിവാരിതാതി സഹജാതാദിപച്ചയഭാവേന പരിവാരന്തേഹി വിയ ഉപഗതാ. **പുരേചാരികാ**തി വുട്ഠാനഗാമിനിഭാവനാ സഹജാതാദിപച്ചയവസേന പച്ചയത്താ പുരസ്സരാ. തേനാഹ - **“വിപസ്സനാസമ്മാദിട്ഠി ചാ”**തി. ഇദാനി താനി കിച്ചതോ ദസ്സേതും, **“വിപസ്സനാസമ്മാദിട്ഠീ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പരിവീമംസ**ഗ്ഗഹണം തത്ഥ തത്ഥ ചിത്തുപ്പാദേ വീമംസാധിപതേയ്യേന പവത്തിയാ സമ്മാദിട്ഠിയാ പുബ്ബങ്ഗമഭാവദസ്സനത്ഥം. തേനസ്സ മഗ്ഗസമാധിസ്സ

നാനാഖണികം പുബ്ബങ്ഗമഭാവം ദസ്സേതി. **വീമംസനപരിയോസാനേതി** തഥാപവത്തഅനുലോമഞാണസ്സ ഓസാനേ. **ഭൂമിലദ്ധം വട്ടം സമുഗ്ഘാടയമാനാതി** അത്തനോ സന്താനേ ദീഘരത്തം അനുസയിതം കിലേസവട്ടം സമുച്ഛിന്ദന്തി. **വൂപസമയമാനാതി** തസ്സേവ വേവചനം. **വൂപസമയമാനാതി** വാ തതോ ഏവ അവസിട്ഠമ്പി വട്ടം അപ്പവത്തികരണവസേന വൂപസമേന്തി. തേനേവാഹ - **"മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠി...പേ... ഉപ്പജ്ജതീ"**തി. **സാതി** സമ്മാദിട്ഠി. **ദുവിധാപീതി** യഥാവുത്താ ദുവിധാപി. **ഇധ അധിപ്പേതാ** വിപസ്സനാപഞ്ഞാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ കിച്ചസ്സ ദസ്സിതത്താ.

ലക്ഖണേ പടിവിജ്ഝമാനേ ലക്ഖണികോ ധമ്മോ പടിവിദ്ധോ ഹോതീതി ആഹ - **"മിച്ഛാദിട്ഠിം...പേ... ആരമ്മണതോ പജാനാതീ"**തി. വിപസ്സനാസമ്മാദിട്ഠിയമ്പി ഏസേവ നയോ. **കിച്ചതോതി** ഭാവനാകിച്ചതോ. സമ്മാദിട്ഠിയം തദധിഗതഅസമ്മോഹതായ **അസമ്മോഹതോ പജാനാതി. കിച്ചതോതി** പടിവേധകിച്ചതോ. തം പന സബ്ബഥാ അസമ്മുയ്ഹനമേവാതി ആഹ **"അസമ്മോഹതോ"**തി. **ഏവം പജാനനാതി** മിച്ഛാദിട്ഠി മിച്ഛാദിട്ഠീതി യാഥാവതോ അവബോധോ. **അസ്സാതി** തംസമങ്ഗിനോ പുഗ്ഗലസ്സ.

ദ്വായന്തി -കാരോ ദീഘം കത്വാ വുത്തോ. തേനാഹ **"ദ്വയം വദാമീ"**തി. ദ്വേ അവയവാ ഏതസ്സാതി ദ്വയം. തേനാഹ **"ദുവിധകോട്ഠാസം വദാമീ"**തി. പുഞ്ഞസ്സ ഏകോ ഭാഗോ സോ ഏവ പുഞ്ഞഭാഗികോ , ക-കാരസ്സ യ-കാരം കത്വാ ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന **"പുഞ്ഞഭാഗിയാ"**തി വുത്തം. **ഉപധിസങ്ഖാതസ്സാതി** ഖന്ധപബന്ധസങ്ഖാതസ്സ.

അമതദ്വാരന്തി അരിയമഗ്ഗം. **പഞ്ഞപേതീതി** നിയ്യാനാദിപകാരതോ പഞ്ഞപേതി. തേനാഹ **"വിഭജിത്വാ ദസ്സേതീ"**തി. തത്ഥ സമ്മോഹസ്സ വിദ്ധംസനേന അസമ്മോഹതോ ദസ്സേതി. **തസ്മിം അത്ഥേതി** അമതദ്വാരപഞ്ഞാപനേ അത്ഥേ. **ബോജ്ഝങ്ഗപ്പത്താതി** ബോജ്ഝങ്ഗഭാവപ്പത്താ. മഗ്ഗഭാവേന നിയ്യാനഭാവേന പവത്തിയാ മഗ്ഗപഞ്ഞായ അട്ഠന്നമ്പി സാധാരണത്താ സമുദായസ്സ ച അവയവോ അങ്ഗന്തി കത്വാ സേസധമ്മേ അങ്ഗികഭാവേന ദസ്സേന്തോ **"അരിയമഗ്ഗസ്സ അങ്ഗ"**ന്തി ആഹ. **സോ ഭിക്ഖൂതി** മിച്ഛാദിട്ഠിം "മിച്ഛാദിട്ഠീ"തി സമ്മാദിട്ഠിം "സമ്മാദിട്ഠീ"തി ജാനന്തോ ഭിക്ഖു. **പജഹനത്ഥായാതി** സമുച്ഛേദവസേന പജഹനായ. **പടിലാഭത്ഥായാതി** മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിയാ അധിഗമായ. **കുസലവായാമോതി** വിപസ്സനാസമ്പയുത്തോവ കോസല്ലസമ്ഭൂതോ വായാമോ. സരതീതി **സതോ,** തം പനസ്സ സരണം സതിസമങ്ഗിതായാതി ആഹ **"സതിയാ സമന്നാഗതോ"**തി. കാമഞ്ചേത്ഥ വിപസ്സനാസമ്മാദിട്ഠിം യഥാഭൂതാ സമ്മാവായാമസതിയോ സഹജാതാ ച പുരേജാതാ ച ഹുത്വാ പരിവാരേന്തി, "ഇതിയിമേ തയോ ധമ്മാ സമ്മാദിട്ഠിം അനുപരിധാവന്തി അനുപരിവത്തന്തീ"തി പന വചനതോ, "ഏത്ഥ ഹീ"തിആദിനാ മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിയാ ഏവ സേസധമ്മാനം യഥാരഹം സഹചരണഭാവേന പരിവാരണം യോജിതം. **സമ്മാസങ്കപ്പാദീനന്തി ആദി**-സദ്ദേന സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവാനം ഗഹണം ഇതരേസം പരിവാരഭാവേന ഗഹിതത്താ . ന ഹി സക്കാ തേ ഏവ പരിവാരേ പരിവാരവന്തേ ച കത്വാ വത്തും സങ്കരതോ സമ്മോഹജനനതോ ച. **തയോതി** സമ്മാദിട്ഠിവായാമസതിയോ **സഹജാതപരിവാരാവ ഹോന്തി** മഗ്ഗക്ഖണികാനം തേസം അധിപ്പേതത്താ വിപസ്സനാഖണവിരതീനം അസമ്ഭവതോ.

൧൩൭. തക്കനവസേന ലോകസിദ്ധേനാതി അധിപ്പായോ. "ഏവഞ്ചേവഞ്ച ഭവിതബ്ബ"ന്തി വിവിധം തക്കനം കൂപേ വിയ ഉദകസ്സ ആരമ്മണസ്സ ആകഡ്ഢനം വിതക്കനം **വിതക്കോ. സങ്കപ്പനവസേനാ**തി തം തം ആരമ്മണം ഗഹേത്വാ കപ്പനവസേന. തക്കനം കപ്പനന്തി ച അത്ഥതോ ഏകമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. **ഏകഗ്ഗോ**തി ഇമിനാ സമാധിനാ ലദ്ധുപകാരസ്സേവ വിതക്കസ്സ അപ്പനാപരിയായോ ഹോതീതി ദസ്സേതി. വിസേസേന വാ അപ്പനാ വിതക്കസ്സ വസേന ചിത്തം ആരമ്മണം അഭിരോപേതി, വിതക്കേ അസതി കഥന്തി ആഹ **"വിതക്കേ പനാ"**തിആദി. **അത്തനോയേവ ധമ്മതായ ചിത്തം ആരമ്മണം അഭിരുഹതീ**തി, ഏതേന ആരമ്മണധമ്മാനം ഗഹണം നാമ സഭാവസിദ്ധം, ന ധമ്മന്തരമപേക്ഖതി, വിതക്കോ പന പവത്തമാനോ ആരമ്മണാഭിനിരോപനവസേനേവ പവത്തതീതി ദസ്സേതി. ഏവം സന്തേപി സഭാവാവിതക്കചിത്തുപ്പാദതോ സവിതക്കചിത്തുപ്പാദസ്സ ആരമ്മണഗ്ഗഹണവിസേസോ വിതക്കേന ജാതോതി കത്വാ വിതക്കോ ചിത്തസ്സ ആരമ്മണഗ്ഗഹണേ വിസേസപച്ചയോതി പാകടോയമത്ഥോ. അപരേ പന ഭണന്തി - യഥാ കോചി രാജവല്ലഭം, തംസമ്ബന്ധിനം മിത്തം വാ നിസ്സായ രാജഗേഹം ആരോഹതി അനുപവിസതി, ഏവം വിതക്കം നിസ്സായ ചിത്തം ആരമ്മണം ആരോഹതി വിതക്കസ്സ ആരമ്മണാഭിനിരോപനസഭാവത്താ, അഞ്ഞേസം ധമ്മാനഞ്ച അവിതക്കസഭാവതോ. തേനാഹ ഭഗവാ - "ചേതസോ അഭിനിരോപനാ"തി (ധ॰ സ॰ ൭).

യദി ഏവം കഥം അവിതക്കചിത്തം ആരമ്മണം ആരോഹതീതി? വിതക്കബലേനേവ. യഥാ ഹി സോ പുരിസോ പരിചയേന തേന വിനാപി നിരാസങ്കോ രാജഗേഹം പവിസതി, ഏവം പരിചയേന വിതക്കേന വിനാപി അവിതക്കം ചിത്തം ആരമ്മണം ആരോഹതി. **പരിചയേനാ**തി ച സന്താനേ പവത്തവിതക്കഭാവനാസങ്ഖാതേന പരിചയേന. വിതക്കസ്സ ഹി സന്താനേ അഭിണ്ഹം പവത്തസ്സ വസേന ചിത്തസ്സ ആരമ്മണാഭിരുഹനം ചിരപരിചിതം; തേന തം കദാചി വിതക്കേന വിനാപി തഥേവ പവത്തതേവ; യഥാ ഞാണസഹഗതം ചിത്തം സമ്മസനവസേന ചിരപരിചിതം കദാചി ഞാണരഹിതമ്പി സമ്മസനവസേന പവത്തതി; യഥാ വാ കിലേസസഹിതം ഹുത്വാ പവത്തം സബ്ബസോ കിലേസരഹിതമ്പി പരിചയേന കിലേസവാസനാവസേന പവത്തതി, ഏവം സമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം.

വാചം സങ്ഖരോതീതി വാചം ഉപ്പാദേതി, വചീഘോസുപ്പത്തിയാ വിസേസപച്ചയോ ഹോതീതി അത്ഥോ. **ലോകിയവിതക്കോ** ദ്വത്തിംസചിത്തസഹഗതോ **വാചം സങ്ഖരോതി** വചീവിഞ്ഞത്തിജനനതോ. **വചീസങ്ഖാരോത്വേവ പനസ്സ നാമം ഹോതി** രുള്ഹിതോ, തംസമത്ഥതാനിരോധതോ വാ സമ്ഭവതോ പന സങ്ഖാരോതി. **"ലോകുത്തരസമ്മാസങ്കപ്പം പരിവാരേന്തീ"**തി വത്വാ തിവിധേ സമ്മാസങ്കപ്പേ കദാചി കതമം പരിവാരേന്തീതി? ചോദനം സന്ധായാഹ **"ഏത്ഥാ"**തിആദി. **നാനാചിത്തേസു ലബ്ഭന്തി** നാനാസമന്നാഹാരഹേതുകത്താ, പുബ്ബഭാഗേയേവ ച തേ ഉപ്പജ്ജന്തീതി. **തീണി നാമാനി ലഭതി** തിവിധസ്സാപി പടിപക്ഖസ്സ സമുച്ഛിന്ദനേന സാതിസയം തിണ്ണമ്പി കിച്ചകരണതോ. ഏസ നയോ സമ്മാവാചാദീസുപി.

൧൩൮. വിരമതി ഏതായാതി **വേരമണീ** വിരതി വുച്ചതി. സാ മുസാവാദതോ വിരമണസ്സ കാരണഭാവതോ ചേതനാപി വേരസ്സ മണനതോ വിനാസനതോ വിരതിപീതി ആഹ - **"വിരതിപി ചേതനാപി വട്ടതീ"**തി. **ആരകാ രമതീ**തി സമുച്ഛിന്നേഹി ദൂരതോ സമുസ്സാരേതി. **വിനാ തേഹി രമതീ**തി അച്ചന്തമേവ തേഹി വിനാ ഭവതി. **തതോ തതോ**തി ദിട്ഠേ അദിട്ഠവാദാദിതോ മുസാവാദാ. വിസേസതോ അനുപ്പത്തിധമ്മത്താ **പടിനിവത്താ ഹുത്വാ**.

൧൪൦. **തിവിധേന കുഹനവത്ഥുനാ**തി പച്ചയപടിസേവന-സാമന്തജപ്പന-ഇരിയാപഥപവത്തനസങ്ഖാതേന പാപിച്ഛതാ നിബ്ബത്തേന തിവിധേന കുഹനവത്ഥുനാ. **ഏതായ** കുഹനായ കരണഭൂതായ പച്ചയുപ്പാദനത്ഥം **നിമിത്തം** സീലം ഏതേസന്തി യോജനാ. അത്തവിസയലാഭഹേതു അക്കോസനഖുംസനവമ്ഭനാദിവസേന പിസനം ഘട്ടനം വിഹേഠനം **നിപ്പേസോ**. ഇതോ ലദ്ധം അഞ്ഞസ്സ, തതോ ലദ്ധം പരസ്സ ദത്വാ ഏവം ലാഭേന ലാഭം നിജിഗീംസതീതി **ലാഭേന ലാഭം നിജിഗീംസനാ. പാളിയം ആഗതോ** കുഹനാദിവസേന **മിച്ഛാആജീവോ**. കോ പന സോതി ആഹ **"ആജീവഹേതൂ"**തിആദി. **താസംയേവാ**തി അവധാരണം, ''ആജീവോ കുപ്പമാനോ കായവചീദ്വാരേസു ഏവ കുപ്പതീ''തി കത്വാ വുത്തം.

൧൪൧. സമ്മാ പസത്ഥാ സോഭനാ നിയ്യാനികാ ദിട്ഠി ഏതസ്സാതി **സമ്മാദിട്ഠി,** പുഗ്ഗലോ. തസ്സ പന യസ്മാ സമ്മാദിട്ഠി സച്ചാഭിസമയസ്സ നിബ്ബാനസച്ഛികിരിയായ അവസ്സയോ, തസ്മാ വുത്തം - **"മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിയം ഠിതസ്സാ"**തി. **പഹോതി**തി ഭവതി തായ സഹേവ ഉപ്പജ്ജതി പവത്തതി. പച്ചവേക്ഖണഞാണം യാഥാവതോ ജാനനട്ഠേന സമ്മാഞാണന്തി ഇധാധിപ്പേതം, തഞ്ച ഖോ മഗ്ഗസമാധിമ്ഹി ഠിതേ ഏവ ഹോതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും ആഹ - **"മഗ്ഗസമ്മാസമാധിമ്ഹി...പേ॰... സമ്മാഞാണം പഹോതീ"**തിആദി. ഇമിനാ കിം ദസ്സേതീതി? യഥാ മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിയം ഠിതോ പുഗ്ഗലോ, ''സമ്മാദിട്ഠീ''തി വുത്തോ, ഏവം മഗ്ഗഫലപച്ചവേക്ഖണഞാണേ ഠിതോ, ''സമ്മാഞാണോ''തി വുത്തോ, തസ്സ ച മഗ്ഗഫലസമ്മാസമാധിപവത്തിയാ പഹോതി സമ്മാഞാണസ്സ സമ്മാവിമുത്തിയാ പഹോതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി. ഫലസമാധി താവ പവത്തതു, മഗ്ഗസമാധി പന കഥന്തി? തമ്പി അകുപ്പഭാവതായ അച്ചന്തസമാധിഭാവതോ കിച്ചനിപ്ഫത്തിയാ പവത്തതേവാതി വത്തബ്ബതം ലഭതി. **ഠപേത്വാ അട്ഠഫലങ്ഗാനീ**തി ഫലഭൂതാനി സമ്മാദിട്ഠിആദീനി അട്ഠങ്ഗാനി, ''സമ്മാദിട്ഠിസ്സ സമ്മാസങ്കപ്പോ പഹോതീ''തിആദിനാ വിസും ഗഹിതത്താ ഠപേത്വാ. **സമ്മാഞാണം പച്ചവേക്ഖണം കത്വാ**തി പച്ചവേക്ഖണഞാണം സമ്മാഞാണം കത്വാ. **ഫലം കാതു**ന്തി ഫലധമ്മസഹചരിതതായ വിപാകസഭാവതായ ച ''ഫല''ന്തി ലദ്ധനാമേ ഫലസമ്പയുത്തധമ്മേ സമ്മാവിമുത്തിം കാതും വട്ടതീതി വുത്തം. തഥാ ച വുത്തം **സല്ലേഖസുത്തവണ്ണനായം** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൮൩) ''ഫലസമ്പയുത്താനി പന സമ്മാദിട്ഠിആദീനി അട്ഠങ്ഗാനി ഠപേത്വാ സേസധമ്മാ സമ്മാവിമുത്തീതി വേദിതബ്ബാ''തി.

൧൪൨. **നിജ്ജിണ്ണാ**തി നിജ്ജീരിതാ, വിദ്ധസ്താ വിനാസിതാതി അത്ഥോ. **ഫലം കഥിത**ന്തി ''സമ്മാദിട്ഠിസ്സ, ഭിക്ഖവേ, മിച്ഛാദിട്ഠി നിജ്ജിണ്ണാ ഹോതീ''തി ഇമിനാ വാരേന സാമഞ്ഞഫലം കഥിതന്തി വദന്തി, നിജ്ജീരണം പടിപ്പസ്സമ്ഭനന്തി അധിപ്പായോ. നിജ്ജീരണം പന സമുച്ഛിന്ദനന്തി കത്വാ,

മജ്ഝിമഭാണകാ…പേ॰… മഗ്ഗോ കഥിതോതി വദന്തി. ദസ്സനട്ഠേനാതി പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന ചതുന്നം സച്ചാനം പച്ചക്ഖതോ ദസ്സനട്ഠേന. **വിദിതകരണട്ഠേനാ**തി പച്ചക്ഖേന യഥാദിട്ഠാനം മഗ്ഗഫലാനം പാകടകരണട്ഠേന. **തദധിമുത്തട്ഠേനാ**തി തസ്മിം യഥാസച്ഛികതേ നിബ്ബാനേ അധിമുച്ചനഭാവേന.

കുസലപക്ഖാതി അനവജ്ജകോട്ഠാസാ. **മഹാവിപാകദാനേനാ**തി മഹതോ വിപുലസ്സ ലോകുത്തരസ്സ സുഖവിപാകസ്സ ചേവ കായികാദിദുക്ഖവിപാകസ്സ ച ദാനേന.

യഥാ മഹാവിപാകസ്സ ദാനേന മഹാചത്താരീസകം, തഥാ ബഹുതായപി മഹാചത്താരീസകോതി ദസ്സേതും, **"ഇമസ്മിഞ്ച പന സുത്തേ പഞ്ച സമ്മാദിട്ഠിയോ കഥിതാ"**തിആദി വുത്തം. ബഹുഅത്ഥോപി ഹി **മഹാ**-സദ്ദോ ഹോതി "മഹാജനോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ٢.൩൭). ഏത്ഥ ച "നത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദിനാ വത്ഥുഭേദേന ദസ മിച്ഛാദിട്ഠിധമ്മാ കഥിതാ, വത്ഥുഭേദേനേവ, "അത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദിനാ ദസ സമ്മാദിട്ഠിധമ്മാതി വീസതി ഹോതി. യഥാ "സമ്മാദിട്ഠിസ്സ, ഭിക്ഖവേ, സമ്മാസങ്കപ്പോ പഹോതീ"തിആദിനാ മഗ്ഗവസേന ദസ സമ്മത്തധമ്മാ, തപ്പടിപക്ഖഭൂതാ "മിച്ഛാദിട്ഠിസ്സ മിച്ഛാസങ്കപ്പോ പഹോതീ"തിആദിനാ അത്ഥതോ ദസ മിച്ഛത്തധമ്മാതി വീസതി, തഥാ ഫലവസേന തേസു ഏവം വീസതി. കഥം വാരേപി സമ്മാദിട്ഠിആദയോ ദസാതി വീസതി? ഏവമേതേ ദ്വേ ചത്താരീസകാനി പുരിമേന സദ്ധിം തയോ ചത്താരീസകാ വിഭാവിതാതി വേദിതബ്ബാ.

൧൮൩. പസംസിയസ്സ ഉജുവിപച്ചനീകം നിന്ദിയം പസംസന്തോപി അത്ഥതോ പസംസിയം നിന്ദന്തോ നാമ ഹോതി. പസംസിയസ്സ ഗുണപരിധംസനമുഖേനേവ ഹി നിന്ദിയസ്സ പസംസായ പവത്തനതോതി ആഹ - **"മിച്ഛാദിട്ഠിനാമായം സോഭനാതി വദന്തോപി സമ്മാദിട്ഠിം ഗരഹതി നാമാ"**തിആദി. **ഏവമാദീതി ആദി**സദ്ദേന "നത്ഥി ഹേതു നത്ഥി പച്ചയോ സത്താനം സംകിലേസായാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮; മ॰ നി॰ ٢.٢٢٧) ഏവമാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി; തസ്മാ **ഏവംവാദിനോ**തി ഏവം ഹേതു പടിക്ഖേപവാദിനോതി അത്ഥോ. **ഓക്കന്തനിയാമാ**തി ഓഗാള്ഹമിച്ഛത്തനിയാമാ. **ഏവരൂപം ലദ്ധിം ഗഹേത്വാ**തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം **ചൂളപുണ്ണമസുത്തവണ്ണനായം** വുത്തനയമേവ തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ഏദിസോ ഹി "ബുദ്ധാനമ്പി അതേകിച്ഛോ"തിആദി വുത്തസദിസോ.

അത്തനോ നിന്ദാഭയേനാതി "സമ്മാദിട്ഠിഞ്ച നാമേതേ ഗരഹന്തീ"ആദിനാ ഉപരി പരേഹി വത്തബ്ബനിന്ദാഭയേന. **ഘട്ടനഭയേനാ**തി തഥാ പരേസം ആസാദനാഭയേന. സഹധമ്മേന പരേന അത്തനോ ഉപരി കാതബ്ബനിഗ്ഗഹോ ഉപാരമ്ഭോ, ഗരഹതോ പരിത്താസോ ഉപാരമ്ഭഭയം, തം പന അത്ഥതോ ഉപവാദഭയം ഹോതീതി ആഹ **"ഉപവാദഭയേനാ"**തി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

മഹാചത്താരീസകസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൮. ആനാപാനസ്സതിസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൪. പുബ്ബേനാതി നിസ്സക്കേ കരണവചനം. "അപരം വിസേസ"ന്തി വുത്തത്താ വിസേസവിസയോ ച പുബ്ബസദ്ദോതി ആഹ - **"സീലപരിപൂരണാദിതോ പുബ്ബവിസേസതോ"**തി.

൧൪൫. ആരദ്ധോ യഥാനുസിട്ഠം പടിപത്തിയാ ആരാധിതോ. യദത്ഥായ സാസനേ പബ്ബജ്ജാ, വിസേസാപത്തി ച, തദേവേത്ഥ അപ്പത്തന്തി അധിപ്പേതം, തം ഝാനവിപസ്സനാനിമിത്തന്തി ആഹ - **"അപ്പത്തസ്സ അരഹത്തസ്സാ"**തി. **കോമുദീ**തി കുമുദവതീ. തദാ കിര കുമുദാനി സുപുപ്ഫിതാനി ഹോന്തി. തേനാഹ - **"കുമുദാനം അത്ഥിതായ കോമുദീ"**തി. കുമുദാനം സമൂഹോ, കുമുദാനി ഏവ വാ കോമുദാ, തേ ഏത്ഥ അത്ഥീതി **കോമുദീ**തി. **പവാരണസങ്ഗഹ**ന്തി മഹാപവാരണം അകത്വാ ആഗമനീയസങ്ഗഹണം.

ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സാതി ആരഭിതവിപസ്സനസ്സ, വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ ഉസ്സുക്കാപേത്വാ വിപസ്സിസ്സ. **ഭിക്ഖൂ ഇധ ഓസരിസ്സന്തി** വുത്ഥവസ്സാ പവാരിതപവാരണാ "ഭഗവന്തം വന്ദിസ്സാമ, കമ്മട്ഠാനം സോധേസ്സാമ, യഥാലദ്ധം വിസേസഞ്ച പവേദിസ്സാമാ"തി അജ്ഝാസയേന. **ഇമേ ഭിക്ഖൂ**തി ഇമേ തരുണസമഥവിപസ്സനാ ഭിക്ഖൂ. **വിസേസം നിബ്ബത്തേതും ന സക്ഖിസ്സന്തി** സേനാസനസപ്പായാദിഅലാഭേന. **അപലിബുദ്ധ**ന്തി അഞ്ഞേഹി അനുപദ്ദുതം. **സേനാസനം ഗഹേതും ന ലഭന്തി** അന്തോവസ്സഭാവതോ. **ഏകസ്സ ദിന്നോപി സബ്ബേസം ദിന്നോയേവ ഹോതി,** തസ്മാ സുതസുതട്ഠാനേയേവ ഏകമാസം വസിത്വാ ഓസരിംസു.

൧൪൬. അലന്തി യുത്തം, ഓപായികന്തി അത്ഥോ, "അലമേവ നിബ്ബിന്ദിതു"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൭൨; സം॰ നി॰ ൨.൧൨൪, ൧൨൮, ൧൩൪, ൧൪൩) വിയ. പുടബദ്ധം പരിഹരിത്വാ അസിതം **പുടോസം** അ-കാരസ്സ ഓ-കാരം കത്വാ. തേനാഹ **"പാഥേയ്യ"**ന്തി.

൧൪൭. വിപസ്സനാ കഥിതാതി അനിച്ചസഞ്ഞാമുഖേനേവ വിപസ്സനാഭാവനാ കഥിതാ. ന ഹി കേവലായ അനിച്ചാനുപസ്സനായ വിപസ്സനാകിച്ചം സമിജ്ഝതി. **ബഹൂ ഭിക്ഖൂ** തേ ച വിത്ഥാരരുചികാതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"തസ്മാ"**തിആദി.

൧൪൯. സബ്ബത്ഥാതി സബ്ബവാരേസു. "തസ്മാ തിഹ, ഭിക്ഖവേ, വേദനാനുപസ്സീ"തിആദീസുപി പീതിപടിസംവേദിതാദിവസേനേവ വേദനാനുപസ്സനായ വുത്തത്താ, **"സുഖവേദനം സന്ധായേതം വുത്ത"**ന്തി ആഹ. സതിപട്ഠാനഭാവനാമനസികാരതായ വുത്തം - **"സാധുകം മനസികാര"**ന്തി. **സഞ്ഞാനാമേന പഞ്ഞാ വുത്താ** തേസം പയോഗത്താ. **മനസികാരനാമേന വേദനാ വുത്താ,** ഭാവനായ പരിചിതത്താ ആരമ്മണസ്സ മനസികാരന്തി കത്വാ. **വിതക്കവിചാരേ ഠപേത്വാ**തി വുത്തം വചീസങ്ഖാരത്താ തേസം.

ഏവം സന്തേപീതി യദിപി മനസികാരപരിയാപന്നതായ "മനസികാരോ"തി വുത്തം, ഏവം സന്തേ വേദനാനുപസ്സനാഭാവോ ന യുജ്ജതി, അസ്സാസപസ്സാസാ ഹിസ്സ ആരമ്മണം. **വത്ഥു**ന്തി സുഖാദീനം വേദനാനം പവത്തിട്ഠാനഭൂതം വത്ഥും **ആരമ്മണം കത്വാ വേദനാവ വേദിയതി,** വേദനായ ഏകന്തഭാവദസ്സനേന തസ്സ വേദനാനുപസ്സനാഭാവോ യുജ്ജതി ഏവാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി. **ഏതസ്സ** അനുയോഗസ്സ.

ദീഘാകാരേഹീതി യേ സന്ധായ വുത്തം, തേ ദസ്സേന്തോ **"ആരമ്മണതോ അസമ്മോഹതോ ചാ"**തി ആഹ. **സപ്പീതികേ ദ്വേ ഝാനേ**തി പീതിസഹഗതാനി പഠമദുതിയജ്ഝാനാനി പടിപാടിയാ **സമാപജ്ജതി. സമാപത്തിക്ഖണേ**തി സമാപജ്ജനക്ഖണേ. **ഝാനപടിലാഭേനാ**തി ഝാനേന സമങ്ഗീഭാവേന. **ആരമ്മണതോ** ആരമ്മണമുഖേന തദാരമ്മണഝാനപരിയാപന്നാ **പീതി പടിസംവിദിതാ ഹോതി** ആരമ്മണസ്സ പടിസംവിദിതത്താ. യഥാ നാമ സപ്പപരിയേസനം ചരന്തേന തസ്സ ആസയേ പടിസംവിദിതേ സോപി പടിസംവിദിതോവ ഹോതി മന്താഗദബലേന തസ്സ ഗഹണസ്സ സുകരത്താ; ഏവം പീതിയാ ആസയഭൂതേ ആരമ്മണേ പടിസംവിദിതേ സാ പീതി പടിസംവിദിതാ ഏവ ഹോതി സലക്ഖണതോ സാമഞ്ഞലക്ഖണതോ ച തസ്സാ ഗഹണസ്സ സുകരത്താ. **വിപസ്സനാക്ഖണേ**തി വിപസ്സനാപഞ്ഞാപുബ്ബങ്ഗമായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ വിസേസതോ ദസ്സനക്ഖണേ. **ലക്ഖണപടിവേധാ**തി പീതിയാ സലക്ഖണസ്സ സാമഞ്ഞലക്ഖണസ്സ ച പടിവിജ്ഝനേന. യഞ്ഹി പീതിയാ വിസേസതോ സാമഞ്ഞതോ ച ലക്ഖണം, തസ്മിം വിദിതേ സാ യാഥാവതോ വിദിതാ ഹോതി. തേനാഹ - **"അസമ്മോഹതോ പീതി പടിസംവിദിതാ ഹോതീ"**തി.

ഇദാനി തമത്ഥം പാളിയാ വിഭാവേതും, **"വുത്തമ്പി ചേത"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ദീഘം അസ്സാസവസേനാ**തി ദീഘസ്സ അസ്സാസസ്സ ആരമ്മണഭൂതസ്സ വസേന. **ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതം അവിക്ഖേപം പജാനതോ**തി ഝാനപരിയാപന്നം അവിക്ഖേപോതി ലദ്ധനാമം ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതം തംസമ്പയുത്തായ പഞ്ഞായ പജാനതോ. യഥേവ ഹി ആരമ്മണമുഖേന പീതി പടിസംവിദിതാ ഹോതി, ഏവം തംസമ്പയുത്തധമ്മാപി ആരമ്മണമുഖേന പടിസംവിദിതാ ഏവ ഹോന്തി. **സതി ഉപട്ഠിതാ ഹോതീ**തി ദീഘം അസ്സാസവസേന ഝാനസമ്പയുത്താ സതി തസ്മിം ആരമ്മണേ ഉപട്ഠിതേ ആരമ്മണമുഖേന ഝാനേപി ഉപട്ഠിതാ ഏവ നാമ ഹോതി. **തായ സതിയാ**തി ഏവം ഉപട്ഠിതായ തായ സതിയാ യഥാവുത്തേന **തേന ഞാണേന** സുപ്പടിവിദിതത്താ ആരമ്മണസ്സ തസ്സ വസേന തദാരമ്മണാ **സാ പീതി പടിസംവിദിതാ ഹോതി. അവസേസപദാനിപീ**തി "ദീഘം പസ്സാസവസേനാ"തിആദിപദാനിപി.

ഏവം **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** വുത്തമത്ഥം ഇമസ്മിം സുത്തേ യോജേത്വാ ദസ്സേതും, **"ഇതീ"**തിആദി വുത്തം. ഇമിനാപി യോഗിനാ മനസികാരേന പടിലഭിതബ്ബതോ പടിലാഭോതി വുത്തം - **"ഝാനസമ്പയുത്തേ വേദനാസങ്ഖാതമനസികാരപടിലാഭേനാ"**തി.

അസ്സാസപസ്സാസനിമിത്തന്തി അസ്സാസപസ്സാസേ നിസ്സായ പടിലദ്ധപടിഭാഗനിമിത്തം ആരമ്മണം കിഞ്ചാപി കരോതി; സതിഞ്ച സമ്പജഞ്ഞഞ്ച ഉപട്ഠപേത്വാ പവത്തനതോ ആരമ്മണമുഖേന തദാരമ്മണസ്സ പടിസംവിദിതത്താ ചിത്തേ ചിത്താനുപസ്സീയേവ നാമേസ ഹോതി. ഏവം ചിത്താനുപസ്സനാപി സതിസമ്പജഞ്ഞബലേനേവ ഹോതീതി ആഹ **"ന ഹീ"**തിആദി. പജഹതി ഏതേന, സയം വാ പജഹതീതി **പഹാനം,** ഞാണം. **ദോമനസ്സവസേന ബ്യാപാദനീവരണം ദസ്സിതം** തദേകട്ഠഭാവതോ. **തസ്സാ**തി നീവരണപബ്ബസ്സ. **പഹാനകരഞാണ**ന്തി പജഹനഞാണം. **വിപസ്സനാപരമ്പര**ന്തി പടിപാടിയാ വിപസ്സനമാഹ. **സമഥപടിപന്ന**ന്തി മജ്ഝിമസമഥനിമിത്തം പടിപന്നചിത്തം അജ്ഝുപേക്ഖതി. **ഏകതോ ഉപട്ഠാന**ന്തി പടിപക്ഖവിഗമേന ഏകഭാവേന ഉപട്ഠാനം. **സഹജാതാനം അജ്ഝുപേക്ഖനാ ഹോതീ**തി പഗ്ഗഹനിഗ്ഗഹസമ്പഹംസനേസു ബ്യാപാരസ്സ അനാപജ്ജിതത്താ ആരമ്മണാനം

അജ്ഝുപേക്ഖനാ, "യദത്ഥി യം ഭൂതം തം പജഹതി ഉപേക്ഖം പടിലഭതീ"തി, ഏവം വുത്തഅജ്ഝുപേക്ഖനാ പവത്താതി പടിപന്നാ. **കേവലം നീവരണാദിധമ്മേ**തി നീവരണാദിധമ്മേ ഏവ പഹീനേ ദിസ്വാ, അഥ ഖോ തേസം പജഹനഞാണമ്പി യാഥാവതോ പഞ്ഞായ ദിസ്വാ അജ്ഝുപേക്ഖിതാ ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ "ധമ്മാപി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, പഹാതബ്ബാ, പഗേവ അധമ്മാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൦).

൧൪൦. **അനിച്ചാദിവസേന പവിചിനതീ**തി അനിച്ചാദിപ്പകാരേഹി വിചിനതി പസ്സതി. **നിരാമിസാ**തി കിലേസാമിസരഹിതാ. **കായികചേതസികദരഥപടിപ്പസ്സദ്ധിയാ**തി കായചിത്താനം സാധുഭാവൂപഗമനേന വിക്ഖമ്ഭിതത്താ. സഹജാതധമ്മാനം ഏകസഭാവേന പവത്തിയാ **സഹജാതഅജ്ഝുപേക്ഖനായ അജ്ഝുപേക്ഖിതാ ഹോതി**.

തസ്മിം കായേ പവത്താ കായാരമ്മണാ **സതി,** പുബ്ബഭാഗിയോ **സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ**. ഏസ നയോ സേസേസുപി. സോമനസ്സസഹഗതചിത്തുപ്പാദവസേന ചേതം ഓക്കമനം ഓലിയനം കോസജ്ജം, തതോ അതിവത്തനം അതിധാവനം ഉദ്ധച്ചം, തദുഭയവിധുരാ ബോജ്ഝങ്ഗുപേക്ഖാഭൂതാ അനോസക്കനഅനതിവത്തനസങ്ഖാതാ മജ്ഝത്താകാരതാ. ഇദാനി **യഥേവ** ഹീതിആദിനാ തമേവ മജ്ഝത്താകാരം ഉപമായ വിഭാവേതി. **തുദനം വാ** പതോദേന. **ആകഡ്ഢനം വാ** രസ്മിനാ. **നത്ഥി** ന കാതബ്ബം അത്ഥി. **ഏകചിത്തക്ഖണികാ**തി ഏകേകസ്മിം ചിത്തേ വിപസ്സനാവസേന സഹ ഉപ്പജ്ജനകാ. **നാനാരസലക്ഖണാ**തി നാനാകിച്ചാ ചേവ നാനാസഭാവാ ച.

൧൪൭. **വുത്തത്ഥാനേവ** സബ്ബാസവസുത്തവണ്ണനായം (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൭) ആനാപാനാരമ്മണാ അപരാപരം പവത്തസതിയോ ആരമ്മണസീസേന തദാരമ്മണാ ധമ്മാ ഗഹിതാ, താ പനേകസന്താനേ ലോകിയചിത്തസമ്പയുത്താതി **ലോകിയാ,** താ വഡ്ഢമാനാ **ലോകിയം** ചതുബ്ബിധമ്പി **സതിപട്ഠാനം പരിപൂരേന്തി. വിജ്ജാവിമുത്തിഫലനിബ്ബാന**ന്തി വിമുത്തീനം ഫലഭൂതം തേഹിയേവ വേദിതബ്ബം കിലേസനിബ്ബാനം, അമതമഹാനിബ്ബാനമേവ വിജ്ജാവിമുത്തീനം അധിഗമേന അധിഗന്തബ്ബതായ തഥാ വുത്തം. പരിപൂരണഞ്ചസ്സ ആരമ്മണം കത്വാ അമതസ്സാനുഭവനമേവ. ഇധ സുത്തേ ലോകിയാപി ബോജ്ഝങ്ഗാ കഥിതാ ലോകുത്തരാപീതി ഏത്തകം ഗഹേത്വാ, **"ഇതി ലോകിയസ്സ ആഗതട്ഠാനേ ലോകിയം കഥിത"**ന്തി ച അത്ഥവണ്ണനാവസേന അട്ഠകഥായം കഥിതം. **ഥേരോ**തി മഹാധമ്മരക്ഖിതത്ഥേരോ. **അഞ്ഞത്ഥ ഏവം ഹോതീ**തി അഞ്ഞസ്മിം ലോകിയലോകുത്തരധമ്മാനം തത്ഥ തത്ഥ വോമിസ്സകനയേന ആഗതസുത്തേ ഏവം ലോകിയം ആഗതം, ഇധ ലോകുത്തരം ആഗതന്തി കഥേതബ്ബം ഹോതി. **ലോകുത്തരം ഉപരി ആഗത**ന്തി വിജ്ജാവിമുത്തിം പരിപൂരേന്തീതി ഏവം ലോകുത്തരം ഉപരി ദേസനായം ആഗതം; തസ്മാ ലോകിയാ ഏവ ബോജ്ഝങ്ഗാ വിജ്ജാവിമുത്തി പരിപൂരികാ കഥേതബ്ബാ ലോകുത്തരാനം ബോജ്ഝങ്ഗാനം വിജ്ജാഗഹണേന ഗഹിതത്താ, തസ്മാ ഥേരേന വുത്തോയേവേത്ഥ അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. സേസം വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ആനാപാനസ്സതിസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൯. കായഗതാസതിസുത്തവണ്ണനാ

൧൫൩-൪. തപ്പടിസരണാനം കാമാവചരസത്താനം പടിസരണട്ഠേന ഗേഹാ കാമഗുണാ, ഗേഹേ സിതാ ആരബ്ഭ പവത്തിയാ അല്ലീനാതി **ഗേഹസ്സിതാ. സരന്തീ**തി വേഗസാ പവത്തന്തി. വേഗേന ഹി പവത്തി ധാവതീതി വുച്ചതി. **സങ്കപ്പാ**തി യേ കേചി മിച്ഛാസങ്കപ്പാ, ബ്യാപാദവിഹിംസാസങ്കപ്പാദയോപി കാമഗുണസിതാ ഏവാതി. **ഗോചരജ്ഝത്തസ്മിംയേവാ**തി പരിഗ്ഗഹിതേ കമ്മട്ഠാനേ ഏവ വത്തന്തി. തഞ്ഹി ധമ്മവസേന ഉപട്ഠിതായ ഭാവനായ ഗോചരഭാവതോ ''ഗോചരജ്ഝത്ത''ന്തി വുത്തം. അസ്സാസപസ്സാസകായേ ഗതാ പവത്താതി കായഗതാ, തം **കായഗതാസതിം**. സതിസീസേന തംസഹഗതേ ഭാവനാധമ്മേ വദതി അസ്സാസപസ്സാസകായാദികേ തംതംകോട്ഠാസേ സമഥവത്ഥുഭാവേന പരിഗ്ഗഹേത്വാ സതിയാ പരിഗ്ഗഹിതത്താ; തഥാപരിഗ്ഗഹിതേ വാ തേ ആരബ്ഭ അനിച്ചാദിമനസികാരവസേന പവത്താ കായാരമ്മണാ സതീ സതിഭാവേന വത്വാ ഏകജ്ഝം ദസ്സേന്തോ **"കായപരിഗ്ഗാഹിക"**ന്തിആദിമാഹ.

സതിപട്ഠാനേതി മഹാസതിപട്ഠാനസുത്തേ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൨; മ॰ നി॰ ൧.൧൦൫), **ചുദ്ദസവിധേന കായാനുപസ്സനാ കഥിതാ,** ചുണ്ണകജാതാനി അട്ഠികാനി പരിയോസാനം കത്വാ കായാനുപസ്സനാ നിദ്ദിട്ഠാ, ഇധ പന കേസാദീസു വണ്ണകസിണവസേന നിബ്ബത്തിതാനം ചതുന്നം ഝാനാനം വസേന ഉപരിദേസനായ വഡ്ഢിതത്താ അട്ഠാരസവിധേന കായഗതാസതിഭാവനാ.

൧൫൬. തസ്സ ഭിക്ഖുനോതി യോ കായഗതാസതിഭാവനായ വസീഭൂതോ, തസ്സ ഭിക്ഖുനോ. **സമ്പയോഗവസേന വിജ്ജം ഭജന്തീ**തി സഹജാത-അഞ്ഞമഞ്ഞ-നിസ്സയ-സമ്പയുത്ത-അത്ഥി-അവിഗതപച്ചയവസേന വിജ്ജം ഭജന്തി, തായ സഹ ഏകീഭാവമിവ ഗച്ഛന്തീതി അത്ഥോ. **വിജ്ജാഭാഗേ വിജ്ജാകോട്ഠാസേ വത്തന്തീ**തി വിജ്ജാസഭാഗതായ തദേകദേസേ വിജ്ജാകോട്ഠാസേ വത്തന്തി. **താഹി സമ്പയുത്തധമ്മാ** ഫസ്സാദയോ. നനു ചേത്ഥ വിജ്ജാനം വിജ്ജാഭാഗിയതാ ന സമ്ഭവതീതി? നോ ന സമ്ഭവതി. യായ ഹി വിജ്ജായ വിജ്ജാസമ്പയുത്താനം വിജ്ജാഭാഗിയതാ, സാ തംനിമിത്തായ വിജ്ജായ ഉപചരീയതീതി. **ഏകാ വിജ്ജാ വിജ്ജാ, സേസാ വിജ്ജാഭാഗിയാ**തി അട്ഠസു വിജ്ജാസു ഏകം ''വിജ്ജാ''തി ഗഹേത്വാ ഇതരാ തസ്സാ ഭാഗതായ ''വിജ്ജാഭാഗിയാ''തി വേദിതബ്ബാ. സദ്ധിം പവത്തനസഭാവാസു അയമേവ വിജ്ജാതി വത്തബ്ബാതി നിയമസ്സ അഭാവതോ വിജ്ജാഭാഗോ വിയ വിജ്ജാഭാഗിയാപി പവത്തതി ഏവാതി വത്തബ്ബം. **ആപോഫരണ**ന്തി പടിഭാഗനിമിത്തഭൂതേന ആപോകസിണേന സബ്ബസോ മഹാസമുദ്ദഫരണം ആപോഫരണം നാമ. ദിബ്ബചക്ഖുഞാണസ്സ കിച്ചം ഫരണന്തി കത്വാ, ദിബ്ബചക്ഖുഅത്ഥം വാ ആലോകഫരണം **ദിബ്ബചക്ഖുഫരണ**ന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഉഭയസ്മിമ്പി പക്ഖേ സമുദ്ദങ്ഗമാനം കുന്നദീനം സമുദ്ദന്തോഗധത്താ തേസം ചേതസാ ഫുടതാ വേദിതബ്ബാ. **കുന്നദിഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ** കഞ്ചിമേവ കാലം സന്ദിത്വാ താസം ഉദകസ്സ സമുദ്ദപരിയാപന്നഭാവൂപഗമനത്താ, ന ബഹി മഹാനദിയോ വിയ പരിത്തകാലട്ഠിതികാതി.

ഓതാരന്തി കിലേസുപ്പത്തിയാ അവസരം, തം പന വിവരം ഛിദ്ദന്തി ച വുത്തം. **ആരമ്മണ**ന്തി കിലേസുപ്പത്തിയാ ഓലമ്ബനം. **യാവ പരിയോസാനാ**തി മത്തികാപുഞ്ജസ്സ യാവ പരിയോസാനാ.

൧൯൭. **അഭിഞ്ഞായാ**തി ഇദ്ധിവിധാദിഅഭിഞ്ഞായ. **സച്ഛികാതബ്ബസ്സാ**തി പച്ചക്ഖതോ കാതബ്ബസ്സ അധിട്ഠാനവികുബ്ബനാദിധമ്മസ്സ. **അഭിഞ്ഞാവ കാരണ**ന്തി ആഹ - ''സച്ഛികിരിയാപേക്ഖായ, അഭിഞ്ഞാകാരണസ്സ പന സിദ്ധിയാ പാകടാ''തി. **മരിയാദബദ്ധാ**തി ഉദകമാതികാമുഖേ കതാ.

യുത്തയാനം വിയ കതായ ഇച്ഛിതിച്ഛിതേ കാലേ സുഖേന പച്ചവേക്ഖിതബ്ബത്താ. **പതിട്ഠാകതായാ**തി സമ്പത്തീനം പതിട്ഠാഭാവം പാപിതായ. **അനുപ്പവത്തിതായാ**തി ഭാവനാബഹുലീകാരേഹി അനുപ്പവത്തിതായ. **പരിചയകതായാ**തി ആസേവനദള്ഹതായ സുചിരം പരിചയായ. **സുസമ്പഗ്ഗഹിതായാ**തി സബ്ബസോ ഉക്കംസം പാപിതായ. **സുസമാരദ്ധായാ**തി അതിവിയ സമ്മദേവ നിബ്ബത്തികതായ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

കായഗതാസതിസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൧൦. സങ്ഖാരുപപത്തിസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൦. **സങ്ഖാരുപപത്തി**ന്തി വിപാകക്ഖന്ധസഞ്ഞിതാനം സങ്ഖാരാനം ഉപ്പത്തിം, നിബ്ബത്തിന്തി അത്ഥോ. യസ്മാ അവധാരണം ഏതസ്മിം പദേ ഇച്ഛിതബ്ബന്തി, **''സങ്ഖാരാനംയേവ ഉപപത്തി''**ന്തി വത്വാ തേന നിവത്തിതം ദസ്സേന്തോ, **''ന സത്തസ്സാ''**തി ആഹ. തേന സത്തോ ജീവോ ഉപ്പജ്ജതീതി മിച്ഛാവാദം പടിക്ഖിപതി. ഏവം ഉപ്പജ്ജനകധമ്മവസേന ഉപ്പത്തിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഉപ്പത്തിജനകധമ്മവസേനപി തം ദസ്സേതും, **''പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരേന വാ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ കാമേസു പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരേനപി ഉപപത്തി ഹോതി, സാ പന ഇമസ്മിം സുത്തേ ഗഹിതാതി. **പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരേന വാതി വാ**-സദ്ദോ അവുത്തത്ഥാപേക്ഖണവികപ്പത്ഥോ, അവുത്തത്ഥാപേക്ഖായ പന ന ആഗതോ ''ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരേനാ''തി. അഥ വാ ഉപപത്തി ആഗതാ, ഏവം കിച്ചം ആഗതം, ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ പനേത്ഥ സരൂപേന അനാഗതോപി പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബം. കേചി പന ''പുഞ്ഞാനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരേനാ''തി പഠന്തി. **ഭവൂപഗക്ഖന്ധാന**ന്തി സുഗതിഭവൂപഗാനം ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം.

൧൬൧. **ലോകികാ വട്ടന്തി** കമ്മവട്ടസ്സ ഗഹണതോ. ഭവൂപപത്തിഹേതുഭൂതാ ഓകപ്പനീയസദ്ധാ ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം താദിസം ബുദ്ധവചനബാഹുസച്ചം ആമിസപരിച്ചാഗോ കമ്മസ്സകതാഞാണം കമ്മഫലദിട്ഠി ച ഇമേ **സദ്ധാദയോ** വേദിതബ്ബാ. **ദഹതീ**തി പണിദഹനവസേന ഠപേതി. പണിദഹതീതി ഹി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. **പതിട്ഠാപേതീ**തി തത്ഥ സുപ്പതിട്ഠിതം കത്വാ ഠപേതി. **സഹപത്ഥനായാ**തി, ''അഹോ വതാഹം...പേ.... ഉപപജ്ജേയ്യ''ന്തി ഏവം പവത്തപത്ഥനായ സഹ. **സദ്ധാദയോവാ**തി യഥാവുത്താ സദ്ധാദയോ ഏവ **പഞ്ച ധമ്മാ** ഉപപത്തിയാ സങ്ഖരണട്ഠേന സങ്ഖാരാ, തസ്മാ ഏവ അഞ്ഞേഹി വിസിട്ഠഭവൂപഹരണട്ഠേന വിഹാരാ നാമാതി. **തസ്മിം ഠാനേ**തി തസ്മിം ഉപപത്തിട്ഠാനേ.

പഞ്ചധമ്മാവ തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോ ഉപപത്തിം മഗ്ഗതി ഗവേസതി ഏതേനാതി **മഗ്ഗോ**. പടിപജ്ജതി ഏതായാതി **പടിപദാ**. ചേതനാ പനേത്ഥ സുദ്ധസങ്ഖാരതായ സദ്ധാദിഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതാ, തസ്മാ അവധാരണം കതം.

ഉപപത്തിപകപ്പനവസേനേവ പവത്തിയാ പത്ഥനാഗഹണേനേവ തസ്സാ ഗഹണന്തി കേചി. ചിത്തകരയുത്തഗതിനിബ്ബത്തനധമ്മവസേന അവധാരണസ്സ കതത്താ. ചേതനാ ഹി നാമ കമ്മം, തസ്സാ ഉപപത്തിനിബ്ബത്തനേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി, തസ്സാ പന കിച്ചകരണാ സദ്ധാദയോ പത്ഥനാ ചാതി ഇമേ ധമ്മാ സഹകാരിനോ ഭവൂപപത്തിയാ നിയാമകാ ഹോന്തീതി തത്രൂപപത്തിയാ പവത്തന്തീതി തേസം മഗ്ഗാദിഭാവോ വുത്തോ. തേനാഹ **"യസ്സ ഹീ"**തിആദി. തേന സദ്ധാ പത്ഥനാ ചാതി ഉഭയേ ധമ്മാ സഹിതാ ഹുത്വാ കമ്മം വിസേസേന്താ ഗതിം നിയമേന്തീതി ദസ്സേതി, പടിസന്ധിഗ്ഗഹണം അനിയതം കേവലസ്സ കമ്മസ്സ വസേനാതി അധിപ്പായോ. കാമഞ്ചേത്ഥ "കമ്മം കത്വാ"തി വുത്തം, കമ്മായൂഹനതോ പന പഗേവ പത്ഥനം ഠപേതുമ്പി വട്ടതിയേവ. **കമ്മം കത്വാ**തി ചേത്ഥ "ഭാപേത്വാ ഭുഞ്ജതി, ഭുത്വാ സയതീ"തിആദീസു വിയ ന കാലനിയമോ, കമ്മം കത്വാ യദാ കദാചി പത്ഥനം കാതും വട്ടതീതി ച ഇദം ചാരിത്തദസ്സനം വിയ വുത്തം. യഥാ ഹി ഭവപത്ഥനാ യാവ മഗ്ഗേന ന സമുച്ഛിജ്ജതി, താവ അനുപ്പന്നാഭിനവകതൂപചിതസ്സ കമ്മസ്സ പച്ചയോ ഹോതിയേവ. പുന തഥാ വിസേസപച്ചയോ, യഥാ നിയമേത്വാ ഉപ്പാദിതാ. തേന വുത്തം - **"യസ്സ പഞ്ച ധമ്മാ അത്ഥി, ന പത്ഥനാ തസ്സ ഗതി അനിബദ്ധാ"**തി.

൭൯. സബ്ബസോവാതി "ഇദം കാളകം സാമം സേതം ഹരിതം മണ്ഡലം അപരിമണ്ഡലം ചതുരംസം പരിപുണ്ണം ഖുദ്ദകം മഹന്ത"ന്തിആദിനാ സബ്ബസോവ **പാകടം ഹോതി**.

൮൦. സുന്ദരോതി കാളകാദിദോസരഹിതതായ സോഭനോ. **ആകരസമ്പന്നോ** സമ്പന്നആകരുപ്പത്തിയാ. **ധോവനാദീഹീ**തി ധോവനതാപനമജ്ജനാദീഹി.

൮൧. ലോകധാതൂനം സതസഹസ്സം അത്തനോ വസേ വത്തനതോ **സതസഹസ്സോ**. തസ്സ പന തത്ഥ ഓഭാസകരണം പാകടന്തി ആഹ **"ആലോകഫരണബ്രഹ്മാ"**തി. അയമേവ നയോ ഹേട്ഠാ "സഹസ്സോ ബ്രഹ്മാ"തിആദീസുപി. **നിക്ഖേന കത**ന്തി നിക്ഖപരിമാണേന ജമ്ബോനദേന കതം. നിക്ഖം പന വീസതിസുവണ്ണന്തി കേചി. പഞ്ചവീസതിസുവണ്ണന്തി അപരേ. സുവണ്ണം നാമ ചതുധരണന്തി വദന്തി. **ഘട്ടനമജ്ജനക്ഖമം ന ഹോതി** പരിത്തഭാവതോ. **അതിരേകേനാ**തി പഞ്ചസുവണ്ണഅതിരേകേന നിക്ഖപ്പമാണം അസമ്പത്തേന. **വണ്ണവന്തം പന ന ഹോതി** അവിപുലതായ ഉളാരം ഹുത്വാ അനുപട്ഠാനതോ. അവണ്ണവന്തതായ ഏവ **ഫരുസധാതുകം ഖായതി. താസൂ**തി താസു ഭൂമീസു, യത്ഥ സാഖാ വഡ്ഢിത്വാ ഠിതാ. **തേ**തി സുവണ്ണങ്കുരാ. **പചിത്വാ**തി താപേത്വാ. **സമ്പഹട്ഠ**ന്തി സമുജ്ജലീകതന്തി ആഹ - **"ധോതഘട്ടിതപമജ്ജിത"**ന്തി, തമ്ബമത്തികലേപം കത്വാ ധോതഞ്ചേവ പാസാണാദിനാ ഘട്ടിതഞ്ച ഏളകലോമാദിനാ പമജ്ജിതഞ്ചാതി അത്ഥോ.

ഏതദേവാതി ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ ഏത്ഥ ആലോകഫരണമേവ. അഥ വാ യം ദിബ്ബചക്ഖുഫരണം, ആലോകഫരണമ്പി **ഏതദേവ**. യത്തകഞ്ഹി ഠാനം യോഗീ കസിണാലോകേന ഫരതി; തത്തകം ഠാനം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം ഫുസതീതി ദിബ്ബചക്ഖുഫരണേ ദസ്സിതേ ആലോകഫരണം ദസ്സിതമേവാതി അത്ഥോ. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബസ്മിം "ഫരിത്വാ"തി ആഗതട്ഠാനേ. **അവിനാസേന്തേനാ**തി അസമ്ഭിന്നേന.

കസിണഫരണം വിയാതി കസിണോഭാസേന ഫരണം വിയ **ദിസ്സതി** ഉപട്ഠാതി, മണിപഭാഫരണസ്സ വിയ ബ്രഹ്മലോകേ ധാതുഫരണസ്സ ദസ്സിതത്താതി അധിപ്പായോ. സരീരപഭാ പന നിക്ഖപഭാസദിസാതി, **"നിക്ഖോപമ്മേ സരീരഫരണം വിയ ദിസ്സതീ"**തി വുത്തം. **അട്ഠകഥാ നാമ നത്ഥീ**തി പാളിപദസ്സ അത്ഥവണ്ണനായ നാമ നിച്ഛിതായ ഭവിതബ്ബം, അവിനിച്ഛിതായ പന നത്ഥി വിയാതി അകഥനം നാമ അട്ഠകഥായ അനാചിണ്ണന്തി തസ്സ വാദം **പടിക്ഖിപിത്വാ**. യഥാ ഹി വത്തബ്ബം, തഥാ അവത്വാ "വിയാ"തി വചനം കിമത്ഥിയന്തി അധിപ്പായോ. ബുദ്ധാനം ബ്യാമപ്പഭാ ബ്യാമപ്പദേസേ സബ്ബകാലം അധിട്ഠാതി വിയ തസ്സ ബ്രഹ്മുനോ **സരീരഫരണം** സരീരാഭായ പത്ഥരണം **സബ്ബകാലികം. ചത്താരിമാനി** ഇതരാനി ഫരണാനി **അവിനാസേത്വാ** അഞ്ഞമഞ്ഞമഭിന്ദിത്വാ **കഥേതബ്ബം. ഫരണപദസ്സേവ വേവചനം** "അധിമുച്ചനേനേവ ഫരണ"ന്തി. **പത്ഥരതീ**തി യഥാവുത്തം ഫരണവസേന പത്ഥരതി. **ജാനാതീ**തി അധിമുച്ചനവസേന ജാനാതി.

ഫന്നൻ. **ആദയോ**തി **ആദി**-സദ്ദേന സുഭേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **ആഭാ**തി ദുതിയജ്ഝാനഭൂമികേ ദേവേ ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ സാധാരണതോ വുത്തം. തതോ **സുഭാ**തി തതിയജ്ഝാനഭൂമികേ. തേനാഹ - **"പാടിയേക്കാ ദേവാ നത്ഥീ"**തിആദി. സാധാരണതോ കതായപി പത്ഥനായ ഝാനങ്ഗം പരിത്തം ഭാവിതഞ്ചേ, പരിത്താഭേസു ഉപപത്തി ഹോതി, മജ്ഝിമഞ്ചേ, അപ്പമാണാഭേസു, പണീതഞ്ചേ, ആഭസ്സരേസു ഉപപത്തി ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം. **സുഭാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ സുവിഞ്ഞേയ്യോതി ആഹ - **"വേഹപ്ഫലാദിവാരാ പാകടായേവാ"**തി.

കാമാവചരേസു നിബ്ബത്തതൂതിആദിനാ സദ്ധാദീനം അജ്ഝാനവിപസ്സനാനം കഥം തദധിട്ഠാനം ഹോതീതി ആസങ്കതി. ഇതരോ സദ്ധാദീനം അജ്ഝാനസഭാവത്തേപി ഝാനവിപസ്സനാനം അധിട്ഠാനം നിസ്സയപച്ചയാദിവസേന സപ്പച്ചയത്താ ബ്രഹ്മലോകൂപപത്തിം നിബ്ബാനഞ്ച ആവഹന്തീതി ദസ്സേന്തോ, **"ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ"**തിആദിമാഹ . തത്ഥ **സീല**ന്തി സമ്ഭാരസീലം. അനാഗാമീ സമുച്ഛിന്നഓരമ്ഭാഗിയസംയോജനോ സമാനോ സചേ സബ്ബസോ ഉപപത്തിയോ അതിക്കമിതും ന സക്കോതി, അരിയഭൂമീസു ഏവ നിബ്ബത്തതി യഥൂപചിതഝാനകമ്മുനാതി ആഹ - **"അനാഗാമീ...പേ॰... നിബ്ബത്തതീ"**തി. **ഉപരിമഗ്ഗ**ന്തി അഗ്ഗമഗ്ഗം ഭാവേത്വാ. **ആസവക്ഖയ**ന്തി സബ്ബസോ ആസവാനം ഖയം പഹാനം പാപുണാതി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സങ്ഖാരുപപത്തിസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

നിട്ഠിതാ ച അനുപദവഗ്ഗവണ്ണനാ.

൯. സുഞ്ഞതവഗ്ഗോ

൧. ചൂളസുഞ്ഞതസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൬. കാലപരിച്ഛേദം കത്വാതി സമാപജ്ജന്തേഹി നാമ കാലപരിച്ഛേദോ കാതബ്ബോ. ഥേരോ പന ഭഗവതോ വത്തകരണത്ഥം കാലപരിച്ഛേദം കരോതി, ''ഏത്തകേ കാലേ വീതിവത്തേ ഇദം നാമ ഭഗവതോ കാതബ്ബ''ന്തി. സോ തത്ഥകംയേവ സമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠാതി, തം സന്ധായ വുത്തം ''കാലപരിച്ഛേദം കത്വാ''തി. **സുഞ്ഞതാഫലസമാപത്തിം അപ്പേത്വാ**തി ഏതേന ഇതരേ, ''ന സോതാപന്നസകദാഗാമീ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജന്തീ''തി വദന്തി, തം വാദം പടിസേധേതി. **സുഞ്ഞതോ**തി അത്തസുഞ്ഞതോ ച നിച്ചസുഞ്ഞതോ ച സങ്ഖാരാ ഉപട്ഠഹിംസു. സേക്ഖാനഞ്ഹി സുഞ്ഞതാപടിവേധോ പാദേസികോ സുഭസുഖസഞ്ഞാനം അപ്പഹീനത്താ, തസ്മാ സോ ഥേരോ സുഞ്ഞതാകഥം സോതുകാമോ ജാതോ. **ധുരേന ധുരം പഹരന്തേന വിയാ**തി രഥധുരേന രഥധുരം പഹരന്തേന വിയ കത്വാ ഉജുകമേവ സുഞ്ഞതാ...പേ॰... വത്ഥും ന സക്കാതി യോജനാ. **ഏകം പദ**ന്തി ഏകം സുഞ്ഞതാപദം.

പുബ്ബേപാഹന്തിആദിനാ ഭഗവാ പഠമബോധിയമ്പി അത്തനോ സുഞ്ഞതാവിഹാരബാഹുല്ലം പകാസേതീതി ദസ്സേന്തോ **''പഠമബോധിയമ്പീ''**തി ആഹ. **ഏകോ**തിആദി ഥേരസ്സ സുഞ്ഞതാകഥായ ഭാജനഭാവദസ്സനത്ഥം. **സോതു**ന്തി അട്ഠിം കത്വാ മനസി കത്വാ സബ്ബചേതസാ സമന്നാഹരിത്വാ സോതുമ്പി. **ഉഗ്ഗഹേതുമ്പി**തി യഥാഭൂതം ധമ്മം ധാരണപരിപുച്ഛാപരിചയവസേന ഹദയേന ഉഗ്ഗഹിതം സുവണ്ണഭാജനേ പക്ഖിത്തസീഹവസാ വിയ അവിനട്ഠേ കാതുമ്പി. **കഥേതുമ്പീ**തി വിത്ഥാരേന പരേസം ദസ്സേതുമ്പി സക്കാ. **തത്ഥാ**തി മിഗാരമാതുപാസാദേ. **കട്ഠരൂപപോത്ഥകരൂപചിത്തരൂപവസേന കതാ**തി ഥമ്ഭാദീസു ഉത്തിരിത്വാ കതാനം കട്ഠരൂപാനം, നിയ്യൂഹാദീസു പടിമാവസേന രചിതാനം പോത്ഥകരൂപാനം, സിത്തിപസ്സേ ചിത്തകമ്മവസേന വിരചിതാനം ചിത്തരൂപാനഞ്ച കതാ നിട്ഠപിതാ. **വേസ്സവണമന്ധാതാദീന**ന്തി പടിമാരൂപേന കതാനം വേസ്സവണമന്ധാതുസക്കാദീനം. **ചിത്തകമ്മവസേനാ**തി ആരാമാദിചിത്തകമ്മവസേന. **സണ്ഠിതമ്പീ**തി അവയവഭാവേന സണ്ഠിതം ഹുത്വാ ഠിതമ്പി. **ജിണ്ണപടിസങ്ഖരണത്ഥ**ന്തി ജിണ്ണാനം നിയ്യൂഹകൂടാഗാരപാസാദാവയവാനം അഭിസങ്ഖരണത്ഥായ തസ്മിം തസ്മിം ഠാനേ രഹസ്സസഞ്ഞാണേന ഠപിതം. ''പരിഭുഞ്ജിസ്സാമീ''തി തസ്മിം തസ്മിം കിച്ചേ വിനിയുഞ്ജനവസേന **പരിഭുഞ്ജിതബ്ബസ്സ. ഏതം വുത്ത**ന്തി, ''അയം മിഗാരമാതുപാസാദോ സുഞ്ഞോ''തിആദികം വുത്തം.

നിച്ചന്തി സബ്ബകാലം രത്തിഞ്ച ദിവാ ച. **ഏകഭാവം ഏകം അസുഞ്ഞത**ന്തി പച്ചത്തേ ഉപയോഗവചനം, ഏകത്തം ഏകോ അസുഞ്ഞതോതി അത്ഥോ. **ഗാമോതി പവത്തനവസേനാ**തി ഗേഹസന്നിവേസവീഥിചച്ചരസിങ്ഘാടകാദികേ ഉപാദായ ഗാമോതി ലോകുപ്പത്തിവസേന. **കിലേസവസേനാ**തി തത്ഥ അനുനയപടിഘവസേന. **ഏസേവ നയോ**തി ഇമിനാ ''പവത്തവസേന വാ കിലേസവസേന വാ ഉപ്പന്നം മനുസ്സസഞ്ഞ''ന്തി ഇമമത്ഥം അതിദിസതി. ഏത്ഥ ച യഥാ ഗാമഗ്ഗഹണേന ഘരാദിസഞ്ഞാ സങ്ഗഹിതാ, ഏവം മനുസ്സഗ്ഗഹണേന ഇത്ഥിപുരിസാദിസഞ്ഞാ സങ്ഗഹിതാ. യസ്മാ രുക്ഖാദികേ പടിച്ച അരഞ്ഞസഞ്ഞാ തത്ഥ പബ്ബതവനസണ്ഡാദയോ അന്തോഗധാ, തസ്മാ തത്ഥ

വിജ്ജമാനമ്പി തം വിഭാഗം അഗ്ഗഹേത്വാ ഏകം അരഞ്ഞംയേവ പടിച്ച അരഞ്ഞസഞ്ഞം മനസി കരോതി. **ഓതരതീ**തി അനുപ്പവിസതി. **അധിമുച്ചതീ**തി നിച്ഛിനോതി. **പവത്തദരഥാ**തി തഥാരൂപായ പസ്സദ്ധിയാ അഭാവതോ ഓളാരികധമ്മപ്പവത്തിസിദ്ധാ ദരഥാ. **കിലേസദരഥാ**തി അനുനയപടിഘസമ്ഭവാ കിലേസദരഥാ. **ദുതിയപദേ**തി "യേ അസ്സു ദരഥാ മനുസ്സസഞ്ഞം പടിച്ചാ"തി ഇമസ്മിം പദേ. മനസികാരസന്തതായ, - "നായം പുബ്ബേ വിയ ഓളാരികാ, ധമ്മപ്പവത്തീ"തി സങ്ഖാരദസ്സനദരഥാനം സുഖുമതാ സല്ലഹുകതാ ച ചരിതത്ഥാതി ആഹ **"പവത്തദരഥമത്താ അത്ഥീ"**തി.

യം കിലേസദരഥജാതം, തം ഇമിസ്സാ ദരഥസഞ്ഞായ ന ഹോതീതി യോജനാ. പവത്തദരഥമത്തം അവസിട്ഠം ഹോതി, വിജ്ജമാനമേവ അത്ഥി ഇദന്തി പജാനാതീതി യോജനാ. **സുഞ്ഞതാ നിബ്ബത്തീ**തി സുഞ്ഞതന്തി പവത്തി. സുഞ്ഞതാ സഹചരിതഞ്ഹി സുഞ്ഞം, ഇധ സുഞ്ഞതാതി വുത്താ.

൧൭൭. **അസ്സാ**തി ഭഗവതോ **ഏവം** ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരേന ചിത്തപ്പവത്തി അഹോസി. **അച്ചന്തസുഞ്ഞത**ന്തി "പരമാനുത്തര"ന്തി വുത്തം അരഹത്തം ദേസേസ്സാമീതി. **അരഞ്ഞസഞ്ഞായ വിസേസാനധിഗമനതോ**തി, "അരഞ്ഞം അരഞ്ഞ"ന്തി മനസികാരേന ഝാനാദിവിസേസസ്സ അധിഗമാഭാവതോ, "പഥവീ"തി മനസികാരേന വിസേസാധിഗമനതോ. ഇദാനി തമേവത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ഏവം സന്തേ**തി ഏവം വപിതേ സാലിആദയോ **സമ്പജ്ജന്തി. ധുവസേവന**ന്തി നിയതസേവനം പാരിഹാരിയകമ്മട്ഠാനം. **പടിച്ചാ**തി ഏത്ഥ "സമ്ഭൂത"ന്തി വചനസേസോ ഇച്ഛിതോതി ആഹ **"പടിച്ച സമ്ഭൂത"**ന്തി. പഥവിം പടിച്ച സമ്ഭൂതാ ഹി സഞ്ഞാതി.

പഥവീകസിണേ സോ പഥവീസഞ്ഞീ ഹോതി, ന പകതിപഥവിയം. **തസ്സാ**തി പഥവീകസിണസ്സ. **തേഹീ**തി ഗണ്ഡാദീഹി. **സുട്ഠു വിഹത**ന്തി യഥാ വലീനം ലേസോപി ന ഹോതി, ഏവം സമ്മദേവ ആകോടിതം. നദീതളാകാദീനം തീരപ്പദേസോ ഉദകസ്സ ആകരട്ഠേന കൂലം, ഉന്നതഭാവതോ ഉഗ്ഗതം കൂലം വിയാതി **ഉക്കൂലം,** ഭൂമിയാ ഉച്ചട്ഠാനം. വിഗതം കൂലന്തി **വിക്കൂലം,** നീചട്ഠാനം. തേനാഹ **"ഉച്ചനീച"**ന്തി. **ഏകം സഞ്ഞ**ന്തി ഏകം പഥവീതിസഞ്ഞംയേവ.

൧൮൮. സതിപി സങ്ഖാരനിമിത്തവിരഹേ യാദിസാനം നിമിത്താനം അഭാവേന "അനിമിത്ത"ന്തി വുച്ചതി, താനി ദസ്സേതും, **"നിച്ചനിമിത്താദിവിരഹിതോ"**തി വുത്തം. **ചതുമഹാഭൂതികം** ചതുമഹാഭൂതനിസ്സിതം. **സളായതനപടിസംയുത്തം** ചക്ഖായതനാദിസളായതനസഹിതം.

൧൮൯. **വിപസ്സനായ പടിവിപസ്സന**ന്തി ധമ്മാനഞ്ച പുന വിപസ്സനം. **ഇധാ**തി അത്തനോ പച്ചക്ഖഭൂതയഥാധിഗതമഗ്ഗഫലം വദതീതി ആഹ - **"അരിയമഗ്ഗേ ചേവ അരിയഫലേ ചാ"**തി. **ഉപാദിസേസദരഥദസ്സനത്ഥ**ന്തി സബ്ബസോ കിലേസുപധിയാ പഹീനായ ഖന്ധോപധി അവിസിട്ഠാ, തപ്പച്ചയാ ദരഥാ ഉപാദിസേസദരഥാ, തം ദസ്സനത്ഥം. യസ്മാ വിസയതോ ഗാമസഞ്ഞാ ഓളാരികാ, മനുസ്സസഞ്ഞാ സുഖുമാ, തസ്മാ **മനുസ്സസഞ്ഞായ ഗാമസഞ്ഞം നിവത്തേത്വാ**. യസ്മാ പന മനുസ്സസഞ്ഞാപി സഭാഗവത്ഥുപരിഗ്ഗഹതോ ഓളാരികാ,

സഭാഗവത്ഥുതോ അരഞ്ഞസഞ്ഞാ സുഖുമാ, തസ്മാ **അരഞ്ഞസഞ്ഞായ മനുസ്സസഞ്ഞം നിവത്തേത്വാ**. പഥവീസഞ്ഞാദിനിവത്തനേ കാരണം ഹേട്ഠാ സുത്തന്തരേസു ച വുത്തമേവ. **അനുപുബ്ബേനാ**തി മഗ്ഗപ്പടിപാടിയാ. നിച്ചസാരാദീനം സബ്ബസോ അവത്ഥുതായ അച്ചന്തമേവ സുഞ്ഞത്താ **അച്ചന്തസുഞ്ഞതാ**.

൧൮൨. **സുഞ്ഞതഫലസമാപത്തി**ന്തി സുഞ്ഞതവിമോക്ഖസ്സ ഫലഭൂതത്താ, സുഞ്ഞതാനുപസ്സനായ വസേന സമാപജ്ജിതബ്ബത്താ ച സുഞ്ഞതഫലസമാപത്തിന്തി ലദ്ധനാമം അരഹത്തഫലസമാപത്തിം. യസ്മാ അതീതേ പച്ചേകസമ്ബുദ്ധാ അഹേസും, അനാഗതേ ഭവിസ്സന്തി, ഇദാനി പന ബുദ്ധസാസനസ്സ ധരമാനത്താ പച്ചേകബുദ്ധാ ന വത്തന്തി, തസ്മാ പച്ചേകബുദ്ധഗ്ഗഹണം അകത്വാ, **"ഏതരഹിപി ബുദ്ധബുദ്ധസാവകസങ്ഖാതാ"**ഇച്ചേവ വുത്തം. ന ഹി ബുദ്ധസാസനേ ധരന്തേ പച്ചേകബുദ്ധാ ഭവന്തി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ചൂളസുഞ്ഞതസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൨. മഹാസുഞ്ഞതസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൬. **ഛവിവണ്ണേന സോ കാളോ,** ന നാമേന. **പലാലസന്ഥാരോതി ആദീനീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന കോച്ഛചിമിലികാകടസാരാദീനം ഗഹണം. **ഗണഭിക്ഖൂന**ന്തി ഗണബന്ധനവസേന ഭിക്ഖൂനം.

യദി സംസയോ നാമ നത്ഥി, ''സമ്ബഹുലാ നു ഖോ''തി ഇദം കഥന്തി ആഹ **"വിതക്കപുബ്ബഭാഗാ"**തിആദി. തത്ഥ വിതക്കോ പുബ്ബഭാഗോ ഏതിസ്സാതി **വിതക്കപുബ്ബഭാഗാ, പുച്ഛാ**. സാ ''സമ്ബഹുലാ നോ ഏത്ഥ ഭിക്ഖൂവിഹരന്തീ''തി വചനം, വിതക്കോ പന ''സമ്ബഹുലാ നു ഖോ ഇധ ഭിക്ഖൂ വിഹരന്തീ''തി ഇമിനാ ആകാരേന തദാ ഭഗവതോ ഉപ്പന്നോ ചിത്തസങ്കപ്പോ, തസ്സ പരിവിതക്കസ്സ തബ്ഭാവജോതനോയം നു-കാരോ വുത്തോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ - **"വിതക്കപുബ്ബഭാഗേ ചായം നു-കാരോ നിപാതമത്തോ"**തി. കിഞ്ചാപി ഗച്ഛന്തോ ദിസ്വാ, ''സമ്ബഹുലാ നോ ഏത്ഥ ഭിക്ഖൂ വിഹരന്തീ''തി പുച്ഛാവസേന ഭഗവതാ വുത്തോ, അഥ ഖോ ''ന ഖോ, ആനന്ദ, ഭിക്ഖു സോഭതി സങ്ഗണികാരാമോ''തിആദി (മ॰ നി॰ ൩.൧൮൬) ഉപരിദേസനാവസേന മത്ഥകം ഗച്ഛന്തേ അവിനിച്ഛിതോ നാമ ന ഹോതി, അഥ ഖോ വിസും വിനിച്ഛിതോ ഏവ ഹോതി, ദിസ്വാ നിച്ഛിനിത്വാവ കഥാസമുട്ഠാപനത്ഥം തഥാ പുച്ഛതി. തഥാ ഹി വുത്തം - ''ജാനന്താപി തഥാഗതാ പുച്ഛന്തീ''തി (പാരാ॰ ൧൬). തേനാഹ **"ഇതോ കിരാ"**തിആദി.

യഥാ നദീഓതിണ്ണം ഉദകം യഥാനിന്നം പക്ഖന്ദതി, ഏവം സത്താ ധാതുസോ സംസന്ദന്തി, തസ്മാ **"ഗണവാസോ നദീഓതിണ്ണഉദകസദിസോ"**തി വുത്തം. ഇദാനി തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും - **"നിരയതിരച്ഛാനയോനീ"**തിആദി വുത്തം. കുരുവിന്ദാദിന്ഹാനീയചുണ്ണാനി സണ്ഹസുഖുമഭാവതോ നാളിയം പക്ഖിത്താനി നിരന്തരാനേവ തിട്ഠന്തീതി ആഹ - **"ചുണ്ണഭരിതാ നാളി വിയാ"**തി. **സത്തപണ്ണാസ കുലസതസഹസ്സാനീ**തി സത്തസതസഹസ്സാധികാനി പഞ്ഞാസ കുലാനംയേവ സതസഹസ്സാനി, മനുസ്സാനം പന വസേന സത്ത കോടിയോ തദാ തത്ഥ വസിംസു.

തതോ ചിന്തേസി, കഥം? കാമഞ്ചായം ലോകപകതി, മയ്ഹം പന സാസനേ അയുത്തോവ സോതി ആഹ - **"മയാ"**തിആദി. **ധമ്മ**ന്തി സഭാവസിദ്ധം. **സംവേഗോ**തി സഹോത്തപ്പഞ്ഞാണം വുച്ചതി. **ന ഖോ പനേതം സക്കാ** ഗിലാനുപട്ഠാനഓവാദാനുസാസനിആദിവസേന സമാഗമസ്സ ഇച്ഛിതബ്ബത്താ. **ഗണഭേദന**ന്തി ഗണസങ്ഗണികായ വിവേചനം.

൧൮൭. **കതപരിഭണ്ഡ**ന്തി പുബ്ബേ കതസംവിധാനസ്സ ചീവരസ്സ വുത്താകാരേന പടിസങ്ഖരണം. **നോ**തി അമ്ഹാകം. **അനത്തമനോ**തി അനാരാധിതചിത്തോ.

സകഗണേന സഹഭാവതോ **സങ്ഗണികാ**തി ആഹ **"സകപരിസസമോധാന"**ന്തി. **ഗണോ**തി പന ഇധ ജനസമൂഹോതി വുത്തം **"നാനാജനസമോധാന"**ന്തി. **സോഭതി** യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനതോ. കാമതോ നിക്ഖമതീതി **നിക്ഖമോ,** ഏവം നിക്ഖമവസേന ഉപ്പന്നം **സുഖം**. ഗണസങ്ഗണികാകിലേസസങ്ഗണികാഹി പവിവിത്തി **പവിവേകോ**. പവിവേകവസേന ഉപ്പന്നം **സുഖം**. രാഗാദീനം ഉപസമാവഹം സുഖം **ഉപസമസുഖം**. മഗ്ഗസമ്ബോധാവഹം സുഖം **സമ്ബോധിസുഖം**. നികാമേതബ്ബസ്സ, നികാമം വാ ലാഭീ **നികാമലാഭീ**. നിദുക്ഖം സുഖേനേവ ലഭതീതി **അദുക്ഖലാഭീ**. കസിരം വുച്ചതി അപ്പകന്തി ആഹ - **"അകസിരലാഭീതി വിപുലലാഭീ"**തി.

സാമായികന്തി സമയേ കിലേസവിമുച്ചനം അച്ചന്തമേവാതി സാമായികം മ-കാരേ അ-കാരസ്സ ദീഘം കത്വാ. തേനാഹ - **"അപ്പിതപ്പിതസമയേ കിലേസേഹി വിമുത്ത"**ന്തി. **കന്ത**ന്തി അങ്ഗസന്തതായ ആരമ്മണസന്തതായ ച കമനീയം മനോരമ്മം. **അസാമായികം** അച്ചന്തവിമുത്തം.

ഏത്താവതാതിആദിനാ സങ്ഗണികാരാമസ്സ വിസേസാധിഗമസ്സ അന്തരായികഭാവം അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ച സഹ നിദസ്സനേന ദസ്സേതി. തത്ഥ സാ ദുവിധാ അന്തരായികതാ വോദാനധമ്മാനം അനുപ്പത്തിഹേതുകാ, സംകിലേസധമ്മാനം ഉപ്പത്തിഹേതുകാ ച.

തേ പഠമം ''സങ്ഗണികാരാമോ''തിആദിനാ വിഭാവേത്വാ ഇതരം വിഭാവേതും, **"ഇദാനി ദോസുപ്പത്തിം ദസ്സേന്തോ"**തിആദി വുത്തം. ''അട്ഠിഞ്ച പടിച്ച ന്ഹാരുഞ്ച പടിച്ച ചമ്മഞ്ച പടിച്ച മംസഞ്ച പടിച്ച ആകാസോ പരിവാരിതോ രൂപന്ത്വേവ സങ്ഖം ഗച്ഛതീ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൦൬) വിയ ഇധ **രൂപ**സദ്ദോ കരജകായപരിയായോതി **"രൂപന്തി സരീര"**ന്തി ആഹ. ''നാഹം, ആനന്ദ...പേ॰... ദോമനസ്സുപായാസാ''തി കസ്മാ വുത്തം? നനു കായേ ച ജീവിതേ ച അനപേക്ഖചിത്താനം ആരദ്ധവിപസ്സകാനമ്പി അസപ്പായവജ്ജനസപ്പായസേവനവസേന കായസ്സ പരിഹരണം ഹോതീതി? സച്ചം, തം പന യോ കല്ലസരീരം നിസ്സായ ധമ്മസാധനായ അനുയുഞ്ജിതുകാമോ ഹോതി, തസ്സേവ ധമ്മസാധനതാവസേന. ധമ്മസാധനഭാവഞ്ഹി അപേക്ഖിത്വാ അസപ്പായം വജ്ജേത്വാ സപ്പായവസേന പോസേത്വാ സുട്ഠുതരം ഹുത്വാ അനുയുഞ്ജനതോ കായസ്സ പരിഹരണം, ന സോ കായേ അഭിരതോ നാമ ഹോതി പച്ചവേക്ഖണായത്തത്താ അപേക്ഖായ വിനോദിതബ്ബോ താദിസോതി. **ഉപാലിഗഹപതിനോ**തി ഏത്ഥാപി ''ദസബലസാവകത്തുപഗമനസങ്ഖാതേനാ''തി ആനേത്വാ യോജേതബ്ബം.

൧൮൭. മഹാകരുണാവസേന പരിവുതായ **പരിസായ മജ്ഝേ നിസിന്നോപി** ഏകന്തവിവേകജ്ഝാസയത്താ **ഏകകോവ**. ഏതേന സത്ഥുനോ പവിവിത്തസ്സ പവിവേകത്തേന വിവിത്തതം ദസ്സേതി. രൂപാരൂപപടിഭാഗനിമിത്തേഹി നിവത്തനത്ഥം **"രൂപാദീനം സങ്ഖതനിമിത്താന"**ന്തി വുത്തം. അതിവിയ സന്തതരപണീതതമഭാവേന വിസേസതോ സിനോതി ബന്ധതീതി **വിസയോ,** സോ ഏവ സസന്തതിപരിയാപന്നതായ **അജ്ഝത്തം**. കിം പന തന്തി ആഹ - **"സുഞ്ഞതന്തി സുഞ്ഞതഫലസമാപത്തി"**ന്തി. ഉപധിവിവേകതായ അസങ്ഖതാ ധാതു ഇധ വിവേകോതി അധിപ്പേതോതി ആഹ - **"വിവേകനിന്നേനാ"**തിആദി. ഭങ്ഗമത്തമ്പി അസേസേത്വാ ആസവട്ഠാനിയാനഞ്ച ധമ്മാനം തത്ഥ വിഗതത്താ തേസം വസേന **വിഗതന്തേന,** ഏവംഭൂതം തേസം ബ്യന്തിഭാവം പത്തന്തി പാളിയം ''ബ്യന്തിഭൂതേനാ''തി വുത്തം. ഉയ്യോജനം വിസ്സജ്ജനം, തം ഏതസ്സ അത്ഥി, ഉയ്യോജേതി വിസ്സജ്ജേതീതി വാ ഉയ്യോജനികം. യസ്മാ ന സബ്ബകഥാ ഉയ്യോജനവസേനേവ പവത്തതി, തസ്മാ വുത്തം **"ഉയ്യോജനികപടിസംയുത്ത"**ന്തി.

തേലപാകം ഗണ്ഹന്തോ വിയാതി യഥാ തേലപാകോ നാമ പരിച്ഛിന്നകാലോ ന അതിക്കമിതബ്ബോ, ഏവം അത്തനോ സമാപത്തികാലം അനതിക്കമിത്വാ. യഥാ ഹി കുസലോ വേജ്ജോ തേലം പചന്തോ തം തം തേലകിച്ചം ചിന്തേത്വാ യദി വാ പത്ഥിന്നപാകോ, യദി വാ മജ്ഝിമപാകോ, യദി വാ ഖരപാകോ ഇച്ഛിതബ്ബോ, തസ്സ കാലം ഉപധാരേത്വാ പചതി, ഏവം ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേന്തോ വേനേയ്യാനം ഞാണപരിപാകം ഉപധാരേത്വാ തം തം കാലം അനതിക്കമിത്വാ ധമ്മം ദേസേത്വാ പരിസം ഉയ്യോജേന്തോ ച **വിവേകനിന്നേനേവ ചിത്തേന ഉയ്യോജേതി. ദ്വേ പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനിപി** തദഭിനീഹതമനോവിഞ്ഞാണവസേന **നിബ്ബാനനിന്നാനേവ**. ബുദ്ധാനഞ്ഹി സങ്ഖാരാനം സുട്ഠു പരിഞ്ഞാതതായ പണീതാനമ്പി രൂപാദീനം ആപാഥഗമനേ പഗേവ ഇതരേസം പടികൂലതാവ സുപാകടാ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി, തസ്മാ ഘമ്മാഭിതത്തസ്സ വിയ സീതജലട്ഠാനനിന്നതാ നിബ്ബാനനിന്നമേവ ചിത്തം ഹോതി, തസ്സ അതിവിയ സന്തപണീതഭാവതോ.

൧൮൮. അജ്ഝത്തമേവാതി ഇധ ഝാനാരമ്മണം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"ഗോചരജ്ഝത്തമേവാ"**തി. **ഇധ നിയകജ്ഝത്തം** സുഞ്ഞതം. അപ്പഗുണപാദകജ്ഝാനഞ്ഹി ഏത്ഥ ''നിയകജ്ഝത്ത''ന്തി അധിപ്പേതം വിപസ്സനാവിസേസസ്സ അധിപ്പേതത്താ, **നിയകജ്ഝത്തം** നിജ്ജീവനിസ്സത്തതം, അനത്തതന്തി അത്ഥോ. **അസമ്പജ്ജനഭാവജാനനേനാതി** ഇദാനി മേ കമ്മട്ഠാനം വീഥിപടിപന്നം ന ഹോതി, ഉപ്പഥമേവ പവത്തതീതി ജാനനേന.

കസ്മാ പനേത്ഥ ഭഗവതാ വിപസ്സനായ ഏവ പാദകേ ഝാനേ അവത്വാ പാദകജ്ഝാനം ഗഹിതന്തി ആഹ - **"അപ്പഗുണപാദകജ്ഝാനതോ"**തിആദി. **ന പക്ഖന്ദതി** സമ്മാ ന സമാഹിതത്താ. സോ പന ''അജ്ഝത്തധമ്മാ മയ്ഹം നിജ്ജടാ നിഗുമ്ബാ ഹുത്വാ ന ഉപട്ഠഹന്തി, ഹന്ദാഹം ബഹിദ്ധാധമ്മേ മനസി കരേയ്യം ഏകച്ചേസു സങ്ഖാരേസു ഉപട്ഠിതേസു ഇതരേപി ഉപട്ഠഹേയ്യുമേവാ''തി **പരസ്സ...പേ॰... മനസി കരോതി**. പാദകജ്ഝാനവസേന വിയ സമ്മസിതജ്ഝാനവസേനപി ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ ഹോതിയേവാതി ആഹ - **"അരൂപസമാപത്തിയം നു ഖോ കഥന്തി ആനേഞ്ജം മനസി കരോതീ"**തി. **ന മേ ചിത്തം പക്ഖന്ദതീതി** മയ്ഹം വിപസ്സനാചിത്തം വീഥിപടിപന്നം ഹുത്വാ ന വഹതീതി. **പാദകജ്ഝാനമേവാതി** വിപസ്സനായ പാദകഭൂതമേവ ഝാനം.

പുനപ്പുനം മനസി കാതബ്ബന്തി പുനപ്പുനം സമാപജ്ജിതബ്ബം വിപസ്സനായ തിക്ഖവിസദതാപാദനായ. **അവഹന്തേ** നിപുണാഭാവേന ഛേദനകിരിയായ അപ്പവത്തന്തേ. സമാപജ്ജിത്വാ വിപസ്സനായ തിക്ഖകമ്മകരണം സമഥവിപസ്സനാവിഹാരേനാതി ആഹ - **"കമ്മട്ഠാനേ മനസികാരോ വഹതീ"**തി.

൮൪൫. സമ്പജ്ജതി മേതി വീഥിപടിപത്തിയാ പുബ്ബേനാപരം വിസേസാഭാവതോ സമ്പജ്ജതി മേ കമ്മട്ഠാനന്തി ജാനനേന. **ഇരിയാപഥം അഹാപേത്വാ**തി യഥാ പരിസ്സമോ നാഗച്ഛതി, ഏവം അത്തനോ ബലാനുരൂപം തസ്സ കാലം നേത്വാ പമാണമേവ പവത്തനേന ഇരിയാപഥം അഹോപേത്വാ. **സബ്ബവാരേസൂ**തി ഠാനനിസജ്ജാസയനവാരേസു. കഥാവാരേസു പന വിസേസം തത്ഥ തത്ഥ വദന്തി. **ഇദം വുത്ത**ന്തി ഇദം, "ഇമിനാ വിഹാരേനാ"തിആദിവചനം വുത്തം.

൮൪൬. കാമവിതക്കാദയോ ഓളാരികകാമരാഗബ്യാപാദസഭാഗാതി ആഹ - **"വിതക്കപഹാനേന ദ്വേ മഗ്ഗേ കഥേത്വാ"**തി. **കാമഗുണേസൂ**തി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം. **കിസ്മിഞ്ചിദേവ കിലേസുപ്പത്തികാരണേ**തി തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ കിലേസുപ്പത്തികാരണം സന്ധായ വുത്തം, അഞ്ഞഥാ സബ്ബേപി പഞ്ച കാമഗുണാ കിലേസുപ്പത്തികാരണമേവ. സമുദാചരതീതി **സമുദാചാരോ**തി ആഹ **"സമുദാചരണതോ"**തി. സോ പന യസ്മാ ചിത്തസ്സ, ന സത്തസ്സ, തസ്മാ വുത്തം പാളിയം "ചേതസോ"തി. മ-കാരോ പദസന്ധികരോ ഏ-കാരസ്സ ച അകാരോ കതോതി ആഹ **"ഏവം സന്തേ ഏത**ന്തി.

൮൪൮. അനുസയോതി മാനാനുസയോ ഭവരാഗാനുസയോ അവിജ്ജാനുസയോതി തിവിധോപി അനുസയോ **പഹീയതി** അരഹത്തമഗ്ഗേന. **വുത്തനയേനേവാ**തി, "തതോ മഗ്ഗാനന്തരം ഫലം, ഫലതോ വുട്ഠായ പച്ചവേക്ഖമാനോ പഹീനഭാവം ജാനാതി, തസ്സ ജാനനേന സമ്പജാനോ ഹോതീ"തി വുത്തനയേന.

കുസലതോ ആയാതീതി ആയതോ, സോ ഏതേസന്തി **കുസലായതികാ**. തേനാഹ **"കുസലതോ ആഗതാ"**തി. തം പന നേസം കുസലായതികത്തം ഉപനിസ്സയവസേന ഹോതി സഹജാതവസേനപീതി തദുഭയം ദസ്സേതും, **"സേയ്യഥിദ"**ന്തിആദി വുത്തം.

യസ്മാ പന യഥാവുത്തധമ്മേസു കേചി ലോകിയാ, കേചി ലോകുത്തരാ; അഥ കസ്മാ വിസേസേന "ലോകുത്തരാ"തി വുത്തന്തി ആഹ - **"ലോകേ ഉത്തരാ വിസിട്ഠാ"**തി. തേന ലോകിയധമ്മേസു ഉത്തമഭാവേന ഝാനാദയോ ലോകുത്തരാ വുത്താ, ന ലോകസ്സ ഉത്തരണതോതി ദസ്സേതി. യം കിഞ്ചി മഹഗ്ഗതചിത്തം മാരസ്സ അവിസയോ അകാമാവചരത്താ, പഗേവ തം വിപസ്സനായ പാദകഭൂതം സുവിക്ഖാലിതമലന്തി ആഹ - **"ജാനിതും ന സക്കോതീ"**തി. **ഏകോ ആനിസംസോ അത്ഥി** ഭാവനാനുയോഗസ്സ സപ്പായധമ്മകഥാപടിലാഭോ.

൮൪൯. ഏതദത്ഥന്തി കേവലസ്സ സുതസ്സ അത്ഥായ. **സപ്പായാസപ്പായവസേനാ**തി കസ്മാ വുത്തം? നനു സപ്പായവസേന ദസകഥാവത്ഥൂനി ആഗതാനീതി? സച്ചമേതം, അസപ്പായകഥാവജ്ജനപുബ്ബികായ സപ്പായ കഥായ വസേന ആഗതത്താ **"സപ്പായാസപ്പായവസേന ആഗതാനീ"**തി

വുത്തം. **സുതപരിയത്തിവസേനാ**തി സരൂപേന തത്ഥ അനാഗതാനിപി ദസകഥാവത്ഥൂനി സുത്തഗേയ്യാദിഅന്തോഗധത്താ, **"സുതപരിയത്തിവസേന ആഗതാനീ"**തി വുത്തം. പരിപൂരണവസേന സരൂപതോ ആഗതത്താ **ഇമസ്മിം ഠാനേ ഠത്വാ കഥേതബ്ബാനി. അത്ഥോ**തി സാമഞ്ഞത്ഥോ.

൧൯൬. അനുആവത്തന്തീതി അനുഅനു അഭിമുഖാ ഹുത്വാ വത്തന്തി, പയിരുപാസനാദിവസേന അനുകൂലയന്തി. **മുച്ഛനതണ്ഹ**ന്തി പച്ചയേസു മുച്ഛനാകാരം. തണ്ഹായ പത്ഥനാ നാമ തേനാകാരേന പവത്തീതി ആഹ - **"പത്ഥേതി പവത്തേതീ"**തി. **കിലേസൂപദ്ദവേനാ**തി കിലേസസങ്ഖാതേന ഉപദ്ദവേന. കിലേസാ ഹി സത്താനം മഹാനത്ഥകരണതോ "ഉപദ്ദവോ"തി വുച്ചന്തി. അത്തനോ അബ്ഭന്തരേ ഉപ്പന്നേന കിലേസൂപദ്ദവേന അന്തേവാസിനോ, ഉപദ്ദവോ **അന്തേവാസൂപദ്ദവോ,** ബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഉപദ്ദവോ **ബ്രഹ്മചാരുപദ്ദവോ**തി ഇമമത്ഥം **"സേസുപദ്ദവേസുപി ഏസേവ നയോ"**തി ഇമിനാ അതിദിസതി. **ഗുണമരണം കഥിതം,** ന ജീവിതമരണം.

അപ്പലാഭാതി അപ്പമത്തകലാഭീ വിസേസാനം. **ഏവം വുത്തോ**തി യഥാവുത്തബ്രഹ്മചാരുപദ്ദവോ ദുക്ഖവിപാകതരോ ചേവ കടുകവിപാകതരോ ചാതി ഏവം വുത്തോ. ആചരിയന്തേവാസികൂപദ്ദവോ ഹി ബാഹിരകസമയവസേന വുത്തോ, ബ്രഹ്മചാരുപദ്ദവോ പന സാസനവസേന. ദുരക്ഖാതേ ഹി ധമ്മവിനയേ ദുപ്പടിപത്തി ന മഹാസാവജ്ജാ മിച്ഛാഭിനിവേസസ്സ സിഥിലവായാമഭാവതോ; സ്വാഖ്യാതേ പന ധമ്മവിനയേ ദുപ്പടിപത്തി മഹാസാവജ്ജാ മഹതോ അത്ഥസ്സ ബാഹിരഭാവകരണതോ. തേനാഹ **"സാസനേ പനാ"**തിആദി.

൧൯൭. തസ്മാതി ഇദം പുബ്ബപരാപേക്ഖം പുരിമസ്സ ച അത്ഥസ്സ കാരണഭാവേന പച്ചാമസനന്തി ആഹ **"യസ്മാ"**തിആദി. മിത്തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി മിത്തവാ, തസ്സ ഭാവോ **മിത്തവതാ,** തായ. മിത്തവസേന പടിപജ്ജനന്തി ആഹ **"മിത്തപടിപത്തിയാ"**തി. **സപത്തവതായാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

ദുക്കടദുബ്ഭാസിതമത്തമ്പീതി ഇമിനാ പഗേവ ഇതരം വീതിക്കമന്തോതി ദസ്സേതി. സാവകേസു ഹിതപരക്കമനം ഓവാദാനുസാസനീഹി പടിപജ്ജനന്തി ആഹ - **"തഥാ ന പടിപജ്ജിസ്സാമീ"**തി. **ആമകമത്ത**ന്തി കുലാലഭാജനം വുച്ചതി. **നാഹം തുമ്ഹേസു തഥാ പടിപജ്ജിസ്സാമീ**തി കുമ്ഭകാരോ വിയ ആമകഭാജനേസു അഹം തുമ്ഹേസു കേവലം ജാനാപേന്തോ ന പടിപജ്ജിസ്സാമി. **നിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ**തി നീഹരിത്വാ. **ലോകിയഗുണാപി ഇധ സാരോത്വേവ അധിപ്പേതാ** ലോകുത്തരഗുണാനം അധിട്ഠാനഭാവതോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

മഹാസുഞ്ഞതസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൩. അച്ഛരിയബ്ഭുതസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൯. വിഭത്തിപതിരൂപകാ ച നിപാതാ ഹോന്തീതി യഥാരഹം തംതംവിഭത്തിഅത്ഥദീപകാ, ഇധ പച്ചത്തവചനോ **യത്ര**സദ്ദോ, **ഹി**സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ, **നാമ**സദ്ദോ അച്ഛരിയത്ഥോ, പദത്തയസ്സ പന അച്ഛരിയത്ഥനിദ്ദിട്ഠതായ **"അച്ഛരിയത്ഥേ നിപാതോ"**തി വുത്തം. ഏകംസതോ

പനേതം പദത്തയം. തഥാ ഹി വക്ഖതി, ''യത്രാതി നിപാതവസേന അനാഗതവചന''ന്തി. **പപഞ്ചസദ്ദോ** ഹേട്ഠാ വുത്തോ. **ഛിന്നവടുമേതി** ഇമിനാ സബ്ബകിലേസവട്ടസ്സ അകുസലകമ്മവട്ടസ്സ ച ഛിന്നത്താ വിപാകവട്ടസ്സ ച ഉപരി വക്ഖമാനത്താ ആഹ - **''വടുമന്തി കുസലാകുസലകമ്മവട്ടം വുച്ചതീ''**തി. **നിപാതവസേന** യത്രസദ്ദയോഗേന. **അനാഗതവചനന്തി** ഇദം അനാഗതവചനസദിസത്താ വുത്തം. അനാഗതത്ഥവാചീ ഹി അനാഗതവചനം, അത്ഥോ ചേത്ഥ അതീതോതി. **അനുസ്സരീതി** ഇദം അനുസ്സരിതഭാവം സന്ധായ വുത്തം - ''ന അനുസ്സരിസ്സതീ''തി സദ്ദപയോഗസ്സ അതീതവിസയത്താ. യദാ പന തേഹി ഭിക്ഖൂഹി യാ കഥാ പവത്തിതാ, തതോ പച്ഛാപി ഭഗവതോ തേസം ബുദ്ധാനം അനുസ്സരണം ഹോതിയേവ.

ഖത്തിയജച്ചാതിആദികാലതോ പട്ഠായ അസമ്ഭിന്നായ ഖത്തിയജാതിയാ ഉദിതോദിതായ. **ബ്രഹ്മജച്ചാതി** ബ്രാഹ്മണജച്ചാ. **ഏവംഗോത്തേപി** ഏസേവ നയോ. **ലോകിയലോകുത്തരസീലേനാതി** പാരമിതാസമ്ഭൂതേന ബുദ്ധാവേണികത്താ അനഞ്ഞസാധാരണേന ലോകിയേന ലോകുത്തരേന ച സീലേന. **ഏവംസീലാതി** അനവസേസസീലാനം വിസും പച്ചവേക്ഖണകരണേന ഏവംസീലാതി അനുസ്സരിസ്സതി. ഏസ നയോ സേസേസു. യഥാ വിജ്ജാഭാഗിയാ വിജ്ജാസമ്പയുത്തധമ്മാ, ഏവം സമാധിപക്ഖാ സമാധിസമ്പയുത്തധമ്മാപി സതിവീരിയാദയോതി ആഹ - **''ഹേട്ഠാ സമാധിപക്ഖാനം ധമ്മാനം ഗഹിതത്താ വിഹാരോ ഗഹിതോവാ''**തി. തസ്മാ സമാധിപക്ഖധമ്മവിനിമുത്തോ ഏവ ഇധ വിഹാരോ അധിപ്പേതോതി വുത്തം **''ഇദം ഹീ''**തിആദി.

യഥാ വാ അട്ഠസമാപത്തിവിപസ്സനാമഗ്ഗഫലസങ്ഗഹിതാ ലോകിയലോകുത്തരാ സമാധിപഞ്ഞാ ''ഏവംധമ്മാ ഏവംപഞ്ഞാ''തി പദേഹി ഹേട്ഠാ ഗഹിതാപി യഥാസകം പടിപക്ഖതോ മുച്ചനസ്സ പവത്തിവിസേസം ഉപാദായ ''ഏവംവിമുത്താ''തി ഏത്ഥ പുന ഗഹിതാ, തഥാ ''ഏവംധമ്മാ''തി ഏത്ഥ ഗഹിതാപി സമാധിപക്ഖധമ്മാ ദിബ്ബബ്രഹ്മആനേഞ്ജഅരിയവിഹാരസങ്ഖാതം അത്തനോ പവത്തിവിസേസം ഉപാദായ, ''ഏവംവിഹാരീ''തി ഏത്ഥ പുന ഗഹിതാതി വുച്ചമാനേ ന കോചി വിരോധോ. ഫലധമ്മാനം പവത്തികാലേപി കിലേസാനം പടിപ്പസ്സദ്ധി ന തംആനുഭാവജാതാ, അഥ ഖോ അരിയമഗ്ഗേന കിലേസാനം സമുച്ഛിന്നത്താതി ആഹ - **''മഗ്ഗാനുഭാവേന കിലേസാനം പടിപസ്സദ്ധന്തേ ഉപ്പന്നത്താ''**തി. യോ യം പജഹതി, സോ പഹായകോ പഹാതബ്ബതോ വിമുത്തോതി വുച്ചതി വിസംസട്ഠഭാവതോതി പഹാനവിഭാഗേന വുച്ചമാനേ അപഹായകസ്സ നിബ്ബാനസ്സ കഥം വിമുത്തതാ? വിസംസട്ഠാഭാവതോ ഏവ. തഞ്ഹി പകതിയാവ സബ്ബസോ കിലേസേഹി വിസംസട്ഠം വിനിസ്സടം സുവിദൂരവിദൂരേ ഠിതം, തസ്മാസ്സ തതോ നിസ്സടത്താ നിസ്സരണവിമുത്തി നിസ്സരണപഹാനന്തി വുച്ചതീതി ആഹ **''നിബ്ബാന''**ന്തിആദി.

ഹൻ. ഇമേ **തഥാഗതസ്സ അച്ഛരിയഅബ്ഭുതധമ്മാ,** ന സാവകവിസയാ, മമ പന ദേസനാ തയാ സുതാ ഏവാതി തേ ഥേരസ്സേവ ഭാരം കരോന്തോ, **''തം ഭിയ്യോസോമത്തായ പടിഭന്തൂ''**തി ആഹ. **സതോ സമ്പജാനോതി** ഏത്ഥ കാലഭേദവസേന ലബ്ഭമാനമ്പി സമ്പജാനഭാവം അനാമസിത്വാ ഗതിവിഭാഗേന തം ദസ്സേതും, **''ദേ്വ സമ്പജഞ്ഞാനീ''**തിആദി വുത്തം - **അട്ഠ വരേ ഗണ്ഹന്തോതി** ഏത്ഥ കഥം വരം ദേവതാ ദേതി, പരസ്സ ദീയമാനഞ്ച തം കഥം പരസ്സ സമിജ്ഝതീതി? കമ്മബലേനേവ. യദി ഹി തം കമ്മം കതോകാസം യസ്സ

തദപദേസേന ഫലം വിപച്ചതി, എവം ദേവതായ തസ്സ വരം ദിന്നം, ഇതരേന ച ലദ്ധന്തി വോഹാരോ ഹോതീതി. അപിച പരസ്സ പത്ഥിതവരാനി നാമ വിപച്ചമാനസ്സ കമ്മസ്സ പച്ചയഭൂതോ പയോഗവിസേസോതി ദട്ഠബ്ബം. താനി വിപച്ചനേ ഏകന്തികാനിപി അപ്പേസക്ഖാ ദേവതാ - ''അയമസ്സ പത്ഥനാ സമിജ്ഝിസ്സതി, നോ''തി ന ജാനന്തി, സക്കോ പന പഞ്ഞവാ താനി ഏകച്ചം ജാനാതിയേവ. തേന വുത്തം - **''സക്കേന പസീദിത്വാ ദിന്നേ അട്ഠ വരേ ഗണ്ഹന്തോ''**തിആദി.

പഠമജവനവാരേതി ഉപ്പന്നസ്സ സബ്ബപഠമജവനവാരേ. സോ ഹി പടിസന്ധിയാ ആസന്നഭാവതോ അവിസദോ ഹോതി, ദേവഭാവേ നികന്തിവസേന ഉപ്പജ്ജനതോ ന ജാനാതി. **അഞ്ഞാഹി** ദേവതാഹി **അസാധാരണജാനനം ഹോതി** ദുതിയജവനവാരതോ പട്ഠായ പവത്തനതോ.

അഞ്ഞേപി ദേവാതിആദിനാ ബോധിസത്തസ്സ തത്ഥ സമ്പജഞ്ഞേനേവ ഠിതഭാവം ബ്യതിരേകമുഖേന വിഭാവേതി. **ആഹാരൂപച്ഛേദേന കാലങ്കരോന്തീ**തി ഇദം ഖിഡ്ഡാപദോസികവസേന വുത്തം. ഇതരേസമ്പി ദിബ്ബഭോഗേഹി മുച്ഛിതതം അജ്ഝാപന്നാനം തിട്ഠന്താനം സമ്പജഞ്ഞാഭാവോ ഹോതിയേവ. **കിം തഥാരൂപം ആരമ്മണം നത്ഥീ**തി യഥാരൂപം ഉളാരം പണീതഞ്ച ആരമ്മണം പടിച്ച തേ ദേവാ സംമുച്ഛിതാ ആഹാരൂപച്ഛേദമ്പി കരോന്തി, കിം തഥാരൂപം ഉളാരം പണീതഞ്ച ആരമ്മണം ബോധിസത്തസ്സ നത്ഥീതി ബോധിസത്തസ്സ സമ്പജഞ്ഞാനുഭാവം വിഭാവേതും ചോദനം സമുട്ഠാപേതി? ബോധിസത്തോ ഹി യത്ഥ യത്ഥ നിബ്ബത്തതി, തത്ഥ തത്ഥ അഞ്ഞേ സത്തേ ദസഹി വിസേസേഹി അധിഗ്ഗണ്ഹാതി, പഗേവ തത്ഥ ദേവഭൂതോ, തഥാപി ''സതോ സമ്പജാനോ''തി അയമേത്ഥ അച്ഛരിയധമ്മോ വുത്തോ.

൨൦൦. സമ്പത്തിഭവേ ദീഘായുകതാ നാമ പഞ്ഞാബലേന ഹോതി, ബോധിസത്തോ ച മഹാപഞ്ഞോ, തസ്മാ തത്ഥ തത്ഥ ഭവേ തേന ദീഘായുകേന ഭവിതബ്ബന്തി അധിപ്പായേന, **''സേസത്തഭാവേസു കിം യാവതായുകം ന തിട്ഠതീ''**തി ചോദേതി. ഇതരോ **''ആമ ന തിട്ഠതീ''**തി പടിജാനിത്വാ, **''അഞ്ഞദാ ഹീ''**തിആദിനാ തത്ഥ കാരണമാഹ. ''ഇധ ന ഭവിസ്സാമീ''തി അധിമുച്ചനവസേന കാലകിരിയാ **അധിമുത്തികാലകിരിയാ**. പാരമിധമ്മാനഞ്ഹി ഉക്കംസപ്പത്തിയാ തസ്മിം തസ്മിം അത്തഭാവേ അഭിഞ്ഞാസമാപത്തീഹി സന്താനസ്സ വിസേസിതത്താ അത്തസിനേഹസ്സ തനുഭാവേന സത്തേസു ച മഹാകരുണായ ഉളാരഭാവേന അധിട്ഠാനസ്സ തിക്ഖവിസദഭാവാപത്തിയാ ബോധിസത്താനം അധിപ്പായാ സമിജ്ഝന്തി, ചിത്തേ വിയ കമ്മേസു ച തേസം വസിഭാവോ, തസ്മാ യത്ഥുപപന്നാനം പാരമിയോ സമ്മദേവ പരിബ്രൂഹേന്തി, വുത്തനയേന കാലം കത്വാ തത്ഥ ഉപപജ്ജന്തി. തഥാ ഹി അയം മഹാസത്തോ ഇമസ്മിംയേവ കപ്പേ നാനാജാതീസു അപരിഹീനജ്ഝാനോ കാലം കത്വാ ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തോ അപ്പകമേവ കാലം തത്ഥ ഠത്വാ തതോ ചവിത്വാ ഇധ നിബ്ബത്തോ. തേനാഹ - **''അയം കാലകിരിയാ അഞ്ഞേസം ന ഹോതീ''**തി. **സബ്ബപാരമീനം പൂരിതത്താ**തി ഇമിനാ പയോജനാഭാവതോ തത്ഥ ഠത്വാ അധിമുത്തികാലകിരിയാ നാമ ന ഹോതീതി ദസ്സേതി. അപിച ചരിമഭവേ ചതുമഹാനിധിസമുട്ഠാനപുബ്ബികായ ദിബ്ബസമ്പത്തിസദിസായ മഹാസമ്പത്തിയാ നിബ്ബത്തി വിയ ബുദ്ധഭൂതസ്സ അസദിസദാനാദിവസേന അനഞ്ഞസാധാരണലാഭുപ്പത്തി വിയ ച ഇതോ പരം മഹാപുരിസസ്സ

ദിബ്ബസമ്പത്തിഅനുഭവനം നാമ നത്ഥീതി യാവതായുകട്ഠാനം ഉസ്സാഹജാതസ്സ പുഞ്ഞസമ്ഭാരസ്സ വസേനാതി ദട്ഠബ്ബം. അയഞ്ഹേത്ഥ ധമ്മതാ.

മനുസ്സഗണനാവസേന, ന ദേവഗണനാവസേന. **പുബ്ബനിമിത്താനീ**തി ചുതിയാ പുബ്ബനിമിത്താനി. **അമിലായിത്വാ**തി എത്ഥ **അമിലാത**ഗ്ഗഹണേനേവ താസം മാലാനം വണ്ണസമ്പദാപി ഗന്ധസമ്പദാപി സോഭാസമ്പദാപി ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബം. ബാഹിരബ്ഭന്തരാനം രജോജല്ലാനം ലേസസ്സപി അഭാവതോ ദേവാനം സരീരഗതാനി വത്ഥാനി സബ്ബകാലം പരിസുദ്ധപഭസ്സരാനേവ ഹുത്വാ തിട്ഠന്തീതി ആഹ **"വത്ഥേസുപി എസേവ നയോ"**തി. **നേവ സീതം ന ഉണ്ഹ**ന്തി യസ്സ സീതസ്സ പതീകാരവസേന അധികം സേവിയമാനം ഉണ്ഹം, സയമേവ വാ ഖരതരം ഹുത്വാ അധിഭവന്തം സരീരേ സേദം ഉപ്പാദേയ്യ, താദിസം നേവ സീതം ന ഉണ്ഹം ഹോതി. **തസ്മിം കാലേ**തി യഥാവുത്തേ മരണാസന്നകാലേ. **ബിന്ദുബിന്ദുവസേനാ**തി മുത്തഗുളികാ വിയ ബിന്ദു ബിന്ദു ഹുത്വാ സേദാ മുച്ചന്തി. ദന്താനം ഖണ്ഡിതഭാവോ **ഖണ്ഡിച്ചം**. കേസാനം പലിതഭാവോ **പാലിച്ചം. ആദി**-സദ്ദേന വലിത്തചതം സങ്ഗണ്ഹാതി. **കിലന്തരൂപോ അത്തഭാവോ ഹോതി,** ന പന ഖണ്ഡിച്ചപാലിച്ചാദീഹീതി അധിപ്പായോ. **ഉക്കണ്ഠിതാ**തി അനഭിരതി, സാ നത്ഥി ഉപരൂപരി ഉളാരുളാരാനമേവ ഭോഗാനം വിസേസതോ രുചിജനകാനം ഉപതിട്ഠനതോ.

പണ്ഡിതാ എവാതി ബുദ്ധിസമ്പന്നാ എവ ദേവതാ. യഥാ ദേവതാ "സമ്പതി ജാതാ കീദിസേന പുഞ്ഞകമ്മേന ഇധ നിബ്ബത്താ"തി ചിന്തേത്വാ, "ഇമിനാ നാമ പുഞ്ഞകമ്മേന ഇധ നിബ്ബത്താ"തി ജാനന്തി, എവം അതീതഭവേ അത്തനാ കതം എകച്ചം അഞ്ഞമ്പി പുഞ്ഞം ജാനന്തിയേവ മഹാപുഞ്ഞാതി ആഹ - **"യേ മഹാപുഞ്ഞാ"**തിആദി.

ന പഞ്ഞായന്തി ചിരതരകാലത്താ പരമായുനോ. **അനിയ്യാനിക**ന്തി ന നിയ്യാനാവഹം സത്താനം അഭാജനഭാവതോ. സത്താ ന പരമായുനോ ഹോന്തി നാമ പാപുസ്സന്നതായാതി ആഹ - **"തദാ ഹി സത്താ ഉസ്സന്നകിലേസാ ഹോന്തീ"**തി. എത്ഥാഹ - "കസ്മാ സമ്ബുദ്ധാ മനുസ്സലോകേ എവ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന ദേവബ്രഹ്മലോകേസൂ"തി. ദേവലോകേ താവ നുപ്പജ്ജന്തി ബ്രഹ്മചരിയവാസസ്സ അനോകാസഭാവതോ തഥാ അനച്ഛരിയഭാവതോ. അച്ഛരിയധമ്മാ ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ, തേസം സാ അച്ഛരിയധമ്മതാ ദേവത്തഭാവേ ഠിതാനം ന പാകടാ ഹോതി യഥാ മനുസ്സഭൂതാനം. ദേവഭൂതേ ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ ദിസ്സമാനം ബുദ്ധാനുഭാവം ദേവാനുഭാവതോവ ലോകോ ദഹതി, ന ബുദ്ധാനുഭാവതോ, തഥാ സതി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ നാധിമുച്ചതി ന സമ്പസീദതി ഇസ്സരകുത്തഗ്ഗാഹം ന വിസ്സജ്ജേതി, ദേവത്തഭാവസ്സ ച ചിരകാലപവത്തനതോ എകച്ചസസ്സതവാദതോ ന പരിമുച്ചതി. "ബ്രഹ്മലോകേ നുപ്പജ്ജന്തീ"തി എത്ഥാപി എസേവ നയോ. സത്താനം താദിസഗാഹവിമോചനത്ഥഞ്ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ മനുസ്സസുഗതിയംയേവ ഉപ്പജ്ജന്തി; ന ദേവസുഗതിയം, മനുസ്സസുഗതിയം ഉപ്പജ്ജന്താപി ഓപപാതികാ ന ഹോന്തി, സതി ച ഓപപാതികൂപപത്തിയം വുത്തദോസാനതിവത്തനതോ. ധമ്മവേനേയ്യാനം അത്ഥായ ധമ്മതന്തിയാ ഠപനസ്സ വിയ ധാതുവേനേയ്യാനം അത്ഥായ ധാതൂനം ഠപനസ്സ ഇച്ഛിതബ്ബത്താ ച. ന ഹി ഓപപാതികാനം പരിനിബ്ബാനതോ ഉദ്ധം സരീരധാതുയോ തിട്ഠന്തി, തസ്മാ ന ഓപപാതികാ ഹോന്തി, ചരിമഭവേ ച മഹാബോധിസത്താ, മനുസ്സഭാവസ്സ പാകടകരണായ ദാരപരിഗ്ഗഹമ്പി കരോന്താ യാവ പുത്തമുഖദസ്സനാ അഗാരമജ്ഝേ തിട്ഠന്തി. പരിപാകഗതസീലനേക്ഖമ്മപഞ്ഞാദിപാരമികാപി ന

അഭിനിക്ഖമന്തി, കിം വാ ഏതായ കാരണചിന്തായ? സബ്ബബുദ്ധേഹി ആചിണ്ണസമാചിണ്ണാ, യദിദം മനുസ്സഭൂതാനംയേവ അഭിസമ്ബുജ്ഝനാ, ന ദേവഭൂതാനന്തി അയമേത്ഥ ധമ്മതാ. തഥാ ഹി തദത്ഥോ മഹാഭിനീഹാരോപി മനുസ്സഭൂതാനംയേവ ഇജ്ഝതി, ന ഇതരേസം.

കസ്മാ പന സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ ജമ്ബുദീപേയേവ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന സേസദീപേസൂതി? കേചി താവ ആഹു - ''യസ്മാ പഥവിയാ നാഭിഭൂതാ ബുദ്ധാനുഭാവസഹിതാ അചലട്ഠാനഭൂതാ ബോധിമണ്ഡഭൂമി ജമ്ബുദീപേയേവ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ ജമ്ബുദീപേയേവ ഉപ്പജ്ജന്തീ''തി; ''തഥാ ഇതരേസമ്പി അവിജഹിതട്ഠാനാനം തത്ഥേവ ലബ്ഭമാനതോ''തി. അയം പനേത്ഥ അമ്ഹാകം ഖന്തി - യസ്മാ പുരിമബുദ്ധാനം മഹാബോധിസത്താനം പച്ചേകബുദ്ധാനഞ്ച നിബ്ബത്തിയാ സാവകബോധിസത്താനം സാവകബോധിയാ അഭിനീഹാരോ സാവകപാരമീനം സമ്ഭരണം പരിപാചനഞ്ച ബുദ്ധഖേത്തഭൂതേ ഇമസ്മിം ചക്കവാളേ ജമ്ബുദീപേയേവ ഇജ്ഝതി, ന അഞ്ഞത്ഥ. വേനേയ്യാനം വിനയനത്ഥോ ച ബുദ്ധുപ്പാദോതി അഗ്ഗസാവകാദിവേനേയ്യവിസേസാപേക്ഖായ ഏകസ്മിം ജമ്ബുദീപേയേവ ബുദ്ധാ നിബ്ബത്തന്തി, ന സേസദീപേസു. അയഞ്ച നയോ സബ്ബബുദ്ധാനം ആചിണ്ണസമാചിണ്ണോതി തേസം ഉത്തമപുരിസാനം തത്ഥേവ ഉപ്പത്തി സമ്പത്തിചക്കാനം വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞുപനിസ്സയതോ അപരാപരം വത്തതീതി ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹ - **''തീസു ദീപേസു ബുദ്ധാ ന നിബ്ബത്തന്തി, ജമ്ബുദീപേയേവ നിബ്ബത്തന്തീതി ദീപം പസ്സതീ''**തി. ഇമിനാ നയേന ദേസനിയമേപി കാരണം വത്തബ്ബം.

ഇദാനി ച ഖത്തിയകുലം ലോകസമ്മതം ബ്രാഹ്മണാനമ്പി പൂജനീയഭാവതോ. **രാജാ മേ പിതാ ഭവിസ്സതീതി കുലം പസ്സി** പിതുവസേന കുലസ്സ നിദ്ദിസിതബ്ബതോ . **ദസന്നം മാസാനം ഉപരി സത്ത ദിവസാനീതി പസ്സി** തേന അത്തനോ അന്തരായാഭാവം അഞ്ഞാസി, തസ്സാ ച തുസിതഭവേ ദിബ്ബസമ്പത്തിപച്ചനുഭവനം.

താ ദേവതാതി ദസസഹസ്സിചക്കവാളദേവതാ. കഥം പന താ ബോധിസത്തസ്സ പൂരിതപാരമിഭാവം ഭാവിനഞ്ച സമ്ബുദ്ധഭാവം ജാനന്തീതി? മഹേസക്ഖാനം ദേവതാനം വസേന, യേഭുയ്യേന ച താ ദേവതാ അഭിസമയഭാഗിനോ. തഥാ ഹി ഭഗവതോ ച ധമ്മദാനസംവിഭാഗേ അനേകവാരം ദസസഹസ്സചക്കവാളവാസിദേവതാസന്നിപാതോ അഹോസി.

ചവാമീതി പജാനാതി ചുതിആസന്നജവനേഹി ഞാണസഹിതേഹി ചുതിയാ ഉപട്ഠിതഭാവസ്സ പടിസംവിദിതത്താ. **ചുതിചിത്തം ന ജാനാതി** ചുതിചിത്തക്ഖണസ്സ ഇത്തരഭാവതോ. തഥാ ഹി തം ചുതൂപപാതഞാണസ്സപി അവിസയോ ഏവ. **പടിസന്ധിചിത്തേപി** ഏസേവ നയോ. **ആവജ്ജനപരിയായോതി** ആവജ്ജനക്കമോ. യസ്മാ ഏകവാരം ആവജ്ജിതമത്തേന ആരമ്മണം നിച്ഛിനിതും ന സക്കാ, തസ്മാ തമേവാരമ്മണം ദുതിയം തതിയഞ്ച ആവജ്ജിത്വാ നിച്ഛീയതി, ആവജ്ജനസീസേന ചേത്ഥ ജവനവാരോ ഗഹിതോ. തേനാഹ - **''ദുതിയതതിയചിത്തവാരേയേവ ജാനിസ്സതീ''**തി. ചുതിയാ പുരേതരം കതിപയചിത്തവാരതോ പട്ഠായ മരണം മേ ആസന്നന്തി ജാനനതോ, **''ചുതിക്ഖണേപി ചവാമീതി പജാനാതീ''**തി വുത്തം. പടിസന്ധിയാ പന അപുബ്ബഭാവതോ **പടിസന്ധിചിത്തം ന ജാനാതി**. നികന്തിയാ ഉപ്പത്തിതോ പരതോ **അസുകസ്മിം ഠാനേ മയാ പടിസന്ധി ഗഹിതാതി പജാനാതി,**

ദുതിയജവനതോ പട്ഠായ ജാനാതീതി വുത്തോവായമത്ഥോ. **തസ്മിം കാലേതി** പടിസന്ധിഗ്ഗഹണകാലേ. **ദസസഹസ്സീ കമ്പതീ**തി ഏത്ഥ കമ്പനകാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. മഹാകാരുണികാ ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ സത്താനം ഹിതസുഖവിധാനതപ്പരതായ ബഹുലം സോമനസ്സികാവ ഹോന്തീതി തേസം പഠമമഹാവിപാകചിത്തേന പടിസന്ധിഗ്ഗഹണം അട്ഠകഥായം (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൭; ധ॰ സ॰ ൪൯൮; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൧൯൯) വുത്തം. **മഹാസീവത്ഥേരോ പന** യദിപി മഹാകാരുണികാ ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ സത്താനം ഹിതസുഖവിധാനതപ്പരാ, വിവേകജ്ഝാസയാ പന വിസങ്ഖാരനിന്നാ സബ്ബസങ്ഖാരേസു അജ്ഝുപേക്ഖണബഹുലാതി പഞ്ചമേന മഹാവിപാകചിത്തേന പടിസന്ധിഗ്ഗഹണമാഹ.

പുരേ പുണ്ണമായ സത്തമദിവസതോ പട്ഠായാതി പുണ്ണമായ പുരേ സത്തമദിവസതോ പട്ഠായ, സുക്കപക്ഖേ നവമിതോ പട്ഠായാതി അത്ഥോ. **സത്തമേ ദിവസേ**തി ആസാള്ഹീപുണ്ണമായ. **ഇദം സുപിനന്തി** ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരം സുപിനം. **നേസം ദേവിയോ**തി മഹാരാജൂനം ദേവിയോ.

സോ ച ഖോ പുരിസഗബ്ഭോ, ന ഇത്ഥിഗബ്ഭോ, പുത്തോ തേ ഭവിസ്സതീതി ഏത്തകമേവ തേ ബ്രാഹ്മണാ അത്തനോ സുപിനസത്ഥനയേന കഥേസും. **സചേ അഗാരം അജ്ഝാവസിസ്സതീ**തിആദി പന ദേവതാവിഗ്ഗഹേന ഭാവിനമത്ഥം യാഥാവതോ പവേദേസും.

ഗബ്ഭാവക്കന്തിയോതി ഏത്ഥ ഗബ്ഭോ വുച്ചതി മാതുകുച്ഛി, തത്ഥ ഉപ്പത്തി അവക്കന്തി, താവ ഗബ്ഭാവക്കന്തി, യാവ ന നിക്ഖമതി. **ഠിതകാവ നിക്ഖമന്തി** ധമ്മാസനതോ ഓതരന്തോ ധമ്മകഥികോ വിയ.

൨൦൭. വത്തമാനസമീപേ വത്തമാനേ വിയ വോഹരീയതീതി **ഓക്കമതീ**തി വുത്തന്തി ആഹ - **"ഓക്കന്തോ ഹോതീതി അത്ഥോ"**തി. **ഏവം ഹോതീ**തി ഏവം വുത്തപ്പകാരേനസ്സ സമ്പജാനനാ ഹോതി. **ന ഓക്കമമാനേ** പടിസന്ധിക്ഖണസ്സ ദുവിഞ്ഞേയ്യത്താ. തഥാ ച വുത്തം - ''പടിസന്ധിചിത്തം ന ജാനാതീ''തി. ദസസഹസ്സചക്കവാളപത്ഥരണേന വാ **അപ്പമാണോ**. അതിവിയ സമുജ്ജലഭാവേന **ഉളാരോ. ദേവാനുഭാവന്തി** ദേവാനം പഭാനുഭാവം. ദേവാനഞ്ഹി പഭംസോ ഓഭാസോ അധിഭവതി, ന തേസം ആധിപച്ചം. തേനാഹ **"ദേവാന"**ന്തിആദി.

രുക്ഖഗച്ഛാദിനാ കേനചി ന ഹഞ്ഞതീതി **അഘാ,** അബാധാ. തേനാഹ **"നിച്ചവിവടാ"**തി. **അസംവുതാ**തി ഹേട്ഠാ ഉപരി ച കേന ചി ന പിഹിതാ. തേനാഹ **"ഹേട്ഠാപി അപ്പതിട്ഠാ"**തി. തത്ഥ **പി**-സദ്ദേന യഥാ ഹേട്ഠാ ഉദകസ്സ പിധായികാ പഥവീ നത്ഥീതി അസംവുതാ ലോകന്തരികാ, ഏവം ഉപരിപി ചക്കവാളേസു വിയ ദേവവിമാനാനം അഭാവതോ അസംവുതാ അപ്പതിട്ഠാതി ദസ്സേതി. അന്ധകാരോ ഏത്ഥ അത്ഥീതി **അന്ധകാരാ. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ന ജായതി** ആലോകസ്സാഭാവതോ, ന ചക്ഖുനോ. തഥാ ഹി ''തേന ഓഭാസേന അഞ്ഞമഞ്ഞം സഞ്ജാനന്തീ''തി വുത്തം. ജമ്ബുദീപേ ഠിതമജ്ഝന്ഹികവേലായം പുബ്ബവിദേഹവാസീനം അത്ഥങ്ഗമനവസേന ഉപഡ്ഢം സൂരിയമണ്ഡലം പഞ്ഞായതി, അപരഗോയാനവാസീനം ഉഗ്ഗമനവസേന, ഏവം സേസദീപേസുപീതി ആഹ - **"ഏകപ്പഹാരേനേവ തീസു ദീപേസു പഞ്ഞായന്തീ"**തി. ഇതോ അഞ്ഞഥാ പന ദ്വീസു ഏവ ദീപേസു ഏകപ്പഹാരേനേവ

പഞ്ഞായതീതി. **ഏകേകായ ദിസായ നവ നവ യോജനസതസഹസ്സാനി അന്ധകാരവിധമനമ്പി** ഇമിനാ നയേന ദട്ഠബ്ബം. **പഭായ നപ്പഹോന്തീതി** അത്തനോ പഭായ ഓഭാസിതും ന അഭിസമ്ഭുണന്തി. യുഗന്ധരപബ്ബതമത്ഥകപ്പമാണേ ആകാസേ വിചരണതോ, **"ചക്കവാളപബ്ബതസ്സ വേമജ്ഝേന ചരന്തീ"**തി വുത്തം.

വാവടാതി ഖാദനത്ഥം ഗണ്ഹിതും ഉപക്കമന്താ. **വിപരിവത്തിത്വാതി** വിവട്ടിത്വാ. **ഛിജ്ജിത്വാതി** മുച്ഛാപത്തിയാ ഠിതട്ഠാനതോ മുച്ചിത്വാ, അങ്ഗപച്ചങ്ഗച്ഛേദനവസേന വാ **ഛിജ്ജിത്വാ. അച്ചന്തഖാരേതി** ആതപസന്താപാഭാവേന അതിസീതഭാവം സന്ധായ അച്ചന്തഖാരതാ വുത്താ സിയാ. ന ഹി തം കപ്പസണ്ഠാനഉദകം സമ്പത്തികരമഹാമേഘവുട്ഠം പഥവീസന്ധാരകം കപ്പവിനാസകഉദകം വിയ ഖാരം ഭവിതുമരഹതി. തഥാ ഹി സതി പഥവീപി വിലീയേയ്യ. തേസം വാ പാപകമ്മബലേന പേതാനം പകതിഉദകസ്സ പുബ്ബഖേളഭാവാപത്തി വിയ തസ്സ ഉദകസ്സ തദാ ഖാരഭാവാപത്തി ഹോതീതി വുത്തം **"അച്ചന്തഖാരേ ഉദകേ"**തി. **സമന്തതോതി** സബ്ബഭാഗതോ ഛപ്പകാരമ്പി.

൨൦൭. **ചതുന്നം മഹാരാജൂനം വസേനാതി** വേസ്സവണാദിചതുമഹാരാജഭാവസാമഞ്ഞേന.

൨൦൮. **സഭാവേനേവാതി** പരസ്സ സന്തികേ ഗഹണേന വിനാ അത്തനോ സഭാവേനേവ സയമേവ അധിട്ഠഹിത്വാ സീലസമ്പന്നാ.

മനുസ്സേസൂതി ഇദം പകതിചാരിത്തവസേന വുത്തം - "മനുസ്സിത്ഥിയാ നാമ മനുസ്സപുരിസേസു പുരിസാധിപ്പായചിത്തം ഉപ്പജ്ജേയ്യാ"തി, ബോധിസത്തമാതു പന ദേവേസൂപി താദിസം ചിത്തം നുപ്പജ്ജതേവ. യഥാ ബോധിസത്തസ്സ ആനുഭാവേന ബോധിസത്തസ്സ മാതു പുരിസാധിപ്പായചിത്തം നുപ്പജ്ജതി, ഏവം തസ്സ ആനുഭാവേനേവ സാ കേനചി പുരിസേന അനതിക്കമനീയാതി ആഹ - **"പാദാ ന വഹന്തി, ദിബ്ബസങ്ഖലികാ വിയ ബജ്ഝന്തീ"**തി.

പുബ്ബേ "കാമഗുണൂപസംഹിതം ചിത്തം നുപ്പജ്ജതീ"തി വുത്തം, പുന "പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതാ സമങ്ഗീഭൂതാ പരിചാരേതീ"തി വുത്തം, കഥമിദം അഞ്ഞമഞ്ഞം ന വിരുജ്ഝതീതി ആഹ **"പുബ്ബേ"**തിആദി. **വത്ഥുപടിക്ഖേപോതി** അബ്രഹ്മചരിയവത്ഥുപടിസേധോ. തേനാഹ **"പുരിസാധിപ്പായവസേനാ"**തി. **ആരമ്മണപടിലാഭോതി** രൂപാദിപഞ്ചകാമഗുണാരമ്മണസ്സേവ പടിലാഭോ.

൨൦൯. **കിലമഥോതി** ഖേദോ. കായസ്സ ഹി ഗരുഭാവകഠിനഭാവാദയോപി തസ്സാ തദാ ന ഹോന്തി ഏവ. **"തിരോകുച്ഛിഗതം പസ്സതീ"**തി വുത്തം, കദാ പട്ഠായ പസ്സതീതി ആഹ - **"കലലാദികാലം അതിക്കമിത്വാ"**തിആദി. ദസ്സനേ പയോജനം സയമേവ വദതി, തസ്സ അഭാവതോ കലലാദികാലേ ന പസ്സതി. **പുത്തേനാതി** ദഹരേന മന്ദേന ഉത്താനസേയ്യകേന. **യം തം മാതൂതിആദി** പകതിചാരിത്തവസേന വുത്തം. ചക്കവത്തിഗബ്ഭതോപി ഹി സവിസേസം ബോധിസത്തഗബ്ഭോ പരിഹാരം ലഭതി പുഞ്ഞസമ്ഭാരസ്സ സാതിസയത്താ, തസ്മാ ബോധിസത്തമാതാ അതിവിയ സപ്പായാഹാരാചാരാ ച ഹുത്വാ സക്കച്ചം പരിഹരതി. **പുരത്ഥാഭിമുഖോതി** മാതു പുരത്ഥാഭിമുഖോ. ഇദാനി

തിരോകുച്ഛിഗതസ്സ ദിസ്സമാനതായ അബ്ഭന്തരം ബാഹിരഞ്ച കാരണം ദസ്സേതും, **"പുബ്ബേ കതകമ്മ"**ന്തിആദി വുത്തം. **അസ്സാ**തി ദേവിയാ. **വത്ഥുന്തി** കുച്ഛിം. ഫലികഅബ്ഭപടലാദിനോ വിയ ബോധിസത്തമാതുകുച്ഛിതചസ്സ പടലഭാവേന ആലോകസ്സ വിബന്ധാഭാവതോ യഥാ ബോധിസത്തമാതാ കുച്ഛിഗതം ബോധിസത്തം പസ്സതി, കിമേവം ബോധിസത്തോപി മാതരം അഞ്ഞഞ്ച പുരതോ രൂപഗതം പസ്സതി, നോതി ആഹ, **"ബോധിസത്തോ പനാ"**തിആദി. കസ്മാ പന സതി ചക്ഖുമ്ഹി ആലോകേ ച ന പസ്സതീതി ആഹ - **"ന ഹി അന്തോകുച്ഛിയം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതീ"**തി. അസ്സാസപസ്സാസാ വിയ ഹി തത്ഥ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണമ്പി ന ഉപ്പജ്ജതി തജ്ജാസമന്നാഹാരസ്സാഭാവതോ.

൨൦൮. യഥാ അഞ്ഞാ ഇത്ഥിയോ വിജാതപച്ചയാ താദിസേന രോഗേന അഭിഭൂതാപി ഹുത്വാ മരന്തി, ബോധിസത്തമാതു പന ബോധിസത്തേ കുച്ഛിഗതേ ന കോചി രോഗോ ഉപ്പജ്ജതി; കേവലം ആയുപരിക്ഖയേനേവ കാലം കരോതി, സ്വായമത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ. **ബോധിസത്തേന വസിതട്ഠാനം ഹീ**തിആദിനാ തത്ഥ കാരണമാഹ. **അപനേത്വാ**തി അഗ്ഗമഹേസിട്ഠാനതോ നീഹരിത്വാ. **അനുരക്ഖിതും ന സക്കോതീ**തി സമ്മാ ഗബ്ഭപരിഹാരം നാനുയുഞ്ജതി, തേന **ഗബ്ഭോ ബഹ്വാബാധോ ഹോതി. വത്ഥുവിസദം ഹോതീ**തി ഗബ്ഭാസയോ പരിസുദ്ധോ ഹോതി. മാതു **മജ്ഝിമവയസ്സ തതിയകോട്ഠാസേ** ബോധിസത്തസ്സ ഗബ്ഭോക്കമനമ്പി തസ്സാ ആയുപരിമാണവിലോകനേനേവ സങ്ഗഹിതം വയോവസേന ഉപ്പജ്ജനകവികാരസ്സ പരിവജ്ജനതോ, ഇത്ഥിസഭാവേന ഉപ്പജ്ജനകവികാരോ പന ബോധിസത്തസ്സ ആനുഭാവേനേവ വൂപസമ്മതി.

സത്തമാസജാതോതി പടിസന്ധിഗ്ഗഹണതോ സത്തമേ മാസേ ജാതോ. സോ **സീതുണ്ഹക്ഖമോ ന ഹോതി** അതിവിയ സുഖുമാലതായ. അട്ഠമാസജാതോ കാമം സത്തമാസജാതതോ ബുദ്ധിഅവയവോ, ഏകച്ചേ പന ചമ്മപദേസാ ബുദ്ധിം പാപുണന്താ ഘട്ടനം ന സഹന്തി, തേന **സോ ന ജീവതി**. സത്തമാസജാതസ്സ പന ന താവ തേ ജാതാതി വദന്തി.

ഠിതാവ ഹുത്വാതി നിദ്ദുക്ഖതായ ഠിതാ ഏവ ഹുത്വാ. ദുക്ഖസ്സ ഹി ബലവഭാവതോ തം ദുക്ഖം അസഹമാനാ അഞ്ഞാ ഇത്ഥിയോ നിസിന്നാ വാ നിപന്നാ വാ വിജായന്തി. **ഉപവിജഞ്ഞാ**തി ഉപഗതവിജായനകാലാ. **സകലനഗരവാസിനോ**തി കപിലവത്ഥും പരിവാരേത്വാ ഠിതേസു ദേവദഹാദീസു ഛസു നഗരേസു വസന്താ.

ദേവാ നം പഠമം പടിഗ്ഗണ്ഹന്തീതി ലോകനാഥം മഹാപുരിസം മയമേവ പഠമം പടിഗ്ഗണ്ഹാമാതി സഞ്ജാതഗാരവബഹുമാനാ അത്തനോ പീതിം പവേദേന്തോ **ഖീണാസവാ സുദ്ധാവാസബ്രഹ്മാനോ** ആദിതോ പടിഗ്ഗണ്ഹന്തി. **സൂതിവേസ**ന്തി സൂതിജഗ്ഗനധാതിവേസം. **ഏകേ**തി ഉത്തരവിഹാരവാസിനോ. **മച്ഛക്ഖിസദിസം** ഛവിവസേന.

൨൦൯. **അജിനപ്പവേണിയാ**തി അജിനചമ്മേഹി സിബ്ബേത്വാ കതപവേണിയാ. **മഹാതേജോ**തി മഹാനുഭാവോ. **മഹായസോ**തി മഹാപരിവാരോ വിപുലകിത്തിഘോസോ ച.

ഭഗ്ഗവിഭഗ്ഗാതി സമ്ബാധട്ഠാനതോ നിക്ഖമനേന വിഭാവിതത്താ ഭഗ്ഗാ വിഭഗ്ഗാ വിയ ച ഹുത്വാ. തേന നേസം അവിസദഭാവമേവ ദസ്സേതി. **അലഗ്ഗോ ഹുത്വാ**തി ഗബ്ഭാസയേ യോനിപദേസേ ച കത്ഥചി അലഗ്ഗോ അസത്തോ ഹുത്വാ. **ഉദകേനാ**തി ഗബ്ഭാസയഗതേന ഉദകേന **അമക്ഖിതോ നിക്ഖമതി** സമ്മക്ഖിതസ്സ താദിസസ്സ ഉദകസേമ്ഹാദികസ്സേവ തത്ഥ അഭാവതോ. ബോധിസത്തസ്സ ഹി പുഞ്ഞാനുഭാവേന പടിസന്ധിഗ്ഗഹണതോ പട്ഠായ തം ഠാനം വിസുദ്ധം പരമസുഗന്ധഗന്ധകുടി വിയ ചന്ദനഗന്ധം വായന്തം തിട്ഠതി. **ഉദകവട്ടിയോ**തി ഉദകക്ഖന്ധാ.

൨൦൭. **മുഹുത്തജാതോ**തി മുഹുത്തേന ജാതോ ഹുത്വാ മുഹുത്തമത്തോവ. **അനുധാരിയമാനേ**തി അനുകൂലവസേന നീയമാനേ. **ആഗതാനേവാ**തി തം ഠാനം ഉപഗതാനി ഏവ.

അനേകസാഖന്തി രതനമയാനേകസതപതിട്ഠാനഹീരകം. **സഹസ്സമണ്ഡല**ന്തി തേസം ഉപരി പതിട്ഠിതം അനേകസഹസ്സമണ്ഡലഹീരകം. **മരൂ**തി ദേവാ.

ന ഖോ പനേവം ദട്ഠബ്ബന്തി സത്തപദവീതിഹാരതോ പഗേവ ദിസാവിലോകനസ്സ കതത്താ. തേനാഹ **"മഹാസത്തോ ഹീ"**തിആദി. **ഏകങ്ഗണാനീ**തി വിവടഭാവേന വിഹാരങ്ഗണപരിവേണങ്ഗണാനി വിയ ഏകങ്ഗണസദിസാനി അഹേസും. **സദിസോപി നത്ഥീ**തി തുമ്ഹാകം ഇദം വിലോകനം വിസിട്ഠം പസ്സിതും ഇധ തുമ്ഹേഹി സദിസോപി നത്ഥി, കുതോ ഉത്തരിതരോതി ആഹംസു. **സബ്ബപഠമോ**തി സബ്ബപ്പധാനോ. പധാനപരിയായോ ഹി ഇധ പഠമസദ്ദോ. തേനാഹ **"ഇതരാനീ"**തിആദി. ഏത്ഥ ച മഹേസക്ഖാ താവ ദേവാ തഥാ വദന്തി, ഇതരേ പന കഥന്തി? മഹാസത്തസ്സ ആനുഭാവദസ്സനേനേവ. മഹേസക്ഖാനഞ്ഹി ദേവാനം മഹാസത്തസ്സ ആനുഭാവോ വിയ തേന സദിസാനമ്പി ആനുഭാവോ പച്ചക്ഖോ അഹോസി. ഇതരേ പന തേസം വചനം സുത്വാ സദ്ദഹന്താ അനുമിനന്താ തഥാ ആഹംസു.

ജാതമത്തസ്സേവ ബോധിസത്തസ്സ ഠാനാദീനി യേസം വിസേസാധിഗമാനം പുബ്ബനിമിത്തഭൂതാനീതി തേ നിദ്ധാരേത്വാ ദസ്സേന്തോ, **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പതിട്ഠാനം ചതുഇദ്ധിപാദപടിലാഭസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം** ഇദ്ധിപാദവസേന ലോകുത്തരധമ്മേസു സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസമിജ്ഝനതോ. **ഉത്തരാഭിമുഖഭാവോ** ലോകസ്സ ഉത്തരണവസേന **ഗമനസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം. സത്തപദഗമനം** സത്തബോജ്ഝങ്ഗാദിഗമനസ്സ **പുബ്ബനിമിത്തം,** വിസുദ്ധഛത്തധാരണം സുവിസുദ്ധവിമുത്തിഛത്തധാരണസ്സ **പുബ്ബനിമിത്തം, പഞ്ചരാജകകുധഭണ്ഡാനി** പഞ്ചവിധവിമുത്തിഗുണപരിവാരതായ **പുബ്ബനിമിത്തം, അനാവടദിസാനുവിലോകനം** അനാവടഞാണതായ **പുബ്ബനിമിത്തം,** "അഗ്ഗോഹമസ്മീ"തിആദിവചനം **അപ്പടിവത്തിയധമ്മചക്കപവത്തനസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം; അയമന്തിമാ ജാതീ**തി ആയതിം ജാതിയാ അഭാവകിത്തനാ **അനുപാദി...പേ॰... പുബ്ബനിമിത്തന്തി വേദിതബ്ബം;** തസ്സ തസ്സ അനാഗതേ ലദ്ധബ്ബവിസേസസ്സ തം തം നിമിത്തം അബ്യഭിചാരീനിമിത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ന ആഗതോ**തി ഇമസ്മിം സുത്തേ അഞ്ഞത്ഥ ച വക്ഖമാനായ അനുപുബ്ബിയാ അനാഗതം സന്ധായ വുത്തം. **ആഹരിത്വാ**തി തസ്മിം തസ്മിം സുത്തേ അട്ഠകഥാസു ച ആഗതനയേന ആഹരിത്വാ ദീപേതബ്ബോ.

ദസസഹസ്സിലോകധാതു കമ്പീതി പന ഇദം സതിപി ഇധ പാളിയം ആഗതത്തേ വക്ഖമാനാനമച്ഛരിയാനം മൂലഭൂതം ദസ്സേതും വുത്തം, ഏവം അഞ്ഞമ്പീദിസം ദട്ഠബ്ബം. **തന്തി ബദ്ധാ വീണാ, ചമ്മബദ്ധാ ഭേരിയോ**തി പഞ്ചങ്ഗികതൂരിയസ്സ നിദസ്സനമത്തം, ച-സദ്ദേന വാ ഇതരേസമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഭിജ്ജിംസൂ**തി പാദേസു ബദ്ധട്ഠാനേസുയേവ ഭിജ്ജിംസു. **വിഗച്ഛിംസൂ**തി വൂപസമിംസു. **സകതേജോഭാസിതാനീ**തി അതിവിയ സമുജ്ജലായ അത്തനോ പഭായ ഓഭാസിതാനി അഹേസും. **ന പവത്തീ**തി ന സന്ദി. **വാതോ ന വായീ**തി ഖരോ വാതോ ന വായി, മുദുസുഖോ പന സത്താനം സുഖാവഹോ വായി. **പഥവീഗതാ അഹേസും** ഉച്ചട്ഠാനേ ഠാതും അവിസഹന്താ. **ഉതുസമ്പന്നോ**തി അനുണ്ഹാസീതതാസങ്ഖാതേന ഉതുനാ സമ്പന്നോ. വാമഹത്ഥം ഉരേ ഠപേത്വാ ദക്ഖിണേന പുഥുപാണിനാ ഹത്ഥതാളനേന സദ്ദകരണം **അപ്ഫോടനം**. മുഖേന ഉസ്സേളനം സദ്ദമുഞ്ചനം **സേളനം. ഏകദ്ധജമാലാ അഹോസീ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. തേന വിചിത്തപുപ്ഫസുഗന്ധപുപ്ഫവസ്സദേവാ വസ്സിംസു, സൂരിയേ ദിബ്ബമാനേ ഏവ താരകാ ഓഭാസിംസു, അച്ഛം വിപ്പസന്നം ഉദകം പഥവിതോ ഉബ്ഭിജ്ജി, ബിലാസയാ ദരിസയാ തിരച്ഛാനാ ആസയതോ നിക്ഖമിംസു; രാഗദോസമോഹാപി തനു ഭവിംസു, പഥവിയം രജോ വൂപസമി, അനിട്ഠഗന്ധോ വിഗച്ഛി, ദിബ്ബഗന്ധോ വായി, രൂപിനോ ദേവാ സരൂപേനേവ മനുസ്സാനം ആപാഥമഗമംസു , സത്താനം ചുതുപപാതാ നാഹേസുന്തി ഇമേസം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. യാനി മഹാഭിനീഹാരസമയേ ഉപ്പന്നാനി ദ്വത്തിംസ പുബ്ബനിമിത്താനി, താനി അനവസേസാനി തദാ അഹേസുന്തി.

തത്രാപീതി തേസുപി പഥവികമ്പാദീസു ഏവം പുബ്ബനിമിത്തഭാവോ വേദിതബ്ബോ, ന കേവലം സമ്പതിജാതസ്സ ഠാനാദീസു ഏവാതി അധിപ്പായോ. **സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപടിലാഭസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം** സബ്ബസ്സ ഞേയ്യസ്സ തിത്ഥകരമതസ്സ ച ചാലനതോ. കേനചി അനുസ്സാഹിതാനംയേവ ഇമസ്മിംയേവ ഏകചക്കവാളേ സന്നിപാതോ, കേനചി അനുസ്സാഹിതാനംയേവ ഏകപ്പഹാരേനേവ സന്നിപതിത്വാ **ധമ്മപടിഗ്ഗണ്ഹനസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം, പഠമം ദേവതാനം പടിഗ്ഗഹണം** ദിബ്ബവിഹാരപടിലാഭസ്സ, പച്ഛാ മനുസ്സാനം പടിഗ്ഗഹണം തഥേവ ഠാനസ്സ നിച്ചലസഭാവതോ **ആനേഞ്ജവിഹാരപടിലാഭസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം**. വീണാനം സയം വജ്ജനം പരൂപദേസേന വിനാ സയമേവ **അനുപുബ്ബവിഹാരപടിലാഭസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം**. ഭേരീനം വജ്ജനം ചക്കവാളപരിയന്തായ പരിസായ പവേദനസമത്ഥസ്സ **ധമ്മഭേരിയാ അനുസാവനസ്സ** അമതദുന്ദുഭിഘോസനസ്സ **പുബ്ബനിമിത്തം. അന്ദുബന്ധനാദീനം ഛേദോ** മാനവിനിബന്ധഛേദനസ്സ **പുബ്ബനിമിത്തം; സുപട്ടനസമ്പാപുണനം** അത്ഥാദി അനുരൂപം അത്ഥാദീസു ഞാണസ്സ ഭേദാധിഗമസ്സ **പുബ്ബനിമിത്തം**.

നിബ്ബാനരസേനാതി കിലേസാനം നിബ്ബായനരസേന. **ഏകരസഭാവസ്സാ**തി സാസനസ്സ സബ്ബത്ഥ ഏകരസഭാവസ്സ. വാതസ്സ അവായനം കിസ്സ പുബ്ബനിമിത്തന്തി ആഹ **"ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിഗതഭിന്ദനസ്സാ"**തി. ആകാസാദിഅപ്പതിട്ഠവിസമചഞ്ചലട്ഠാനം പഹായ **സകുണാനം പഥവീഗമനം** താദിസം മിച്ഛാഗാഹം പഹായ സത്താനം **പാണേഹി** രതനത്തയ**സരണഗമനസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം. ദേവതാനം അപ്ഫോടനാദീഹി കീളനം** പമോദനുപ്പത്തിഉദാനസ്സ ഭവവന്തഗമനേന ധമ്മസഭാവബോധനേന ച പമോദവിഭാവനസ്സ **പുബ്ബനിമിത്തം. ധമ്മവേഗവസ്സനസ്സാ**തി ദേസനാഞാണവേഗേന ധമ്മാമതസ്സ വസ്സനസ്സ

പുബ്ബനിമിത്തം. കായഗതാസതിവസേന ലദ്ധജ്ഝാനം പാദകം കത്വാ ഉപ്പാദിതമഗ്ഗഫലസുഖാനുഭവോ **കായഗതാസതിഅമതപടിലാഭോ,** തസ്സ പന കായസ്സപി അതപ്പകസുഖാവഹത്താ **ഖുദാപിപാസാപീളനാഭാവോ** പുബ്ബനിമിത്തം വുത്തോ. **അരിയദ്ധജമാലാമാലിതായാ**തി സദേവകസ്സ ലോകസ്സ അരിയമഗ്ഗബോജ്ഝങ്ഗധജമാലാഹി മാലിതഭാവസ്സ **പുബ്ബനിമിത്തം**. യം പനേത്ഥ അനുദ്ധടം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഏത്ഥാതി ''സമ്പതിജാതോ''തിആദിനാ ആഗതേ ഇമസ്മിം ഠാനേ. **വിസ്സജ്ജിതോവ,** തസ്മാ അമ്ഹേഹി ഇധ അപുബ്ബം വത്തബ്ബം നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. തദാ പഥവിയം ഗച്ഛന്തോപി മഹാസത്തോ ആകാസേന ഗച്ഛന്തോ വിയ മഹാജനസ്സ ഉപട്ഠാസീതി അയമേത്ഥ നിയതി ധമ്മനിയാമോ ബോധിസത്താനം ധമ്മതാതി ഇദം **നിയതിവാദവസേന** കഥനം. ''പുബ്ബേ പുരിമജാതീസു താദിസസ്സ പുഞ്ഞസമ്ഭാരകമ്മസ്സ കതത്താ ഉപചിതത്താ മഹാജനസ്സ തഥാ ഉപട്ഠാസീ''തി ഇദം **പുബ്ബേകതകമ്മവാദവസേന** കഥനം. ഇമേസം സത്താനം ഉപരി ഈസനസീലതായ യഥാസകം കമ്മമേവ ഇസ്സരോ നാമ, തസ്സ നിമ്മാനം അത്തനോ ഫലസ്സ നിബ്ബത്തനം, മഹാപുരിസോപി സദേവകം ലോകം അഭിഭവിതും സമത്ഥേന ഉളാരേന പുഞ്ഞകമ്മുനാ നിബ്ബത്തിതോ തേന ഇസ്സരേന നിമ്മിതോ നാമ, തസ്സ ചായം നിമ്മാനവിസേസോ, യദിദം മഹാനുഭാവതാ. യായ മഹാജനസ്സ തഥാ ഉപട്ഠാസീതി ഇദം **ഇസ്സരനിമ്മാനവാദവസേന** കഥനം. **ഏവം തം തം ബഹും വത്വാ** കിം ഇമായ പരിയായകഥായാതി **അവസാനേ** ഉജുകമേവ ഏവം **ബ്യാകാസി**. സമ്പതിജാതോ പഥവിയം കഥം പദസാ ഗച്ഛതി, ഏവംമഹാനുഭാവോ ആകാസേന മഞ്ഞേ ഗച്ഛതീതി പരികപ്പനസ്സ വസേന **ആകാസേന ഗച്ഛന്തോ വിയ അഹോസി**. സീഘതരം പന സത്തപദവീതിഹാരേന ഗതത്താ ദിസ്സമാനരൂപോപി **മഹാജനസ്സ അദിസ്സമാനോ വിയ അഹോസി**. അചേലകഭാവോ ഖുദ്ദകസരീരതാ ച താദിസസ്സ ഇരിയാപഥസ്സ അനനുച്ഛവികാതി കമ്മാനുഭാവസഞ്ജനിതപാടിഹാരിയവസേന **അലങ്കാരപടിയത്തോ വിയ; സോളസവസ്സുദ്ദേസികോ വിയ ച മഹാജനസ്സ ഉപട്ഠാസീ**തി വേദിതബ്ബം; ബുദ്ധഭാവാനുച്ഛവികസ്സ ബോധിസത്താനുഭാവസ്സ യാഥാവതോ പവേദിതത്താ **ബുദ്ധേന വിയ...പേ... അത്തമനാ അഹോസി**.

പാകടാ ഹുത്വാതി വിഭൂതാ ഹുത്വാ. ബുദ്ധാനം യേ യേ സങ്ഖാരേ വവത്ഥപേതുകാമാ, തേ തേ ഉപ്പാദക്ഖണേപി സബ്ബസോ സുപ്പടിവിദിതാ സുപാകടാ ഹത്ഥതലേ ആമലകം വിയ സുട്ഠു വിഭൂതാ ഏവ ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി. തേനാഹ **''യഥാ ഹീ''**തിആദി. **അനോകാസഗതേ**തി പരിഗ്ഗഹസ്സ അനോകാസകാലേ പവത്തേ. **നിപ്പദേസേ**തി നിരവസേസേ. **ഓകാസപ്പത്തേ**തി ഠാനഗമനാദികാലേ ഉപ്പന്നേ, തേ ഹി സമ്മസനസ്സ യോഗ്യകാലേ ഉപ്പത്തിയാ ഓകാസപ്പത്താതി അധിപ്പായോ. **സത്തദിവസബ്ഭന്തരേ**തി ഇദം ബുദ്ധാനം പാകതികസമ്മസനവസേന വുത്തം, ആകങ്ഖന്താ പന തേ യദാ കദാചി ഉപ്പന്നസങ്ഖാരേ സമ്മസന്തിയേവ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അച്ഛരിയബ്ഭുതസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൪. ബാകുലസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൯. യഥാ ''ദ്വത്തിംസാ''തി വത്തബ്ബേ ദ്വി-സദ്ദസ്സ ബാ-ആദേസം കത്വാ **ബാത്തിംസാ**തി വുച്ചതി, ഏവം ഏത്ഥ ബാ-കാരാദേസം കത്വാ ബാകുലോതി

സമഞ്ഞാ അഹോസി, സായം തസ്സ അനത്ഥസഞ്ഞാതി ദസ്സേതും, **"തസ്സ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **സീസം ന്ഹാപേത്വാതി** മങ്ഗലത്ഥം മഹാഗങ്ഗായ സീസം ന്ഹാപേത്വാ. **നിമുജ്ജനവസേനാതി** ജണ്ണുപമാണേ ഉദകേ ഥോകംയേവ നിമുജ്ജനവസേന. **ഛഡ്ഡേത്വാ പലാതാ** മരണഭയതജ്ജിതാ. **പഹരിയമാനാ മരന്തി,** ന ജാലേന ബന്ധിതമത്തേന. **ദാരകസ്സ തേജേനാതി** ദാരകസ്സ പുഞ്ഞതേജേന. **നീഹടമത്തോവ മതോ,** തസ്സ മരണത്ഥം ഉപക്കമോ ന കതോ, യേന ഉപക്കമേന ദാരകസ്സ ബാധോ സിയാ. **തന്തി** മച്ഛം. **സകലമേവാതി** പരിപുണ്ണാവയവമേവ.

ന കേലായതീതി ന മമായതി കിസ്മിഞ്ചി ന മഞ്ഞതി. ദാരകസ്സ പുഞ്ഞതേജേന **പിട്ഠിതോ ഫാലേന്തീ. ദാരകം ലഭതീതി** ഉഗ്ഘോസനവസേന ഭേരിം ചരാപേത്വാ. **പവത്തിം ആചിക്ഖി,** അത്തനോ പുത്തഭാവം കഥേസി. **കുച്ഛിയാ ധാരിതത്താ അമാതാ കാതും ന സക്കാ** ജനനീഭാവതോ. **മച്ഛം ഗണ്ഹന്താപീതി** മച്ഛം കിണിത്വാ ഗണ്ഹന്താപി. തഥാ ഗണ്ഹന്താ ച തപ്പരിയാപന്നം സബ്ബം ഗണ്ഹാതി നാമാതി ആഹ - **"വക്കയകനാദീനി ബഹി കത്വാ ഗണ്ഹന്താ നാമ നത്ഥീ"**തി. **അയമ്പി അമാതാ കാതും ന സക്കാ** സാമികഭാവതോ. **ദാരകോ ഉഭിന്നമ്പി കുലാനം ദായാദോ ഹോതു** ദ്വിന്നം പുത്തഭാവതോ.

അസീതിമേതി ജാതിയാ അസീതിമേ വസ്സേ. പബ്ബജ്ജാമത്തേന കിലേസാനം അസമുച്ഛിജ്ജനതോ വീതിക്കമിതും കാമസഞ്ഞാ ഉപ്പന്നപുബ്ബാതി പുച്ഛാ പന പുച്ഛിതബ്ബാ. തേനാഹ - "ഏവഞ്ച ഖോ മം, ആവുസോ കസ്സപ, പുച്ഛിതബ്ബ"ന്തി.

൨൧൧. നിയമേത്വാതി തം തംവാരേ സേസവാരേന നിയമേത്വാ. **കമ്മപഥഭേദകോതി** കമ്മപഥവിസേസകരോ. തത്ഥ കാമവിതക്കോ യഥാ കായവചീദ്വാരേസു ചോപനപ്പത്തോ കമ്മപഥപ്പത്തോ നാമ ഹോതി; മനോദ്വാരേ പരഭണ്ഡസ്സ അത്തനോ പരിണാമനവസേന പവത്തഅഭിജ്ഝാസഹഗതോ; ഏവം കാമസഞ്ഞാതി, തഥാ ബ്യാപാദവിഹിംസാവിതക്കസഞ്ഞാതി **ഥേരോ, "ഉഭയമ്പേതം കമ്മപഥഭേദകമേവാ"തി ആഹ**. കമ്മപഥം അപ്പത്തം സഞ്ഞം സന്ധായ, "സഞ്ഞാ ഉപ്പന്നമത്താവാ"തി വുച്ചമാനേ വിതക്കിതമ്പി സമാനം കമ്മപഥം അപ്പത്തമേവ, ഉഭയസ്സ പന വസേന സുത്തപദം പവത്തന്തി ഥേരസ്സ അധിപ്പായോ.

൨൧൩. ആയൂഹനകമ്മന്തി അത്തനാ ആയൂഹിതബ്ബകമ്മം. **ലോമകിലിട്ഠാനീതി** കിലിട്ഠലോമാനി, കിലിട്ഠംസൂനീതി അത്ഥോ. കിമേവം ഭോഗേസു പരനിമ്മിതഭവേ വസവത്തിദേവാനം വിയ സബ്ബസോ ആയൂഹനകമ്മേന വിനാ അഞ്ഞസ്സപി പബ്ബജിതസ്സ പച്ചയലാഭോ ദിട്ഠപുബ്ബോ സുതപുബ്ബോതി ആഹ **"അനച്ഛരിയഞ്ചേത"**ന്തി. കുലൂപകഥേരാനമേതം കമ്മം, ഥേരോ പന കദാചിപി കുലൂപകോ നാഹോസി.

ഗദ്ദുഹനമത്തന്തി ഗോദുഹനമത്തകാലം. ഇധ പന സകലോ ഗോദുഹനോ അധിപ്പേതോതി ദസ്സേന്തോ, **"ഗാവിം...പേ॰... കാലമത്തമ്പീ"**തി ആഹ. **നിബന്ധീതി** നിബദ്ധദാതബ്ബം കത്വാ ഠപേസി.

സകിലേസപുഗ്ഗലസ്സ അസേരിഭാവകരണേന രണേന സദിസതായ **രണോ,** സംകിലേസോ. **അഞ്ഞാ ഉദപാദീതി പനാഹ,** തസ്മാ അരഹത്തം ന പടിഞ്ഞാതന്തി ദസ്സേതി. നനു തഥാ വചനം പടിജാനനം വിയ ഹോതീതി ആഹ **"അപിചാ"**തിആദി.

൨൧൨. അവാപുരതി ദ്വാരം ഏതേനാതി **അവാപുരണം**. പഠമസങ്ഗഹതോ പച്ഛാ ദേസിതത്താ **ദുതിയസങ്ഗഹേ സങ്ഗിതം**. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ബാകുലസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൫. ദന്തഭൂമിസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൩. **ഫുസേയ്യാ**തി ഞാണഫുസനാ നാമ അധിപ്പേതാ, തസ്മാ **ലഭേയ്യാ**തി അധിഗച്ഛേയ്യ. **ഏവം പടിപന്നോ**തി, ''അപ്പമത്തോ ആതാപീ പഹിതത്തോ''തി വുത്തപ്പകാരേന പടിപന്നോ. **അജാനനകോട്ഠാസേയേവാ**തി അവധാരണേന അത്തനി കതം ദോസാരോപനം നിവത്തേതി.

൨൧൪. **അപ്പനാഉപചാര**ന്തി അപ്പനഞ്ചേവ ഉപചാരഞ്ച പാപേത്വാ കഥേസീതി അത്ഥം വദന്തി, അപ്പനാസഹിതോ പന ഉപചാരോ അപ്പനാഉപചാരോ, തം പാപേത്വാ കഥേസീതി അത്ഥോ.

നിക്ഖമതീതി നിക്ഖമോ, അവഗ്ഗാഹകാമതോ നിക്ഖമനം നിക്ഖമോ ഏവ **നേക്ഖമ്മോ,** പഠമജ്ഝാനാദി. സതി കിലേസകാമേ അത്തനോ ഉപഹാരം ഉപചാരേത്വാ അസ്സാദേത്വാ പരിഭുഞ്ജതി നാമാതി ആഹ - **''ദുവിധേപി കാമേ പരിഭുഞ്ജമാനോ''**തി. **ദുവിധേപീ**തി ഹീനപണീതാദിവസേന ദുവിധേ.

൨൧൫. **കൂടാകാര**ന്തി ഗാള്ഹസാഠേയ്യം അപ്പതിരൂപേ ഠാനേ ഖന്ധഗതപാതനാദി. **ദന്തഗമന**ന്തി ദന്തേഹി നിബ്ബിസേവനേഹി ഗന്ധബ്ബഗതിം. **പത്തബ്ബം ഭൂമി**ന്തി സമ്മാകിരിയായ ലദ്ധബ്ബസമ്പത്തിം.

൨൧൬. ബ്യതിഹരണവസേന ലങ്ഘകം **വിലങ്ഘകം,** അഞ്ഞമഞ്ഞഹത്ഥഗ്ഗഹണം. തേനാഹ - **''ഹത്ഥേന ഹത്ഥം ഗഹേത്വാ''**തി.

൨൧൭. **ഗഹേതും സമത്ഥോ**തി ഗണികാരഹത്ഥിനീഹി ഉപലാപേത്വാ അരഞ്ഞഹത്ഥിം വചനവസേന ഗഹേതും സമത്ഥോ. **അതിപസ്സിത്വാ** അതിട്ഠാനവസേന പസ്സിത്വാ. **ഏത്ഥഗേധാ**തി ഏതസ്മിം അരഞ്ഞേ നാഗവനേ പവത്തഗേധാ. **സുഖായതീ**തി സുഖം അയതി പവത്തേതി, ''സുഖം ഹരതീ''തി വാ പാഠോ. **ഡിണ്ഡിമോ** ആനകോ. **നിഹിതസബ്ബവങ്കദോസോ**തി അപഗതസബ്ബസാഠേയ്യദോസോ. **അപനീതകസാവോ**തി അപേതസാരമ്ഭകസാവോ.

൨൧൯. **പഞ്ചകാമഗുണനിസ്സിതസീലാന**ന്തി അകുസലാനം. **ഗേഹസ്സിതസീലാന**ന്തി വാ വട്ടസന്നിസ്സിതസീലാനം.

൨൨൨. **ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥാ**തി, ''മജ്ഝിമോ, ദഹരോ''തി ആഗതേസു ഉപമാവാരേസു, ''ഥേരോ''തിആദിനാ ആഗതേസു ഉപമേയ്യവാരേസൂതി പഞ്ചസു സംകിലേസപക്ഖിയേസു വാരേസു ഏസ യഥാവുത്തോവ നയോതി വേദിതബ്ബോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ദന്തഭൂമിസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൬. ഭൂമിജസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൬. ആസഞ്ചേപി കരിത്വാതി, “ഇമിനാഹം ബ്രഹ്മചരിയേന ദേവോ വാ ഭവേയ്യം ദേവഞ്ഞതരോ വാ, ദുക്ഖതോ വാ മുച്ചേയ്യ”ന്തി പത്ഥനം കത്വാ ചേപി ചരന്തി, **അഭബ്ബാ ഫലസ്സ അധിഗമായ** തണ്ഹായ ബ്രഹ്മചരിയസ്സ വിദൂസിതത്താതി അധിപ്പായോ. **അനാസഞ്ചേപി കരിത്വാതി** വുത്തനയേന പത്ഥനം അകത്വാ. **അഭബ്ബാ ഫലസ്സ അധിഗമായ** അനിയമിതഭാവതോ. പണിധാനവസേന ഹി പുഞ്ഞഫലം നിയതം നാമ ഹോതി, തദഭാവതോ കതം പുഞ്ഞം ന ലഭതീതി അധിപ്പായോ. തതിയപക്ഖേ ഉഭയട്ഠാനേഹി വുത്തം, ചതുത്ഥപക്ഖോ സമ്മാവതാരോ ഇതി ചതുകോടികോ പഞ്ഹോ ജാലവസേന ആഹടോ, തത്ഥ ആസാ നാമ പത്ഥനാ, മിച്ഛാഗാഹസ്മിം സതി ന വിപച്ചതി, സമ്മാഗാഹസ്മിം സതി വിപച്ചതി, ഉഭയഥാപി ഉഭയാപേക്ഖാനാമ, യോ മിച്ഛത്തധമ്മേ പുരക്ഖത്വാ ബ്രഹ്മചരിയം ചരതി, തസ്സ യഥാധിപ്പായഫലം സമിജ്ഝതീതി ന വത്തബ്ബം അയോനിസോ ബ്രഹ്മചരിയസ്സ ചിണ്ണത്താ; യോ പന സമ്മത്തം പുരക്ഖത്വാ ബ്രഹ്മചരിയം ചരതി, തസ്സ യഥാധിപ്പായം ബ്രഹ്മചരിയഫലം ന സമിജ്ഝതീതി ന വത്തബ്ബം യോനിസോ ബ്രഹ്മചരിയസ്സ ചിണ്ണത്താ. തേന വുത്തം - **“ആസഞ്ചേപി കരിത്വാ അയോനിസോ ബ്രഹ്മചരിയം ചരന്തീ”**തിആദി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഭൂമിജസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൭. അനുരുദ്ധസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൦. ഉപസങ്കമിത്വാ ഏവമാഹംസൂതി വുത്തം ഉപസങ്കമനകാരണം ദസ്സേന്തോ, **“തസ്സ ഉപാസകസ്സ അഫാസുകകാലോ അഹോസീ”**തി ആഹ. **അവിരാധിത**ന്തി അവിരജ്ഝനകം. യദി വാ തേ ധമ്മാ നാനത്ഥാ, യദി വാ ഏകത്ഥാ, യം തത്ഥ അവിരജ്ഝനകം, തം തംയേവ പടിഭാതൂതി യോജനാ. **ഝാനമേവാതി** അപ്പമാണജ്ഝാനമേവ, “ചേതോവിമുത്തീ”തി പന വുത്തത്താ **ചിത്തേകഗ്ഗതായേവ ഏവം വുച്ചതീ**തി ഉപാസകസ്സ അധിപ്പായോ.

൨൩൧. യാവതാ മജ്ഝന്ഹികേ കാലേ ഛായാ ഫരതി, നിവാതേ പണ്ണാനി പതന്തി, ഏത്താവതാ **“രുക്ഖമൂല”**ന്തി വുച്ചതീതി ഏവം വുത്തം **ഏകരുക്ഖമൂലപ്പമാണട്ഠാനം. കസിണനിമിത്തേന ഓത്ഥരിത്വാതി** കസിണാരമ്മണം ഝാനം സമാപജ്ജന്തോ **തസ്മിം കസിണ...പേ... വിഹരതീതി** വുത്തോ. **ആഭോഗോ നത്ഥി** ഝാനക്ഖണേ. കാമം സമാപത്തിക്ഖണേ ആഭോഗോ നത്ഥി തതോ പന പുബ്ബേ വാ സിയാ സോ ആഭോഗോ, തമ്പി സന്ധായ മഹഗ്ഗതന്തി കേചി. ഇദാനി താസം ചേതോവിമുത്തീനം സതിപി കേനചി വിസേസേന അഭേദേ വിസയാദിതോ ലബ്ഭമാനഭേദം ദസ്സേതും, **“ഏത്ഥാ”**തിആദി വുത്തം. **നിമിത്തം ന വഡ്ഢതി** വഡ്ഢേതബ്ബസ്സ നിമിത്തസ്സേവ അഭാവതോ. പഥവീകസിണാദീനം വിയ ആകാസഭാവനായ **ഉഗ്ഘാടനം ന ജായതി. താനി ഝാനാനീ**തി ബ്രഹ്മവിഹാരജ്ഝാനാനി. ചുദ്ദസവിധേന പരിദമനാഭാവതോ **അഭിഞ്ഞാനം പാദകാനി ന ഹോന്തി**. നിമിത്തുഗ്ഘാടസ്സേവ അഭാവതോ അരൂപജ്ഝാനാനം അനധിട്ഠാനതായ **നിരോധസ്സ പാദകാനി ന ഹോന്തീ**തി. കമ്മവട്ടഭാവേന കിലേസവട്ടവിപാകവട്ടാനം തിണ്ണം വട്ടാനം പച്ചയഭാവോ **വട്ടപാദകതാ**. ഉപപജ്ജനവസേനേവ തം തം ഭവം ഓക്കമതി ഏതേഹീതി **ഭവോക്കമനാനി**. ദുതിയനയസ്സ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഉഗ്ഘാടനസ്സ ലബ്ഭനതോ അരൂപജ്ഝാനോപരി സമതിക്കമോ ഹോതീതി അയമേവ വിസേസോ. **ഏവന്തി** യഥാവുത്തേന

നിമിത്താവഡ്ഢനനിമിത്തവഡ്ഢനാദിപ്പകാരേന. **നാനത്ഥാ**തി നാനാസഭാവാ. **ഏവന്തി** അപ്പമാണമഹഗ്ഗതസദ്ദവചനീയതായ **നാനാബ്യഞ്ജനാ**. കാമഞ്ചേത്ഥ അപ്പമാണസമാപത്തിതോപി നീഹരിത്വാ വക്ഖമാനഭവൂപപത്തികാരണം ദസ്സേതും സക്കാ, അട്ഠകഥായം പന കസിണഝാനതോവ നീഹരിത്വാ യോജനാ കതാതി തഥാ വുത്തം. അഥ വാ മഹഗ്ഗതഗഹണേനേത്ഥ അപ്പമാണാതി വുത്തബ്രഹ്മവിഹാരാനമ്പി സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ തസ്സാ സമഞ്ഞായ ഉഭയേസമ്പി സാധാരണഭാവതോ.

൨൩൨. ഏവം വുത്തോതി അസതിപി തഥാരൂപേ ആഭോഗേ ''പരിത്താഭാതി ഫരിത്വാ അധിമുച്ചിത്വാ വിഹരതീ''തി വുത്തോ. അപ്പമാണം കത്വാ കസിണം വഡ്ഢേന്തസ്സ കസിണവഡ്ഢനവസേന ബഹുലീകാരസമ്ഭവതോ സിയാ ഝാനസ്സ ബലവതരതാ, തദഭാവേ ച ദുബ്ബലതാ, ആചിണ്ണവസിതായ പന പച്ചനീകധമ്മാനം സമ്മാ അപരിസോധനേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി പഞ്ചഹാകാരേഹി ഝാനസ്സ അപ്പഗുണതം ദസ്സേന്തോ, **''സുപ്പമത്തേ വാ''**തിആദിമാഹ. ഝാനസ്സ അപ്പാനുഭാവതായ ഏവ തന്നിമിത്താ പഭാപി അപ്പതരാ അപരിസുദ്ധാവ ഹോതീതി ആഹ - **''വണ്ണോ…പേ॰… സംകിലിട്ഠോ ചാ''**തി. ദുതിയനയോ വുത്തവിപരിയായേന വേദിതബ്ബോ. തത്ഥാപി കസിണസ്സ പരിത്തഭാവേന വണ്ണസ്സ പരിത്തതാ, പരിത്താരമ്മണായ അനുരൂപതായ വാ നിമിത്തം പഭാമണ്ഡലകമ്പി പരിത്തമേവ സിയാതി അധിപ്പായോ. **വിപുലപരികമ്മ**ന്തി വിപുലഭാവേന പരികമ്മം. സേസം തതിയചതുത്ഥനയേസു വത്തബ്ബം പഠമദുതിയനയേസു വുത്തസദിസമേവ.

വണ്ണനാനത്തന്തി യദി പീതം യദി ലോഹിതം യദി വാ ഓദാതന്തി സരീരവണ്ണനാനത്തം. **ആഭാനാനത്ത**ന്തി പരിത്തവിപുലതാവസേന പഭായ നാനത്തം. **അച്ചിനാനത്ത**ന്തി തേജോധാതുസ്സ ദീഘാദിവസേന വേമത്തതാ. **അഭിനിവിസന്തീ**തി അഭിരതിവസേന നിവിസന്തി നിസീദന്തി തിട്ഠന്തി. തേനാഹ **''വസന്തീ''**തി.

൨൩൪. ആഭന്തി ദിബ്ബന്തീതി **ആഭാ**തി ആഹ **''ആഭാസമ്പന്നാ''**തി. **തദങ്ഗേനാ**തി വാ തസ്സാ പരിത്തതായ അപ്പമാണതായ ച ആഭാകാരണം, തം പന അത്ഥതോ ഭവൂപപത്തികാരണമേവാതി ആഹ - **''തസ്സാ ഭവൂപപത്തിയാ അങ്ഗേനാ''**തി. **കായാലസിയഭാവോ** തന്ദീആദീനം ഹേതുഭൂതാ കായസ്സ വിത്ഥായിതതാ.

൨൩൬. പാരമിയോതി മഹാസാവകസംവത്തനികാ സാവകപാരമിയോ പൂരേന്തോ. **ബ്രഹ്മലോകേ**തി ബ്രഹ്മത്തഭാവേ, ബ്രഹ്മലോകേ വാ ഉപ്പത്തിം പടിലഭി, **വുത്തമ്പി ചേതം** ഥേരഗാഥാസു. **അവോകിണ്ണ**ന്തി അഞ്ഞേഹി അസമ്മിസ്സന്തി അത്ഥോ. **പുബ്ബേ സഞ്ചരിത**ന്തി അതീതഭവേസു ജാതിവസേന സഞ്ചരണം മമ, സഞ്ചരിതന്തി തം മമസ്സാതി അത്ഥോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അനുരുദ്ധസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൭. ഉപക്കിലേസസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൬. തസ്മാതി അത്ഥകാമത്താ ഏവമാഹ, ന ഭഗവതോ വചനം അനാദിയന്തോ. യേ പന തദാ സത്ഥുവചനം ന ഗണ്ഹിംസു, തേ കിഞ്ചി അവത്വാ തുണ്ഹീഭൂതാ മങ്കുഭൂതാ അട്ഠംസു, തസ്മാ ഉഭയേസമ്പി സത്ഥരി അഗാരവപടിപത്തി നാഹോസി.

യേനപി ജനേന ന ദിട്ഠോതി യേന ഉഭയജനേന അഞ്ഞവിഹിതതായ കുട്ടകവാടാദിഅന്തരികതായ വാ ന ദിട്ഠോ. **ദമനത്ഥ**ന്തി തേഹി ഉപാസകേഹി നിമ്മദഭാവം ആപാദിതാനം തേസം ഭിക്ഖൂനം ദമനത്ഥം. **ഠപയിംസൂ**തി യോ ഇമേസം ഭിക്ഖൂനം ദേതി, തസ്സ സതം ദണ്ഡോതി, സഹസ്സന്തി ച വദന്തി.

൨൩൭. വഗ്ഗഭാവേനേവ (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ മഹാവഗ്ഗോ ൩.൪൬൭) നാനാസദ്ദോ അസ്സാതി **പുഥുസദ്ദോ. സമജനോ**തി ഭണ്ഡനേ സമജ്ഝാസയോ ജനോ. ബാലലക്ഖണേ ഠിതോപി ''അഹം ബാലോ''തി ന മഞ്ഞതി. ഭിയ്യോ ചാതി അത്തനോ ബാലഭാവസ്സ അജാനനതോപി ഭിയ്യോ ച ഭണ്ഡനസ്സ ഉപരി ഫോടോ വിയ സങ്ഘഭേദസ്സ അത്തനോ കാരണഭാവമ്പി ഉപ്പജ്ജമാനം **ന മഞ്ഞി** നഞ്ഞാസി.

കലഹവസേന പവത്തവാചായേവ ഗോചരോ ഏതേസന്തി **വാചാഗോചരാ** ഹുത്വാ. **മുഖായാമ**ന്തി വിവാദവസേന മുഖം ആയമേത്വാ ഭാണിനോ. **ന തം ജാനന്തീ**തി തം കലഹം ന ജാനന്തി. കലഹം കരോന്തോ ച തം ന ജാനന്തോ നാമ നത്ഥി. യഥാ പന ന ജാനന്തി, തം ദസ്സേതും ആഹ - **''ഏവം സാദീനവോ അയ''**ന്തി. അയം കലഹോ നാമ അത്തനോ പരേസഞ്ച അത്ഥജാപനതോ അനത്ഥുപ്പാദനതോ ദിട്ഠേവ ധമ്മേ സമ്പരായേ ച **സാദീനവോ,** സദോസോതി അത്ഥോ.

ഉപനയ്ഹന്തീതി ഉപനാഹവസേന അനുബന്ധന്തി. **പോരാണോ**തി പുരിമേഹി ബുദ്ധാദീഹി ആചിണ്ണസമാചിണ്ണതായ പുരാതനോ.

ന ജാനന്തീതി അനിച്ചസഞ്ഞം ന പച്ചുപട്ഠാപേന്തി.

തഥാ പവത്തവേരാനന്തി അട്ഠിഛിന്നാദിഭാവം നിസ്സായ ഉപനയവസേന ചിരകാലം പവത്തവേരാനം.

ബാലസഹായതായ ഇമേ ഭിക്ഖൂ കലഹപസുതാ, പണ്ഡിതസഹായാനം പന ഇദം ന സിയാതി **പണ്ഡിതസഹായസ്സ ബാലസഹായസ്സ ച വണ്ണാവണ്ണദീപനത്ഥം** വുത്താ. സീഹബ്യഗ്ഘാദികേ **പാകടപരിസ്സയേ** രാഗദോസാദികേ **പടിച്ഛന്നപരിസ്സയേ ച അഭിഭവിത്വാ**.

മാതങ്ഗോ അരഞ്ഞേ **മാതങ്ഗരഞ്ഞേ**തി സരലോപേന സന്ധി. മാതങ്ഗസദ്ദേനേവ ഹത്ഥിഭാവസ്സ വുത്തത്താ നാഗവചനം തസ്സ മഹത്തവിഭാവനത്ഥന്തി ആഹ - **''നാഗോതി മഹന്താധിവചനമേത''**ന്തി. മഹന്തപരിയായോപി ഹി നാഗ-സദ്ദോ ഹോതി ''ഏവം നാഗസ്സ നാഗേന, ഈസാദന്തസ്സ ഹത്ഥിനോ''തിആദീസു (ഉദാ॰ ൩൫; മഹാവ॰ ൪൬൭).

൨൩൮. കിരസദ്ദോ അനുസ്സവസൂചനത്ഥോ നിപാതോ. തേന അയമേത്ഥ സുതിപരമ്പരാതി ദസ്സേതി. ഭഗവതാ ഹി സോ ആദീനവോ പഗേവ

പരിഞ്ഞാതോ, ന തേന സത്ഥാ നിബ്ബിന്നോ ഹോതി; തസ്മിം പന അന്തോവസ്സേ കേചി ബുദ്ധവേനേയ്യാ നാഹേസും; തേന അഞ്ഞത്ഥ ഗമനം തേസം ഭിക്ഖൂനം ദമനുപായോതി പാലിലേയ്യകം ഉദ്ദിസ്സ ഗച്ഛന്തോ ഏകവിഹാരിം ആയസ്മന്തം ഭഗും, സമഗ്ഗവാസം വസന്തേ ച അനുരുദ്ധത്ഥേരാദികേ സമ്പഹംസേതും അനുരുദ്ധത്ഥേരസ്സ ച. ഇമം ഉപക്കിലേസോവാദം ദാതും തത്ഥ ഗതോ, തസ്മാ **കലഹകാരകേ കിരസ്സാ**തി ഏത്ഥാപി **കിര**സദ്ദഗ്ഗഹണേ ഏസേവ നയോ. **വുത്തനയമേവ** ഗോസിങ്ഗസാലസുത്തേ (മ॰ നി॰ ൧.൩൨൫ ആദയോ).

൨൪൧. ''യഥാ കഥം പനാ''തി വുത്തപുച്ഛാനം പച്ഛിമഭാവതോ **''അത്ഥി പന വോതി പച്ഛിമപുച്ഛായാ''**തി വുത്തം, ന പുന ''അത്ഥി പന വോ''തി പവത്തനസ്സ പുച്ഛനസ്സ അത്ഥിഭാവതോ. **സോ പന** ലോകുത്തരധമ്മോ. **ഥേരാന**ന്തി അനുരുദ്ധത്ഥേരാദീനം നത്ഥി. **പരികമ്മോഭാസം പുച്ഛതീ**തി ദിബ്ബചക്ഖുഞാണേ കതാധികാരത്താ തസ്സ ഉപ്പാദനത്ഥം പരികമ്മോഭാസം പുച്ഛതി. **പരികമ്മോഭാസ**ന്തി പരികമ്മസമാധിനിബ്ബത്തം ഓഭാസം, ഉപചാരജ്ഝാനസഞ്ജനിതം ഓഭാസന്തി അത്ഥോ. ചതുത്ഥജ്ഝാനലാഭീ ഹി ദിബ്ബചക്ഖുപരികമ്മത്ഥം ഓഭാസകസിണം ഭാവേത്വാ ഉപചാരേ ഠപിതോ സമാധി പരികമ്മസമാധി, തത്ഥ ഓഭാസോ പരികമ്മോഭാസോതി വുത്തോ. തം സന്ധായാഹ - **''ഓഭാസഞ്ചേവ സഞ്ജാനാമാതി പരികമ്മോഭാസം സഞ്ജാനാമാ''**തി. യത്തകേ ഹി ഠാനേ ദിബ്ബചക്ഖുനാ രൂപഗതം ദട്ഠുകാമോ, തത്തകം ഠാനം ഓഭാസകസിണം ഫരിത്വാ ഠിതോ. തം ഓഭാസം തത്ഥ ച രൂപഗതം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണേന പസ്സതി, ഥേരാ ച തഥാ പടിപജ്ജിംസു. തേന വുത്തം - **''ഓഭാസഞ്ചേവ സഞ്ജാനാമ ദസ്സനഞ്ച രൂപാന''**ന്തി. യസ്മാ പന തേസം രൂപഗതം പസ്സന്താനം പരികമ്മവാരോ അതിക്കമി, തതോ ഓഭാസോ അന്തരധായി, തസ്മിം അന്തരഹിതേ രൂപഗതമ്പി ന പഞ്ഞായതി. പരികമ്മന്തി ഹി യഥാവുത്തകസിണാരമ്മണം ഉപചാരജ്ഝാനം, രൂപഗതം പസ്സന്താനം കസിണോഭാസവസേന രൂപഗതദസ്സനം, കസിണോഭാസോ ച പരികമ്മവസേനാതി തദുഭയമ്പി പരികമ്മസ്സ അപ്പവത്തിയാ നാഹോസി, തയിദം കാരണം ആദികമ്മികഭാവതോ ഥേരാ ന മഞ്ഞിംസു, തസ്മാ വുത്തം **''നപ്പടിവിജ്ഝാമാ''**തി.

നിമിത്തം പടിവിജ്ഝിതബ്ബന്തി കാരണം പച്ചക്ഖതോ ദസ്സേത്വാ സുവിസുദ്ധദിബ്ബചക്ഖുഞാണേ ഥേരം പതിട്ഠാപേതുകാമോ സത്ഥാ വദതി. **കിം ന ആളുലേസ്സന്തീ**തി കിം ന ബ്യാമോഹേസ്സന്തി, ബ്യാമോഹേസ്സന്തി ഏവാതി അത്ഥോ. **വിചികിച്ഛാ ഉദപാദീ**തി ദിബ്ബചക്ഖുനോ യഥാഉപട്ഠിതേസു രൂപഗതേസു അപുബ്ബതായ, ''ഇദം നു ഖോ രൂപഗതം കിം, ഇദം നു ഖോ കി''ന്തി മഗ്ഗേന അസമുച്ഛിന്നത്താ വിചികിച്ഛാ സംസയോ ഉപ്പജ്ജി. **സമാധി ചവീ**തി വിചികിച്ഛായ ഉപ്പന്നത്താ പരികമ്മസമാധി വിഗച്ഛി. തതോ ഏവ ഹി പരികമ്മോഭാസോപി അന്തരധായി, ദിബ്ബചക്ഖുനാപി രൂപം ന പസ്സി. **ന മനസി കരിസ്സാമീ**തി മനസികാരവസേന മേ രൂപാനി ഉപട്ഠഹിംസു, രൂപാനി പസ്സതോ വിചികിച്ഛാ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ ഇദാനി കിഞ്ചി ന മനസി കരിസ്സാമീതി തുണ്ഹീ അഹോസി തം പന തുണ്ഹീഭാവപ്പത്തിം സന്ധായാഹ **''അമനസികാരോ ഉദപാദീ''**തി.

തഥാഭൂതസ്സ അമനസികാരസ്സ അഭാവം ആഗമ്മ **ഉപ്പിലം ഉദപാദി. വീരിയം ഗാള്ഹം പഗ്ഗഹിത**ന്തി ഥിനമിദ്ധഛമ്ഭിതത്താനം വൂപസമനത്ഥം

അച്ചാരദ്ധവീരിയം അഹോസി, തേന ചിത്തേ സമാധിദൂസികാ ഗേഹസ്സിതാ ബലവപീതി ഉപ്പന്നാ. തേനാഹ **"ഉപ്പിലം ഉപ്പന്ന"**ന്തി. **തതോതി** സിഥിലവീരിയത്താ. **പതമേയ്യാ**തി അതിവിയ ഖിന്നം ഭവേയ്യ. തം മമാതി പത്ഥനാഅഭിഭവനീയമനസീസേന ജപ്പേതീതി **അഭിജപ്പാ,** തണ്ഹാ. നാനത്താ നാനാസഭാവാ സഞ്ഞാ **നാനത്തസഞ്ഞാ**. അതിവിയ ഉപരി കത്വാ നിജ്ഝാനം പേക്ഖനം **അതിനിജ്ഝായിതത്തം**.

൨൪൩. പരികമ്മോഭാസമേവാതി പരികമ്മസമുട്ഠിതം ഓഭാസമേവ. **ന ച രൂപാനി പസ്സാമീ**തി ഓഭാസമനസികാരപസുതതായ ദിബ്ബചക്ഖുനാ രൂപാനി ന പസ്സാമി. **വിസയരൂപമേവാ**തി തേന ഫരിത്വാ ഠിതട്ഠാനേവ ദിബ്ബചക്ഖുനോ വിസയഭൂതം രൂപഗതമേവ മനസി കരോമി.

കസിണരൂപാനം വസേനേത്ഥ ഓഭാസസ്സ പരിത്തതാതി ആഹ **"പരിത്തട്ഠാനേ ഓഭാസ"**ന്തി. **പരിത്താനി രൂപാനീ**തി കതിപയാനി, സാ ച നേസം പരിത്തതാ ഠാനവസേനേവാതി ആഹ **"പരിത്തകട്ഠാനേ രൂപാനീ"**തി. ''അപ്പമാണഞ്ചേവാ''തിആദിനാ വുത്തോ **ദുതിയവാരോ**. ഓഭാസപരിത്തതം സന്ധായ പരികമ്മസമാധി ''പരിത്തോ''തി വുത്തോ തസ്സേവ ഓഭാസസ്സ അപ്പമാണതായ അപ്പമാണസമാധീതി വചനതോ. **തസ്മിം സമയേ**തി തസ്മിം പരിത്തസമാധിനോ ഉപ്പന്നസമയേ. **ദിബ്ബചക്ഖുപി പരിത്തകം ഹോതി** പരിത്തരൂപഗതദസ്സനതോ.

൨൪൩. ദുകതികജ്ഝാനസമാധിന്തി ചതുക്കനയേ ദുകജ്ഝാനസമാധിം, പഞ്ചകനയേ തികജ്ഝാനസമാധിന്തി യോജനാ. **ദുകജ്ഝാനസമാധി**ന്തി ചതുക്കനയേ തതിയചതുത്ഥവസേന ദുകജ്ഝാനസമാധിം, പഞ്ചകനയേ ചതുത്ഥപഞ്ചമവസേന ദുകജ്ഝാനസമാധിം. **തികചതുക്കജ്ഝാനസമാധി**ന്തി ചതുക്കനയേ തികജ്ഝാനസമാധിം, പഞ്ചകനയേ ചതുക്കജ്ഝാനസമാധിന്തി യോജനാ.

തിവിധന്തി സപ്പീതികവസേന തിപ്പകാരം സമാധിം. **തദന്തോഗധാ**തി സപ്പീതികാദിസഭാവാ. കാമം ഭഗവാ പുരിമയാമേ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞ്ഞാണം, പച്ഛിമയാമേ ദിബ്ബചക്ഖുഞ്ഞാണം നിബ്ബത്തേന്തോപി ഇമാനി ഞാണാനി ഭാവേസിയേവ. വിപസ്സനാപാദകാനി പന ഞാണാനി സന്ധായ, **"പച്ഛിമയാമേ"**തി വുത്തം, തേനാഹ **"ഭഗവതോ ഹീ"**തിആദി. **പഞ്ചമജ്ഝാനസ്സാ**തി പഞ്ചമജ്ഝാനികസ്സ വസേന പഠമജ്ഝാനികോ **മഗ്ഗോ നത്ഥി. സോ**തി പഞ്ചകനയോ ഭഗവതോ ലോകിയോ അഹോസി. **ഏത**ന്തി ഏതം, ''സവിതക്കമ്പി സവിചാരം സമാധിം ഭാവേമീ''തിആദിവചനം. **ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകം സന്ധായ വുത്തം,** ന ''ലോകിയം വാ ലോകുത്തരമേവ വാ''തി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവാതി.

ഉപക്കിലേസസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൯. ബാലപണ്ഡിതസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൬. ഏതേഹീതി ദുചിന്തിതാദീഹി. ഏതേന ലക്ഖണസദ്ദസ്സ കരണത്ഥതമാഹ. **താനേവാ**തി ലക്ഖണാനി ഏവ. **തസ്സാ**തി ബാലസ്സ. ''അയം ബാലോ''തി നിമീയതി സഞ്ജാനീയതി ഏതേഹീതി **ബാലനിമിത്താനി. അപദാനം**

വുച്ചതി വിഖ്യാതം കമ്മം. **ദുചിന്തിതാദീനി** ച ബാലേ വിഖ്യാതാനി, അവധാരണഭാവേ വാ, തസ്മാ ബാലസ്സ അപദാനാനീതി **ബാലാപദാനാനി**. അഭിജ്ഝാദീഹി ദുട്ഠം ദൂസിതം ചിന്തേതീതി **ദുചിന്തിതചിന്തീ**. ലോഭാദീഹി ദുട്ഠം ഭാസിതം മുസാവാദാദിം ഭാസതീതി **ദുബ്ഭാസിതഭാസീ**. തേസം തേസംയേവ വസേന കത്തബ്ബതോ ദുക്കടകമ്മം പാണാതിപാതാദിം കരോതീതി **ദുക്കടകമ്മകാരീ**. തേനാഹ **"ചിന്തയന്തോ"**തിആദി. താനി ഉപനിസ്സായ ജാതന്തി തജ്ജം. തതോ ഏവ തേസം സാരുപ്പം അനുരൂപന്തി **തസ്സാരുപ്പം**. തേനാഹ **"തജ്ജാതിക"**ന്തിആദി. **കച്ഛമാനായാ**തി കഥിയമാനായ.

൨൪൮. യസ്മാ സത്താനം യഥൂപചിതാനി കമ്മാനി കതോകാസാനി തദുപട്ഠാപിതാനി കമ്മനിമിത്തഗതിനിമിത്താനി മരണസ്സ ആസന്നകാലേ ചിത്തസ്സ ആപാഥം ആഗച്ഛന്താനി, തദാ ഓലമ്ബന്താനി വിയ അഭിഭവന്താനി വിയ അജ്ഝോത്ഥരന്താനി വിയ ഉപട്ഠഹന്തി, തസ്മാ വുത്തം - **"ഓലമ്ബനാദിആകാരേന ഹി താനി ഉപട്ഠഹന്തീ"**തി. ഉപട്ഠാനാകാരോ ഏവ തദാ ചിത്തസ്സ ഗോചരഭാവം ഗച്ഛതീതി ആഹ - **"തസ്മിം ഉപട്ഠാനാകാരേ ആപാഥഗതേ"**തി.

൨൪൯. **ന സക്കാതി ന വദതീ**തി ഏതേന ദ്വേപി പടിസേധാ പകതിഅത്ഥാതി അയമത്ഥോ വുത്തോ ഹോതി. **ന സുകരാ**തി പന ഇമിനാ ദുക്കരഭാവോ ദീപിതോ, ദുക്കരഞ്ച താവ ഉപായേന സക്കാ കാതുന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ - **"ന സുകരം പനാ"**തിആദി. **തേനാ**തി വിനിവിജ്ഝിത്വാ ഗമനേന അഞ്ഞമഞ്ഞം സംവിജ്ഝനേന. **അസ്സാ**തി ചോരസ്സ. **ഇതോ ഉത്തരിപീ**തി മജ്ഝന്ഹികസമയം സായന്ഹസമയഞ്ച സത്തിസതേന.

൨൫൦. **സങ്ഖമ്പി ന ഉപേതീ**തി ഇമിനാ സങ്ഖാതബ്ബമത്തം നത്ഥീതി ദീപിതം ഹോതീതി ആഹ - **"ഗണനാമത്തമ്പി ന ഗച്ഛതീ"**തി. **ഉപനിക്ഖേപനമത്തമ്പീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **കലഭാഗ**ന്തി കലാനം സങ്ഗണനകോട്ഠാസം. തേനാഹ **"സതിമം കല"**ന്തിആദി. **ഓലോകിതമത്തമ്പീ**തി ഉപനിക്ഖേപനവസേന ഓലോകനമത്തകമ്പി. **തം കമ്മകാരണ**ന്തി തം പഞ്ചവിധബന്ധനകമ്മകാരണം ചതുന്നമ്പി പസ്സാനം വസേന സമ്പരിവത്തേത്വാ കരോന്തിയേവ, പാളിയം പന ഏകപസ്സവസേന ആഗതാ. **ഗേഹസ്സാ**തി മഹതോ ഗേഹസ്സ. **സബ്ബതോ**തി സബ്ബാവയവതോ. **സമ്പജ്ജലിതേ** ഏകജാലീഭൂതേ. **സുപക്കുഥിതായാ**തി സുട്ഠു നിപക്കായ.

വിഭത്തോതി തത്ഥ നിബ്ബത്തകസത്താനം സാധാരണകമ്മുനാ വിഭത്തോ വിയ നിബ്ബത്തോ. അയോപാകാരേന പരിതോ അത്തോ ഗഹിതോതി **അയോപാകാരപരിയത്തോ** പരിക്ഖിത്തോ.

യമകഗോളകാതി ദാരകാനം കീളനയുഗളാ. **ഏവമ്പി ദുക്ഖോ**തി യഥാവുത്തഉസ്സദനിരയവസേനപി സോത-ഘാന-ജിവ്ഹാ-കായ-മനോ-ഗോചരതാവസേനപി ഇമിനാ ആകാരേന ദുക്ഖോതി.

൨൫൨. **ദന്തേഹി ഉല്ലേഹിത്വാ**തി ഉത്തരദന്തേഹി അഞ്ഛിത്വാ. രസവസേന അതിത്തോ അസ്സാദോ **രസാദോ**. തേനാഹ **"രസഗേധേന പരിഭുത്തരസോ"**തി.

൨൪. ദുരൂപോതി വിരൂപോ. **ദുദ്ദസോതി** തേനേവ വിരൂപഭാവേന അനിട്ഠദസ്സനോ. **ലകുണ്ഠകോതി** രസ്സോ. **പവിട്ഠഗീവോതി** ഖന്ധന്തരം അനുപവിട്ഠഗീവോ. **മഹോദരോതി** വിപുലകുച്ഛി. യേഭുയ്യേന ഹി ലകുണ്ഡകാ സത്താ രസ്സഗീവാ പുഥുലകുച്ഛികാവ ഹോന്തീതി തഥാ വുത്തം. കാണോ നാമ ചക്ഖുവികലോതി വുത്തം - **"ഏകക്ഖികാണോ വാ ഉഭയക്ഖികാണോ വാ"**തി. **കുണീതി** ഹത്ഥവികലോ വുച്ചതീതി ആഹ - **"ഏകഹത്ഥകുണീ വാ ഉഭയഹത്ഥകുണീ വാ"**തി. വാതാദിനാ ഉപഹതകായപക്ഖോ ഇധ പക്ഖഹതോതി അധിപ്പേതോ, ന പക്ഖിഹതോതി ആഹ - **"പക്ഖഹതോതി പീഠസപ്പീ"**തി. **ദുക്ഖാനുപബന്ധദസ്സനത്ഥ**ന്തി അപരാപരജാതീസു വിപാകദുക്ഖസ്സ അനുപബന്ധവസേന പവത്തിദസ്സനത്ഥം.

കലീയതി ഖലീയതി അപ്പഹീയതി സാസനം ഏതേനാതി **കലി,** ജുതപരാജയോ. സോ ഏവ ഗഹസദിസതായ **"കലിഗ്ഗഹോ"**തി വുത്തോ. **അധിബന്ധ**ന്തി കുടുമ്ബസ്സ അധിവുത്ഥസ്സ മൂലഭൂതസ്സ അത്തനോ ബന്ധിതബ്ബതം. തേനാഹ **"അത്തനാപി ബന്ധം നിഗച്ഛേയ്യാ"**തി. ബാലഭൂമിയാ ബാലഭാവസ്സ മത്ഥകപ്പത്തി നിരയഗാമികമ്മകാരിതാതി **"നിരയേ നിബ്ബത്തതി"**ച്ചേവ വുത്തം. തഗ്ഗഹണേനേവ പന തതോ മുദുമുദുതരാദികമ്മവസേന സേസാപായേസു അപരാപരനിബ്ബത്താദിബാലഭൂമി വിഭാവിതാ ഹോതീതി.

൨൫. വുത്താനുസാരേനാതി ''ബാലോ അയ''ന്തിആദിനാ വുത്തസ്സ അത്ഥവചനസ്സ ''പണ്ഡിതോ അയ''ന്തി ഏതേഹി ലക്ഖീയതീതിആദിനാ അനുസാരേന. **മനോസുചരിതാദീനം വസേനാതി** ചിന്തേന്തോ അനഭിജ്ഝാ-അബ്യാപാദ-സമ്മാദസ്സനം സുചിന്തിതമേവ ചിന്തേതീതിആദിനാ മനോസുചരിതാനം തിണ്ണം സുചരിതാനം വസേന യോജേതബ്ബാനി.

ചക്കരതനവണ്ണനാ

൨൬. ഉപോസഥം (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൨൪൩) വുച്ചതി അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതം സബ്ബദിവസേസു ഗഹട്ഠേഹി രക്ഖിതബ്ബസീലം, സമാദാനവസേന തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **ഉപോസഥികോ,** തസ്സ. തേനാഹ **"സമാദിന്നഉപോസഥങ്ഗസ്സാ"**തി. **തദാതി** തസ്മിം കാലേ, യസ്മിം പന കാലേ ചക്കവത്തിഭാവസംവത്തനിയ-ദാന-സീലാദി-പുഞ്ഞസമ്ഭാരസമുദാഗമസമ്പന്നോ പൂരിതചക്കവത്തിവത്തോ കാദീപദേസവിസേസപച്ചാജാതിയാ ചേവ കുലരൂപഭോഗാധിപതേയ്യാദിഗുണവിസേസസമ്പത്തിയാ ച തദനുരൂപേ അത്തഭാവേ ഠിതോ ഹോതി, തസ്മിം കാലേ. താദിസേ ഹി കാലേ ചക്കവത്തിഭാവീ പുരിസുത്തമോ യഥാവുത്തഗുണസമന്നാഗതോ രാജാ ഖത്തിയോ ഹുത്വാ മുദ്ധാവസിത്തോ വിസുദ്ധസീലോ അനുപോസഥം സതസഹസ്സവിസ്സജ്ജനാദിനാ സമ്മാപടിപത്തിം പടിപജ്ജതി, ന യദാ ചക്കരതനം ഉപ്പജ്ജതി, തദാ ഏവ. തേനാഹ - **"പാതോ…പേ॰… ധമ്മതാ"**തി. (തത്ഥ **ദമോ** ഇന്ദ്രിയസംവരോ, **സംയമോ** സീലസംവരോ.)

വുത്തപ്പകാരപുഞ്ഞകമ്മപച്ചയന്തി ചക്കവത്തിഭാവാവഹദാനദമസംയമാദിപുഞ്ഞകമ്മഹേതുകം. **നീലമണിസങ്ഘാടസദിസ**ന്തി ഇന്ദനീലമണിസഞ്ചയസമാനം. **ദിബ്ബാനുഭാവയുത്തത്താതി** ദസ്സനീയതാ മനുഞ്ഞഘോസതാ ആകാസഗാമിതാ ഓഭാസവിസ്സജ്ജനാ അപ്പടിഘാതതാ രഞ്ഞോ ഇച്ഛിതത്ഥനിപ്ഫത്തികാരണതാതി

ഏവമാദീഹി ദിബ്ബസദിസേഹി ആനുഭാവേഹി സമന്നാഗതത്താ. **സബ്ബേഹി ആകാരേഹീ**തി സബ്ബേഹി സുന്ദരേഹി ആകാരേഹി. **പരിപൂര**ന്തി പരിപുണ്ണം. സാ ചസ്സ പാരിപൂരി ഇദാനേവ വിത്ഥാരീയതി.

പനാളീതി ഛിദ്ദം. **സുദ്ധസിനിദ്ധദന്തപന്തിയാ** നിബ്ബിവരായാതി അധിപ്പായോ. **നാഭിപനാളി പരിക്ഖേപപട്ടേസൂ**തി നാഭിപരിക്ഖേപപട്ടേ ചേവ നാഭിയാ പനാളിപരിക്ഖേപപട്ടേ ച. **സുവിഭത്താവാ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞം അസംകിണ്ണത്താ സുട്ഠു വിഭത്താ. പരിച്ഛേദലേഖന്തരേസു മണികാ സുവിഭത്താ ഹുത്വാ പഞ്ഞായന്തീതി വദന്തി.

പരിച്ഛേദലേഖാദീനീതി **ആദി**-സദ്ദേന മാലാകമ്മാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **സുരത്താ**തിആദീസു **സുരത്ത**ഗ്ഗഹണേന മഹാനാമവണ്ണതം പടിക്ഖിപതി, **സുദ്ധ**ഗ്ഗഹണേന സംകിലിട്ഠതം, **സിനിദ്ധ**ഗ്ഗഹണേന ലൂഖതം. കാമം തസ്സ ചക്കരതനസ്സ നേമിമണ്ഡലം അസന്ധികംവ നിബ്ബത്തം, സബ്ബത്ഥകമേവ പന കേവലം പവാളവണ്ണോവ ന സോഭതീതി പകതിചക്കസ്സ സന്ധിയുത്തേസു ഠാനേസു രത്തജമ്ബുനദപരിക്ഖതം അഹോസി, തം സന്ധായ വുത്തം **"സന്ധീസു പനസ്സാ"**തിആദി.

നേമിമണ്ഡലപിട്ഠിയന്തി നേമിമണ്ഡലസ്സ പിട്ഠിപദേസേ. **ദസന്നം ദസന്നം അരാനമന്തരേ**തി ദസന്നം ദസന്നം അരാനം അന്തരസമീപേ പദേസേ. **ഛിദ്ദമണ്ഡലചിത്തോ**തി മണ്ഡലസണ്ഠാനഛിദ്ദവിചിത്തോ. **സുകുസലസമന്നാഹതസ്സാ**തി സുട്ഠു കുസലേന സിപ്പിനാ പഹതസ്സ, വാദിതസ്സാതി അത്ഥോ. **വഗ്ഗൂ**തി മനോരമോ **രജനീയോ**തി സുണന്താനം രാഗുപ്പാദകോ. **കമനീയോ**തി കന്തോ. **സമോസരിതകുസുമദാമാ**തി ഓലമ്ബിതസുഗന്ധകുസുമദാമാ. **നേമിപരിക്ഖേപസ്സാ**തി നേമിപരിയന്തപരിക്ഖേപസ്സ. നാഭിപനാളിയാ ദ്വിന്നം പസ്സാനം വസേന **"ദ്വിന്നമ്പി നാഭിപനാളീന"**ന്തി വുത്തം. ഏകാ ഏവ ഹി സാ പനാളി. **യേഹീ**തി യേഹി ദ്വീഹി സീഹമുഖേഹി. പുന **യേഹീ**തി മുത്താകലാപേഹി.

ഓധാപയമാനന്തി സോതും അവഹിതാനി കുരുമാനം. ചന്ദോ പുരതോ, ചക്കരതനം പച്ഛാതി ഏവം **പുബ്ബാപരിയേന** പുബ്ബാപരഭാഗേന.

അന്തേ പുരസ്സാതി അനുരാധപുരേ രഞ്ഞോ അന്തേപുരസ്സ **ഉത്തരസീഹപഞ്ജരആസന്നേ** തദാ രഞ്ഞോ പാസാദേ താദിസസ്സ ഉത്തരദിസായ സീഹപഞ്ജരസ്സ ലബ്ഭമാനത്താ വുത്തം. **സുഖേന സക്കാ**തി കിഞ്ചി അനാരുഹിത്വാ സരീരഞ്ച അനുല്ലങ്ഘിത്വാ യഥാഠിതേനേവ ഹത്ഥേന പുപ്ഫമുട്ഠിയോ ഖിപിത്വാ സുഖേന സക്കാ ഹോതി പൂജേതും.

നാനാവിരാഗരതനപ്പഭാസമുജ്ജലന്തി നാനാവിധചിത്തവണ്ണരതനോഭാസപഭസ്സരം. **ആകാസം അബ്ഭുഗ്ഗന്ത്വാ പവത്തേ**തി. ആഗന്ത്വാ ഠിതട്ഠാനതോ ഉപരി ആകാസം അബ്ഭുഗ്ഗന്ത്വാ പവത്തേ.

സന്നിവേസക്ഖമോതി ഖന്ധവാരസന്നിവേസയോഗ്യോ. **സുലഭാഹാരൂപകരണോ**തി സുഖേനേവ ലദ്ധബ്ബധഞ്ഞഗോരസദാരുതിണാദിഭോജനസാധനോ. **പരചക്ക**ന്തി പരസ്സ രഞ്ഞോ സേനാ, ആണാ വാ.

ആഗതനന്ദനോതി ആഗതോ ഹുത്വാ നന്ദിജനനോ. ആഗതം വാ ആഗമനം, തേന നന്ദതീതി **ആഗതനന്ദനോ**. ഗമനേന സോചേതീതി **ഗമനസോചനോ. ഉപകപ്പേഥാതി** ഉപരൂപരി കപ്പേഥ സംവിദഹഥ, ഉപനേഥാതി അത്ഥോ. **ഉപപരിക്ഖിത്വാതി** ഹേതുതോപി സഭാവതോപി ഫലതോപി ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികആദീനവതോപി വീമംസിത്വാ.

വിഭാവേന്തി പഞ്ഞായ അത്ഥം വിഭൂതം കരോന്തീതി **വിഭാവിനോ,** പഞ്ഞവന്തോ. **അനുയന്താതി** അനുവത്തകാ. **ഓഗച്ഛമാനന്തി** ഓസീദന്തം. **യോജനമത്തന്തി** വിത്ഥാരതോ യോജനമത്തം പദേസം. ഗമ്ഭീരഭാവേന പന യഥാ ഭൂമി ദിസ്സതി, ഏവം ഓഗച്ഛതി. തേനാഹ **"മഹാസമുദ്ദതല"**ന്തിആദി. **അന്തേ ചക്കരതനം** ഉദകേന സേനായ അനജ്ഝോത്ഥരണത്ഥം.

൨൪൩. പുരത്ഥിമോ സമുദ്ദോ പരിയന്തോ അസ്സാതി **പുരത്ഥിമസമുദ്ദപരിയന്തോ,** പുരത്ഥിമസമുദ്ദം പരിയന്തം കത്വാ. **ചാതുരന്തായാതി** ചാതുസമുദ്ദന്തായ പുബ്ബവിദേഹാദിചതുകോട്ഠാസന്തായ.

ഹത്ഥിരതനവണ്ണനാ

൨൪൬. **ഹരിചന്ദനാദീഹീതി ആദി**-സദ്ദേന ചതുജ്ജാതിയഗന്ധാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ആഗമനം ചിന്തേഥാതി വദന്തി** ചക്കവത്തിവത്തസ്സ പൂരിതതായ പരിചിതത്താ. ഭൂമിഫുസനകേഹി വാലധി, വരങ്ഗം ഹത്ഥോതി ഇമേഹി ച തീഹി, ചതൂഹി പാദേഹി ചാതി സത്തഹി അവയവേഹി ഠിതത്താ **സത്തപതിട്ഠോ. ഇതരേസം** അമച്ചാദീനം ചിന്തയന്താനം **ന ആഗച്ഛതി. അപനേത്വാതി** അത്തനോ ആനുഭാവേന അപനേത്വാ. ഗന്ധമേവ ഹി തസ്സ ഇതരേ ഹത്ഥിനോ ന സഹന്തി.

അസ്സരതനവണ്ണനാ

സിന്ധവകുലതോതി സിന്ധവസ്സാജാനീയകുലതോ.

മണിരതനവണ്ണനാ

സകടനാഭിസമപ്പമാണന്തി പരിണാഹതോ മഹാസകടസ്സ നാഭിയാ സമപ്പമാണം. **ഉഭോസു അന്തേസൂതി** ഹേട്ഠാ ഉപരി ചാതി ദ്വീസു അന്തേസു. **കണ്ണികപരിയന്തതോതി** ദ്വിന്നം കഞ്ചനപദുമാനം കണ്ണികായ പരിയന്തതോ. **മുത്താജാലകേ ഠപേത്വാതി** സുവിസുദ്ധേ മുത്താമയേ ജാലകേ പതിട്ഠപേത്വാ.

ഇത്ഥിരതനവണ്ണനാ

"ഇത്ഥിരതനം പാതുഭവതീ"തി വത്വാ അസ്സ പാതുഭവനാകാരം ദസ്സേതും, **"മദ്ദരാജകുലതോ വാ"**തിആദി വുത്തം. മദ്ദരട്ഠം കിര അഭിരൂപാനം ഇത്ഥീനം ഉപ്പത്തിട്ഠാനം. **സണ്ഠാനപാരിപൂരിയാതി** ഹത്ഥപാദാദിസരീരാവയവാനം സുസണ്ഠിതതായ. അവയവപാരിപൂരിയാ ഹി സമുദായപാരിപൂരിസിദ്ധി. **രൂപന്തി** സരീരം. **ദസ്സനീയാതി** സുരൂപഭാവേന പസ്സിതബ്ബയുത്താ. **സോമനസ്സവസേന ചിത്തം പസാദേതീ** യോനിസോ ചിന്തേന്താനം കമ്മഫലസദ്ധായ വസേന. **പസാദാവഹത്താതി** കാരണവചനേന യഥാ പാസാദികതായ വണ്ണപോക്ഖരതാസിദ്ധി വുത്താ, ഏവം ദസ്സനീയതായ പാസാദികതാസിദ്ധി,

അഭിരൂപതായ ച ദസ്സനീയതാസിദ്ധി വത്തബ്ബാതി നയം ദസ്സേതി. പടിലോമതോ വാ വണ്ണപോക്ഖരതായ പാസാദികതാസിദ്ധി, പാസാദികതായ ദസ്സനീയതാസിദ്ധി, ദസ്സനീയതായ അഭിരൂപതാസിദ്ധി യോജേതബ്ബാ. ഏവം സരീരസമ്പത്തിവസേന അഭിരൂപതാദികേ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സരീരേ ദോസാഭാവവസേനപി തേ ദസ്സേതും, **"അഭിരൂപാ വാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യഥാ പമാണയുത്താ, ഏവം ആരോഹപരിണാഹയോഗതോ ച പാസാദികാ നാതിദീഘതാദയോ. ഏവം മനുസ്സാനം ദിബ്ബരൂപതാസമ്പത്തിപീതി **"അപ്പത്താ ദിബ്ബവണ്ണ"**ന്തി വുത്തം. **കായവിപത്തിയാ**തി സരീരദോസസ്സ. **അഭാവോ**തി അച്ചന്തമേവ ദൂരീഭാവോ.

സതവിഹതസ്സാതി സതക്ഖത്തും വിഹതസ്സ. **സതവിഹതസ്സാ**തി ച ഇദം കപ്പാസപിചുവസേന വുത്തം, തൂലപിചുനോ പന വിഹനനമേവ നത്ഥി. കുങ്കുമതഗരതുരുക്ഖയവനപുപ്ഫാനി **ചതുജ്ജാതി**. തമാലതഗരതുരുക്ഖയവനപുപ്ഫാനീതി അപരേ.

അഗ്ഗിദഡ്ഢാ വിയാതി ആസനഗതേന അഗ്ഗിനാ ദഡ്ഢാ വിയ. **പഠമമേവാ**തി അഞ്ഞകിച്ചതോ പഠമമേവ, ദസ്സനസമകാലമേവാതി അത്ഥോ. തം തം അത്തനാ രഞ്ഞോ കാതബ്ബകിച്ചം കിം കരോമീതി പുച്ഛിതബ്ബതായ കിം കരണന്തി പടിസ്സാവേതീതി **കിങ്കാരപടിസ്സാവിനീ**.

മാതുഗാമോ നാമ യേഭുയ്യേന സഠജാതികോ, ഇത്ഥിരതനസ്സ പന തം നത്ഥീതി ദസ്സേതും, **"സ്വാസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. **ഗുണാ**തി രൂപഗുണാ ചേവ ആചാരഗുണാ ച. **പുരിമകമ്മാനുഭാവേനാ**തി തസ്സാ പുരിമകമ്മാനുഭാവേന. ഇത്ഥിരതനസ്സ തബ്ഭാവസംവത്തനിയപുരിമകമ്മസ്സ ആനുഭാവേന, ചക്കവത്തിനോപി പരിവാരസംവത്തനിയം പുഞ്ഞകമ്മം താദിസസ്സ ഫലവിസേസസ്സ ഉപനിസ്സയോ ഹോതിയേവ. തേനാഹ **"ചക്കവത്തിനോ പുഞ്ഞം ഉപനിസ്സായാ"**തി. ഏതേന സേസരതനേസുപി തേസം വിസേസാനം തദുപനിസ്സയതാ വിഭാവിതാ ഏവാതി ദട്ഠബ്ബം. പുബ്ബേ ഏകദേസവസേന ലബ്ഭമാനപാരിപൂരീ രഞ്ഞോ **ചക്കവത്തിഭാവൂപഗമനതോ പട്ഠായ സബ്ബാകാരപാരിപൂരാ ജാതാ**.

ഗഹപതിരതനവണ്ണനാ

പകതിയാവാതി സഭാവേനേവ, ചക്കരതനപാതുഭാവതോ പുബ്ബേപി.

പരിണായകരതനവണ്ണനാ

നിസ്സായാതി ഉപനിസ്സായ.

൨൫൬. കടഗ്ഗഹോ വുച്ചതി ജയഗ്ഗഹോ സകാനം പണാനം കടഭാവേന അത്ഥസിദ്ധിവസേന സങ്ഗണ്ഹനന്തി കത്വാ. തേനാഹ **"ജയഗ്ഗാഹേനാ"**തി. **ഏകപ്പഹാരേനേവാ**തി ഏകപ്പയോഗേനേവ സതസഹസ്സാനി അധിഗച്ഛേയ്യാതി യോജനാ. സേസം വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ബാലപണ്ഡിതസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൧൦. ദേവദൂതസുത്തവണ്ണനാ

൨൬൮. ദ്വേ അഗാരാതിആദീതി ആദി-സദ്ദേന ''സദ്വാരാ…പേ॰… അനുവിചരന്തേപീ''തി ഏതമത്ഥം സങ്ഗണ്ഹാതി. ഏത്തകമേവ ഹി അസ്സപുരസുത്തേ (മ॰ നി॰ ൧.൪൩൫; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൪൩൫) വിത്ഥാരിതം വേദിതബ്ബം. ''ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ''തിആദി പന വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൩൯൭) തഥാ വിത്ഥാരിതമ്പി സുത്തസംവണ്ണനാ ഹോതീതി കത്വാ, **''അസ്സപുരസുത്തേ വിത്ഥാരിതമേവാ''**തി വുത്തം.

൨൬൨. നിരയതോ പട്ഠായ ദേസനം ദേവലോകേന ഓസാപേതീതി സംകിലേസധമ്മേഹി സംവേജേത്വാ വോദാനധമ്മേഹി നിട്ഠാപേന്തോ. ദുതിയം പന വുത്തവിപരിയായേന വേദിതബ്ബം, തദിദം വേനേയ്യജ്ഝാസയവിസിട്ഠന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഇദാനി സങ്ഖിപിത്വാ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും, **''സചേ''**തിആദി വുത്തം. **സോതി** ഭഗവാ.

ഏകച്ചേ ഥേരാതി (കഥാ॰ അനുടീ॰ ൮൬൬-൮൬൭; അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩.൩൬) അന്ധകാദികേ, വിഞ്ഞാണവാദിനോ ച സന്ധായ വദതി. നേരയികേ നിരയേ പാലേന്തി തതോ നിഗ്ഗന്തുമപ്പദാനവസേന രക്ഖന്തീതി **നിരയപാലാ**. നേരയികാനം നരകദുക്ഖേന പരിയോനദ്ധായ അലം സമത്ഥാതി വാ **നിരയപാലാ. ത**ന്തി ''നത്ഥി നിരയപാലാ''തിവചനം. **പടിസേധിതമേവാ**തി ''അത്ഥി നിരയേ നിരയപാലാ, അത്ഥി ച കാരണികാ''തിആദിനാ നയേന **അഭിധമ്മേ** (കഥാ॰ ൮൬൬) പടിസേധിതമേവ. യദി നിരയപാലാ നാമ ന സിയും, കമ്മകാരണാപി ന ഭവേയ്യ. സതി ഹി കാരണികേ കമ്മകാരണായ ഭവിതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **''യഥാ ഹീ''**തിആദി. ഏത്ഥാഹ - ''കിം പനേതേ നിരയപാലാ നേരയികാ, ഉദാഹു അനേരയികാ''തി. കിഞ്ചേത്ഥ - യദി താവ നേരയികാ, ഇമേ നിരയസംവത്തനിയേന കമ്മുനാ നിബ്ബത്താതി സയമ്പി നിരയദുക്ഖം അനുഭവേയ്യും, തഥാ സതി അഞ്ഞേസം നേരയികാനം യാതനായ അസമത്ഥാ സിയും, ''ഇമേ നേരയികാ, ഇമേ നിരയപാലാ''തി വവത്ഥാനഞ്ച ന സിയാ, യേ ച യേ യാതേന്തി, തേഹി സമാനരൂപബലപ്പമാണേഹി ഇതരേസം ഭയസന്താസാ ന സിയും. അഥ അനേരയികാ, നേസം തത്ഥ കഥം സമ്ഭവോതി വുച്ചതേ - അനേരയികാ നിരയപാലാ അനിരയഗതിസംവത്തനിയകമ്മനിബ്ബത്തിതോ. നിരയൂപപത്തിസംവത്തനിയകമ്മതോ ഹി അഞ്ഞേനേവ കമ്മുനാ തേ നിബ്ബത്തന്തി രക്ഖസജാതികത്താ. തഥാ ഹി വദന്തി സബ്ബത്ഥിവാദിനോ -

> ''കോധനാ കുരൂരകമ്മന്താ, പാപാഭിരുചിനോ സദാ;
> ദുക്ഖിതേസു ച നന്ദന്തി, ജായന്തി യമരക്ഖസാ''തി. (കഥാ॰ അനുടീ॰ ൮൬൬-൮൬൭; അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩.൩൬);

തത്ഥ യദേകേ വദന്തി ''യാതനാദുക്ഖം പടിസംവേദേയ്യും, അഥ വാ അഞ്ഞമഞ്ഞം യാതേയ്യു''ന്തിആദി, തയിദം അസാരം നിരയപാലാനം നേരയികഭാവസ്സേവ അഭാവതോ. യദിപി അനേരയികാ നിരയപാലാ, അയോമയായ പന ആദിത്തായ സമ്പജ്ജലിതായ സജോതിഭൂതായ നിരയഭൂമിയാ പരിക്കമമാനാ കഥം ദാഹദുക്ഖം നാനുഭവന്തീതി? കമ്മാനുഭാവതോ. യഥാ ഹി ഇദ്ധിമന്തോ ചേതോവസിപ്പത്താ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനാദയോ നേരയികേ അനുകമ്പന്താ ഇദ്ധിബലേന നിരയഭൂമിം ഉപഗതാ ദാഹദുക്ഖേന ന ബാധീയന്തി, ഏവംസമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം.

ഇദ്ധിവിസയസ്സ അചിന്തേയ്യഭാവതോതി ചേ? ഇദമ്പി തംസമാനം കമ്മവിപാകസ്സ അചിന്തേയ്യഭാവതോ. തഥാരൂപേന ഹി കമ്മുനാ തേ നിബ്ബത്താ. യഥാ നിരയദുക്ഖേന അബാധിതാ ഏവ ഹുത്വാ നേരയികേ യാതേന്തി, ന ചേത്തകേന ബാഹിരവിസയാഭാവോ യുജ്ജതി ഇട്ഠാനിട്ഠതായ പച്ചേകം ദ്വാരപുരിസേസു വിഭത്തസഭാവത്താ. തഥാ ഹി ഏകച്ചസ്സ ദ്വാരസ്സ പുരിസസ്സ ച ഇട്ഠം ഏകച്ചസ്സ അനിട്ഠം, ഏകച്ചസ്സ ച അനിട്ഠം ഏകച്ചസ്സ ഇട്ഠം ഹോതി. ഏവഞ്ച കത്വാ യദേകേ വദന്തി - "നത്ഥി കമ്മവസേന തേജസാ പരൂപതാപന"ന്തിആദി, തദപാഹതം ഹോതി. യം പന വദന്തി - "അനേരയികാനം നേസം കഥം തത്ഥ സമ്ഭവോ"തി നിരയേ നേരയികാനം യാതനാസബ്ഭാവതോ. നേരയികസത്തയാതനായോഗ്യഞ്ഹി അത്തഭാവം നിബ്ബത്തേന്തം കമ്മം താദിസനികന്തിവിനാമിതം നിരയട്ഠാനേയേവ നിബ്ബത്തേതി. തേ ച നേരയികേഹി അധികതരബലാരോഹപരിണാഹാ അതിവിയ ഭയാനകദസ്സനാ കുരൂരതരപയോഗാ ച ഹോന്തി. ഏതേനേവ തത്ഥ നേരയികാനം വിബാധകകാകസുനഖാദീനമ്പി നിബ്ബത്തി സംവണ്ണിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

കഥം അഞ്ഞഗതികേഹി അഞ്ഞഗതികബാധനന്തി ച ന വത്തബ്ബം അഞ്ഞത്ഥാപി തഥാ ദസ്സനതോ. യം പനേകേ വദന്തി - "അസത്തസഭാവാ ഏവ നിരയപാലാ നിരയസുനഖാദയോ ചാ"തി തമ്പി തേസം മതിമത്തം അഞ്ഞത്ഥ തഥാ അദസ്സനതോ. ന ഹി കാചി അത്ഥി താദിസീ ധമ്മപ്പവത്തി, യാ അസത്തസഭാവാ, സമ്പതിസത്തേഹി അപ്പയോജിതാ ച സത്തകിച്ചം സാധേന്തീ ദിട്ഠപുബ്ബാ. പേതാനം പാനീയനിവാരകാനം ദണ്ഡാദിഹത്ഥപുരിസാനമ്പി സബ്ഭാവേ, അസത്തഭാവേ ച വിസേസകാരണം നത്ഥി. സുപിനോപഘാതോപി അത്ഥി, കിച്ചസമത്ഥതാ പന അപ്പമാണം ദസ്സനാദിമത്തേനപി തദത്ഥസിദ്ധിതോ. തഥാ ഹി സുപിനേ ആഹാരൂപഭോഗാദിനാ ന അത്ഥസിദ്ധി, ഇദ്ധിനിമ്മാനരൂപം പനേത്ഥ ലദ്ധപരിഹാരം ഇദ്ധിവിസയസ്സ അചിന്തേയ്യഭാവതോ. ഇധാപി കമ്മവിപാകസ്സ അചിന്തേയ്യഭാവതോതി ചേ? തം ന, അസിദ്ധത്താ. നേരയികാനം കമ്മവിപാകതോ നിരയപാലാതി അസിദ്ധമേതം, വുത്തനയേന പന പാളിതോ ച തേസം സത്തഭാവോ ഏവ സിദ്ധോതി. സക്കാ ഹി വത്തും, "സത്തസങ്ഖാതാ നിരയപാലസഞ്ഞിതാ ധമ്മപ്പവത്തി സാഭിസന്ധികപരൂപഘാതീ അത്ഥി കിച്ചസബ്ഭാവതോ ഓജാഹാരാദിരക്ഖസസന്തതി വിയാ"തി. അഭിസന്ധിപുബ്ബകതാ ചേത്ഥ ന സക്കാ പടിക്ഖിപിതും തഥാ തഥാ അഭിസന്ധിയാ യാതനതോ, തതോ ഏവ ന സങ്ഘാതപബ്ബതാദീഹി അനേകന്തികതാ. യേ പന വദന്തി - "ഭൂതവിസേസാ ഏവ ഏതേ വണ്ണസണ്ഠാനാദിവിസേസവന്തോ ഭേരവാകാരാ 'നരകപാലാ'തി സമഞ്ഞം ലഭന്തീ"തി. തദസിദ്ധം ഉജുകമേവ പാളിയം, - "അത്ഥി നിരയേസു നിരയപാലാ"തി (കഥാ॰ വ്വന്നന്ന) വാദസ്സ പതിട്ഠാപിതത്താ.

അപിച യഥാ അരിയവിനയേ നരകപാലാനം ഭൂതമത്തതാ അസിദ്ധാ, തഥാ പഞ്ഞത്തിമത്തവാദിനോപി തേസം ഭൂതമത്തതാ അസിദ്ധാവ സബ്ബസോ രൂപധമ്മാനം അത്ഥി ഭാവസ്സേവ അപ്പടിജാനനതോ. ന ഹി തസ്സ ഭൂതാനി നാമ പരമത്ഥതോ സന്തി. യദി പരമത്ഥം ഗഹേത്വാ വോഹരതി, അഥ കസ്മാ ചക്ഖുരൂപാദീനി പടിക്ഖിപതീതി? തിട്ഠതേസാ അനവട്ഠിതതക്കാനം അപ്പഹീനസമ്മോഹവിപല്ലാസാനം വാദവീമംസാ, ഏവം, "അത്ഥേവ നിരയേ നിരയപാലാ"തി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം. സതി ച നേസം സബ്ഭാവേ, അസതിപി

ബാഹിരേ വിസയേ നരകേ വിയ ദേസാദിനിയമോ ഹോതീതി വാദോ ന സിജ്ഝതി, സതി ഏവ പന ബാഹിരേ വിസയേ ദേസാദിനിയമോതി ദട്ഠബ്ബം.

ദേവദൂതസരാപനവസേന സത്തേ യഥൂപചിതേ പുഞ്ഞകമ്മേ യമേതി നിയമേതീതി യമോ, തസ്സ യമസ്സ വേമാനികപേതാനം രാജഭാവതോ രഞ്ഞോ. തേനാഹ - **"യമരാജാ നാമ വേമാനികപേതരാജാ"**തി. **കമ്മവിപാകന്തി** അകുസലകമ്മവിപാകം. **വേമാനികപേതാ**തി കണ്ഹസുക്കവസേന മിസ്സകകമ്മം കത്വാ വിനിപാതികദേവതാ വിയ സുക്കേന കമ്മുനാ പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്തി. തഥാ ഹി തേ മഗ്ഗഫലഭാഗിനോപി ഹോന്തി, പവത്തിയം പന കമ്മാനുരൂപം കദാചി പുഞ്ഞഫലം, കദാചി അപുഞ്ഞഫലം പച്ചനുഭവന്തി. യേസം പന അരിയമഗ്ഗോ ഉപ്പജ്ജതി, തേസം മഗ്ഗാധിഗമതോ പട്ഠായ പുഞ്ഞഫലമേവ ഉപ്പജ്ജതീതി ദട്ഠബ്ബം. അപുഞ്ഞഫലം പുബ്ബേ വിയ കടുകം ന ഹോതി. മനുസ്സത്തഭാവേ ഠിതാനം മുദുകമേവ ഹോതീതി അപരേ. **ധമ്മികോ രാജാ**തി ഏത്ഥ തസ്സ ധമ്മികഭാവോ ധമ്മദേവപുത്തസ്സ വിയ ഉപ്പത്തിനിയമിതധമ്മവസേനേവ വേദിതബ്ബോ. **ദ്വാരേസൂ**തി അവീചിമഹാനരകസ്സ ചതൂസു ദ്വാരേസു.

ജാതിധമ്മോതി കമ്മകിലേസവസേന ജാതിപകതികോ. തേനാഹ **"ജാതിസഭാവോ"**തി. സഭാവോ ച നാമ തേജോധാതുയാ ഉണ്ഹതാ വിയ ന കദാചിപി വിഗച്ഛതീതി ആഹ **"അപരിമുത്തോ ജാതിയാ"**തിആദി.

൨൬൧. ഇദാനി ജാതിയാ ദേവദൂതഭാവം നിദ്ധാരേത്വാ ദസ്സേതും, **"ദഹരകുമാരോ"**തിആദി വുത്തം. **അത്ഥതോ ഏവം വദതി നാമാ**തി വാചായ അവദന്തോപി അത്ഥാപത്തിതോ ഏവം വദന്തോ വിയ ഹോതി വിഞ്ഞൂനന്തി അത്ഥോ. **ഏവം തുമ്ഹാകമ്പി ജാതി ആഗമിസ്സതീ**തി ഏവം സംകിലിട്ഠജേഗുച്ഛഅസമത്ഥദഹരാവത്ഥാ ജാതി തുമ്ഹാകം ആഗമിസ്സതി. കാമഞ്ചായം ആഗതാ ഏവ, സാ പന അതീതാനാഗതായ ഉപരിപി ആഗമനായ പയോഗോ ഇച്ഛിതബ്ബോ, അനാഗതായ ന ഇച്ഛിതബ്ബോതി ആഹ **"ജാതി ആഗമിസ്സതീ"**തി. തേനേവാഹ - **"ഇതി തസ്സാ...പേ॰... കരോഥാ"**തി. **തേനാ**തി തേന കാരണേന വിഞ്ഞൂനം വേദവത്ഥുഭാവേനാതി അത്ഥോ.

ഊരുബലന്തി ഊരുബലീ. തേന ദൂരേപി ഗമനാഗമനലങ്ഘനാദിസമത്ഥതം ദസ്സേതി, **ബാഹുബലന്തി** പന ഇമിനാ ഹത്ഥേഹി കാതബ്ബകിച്ചസമത്ഥതം, ജവഗ്ഗഹണേന വേഗസ്സ പവത്തിസമത്ഥതം. **അന്തരഹിതാ** നട്ഠാ. സേസം പഠമദേവദൂതേ വുത്തനയമേവ.

വിവിധം ദുക്ഖം ആദഹതീതി ബ്യാധി, വിസേസേന വാ ആധീയതി ഏതേനാതി ബ്യാധി, തേന **ബ്യാധിനാ. അഭിഹതോ**തി ബാധിതോ, ഉപദ്ദുതോതി അത്ഥോ.

൨൬൩. കാരണാ നാമ ''ഹത്ഥച്ഛേദാദിഭേദാ അധികപീളാ കരീയതി ഏതായാ''തി കത്വാ യാതനാ, സാ ഏവ കാരണികേഹി കാതബ്ബട്ഠേന കമ്മന്തി **കമ്മകാരണാ** യാതനാകമ്മന്തി അത്ഥോ.

൨൬൪. **ബഹും പാപം കതന്തി** ബഹുസോ പാപം കതം. തേന പാപസ്സ ബഹുലീകരണമാഹ. **ബഹൂ**തി വാ മഹന്തം. മഹത്ഥോപി ഹി ബഹുസദ്ദോ

ദിസ്സതി, “ബഹു വത കതം അസ്സാ”തിആദീസു, ഗരുകന്തി വുത്തം ഹോതി. **സോതി** ഗരുകം ബഹുലം വാ പാപം കത്വാ ഠിതോ **നിരയേ നിബ്ബത്തതിയേവ,** ന യമപുരിസേഹി യമസ്സ സന്തികം നീയതി. **പരിത്ത**ന്തി പമാണപരിത്തതായ കാലപരിത്തതായ ച പരിത്തം, പുരിമസ്മിം പക്ഖേ അഗരുന്തി അത്ഥോ, ദുതിയസ്മിം അബഹുലന്തി. യഥാവുത്തമത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേതും, **“യഥാ ഹീ”**തിആദി വുത്തം. **കത്തബ്ബമേവാ**തി ദണ്ഡമേവ. **അനുവിജ്ജിത്വാ** വീമംസിത്വാ. **വിനിച്ഛയട്ഠാന**ന്തി അട്ടകരണട്ഠാനം. **പരിത്തപാപകമ്മാ**തി ദുബ്ബലപാപകമ്മാ. തേ ഹി പാപകമ്മസ്സ ദുബ്ബലഭാവതോ കതൂപചിതസ്സ ച ഓകാസാരഹകുസലകമ്മസ്സ ബലവഭാവതോ അത്തനോ ധമ്മതായപി സരന്തി.

ആകാസചേതിയന്തി ഗിരിസിഖരേ വിവടങ്ഗണേ കതചേതിയം. **അഗ്ഗിജാലസദ്ദ**ന്തി “പടപടാ”തി പവത്തമാനം അഗ്ഗിജാലായ സദ്ദം സുത്വാ, “മയാ തദാ ആകാസചേതിയേ പൂജിതരത്തപടാ വിയാ”തി **അത്തനോ പൂജിതപടം അനുസ്സരി. പഞ്ചഹിപി ന സരതീ**തി ബലവതാ പാപകമ്മേന ബ്യാമോഹിതോ പഞ്ച സഞ്ഞാണാനി ന ഗണ്ഹാതി. **തുണ്ഹീ ഹോതി** കമ്മാരഹോ അയന്തി തത്ഥ പതീകാരം അപസ്സന്തോ.

൨൬൭. അവീചിമഹാനിരയോ ഉബ്ബേധേനപി യോജനസതമേവാതി വദന്തി. **നവനവയോജനികാ ഹോതി** പുഥുലതോ. മഹാനിരയസ്സ മഹന്തത്താ തഥാപി ഭിത്തിസതം യോജനസഹസ്സം ഹോതീതി ഉസ്സദസ്സ സബ്ബസ്സ പരിക്ഖേപതോ **“ദസയോജനസഹസ്സം ഹോതീ”**തി വുത്തം.

൨൬൮. **ഝായതീ**തി പടിപാകതികം ഹോതി. **താദിസമേവാ**തി പുരിമസദിസത്താ “ഉബ്ഭതം സദിസമേവ ഹോതീ”തി ഏവം വുത്തം. **ബഹുസമ്പത്തോ**തി വാ ബഹുട്ഠാനം അതിക്കമിത്വാ പുരത്ഥിമദ്വാരം സമ്പത്തോ ഹോതി.

ഛന്നം ജാലാനന്തി ചതൂഹി ദിസാഹി ഹേട്ഠാ ഉപരി ച ഉബ്ഭതാനം ഛന്നം ജാലാനം. സത്താനം നിരന്തരതാ നിരയസംവത്തനിയകമ്മകതാനഞ്ച ബഹുഭാവതോ ജാലാനം താവ സത്താനഞ്ച നിരന്തരത്താ അവീചി ഹോതു; ദുക്ഖസ്സ പന കഥം നിരന്തരതാതി തം ദസ്സേന്തോ, **“കായദ്വാരേ…പേ॰… ഏകം ദുക്ഖസഹഗത”**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ ആവജ്ജനം സമ്പടിച്ഛനം സന്തീരണം വോട്ഠബ്ബനം ദ്വേ തദാരമ്മണചിത്താനീതി **ഛ ഉപേക്ഖാസഹഗതാനി. ഏവം സന്തേപീ**തി യദിപി തത്ഥ ഉപേക്ഖാസഹഗതചിത്താനിപി പവത്തന്തി ഉപേക്ഖാവേദനാപി ലദ്ധാവസരാ; ദുക്ഖവേദനാ പന ബലവതരാ നിസിതനിസിതേന തിഖിണേന സത്ഥേന നിരന്തരം സരീരം ഛിന്ദന്തീ വിയ ദുക്ഖം ഉപനേന്തീ വിയ താ വേദനാ അഭിഭവന്തീ അജ്ഝോത്ഥരന്തീ ഉപ്പജ്ജന്തീ നിരന്തരാ വിയ ഹോതി. തേനാഹ **“അനുദഹനബലവതായാ”**തിആദി. **ഉപേക്ഖാവേദനാ**തി വാ തത്ഥ അതിവിയ അനിട്ഠഫലതായ അനിട്ഠാരമ്മണാ ഉപേക്ഖാവേദനാ ദുക്ഖാതി വുച്ചതി, യഥാ ഇട്ഠഫലബഹുതായ ഇട്ഠാരമ്മണാ ഝാനാദിപരിയാപന്നേ ച സുഗതിഭവേ ച ഉപേക്ഖാവേദനാ സുഖാതി വുച്ചതി, ഏവം ദുക്ഖസ്സ നിരന്തരതായ **അവീചീ**തി വേദിതബ്ബം.

൨൬൯. **ഏകോ പാദോ മഹാനിരയേ ഹോതി, ഏകോ ഗൂഥനിരയേ നിപതതി,** കമ്മവേഗുക്ഖിത്തോ അന്തരാ പദമാവഹതി സേസാരമ്ഭതായ. **ഹത്ഥിഗീവപ്പമാണാ** പരിണാഹേന. **ഏകദോണികനാവാപ്പമാണാ** ആയാമേന.

പോക്ഖരപത്താനീതി ഖുരധാരാസദിസാനി തിഖിണഗ്ഗാനി അയോസൂലമയാനേവ പദുമപത്താനി. **ഹേട്ഠാ ഖുരധാരാ**തി ഹേട്ഠാഭൂമിയം നിക്ഖിത്താ, വേത്തലതായോ ച തിഖിണധാരകണ്ടകാ അയോമയാ ഏവ. തേനാഹ - **"സോ തത്ഥ ദുക്ഖാ"**തിആദി. **കുസതിണാനീ**തി കുസതിണജാതിതായ തഥാ വുത്താനി. **ഖരവാലികാ**തി ഖരാ തിഖിണകോടികാ സിങ്ഘാടകസണ്ഠാനാ വാലികാ.

൨൭൦. ദന്തേ സമ്ഫുസേതീതി ഹേട്ഠിമദന്തേ യഥാ കിഞ്ചി മുഖേ പക്ഖിപിതും ന സക്കാ, ഏവം സുഫുസിതേ കരോതി. **തമ്ബലോഹപാനതോ പട്ഠായാ**തി വുത്തകാരണതോ പടിലോമതോപി ഏവം കമ്മകാരണാനം കാരണമാഹ. **ദുതിയേനാ**തി കുഠാരീഹി തച്ഛനേന. **തതിയേനാ**തി വാസീഹി തച്ഛനേന. **അവിജഹിതമേവ** സംവേഗഹേതുതായ ലോകസ്സ മഹതോ അത്ഥസ്സ സംവത്തനതോ.

൨൭൧. ഹീനകായം ഹീനം വാ അത്തഭാവം ഉപഗതാ. **ഉപാദാനേ**തി ചതുബ്ബിധേപി ഉപാദാനേ. തം അത്ഥതോ തണ്ഹാദിട്ഠിഗ്ഗാഹോതി ആഹ **"തണ്ഹാദിട്ഠിഗഹണേ"**തി. സമ്ഭവതി ജരാമരണം ഏതേനാതി **സമ്ഭവോ,** ഉപാദാനന്തി ആഹ - **"ജാതിയാ മരണസ്സ ച കാരണഭൂതേ"**തി. **അനുപാദാ**തി അനുപാദായ. തേനാഹ **"അനുപാദിയിത്വാ"**തി.

സബ്ബദുക്ഖാതിക്കന്താ നാമാതി സകലമ്പി വട്ടദുക്ഖം അതിക്കന്താ ഏവ ഹോന്തി ചരിമചിത്തനിരോധേന വട്ടദുക്ഖലേസസ്സപി അസമ്ഭവതോ.

ദേവദൂതസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

നിട്ഠിതാ ച സുഞ്ഞതവഗ്ഗവണ്ണനാ.

൪. വിഭങ്ഗവഗ്ഗോ

൧. ഭദ്ദേകരത്തസുത്തവണ്ണനാ

൨൭൨. ഏകാ രത്തി ഏകരത്തോ, ഭദ്ദോ ഏകരത്തോ ഏതസ്സാതി **ഭദ്ദേകരത്തം,** വിപസ്സനം പരിബ്രൂഹേന്തോ പുഗ്ഗലോ. തേനാഹ - **"വിപസ്സനാനുയോഗസമന്നാഗതത്താ"**തി. തം ഉദ്ദിസ്സ പവത്തിയാ പന ഭദ്ദേകരത്തസഹചരണതോ ഭദ്ദേകരത്തോ. തേനാഹ ഭഗവാ - "ഭദ്ദേകരത്തസ്സ വോ, ഭിക്ഖവേ, ഉദ്ദേസഞ്ച വിഭങ്ഗഞ്ച ദേസേസ്സാമീ"തി. ദേസേതബ്ബമത്ഥം ഉദ്ദിസതി ഏതേനാതി **ഉദ്ദേസോ,** സങ്ഖേപദേസനാ ഏവ. യസ്മാ പന നിദ്ദേസപദാനം ജനനിട്ഠാനേ ഠിതത്താ മാതാ വിയാതി **മാതികാ**തി വുച്ചതി, തസ്മാഹ **"ഉദ്ദേസന്തി മാതിക"**ന്തി. ഉദ്ദിട്ഠമത്ഥം വിഭജതി ഏതേനാതി വിഭങ്ഗോ വിത്ഥാരദേസനാ, തേനാഹ - **"വിത്ഥാരഭാജനിയ"**ന്തി "യഥാഉദ്ദിട്ഠമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ഭാജേതി വിഭജതി ഏതേനാ"തി കത്വാ.

ഉപ്പാദാദിഖണത്തയം പത്വാ അതിക്കമം അതിക്കന്തം **അതീതം**. തം പന അത്ഥതോ വിഗതം ഖന്ധപഞ്ചകന്തി ആഹ **"അതീതേ ഖന്ധപഞ്ചകേ"**തി. **തണ്ഹാദിട്ഠീഹി നാനുഗച്ഛേയ്യാ**തി തണ്ഹാദിട്ഠാഭിനന്ദനാഹി നാനുഭവേയ്യ, നാഭിനന്ദേയ്യാതി അത്ഥോ. യഥാ "നിച്ച"ന്തിആദിനാ വിപരീതഗ്ഗാഹവസേന അതീതേസു രൂപാദീസു മിച്ഛാഅഭിനിവിസനം പരാമാസോ ദിട്ഠാഭിനന്ദനാ; ഏവം "നിച്ച"ന്തിആദിനാ വിപരീതഗ്ഗാഹവസേന അനാഗതേസു രൂപാദീസു മിച്ഛാഅഭിനിവിസനം പരാമാസോ ദിട്ഠി കമ്മസമാദാനം ദിട്ഠിപത്ഥനാതി തം പടിക്ഖിപന്തോ ആഹ - **"തണ്ഹാദിട്ഠീഹി ന പത്ഥേയ്യാ"**തി. **യദതീത**ന്തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. തേന "അപത്ത"ന്തി പദം സങ്ഗണ്ഹാതി. തമ്പി ഹി കാരണവചനം. തേനാഹ **"യസ്മാ ചാ"**തി. തത്ഥായമധിപ്പായോ, "അതീതം തണ്ഹാദിവസേന നാഭിനന്ദിതബ്ബം സബ്ബസോ അവിജ്ജമാനത്താ സസവിസാണം വിയ, തഥാ അനാഗതമ്പി ന പത്ഥേതബ്ബ"ന്തി. തത്ഥ സിയാ - അതീതം നാഭിനന്ദിതബ്ബം അഭിനന്ദനായ നിപ്പയോജനത്താ, അനാഗതപത്ഥനാ പന സഫലാപി സിയാതി ന സബ്ബസോ പടിക്ഖിപിതബ്ബാതി? ന, തസ്സാപി സവിഘാതഭാവേന പടിക്ഖിപിതബ്ബതോ. തേനാഹ **"യസ്മാ"**തിആദി. തത്ഥ **പഹീന**ന്തി നിസ്സട്ഠസഭാവം. **നിരുദ്ധ**ന്തി ഭഗ്ഗം. **അത്ഥങ്ഗത**ന്തി വിനാസം. **അപ്പത്ത**ന്തി സഭാവം ഉപ്പാദാദികം അസമ്പത്തം. **അജാത**ന്തി ന ജാതം. **അനിബ്ബത്ത**ന്തി തസ്സേവ വേവചനം.

യത്ഥ യത്ഥാതി യസ്മിം യസ്മിം ഖണേ, യസ്മിം യസ്മിം വാ ധമ്മപുഞ്ജേ ഉപ്പന്നം, തം സബ്ബമ്പി അസേസേത്വാ. **അരഞ്ഞാദീസു വാ**തി **വാ**-സദ്ദോ അനിയമത്ഥോ. തേന അരഞ്ഞേ വാ രുക്ഖമൂലേ വാ പബ്ബതകന്ദരാദീസു വാതി ഠാനനിയമാഭാവാ അനുപസ്സനായ സാതച്ചകാരിതം ദസ്സേതി. യമകാദിവസേന പരിബ്രൂഹിയമാനാ വിപസ്സനാ വിയ പടിപക്ഖേഹി അകോപനിയാവ ഹോതീതി ആഹ - **"അസംഹീരം അസംകുപ്പന്തി ഇദം വിപസ്സനാപടിവിപസ്സനാദസ്സനത്ഥം വുത്ത"**ന്തി. ഗാഥായമയമത്ഥോ വിപസ്സനാവസേന യുജ്ജതീതി ആഹ - **"വിപസ്സനാ ഹീ"**തിആദി. കിം ഏതായ പരിയായകഥായാതി നിപ്പരിയായതോവ അസംഹീരം അസംകുപ്പം ദസ്സേതും, **"അഥ വാ"**തിആദി വുത്തം. കഥം പന നിച്ചസ്സ നിബ്ബാനസ്സ അനുബ്രൂഹനാ ഹോതീതി ആഹ **"പുനപ്പുന"**ന്തിആദി. ഏതേന തദാരമ്മണധമ്മാ ബ്രൂഹനായ,

തേസം ആരമ്മണമ്പി അത്ഥതോ അനുബ്രൂഹിതം നാമ ഹോതി ബഹുലം മനസികാരേനാതി ദസ്സേതി.

ആദിതോ താപനം **ആതാപനം,** തേന ആരമ്ഭധാതുമാഹ. പരിതോ താപനം **പരിതാപനം,** തേന നിക്കമധാതുപരക്കമധാതുയോ ചാതി. **തസ്സ സേനാ**തി തസ്സ മച്ചുനോ സഹകരണട്ഠേന സേനാ വിയാതി സേനാ. **സങ്ഗരോ**തിആദീസു മിത്താകാരഗ്ഗഹണേന സാമപയോഗമാഹ. **ലഞ്ജ**ഗ്ഗഹണേന ലഞ്ജദാനം, തേന ദാനപ്പയോഗം. **ബലരാസീ**തി ഹത്ഥിഅസ്സാദിബലകായോ. തേന ദണ്ഡഭേദാനി വദതി. ഭേദോപി ഹി ബലവതോ ഏവ ഇജ്ഝതി, സ്വായം ചതുബ്ബിധോപി ഉപായയോഗേന സമ്പവത്തീയതി. തത്ഥ തത്ഥ ച സങ്ഗം ആസത്തിം അരതി ദേതീതി **സങ്ഗരോ** പുബ്ബഭാഗേ വാ സങ്ഗരണവസേന തസ്സ പടിജാനനവസേന പവത്തനതോ.

ഉട്ഠാഹകം ഉട്ഠാനവീരിയസമ്പന്നം. സപരഹിതസീവനലക്ഖണേന അസാധുഭാവപരമ്മുഖഭാവഗമനേന വാ **സന്തോ**.

൨൭൫. **മനുഞ്ഞരൂപവസേനേവ ഏവംരൂപോ അഹോസിന്തി** അതീതം അന്വാഗമേതി തത്ഥ നന്ദിയാസമന്വാനയനതോ. **വേദനാ**ദീസുപി ഏസേവ നയോ. **കുസലസുഖസോമനസ്സവേദനാവസേനാ**തി കുസലവേദനാവസേന സുഖവേദനാവസേന സോമനസ്സവേദനാവസേനാതി പച്ചേകം വേദനാസദ്ദോ യോജേതബ്ബോ. തണ്ഹാഭിനന്ദനായ സതി ദിട്ഠാഭിനന്ദനാ സിദ്ധാ ഏവാതി - **"തണ്ഹം സമന്വാനേതി"**ഇച്ചേവ വുത്തം. **ഹീനരൂപാദി...പേ॰... ന മഞ്ഞതി** അമനുഞ്ഞോപി സമാനോ സമനുഞ്ഞഭാവസ്സേവ വസേന മഞ്ഞനായ പവത്തനതോ. **നാനുപവത്തയതി** വിക്ഖമ്ഭനവസേന നന്ദിയാ ദൂരീകതത്താ.

൨൭൬. ഉളാരസുന്ദരഭാവമുഖേനേവ അനാഗതേസുപി രൂപാദീസു തണ്ഹാദിട്ഠികപ്പനാ പവത്തതീതി ആഹ - **"ഏവംരൂപോ...പേ॰... വേദിതബ്ബാ"**തി.

൨൭൮. **വത്തബ്ബം സിയാ**തി യഥാ നന്ദിയാ അസമന്വാനയനജോതനം ബ്യതിരേകമുഖേന പതിട്ഠപേതും, "അതീതം ന ന്വാഗമേയ്യാ"തി ഉദ്ദേസസ്സ, "കഥഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, അതീതം അന്വാഗമേതീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൨൭൨) വിഭങ്ഗോ വുത്തോ, ഏവം "പച്ചുപ്പന്നഞ്ച യോ ധമ്മ"ന്തിആദികസ്സ ഉദ്ദേസസ്സ ബ്യതിരേകമുഖേന വിഭങ്ഗേ വുച്ചമാനേ വിപസ്സനാപടിക്ഖേപവസേന, "കഥഞ്ച...പേ॰... വത്തബ്ബം സിയാ"തി വുത്തം. തയിദം പരമഗമ്ഭീരം സത്ഥുദേസനാനയം അനുപധാരേത്വാ ചോദിതം, യസ്മാ "പച്ചുപ്പന്നഞ്ച യോ ധമ്മ"ന്തിആദികസ്സ ഉദ്ദേസസ്സ ബ്യതിരേകമുഖേനേവ വിപസ്സനാപടിക്ഖേപവസേന, "കഥഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, പച്ചുപ്പന്നേസൂ"തി വിഭങ്ഗദേസനാ സമ്പവത്തതി. തേനാഹ **"യസ്മാ പനാ"**തിആദി. തത്ഥ **തസ്സാ ഏവാ**തി വിപസ്സനായ ഏവ. **അഭാവം ദസ്സേതും സംഹീരതീതി മാതികം ഉദ്ധരിത്വാ**തി കഥേതുകമ്യതായ മാതികാവസേന പദുദ്ധാരം കത്വാ, "ഇധ, ഭിക്ഖവേ, അസുതവാ സുതവാ"തി ച ആദിനാ **വിത്ഥാരോ വുത്തോ. വിപസ്സനായ അഭാവതോ**തി വിപസ്സനായ അഭാവിതതായ അവിക്ഖമ്ഭിതതായ തണ്ഹാദിട്ഠീഹി സപത്തേഹി വിയ തത്ഥ തത്ഥ ഠപനായ ആകഡ്ഢീയതി, തത്ഥ തത്ഥ വിസയേ തതോ ഏവ അപായസമുദ്ദം സംസാരസമുദ്ദം ആനീയതി. സുക്കപക്ഖോ വുത്തവിപരിയായേന വേദിതബ്ബോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഭദ്ദേകരത്തസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൨. ആനന്ദഭദ്ദേകരത്തസുത്തവണ്ണനാ

൨൭൩. ബഹിദ്ധാ പുഥുത്താരമ്മണതോ നിവത്തേത്വാ ഏകസ്മിംയേവ ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ സമ്മദേവ ലയനം അപ്പനം പടിസല്ലാനം, യോ കോചി സമാപത്തിവിഹാരോ, ഇധ പന അരിയവിഹാരോ അധിപ്പേതോതി ആഹ - **"പടിസല്ലാനാ വുട്ഠിതോ"**തിആദി. **ജാനന്തോവ** ഭഗവാ **കഥാസമുട്ഠാപനത്ഥം പുച്ഛി**. വുത്തഞ്ഹേതം - "ജാനന്താപി തഥാഗതാ പുച്ഛന്തി, ജാനന്താപി ന പുച്ഛന്തീ"തിആദി (പാരാ᐀ ൧൬).

൨൭൪. **സാധുകാരമദാസീ**തി സാധുസദ്ദം സാവേസി. തം പന പസംസാ ഹോതീതി പസംസത്ഥോ സാധുസദ്ദോ. തേനാഹ **"ദേസനം പസംസന്തോ"**തി. വിജ്ജമാനേഹി വണ്ണേഹി ഗുണവന്തേ ഉദഗ്ഗതാകരണം സമ്പഹംസനം, കേവലം ഗുണസംകിത്തനവസേന ഥോമനാ പസംസാതി അയമേതേസം വിസേസോ.

ആനന്ദഭദ്ദേകരത്തസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൩. മഹാകച്ചാനഭദ്ദേകരത്തസുത്തവണ്ണനാ

൨൭൫. ഉണ്ഹഭാവേന തപനതോ തപം ഉദകം ഏത്ഥസ്സാതി **തപോദാ,** രഹദോ. തേനാഹ **"തത്തോദകസ്സ രഹദസ്സാ"**തി. സങ്ഖേപേന വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും, **"വേഭാരപബ്ബതസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. **തതോ** ഉദകരഹദതോ, തം രഹദം ഉപനിസ്സായാതി അത്ഥോ. നാഗഭവനാഗതോപി ഹി സോ രഹദോ തതോ ഉപരി മനുസ്സലോകേ ജലാസയേന സമ്ബന്ധോ ഹോതി. തേന വുത്തം - **"തപോദാ നാമ നദീ സന്ദതീ"**തി. **ഏദിസാ**തി കുഥിതാ ഉണ്ഹാ, അന്വത്ഥനാമവസേന തപോദാതി ച വുച്ചതീതി അത്ഥോ. **പേതലോകോ**തി പേതാനം വസനട്ഠാനം പച്ചേകനിരയം സന്ധായാഹ. **ഇമസ്സ പന ആരാമസ്സാ**തി തപോദാരാമസ്സ. **തതോ**തി തപോദാസങ്ഖാതനദിതോ. **മഹാഉദകരഹദോ**തി മഹാഉദകഭരിതം പല്ലലം.

൨൭൬. **സമിദ്ധോ**തി ഉളാരോ, പരിപുണ്ണോയേവാതി അത്ഥോ. ആദിമ്ഹി ബ്രഹ്മചരിയമസ്സാതി ആദിബ്രഹ്മചരിയോ, സോ ഏവ **ആദിബ്രഹ്മചരിയകോ**. തേനാഹ **"പുബ്ബഭാഗപ്പടിപത്തിഭൂതോ"**തി. "അതീതം അനാഗതം പച്ചുപ്പന്ന"ന്തി അദ്ധഭേദമുഖേന സങ്ഖതധമ്മബോധവചനം.

൨൭൭. കാമം ഖന്ധാദിവസേന വിഭജനം സാധാരണം, പഠമദുതിയചതുത്ഥസുത്തേസു പന ഖന്ധവസേന വിഭജനം കത്വാ ഇധ തഥാ അകത്വാ ഏവം ദേസനായ ഠപനം തതോ അഞ്ഞഥാ ആയതനവസേന വിഭജനത്ഥം. ഏവം വിഭിന്നാ ഹി സങ്ഖേപവിത്ഥാരതോ അനവസേസാ സമ്മസനുപഗാ ധമ്മാ വിഭജിത്വാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി; അയം കിരേത്ഥ ഭഗവതോ അജ്ഝാസയോ ഥേരേന നയതോ ഗഹിതോതി ദസ്സേതും, **"ഇമസ്മിം കിരാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ദ്വാദസായതനവസേനേവ മാതികം ഠപേസീ**തി ലോകിയാനി ദ്വാദസായതനാനി ഏവ സന്ധായ മാതികം ഠപേസി, യഥാ തീസു സുത്തേസു ഖന്ധവസേന വിഭത്തം, ഏവം യദി ഭഗവതാ ഇധാപി വിഭജനം ഇച്ഛിതം സിയാ, തഥാ വിഭജേയ്യ, യസ്മാ പന തഥാ അവിഭജിത്വാവ

ഗന്ധകുടിം പവിട്ഠോ, തസ്മാ ദ്വാദസായതനവസേനേവേത്ഥ വിഭജനം ഭഗവതാ ച അധിപ്പേതന്തി നയഗ്ഗാഹേ ഠത്വാ ഥേരോ വിഭജി. തേനാഹ - **"നയം പടിലഭിത്വാ ഏവമാഹാ"**തി. **ഭാരിയം കത**ന്തി ദുക്കരം കതം. **അപദേ പദം ദസ്സിതം** ആകാസേ പദം കതം സാധാരണസ്സ അത്ഥസ്സ വിസിട്ഠവിസയതായ ദസ്സിതത്താ. **നികന്തിവിഞ്ഞാണ**ന്തി നികന്തിതണ്ഹായ സമ്പയുത്തം വിഞ്ഞാണം, "ഛന്ദരാഗപ്പടിബദ്ധം ഹോതീ"തി വചനതോ. **മനോതി ഭവങ്ഗചിത്തം** മനോദ്വാരികജവനാനം ദ്വാരഭൂതം.

൨൮൮. പത്ഥനാവസേന ഠപേസീതി പത്ഥനാവസേന ചിത്തം പവത്തേസി.

മഹാകച്ചാനഭദ്ദേകരത്തസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ

സമത്താ.

൪. ലോമസകകങ്ഗിയഭദ്ദേകരത്തസുത്തവണ്ണനാ

൨൮൬. ഘനനിചിതലോമോ ലോമസോ, അയം പന അപ്പതായ **ലോമസകോ**തി ആഹ - **"ഈസകലോമസാകാരതായാ"**തി, ലോമസകോ അങ്ഗികോ **ലോമസകകങ്ഗിയോ,** പഠമോ ക-കാരോ അപ്പത്ഥോ, ദുതിയം പന പദവഡ്ഢനമേവ. **രത്തകമ്ബലസിലായ**ന്തി രത്തകമ്ബലവണ്ണസിലായം. **ഓരുയ്ഹാ**തി ആകാസതോ ഓതരിത്വാ. പാടിഹാരിയം ദിസ്വാ ദിന്നലാഭസക്കാരസ്സ അസാദിയനതോ **മനുസ്സപഥേ ന വസന്തി**.

ദസഹി ചക്കവാളസഹസ്സേഹീതി നിസ്സക്കവചനതോ ആഗന്ത്വാതി അധിപ്പായോ. **സന്നിപതിതാഹി ദേവതാഹീ**തി കരണവചനം. പഞ്ഞാപയോഗമന്ദതായ **പടിവിജ്ഝിതും അസക്കോന്താനം ദേവാനം** ഞാണസ്സ തിക്ഖവിസദഭാവാപാദനേന സമുത്തേജേതും **സംവേഗജനനത്ഥം...പേ॰... അഭാസി. തത്രാ**തി തസ്മിം ദേവസന്നിപാതേ, തിസ്സം വാ ദേസനായം. **ദേവത്തസ്സാ**തി ദേവഭാവസ്സ, ദിബ്ബസമ്പത്തിയാതി അത്ഥോ. ഭദ്ദേകരത്തസ്സ സുത്തസ്സ ഏതാതി **ഭദ്ദേകരത്തിയാ**.

സവനമുഖേന ബ്യഞ്ജനസോ അത്ഥസോ ച ഉപധാരണം ഉഗ്ഗണ്ഹനന്തി ആഹ - **"തുണ്ഹീഭൂതോ നിസീദിത്വാ സുണന്തോ ഉഗ്ഗണ്ഹാതി നാമാ"**തി. വാചുഗ്ഗതകരണം പരിയാപുണനന്തി ആഹ - **"വാചായ സജ്ഝായം കരോന്തോ പരിയാപുണാതി നാമാ"**തി. ഗന്ഥസ്സ പരിഹണം ധാരണം, തം പന പരേസു പതിട്ഠാപനം പാകടം ഹോതീതി ആഹ - **"അഞ്ഞേസം വാചേന്തോ ധാരേതി നാമാ"**തി. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

ലോമസകകങ്ഗിയഭദ്ദേകരത്തസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ

സമത്താ.

൫. ചൂളകമ്മവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ

൨൮൯. അങ്ഗസുഭതായാതി അങ്ഗാനം ഹത്ഥപാദാദിസരീരാവയവാനം സുന്ദരഭാവേന. യം അപച്ചം കുച്ഛിതം മുദ്ധം വാ, തത്ഥ ലോകേ

മാണവവോഹാരോ, യേഭുയ്യേന സത്താ ദഹരകാലേ സുദ്ധധാതുകാ ഹോന്തീതി വുത്തം, **"തരുണകാലേ വോഹരിംസൂ"**തി. **അധിപതിത്താ**തി ഇസ്സരഭാവതോ.

സമാഹാരന്തി സന്നിചയം. **പണ്ഡിതോ ഘരമാവസേ**തി യസ്മാ അപ്പതരേപി ബ്യയമാനേ ഭോഗാ ഖീയന്തി, അപ്പതരേപി സഞ്ചയമാനേ വഡ്ഢന്തി, തസ്മാ വിഞ്ഞുജാതികോ കിഞ്ചി ബ്യയം അകത്വാ അയമേവ ഉപ്പാദേന്തോ ഘരാവാസം അനുതിട്ഠേയ്യാതി ലോഭാദേസിതമത്ഥം വദതി.

ധനലോഭേന...പേ॰... നിബ്ബത്തോ. ലോഭവസികസ്സ ഹി ഗതി നിരയോ വാ തിരച്ഛാനയോനി വാ. വുത്തഞ്ഹേതം - "നിമിത്തസ്സാദഗഥിതം വാ, ഭിക്ഖവേ, വിഞ്ഞാണം തിട്ഠമാനം തിട്ഠതി അനുബ്യഞ്ജനസ്സാദഗഥിതം വാ. തസ്മിം സമയേ കാലങ്കരേയ്യ, ദ്വിന്നം ഗതീനം അഞ്ഞതരം ഗതിം വദാമി - നിരയം വാ തിരച്ഛാനയോനിം വാ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൩൫). **നിരയേ നിബ്ബത്തിസ്സതി** കതോകാസസ്സ കമ്മസ്സ പടിബാഹിതും അസക്കുണേയ്യഭാവതോ.

പത്തക്ഖന്ധഅധോമുഖഭാവം സന്ധായ **"ഓനാമേത്വാ"**തി വുത്തം. ബ്രാഹ്മണചാരിത്തസ്സ ഭാവിതതം സന്ധായാഹ **"ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തോ"**തി. **തം പവത്തിം പുച്ഛീ**തി സുതമേതം മയാ, "മയ്ഹം പിതാ സുനഖോ ഹുത്വാ നിബ്ബത്തോ"തി, ഏതം ഭോതാ ഗോതമേന വുത്തന്തി. കിമിദം വുത്തന്തി ഇമം പവത്തിം പുച്ഛി.

തഥേവ വത്വാതി യഥാ സുനഖസ്സ വുത്തം, തഥേവ വത്വാ. **അവിസംവാദനത്ഥ**ന്തി, "തോദേയ്യബ്രാഹ്മണോ സുനഖോ ജാതോ"തി അത്തനോ വചനസ്സ അവിസംവാദനത്ഥം, വിസംവാദനാഭാവദസ്സനത്ഥന്തി അധിപ്പായോ. **ഞാതോമ്ഹി ഇമിനാ**തി ഇമിനാ മമ പുത്തേന മയ്ഹം പുരിമജാതിയം പിതാതി ഏവം ഞാതോ അമ്ഹീതി ജാനിത്വാ. ബുദ്ധാനുഭാവേന കിര സുനഖോ തഥാ ദസ്സേതി, ന ജാതിസ്സരതായ. ഭഗവന്തം ദിസ്വാ ഭുക്കരണം പന പുരിമജാതിസിദ്ധവാസനായ. **ഭവപടിച്ഛന്ന**ന്തി ഭവന്തരഭാവേന പടിച്ഛന്നം. **നാമ**-സദ്ദോ സമ്ഭാവനേ. **പടിസന്ധിഅന്തര**ന്തി അഞ്ഞജാതിപടിസന്ധിഗ്ഗഹണേന ഹേട്ഠിമജാതം ഗതിം. **അങ്ഗവിജ്ജാപാഠകോ കിരേസ,** തേന അപ്പായുകദീഘായുകതാദിവസേന ചുദ്ദസ പഞ്ഹേ അഭിസങ്ഖരി; ഏവം കിരസ്സ അഹോസി, "ഇമേസം സത്താനം അപ്പായുകതാദയോ വിസേസാ അങ്ഗപച്ചങ്ഗവസേന സല്ലക്ഖിയന്തി. ന ഖോ പനേതം യുത്തം 'അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനി യാവ തേസം തേസം കാരണ'ന്തി; തസ്മാ ഭവിതബ്ബമേത്ഥ അഞ്ഞേനേവ കാരണേന. സമണോ ഗോതമോ തം കാരണം വിഭജിത്വാ കഥേസ്സതി, ഏവായം സബ്ബഞ്ഞൂതി നിച്ഛയോ മേ അപണ്ണകോ ഭവിസ്സതീ"തി. അപരേ പന ഭണന്തി, "തിരച്ഛാനഗതം മനുസ്സം വാ ആവിസിത്വാ ഇച്ഛിതത്ഥകസാവനം നാമ മഹാമന്തവിജ്ജാവസേന ഹോതി; തസ്മാ ന ഏത്താവതാ സമണസ്സ ഗോതമസ്സ സബ്ബഞ്ഞുതാ സുനിച്ഛിതാ ഹോതി. യം നൂനാഹം കമ്മഫലമസ്സ ഉദ്ദിസ്സ പഞ്ഹം പുച്ഛേയ്യം, തത്ഥ ച മേ ചിത്തം ആരാധേന്തോ പഞ്ഹം ബ്യാകരിസ്സതി. ഏവായം സബ്ബഞ്ഞൂതി വിനിച്ഛയോ മേ ഭവിസ്സതീതി തേ പഞ്ഹേ പുച്ഛതീ"തി.

ഭണ്ഡകന്തി സാപതേയ്യം, സന്തകന്തി അത്ഥോ. കമ്മുനാ ദാതബ്ബം ആദിയന്തീതി **കമ്മദായാദാ,** അത്തനാ കതൂപചിതകമ്മഫലഭാഗീതി അത്ഥോ. തം പന കമ്മദായജ്ജം കാരണോപചാരേന വദന്തോ, **"കമ്മം ഏതേസം ദായജ്ജം**

ഭണ്ഡകന്തി അത്ഥോ"തി ആഹ - യഥാ "കുസലാനം, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാനം സമാദാനഹേതു ഏവമിദം പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൮൦). യവതി ഫലം സഭാവതോ ഭിന്നമ്പി അഭിന്നം വിയ മിസ്സിതം ഹോതി, ഏതേനാതി **യോനീ**തി ആഹ - **"കമ്മം ഏതേസം യോനി കാരണ"**ന്തി. മമത്തവസേന ബജ്ഝതി സംബജ്ഝതീതി **ബന്ധു,** ഞാതി സാലോഹിതോ ച. കമ്മം പന ഏകന്തസമ്ബന്ധമേവാതി ആഹ - **"കമ്മം ഏതേസം ബന്ധൂ"**തി. **പതിട്ഠാ**തി അവസ്സയോ. കമ്മസദിസോ ഹി സത്താനം അവസ്സയോ നത്ഥി, അഞ്ഞോ കോചി ഇസ്സരോ ബ്രഹ്മാ വാ ന കരോതി താദിസം കത്തും സജ്ജിതും അസമത്ഥഭാവതോ. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായം** വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. **കമ്മമേവാ**തി കസ്മാ അവധാരിതം, നനു കിലേസാപി സത്താനം ഹീനപണീതഭാവകാരണം, ന കേവലന്തി ? സച്ചമേതം, കിലേസപയോഗേന വിപാകവട്ടം നിബ്ബത്തം കമ്മപവത്തിതമേവാതി കത്വാ വുത്തം. **"കഥിതസ്സ അത്ഥം ന സഞ്ജാനാസീ"**തി സങ്ഖേപതോ വത്വാ നനു ഭഗവാ മഹാകാരുണികോ പരേസം ഞാപനത്ഥമേവ ധമ്മം ദേസേതീതി ആഹ - **"മാനനിസ്സിതോ കിരേസാ"**തിആദി.

൨൯൫. **സമത്തേനാ**തി പരിയത്തേന, യഥാ തം ഫലം ദാതും സമത്ഥം ഹോതി, ഏവം കതേന, ഉപചിതേനാതി അത്ഥോ. താദിസം പന അത്തനോ കിച്ചേ അനൂനം നാമ ഹോതീതി ആഹ **"പരിപുണ്ണേനാ"**തി. **സമാദിന്നേനാ**തി ഏത്ഥ സമാദാനം നാമ തണ്ഹാദിട്ഠീഹി ഗഹണം പരാമസനന്തി ആഹ - **"ഗഹിതേന പരാമട്ഠേനാ"**തി. പടിപജ്ജതി ഏതായ സുഗതിദുഗ്ഗതീതി **പടിപദാ,** കമ്മം. തഥാ ഹി തം "കമ്മപഥോ"തി വുച്ചതി.

ഏസാതി പടിപദാ. ദുബ്ബലം ഉപഘാതകമേവ സിയാതി ഉപപീളകസ്സ വിസയം ദസ്സേതും, **"ബലവകമ്മേനാ"**തിആദി വുത്തം. **ബലവകമ്മേനാ**തി പുഞ്ഞകമ്മേന. **വദതി നാമാ**തി വദന്തോ വിയ ഹോതി . **നിബ്ബത്താപേയ്യ**ന്തി കസ്മാ വുത്തം, നനു ഉപപീളകസഭാവം കമ്മം ജനകസഭാവം ന ഹോതീതി? സബ്ബമേതം പരികപ്പനവചനം, യഥാ മനുസ്സാ പച്ചത്ഥികം പടിപക്ഖം കിഞ്ചി കാതും അസമത്ഥാപി കേചി ആലമ്ബനവസേന സമത്ഥാ വിയ അത്താനം ദസ്സേന്തി, ഏവംസമ്പദമിദന്തി കേചി. അപരേ പന ഭണന്തി - യസ്സിദം കമ്മസ്സവിപാകം പീളേതി, സചേ തസ്മിം അനോകാസേ ഏവ സയം വിപച്ചിതും ഓകാസം ലഭേയ്യ, അപായേസു ഏവ തംസമങ്ഗിപുഗ്ഗലം നിബ്ബത്താപേയ്യ, യസ്മാ തം കമ്മം ബലവം ഹുത്വാ അവസേസപച്ചയസമവായേന വിപച്ചിതും ആരദ്ധം, തസ്മാ ഇതരം തസ്സ വിപാകം വിബാധേന്തം ഉപപീളകം നാമ ജാതം. ഏതദത്ഥമേവ ചേത്ഥ "ബലവകമ്മേന നിബ്ബത്ത"ന്തി ബലവഗ്ഗഹണം കതം. കിച്ചവസേന ഹി നേസം കമ്മാനം ഏതാ സമഞ്ഞാ, യദിദം ഉപപീളകം ഉപച്ഛേദകം ജനകം ഉപത്ഥമ്ഭകന്തി, ന കുസലാനി വിയ ഉപത്ഥമ്ഭാനി ഹോന്തി നിബ്ബത്തത്ഥായ. **പീളേത്വാ**തി വിഹേഠേത്വാ പടിഘാടനാദിവസേന ഉച്ഛുതേലയന്താദയോ വിയ ഉച്ഛുതിലാദികേ വിബാധേത്വാ. **നിരോജ**ന്തി നിത്തേജം. **നിയൂസ**ന്തി നിരസം. **കസട**ന്തി നിസ്സാരം. **പരിസ്സയ**ന്തി ഉപദ്ദവം.

ഇദാനി പരിസ്സയസ്സ ഉപനയനാകാരം ദസ്സേന്തേന തത്ഥ, **"ദാരകസ്സാ"**തിആദിം വത്വാ ഭോഗാനം വിനാസനാകാരം ദസ്സേതും, പുന **"ദാരകസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. **കുമ്ഭദോഹനാ**തി കുമ്ഭപൂരഖീരാ. **ഗോമണ്ഡലേ**തി ഗോയൂഥേ.

അട്ഠുസഭഗമനം കത്വാതി അട്ഠഉസഭപ്പമാണം പദേസം പച്ഛതഥികം ഉദ്ദിസ്സ ധനുഗ്ഗഹോ അനുയായിം കത്വാ. **തന്തി** സരം. **അഞ്ഞോ**തി പച്ഛതഥികോ. **തഥേവ പാതേയ്യാ** അച്ചാസന്നം കത്വാ സരസ്സ ഖിത്തത്താ. **വാളമച്ഛോദക**ന്തി മകരാദിവാളമച്ഛവന്തം ഉദകം.

പടിസന്ധിനിബ്ബത്തകം കമ്മം ജനകകമ്മം നാമ പരിപുണ്ണവിപാകദായിഭാവതോ, ന പവത്തിവിപാകമത്തനിബ്ബത്തകം. **ഭോഗസമ്പദാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ആരോഗ്യസമ്പദാദി-പരിവാരസമ്പദാദീനി ഗണ്ഹാതി. ന ദീഘായുകതാദീനി ഹി അപ്പായുകതാസംവത്തനികേന കമ്മുനാ നിബ്ബത്താനി; അഞ്ഞം ദീഘായുകതാകരണേന ഉപത്ഥമ്ഭേതും സക്കോതി; ന അതിദുബ്ബണ്ണം അപ്പേസക്ഖം നീചകുലീനം ദുപ്പഞ്ഞം വാ വണ്ണവന്തതാദിവസേന. തഥാ ഹി വക്ഖതി, ''ഇമസ്മിം പന പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനേ''തിആദി, തം പന നിദസ്സനവസേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

പുരിമാനീതി ഉപപീളകോപച്ഛേദകാനി. ഉപപീളകുപഘാതാ നാമ കുസലവിപാകപടിബാഹകാതി അധിപ്പായേന **''ദ്വേ അകുസലാനേവാ''**തി വുത്തം. **ഉപത്ഥമ്ഭകം കുസലമേവാ**തി ഏത്ഥ യഥാ ജനകം ഉഭയസഭാവം, ഏവം ഇതരേസമ്പി ഉഭയസഭാവതായ വുച്ചമാനായ ന കോചി വിരോധോ. ദേവദത്താദീനഞ്ഹി നാഗാദീനം ഇതോ അനുപ്പവച്ഛിതാനം പേതാദീനഞ്ച നരകാദീസു അകുസലകമ്മവിപാകസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭനുപപീളനുപഘാതനാനി ന ന സമ്ഭവന്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ യാ ഹേട്ഠാ ബഹൂസു ആനന്തരിയേസു ഏകേന ഗഹിതപടിസന്ധികസ്സ ഇതരേസം തസ്സ അനുബലപ്പദായിതാ വുത്താ, സാപി സമത്ഥിതാ ഹോതി. യസ്മിഞ്ഹി കമ്മേ കതേ ജനകനിബ്ബത്തം കുസലഫലം വാ അകുസലഫലം വാ ബ്യാധിധാതുസമതാദിനിമിത്തം വിബാധീയതി, തമുപത്ഥമ്ഭകം. യസ്മിം പന കതേ ജാതിസമത്ഥസ്സ പടിസന്ധിയം പവത്തിയഞ്ച വിപാകകടത്താരൂപാനം ഉപ്പത്തി ഹോതി, തം ജനകം. യസ്മിം പന കതേ അഞ്ഞേന ജനിതസ്സ ഇട്ഠസ്സ വാ അനിട്ഠസ്സ വാ ഫലസ്സ വിബാധാവിച്ഛേദപച്ചയാനുപ്പത്തിയാ ഉപബ്രൂഹനപച്ചയുപ്പത്തിയാ ച ജനകസാമത്ഥിയാനുരൂപം പരിവുത്തിചിരതരപബന്ധാ ഹോതി, ഏതം ഉപത്ഥമ്ഭകം. തഥാ യസ്മിം കതേ ജനകനിബ്ബത്തം കുസലഫലം അകുസലഫലം വാ ബ്യാധിധാതുസമതാദിനിമിത്തം വിബാധീയതി, തം ഉപപീളകം. യസ്മിം പന കതേ ജനകസാമത്ഥിയവസേന ചിരതരപബന്ധാരഹമ്പി സമാനം ഫലം വിച്ഛേദകപച്ചയുപ്പത്തിയാ വിച്ഛിജ്ജതി, തം ഉപഘാതകന്തി അയമേത്ഥ സാരോ.

തത്ഥാതി തേസു കമ്മേസു. **ഉപച്ഛേദകകമ്മേനാ**തി ആയുനോ ഉപഘാതകകമ്മേന. സ്വായമുപഘാതകഭാവോ ദ്വിധാ ഇച്ഛിതബ്ബോതി തം ദസ്സേതും **''പാണാതിപാതിനാ''**തിആദി വുത്തം. **ന സക്കോതി** പാണാതിപാതകമ്മുനാ സന്താനസ്സ തഥാഭിസങ്ഖതത്താ. യസ്മിഞ്ഹി സന്താനേ നിബ്ബത്തം, തസ്സ തേന അഭിസങ്ഖതതാ അവസ്സം ഇച്ഛിതബ്ബാ തഥേവ തസ്സ വിപാകസ്സ വിനിബന്ധനതോ. ഏതേന കുസലസ്സ കമ്മസ്സ ആയൂഹനക്ഖണേയേവ പാണാതിപാതോ താദിസം സാമത്ഥിയുപഘാതം കരോതീതി ദസ്സേതി, തതോ കമ്മം അപ്പഫലം ഹോതി. ''ദീഘായുകാ''തിആദിനാ ഉപഘാതസാമത്ഥിയേന ഖേത്തേ ഉപ്പന്നസസ്സം വിയ ഉപപത്തിനിയാമകാ ധമ്മാതി ദസ്സേതി. ഉപപത്തി നിയതവിസേസേ വിപച്ചിതും ഓകാസേ കരോന്തേ ഏവ കുസലകമ്മേ ആകഡ്ഢിയമാനപടിസന്ധികം പാണാതിപാതകമ്മം അപ്പായുകത്ഥായ നിയമേതീതി ആഹ - **''പടിസന്ധിമേവ വാ നിയാമേത്വാ**

അപ്പായുകം കരോതീ"തി. പാണാതിപാതചേതനായ അച്ചന്തകടുകവിപാകത്താ സന്നിട്ഠാനചേതനായ നിരയേ നിബ്ബത്തതി തസ്സാ അത്ഥസ്സ ഖീണാഭാവതോ; ഇതരേ പന ന തഥാ ഭാരിയാതി ആഹ - **"പുബ്ബോ...പേ॰... ഹോതീ**"തി. ഇധ പന യം ഹേട്ഠാ വുത്തസദിസം, തം വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം.

മനുസ്സാമനുസ്സപരിസ്സയാതി മാനുസകാ അമാനുസകാ ച ഉപദ്ദവാ. **പുരതോ**തി പുബ്ബദ്വാരതോ. **പച്ഛതോ**തി പച്ഛിമവത്ഥുതോ. **പവട്ടമാനാ**തി പരിജനസ്സ, ദേവതാനം വാ ദേസേന പവട്ടമാനാ. **പരേഹീ**തി പുരാതനേഹി പരേഹി. **സമ്മുഖീഭാവന്തി** സാമിഭാവവസേന പച്ചക്ഖത്തം. **ആഹരിത്വാ ദേന്തി** ഇണായികാ. **കമ്മന്താ**തി വണിജ്ജാദികമ്മാനി. **അപാണാതിപാതകമ്മ**ന്തി പാണാതിപാതസ്സ പടിപക്ഖഭൂതം കമ്മം; പാണാതിപാതാ വിരതിവസേന പവത്തിതകമ്മന്തി അത്ഥോ. **ദീഘായുകസംവത്തനികം ഹോതി** വിപാകസ്സ കമ്മസരിക്ഖഭാവതോ . **ഇമിനാ നയേനാ**തി ഇമിനാ അപ്പായുകദീഘായുകസംവത്തനികേസു കമ്മേസു യഥാവുത്തേന തം സംവത്തനികവിഭാവനനയേന.

വിഹേഠനകമ്മാദീനിപീതി **പി**-സദ്ദേന കോധഇസ്സാമനകമച്ഛേരഥദ്ധഅവിദ്ദസുഭാവവസേന പവത്തിതകമ്മാനി സങ്ഗണ്ഹാതി. **തഥേവാ**തി യഥാ പാണാതിപാതകമ്മം അത്ഥതോ ഏവം വദതി നാമാതി വുത്തം, തഥേവ **വദമാനാനി വിയ**. ''യം യദേവാതിപത്ഥേന്തി, സബ്ബമേതേന ലബ്ഭതീ''തി (ഖു॰ പാ॰ വ്യ.ഫം) വചനതോ യഥാ സബ്ബകുസലം സബ്ബാസം സമ്പത്തീനം ഉപനിസ്സയോ, ഏവം സബ്ബം അകുസലം സബ്ബാസം വിപത്തീനം ഉപനിസ്സയോതി, **"ഉപപീളനേന നിബ്ഭോഗതം ആപാദേത്വാ**"തിആദി വുത്തം . തഥാ ഹി പാണാതിപാതകമ്മവസേനപി അയം നയോ ദസ്സിതോ. **അവിഹേഠനാദീനീ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന അക്കോധന-അനിസ്സാമന-ദാന-അനതിമാന-വിദ്ദസുഭാവേന പവത്തകമ്മാനി സങ്ഗണ്ഹാതി.

൨൯൩. ഇസ്സാ മനോ ഏതസ്സാതി **ഇസ്സാമനകോ**തി ആഹ **"ഇസ്സാസമ്പയുത്തചിത്തോ**"തി. **ഉപക്കോസന്തോ**തി അക്കോസവത്ഥൂഹി അക്കോസന്തോ. **ഇസ്സം ബന്ധതീ**തി ഇസ്സം അനുബന്ധതി ഇസ്സാസഹിതമേവ ചിത്തം അനുപവത്തേതി. **അപ്പേസക്ഖോ**തി അപ്പാനുഭാവോ അപ്പഞ്ഞാതോ. തേനാഹ **"ന പഞ്ഞായതീ**"തി. സാ പനസ്സ അപ്പാനുഭാവതാ പരിവാരാഭാവേന പാകടാ ഹോതീതി ആഹ **"അപ്പപരിവാരോ**"തി.

൨൯൪. **മച്ഛരിയവസേന ന ദാതാ ഹോതീ**തി സബ്ബസോ ദേയ്യധമ്മസ്സ അഭാവേന ന ദാതാ ന ഹോതി. അമച്ഛരീ ഹി പുഗ്ഗലോ സതി ദേയ്യധമ്മേ യഥാരഹം ദേതിയേവ.

൨൯൫. അഭിവാദേതബ്ബം ഖേത്തവസേന മത്ഥകപ്പത്തം ദസ്സേതും, **"ബുദ്ധം വാ**"തിആദി വുത്തം. അഞ്ഞേപി മാതുപിതുജേട്ഠഭാതരാദയോ അഭിവാദനാദിഅരഹാ സന്തി, തേസു ഥദ്ധാദിവസേന കരണം നീചകുലസംവത്തനികമേവ. ന ഹി പവത്തേ സക്കാ കാതുന്തി സമ്ബന്ധോ. തേന പവത്തിവിപാകദായിനോ കമ്മസ്സ വിസയോ ഏസോതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"പടിസന്ധിമേവ പനാ**"തിആദി.

൨൯൩. **അപരിപുച്ഛനേനാ**തി അപരിപുച്ഛാമത്തേന നിരയേ ന നിബ്ബത്തതി; അപരിപുച്ഛാഹേതു പന കത്തബ്ബാകരണാദീഹി സിയാ നിരയനിബ്ബത്തീതി പാളിയം, ''ന പരിപുച്ഛിതാ ഹോതീ''തിആദി വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ, **''അപരിപുച്ഛകോ പനാ''**തിആദിമാഹ. **യഥാനുസന്ധിം പാപേസീ**തി ദേസനം യഥാനുസന്ധിനിട്ഠാനം പാപേസി. സേസം വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ചൂളകമ്മവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൬. മഹാകമ്മവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ

൨൯൮. കമ്മസ്സ മോഘഭാവോ നാമ ഫലേന തുച്ഛതാ ഫലാഭാവോതി ആഹ - **''മോഘന്തി തുച്ഛം അഫല''**ന്തി. **തഥം ഭൂത**ന്തി സച്ചസദ്ദസ്സ അത്ഥമാഹ. പരിബ്ബാജകോ പന ''സച്ച''ന്തി ഇമിനാ തമേവ സഫലന്തി വദതി. സഫലഞ്ഹി കമ്മം സത്ഥു അഭിമതമനോകമ്മന്തി അധിപ്പായോ. **ഇദഞ്ച** ''മോഘം കായകമ്മ''ന്തിആദിവചനം. **തം ഗഹേത്വാ**തി പരമ്പരായ ഗഹേത്വാ. **ഏസാ**തി പോതലിപുത്തോ പരിബ്ബാജകോ. **അഭിസഞ്ഞാനിരോധകഥം സന്ധായ വദതി**. സാപി ഹി തിത്ഥിയാനം അന്തരേ പാകടാ ജാതാതി. **ഥേരോ**തി സമിദ്ധിത്ഥേരോ. യഥാ ഭഗവതാ വുത്തം, തതോ ച അഞ്ഞഥാവ ദോസാരോപനഭയേന ഗഹേത്വാ തതോ ഭഗവന്തം ഥേരോ രക്ഖതീതി അധിപ്പായേന പരിബ്ബാജകോ, ''പരിരക്ഖിതബ്ബം മഞ്ഞിസ്സതീ''തി അവോചാതി ആഹ - **''പരിരക്ഖിതബ്ബന്തി ഗരഹതോ മോചനേന രക്ഖിതബ്ബ''**ന്തി. സഞ്ചേതനാ അസ്സ അത്ഥീതി **സഞ്ചേതനികം. കമ്മ**ന്തി സഞ്ചേതനികസ്സപി കമ്മസ്സ അത്തനോ സമയേ ഇച്ഛിതത്താ പരിബ്ബാജകേന വുത്തം.

സങ്ഖതസങ്ഖാരതായ രൂപമേവ **''തിലമത്തമ്പി സങ്ഖാര''**ന്തി വുത്തം. തേനാഹ - **''മംസചക്ഖുനാവ പസ്സതീ''**തി. **സമാഗമദസ്സനം സന്ധായാ**തി കത്ഥചിപി തസ്സ ദസ്സനം സന്ധായ, ന പരിഞ്ഞാദസ്സനം. തേനാഹ ഭഗവാ - ''കുതോ പനേവരൂപം കഥാസല്ലാപ''ന്തി.

൨൯൯. **വട്ടദുക്ഖ**ന്തി സംസാരദുക്ഖം. **കിലേസദുക്ഖ**ന്തി കിലേസസമ്ഭവരാഗപരിളാഹദുക്ഖം. **സങ്ഖാരദുക്ഖ**ന്തി യദനിച്ചം, തം ദുക്ഖന്തി ഏവം വുത്തദുക്ഖം. **സചേ ഭാസിതം ഭവേയ്യാ**തി ഇമം ഈദിസം ദുക്ഖം സന്ധായ ആയസ്മതാ സമിദ്ധിനാ ഭാസിതം സിയാ നു ഭഗവാ, അവിഭജിത്വാ ബ്യാകരണം യുത്തമേവാതി അധിപ്പായോ.

൩൦൦. **ഉമ്മങ്ഗ**ന്തി ഉമ്മുജ്ജനം, കഥാമുള്ഹേന അന്തരാ അഞ്ഞാണവിസയപഞ്ഹാ ഉമ്മങ്ഗം. തേനാഹ - **''പഞ്ഹാഉമ്മങ്ഗ''**ന്തി **നേവ ദിബ്ബചക്ഖുനാ**തി കസ്മാ വുത്തം. ന ഹി തം അയോനിസോ ഉമ്മുജ്ജനം ദിബ്ബചക്ഖുവിസയന്തി? കാമഞ്ചേതം ന ദിബ്ബചക്ഖുവിസയം, ദിബ്ബചക്ഖുപരിഭണ്ഡഞാവിസയം പന സിയാതി തഥാ വുത്തം. **അധിപ്പായേനേവാ**തി ഉദായിത്ഥേരസ്സ അധിപ്പായേനേവ ഗയ്ഹമാനേന തം അയോനിയോ ഉമ്മുജ്ജനം അഞ്ഞാസി. **സന്നിസീദിതും** പുബ്ബേ നിസിന്നാകാരേന സന്നിസീദിതും **ന സക്കോതി**. സമിദ്ധിത്ഥേരേന അനഭിസങ്ഖതസ്സേവ അത്ഥസ്സ കഥിതത്താ, **''യം അഭൂതം, തദേവ കഥേസ്സതീ''**തി വുത്തം. തേനാഹ ''അയോനിസോ ഉമ്മുജ്ജിസ്സതീ''തി. **തിസ്സോ വേദനാ പുച്ഛിതാ,** ''കിം സോ വേദിയതീ''തി അവിഭാഗേന വേദിയമാനസ്സ ജാതിതത്താ. സുഖായ വേദനായ ഹിതന്തി

സുഖവേദനിയം. തേനാഹ - **"സുഖവേദനായ പച്ചയഭൂത"**ന്തി. **സേസേസൂ**തി, "ദുക്ഖവേദനിയ"ന്തിആദീസു.

ഹേട്ഠാ തികജ്ഝാനചേതനാതി എത്ഥ, "കുസലതോ"തി അധികാരതോ രൂപാവചരകുസലതോ ഹേട്ഠാ തികജ്ഝാനചേതനാതി അത്ഥോ. **എത്ഥാ**തി എതേസു കാമാവചരരൂപാവചരസുഖവേദനിയകമ്മേസു. **അദുക്ഖമസുഖമ്പീ**തി പി-സദ്ദേന ഇട്ഠാരമ്മണേ സുഖമ്പീതി ഇമമത്ഥം സമ്പിണ്ഡേതി.

യദി കായദ്വാരേ പവത്തതോ അഞ്ഞത്ഥ അദുക്ഖമസുഖം ജനേതി, അഥ കസ്മാ, "ദുക്ഖസ്സേവ ജനനതോ"തി വുത്തന്തി ആഹ - **"സാ പന വേദനാ"**തിആദി.

ചതുത്ഥജ്ഝാനചേതനാതി എത്ഥ അരൂപാവചരകുസലചേതനാതിപി വത്തബ്ബം. യഥാ ഹി "കായേന വാചായ മനസാ"തി എത്ഥ യഥാലാഭഗ്ഗഹണവസേന മനസാ സുഖവേദനിയം അദുക്ഖമസുഖവേദനിയന്തി അയമത്ഥോ അരൂപാവചരകുസലേപി ലബ്ഭതീതി സുഖമ്പി ജനേതി ഉക്കട്ഠസ്സ ഞാണസമ്പയുത്തകുസലസ്സ സോളസവിപാകചിത്തനിബ്ബത്തനതോ, അയഞ്ച നയോ ഹേട്ഠാ, "അദുക്ഖമസുഖമ്പീ"തി എത്ഥാപി വത്തബ്ബോ. പുബ്ബേ പരിയായതോ ദുക്ഖവേദനാ വുത്താ, സുത്തന്തസംവണ്ണനാ ഹേസാതി ഇദാനി നിപ്പരിയായതോ പുന ദസ്സേതും, **"അപിച"**തിആദി വുത്തം. തേന എത്ഥ ദുക്ഖവേദനിയം പവത്തിവസേനേവ വട്ടതീതി. **എതസ്സാ**തി ദുക്ഖവേദനിയസ്സ പവത്തിവസേനേവ യുജ്ജമാനത്താ എതസ്സ വസേന സബ്ബം സുഖവേദനിയം അദുക്ഖമസുഖവേദനിയഞ്ച പവത്തിവസേനേവ വത്തും വട്ടതി.

ആലയോതി അഭിരുചി. **മഹാകമ്മവിഭങ്ഗഞാണ**ന്തി മഹതി കമ്മവിഭജനേ ഞാണം, മഹന്തം വാ കമ്മവിഭജനഞാണം. ഭാജനം നാമ നിദ്ദേസോ, അയം പന ഉദ്ദേസോതി കത്വാ ആഹ - **"കതമേ ചത്താരോ...പേ॰... മാതികാട്ഠപന"**ന്തി.

൩൦൧. പാടിയേക്കോ അനുസന്ധി യഥാഉദ്ദിട്ഠസ്സ മഹാകമ്മവിഭങ്ഗഞാണസ്സ അഭാജനഭാവതോ, പുച്ഛാനുസന്ധിഅജ്ഝാസയാനുസന്ധീസു ച അനന്തോഗധത്താ. തേനാഹ **"ഇദം ഹീ"**തിആദി. **ഇദം ആരമ്മണം കത്വാ**തി ഇധ, "പാണാതിപാതിം അദിന്നാദായി"ന്തിആദിനാ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന വുത്തം കമ്മവിഭങ്ഗം ആരബ്ഭ. **ഇമം പച്ചയം ലഭിത്വാ**തി തസ്സേവ വേവചനം. **ഇദം ദസ്സനം ഗണ്ഹന്തീ**തി ഇദം, "അത്ഥി കിര, ഭോ, പാപകാനി കമ്മാനി, നത്ഥി കിര, ഭോ, പാപകാനി കമ്മാനീ"തി ച ആദീനി ഹത്ഥിദസ്സകഅന്ധാവിയ ദിട്ഠമത്തേ ഏവ ഠത്വാ അചിത്തകദസ്സനഞ്ച ഗണ്ഹന്തി. വീരിയം കിലേസാനം ആതാപനവസേന **ആതപ്പം,** തദേവ പദഹവസേന **പധാനം,** പുനപ്പുനം യുഞ്ജനവസേന **അനുയോഗോ,** തഥാ ഭാവനായ നപ്പമജ്ജതി എതേനാതി **അപ്പമാദോ,** സമ്മാ യോനിസോ മനസി കരോതി എതേനാതി **സമ്മാമനസികാരോ**തി വുച്ചതീതി അധിപ്പായേന, **"പഞ്ചപി വീരിയസ്സേവ നാമാനീ"**തി ആഹ. **അപ്പമാദോ** വാ സതിയാ അവിപ്പവാസോ. യസ്മിം മനസികാരേ സതി തസ്സ ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം ഇജ്ഝതി, അയമേത്ഥ സമ്മാമനസികാരോതി എത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **ചേതോസമാധി**ന്തി ദിബ്ബചക്ഖുഞാണസഹഗതം ചിത്തസമാധിം. തേനാഹ **"ദിബ്ബചക്ഖുസമാധി"**ന്തി. **അഞ്ഞഥാ**തി അകുസലകമ്മകരണതോ അഞ്ഞഥാ, തം പന കുസലകമ്മകരണം ഹോതീതി ആഹ - **"യേ ദസ്സന്നം കുസലാനം കമ്മപഥാനം പൂരിതത്താ"**തി **ദിട്ഠിഥാമേനാ**തി ദിട്ഠിവസേന ദിട്ഠിബലേന.

ദിട്ഠിപരാമാസേനാതി ദിട്ഠിവസേന ധമ്മസഭാവം അതിക്കമിത്വാ പരാമാസേന. **അധിട്ഠഹിത്വാ**തി, "ഇദമേവ സച്ചം, മോഘമഞ്ഞ"ന്തി അധിട്ഠായ അഭിനിവിസിത്വാ. **ആദിയിത്വാ**തി ദള്ഹഗ്ഗാഹം ഗഹേത്വാ. **വോഹരതീ**തി അത്തനോ ഗഹിതഗ്ഗഹണം പരേസം ദീപേന്തോ വോഹരതി.

൩൦൨. **തത്രാനന്ദാ**തി എത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. **ഇദമ്പീ**തി ഇദം വചനം. "തത്രാനന്ദാ"തി ഏവമാദിവചനമ്പീതി അത്ഥോ. **ന മഹാകമ്മവിഭങ്ഗഞാണസ്സ ഭാജനം** തസ്സ അനിദ്ദേസഭാവതോ. **അസ്സാ**തി മഹാകമ്മവിഭങ്ഗഞാണസ്സ **മാതികാട്ഠപനമേവ** ദിബ്ബചക്ഖുകാനം സമണബ്രാഹ്മണാനം വസേന അനുഞ്ഞാതബ്ബസ്സ ച ദസ്സനവസേന ഉദ്ദേസഭാവതോ. തേനാഹ **"എത്ഥ പനാ"**തിആദി. തത്ഥ **എത്ഥ പനാ**തി "തത്രാനന്ദാ"തിആദിപാഠേ. **എതേസം ദിബ്ബചക്ഖുകാന**ന്തി എതേസം ഹേട്ഠാ ചതൂസുപി വാരേസു ആഗതാനം ദിബ്ബചക്ഖുകാനം. **എത്തകാ**തി എകച്ചിയാ സച്ചഗിരാ. **അനുഞ്ഞാതാ**തി അനുജാനിതാ. **അനനുഞ്ഞാതാ**തി പടിക്ഖേപിതാ. ഇധ അനനുഞ്ഞാതമുഖേന ദീപിതം അനനുഞ്ഞാതഭാവമത്തം. **തത്രാനന്ദാ**തിആദികേ **തത്രാ**തി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മന്തി ദസ്സേന്തോ, **"തേസു ചതൂസു സമണബ്രാഹ്മണേസൂ"**തി ആഹ. **ഇദം വചനം** "അത്ഥി കിര, ഭോ...പേ॰... വിപാകോ"തി ഇദം ഏവം വുത്തം. **അസ്സാ**തി തഥാവാദിനോ സമണബ്രാഹ്മണസ്സ. **അഞ്ഞേനാകാരേനാ**തി "യോ കിര, ഭോ"തിആദിനാ വുത്തകാരണതോ അഞ്ഞേന കാരണേന. **ദ്വീസു ഠാനേസൂ**തി "അത്ഥി കിര, ഭോ... പേ॰... വിപാകോ"തി ച, "അപായം...പേ॰... നിരയം ഉപപന്ന"ന്തി ച ഇമേസു ദ്വീസു പാഠപദേസേസു. **അനുഞ്ഞാതാ** തദത്ഥസ്സ അത്ഥിഭാവതോ. **തീസു ഠാനേസൂ**തി "യോ കിര, ഭോ...പേ॰... നിരയം ഉപപജ്ജതി", "യമ്പി സോ...പേ॰... തേ സഞ്ജാനന്തി", "യമ്പി സോ യദേവ...പേ॰... മോഘമഞ്ഞ"ന്തി ഇമേസു തീസു പാഠപദേസേസു. **അനനുഞ്ഞാതാ** തദത്ഥസ്സാനേകന്തികത്താ മിച്ഛാഭിനിവേസതോ ച. തേനാഹ ഭഗവാ - "അഞ്ഞഥാ ഹി, ആനന്ദ, തഥാഗതസ്സ മഹാകമ്മവിഭങ്ഗഞാണ"ന്തി. യഥാ തേ അപ്പഹീനവിപല്ലാസാ പദേസഞാണസമണബ്രാഹ്മണാ കമ്മവിഭങ്ഗം സഞ്ജാനന്തി, തതോ അഞ്ഞഥാവ സബ്ബസോ പഹീനവിപല്ലാസസ്സ തഥാ ആഗമനാദിഅത്ഥേന തഥാഗതസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ മഹാകമ്മവിഭങ്ഗഞാണം ഹോതീതി അത്ഥോ.

൩൦൩. ഇമിനാ ദിബ്ബചക്ഖുകേന യം കമ്മം കരോന്തോ ദിട്ഠോ, തതോ പുബ്ബേതി യോജനാ. **തതോ**തി തതോ കരിയമാനകമ്മതോ പുബ്ബേ. **ഖന്ദോ**തി കുമാരോ. **സിവോ**തി ഇസ്സരോ. **പിതാമഹോ**തി ബ്രഹ്മാ. **ഇസ്സരാദീഹീ**തി ഇസ്സരബ്രഹ്മപജാപതിആദീഹി. **വിസട്ഠോ**തി നിമ്മിതോ. **മിച്ഛാദസ്സനേനാ**തി മിച്ഛാദസ്സനവസേന. **യ**ന്തി യം കമ്മം. **തത്ഥാ**തി തേസു പാണാതിപാതാദിവസേന പവത്തകമ്മേസു. **ദിട്ഠേവ ധമ്മേ**തി തസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ വിപാകം പടിസംവേദേതീതി യോജനാ. **ഉപപജ്ജിത്വാ**തി ദുതിയഭവേ നിബ്ബത്തിത്വാ. **അപരസ്മിം പരിയായേ**തി അഞ്ഞസ്മിം യത്ഥ കത്ഥചി ഭവേ.

എകം കമ്മരാസിന്തി പാണാതിപാതാദിഭേദേന എകം കമ്മസമുദായം. **എകം വിപാകരാസി**ന്തി തസ്സേവ അങ്ഗേന എകം വിപാകസമുദായം. **ഇമിനാ**തി യഥാവുത്തേന ദിബ്ബചക്ഖുകേന സമണേന ബ്രാഹ്മണേന വാ അദിട്ഠാ. **തയോ**തി "പുബ്ബേ വാസ്സ തം കതം ഹോതീ"തിആദിനാ വുത്താ തയോ. **ദ്വേ വിപാകരാസീ**തി ദിട്ഠധമ്മവേദനിയോ അപരാപരിയായവേദനിയോതി ദ്വേ

വിപാകരാസീ. ഉപപജ്ജവേദനിയം പന തേന ദിട്ഠം, തസ്മാ ‘‘ദ്വേ’’തി വുത്തം. ദിട്ഠോ ഏകോ, അദിട്ഠാ തയോതി **ദിട്ഠേ ച അദിട്ഠേ ച ചത്താരോ കമ്മരാസീ,** തഥാ ദിട്ഠോ ഏകോ, അദിട്ഠാ ദ്വേതി **തയോ വിപാകരാസീ. ഇമാനി സത്ത ഠാനാനീ**തി യഥാവുത്താനി സത്ത ഞാണസ്സ പവത്തനട്ഠാനാനി. ‘‘ഇമസ്സ നാമ കമ്മസ്സ ഇദം ഫലം നിബ്ബത്ത’’ന്തി കമ്മസ്സ, ഫലസ്സ വാ അദിട്ഠത്താ, **‘‘ദുതിയവാരേ ദിബ്ബചക്ഖുകേന കിഞ്ചി ന ദിട്ഠ’’**ന്തി വുത്തം. പഠമം വുത്തനയേന തയോ കമ്മരാസീ വേദിതബ്ബാ, ഇധ ദിബ്ബചക്ഖുകേന ദിട്ഠസ്സ അഭാവതോ, **‘‘പച്ചത്തട്ഠാനാനീ’’**തി വുത്തം.

ഭവതി വഡ്ഢതി ഏതേനാതി ഭബ്ബം, വഡ്ഢിനിമിത്തം. ന ഭബ്ബം **അഭബ്ബ**ന്തി ആഹ **‘‘ഭൂതവിരഹിത’’**ന്തി. അത്തനോ ഫലേ ഭാസനം ദിബ്ബനം **ആഭാസന**ന്തി ആഹ - **‘‘ആഭാസതി അഭിഭവതി പടിബാഹതീ’’**തി. **ബലവകമ്മ**ന്തി മഹാസാവജ്ജം കമ്മം ഗരുസമാസേവിതാദിഭേദം. **ആസന്നേ**തി മരണേ, അഭിണ്ഹം ഉപട്ഠാനേന വാ തസ്സ മരണചിത്തസ്സ **ആസന്നേ. ബലവകമ്മ**ന്തി ഗരുസമാസേവിതതാദിവസേന ബലവം കുസലകമ്മം. **ദുബ്ബലകമ്മസ്സാ**തി അത്തനോ ദുബ്ബലസ്സ. **ആസന്നേ കുസലം കത**ന്തി ഇധാപി ആസന്നതാ പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ.

ഉപട്ഠാനാകാരേനാതി മരണസ്സ ആസന്നകാലേ കമ്മസ്സ ഉപട്ഠാനാകാരേന. **തസ്സാ**തി തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ. നിബ്ബത്തികാരണഭൂതം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി അകുസലന്തി യോജനാ. തിത്ഥിയാ കമ്മന്തരവിപാകന്തരേസു അകുസലതായ യം കിഞ്ചി കമ്മം യസ്സ കസ്സചി വിപാകസ്സ കാരണം കത്വാ ഗണ്ഹന്തി ഹത്ഥിദസ്സകഅന്ധാദയോ വിയ ദിട്ഠമത്താഭിനിവേസിനോതി, **‘‘അഞ്ഞതിത്ഥിയാ... പേ॰... ഉപട്ഠാതീ’’**തി വുത്തം. **ഇതരസ്മി**ന്തി ഭബ്ബഞ്ചേവ ഭബ്ബാഭാസഞ്ച, ഭബ്ബം അഭബ്ബാഭാസന്തി ഇമസ്മിം ദ്വയേ . **ഏസേവ നയോ** പഠമദുതിയപുഗ്ഗലവസേന പുരിമാനം ദ്വിന്നം കമ്മാനം യോജനാനയോ വുത്തോ ഉപട്ഠാനാകാരവസേന. അയമേവ തതിയചതുത്ഥപുഗ്ഗലവസേന പച്ഛിമാനം ദ്വിന്നം കമ്മാനം യോജനാനയോ. തതിയസ്സ ഹി കമ്മസ്സ കുസലത്താ തസ്സ ച സഗ്ഗേ നിബ്ബത്തത്താ തത്ഥ കാരണഭൂതം കുസലം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി; തഥാ ചതുത്ഥസ്സപി കമ്മസ്സ കുസലത്താ, തസ്സ പന നിരയേ നിബ്ബത്തത്താ തത്ഥ നിബ്ബത്തികാരണഭൂതം അഞ്ഞതിത്ഥിയാനം അകുസലം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതീതി. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ അവിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

മഹാകമ്മവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൭. സളായതനവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ

൩൦൪. വേദിതബ്ബാനീതി ഏത്ഥ യഥാ വിദിതാനി ഛ അജ്ഝത്തികാനി ആയതനാനി വട്ടദുക്ഖസമതിക്കമായ ഹോന്തി, തഥാ വേദനം അധിപ്പേതന്തി ആഹ - **‘‘സഹവിപസ്സനേന മഗ്ഗേന ജാനിതബ്ബാനീ’’**തി. തത്ഥ വിപസ്സനായ ആരമ്മണതോ മഗ്ഗേന അസമ്മോഹതോ ജാനനം ദട്ഠബ്ബം. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. മനോ സവിസേസം ഉപവിചരതി ആരമ്മണേ പവത്തതി ഏതേഹീതി **മനോപവിചാരാ,** വിതക്കവിചാരാ. ആരമ്മണേ ഹി അഭിനിരോപനാനുമജ്ജനേഹി വിതക്കവിചാരേഹി സഹ ചിത്തം പവത്തതി, ന തബ്ബിരഹിതം. തേനാഹ **‘‘വിതക്കവിചാരാ’’**തിആദി. സത്താ പജ്ജന്തി ഏതേഹി യഥാരഹം വട്ടം വിവട്ടഞ്ചാതി **സത്തപദാ** , ഗേഹനിസ്സിതാ വട്ടപദാ. യോഗ്ഗാനം

ദമനആചരിയാ **യോഗ്ഗാചരിയാ**. തേനാഹ **"ദമേതബ്ബദമകാന"**ന്തി. **സേസന്തി** വുത്താവസേസം ഏകസത്തതിവിധവിഞ്ഞാണം സഫസ്സരൂപകസ്സേവ അധിപ്പേതത്താ.

൩൦൪. ഇധാതി ഇമിസ്സം ഛവിഞ്ഞാണകായദേസനായം. മനോധാതുത്തയവിനിമുത്തമേവ മനോവിഞ്ഞാണധാതൂതി വേദിതബ്ബം.

ചക്ഖുമ്ഹി സമ്ഫസ്സോതി ചക്ഖും നിസ്സായ ഉപ്പന്നോ സമ്ഫസ്സോ. തേനാഹ - **"ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്തസമ്ഫസ്സസ്സേതം അധിവചന"**ന്തി.

യഥാ കേവലേന വിഞ്ഞാണേന രൂപദസ്സനം ന ഹോതി, ഏവം കേവലേന ചക്ഖുപസാദേനപീതി വുത്തം **"ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേനാ"**തി. തേന പാളിയം **ചക്ഖുനാതി** നിസ്സയമുഖേന നിസ്സിതകിച്ചം വുത്തന്തി ദസ്സേതി. **ആരമ്മണവസേനാതി** ആരമ്മണപച്ചയഭാവേന. "ഉപവിചരതി"ച്ചേവ കസ്മാ വുത്തം, നനു തത്ഥ വിതക്കബ്യാപാരോപി അത്ഥീതി? സച്ചം അത്ഥി. സോ പനേത്ഥ തഗ്ഗതികോതി ആഹ - **"വിതക്കോ തംസമ്പയുത്തോ ചാ"**തി. സമ്പയുത്തധമ്മാനമ്പി ഉപവിചരണം വിതക്കവിചാരാനംയേവേത്ഥ കിച്ചന്തി **"വിതക്കവിചാരസങ്ഖാതാ മനോപവിചാരാ"**തി വുത്തം. സോമനസ്സയുത്തോ ഉപവിചാരോ **സോമനസ്സൂപവിചാരോ** യഥാ "ആജഞ്ഞരഥോ"തി ആഹ **"സോമനസ്സേന സദ്ധി"**ന്തിആദി.

൩൦൬. ഉപവിചാരാനം ഉപസ്സയട്ഠേന ഗേഹം വിയാതി ഗേഹം, രൂപാദയോതി ആഹ - **"ഗേഹസ്സിതാനീതി കാമഗുണനിസ്സിതാനീ"**തി. നിച്ചസഞ്ഞാദിനിക്ഖമനതോ നേക്ഖമ്മം വിപസ്സനാതി, **"നേക്ഖമ്മസ്സിതാനീതി വിപസ്സനാനിസ്സിതാനീ"**തി വുത്തം. **ഇട്ഠാനന്തി** കസിവണിജ്ജാദിവസേന പരിയിട്ഠാനന്തി ആഹ **"പരിയേസിതാന"**ന്തി. പിയഭാവോ പന കന്തസദ്ദേനേവ കഥിതോതി കാമിതബ്ബാനം മനോ രമേതീതി **മനോരമാനം**. ലോകേന ആമസീയതീതി **ലോകാമിസം,** തണ്ഹാ. തായ ഗഹേതബ്ബതായ ഇട്ഠഭാവാപാദനേന പടിസങ്ഖതതായ ച **പടിസംയുത്താനം. അതീതേ കതം ഉപ്പജ്ജതി** ആരമ്മണികഅനുഭവനസ്സ അസമ്ഭവതോതി അധിപ്പായോ. ഏദിസം അനുസ്സരണം ദിട്ഠഗ്ഗഹണാനുസ്സരേന ച ഹോതീതി ദസ്സേതും, **"യഥാഹ"**ന്തിആദി വുത്തം.

അനിച്ചാകാരന്തി ഹുത്വാ അഭാവാകാരം. **വിപരിണാമവിരാഗനിരോധന്തി** ജരായ മരണേന ചാതി ദ്വേധാ വിപരിണാമേതബ്ബഞ്ചേവ, തതോ ഏവ പലോകിതം ഭങ്ഗഞ്ച. അട്ഠകഥായം പന യസ്മാ ഉപ്പന്നം രൂപം തേനേവാകാരേന ന തിട്ഠതി , അഥ ഖോ ഉപ്പാദാവത്ഥാസങ്ഖാതം പകതിം വിജഹതി, വിജഹിതഞ്ച ജരാവത്ഥായ തതോ വിഗച്ഛതി, വിഗച്ഛന്തഞ്ച ഭങ്ഗുപ്പത്തിയാ നിരുജ്ഝതീതി ഇമം വിസേസം ദസ്സേതും, **"പകതിവിജഹനേനാ"**തിആദി വുത്തം. കാമഞ്ചേത്ഥ "യഥാഭൂതം സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതോ"തി വുത്തം, അനുബോധഞാണം പന അധിപ്പേതം വീഥിപടിപന്നായ വിപസ്സനായ വസേനാതി **"വിപസ്സനാപഞ്ഞായാ"**തി വുത്തം ഉപവിചാരനിദ്ദേസഭാവതോ. തഥാ ഹി വക്ഖതി - "ഛസുദ്വാരേസു ഇട്ഠാരമ്മണേ ആപാഥഗതേ"തിആദി. **സങ്ഖാരാനം ഭേദം പസ്സതോതി** സബ്ബേസം സങ്ഖാരാനം ഖണേ ഖണേ ഭിജ്ജനസഭാവം വീഥിപടിപന്നേന വിപസ്സനാഞാണേന പസ്സതോ. തേനാഹ **"സങ്ഖാരഗതമ്ഹി തിക്ഖേ"**തിആദി.

തത്ഥ **സങ്ഖാഗതമ്ഹീ**തി സങ്ഖാരഗതേ വിസയഭൂതേ. **തിക്ഖേ**തി ഭാവനാബലേന ഇന്ദ്രിയാനഞ്ച സമതായ തിബ്ബേ. **സൂരേ**തി പടിപക്ഖേഹി അനഭിഭൂതതായ, തേസഞ്ച അഭിഭവനസമത്ഥതായ വിസദേ പടുഭൂതേ പവത്തന്തേ.

കിലേസാനം വിക്ഖമ്ഭനവസേന വൂപസന്തതായ **സന്തചിത്തസ്സ,** സംസാരേ ഭയസ്സ ഇക്ഖനതോ **ഭിക്ഖുനോ,** ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മസന്നിസ്സിതത്താ **അമാനുസീ രതീ**തി വിവേകരതി നേക്ഖമ്മരതി. **യതോ യതോ**തി യഥാ യഥാ നയവിപസ്സനാദീസു യേന യേന സമ്മസനാകാരേനാതി അത്ഥോ. **ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയ**ന്തി പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാനം ഉപ്പാദഞ്ച ഭങ്ഗഞ്ച. **അമതന്തം വിജാനത**ന്തി വിജാനന്താനം വിഞ്ഞൂനം ആരദ്ധവിപസ്സനാനം തം പീതിപാമോജ്ജം അമതാധിഗമഹേതുതായ അമതന്തി വേദിതബ്ബം.

ഛസു ദ്വാരേസു ഇട്ഠാരമ്മണേ ആപാഥഗതേതി രൂപാദിവസേന ഛബ്ബിധേ ഇട്ഠാരമ്മണേ യഥാരഹം ഛസു ദ്വാരേസു ആപാഥഗതേ. വിസയേ ചേതം ഭുമ്മവചനം.

൩൦൭. **പച്ചുപ്പന്ന**ന്തി സന്തതിപച്ചുപ്പന്നം. **അനുത്തരവിമോക്ഖോ നാമ അരഹത്തം** ഇധ അധിപ്പേതം ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന. കഥം പന തത്ഥ പിഹം ഉപട്ഠപേതി, ന ഹി അധിഗതം അരഹത്തം ആരമ്മണം ഹോതി, ന ച തം ആരബ്ഭ പിഹാ പവത്തതീതി? കോ വാ ഏവമാഹ - ''അരഹത്തം ആരമ്മണം കത്വാ പിഹം ഉപട്ഠപേതീ''തി. അനുസ്സുതിലദ്ധം പന പരികപ്പസിദ്ധം അരഹത്തം ഉദ്ദിസ്സ പത്ഥനം ഠപേതി, തത്ഥ ചിത്തം പണിദഹതി. തേനാഹ ഭഗവാ - ''കുദാസ്സു നാമാഹം തദായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരിസ്സാമീ''തി. **ആയതന**ന്തി അരഹത്തമേവ ഛളങ്ഗസമന്നാഗമാദികാരണഭാവതോ, മനായതനധമ്മായതനഭാവതോ ച തഥാ വുത്തം, തം പനേതം ദോമനസ്സം പത്ഥനം പട്ഠപേന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി പത്ഥനായ സഹാവത്തനതോ. ന ഹി ലോഭദോസാനം സഹ വുത്തി അത്ഥി. **പത്ഥനാമൂലകത്താ**തി ഇമിനാ ഉപട്ഠാപയതോ പദസ്സ ഹേതുഅത്ഥജോതകതമാഹ. **ഏവ**ന്തി ''കുദാസ്സുനാമാ''തിആദിനാ വുത്താകാരേന. **ഉസ്സുക്കാപേതു**ന്തി യഥാ മഗ്ഗേന ഘടേതി, ഏവം ഉസ്സുക്കാപേതും.

൩൦൮. **അഞ്ഞാണുപേക്ഖാ**തി അഞ്ഞാണസഹിതാ ഉപേക്ഖാ അസമപേക്ഖനപവത്താ. തേന തേന മഗ്ഗോധിനാ തസ്സ തസ്സ അപായഗമനീയകിലേസോധിസ്സ അനവസേസതോ ജിതത്താ ഖീണാസവോ നിപ്പരിയായതോ ഓധിജിനോ നാമ; തദഭാവതോ പുഥുജ്ജനോ നിപ്പരിയായതോവ അനോധിജിനോ നാമ; സേഖോ പന സിയാ പരിയായതോ ഓധിജിനോതി. തമ്പി നിവത്തേന്തോ, **''അഖീണാസവസ്സാതി അത്ഥോ''**തി ആഹ. **ആയതിം വിപാകം ജിനിത്വാ**തി അപ്പവത്തികരണവസേന സബ്ബസോ ആയതിം വിപാകം ജിനിത്വാ ഠിതത്താ ഖീണാസവോവ നിപ്പരിയായതോ വിപാകജിനോ നാമ; തദഭാവതോ പുഥുജ്ജനോ നിപ്പരിയായതോ അവിപാകജിനോ നാമ; സേഖോ പന സിയാ പരിയായതോ വിപാകജിനോതി. തമ്പി നിവത്തേന്തോ **''അഖീണാസവസ്സേവാതി അത്ഥോ''**തി ആഹ. അപസ്സന്തസ്സ രൂപന്തി പാളിതോ പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. പാളിയം പുബ്ബേ ''പുഥുജ്ജനസ്സാ''തി വത്വാ പുന ''അസ്സുതവതോ പുഥുജ്ജനസ്സാ''തി വചനം അന്ധപുഥുജ്ജനസ്സായം ഉപേക്ഖാ, ന കല്യാണപുഥുജ്ജനസ്സാതി ദസ്സനത്ഥം. ഗേഹസ്സിതാ ഉപേക്ഖാ ഹി

യം കിഞ്ചി ആരമ്മണവത്ഥും അപേക്ഖസ്സേവ, ന നിരപേക്ഖസ്സാതി ഇട്ഠേ, ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ വാ ആരമ്മണേ സിയാതി വുത്തം **"ഇട്ഠാരമ്മണേ ആപാഥഗതേ"**തി. അഞ്ഞാണേന പന തത്ഥ അജ്ഝുപേക്ഖനാകാരപ്പത്തി ഹോതി. തേനാഹ **"ഗുളപിണ്ഡകേ"**തിആദി.

ഇട്ഠേ അരജ്ജന്തസ്സ അനിട്ഠേ അദുസ്സന്തസ്സാതി ഇദം യേഭുയ്യേന സത്താനം ഇട്ഠേ രജ്ജനം, അനിട്ഠേ ദുസ്സനന്തി കത്വാ വുത്തം. അയോനിസോമനസികാരോ ഹി തംതംആരമ്മണവസേന ന കത്ഥചിപി ജവനനിയമം കരോതീതി വുത്തവിപരീതേപി ആരമ്മണേ രജ്ജനദുസ്സനം സമ്ഭവതി, തഥാപിസ്സ രജ്ജനദുസ്സനം അത്ഥതോ പടിക്ഖിത്തമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. **അസമപേക്ഖനേ**തി അസമം അയുത്തദസ്സനേ അയോനിസോ സമ്മോഹപുബ്ബകം ആരമ്മണസ്സ ഗഹണേ.

൩൦൯. പവത്തനവസേനാതി ഉപ്പാദനവസേന ചേവ ബഹുലീകരണവസേന ച. **നിസ്സായ ചേവ ആഗമ്മ ചാ**തി ആഗമനട്ഠാനഭൂതേ നിസ്സയപച്ചയഭൂതേ ച കത്വാ. **അതിക്കന്താനി നാമ ഹോന്തി** വിക്ഖമ്ഭനേന ഉസ്സാരേന്താ സമുസ്സാരേന്താ.

സോമനസ്സഭാവസാമഞ്ഞം ഗഹേത്വാ, **"സരിക്ഖകേനേവ സരിക്ഖകം ജഹാപേത്വാ"**തി വുത്തം. ഇധാപി പഹായകം നാമ പഹാതബ്ബതോ ബലവമേവ, സംകിലേസധമ്മാനം ബലവഭാവതോ സാതിസയം പന ബലവഭാവം സന്ധായ **"ഇദാനി ബലവതാ"**തിആദി വുത്തം. ബലവഭാവതോ വോദാനധമ്മാനം അധിഗമസ്സ അധിപ്പേതത്താ ഹേത്ഥ നേക്ഖമ്മസ്സിതദോമനസ്സാനമ്പി പഹാനം ജോതിതം.

ഉപേക്ഖായ പഹായകഭാവേന അധിപ്പേതത്താ **"ഉപേക്ഖാകഥാ വേദിതബ്ബാ"**തി വുത്തം. ഝാനസ്സ അലാഭിനോ ച ലാഭിനോ ച പകിണ്ണകസങ്ഖാരസമ്മസനം സന്ധായ, **"സുദ്ധസങ്ഖാരേ ച പാദകേ കത്വാ"**തി. **ഉപേക്ഖാസഹഗതാ**തി ഭാവനായ പഗുണഭാവം ആഗമ്മ കദാചി അജ്ഝുപേക്ഖനവസേനപി ഹി സമ്മസനം ഹോതീതി. പാദകജ്ഝാനവസേന, സമ്മസിതധമ്മവസേന വാ ആഗമനവിപസ്സനായ ബഹുലം സോമനസ്സസഹഗതഭാവതോ **"വുട്ഠാനഗാമിനീ പന വിപസ്സനാ സോമനസ്സസഹഗതാവാ"**തി നിയമേത്വാ വുത്തം. **ഉപേക്ഖാസഹഗതാ ഹോതീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ചതുത്ഥജ്ഝാനാദീനീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അരൂപജ്ഝാനാനി സങ്ഗണ്ഹാതി. **പുരിമസദിസാവാ**തി പുരിമസദിസാ ഏവ, ഉപേക്ഖാസഹഗതാ വാ ഹോതി സോമനസ്സസഹഗതാ വാതി അത്ഥോ. **ഇദം സന്ധായാ**തി യം ചതുത്ഥജ്ഝാനാദിപാദകതോ ഏവ ഉപേക്ഖാസഹഗതം വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനം നിസ്സായ സോമനസ്സസഹഗതായ വിപസ്സനായ പഹാനം, ഇദം സന്ധായ. **പഹാനന്തി** ചേത്ഥ സമതിക്കമലക്ഖണം വേദിതബ്ബം.

ഏതം വിസേസം വിപസ്സനായ ആവജ്ജനട്ഠാനഭൂതം. വുട്ഠാനഗാമിനിയാ ആസന്നേ സമാപന്നജ്ഝാനവിപസ്സനാ പാദകജ്ഝാനവിപസ്സനാ, സമ്മസിതധമ്മോതി **വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ ഖന്ധാ. പുഗ്ഗലജ്ഝാസയോ**തി പാദകജ്ഝാനസ്സ സമ്മസിതജ്ഝാനസ്സ ച ഭേദേ സതി പടിപജ്ജനകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ, ''അഹോ വത മയ്ഹം പഞ്ചങ്ഗികം ഝാനം ഭവേയ്യ ചതുരങ്ഗിക''ന്തിആദിനാ പുബ്ബേ പവത്തഅജ്ഝാസയോ. **തേസമ്പി വാദേ**തി ഏത്ഥ പഠമഥേരവാദേ. **അയമേവ...പേ॰... നിയമേ**തി തതോ തതോ ദുതിയാദിപാദകജ്ഝാനതോ ഉപ്പന്നസ്സ

സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണസ്സ പാദകജ്ഝാനാതിക്കന്താനം അങ്ഗാനം അസമാപജ്ജിതുകാമതാ വിരാഗഭാവനാഭാവതോ ഇതരസ്സ ച അതബ്ഭാവതോ. ഏതേനേവ ഹി പഠമഥേരവാദേ അപാദകപഠമജ്ഝാനപാദകമഗ്ഗാ പഠമജ്ഝാനികാവ ഹോന്തി, ഇതരേ ച ദുതിയജ്ഝാനികാദിമഗ്ഗാ പാദകജ്ഝാനവിപസ്സനാനിയമേഹി തംതംഝാനികാവ. ഏവം സേസവാദേസുപി വിപസ്സനാനിയമോ യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബോ. തേനാഹ - **"തേസമ്പി വാദേ അയമേവ പുബ്ബഭാഗേ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാവ നിയമേതീ"**തി. **വുത്താവ,** തസ്മാ ന ഇധ വത്തബ്ബാതി അധിപ്പായോ.

൩൧൨. **നാനത്താദി** കാമാവചരാദികുസലാദിവിഭാഗതോ നാനാവിധാ. തേനാഹ **"അനേകപ്പകാരാ"**തി. **നാനത്തസിതാ**തി രൂപസദ്ദാദിനാനാരമ്മണനിസ്സയാ. **ഏകത്താ** ഏകസഭാവാ ജാതിഭൂമിആദിവിഭാഗാഭാവതോ. **ഏകാരമ്മണനിസ്സിതാ**തി ഏകപ്പകാരേനേവ ആരമ്മണേ പവത്താ. **ഹേട്ഠാ അഞ്ഞാണുപേക്ഖാ വുത്താ** ''ബാലസ്സ മുള്ഹസ്സാ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൩൦൮). **ഉപരി ഛളങ്ഗുപേക്ഖാ വക്ഖതി** ''ഉപേക്ഖകോ വിഹരതീ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൩൧൨). **ദ്വേ ഉപേക്ഖാ ഗഹിതാ** ദ്വിന്നമ്പി ഏകത്താ, ഏകജ്ഝം ഗഹേതബ്ബതോ, നാനത്തസിതായ ഉപേക്ഖായ പകാസിതഭാവതോ ച.

അഞ്ഞാണുപേക്ഖാ അഞ്ഞാ സദ്ദാദീസു തത്ഥ തത്ഥേവ വിജ്ജമാനത്താ. **രൂപേസൂ**തി ച ഇമിനാ ന കേവലം രൂപായതനവിസേസാ ഏവ ഗഹിതാ, അഥ ഖോ കസിണരൂപാനിപീതി ആഹ - **"രൂപേ ഉപേക്ഖാഭാവഞ്ച അഞ്ഞാ"**തിആദി. ഏകത്തസിതഭാവോപി ഇധ ഏകത്തവിസയസമ്പയോഗവസേനേവ ഇച്ഛിതോ, ന ആരമ്മണവസേന ചാതി ദസ്സേതും, **"യസ്മാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. തേനേവാഹ **"തഥാ"**തിആദി. **സമ്പയുത്തവസേനാ**തി സമ്പയോഗവസേന. ആകാസാനഞ്ചായതനം നിസ്സയതീതി **ആകാസാനഞ്ചായതനനിസ്സിതാ,** ആകാസാനഞ്ചായതനഖന്ധനിസ്സിതാ. **സേസാസുപീ**തി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനനിസ്സിതാദീസുപി.

അരൂപാവചരവിപസ്സനുപേക്ഖായാതി അരൂപാവചരധമ്മാരമ്മണായ വിപസ്സനുപേക്ഖായ. **രൂപാവചരവിപസ്സനുപേക്ഖ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. തായ കാമരൂപാരൂപഭേദായ തണ്ഹായ നിബ്ബത്താതി തമ്മയാ, തേഭൂമകധമ്മാ, തേസം ഭാവോ **തമ്മയതാ,** തണ്ഹാ യസ്സ ഗുണസ്സ വസേന അത്ഥേ സദ്ദനിവേസോ, തദഭിധാനകോതി ആഹ - **"തമ്മയതാ നാമ തണ്ഹാ"**തി . **അതമ്മയതാ** തമ്മയതായ പടിപക്ഖോതി കത്വാ. **വിപസ്സനുപേക്ഖ**ന്തി, ''യദത്ഥി യം ഭൂതം, തം പജഹതി ഉപേക്ഖം പടിലഭതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൭൧; അം॰ നി॰ ൭.൫൫) ഏവമാഗതം സങ്ഖാരവിചിനനേ മജ്ഝത്തഭൂതം ഉപേക്ഖം.

൩൧൧. **യദരിയോ**തി ഏത്ഥ ദ-കാരോ പദസന്ധികരോ, ഉപയോഗപുഥുവചനേ ച **യ**-സദ്ദോതി ദസ്സേന്തോ, **"യേ സതിപട്ഠാനേ അരിയോ"**തി ആഹ. കാമം ''അരിയോ''തി പദം സബ്ബേസമ്പി പടിവിദ്ധസച്ചാനം സാധാരണം, വക്ഖമാനസ്സ പന വിസേസസ്സ ബുദ്ധാവേണികത്താ, **"അരിയോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ"**തി വുത്തം. ന ഹി പച്ചേകബുദ്ധാദീനം അയമാനുഭാവോ അത്ഥി. **തീസു ഠാനേസൂ**തി ന സുസ്സൂസന്തീതി വാ, ഏകച്ചേ ന സുസ്സൂസന്തി ഏകച്ചേ സുസ്സൂസന്തീതി വാ, സുസ്സൂസന്തീതി വാ, പടിപന്നാപടിപന്നാനം സാവകാനം പടിപത്തിസങ്ഖാതേസു തീസു സതിപട്ഠാനേസു. **സതിം പട്ഠപേന്തോ**തി പടിഘാനുനയേഹി അനവസ്സുതത്താ തദുഭയനിവത്തത്താ

സബ്ബദാ സതിം ഉപട്ഠപേന്തോ. ബുദ്ധാനമേവ സാ നിച്ചം ഉപട്ഠിതസതിതാ, ന ഇതരേസം ആവേണികധമ്മഭാവതോ. ആദരേന സോതുമിച്ഛാ ഇധ സുസ്സൂസാതി തദഭാവം ദസ്സേന്തോ, **"സദ്ദഹിത്വാ സോതും ന ഇച്ഛന്തീ"**തി ആഹ. **ന അഞ്ഞാതി** "ന അഞ്ഞായാ"തി വത്തബ്ബേ യകാരലോപേന നിദ്ദേസോതി ആഹ **"ന ജാനനത്ഥായാ"**തി. സത്ഥു ഓവാദസ്സ അനാദിയനമേവ **വോക്കമനന്തി** ആഹ - **"അതിക്കമിത്വാ...പേ॰... മഞ്ഞന്തീ"**തി.

ഗേഹസ്സിതദോമനസ്സവസേനാതി ഇദം ഇധ പടിക്ഖിപിതബ്ബമത്ഥദസ്സനപദം ദട്ഠബ്ബം. നേക്ഖമ്മസ്സിതദോമനസ്സസ്സപി സത്ഥു പസങ്ഗവസേന "ന ചേവ അത്തമനോ ഹോതീ"തി അത്തമനപടിക്ഖേപേന അനത്തമനതാ വുത്താ വിയ ഹോതീതി തം പടിസേധേന്തോ - **"അപ്പതീതോ ഹോതീതി ന ഏവമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ"**തി. തസ്സ സേതുഘാതോ ഹി തഥാഗതാനം. യദി ഏവം കസ്മാ അത്തമനതാപടിക്ഖേപോതി ആഹ - **"അപ്പടിപന്നകേസു പന അനത്തമനതാകാരണസ്സ അഭാവേനേതം വുത്ത"**ന്തി. **പടിഘഅവസ്സവേനാതി** ഛഹി ദ്വാരേഹി പടിഘവിസ്സന്ദനേന, പടിഘപ്പവത്തിയാതി അത്ഥോ. **ഉപ്പിലാവിതോതി** ന ഏവമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ ഉപ്പിലാവിതത്തസ്സ ബോധിമൂലേ ഏവ പഹീനത്താ. **പടിപന്നകേസൂതി** ഇദം അധികാരവസേന വുത്തം, അപ്പടിപന്നകേസുപി തഥാഗതസ്സ അനത്തമനതാകാരണം നത്ഥേവ. **ഏതം വുത്തന്തി** ഏതം "അത്തമനോ ചേവ ഹോതീ"തിആദിവചനം വുത്തം സാവകാനം സമ്മാപടിപത്തിയാ സത്ഥു അനവജ്ജായ ചിത്താരാധനായ സമ്ഭവതോ.

൩൧൨. **ദമിതോതി** നിബ്ബിസേവനഭാവാപാദനേന സിക്ഖാപിതോ. ഇരിയാപഥപരിവത്തനവസേന അപരിവത്തിത്വാ ഏകദിസായ ഏവ സത്തദിസാവിധാവനസ്സ ഇധാധിപ്പേതത്താ സാരിതാനം ഹത്ഥിദമ്മാദീനം ഏകദിസാധാവനമ്പി അനിവത്തനവസേനേവ യുത്തന്തി ആഹ - **"അനിവത്തിത്വാ ധാവന്തോ ഏകംയേവ ദിസം ധാവതീ"**തി. **കായേന അനിവത്തിത്വാവാതി** കായേന അപരിവത്തിത്വാ ഏവ. **വിമോക്ഖവസേന അട്ഠ ദിസാ വിധാവതി,** ന പുരത്ഥിമാദിദിസാവസേന. **ഏകപ്പഹാരേനേവാതി** ഏകനീഹാരേനേവ, ഏകസ്മിംയേവ വാ ദിവസേ ഏകഭാഗേന. "പഹാരോ"തി ഹി ദിവസസ്സ തതിയോ ഭാഗോ വുച്ചതി. വിധാവനഞ്ചേത്ഥ ഝാനസമാപജ്ജനവസേന അകലങ്കമപ്പതിസാതം ജവനചിത്തപവത്തന്തി ആഹ **"സമാപജ്ജതിയേവാ"**തി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സളായതനവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൮. ഉദ്ദേസവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ

൩൧൩. ദേസേതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ ഉദ്ദിസനം **ഉദ്ദേസോ,** വിഭജനം **വിഭങ്ഗോതി** ആഹ - **"മാതികഞ്ച വിഭജനഞ്ചാ"**തി **തുലേയ്യാതി**ആദീനി ചത്താരിപി പദാനി പഞ്ഞാവേവചനാനി. അഥ വാ **തുലേയ്യാതി** തുലനഭൂതായ പഞ്ഞായ തസ്സ ധമ്മസ്സ പഗ്ഗഹാദിവിധിനാ പരിതുലേയ്യ. **തീരേയ്യാതി** തീരണഭൂതായ പഞ്ഞായ തഥ ഞാണകിരിയാസമാപനവസേന തീരേയ്യ. **പരിഗ്ഗണ്ഹേയ്യാതി** തഥാസമാപന്നോ ആനിസംസേ അസ്സാദആദീനവേ ച വിചിനേയ്യ. **പരിച്ഛിന്ദേയ്യാതി** പരിച്ഛിന്ദഭൂതേന ഞാണേന അത്ഥം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ജാനേയ്യ. **ആരമ്മണേസൂതി** രൂപാദിപുഥുത്താരമ്മണേസു. **നികന്തിവസേനാതി**

നികാമനവസേന അപേക്ഖാവസേന. **തിട്ഠമാനന്തി** പവത്തമാനം. **ഗോചരജ്ഝത്തേതി** ഝാനാരമ്മണഭൂതേ. തഞ്ഹി ഭാവനാചിത്തേനാഭിഭുയ്യ അവിസ്സജ്ജിത്വാ ഗയ്ഹമാനം അജ്ഝത്തം വിയ ഹോതീതി ''ഗോചരജ്ഝത്ത''ന്തി വുച്ചതി. ഭാവനം ആരദ്ധസ്സ ഭിക്ഖുനോ യദി ഭാവനാരമ്മണേ നികന്തി ഉപ്പജ്ജേയ്യ, തായ നികന്തിയാ ഉപരി ഭാവനം വിസ്സജ്ജേത്വാ ചിത്തസംകോചവസേന സണ്ഠിതം നാമ, തദഭാവേന **അസണ്ഠിതം** നാമ ഹോതീതി, ''അജ്ഝത്തം അസണ്ഠിത''ന്തി വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ, **''ഗോചരജ്ഝത്തേ നികന്തിവസേന അസണ്ഠിത''**ന്തി ആഹ. തഥാ ഹി വക്ഖതി - ''നികന്തിവസേന ഹി അതിട്ഠമാനം ഹാനഭാഗിയം ന ഹോതി, വിസേസഭാഗിയമേവ ഹോതീ''തി. **അഗ്ഗഹേത്വാതി** രൂപാദീസു കിഞ്ചി തണ്ഹാദിഗ്ഗാഹവസേന അഗ്ഗഹേത്വാ. തഥാ അഗ്ഗഹണേനേവ ഹി തണ്ഹാപരിതാസാദിവസേന ന പരിതസ്സേയ്യ. **അവസേസസ്സ ച ദുക്ഖസ്സാതി** സോകാദിദുക്ഖസ്സ. **അവസേസസ്സ ച ദുക്ഖസ്സാതി** വാ ജാതിജരാമരണസീസേന വിപാകദുക്ഖസ്സ ഗഹിതത്താ കിലേസദുക്ഖസ്സ ചേവ സംസാരദുക്ഖസ്സ ചാതി അത്ഥോ.

൩൨൩. രൂപമേവ കിലേസുപ്പത്തിയാ കാരണഭാവതോ **രൂപനിമിത്തം**. രാഗാദിവസേന തം അനുധാവതീതി **രൂപനിമിത്താനുസാരീ**.

൩൨൪. **നികന്തിവസേന അസണ്ഠിത**ന്തി അപേക്ഖാവസേന സണ്ഠിതം നികന്തിം പഹായ പവത്തമാനം ഉപരി വിസേസാവഹതോതി. തേനാഹ **''നികന്തിവസേന ഹീ''**തിആദി.

൩൨൫. **അഗ്ഗഹേത്വാ അപരിതസ്സനാതി** പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ, ''ഏതം മമാ''തിആദിനാ തണ്ഹാദിഗ്ഗാഹവസേന ഉപാദിയിത്വാ തണ്ഹാപരിതാസാദിവസേന പരിതസ്സനാ, വുത്തവിപരിയായേന അഗ്ഗഹേത്വാ അപരിതസ്സനാ വേദിതബ്ബാ. **കഥം പനേസാ അനുപാദാപരിതസ്സനാ ഹോതീതി** മഹാഥേരസ്സ അധിപ്പായം വിവരിതും ചോദനം സമുട്ഠപേതി? **ഉപാദാതബ്ബസ്സ അഭാവതോതി** തസ്സ അനുപാദാപരിതസ്സനാഭാവേ കാരണവചനം. **യദി ഹീതിആദി** തസ്സ സമത്ഥനം. **ഉപാദാപരിതസ്സനാവ അസ്സ** തഥാ ഉപാദാതബ്ബസ്സ തഥേവ ഉപാദിന്നത്താ. **ഏവന്തി** നിച്ചാദിആകാരേന. **ഉപാദിന്നാപീതി** ഗഹിതപരാമട്ഠാപി. **അനുപാദിന്നാവ ഹോന്തി** അയോനിസോ ഗഹിതത്താ, വിഞ്ഞൂസു നിസ്സായ ജാനിതബ്ബത്താ ച. **ദിട്ഠിവസേനാതി** മിച്ഛാദിട്ഠിയാ ഗഹണാകാരവസേന, തസ്സ പന അയഥാഭൂതഗാഹിതായ പരമത്ഥതോ ച അഭാവതോ. **അത്ഥതോതി** പരമത്ഥതോ. **അനുപാദാപരിതസ്സനായേവ നാമ ഹോതി** ഉപാദാതബ്ബാകാരസ്സ അഭാവേന തം അനുപാദിയിത്വാ ഏവ പരിതസ്സനാതി കത്വാ.

പരിവത്തതീതി ന തദേവ രൂപം അഞ്ഞഥാ പവത്തം പരിവത്തതി, അഥ ഖോ പകതിജഹനേന സഭാവവിഗമേന നസ്സതി ഭിജ്ജതി. **വിപരിണതന്തി** അഞ്ഞഥത്തം ഗതം വിനട്ഠം. **കമ്മവിഞ്ഞാണന്തി** അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണം. ''രൂപം അത്താ''തിആദി മിച്ഛാഗാഹവസേന വിഞ്ഞാണസ്സ രൂപഭേദേന വുത്തസ്സ **ഭേദാനുപരിവത്തി ഹോതി**. വിപരിണാമം അനുഗന്ത്വാ വിപരിവത്തനതം ആരബ്ഭ പവത്തം വിപരിണാമാനുപരിവത്തം; തതോ സമുപ്പന്നാ പരിതസ്സനാ **വിപരിണാമാനുപരിവത്തജാ പരിതസ്സനാതി** ദസ്സേന്തോ ആഹ - **''വിപരിണാമസ്സ...പേ॰... പരിതസ്സനാ''**തി. **അകുസലധമ്മസമുപ്പാദാ ചാതി**, ''യം

അഹു വത മേ, തം വത മേ നത്ഥീ’’തിആദിനാ പവത്താ അകുസലചിത്തുപ്പാദധമ്മാ. **ഖേപേത്വാ**തി പവത്തിതും അപ്പദാനവസേന അനുപ്പത്തിനിമിത്തതായ ഖേപേത്വാ. **ഭയതാസേനാ**തി ഭായനവസേനപി ചിത്തുത്രാസേന. **തണ്ഹാതാസേനാ**തി തസ്സനേന. **സവിഘാതോ**തി ചിത്തവിഘാതനവിഘാതേന സവിഘാതോ. തതോ ഏവ ചേതോദുക്ഖേന **സദുക്ഖോ. മണികരണ്ഡകസഞ്ഞായാ**തി രിത്തകരണ്ഡംയേവ മണിപരിപുണ്ണകരണ്ഡോതി ഉപ്പന്നസഞ്ഞായ. **അഗ്ഗഹേത്വാ പരിതസ്സനാ**തി ഗഹേതബ്ബസ്സ അഭാവേന ഗഹണമ്പി അവിജ്ജമാനപക്ഖിയമേവാതി അഗ്ഗഹേത്വാ പരിതസ്സനാ നാമ ഹോതി.

൩൨൭. **കമ്മവിഞ്ഞാണമേവ നത്ഥി** സതി കമ്മവിഞ്ഞാണേ രൂപഭേദാനുപരിവത്തി സിയാതി കമ്മവിഞ്ഞാണാഭാവദസ്സനമുഖേന ഖീണാസവസ്സ സബ്ബസോ കിലേസാഭാവം ദസ്സേതി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഉദ്ദേസവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൯. അരണവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ

൩൨൩. **ഗേഹസ്സിതവസേനാ**തി കിലേസനിസ്സിതവസേന അനുരോധവസേന. **നേവ ഉക്ഖിപേയ്യാ**തി ന അനുഗ്ഗണ്ഹേയ്യ. **ന അവക്ഖിപേയ്യാ**തി ഗേഹസ്സിതവസേന വിരോധവസേന ന നിഗ്ഗണ്ഹേയ്യ. അനുരോധേന വിനാ സമ്പഹംസനവസേന യഥാഭൂതഗുണകഥനം നേവുസ്സാദനാ വജ്ജാഭാവതോ; തഥാ വിരോധേന വിനാ വിവേചനവസേന യഥാഭൂതദോസകഥനം ന അപസാദനം. **സഭാവമേവാ**തി യഥാഭൂതസഭാവമേവ കസ്സചി പുഗ്ഗലസ്സ അനാദേസകരണവസേന **കഥേയ്യ,** സേയ്യഥാപി ആയസ്മാ സുഭൂതിത്ഥേരോ. **വിനിച്ഛിതസുഖ**ന്തി, ‘‘അജ്ഝത്തം അനവജ്ജ’’ന്തിആദിനാ വിസേസതോ വിനിച്ഛിതസുഖായ ഹോതി. **പരമ്മുഖാ അവണ്ണ**ന്തി സ്വായം രഹോവാദോ പേസുഞ്ഞൂപസംഹാരവസേന പവത്തോ ഇധാധിപ്പേതോതി ആഹ **‘‘പിസുണവാചന്തി അത്ഥോ’’**തി. ഖീണാതീതി **ഖീണോ,** യോ ഭാസതി, യഞ്ച ഉദ്ദിസ്സ ഭാസതി, ദ്വേപി ഹിംസതി വിബാധതീതി അത്ഥോ, തം ഖീണവാദം. സ്വായം യസ്മാ കിലേസേഹി ആകിണ്ണോ സംകിലിട്ഠോ ഏവ ച ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം - **‘‘ആകിണ്ണം സംകിലിട്ഠം വാച’’**ന്തി. തേന അവസിട്ഠം തിവിധമ്പി വചീദുച്ചരിതമാഹ. **അധിട്ഠഹിത്വാ**തി, ‘‘ഇദമേവ സച്ച’’ന്തി അജ്ഝോസായ. **ആദായാ**തി പഗ്ഗയ്ഹ. **വോഹരേയ്യാ**തി സമുദാചരേയ്യ. **ലോകസമഞ്ഞ**ന്തി ലോകസങ്കേതം.

൩൨൪. ആരമ്മണതോ സമ്പയോഗതോ കാമേഹി പടിസംഹിതത്താ **കാമപടിസന്ധി,** കാമസുഖം. തേനാഹ **‘‘കാമൂപസംഹിതേന സുഖേനാ’’**തി. **സദുക്ഖോ**തി വിപാകദുക്ഖേന സംകിലേസദുക്ഖേന സദുക്ഖോ. **തഥാ സപരിളാഹോ**തി വിപാകപരിളാഹേന ചേവ കിലേസപരിളാഹേന ച സപരിളാഹോ.

൩൨൫. വട്ടതോ നിസ്സരിതും അദത്വാ തത്ഥേവ സീദാപനതോ മിച്ഛാപടിപദാഭാവേന സത്തേ സംയോജേതീതി സംയോജനം, വിസേസതോ ഭവസംയോജനം തണ്ഹാതി ആഹ **‘‘തണ്ഹായേതം നാമ’’**ന്തി. ന തണ്ഹായേവ മാനാദയോപി സംയോജനത്തം സാധേന്തി നാമ സബ്ബസോ സംയോജനതോ

സുട്ഠു ബന്ധനതോ. തേന വുത്തം - ‘‘അവിജ്ജാനീവരണാനം, ഭിക്ഖവേ, സത്താനം തണ്ഹാസംയോജനാന’’ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൨൪-൧൨൫).

ഇമം ചതുക്കന്തി, ‘‘യേ കാമപടിസന്ധിസുഖിനോ സോമനസ്സാനുയോഗം അനുയുത്താ, യേ അത്തകിലമഥാനുയോഗം അനുയുത്താ’’തി ഏവമാഗതം ഇമം ചതുക്കം നിസ്സായ. ‘‘ഏതദഗ്ഗേ ഠപിതോ’’തി, വത്വാ തം നിസ്സായ ഠപിതഭാവം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും, **‘‘ഭഗവതോ ഹീ’’**തിആദി വുത്തം. **ഉസ്സാദനാഅപസാദനാ പഞ്ഞായന്തി** തഥാഗതേന വിനേതബ്ബപുഗ്ഗലവസേന ധമ്മദേസനായ പവത്തേതബ്ബതോ. **അയം പുഗ്ഗലോ...പേ॰... ആചാരസമ്പന്നോതി വാ നത്ഥി** പരേസം അനുദ്ദേസകവസേന ധമ്മദേസനായ പവത്തനതോ.

൩൨൯. പരമ്മുഖാ അവണ്ണന്തി നിന്ദിയസ്സ ദോസസ്സ നിന്ദനം. ന ഹി കദാചി നിന്ദിയോ പസംസിയോ ഹോതി, തം പന കാലം ഞത്വാവ കഥേതബ്ബന്തി ആഹ, **‘‘യുത്തപത്തകാലം ഞത്വാവാ’’**തി. **ഖീണവാദേപി ഏസേവ നയോ** തസ്സ രഹോവാദേന സമാനയോഗക്ഖമത്താ.

൩൩൦. ഘാതീയതീതി വധീയതി. **സദ്ദോപി ഭിജ്ജതി** നസ്സതി, ഭേദോ ഹോതീതി അത്ഥോ. **ഗേലഞ്ഞപ്പത്തോ**തി ഖേദം പരിസ്സമം പത്തോ. **അപലിബുദ്ധ**ന്തി ദോസേഹി അനനുപതിതം.

൩൩൧. അഭിനിവിസ്സ വോഹരതീതി ഏവമേതം, ന ഇതോ അഞ്ഞഥാതി തം ജനപദനിരുത്തിം അഭിനിവിസിത്വാ സമുദാചരതി. **അതിധാവന**ന്തി സമഞ്ഞം നാമേതം ലോകസങ്കേതസിദ്ധാ പഞ്ഞത്തീതി പഞ്ഞത്തിമത്തേ അട്ഠത്വാ പരമത്ഥതോ ഥാമസാ പരാമസ്സ വോഹരണം.

൩൩൨. അപരാമസന്തോതി അനഭിനിവിസന്തോ സമഞ്ഞാമത്തതോവ **വോഹരതി**.

൩൩൩. മരിയാദഭാജനീയന്തി യഥാവുത്തസമ്മാപടിപദായ മിച്ഛാപടിപദായ ച അഞ്ഞമഞ്ഞം സങ്കരഭാവവിഭാജനം. രണന്തി സത്താ ഏതേഹീ കന്ദന്തി അകന്ദന്താപി കന്ദനകാരണഭാവതോതി രണാ; രാഗദോസമോഹാ, ദസപി വാ കിലേസാ, സബ്ബേപി വാ ഏകന്താകുസലാ, തേഹി നാനപ്പകാരദുക്ഖനിബ്ബത്തകേഹി അഭിഭൂതാ സത്താ കന്ദന്തി; സഹ രണേഹീതി **സരണോ**. രണസദ്ദോ വാ രാഗാദിരേണൂസു നിരുള്ഹോ. തേനാഹ **‘‘സരജോ സകിലേസോ’’**തി. പാളിയം പന ‘‘സദുക്ഖോ ഏസോ ധമ്മോ’’തിആദിനാ ആഗതത്താ കാമസുഖാനുയോഗാദയോപി ‘‘സരണോ’’തി വുത്താതി ദുക്ഖാദീനം രണഭാവോ തന്നിബ്ബത്തകസഭാവാനം അകുസലാനം സരണതാ ച വേദിതബ്ബാ. **അരണോ**തിആദീനം പദാനം വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

വത്ഥും സോധേതീതി നിരോധസമാപജ്ജനേന മഹപ്ഫലഭാവകരണേന ദക്ഖിണേയ്യവത്ഥുഭൂതം അത്താനം വിസോധേതി; നിരോധസമാപത്തിയാ വത്ഥുവിസോധനം നിരോധം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠിതാനം പച്ചേകബുദ്ധാനം മഹാകസ്സപത്ഥേരാദീനം ദിന്നദക്ഖിണാവിസുദ്ധിയാ ദീപേതബ്ബം. തേനാഹ **‘‘തഥാ ഹീ’’**തിആദി. **തഥേവാ**തി ഇമിനാ ‘‘പിണ്ഡായ ചരന്തോ’’തിആദിം ഉപസംഹരതി. മേത്താഭാവനായ മുദുഭൂതചിത്തബഹുമാനപുബ്ബകം ദേന്തീതി , ‘‘സുഭൂതിത്ഥേരോ ദക്ഖിണം വിസോധേതീ’’തി വുത്തം. തേന ദായകതോപി ദക്ഖിണാവിസുദ്ധിം

ദസ്സേതി. വത്ഥുസോധനം പന പടിഭാഗതോ. **ഏവം പന കാതും സക്കാതി** സാവകാനമ്പി കിമേവം ലഹുവുട്ഠാനാധിട്ഠാനം സാവകേസു ചിണ്ണവസീഭാവോ സമ്ഭവതീതി പുച്ഛതി. ഇതരോ അഗ്ഗസാവകമഹാസാവകേസു കിം വത്തബ്ബം, പകതിസാവകേസുപി വസിപ്പത്തേസു ലബ്ഭതീതി തേ ദസ്സേന്തോ, **"ആമ സക്കാ"**തിആദിമാഹ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അരണവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൧൦. ധാതുവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ

൩൪൨. അപരിക്ഖീണായുകം പുക്കുസാതികുലപുത്തം ഉദ്ദിസ്സ ഗമനന്തി കത്വാ വുത്തം **"തുരിതഗമനചാരിക"**ന്തി. മമ വാസുപഗമനേന തവ ചിത്തസ്സ അഫാസുകം അനിട്ഠം **സചേ നത്ഥി. സോതി** പുബ്ബുപഗതോ. **ദിന്നം ദിന്നമേവ വട്ടതീതി** ഏകവാരം ദിന്നം ദിന്നമേവ യുത്തം, ന പുന ദാതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. **കതം കതമേവാതി** സങ്ഗഹത്ഥം കതം അനുച്ഛവികകമ്മം കതമേവ, ന തം പുന വിപരിവത്തേതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ.

പുക്കുസാതിമ്ഹി ഉഭയഥാപി കുലപുത്തഭാവോ പരിപുണ്ണോ ഏവാതി ആഹ - **"ജാതികുലപുത്തോപി ആചാരകുലപുത്തോപീ"**തി. **തത്രാതി** തസ്മിം തക്കസീലതോ ആഗമനേ. **അങ്കേ നിപന്നദാരകം വിയ ജനം തോസേതി** തുട്ഠിം പാപേതി. **രതനാനി ഉപ്പജ്ജന്തി** പബ്ബതസമുദ്ദാദിസന്നിസ്സിതത്താ പച്ചന്തദേസസ്സ. **ദസ്സനീയ**ന്തി ദസ്സനേനേവ സുഖാവഹം. **ഏവരൂപ**ന്തി ദസ്സനീയം സവനീയഞ്ച.

അനഗ്ഘകമ്ബലേ മഹഗ്ഘകമ്ബലേ. **സാരകരണ്ഡകേതി** ചന്ദനസാരാദിസാരമയകരണ്ഡകേ. **ലിഖാപേത്വാ** ഉക്കിരാപേത്വാ. **ലാഖായ വട്ടാപേത്വാതി** മുഖം പിദഹിത്വാ ലാഖാപരികമ്മം കാരേത്വാ.

അന്തോ ദുസ്സഭണ്ഡികം അത്ഥീതി അഞ്ഞാസി നാതിഗരുകഭാവതോ. **അനഗ്ഘാ അഹേസു**ന്തി വണ്ണസമ്പത്തിഫസ്സസമ്പത്തിപമാണമഹത്തദുന്നിമ്മാപിയതാഹി മഹഗ്ഘാ അഹേസും, മഹാപുഞ്ഞോ രാജാ തസ്സ അത്ഥേവാതി അധിപ്പായോ.

യദി ഏവം, "കിന്നു ഖോ പേസേമീ"തി കസ്മാ വീമംസം ആപജ്ജീതി ആഹ - **"അപിച ഖോ പനാ"**തിആദി. സോതി ബിമ്ബിസാരോ രാജാ. **വിചിനിതും ആരദ്ധോ** രതനസ്സ അനേകവിധത്താ ഉത്തരുത്തരിഞ്ച പണീതതരാദിഭാവതോ. **സുവണ്ണരജതാദീതി** സുവണ്ണരജതപവാളമണിമുത്താവേളുരിയാദി. **ഇന്ദ്രിയബദ്ധ**ന്തി ചക്ഖാദിഇന്ദ്രിയപടിബദ്ധം. **പദേസ**ന്തി ഗുണവസേന ഏകദേസം ന പാപുണാതി.

സാമം സച്ചാനം അഭിസമ്ബുദ്ധതാസാമഞ്ഞേന, **"ബുദ്ധരതനമ്പി ദുവിധ"**ന്തി വുത്തം. **ബുദ്ധരതനസമം രതനം നാമ നത്ഥി,** യസ്മാ പന ഇമസ്മിം ലോകേ പരസ്മിം വാ പന ബുദ്ധേന സദിസോ ന വിജ്ജതീതി. പഠമബോധിയംയേവ പവത്തതീതി കത്വാ വുത്തം **"ഘോസോപീ"**തിആദി.

രാജാ തുട്ഠോ ചിന്തേസി, "തത്ഥ അവിജ്ജമാനംയേവ പേസേതും ലദ്ധ"ന്തി. **തസ്മാതി** യസ്മാ പരിപുണ്ണം ഏകദിവസമ്പി തസ്മിം പദേസേ ബുദ്ധാനം

ആവാസപരിഗ്ഗഹോ നത്ഥി, തസ്മാ. **പുബ്ബദിസാമുഖന്തി** പുബ്ബദിസാഭിമുഖം സീഹപഞ്ജരം. തേനസ്സ സുവിഭൂതാലോകതം ദസ്സേതി.

എവം അനഞ്ഞസാധാരണസ്സ ഭഗവതോ ഈദിസോ സമുദാഗമോതി ദസ്സേതും, **"ഏവം ദസ പാരമിയോ പൂരേത്വാ"**തിആദി വുത്തം. ഏവം സമ്പന്നസമുദാഗമസ്സ തദനുരൂപാ അയം ഫലസമ്പദാതി ദസ്സേതും, **"തുസിതഭവനതോ"**തിആദി വുത്തം.

അരിയധമ്മോ നാമ അരിയമഗ്ഗപ്പധാനോ, അരിയമഗ്ഗോ ച സത്തതിംസബോധിപക്ഖിയസങ്ഗഹോ, തേ ച ഉദ്ദേസമത്തേനേവ ഗഹിതാതി ആഹ - **"സത്തതിംസബോധിപക്ഖിയേ ഏകദേസേന ലിഖിത്വാ"**തി. ചൂളസീലാദീനി **ബ്രഹ്മജാലേ** (ദീ॰ നി॰ ൧.൭-൯) ആഗതനയേന വേദിതബ്ബാനി. **ഛദ്വാരസംവരം സതിസമ്പജഞ്ഞന്തി** മനച്ഛട്ഠാനം ദ്വാരാനം സംവരണവസേന സത്തട്ഠാനികം സതിസമ്പജഞ്ഞം. ദ്വാദസപ്പഭേദം ചീവരാദി**ചതുപ്പച്ചയസന്തോസം.** അരഞ്ഞരുക്ഖമൂലാദീനഞ്ച വിഭങ്ഗം ഭാവനാനുകൂലം **സേനാസനം.** ''അഭിജ്ഝം ലോകേ പഹായാ''തിആദിനാ വുത്തം **നീവരണപ്പഹാനം. പരികമ്മന്തി** കസിണാദിപരികമ്മം. പാളിയം ആഗതനയേന **അട്ഠതിംസ കമ്മട്ഠാനാനി.** വിസുദ്ധിപടിപാടിയാ **യാവ ആസവക്ഖയാ** ഇമം പടിപത്തിം **ഏകദേസേന ലിഖി. സോളസവിധന്തി** സോളസവിധഭാവനായ പയോഗം.

കിലഞ്ജമയേതി നാനാവിധഭിത്തിവിഭത്തേ സണ്ഹസുഖുമരതനപരിസിബ്ബിതേ കിലഞ്ജമയസമുഗ്ഗേ. **ബഹി വത്ഥേന വേഠേത്വാതി** പഠമം സുഖുമകമ്ബലേന വേഠേത്വാ പടിപാടിയാ തേത്തിംസായ സമുഗ്ഗേസു പക്ഖിപിത്വാ തതോ ബഹി സുഖുമവത്ഥേന വേഠേത്വാ ഛാദേത്വാ. തിണഗച്ഛപഹാനസമ്മജ്ജനാദിനാ **സോധിതമത്തകമേവ ഹോതു,** കദലിപുണ്ണഘടഠപനധജപടാകുസ്സാപനാദിഅലങ്കരണേന മാ നിട്ഠാപേഥാതി അത്ഥോ. **രാജാനുഭാവേന പടിയാദേഥാതി** മമ രാജാനുരൂപം സജ്ജേഥ, അലങ്കരോഥാതി അത്ഥോ. **അന്തരഭോഗികാനന്തി** അനുയുത്തരാജമഹാമത്താനം. **ജവനദൂതേതി** ഖിപ്പം ഗച്ഛന്തകദൂതപുരിസേ. താളേഹി സഹ അവചരന്തീതി **താളാവചരാ.**

രഞ്ഞാ പണ്ണാകാരം ഉദ്ദിസ്സ കതപൂജാസക്കാരസ്സ അമച്ചതോ സുതത്താ **പണ്ണാകാരം ഉച്ചട്ഠാനേ ഠപേത്വാ സയം നീചാസനേ നിസിന്നോ. നായം അഞ്ഞസ്സ രതനസ്സ ഭവിസ്സതീതി** അയം പരിഹാരോ അഞ്ഞസ്സ മണിമുത്താദിഭേദസ്സ രതനസ്സ ന ഭവിസ്സതി മണിമുത്താദീഹി അഭിസങ്ഖതത്താ. **ബലവസോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജി** ചിരതനകാലം ബുദ്ധസാസനേ ഭാവിതഭാവനതായ വാസിതവാസനതായ ഘടേ ദീപോ വിയ അബ്ഭന്തരേ ഏവ സമുജ്ജലമാനപരിപക്കതിഹേതുകഭാവതോ.

ധാരേമീതി ഇച്ഛാമി, ഗണ്ഹാമീതി അത്ഥോ. **ദ്വേജ്ഝവചനന്തി** ദ്വേള്ഹകഭാവോ. **അന്തരം കരോതീതി** ദ്വിന്നം പാദാനം അന്തരം തം ലേഖം കരോതി, ഏകേന പാദേന അതിക്കമീതി അത്ഥോ. **തസ്സാ ഗതമഗ്ഗേനാതി** തായ ദേവിയാ വിവട്ടമാനായ നാസിതായ ഗതമഗ്ഗേന. **തം പന ലേഖന്തി** പുക്കുസാതിനാ കതലേഖം. **പണ്ണച്ഛത്തകന്തി** താലപത്തമുട്ഠിം.

സത്ഥുഗാരവേനാതി സത്ഥരി ഉപ്പന്നപസാദപേമബഹുമാനസമ്ഭവേന. തദാ സത്ഥാരംയേവ മനസി കത്വാ തന്നിന്നഭാവേന ഗച്ഛന്തോ, ''പുച്ഛിസ്സാമീ''തിപി ചിത്തം ന ഉപ്പാദേസി, ''ഏത്ഥ നു ഖോ സത്ഥാ വസതീ''തി പരിവിതക്കസ്സേവ

അഭാവതോ; രാജഗഹം പന പത്വാ രഞ്ഞോ പേസിതസാസനവസേന തത്ഥ ച വിഹാരസ്സ ബഹുഭാവതോ **സത്ഥാ കഹം വസതീതി പുച്ഛി**. സത്ഥു ഏകകസ്സേവ നിക്ഖമനം പഞ്ചചത്താലീസ യോജനാനി പദസാ ഗമനഞ്ച ധമ്മപൂജാവസേന കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. ധമ്മപൂജായ ച ബുദ്ധാനം ആചിണ്ണഭാവോ ഹേട്ഠാ വിത്ഥാരിതോയേവ. ബുദ്ധസോഭം പന പടിച്ഛാദേത്വാ അഞ്ഞാതകവേസേന തത്ഥ ഗമനം തസ്സ കുലപുത്തസ്സ വിസ്സത്ഥവസേന മഗ്ഗദരഥപടിപസ്സമ്ഭനത്ഥം. അപ്പടിപസ്സദ്ധമഗ്ഗദരഥോ ഹി ധമ്മദേസനായ ഭാജനം ന ഹോതീതി. തഥാഹി വക്ഖതി, ''നനു ച ഭഗവാ''തിആദി.

ഉരുദ്ധന്തി വിസാലന്തി കേചി. **അതിരേകതിയോജനസത**ന്തിആദിനാ അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ച മച്ഛേരവിനയനേ സബ്രഹ്മചാരീനം ഓവാദദാനം. **അച്ചന്തസുഖുമാലോ**തിആദിനാ സത്ഥു ധമ്മഗാരവേന സദ്ധിം കുലപുത്തസ്സപി ധമ്മഗാരവം സംസന്ദതി സമേതീതി ദസ്സേതി. തേന ഭഗവതോ കതസ്സ പച്ചുഗ്ഗമനസ്സ ഠാനഗതഭാവം വിഭാവേന്തോ അഞ്ഞേസമ്പി ഭബ്ബരൂപാനം കുലപുത്താനം യഥാരഹം സങ്ഗഹോ കാതബ്ബോതി ദസ്സേതി.

ബ്രഹ്മലോകപ്പമാണന്തി ഉച്ചഭാവേന. **ആനുഭാവേനാ**തി ഇദ്ധാനുഭാവേന യഥാ സോ സോതപഥം ന ഉപഗച്ഛതി, ഏവം വൂപസമേതും സക്കോതി. **അവിബ്ഭന്ത**ന്തി വിബ്ഭമരഹിതം നില്ലോലുപ്പം. **"ഭാവനപുംസകം പനേത"**ന്തി വത്വാ തസ്സ വിവരണത്ഥം, ''പാസാദികേന ഇരിയാപഥേനാ''തി വുത്തം. ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ ഏതം കരണവചനം ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹ **"യഥാ ഇരിയതോ"**തിആദി. **അമനാപോ ഹോതി** പസ്സന്താനം. സീഹസേയ്യായ നിപന്നസ്സപി ഹി ഏകച്ചേ സരീരാവയവാ അധോഖിത്തവിക്ഖിത്താ വിയ ദിസ്സന്തി. കടിയം ഭിന്നം ഊരുസന്ധീനം ഭിന്നഞ്ച ജാണുസന്ധീനം വസേന **ചതുസന്ധികപല്ലങ്കം. ന പതിട്ഠാതീ**തി നപ്പവത്തതി, ''കംസി ത്വ''ന്തിആദിനാ അപുച്ഛിതേ കഥാപവത്തി ഏവ ന ഹോതി. **അപ്പതിട്ഠിതായ കഥായ ന സഞ്ജായതീ**തി തഥാ പന പുച്ഛാവസേന കഥായ അപ്പവത്തിതായ ഉപരി ധമ്മകഥാ ന സഞ്ജായതി ന ഉപ്പജ്ജതി. **ഇതീ**തി തസ്മാ. **കഥാപതിട്ഠാപനത്ഥം** കഥാപവത്തനത്ഥം കഥാസമുട്ഠാപനത്ഥം വാ പുച്ഛി.

സഭാവമേവ കഥേതീതി അത്തനോ ഭഗവതോ അദിട്ഠപുബ്ബത്താ ''അദിട്ഠപുബ്ബകം കഥമഹം ജാനേയ്യ''ന്തി സഭാവമേവ കേവലം അത്തനോ അജ്ഝാസയമേവ കഥേതി; ന പന സദേവകസ്സ ലോകസ്സ സുപാകടം സഭാവസിദ്ധം ബുദ്ധരൂപകായസഭാവം. അഥ വാ **സഭാവമേവ കഥേതീ**തി ''ഇദമേവ''ന്തി ജാനന്തോപി തദാ ഭഗവതോ രുചിയാ തഥാപവത്തമാനം രൂപകായസഭാവമേവ കഥേതി അപ്പവിക്ഖമ്ഭന്തി അധിപ്പായോ. തേനാഹ - **"തഥാ ഹി ന"**ന്തിആദി, വിപസ്സനാലക്ഖണമേവ പടിപദന്തി അധിപ്പായോ.

൩൪൨. **"പുബ്ബഭാഗപടിപദം അകഥേത്വാ"**തി വത്വാ പുബ്ബഭാഗപടിപദായ അകഥനേ കാരണം പുബ്ബഭാഗപടിപദഞ്ച സരൂപതോ ദസ്സേതും, **"യസ്സ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. അപരിസുദ്ധായപി പുബ്ബഭാഗപടിപദായ വിപസ്സനാ തഥാ ന കിച്ചകാരീ, പഗേവ അവിജ്ജമാനായാതി, **"യസ്സ ഹി…പേ॰… അപരിസുദ്ധാ ഹോതീ"**ച്ചേവ വുത്തം. പുബ്ബഭാഗപടിപദാ ച നാമ സങ്ഖേപതോ പന്നരസ ചരണധമ്മാതി ആഹ - **"സീലസംവരം…പേ॰… ഇമം പുബ്ബഭാഗപടിപദം ആചിക്ഖതീ"**തി. **യാനകിച്ചം സാധേതി** മഗ്ഗഗമനേന അകിലന്തഭാവസാധനത്താ. ചിരകാലം പരിഭാവിതായ പരിപക്കഗതായ ഹേതുസമ്പദായ ഉപട്ഠാപിതം

സാമണേരസീലമ്പി പരിപുണ്ണം അഖണ്ഡാദിഭാവപ്പത്തിയാ, യം പുബ്ബഹേതുത്താ "സീല"ന്തി വുച്ചതി.

ധാതുയോ പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനാ, പഞ്ഞത്തിമത്ഥോ **പുരിസോ അവിജ്ജമാനോ**. അഥ കസ്മാ ഭഗവാ അരഹത്തസ്സ പദട്ഠാനഭൂതം വിപസ്സനം കഥേന്തോ "ഛധാതുരോ"തി അവിജ്ജമാനപ്പധാനം ദേസനം ആരഭീതി ആഹ - **"ഭഗവാ ഹീ"**തിആദി. **കത്ഥചി** "തേവിജ്ജോ ഛളഭിഞ്ഞോ"തിആദീസു **വിജ്ജമാനേന അവിജ്ജമാനം ദസ്സേതി. കത്ഥചി** - "ഇത്ഥിരൂപം, ഭിക്ഖവേ, പുരിസസ്സ ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠതീ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൧.൧) **അവിജ്ജമാനേന വിജ്ജമാനം ദസ്സേതി. കത്ഥചി** "ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം സോതവിഞ്ഞാണ"ന്തിആദീസു (വിഭ॰ ൧൨൧) **വിജ്ജമാനേന വിജ്ജമാനം ദസ്സേതി. കത്ഥചി** - "ഖത്തിയകുമാരോ ബ്രാഹ്മണകഞ്ഞായ സദ്ധിം സംവാസം കപ്പേതീ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൭൪) **അവിജ്ജമാനേന അവിജ്ജമാനം ദസ്സേതി**. ഇധ പന വിജ്ജമാനേന അവിജ്ജമാനം ദസ്സേതി. "ഛധാതുരോ"തി ഹി സമാസത്ഥോ അവിജ്ജമാനോ പുഗ്ഗലവിസയത്താ, തസ്സ പദസ്സ അവയവത്ഥോ പന അപ്പധാനത്ഥോ വിജ്ജമാനോ, സോ സദ്ദക്കമേന അപ്പധാനോപി അത്ഥക്കമേന പധാനോതി ആഹ - **"വിജ്ജമാനേന അവിജ്ജമാനം ദസ്സേന്തോ"**തി. പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായേത്ഥ ദേസനായ കാരണം ദസ്സേതും, **"സചേ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ഉപട്ഠാപേയ്യാ**തി - "ധാതുയോ"ഇച്ചേവ കുലപുത്തസ്സ ചിത്തം നിവേസേയ്യ തഥാ സഞ്ജാനേയ്യ, ഏവം ധമ്മം ദേസേയ്യാതി അത്ഥോ. **സന്ദേഹം കരേയ്യാ**തി അസതി പുരിസേ കോ കരോതി? കോ പടിസംവേദേതി, ധാതുയോ ഏവാതി കിം നു ഖോ ഇദം, കഥം നു ഖോ ഇദന്തി സംസയം ഉപ്പാദേയ്യ? **സമ്മോഹം ആപജ്ജേയ്യാ**തി ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതേ അന്ധകാരേ വത്തമാനം വിയ ദേസിയമാനേ അത്ഥേ സമ്മോഹം ആപജ്ജേയ്യ . തഥാഭൂതോ ച ദേസനായ അഭാജനഭൂതത്താ **ദേസനം സമ്പടിച്ഛിതും ന സക്കുണേയ്യ. ഏവമാഹാ**തി ഏവം "ഛധാതുരോ"തി ആഹ.

യം ത്വം പുരിസോതി സഞ്ജാനാസീതി യം രൂപാരൂപധമ്മസമൂഹം പബന്ധവസേന പവത്തമാനം അധിട്ഠാനവിസേസവിസിട്ഠം - "പുരിസോ സത്തോ ഇത്ഥീ"തിആദിനാ ത്വം സഞ്ജാനാസി, **സോ ഛധാതുരോ**. സന്തേസുപി ഛധാതുവിനിമുത്തേസു ധാതന്തരേസു സുഖാവഗ്ഗഹണത്ഥം തഥാ വുത്തം തഗ്ഗഹണേനേവ ച തേസം ഗഹേതബ്ബതോ, സ്വായമത്ഥോ ഹേട്ഠാ ദസ്സിതോ ഏവ. **സേസപദേസൂ**തി "ഛഫസ്സായതനോ"തിആദിപദേസുപി. ചത്താരി അധിട്ഠാനാനി ചതസ്സോ പതിട്ഠാ ഏതസ്സാതി **ചതുരാധിട്ഠാനോ,** അധിതിട്ഠതി പതിട്ഠഹതി ഏതേനാതി **അധിട്ഠാനം,** യേസു പതിട്ഠായ ഉത്തമത്ഥം അരഹത്തം അധിഗച്ഛതി, തേസം പഞ്ഞാദീനം ഏതം അധിവചനം. തേനാഹ **"സ്വായം ഭിക്ഖൂ"**തിആദി. **ഏത്തോ**തി വട്ടതോ. **വിവട്ടിത്വാ**തി വിനിവട്ടിത്വാ അപസക്കിത്വാ. **ഏത്തോ**തി വാ ഏതേഹി ഛധാതുആദീഹി. ഏത്ഥ ഹി നിവിട്ഠസ്സ ആയത്തസ്സ ഉത്തമായ സിദ്ധിയാ അസമ്ഭവോതി. **പതിട്ഠിത**ന്തി അരിയമഗ്ഗാധിഗമവസേന സുപ്പതിട്ഠിതം. ഏവഞ്ഹി സബ്ബസോ പടിപക്ഖസമുച്ഛിന്ദനേന തത്ഥ പതിട്ഠിതോ ഹോതി. **മഞ്ഞസ്സവാ നപ്പവത്തന്തീ**തി ഛഹിപി ദ്വാരേഹി പവത്തമാനസോതായ മഗ്ഗേന വിസോസിതായ സബ്ബസോ വിഗതായ സബ്ബസോ വിച്ഛേദപ്പത്തിയാ ന സന്ദന്തി. തേനാഹ **"നപ്പവത്തന്തീ"**തി. യസ്മാ മാനേ സബ്ബസോ സമുച്ഛിന്നേ

അസമുച്ഛിന്നോ അനുപസന്തോ കിലേസോ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ ആഹ - **"മുനി സന്തോതി വുച്ചതീ"**തി രാഗഗ്ഗിആദീനം നിബ്ബാനേന **നിബ്ബുതോ**.

പഞ്ഞം നപ്പമജ്ജേയ്യാതി, "ദിവസം ചങ്കമേന നിസജ്ജായ ആവരണീയേഹി ധമ്മേഹി ചിത്തം പരിസോധേതീ"തിആദിനയപ്പവത്തായ (മ॰ നി॰ ൧.൪൨൩; ൨.൨൪; ൩.൭൫; സം॰ നി॰ ൪.൧൨൦; അ॰ നി॰ ൩.൧൬; വിഭ॰ ൫൧൯; മഹാനി॰ ൧൬൧) അപ്പമാദപ്പടിപത്തിയാ സമാധിവിപസ്സനാപഞ്ഞം നപ്പമജ്ജേയ്യ. ഏതേന പുബ്ബഭാഗിയം സമഥവിപസ്സനാഭാവനമാഹ. **സച്ചമനുരക്ഖേയ്യാ**തി സച്ചാനുരക്ഖനാപദേസേന സീലവിസോധനമാഹ; സച്ചേ ഠിതോ സമാദിന്നസീലം അവികോപേത്വാ പരിപൂരേന്തോ സമാധിസംവത്തനിയതം കരോതി. തേനാഹ **"വചീസച്ചം രക്ഖേയ്യാ"**തി. **കിലേസപരിച്ചാഗം ബ്രൂഹേയ്യാ**തി തദങ്ഗാദിവസേന കിലേസാനം പരിച്ചജനവിധിം വഡ്ഢേയ്യ. **കിലേസവൂപസമനം സിക്ഖേയ്യാ**തി യഥാ തേ കിലേസാ തദങ്ഗാദിവസേന പരിച്ചത്താ യഥാസമുദാചാരപ്പവത്തിയാ സന്താനേ പരിളാഹം ന ജനേന്തി; ഏവം കിലേസാനം വൂപസമനവിധിം സിക്ഖേയ്യ **പഞ്ഞാധിട്ഠാനാദീന**ന്തി ലോകുത്തരാനം പഞ്ഞാധിട്ഠാനാദീനം. **അധിഗമത്ഥായാ**തി പടിലാഭത്ഥായ.

൩൫൭. പുബ്ബേ വുത്താനന്തി, "ചതുരാധിട്ഠാനോ, യത്ഥ ഠിതം മഞ്ഞസ്സവാ നപ്പവത്തന്തീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൪൩) ഏവം പുബ്ബേ വുത്താനം.

൩൫൮. വത്തബ്ബം ഭവേയ്യാതി നിദ്ദേസവസേന വത്തബ്ബം ഭവേയ്യ. **ആദീഹീ**തി ഏവമാദീഹി. **കിച്ചം നത്ഥി** കിച്ചാഭാവതോ. **ഉപ്പടിപാടിധാതുക**ന്തി അയഥാനുപുബ്ബികം. **യഥാധമ്മവസേനേവാ**തി ദേസേതബ്ബധമ്മാനം യഥാസഭാവേനേവ. **സപ്പായം ധുതങ്ഗ**ന്തി അത്തനോ കിലേസനിഗ്ഗണ്ഹനയോഗ്ഗം ധുതങ്ഗം. **ചിത്തരുചിത**ന്തി അത്തനോ ചിത്തപകതിയാ ആചരിയേഹി വിരോചേതബ്ബം, ചരിയാനുകൂലന്തി അത്ഥോ. **ഹത്ഥിപദോപമസുത്താദീസൂ**തി **ആദി**-സദ്ദേന വിസുദ്ധിമഗ്ഗധാതുവിഭങ്ഗാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി.

൩൫൯. അയമ്പേത്ഥാതി **പി**-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. തേന "അഥാപരം ഉപേക്ഖായേവ അവസിസ്സതീ"തി ഉപരിദേസനം സമ്പിണ്ഡേതി. സോപി ഹി പാടിയേക്കോ അനുസന്ധീതി. നനു ചായം യഥാഉദ്ദിട്ഠായ വിഞ്ഞാണധാതുയാ നിദ്ദേസോപി ഭവിസ്സതീതി യഥാനുസന്ധിനയോ വിജ്ജതീതി? ന, വിഞ്ഞാണധാതുനിദ്ദേസനയേന ദേസനായ അപ്പവത്തത്താ തേനാഹ **"ഹേട്ഠതോ"**തിആദി. **യം വാ പനാ**തിആദിനാ പന ദേസനായ സാനുസന്ധിതം വിഭാവേതി. ന ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ അനനുസന്ധികം ദേസനം ദേസേന്തി. **ആഗമനീയവിപസ്സനാവസേനാ**തി യസ്സാ പുബ്ബേ പവത്തത്താ ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠിതാ വിപസ്സനാ, തസ്സാ വസേന. **കമ്മകാരകവിഞ്ഞാണ**ന്തി "നേതം മമ നേസോഹമസ്മി, ന മേസോ അത്താ"തി ഏവം വിപസ്സനാകിച്ചകാരകം വിപസ്സനാസഹിതം വിഞ്ഞാണം. **വിഞ്ഞാണധാതുവസേനാ**തി യഥാഉദ്ദിട്ഠായ വിഞ്ഞാണധാതുയാ ഭാജനവസേന. **സത്ഥു കഥനത്ഥായാ**തി സത്ഥാരാ ഉദ്ദേസമേവ കത്വാ ഠപിതത്താ നിദ്ദേസവസേന കഥനത്ഥായ. അകഥിതഭാവോ ഏവ ഹിസ്സ അവസിട്ഠതാ കഥനത്ഥായ പടിവിജ്ഝനത്ഥായ ച. പടിപക്ഖവിഗമേന തസ്സ ചിത്തസ്സ പരിസുദ്ധതാതി ആഹ **"നിരുപക്കിലേസ"**ന്തി. ഉപക്കിലേസാനം പന പഹീനഭാവതോ **പരിയോദാതം**. സമുദയവസേന **ഉദയദസ്സനത്ഥഞ്ചേവ** പച്ചയനിരോധവസേന **അത്ഥങ്ഗമദസ്സനത്ഥഞ്ച**. കാരണഭാവേന സുഖായ വേദനായ ഹിതന്തി **സുഖവേദനിയം**. തേനാഹ **"സുഖവേദനായ പച്ചയഭൂത"**ന്തി.

൩൬൩. രൂപകമ്മട്ഠാനമ്പി ചതുധാതുവവത്ഥാനവസേന, **അരൂപകമ്മട്ഠാനമ്പി** സുഖദുക്ഖവേദനാമുഖേന **പഗുണം ജാതം**.

സത്ഥു കഥനത്ഥംയേവ അവസിസ്സതീതി, ''കുലപുത്തസ്സ പടിവിജ്ഝനത്ഥ''ന്തി വുത്തമേവത്ഥം നിസേധേതി, തസ്മാ വുത്തമേവത്ഥം സമത്ഥേതും, **''ഇമസ്മിം ഹീ''**തിആദി വുത്തം. **കുലപുത്തസ്സ രൂപാവചരജ്ഝാനേ**തി കുലപുത്തേന അധിഗതരൂപാവചരജ്ഝാനേ. തേനാഹ - **''ഭിക്ഖു പഗുണം തവ ഇദം രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാന''**ന്തി. യം കിഞ്ചി സുവണ്ണതാപനയോഗ്യം അങ്ഗാരഭാജനം ഇധ ''ഉക്കാ''തി അധിപ്പേതന്തി ആഹ **''അങ്ഗാരകപല്ല''**ന്തി. **സജ്ജേയ്യാ**തി യഥാ തത്ഥ പക്ഖിത്തസുവണ്ണഞ്ച തപ്പതി, ഏവം പടിയാദിയേയ്യ. **നീഹടദോസ**ന്തി വിഗതീഭൂതകാളകം. **അപനീതകസാവ**ന്തി അപഗതസുഖുമകാളകം.

അരിയമഗ്ഗേ പതിട്ഠാപേതുകാമേന നാമ സബ്ബസ്മിമ്പി ലോകിയധമ്മേ വിരജ്ജനത്ഥായ ധമ്മോ കഥേതബ്ബോതി അധിപ്പായേന, **''കസ്മാ പനാ''**തിആദിനാ ചോദനാ കതാ. വിനേയ്യദമനകുസലേന ഭഗവതാ വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന താവ ചതുത്ഥജ്ഝാനുപേക്ഖായ വണ്ണോ കഥിതോതി തസ്സ പരിഹാരം വദന്തോ, **''കുലപുത്തസ്സാ''**തിആദിമാഹ.

൩൬൨. തദനുധമ്മന്തി തസ്സ അരൂപാവചരസ്സ കുസലസ്സ അനുരൂപധമ്മം, യായ പടിപദായ തസ്സ അധിഗമോ ഹോതി, തസ്സ പുബ്ബഭാഗപടിപദന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **''രൂപാവചരജ്ഝാന''**ന്തി. **തഗ്ഗഹണാ**തി തസ്സ ഗഹണേന തസ്സാ പടിപത്തിയാ പടിപജ്ജമാനേന. **ഇതോ ഉത്തരി**ന്തി ''വിഞ്ഞാണഞ്ചായതന''ന്തിആദീസു.

൩൬൩. തസ്സേവാതി അരൂപാവചരജ്ഝാനസ്സ. ഏതം പന സവിപാകം അരൂപാവചരജ്ഝാനം സമേച്ച സമ്ഭുയ്യ പച്ചയേഹി കതത്താ **സങ്ഖതം. പകപ്പിത**ന്തി പച്ചയവസേന സവിഹിതം. **ആയൂഹിത**ന്തി സമ്പിണ്ഡിതം. **കരോന്തേന കരീയതീ**തി പടിപജ്ജനകേന പടിപജ്ജീയതി സങ്ഖരീയതി. നിബ്ബാനം വിയ ന നിച്ചം ന സസ്സതം. അഥ ഖോ ഖണേ ഖണേ ഭിജ്ജനസഭാവതായ **താവകാലികം**. തതോ ഏവ ചവനാദിസഭാവന്തി സബ്ബമേതം രൂപാവചരധമ്മേസു ആദീനവവിഭാവനം. **ദുക്ഖേ പതിട്ഠിത**ന്തി സങ്ഖാരദുക്ഖേ പതിട്ഠിതം. **അതാണ**ന്തി ചവനസഭാവാദിതായ താണരഹിതം. **അലേണ**ന്തി തതോ അരക്ഖത്താ ലീയനട്ഠാനരഹിതം. **അസരണ**ന്തി അപ്പടിസരണം. **അസരണീഭൂത**ന്തി സബ്ബകാലമ്പി അപ്പടിസരണം.

സമത്തപത്തവിസേ ഖന്ധാദീസു ഗഹിതേ ദുത്തികിച്ഛാ സിയാതി, **''ഖന്ധം വാ സീസം വാ ഗഹേതും അദത്വാ''**തി വുത്തം. **ഏവമേവാ**തി ഏത്ഥായം ഉപമാസംസന്ദനാ - ഛേകോ ഭിസക്കോ വിയ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ. വിസവികാരോ വിയ കിലേസദുക്ഖാനുബന്ധോ, ഭിസക്കസ്സ വിസം ഠാനതോ ചാവേത്വാ ഉപരി ആരോപനം വിയ ഭഗവതോ ദേസനാനുഭാവേന കുലപുത്തസ്സ കാമഭവേ നികന്തിം പരിയാദായ അരൂപജ്ഝാനേ ഭവനം. ഭിസക്കസ്സ വിസം ഓതാരേത്വാ പഥവിയം പാതനം വിയ കുലപുത്തസ്സ ഓരമ്ഭാഗിയകിലേസദുക്ഖാപനയനം.

അസമ്പത്തസ്സാതി അരൂപാവചരജ്ഝാനം അനധിഗതസ്സ. **അപ്പടിലദ്ധസ്സേവാതി** തസ്സ വേവചനം. **സബ്ബമേതന്തി** "അനിച്ചം അധുവ"ന്തിആദിനാ വിത്ഥാരതോ വുത്തം സബ്ബമേതം **ആദീനവം. ഏകപദേനേവ "സങ്ഖതമേത"ന്തി കഥേസി** സങ്ഖതപദേനേവ തസ്സ അത്ഥസ്സ അനവസേസതോ പരിയാദിന്നത്താ.

നായൂഹതീതി ഭവകാരണചേതനാവസേന ബ്യാപാരം ന സമൂഹേതി ന സമ്പിണ്ഡേതി. തേനാഹ - **"ന രാസിം കരോതീ"**തി. അഭിസങ്ഖരണം നാമ ചേതനാബ്യാപാരോതി ആഹ - **"ന അഭിസഞ്ചേതയതീ"**തി. തം പന ഫലുപ്പാദനസമത്ഥതായ ഫലേന കപ്പനന്തി ആഹ **"ന കപ്പേതീ"**തി. സചേ അഭിസങ്ഖാരചേതനാ ഉളാരാ, ഫലമഹത്തസങ്ഖാതായ വുഡ്ഢിയാ ഹോതി, അനുളാരാ ച അവുഡ്ഢിയാതി ആഹ - **"വുഡ്ഢിയാ വാ പരിഹാനിയാ വാ"**തി. **ബുദ്ധവിസയേ ഠത്വാതി** ഭഗവാ അത്തനോ ബുദ്ധസുബുദ്ധതായ സീഹസമാനവുത്തിതായ ച ദേസനം ഉക്കംസതോ സാവകേഹി പത്തബ്ബം വിസേസം അനവസേസേന്തോ തഥാ വദതി, ന സാവകവിസയം അതിക്കമിത്വാ അത്തനോ ബുദ്ധവിസയമേവ ദേസേന്തോ. തേനാഹ - **"അരഹത്തനികൂടം ഗണ്ഹീ"**തി. യദി കുലപുത്തോ അത്തനോ...പേ॰... പടിവിജ്ഝി, അഥ കസ്മാ ഭഗവാ ദേസനായ അരഹത്തനികൂടം ഗണ്ഹീതി ആഹ **"യഥാ നാമാ"**തിആദി.

ഇതോ പുബ്ബേതി ഇതോ അനാഗാമിഫലാധിഗമതോ ഉത്തരി ഉപരി. **അസ്സാതി** കുലപുത്തസ്സ. **കഥേന്തസ്സ** ഭഗവതോ ധമ്മേ **നേവ കങ്ഖാ ന വിമതി** പഠമമഗ്ഗേനേവ കങ്ഖായ സമുച്ഛിന്നത്താ. **ഏകച്ചേസു ഠാനേസൂതി** തഥാ വിനേയ്യഠാനേസു. തഥാ ഹി അയമ്പി കുലപുത്തോ അനാഗാമിഫലം പത്വാ ഭഗവന്തം സഞ്ജാനി. തേന വുത്തം **"യതോ അനേനാ"**തിആദി.

൩൬൬. **അനജ്ഝോസിതാതി** അനജ്ഝോസനീയാതി അയമത്ഥോതി ആഹ - **"ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠാപേത്വാ ഗഹേതും ന യുത്താ"**തി.

൩൬൭. രാഗോവ അനുസയോ **രാഗാനുസയോ,** സോ ച പച്ചയസമവായേ ഉപ്പജ്ജനാരഹോതി വത്തബ്ബതം ലഭതീതി വുത്തം - **"സുഖവേദനം ആരബ്ഭ രാഗാനുസയോ ഉപ്പജ്ജേയ്യാ"**തി. ന പന തസ്സ ഉപ്പാദനം അത്ഥി ഖണത്തയസമായോഗാസമ്ഭവതോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **ഇതരന്തി** അദുക്ഖമസുഖവേദനം. **വിസംയുത്തോതി** കേനചി സഞ്ഞോജനേന അസംയുത്തതായ ഏവ നിയതവിപ്പയുത്തോ. കായസ്സ കോടി പരമോ അന്തോ ഏതസ്സാതി **കായകോടികം. ദുതിയപദേതി** "ജീവിതപരിയന്തിക"ന്തി ഇമസ്മിം പദേ. **വിസേവനസ്സാതി** ഉപാദാനസ്സ. **സീതീഭവിസ്സന്തീതി** പദസ്സ "നിരുജ്ഝിസ്സന്തീ"തി അത്ഥോ വുത്തോ, കഥം പന വേദയിതാനം ദ്വാദസസു ആയതനേസു നിരുജ്ഝനം സീതിഭാവപ്പത്തീതി ചോദനം സന്ധായാഹ - **"കിലേസാ ഹീ"**തിആദി. **സമുദയപഞ്ഹേനാതി** മഹാസതിപട്ഠാനേ (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦൦; മ॰ നി॰ ൧.൧൩൩) സമുദയസച്ചനിരോധപഞ്ഹേന. നനു സബ്ബസോ കിലേസപരിളാഹവിഗമേ സീതിഭാവോ നാമ വേദനാനിരോധമത്തേന അധിപ്പേതോ; തേന ഇധ വേദയിതാനി വുത്താനി, ന കിലേസാതി വേദയിതാനം അച്ചന്തനിരോധസങ്ഖാതോ സീതിഭാവോപി കിലേസസമുച്ഛേദേനേവാതി ആഹ **"വേദയിതാനിപീ"**തിആദി.

൩൬൮. **ഇദം ഓപമ്മസംസന്ദനന്തി** ഏത്ഥ സഞ്ഞോജനാ ദീപസിഖാ വിയ, അധിട്ഠാനകപല്ലികാ വിയ വേദനായ നിസ്സയഭൂതാ ചത്താരോ ഖന്ധാ, തേലം

വിയ കിലേസാ, വട്ടി വിയ കമ്മവട്ടം, ഉപഹരണകപുരിസോ വിയ വട്ടഗാമീ പുഥുജ്ജനോ, തസ്സ സീസച്ഛേദകപുരിസോ വിയ അരഹത്തമഗ്ഗോ സന്താനസ്സ സമുച്ഛേദകരണതോ, അനാഹാരായ ദീപസിഖായ നിബ്ബായനം വിയ കമ്മകിലേസാനം അനന്തരപച്ചയതോ അനാഹാരായ വേദനായ അനുപാദിസേസവസേന നിബ്ബായനം.

ആദിമ്ഹി സമാധിവിപസ്സനാപഞ്ഞാഹീതി പുബ്ബഭാഗപടിപദാഭൂതാ തയാ പഗുണസമാധിതോ അരഹത്തസ്സ പദട്ഠാനഭൂതവിപസ്സനാപഞ്ഞാതോ ച. **ഉത്തരിതരാ**തി വിസിട്ഠതരാ. **ഏവം സമന്നാഗതോ**തി ഏത്ഥ **ഏവം**-സദ്ദോ ഇദംസദ്ദത്ഥവചനോതി ആഹ - **"ഇമിനാ ഉത്തമേന അരഹത്തഫലപഞ്ഞാധിട്ഠാനേനാ"**തി. സബ്ബം വട്ടദുക്ഖം ഖേപേതീതി **സബ്ബദുക്ഖക്ഖയോ,** അഗ്ഗമഗ്ഗോ, തംപരിയാപന്നതായ തത്ഥ ഞാണന്തി ആഹ - **"സബ്ബദുക്ഖക്ഖയേ ഞാണം നാമ അരഹത്തമഗ്ഗേ ഞാണ"**ന്തി. **അരഹത്തഫലേ ഞാണം അധിപ്പേതം** വുത്തനയേന സബ്ബദുക്ഖക്ഖയേ സന്തേ തന്നിമിത്തം വാ ഉപ്പന്നഞാണന്തി കത്വാ. **തസ്സാ**തി, "ഏവം സമന്നാഗതോ ഭിക്ഖു ഇമിനാ പരമേന പഞ്ഞാധിട്ഠാനേന സമന്നാഗതോ ഹോതീ"തി വുത്തഭിക്ഖുനോ.

൩൫൫. ഹീതി യസ്മാ. **വിമുത്തീ**തി അരഹത്തഫലവിമുത്തി, തസ്മാ സബ്ബദുക്ഖക്ഖയേ ഞാണന്തി അരഹത്തഫലഞാണം അധിപ്പേതം. **സച്ചന്തി പരമത്ഥസച്ചം നിബ്ബാനം,** ന മഗ്ഗസച്ചം. കാമം അരഹത്തഫലവിമുത്തി പടിപക്ഖേഹി അകോപനീയതായ അകുപ്പാ, "സച്ചേ ഠിതാ"തി പന വചനതോ, **"അകുപ്പാരമ്മണകരണേന അകുപ്പാതി വുത്താ"**തി ആഹ. **വിതഥ**ന്തി നട്ഠം, ജരായ മരണേന ച വിപരിണാമേതബ്ബതായ യാദിസം ഉപ്പാദാവത്ഥായ ജാതം, തതോ അഞ്ഞാദിസന്തി അത്ഥോ. തഥാ ഹി തം ജരാമരണേഹി പരിമുസിതബ്ബരൂപതായ "മുസാ"തി വുത്തം. തേനാഹ - **"മോസധമ്മന്തി നസ്സനസഭാവ"**ന്തി. **തം അവിതഥ**ന്തി തം വുത്തനയേന അവിതഥം നാമ, **തം സഭാവോ** സബ്ബകാലം തേനേവ ലബ്ഭനതോ. **സമഥവിപസ്സനാവസേന വചീസച്ചതോ**തി സമഥവിപസ്സനാവസേന യം വിസുദ്ധിമത്തം വചീസച്ചം, തതോ. **ദുക്ഖസച്ചസമുദയസച്ചേഹി** തച്ഛവിപല്ലാസഭൂതസഭാവേഹി. ഇതി നേസം യഥാസകം സഭാവേന അവിതഥഭാവേ അമോസധമ്മതായ തേഹിപി അവിതഥഭാവാ പരമത്ഥസച്ചം നിബ്ബാനമേവ **ഉത്തരിതരം. തസ്മാ**തി നിബ്ബാനസ്സേവ ഉത്തരിതരഭാവതോ.

൩൫൬. ഉപധീയതി ഏത്ഥ ദുക്ഖന്തി **ഉപധീ,** ഖന്ധാ കാമഗുണാ ച. ഉപദഹന്തി ദുക്ഖന്തി **ഉപധീ,** കിലേസാഭിസങ്ഖാരാ. **പരിപൂരാ ഗഹിതാ പരാമട്ഠാ**തി പരിയത്തഭാവേന തണ്ഹായ ഗഹിതാ ദിട്ഠിയാ പരാമട്ഠാ. **സമഥവിപസ്സനാവസേന കിലേസപരിച്ചാഗതോ**തി വിക്ഖമ്ഭനവസേന തദങ്ഗപ്പഹാനവസേന ച കിലേസാനം പരിച്ചജനതോ. **ഉത്തരിതരോ** വിസിട്ഠതരസ്സ പഹാനപ്പകാരസ്സ അഭാവതോ.

൩൫൭. **ആഘാതകരണവസേനാ**തി ചേതസികാഘാതസ്സ ഉപ്പജ്ജനവസേന. **ബ്യാപജ്ജനവസേനാ**തി ചിത്തസ്സ വിപത്തിഭാവവസേന. **സമ്പദുസ്സനവസേനാ**തി സബ്ബസോ ദുസ്സനവസേന. **തീഹി** പദേഹി യദി അരഹത്തമഗ്ഗേന കിലേസാനം പരിച്ചാഗോ ചാഗാധിട്ഠാനം, അരഹത്തമഗ്ഗേനേവ നേസം വൂപസമോ ഉപസമാധിട്ഠാനം ഹോതീതി ദസ്സേതി. ഏത്ഥ വിസേസേന പരിച്ചാഗോ സമ്പജഹനം അനുപ്പത്തിധമ്മതാപാദനം ചാഗോ, തഥാ പന പരിച്ചാഗേന യോ

സോ നേസം തദാ വൂപസന്തതായ അഭാവോ, അയം ഉപസമോതി അയമേതേസം വിസേസോ.

൩൬൩. മഞ്ഞിതന്തി മഞ്ഞനാ, ''ഏതം മമാ''തിആദിനാ കപ്പനാതി അത്ഥോ. അവിജ്ജാവിബന്ധനതണ്ഹാഗാഹാദീനം സാധാരണഭാവതോ **അയമഹ**ന്തി എത്ഥ **അഹ**ന്തി ദിട്ഠിമഞ്ഞനാദസ്സനം, സാ പന ദിട്ഠി മാനമഞ്ഞനായ അത്തനിയഗാഹവസേന ഹോതീതി സ്വേവ ''അയ''ന്തി ഇമിനാ ഗഹിതോതി ആഹ - **''അയമഹന്തി ഏകം തണ്ഹാമഞ്ഞിതമേവ വട്ടതീ''**തി. **ആബാധട്ഠേനാതി** പടിപീളനട്ഠേന. മഞ്ഞനാവസേന ഹി സത്താനം തഥാ ഹോതി. **അന്തോദോസട്ഠേനാ**തി അബ്ഭന്തരദുട്ഠഭാവേന. മഞ്ഞനാദൂസിതത്താ ഹി സത്താനം അത്തഭാവോ ദുക്ഖതാമൂലായത്തോ, കിലേസാസുചിപഗ്ഘരണതോ ഉപ്പാദനിരോധഭങ്ഗേഹി ഉദ്ധമുദ്ധം പക്കപഭിന്നോ ഹോതീതി ഫലൂപചാരേന ''മഞ്ഞിതം ഗണ്ഡോ''തി വുത്തോ. **അനുപവിട്ഠട്ഠേനാ**തി അനുപവിസിത്വാ ഹദയമാഹച്ച അധിട്ഠാനേന. മഞ്ഞിതഞ്ഹി പീളാജനനതോ അന്തോതുദനതോ ദുരുദ്ധരണതോ സല്ലം. **ഖീണാസവമുനി** സബ്ബസോ കിലേസാനം സന്തത്താ, തതോ ഏവ പരിളാഹാനം പരിനിബ്ബുതത്താ വൂപസന്തത്താ **സന്തോ** ഉപസന്തോ **നിബ്ബുതോതി വുച്ചതി. യത്ഥ ഠിത**ന്തി യസ്മിം അസേക്ഖഭൂമിയം ഠിതം. യദി ഭഗവാ അത്തനോ ദേസനാഞാണാനുരൂപം ദേസനം പവത്തേയ്യ, മഹാപഥവിം പത്ഥരന്തസ്സ വിയ, ആകാസം പസാരേന്തസ്സ വിയ, അനന്താപരിമേയ്യലോകധാതുയോ പടിച്ച തേസം ഠിതാകാരം അനുപ്പൂരം വിചിനന്തസ്സ വിയ ദേസനാ പരിയോസാനം ന ഗച്ഛേയ്യ. യസ്മാ പനസ്സ വിനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപമേവ ദേസനാ പവത്തി, ന തതോ പരം അണുമത്തമ്പി വഡ്ഢതി. തസ്മാ വുത്തം - **''സബ്ബാപി ധമ്മദേസനാ സംഖിത്താവ, വിത്ഥാരദേസനാ നാമ നത്ഥീ''**തി. നനു സത്തപകരണദേസനാ വിത്ഥാരകഥാതി? ന സാപി വിത്ഥാരകഥാതി ആഹ - **''സമന്തപട്ഠാനകഥാപി സംഖിത്തായേവാ''**തി. സന്നിപതിതദേവപരിസായ അജ്ഝാസയാനുരൂപമേവ ഹി തസ്സാപി പവത്തി, ന സത്ഥുദേസനാഞാണാനുരൂപന്തി. **യഥാനുസന്ധിം പാപേസി** യഥാഉദ്ദിട്ഠേ അനുപുബ്ബേന അനവസേസതോ വിഭജനവസേന ദേസനായ നിട്ഠാപിതത്താ. **വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ...പേ॰... കഥേസി** നാതിസങ്ഖേപവിത്ഥാരവസേന ദേസിതത്താ.

൩൬൪. അട്ഠന്നം പരിക്ഖാരാനന്തി നയിദമനവസേസപരിയാദാനം, ലക്ഖണവചനം പനേതം, അഞ്ഞതരസ്സാതി വചനസേസോ. തഥാ ഹി, ''മയ്ഹം ഇദ്ധിമയപരിക്ഖാരലാഭായ പച്ചയോ ഹോതൂ''തി പത്ഥനം പട്ഠപേത്വാ പത്തചീവരം, പത്തം, ചീവരമേവ വാ ദിന്നേ ചരിമഭവേ ഇദ്ധിമയപരിക്ഖാരോ നിബ്ബത്തതീതി വദന്തി. **അദിന്നത്താ**തി കേചിവാദോ, തേനാഹ **''കുലപുത്തോ''**തിആദി. **ഓകാസാഭാവതോ**തി ഉപസമ്പദാലക്ഖണസ്സ അസമ്ഭവതോ. തേനാഹ - **''കുലപുത്തസ്സ ആയുപരിക്ഖീണ''**ന്തി. **ഉദകതിത്ഥ... പേ॰... ആരദ്ധോ** പരമപ്പിച്ഛഭാവതോ.

വിബ്ഭന്താതി ഭന്തചിത്താ. **സിങ്ഗേന വിജ്ഝിത്വാ ഘാതേസി** പുരിമജാതിബദ്ധാഘാതതായാതി വദന്തി.

മാനുസം യോഗന്തി മനുസ്സത്തഭാവം. അത്തഭാവോ ഹി യുജ്ജതി കമ്മകിലേസേഹീതി ''യോഗോ''തി വുച്ചതി. **ഉപച്ചഗു**ന്തി ഉപഗച്ഛിംസു. **ഉപകോ**തിആദി തേസം നാമാനി.

ഗന്ധകട്ഠേഹീതി ചന്ദനാഗരുസളലദേവദാരുആദീഹി ഗന്ധദാരൂഹി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ധാതുവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൧൧. സച്ചവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ

൩൭൧. ആചിക്ഖനാതി - ''ഇദം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം, അയം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ അരിയസച്ച''ന്തി ആദിതോ കഥനം. **ദേസനാ**തി തസ്സേവ അത്ഥസ്സ അതിസജ്ജനം പബോധനം. **പഞ്ഞാപനാ**തി പകാരേഹി ഞാപനാ, സാ പന യസ്മാ ഇത്ഥമിദന്തി വേനേയ്യാനം പച്ചക്ഖതോ ദസ്സനാ, തേസം വാ സന്താനേ പതിട്ഠാപനാ ഹോതി, തസ്മാ ആഹ - **"ദുക്ഖസച്ചാദീനം ഠപനാ"**തി. **പട്ഠപനാ**തി പതിട്ഠാപനാ. യസ്മാ പട്ഠപിയമാനസഭാവാ ദേസനാ ഭാജനം ഉപഗച്ഛന്തീ വിയ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം - ''പഞ്ഞാപനാ''തി, ജാനാപനാതി അത്ഥോ. **വിവടകരണാ**തി ദേസിയമാനസ്സ അത്ഥസ്സ വിവടഭാവകരണം. **വിഭാഗകിരിയാ**തി യഥാവുത്തസ്സ അത്ഥവിഭാഗസ്സ വിത്ഥാരകരണം. **പാകടഭാവകരണ**ന്തി അഗമ്ഭീരഭാവാപാദനം. അപരോ നയോ - ചതുസച്ചസഞ്ഞിതസ്സ അത്ഥസ്സ പച്ചേകം സരൂപതോ ദസ്സനവസേന ഇദന്തി ആദിതോ സിക്ഖാപനം കഥനം **ആചിക്ഖനാ,** ഏവം പരസന്താനേ പബോധനവസേന പവത്താപനാ **ദേസനാ,** ഏവം വിനേയ്യാനം ചിത്തപരിതോസജനനേന തേസം ബുദ്ധിപരിപാചനം **"പഞ്ഞാപനാ"**തി വുച്ചതി. ഏവം പഞ്ഞാപേന്തീ ച സാ ദേസിയമാനം അത്ഥം വേനേയ്യസന്താനേ പകാരതോ ഠപേതി പതിട്ഠപേതീതി **"പട്ഠപനാ"**തി വുച്ചതി. പകാരതോ ഠപേന്തീ പന സംഖിത്തസ്സ വിത്ഥാരതോ പടിവുത്തസ്സ പുനാഭിധാനതോ **"വിവരണാ"**തി, തസ്സേവത്ഥസ്സ വിഭാഗകരണതോ **"വിഭജനാ"**തി, വുത്തസ്സ വിത്ഥാരേനാഭിധാനതോ വിഭത്തസ്സ ഹേതുദാഹരണദസ്സനതോ, **"ഉത്താനീകമ്മ"**ന്തി വുച്ചതി. തേനാഹ - **"പാകടഭാവകരണ"**ന്തി, ഹേതൂപമാവസേനത്ഥസ്സ പാകടഭാവകരണതോതി അത്ഥോ.

അനുഗ്ഗാഹകാതി അനുഗ്ഗണ്ഹനകാമാ. സ്വായമനുഗ്ഗഹോ സങ്ഗഹവത്ഥുവസേന പാകടോ ഹോതീതി ആഹ **"ആമിസസങ്ഗഹേനാ"**തിആദി. ജനേതാ ജനേത്തീതി ആഹ **"ജനികാ മാതാ"**തി. വുദ്ധിം പരിസം ആപാദേതീതി **ആപാദേതാ**. തേനാഹ **"പോസേതാ"**തി. ഇദാനി ദ്വിന്നം മഹാഥേരാനം യഥാക്കമം സബ്രഹ്മചാരീനം ഭഗവതാ വുത്തേഹി ജനികപോസികമാതുട്ഠാനിയേഹി സങ്ഗാഹകതം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും, **"ജനികമാതാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. പരതോഘോസേന വിനാപി ഉപരിമഗ്ഗാധിഗമോ ഹോതീതി **"പച്ചത്തപുരിസകാരേനാ"**തി വുത്തം. പഠമമഗ്ഗോ ഏവ ഹി സാവകാനം ഏകന്തതോ ഘോസാസാപേക്ഖോതി. **പത്തേസുപീ**തി **പി**-സദ്ദേന പഗേവ അപ്പത്തേസൂതി ദസ്സേതി. ഭവസ്സ അപ്പമത്തകതാ നാമ ഇത്തരകാലതായാതി ആഹ **"അച്ഛരാസങ്ഘാതമത്തമ്പീ"**തി. **ജനേതാ**തി ജനകോ, ഥേരോ പന അരിയായ ജനയിതാ. **ആപാദേതാ**തി വഡ്ഢേതാ പരിബ്രൂഹേതാ. പുരിമസ്മിം സച്ചദ്വയേ സമ്മസനഗ്ഗഹണം ലോകിയത്താ തസ്സ, ഇതരസ്മിം തസ്സ അഗ്ഗഹണം ലോകുത്തരത്താ.

കാമേഹി നിക്ഖന്തോ സങ്കപ്പോ **നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പോ**. സ്വായമസ്സ തതോ നിക്ഖമനത്ഥോ തേസം പടിപക്ഖഭാവതോ തേഹി വിസംസഗ്ഗതോ

വിരജ്ജനതോ സമുച്ഛിന്ദനതോ സബ്ബസോ വിവിത്തഭാവതോ ച ഹോതീതി ദസ്സേതും, **“കാമപച്ചനീകട്ഠേനാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **കാമപദഘാതന്തി** യഥാ കാമോ പദം പതിട്ഠം ന ലഭതി, ഏവം ഹനനം, കാമസമുച്ഛേദന്തി അത്ഥോ. കാമേഹി സബ്ബസോ വിവിത്തത്താ കാമവിവിത്തോ, അരിയമഗ്ഗോ, തസ്സ അന്തോ, അരിയഫലം, തസ്മിം **കാമവിവിത്തന്തേ. ഏസേവ നയോതി** ഇമിനാ “ബ്യാപാദപച്ചനീകട്ഠേനാ”തിആദിയോജനം അതിദിസതി. സബ്ബേ ചേതേ നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പാദയോ നാനാചിത്തേസു ലബ്ഭന്തീതി യോജനാ. യദി ഏകചിത്തേ ലബ്ഭന്തി, കഥം തിവിധമിച്ഛാസങ്കപ്പാനം സമുഗ്ഘാതോതി ആഹ **“തത്ര ഹീ”**തിആദി. **ന നാനാ ലബ്ഭതീ**തി ഇമിനാ തിവിധകിച്ചകാരിതം സമ്മാസങ്കപ്പസ്സ ദസ്സേതി. കിച്ചവസേന ഹി തസ്സ നാമസ്സ ലാഭോ. സമ്മാവാചാദീനമ്പി മഗ്ഗക്ഖണേ ഏകചിത്തേ ലബ്ഭമാനാനമ്പി ചതുകിച്ചകാരിതായ ചതുബ്ബിധനാമാദിതാ വേദിതബ്ബാ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സച്ചവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൧൨. ദക്ഖിണാവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ

൩൭൬. മഹാപജാപതിഗോതമീതി ഏത്ഥ **ഗോതമീ**തി തസ്സ ഗോതമഗോത്തതോ ആഗതം നാമം, മഹാപജാപതി പന ഗുണതോ. തം വിവരിതും, **“നാമകരണദിവസേ പനസ്സാ”**തിആദി വുത്തം. മഹതിം ഉളാരം പജം ജനനപോസനേഹി പരിരക്ഖതീതി **മഹാപജാപതി**. പരിഭോഗവസേന ന ഹഞ്ഞതീതി **അഹതം. സിപ്പികാനന്തി** തന്തവായാനം. **വായനട്ഠാനന്തി** വീനട്ഠാനം. **താനി മം ന തോസേന്തി** കായികസ്സ പുഞ്ഞസ്സ അഭാവതോ. തേനാഹ - **“സഹത്ഥാ കതമേവ മം തോസേതീ”**തി. **പിസിത്വാ** നിബ്ബത്തനം കത്വാ. **പോഥേത്വാതി** സുഖുമഭാവാപാദനത്ഥം ധനുകേന നേത്വാ. **കാലാനുകാലഞ്ച ധാതിഗണപരിവുതാ ഗന്ത്വാ വേമകോടിം അഗ്ഗഹേസി** ഏകദിവസന്തി അധിപ്പായോ. ഏവഞ്ഹി “ഏകദിവസം പന...പേ.... അകാസീ”തി പുരിമവചനേന തം ന വിരുജ്ഝേയ്യ.

ഛ ചേതനാതി ഛബ്ബിധാ ചേതനാ. ന ഹി താ ഛയേവ ചേതനാതി. **സങ്ഘേ ഗോതമി ദേഹി...പേ.... സങ്ഘോ ചാതി** ഇദമേവ സുത്തപദം. **സങ്ഘേ ഗോതമി ദേഹീ**തി സങ്ഘസ്സ ദാനായ നിയോജേസി, തസ്മാ സങ്ഘോവ ദക്ഖിണേയ്യതരോതി അയമേവേത്ഥ അത്ഥോ. **യദി ഏവന്തി**ആദിനാ തത്ഥ ബ്യഭിചാരം ദസ്സേതി. **രാജമഹാമത്താദയോതി**ആദിനാ തത്ഥ ബ്യതിരേകതോ നിദസ്സനം ആഹ. **മഹന്തതരാ ഭവേയ്യുന്തി** ആനുഭാവാദിനാ മഹന്തതരാ ഭവേയ്യും, ന ച തം അത്ഥീതി. **തസ്മാതി** യസ്മാ ഗുണവിസിട്ഠഹേതുകം ദക്ഖിണേയ്യതം അനപേക്ഖിത്വാ അത്തനോ ദീയമാനസ്സ ദാപനം ലഭതി, തസ്മാ. **മാ ഏവം ഗണ്ഹാതി** സമ്മാസമ്ബുദ്ധതോ സങ്ഘോവ ദക്ഖിണേയ്യോ”തി മാ ഗണ്ഹ.

തത്ഥ നിച്ഛയസാധകം സുത്തപദം ദസ്സേന്തോ, **“നയിമസ്മിം ലോകേ...പേ.... വിപുലഫലേസിന”**ന്തി ആഹ. സ്വായമത്ഥോ രതനസുത്തേ (ഖു॰ പാ॰ ൬.൩; സു॰ നി॰ ൨൨൬), “യം കിഞ്ചി വിത്ത”ന്തി ഗാഥായ, അഗ്ഗപസാദസുത്താദീഹി (ഇതിവു॰ ൯൦) ച വിഭാവേതബ്ബോതി. തേനാഹ - **“സത്ഥാരാ ഉത്തരിതരോ ദക്ഖിണേയ്യോ നാമ നത്ഥീ”**തി.

ഗോതമിയാ അന്തിമഭവികതായ ദാനസ്സ ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായ അനുപ്പാദനതോ ന തം ഗരുതരം സങ്ഘസ്സ പാദാപനേ കാരണന്തി ആഹ - **"പച്ഛിമായ ജനതായാ"**തിആദി. **വചനതോപീ**തി തസ്സ വത്ഥയുഗസ്സ സത്ഥു ഏവ പടിഗ്ഗഹണായ വചനതോപി. തേനാഹ **"ന ഹീ"**തിആദി.

സത്ഥാ സങ്ഘപരിയാപന്നോവ ഈദിസേ ഠാനേ അഗ്ഗഫലട്ഠതായ അട്ഠ- അരിയപുഗ്ഗലഭാവതോ, സചേ പനസ്സ ന സയം സങ്ഘപരിയാപന്നതാ, കഥം സങ്ഘേ പൂജിതേ സത്ഥാ പൂജിതോ നാമ സിയാതി അധിപ്പായോ. **തീണി** സരണഗമനാനി തയോ ഏവ അഗ്ഗപസാദാതി വക്ഖതീതി അധിപ്പായോ. അഭിധേയ്യാനുരൂപാനി ഹി ലിങ്ഗവചനാനി. **ന രുഹതി** അയാഥാവപടിപത്തിഭാവതോ, ന ഗിഹിവേസഗ്ഗഹണാദിനാ ഗിഹിഭാവസ്സ പടിക്ഖിപിതത്താ. **ന വത്തബ്ബമേതം "സത്ഥാ സങ്ഘപരിയാപന്നോ"**തി സത്ഥുഭാവതോ. സാവകസമൂഹോ ഹി സങ്ഘോ . സങ്ഘഗണേ ഹി സത്ഥാ ഉത്തരിതരോ അനഞ്ഞസാധാരണഗുണേഹി സമന്നാഗതഭാവതോ മൂലരതനഭാവതോ ച.

൩൭൭. സമ്പതിജാതസ്സ മഹാസത്തസ്സ സത്തപദവീതിഹാരഗമനം ധമ്മതാവസേന ജാതം, പരം തദഞ്ഞദഹരസദിസീ പടിപത്തീതി ആഹ - **"ഹത്ഥപാദകിച്ചം അസാധേന്തേസൂ"**തി.

൩൭൮. പച്ചുപകാരം ന സുകരം വദാമി അനുച്ഛവികകിരിയായ കാതും അസക്കുണേയ്യത്താ. അഭിവാദേന്തി ഏതേനാതി **അഭിവാദനം**. വന്ദമാനേഹി അന്തേവാസികേഹി ആചരിയം "സുഖീ ഹോതൂ"തിആദിനാ അഭിവാദേന്തി നാമ. തേന വുത്തം **"അഭിവാദന"**ന്തി. **തദഭിമുഖോ...പേ... വന്ദിത്വാ നിപജ്ജതി,** സേയ്യഥാപി ആയസ്മാ സാരിപുത്തോ. കാലാനുകാലം ഉപട്ഠാനം ബീജയനപാദസമ്ബാഹനാദി **അനുച്ഛവികകമ്മസ്സ കരണം** നാമ. **അനുച്ഛവികം കിരിയം കാതും ന സക്കോതിയേവ,** യസ്മാ ആചരിയേന കതസ്സ ധമ്മാനുഗ്ഗഹസ്സ അന്തേവാസിനാ കരിയമാനോ ആമിസാനുഗ്ഗഹോ സങ്ഖമ്പി കലമ്പി കലഭാഗമ്പി ന ഉപേതിയേവാതി. തേന വുത്തം **"ന സുപ്പതികാരം വദാമീ"**തി.

൩൭൯. പാടിപുഗ്ഗലികം ദക്ഖിണം ആരബ്ഭ സമുട്ഠിതം, "തം മേ ഭഗവാ പടിഗ്ഗണ്ഹതൂ"തി മഹാപജാപതിഗോതമിയാ വചനം നിമിത്തം കത്വാ ദേസനായ ഉട്ഠിതത്താ. ന കേവലഞ്ച തസ്സാ ഏവ വചനം, അഥ ഖോ **ആനന്ദത്ഥേരോപി...പേ... സമാദപേസി,** തസ്മാ വിഭാഗതോ **ചുദ്ദസസു...പേ... ഹോതീതി ദസ്സേതും, ഇമം ദേസനം ആരഭി**. തത്ഥ പതിപച്ചേകം പുഗ്ഗലം ദീയതീതി **പാടിപുഗ്ഗലികം**. പഠമസദ്ദോ യഥാ അഗ്ഗത്ഥോ, ഏവം സേട്ഠപരിയായോപീതി ആഹ **"ജേട്ഠകവസേനപീ"**തി. **അഗ്ഗാ** ഉത്തമേ ഖേത്തേ പവത്തത്താ. **ദുതിയതതിയാപി പരമദക്ഖിണായേവ** സബ്ബസോ സമ്മാവിക്ഖമ്ഭിതരാഗാദികിലേസത്താ. രാഗാദയോ ഹി അദക്ഖിണേയ്യഭാവസ്സ കാരണം. തേനേവാഹ - "തിണദോസാനി ഖേത്താനി, രാഗദോസാ അയം പജാ"തിആദി (ധ॰ പ॰ ൩൫൬). യസ്മാ പന സവാസനം സബ്ബസോ സമുച്ഛിന്നകിലേസേഹി തതോ ഏവ സബ്ബസോ അപ്പടിഹതഞാണചാരേഹി അനന്താപരിമേയ്യഗുണഗണാധാരേഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേഹി സദിസോ സദേവകേ ലോകേ കോചി ദക്ഖിണേയ്യോ നത്ഥി. തസ്മാ **"പരമദക്ഖിണായേവാ"**തി സാസങ്കം വദതി. യസ്മാ പഞ്ചാഭിഞ്ഞോ അട്ഠസമാപത്തിലാഭീ ഏവ ഹോതി ലോകിയാഭിഞ്ഞാനം അട്ഠസമാപത്തിഅധിട്ഠാനത്താ, തസ്മാ

“ലോകിയപഞ്ഞാഭിഞ്ഞേ”ഇച്ചേവ വുത്തം, ന ‘‘അട്ഠസമാപത്തിലാഭിമ്ഹീ’’തി തായ അവുത്തസിദ്ധത്താ. **ഗോസീലധാതുകോ**തി ഗോസീലസഭാവോ, സീലവതാ സദിസസീലോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“അസഠോ”**തിആദി. തേന ന അലജ്ജിധാതുകോ പകതിസിദ്ധോ ഇധ പുഥുജ്ജനസീലവാതി അധിപ്പേതോതി ദസ്സേതി.

പരിച്ഛിന്ദന്തോതി ഏത്തകോതി പച്ചേകപ്പമാണതോ തതോ ഏവ അഞ്ഞമഞ്ഞം അസങ്കരതോവ പരിച്ഛിന്ദന്തോ. കഥം പന അസങ്ഖ്യേയ്യഭാവേന വുച്ചമാനോ വിപാകോ പരിച്ഛിന്നോ ഹോതി? സോപി തസ്സ പരിച്ഛേദോ ഏവ ഇതരേഹി അസംകിണ്ണഭാവദീപനതോ, ഏതദത്ഥമേവ പുബ്ബേ അസങ്കരഗ്ഗഹണം കതം. **ഗുണവസേനാ**തി ലക്ഖണസമ്പന്നാദിഗുണവസേന. **ഉപകാരവസേനാ**തി ഭോഗരക്ഖാദിഉപകാരവസേന. **യം പോസനത്ഥം ദിന്നം, ഇദം ന ഗഹിതം** ദാനലക്ഖണായോഗതോ. അനുഗ്ഗഹപൂജനിച്ഛാവസേന ഹി അത്തനോ ദേയ്യവത്ഥുപരിച്ചാഗോ ദാനം ഭയരാഗലദ്ധുകാമകുലാദിവസേന സാവജ്ജാഭാവതോ. **തമ്പി ന ഗഹിതം** അയാവദത്ഥതാഅപരിപുണ്ണഭാവേന യഥാധിപ്പേതഫലദാനാസമത്ഥഭാവതോ. **സമ്പത്തസ്സാ**തി സന്തികാഗതസ്സ. തേന സമ്പത്തിപയോജനേ അനപേക്ഖതം ദസ്സേതി. **ഫലം പടികങ്ഖിത്വാ**തി ‘‘ഇദം മേ ദാനമയം പുഞ്ഞം ആയതിം സുഖഹിതഭാവായ ഹോതൂ’’തിആദിനാ ഫലം പച്ചാസീസിത്വാ. തേനസ്സ ഫലദാനേ നമിയതം ദസ്സേതി, **യാവദത്ഥ**ന്തി ഇമിനാ പരിപുണ്ണഫലതം. **സതഗുണാ**തി ഏത്ഥ **ഗുണ**സദ്ദോ ന ‘‘ഗുണേന നാമം ഉദ്ധരേയ്യ’’ന്തിആദീസു (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൩൧൩; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൭൩; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൭൬; നേത്തി॰ അട്ഠ॰ ർ.൩൮) വിയ സമ്പത്തിഅത്ഥോ, ‘‘തദ്ദിഗുണ’’ന്തിആദീസു വിയ ന വഡ്ഢനത്ഥോ, ‘‘പഞ്ച കാമഗുണാ ലോകേ, മനോഛട്ഠാ പവേദിതാ’’തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൧൭൩) വിയ ന കോട്ഠാസത്ഥോ, ‘‘അന്തം അന്തഗുണ’’ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ २.३७७; മ॰ നി॰ ൧.൧൧൦; ഖു॰ പാ॰ ൩) വിയ ന അന്തഭാഗത്ഥോ, അഥ ഖോ ആനിസംസത്ഥോതി ദസ്സേന്തോ, **“സതാനിസംസാ”**തി ആഹ, തേ ആനിസംസേ സരൂപതോ ദസ്സേതും, **“ആയുസത”**ന്തിആദി വുത്തം. **സതഗുണാ**തി വാ സതവഡ്ഢികാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **നിപ്പരിതസം കരോതീ**തി ആയുആദീനം ആനിസംസാനം അപരിത്താസം കരോതി. അഥ വാ **നിപ്പരിതസം കരോതീ**തി ആയുആദിനിമിത്തം അപരിത്താസം കരോതി. അഥ വാ **നിപ്പരിതസം കരോതീ**തി ആയുആദീനി തതോ ഉത്തരിമ്പി ആഹാരാദിഹേതു അപരിത്താസം കരോതി. അത്തഭാവവിനിമുത്തസഞ്ചരണസ്സ അഭാവാ, **“ഭവസതേപി വുത്തേ അയമേവത്ഥോ”**തി വുത്തം. **സബ്ബത്ഥാ**തി, ‘‘പുഥുജ്ജനദുസ്സീലേ’’തിആദീസു സബ്ബവാരേസു. **നയോ നേതബ്ബോ**തി, ‘‘ആയുസഹസ്സം വണ്ണസഹസ്സ’’ന്തിആദികോ നയോ.

സാസനാവതരണം നാമ യാവദേവ വട്ടദുക്ഖനിത്ഥരണത്ഥം, തഞ്ച മഗ്ഗപടിവേധനം, തസ്മാ നിബ്ബേധഭാഗിയസരണഗമനം സിക്ഖാപദസമാദാനം പബ്ബജ്ജാ ഉപസമ്പദാ സീലപരിപൂരണം അധിചിത്തസിക്ഖാനുയോഗോ വിപസ്സനാഭാവനാതി സബ്ബാപേസാ സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയായ പടിപത്തി ഏവ ഹോതീതി ആഹ - **“തിസരണം ഗതോ ഉപാസകോപീ”**തിആദി. തഥ യഥാ നിബ്ബേധഭാഗിയോ സമാധി താവ നാമ പരമ്പരായ അരിയമഗ്ഗാധിഗമസ്സ പച്ചയഭാവതോ ഉപനിസ്സയോ; തഥാ നിബ്ബേധഭാഗിയം സീലപരിപൂരണം ഉപസമ്പദാ പബ്ബജ്ജാ ഉപാസകസ്സ ദസസു പഞ്ചസു സീലേസു പതിട്ഠാനം

അന്തമസോ സരണാദിഗമനമ്പി നിബ്ബേധഭാഗിയം അരിയമഗ്ഗാധിഗമസ്സ ഉപനിസ്സയോ ഹോതിയേവാതി, ''സബ്ബാപേസാ സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയായ പടിപത്തീ''തി വുത്താ. തത്ഥ അനഞ്ഞസാധാരണ-വിജ്ജാചരണാദി-അസങ്ഖ്യേയ്യഅപരിമേയ്യ-ഗുണ-സമുദയപൂരിതേ ഭഗവതി സദ്ധമ്മേ അരിയസങ്ഘേ ഉളാരതരബഹുമാനഗാരവതം ഗതോ. ''സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഭഗവാ, സ്വാഖാതോ ധമ്മോ, സുപ്പടിപന്നോ സങ്ഘോ''തി തപ്പരായണതാദിആകാരപ്പത്തോ ഞാണപരിസോധിതോ പസാദോ സരണഗമനന്തി തേന വത്ഥുഗതേന പസാദേന പരിഭാവിതേ സന്താനേ കതം പുഞ്ഞക്ഖേത്തസമ്പത്തിയാ മഹപ്ഫലം മഹാനിസംസമേവ ഹോതീതി ആഹ - **''തസ്മിം ദിന്നദാനമ്പി അസങ്ഖ്യേയ്യം അപ്പമേയ്യ''**ന്തി. തയിദം സരണം വത്ഥുത്തയേ പസാദഭാവേന അജ്ഝാസയസമ്പത്തിമത്തം, താദിസസ്സ പന പഞ്ചസീലം അജ്ഝാസയസമ്പത്തിഉപത്ഥമ്ഭിതോ കായവചീസംയമോതി തത്ഥ ദിന്നം തതോ ഉത്തരി മഹപ്ഫലന്തി, ദസസീലം പന പരിപുണ്ണുപോസഥസീലം, തത്ഥ ദിന്നം മഹപ്ഫലന്തി, **''തതോ ഉത്തരി മഹപ്ഫല''**ന്തി വുത്തം. സാമണേരസീലാദീനം പന ഉത്തരി വിസിട്ഠതരാദിഭാവതോ തത്ഥ തത്ഥ ദിന്നസ്സ വിസേസമഹപ്ഫലതാ വുത്താ.

മഗ്ഗസമങ്ഗിതാ നാമ മഗ്ഗചിത്തക്ഖണപരിച്ഛിന്നാ, തസ്മിഞ്ച ഖണേ കഥം ദാതും പടിഗ്ഗഹേതുഞ്ച സമ്ഭവതീതി ചോദേതി **''കിം പന മഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സ സക്കാ ദാനം ദാതു''**ന്തി. ഇതരോ താദിസേ സതി സമയേതി ദസ്സേന്തോ, **''ആമ സക്കാ''**തി പടിജാനിത്വാ, **''ആരദ്ധവിപസ്സകോ''**തിആദിനാ തമത്ഥം വിവരതി. **തസ്മിം ഖണേ**തി തസ്മിം പക്ഖിപനക്ഖണേ. യദി അട്ഠമകസ്സ സോതാപന്നസ്സ ദിന്നദാനം ഫലതോ അസങ്ഖ്യേയ്യമേവ, കോ നേസം വിസേസോതി ആഹ **''തത്ഥാ''**തിആദി. തേന സതിപി അസങ്ഖ്യേയ്യഭാവസാമഞ്ഞേ അത്ഥി നേസം അപ്പബഹുഭാവോ സംവട്ടട്ഠായീ അസങ്ഖ്യേയ്യമഹാകപ്പാസങ്ഖ്യേയ്യാനം വിയാതി ദസ്സേതി. മഗ്ഗസമങ്ഗീനം തേന തേന ഓധിനാ സംകിലേസധമ്മാനം പഹീയമാനത്താ വോദാനധമ്മാനം വഡ്ഢമാനത്താ അപരിയോസിതകിച്ചത്താ അപരിപുണ്ണഗുണതാ, പരിയോസിതകിച്ചത്താ ഫലസമങ്ഗീനം പരിപുണ്ണഗുണതാതി തംതംമഗ്ഗട്ഠേഹി ഫലട്ഠാനം ഖേത്താതിസയതാ വേദിതബ്ബാ. ഹേട്ഠിമഹേട്ഠിമേഹി പന മഗ്ഗട്ഠേഹി ഉപരിമാനം മഗ്ഗട്ഠാനം ഫലട്ഠേഹി ഫലട്ഠാനം ഉത്തരിതരതാ പാകടാ ഏവ. തഥാ ഹി ഉപരിമാനം ദിന്നദാനസ്സ മഹപ്ഫലതാ വുത്താ.

ന വ്വം. കാമഞ്ചേത്ഥ ബുദ്ധപ്പമുഖേ ഉഭതോസങ്ഘേ കേവലേ ച ഭിക്ഖുസങ്ഘേ ദാനം അത്ഥി ഏവ, ന പന ബുദ്ധപ്പമുഖേ ഭിക്ഖുസങ്ഘേ, തം പന ബുദ്ധപ്പമുഖഉഭതോസങ്ഘേനേവ സങ്ഗഹിതന്തി അവിരുദ്ധം. **ന പാപുണന്തി** മഹപ്ഫലഭാവേന സദിസതമ്പി, കുതോ അധികതം.

''തഥാഗതേ പരിനിബ്ബുതേ ഉഭതോസങ്ഘസ്സ'' ഇച്ചേവ വുത്തത്താ - **''കിം പനാ''**തിആദിനാ ചോദേതി . ഇതരോ പരിനിബ്ബുതേ തഥാഗതേ തം ഉദ്ദിസ്സ ഗന്ധപുപ്ഫാദിപരിച്ചാഗോ വിയ ചീവരാദിപരിച്ചാഗോപി മഹപ്ഫലോ ഹോതിയേവാതി കത്വാ പടിപജ്ജനവിധിം ദസ്സേതും, **''ഉഭതോസങ്ഘസ്സാ''**തിആദി വുത്തം. ''ഏത്തകായേവ, ഭിക്ഖൂ ഉദ്ദിസഥാ''തി ഏവം പരിച്ഛേദസ്സ അകരണേന ഉപചാരസീമാപരിയാപന്നാനം ഖേത്തപരിയാപന്നാനം വസേന **അപരിച്ഛിന്നകമഹാഭിക്ഖുസങ്ഘേ**.

ഗോത്തം വുച്ചതി സാധാരണനാമം, **മത്ത**സദ്ദോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോ, തസ്മാ സമണാതി ഗോത്തമത്തം അനുഭവന്തി ധാരേന്തീതി **ഗോത്രഭുനോ**. തേനാഹ **"നാമമത്തസമണാ"**തി. ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതോ സമണഗണോ **സങ്ഘോ,** തസ്മാ സങ്ഘോ ദുസ്സീലോ നാമ നത്ഥി. **ഗുണസങ്ഖായാതി** ആനിസംസഗണനായ, മഹപ്ഫലതായാതി അത്ഥോ. **കാസാവ...പേ॰... അസങ്ഖ്യേയ്യാതി** വുത്താ സങ്ഘം ഉദ്ദിസ്സ ദിന്നത്താ. യഥാ പന സങ്ഘം ഉദ്ദിസ്സ ദാനം ഹോതി, തം വിധിം ദസ്സേതും, **"സങ്ഘഗതാ ദക്ഖിണാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ചിത്തീകാര**ന്തി ഗാരവം.

സങ്ഘതോ ന പുഗ്ഗലതോ. **അഞ്ഞഥത്തം ആപജ്ജതീ**തി "ഇമസ്സ മയാ ദിന്നം സങ്ഘസ്സ ദിന്നം ഹോതീ"തി ഏവം ചിത്തം അനുപ്പാദേത്വാ, "സങ്ഘസ്സ ദസ്സാമീ"തി ദേയ്യധമ്മം പടിയാദേത്വാ സാമണേരസ്സ നാമ ദാതബ്ബം ജാതന്തി അഞ്ഞഥത്തം ആപജ്ജതി; തസ്മാ തസ്സ ദക്ഖിണാ സങ്ഘഗതാ ന ഹോതിയേവ പുഗ്ഗലവസേന ചിത്തസ്സ പരിണാമിതത്താ. **നിബ്ബേമതികോ ഹുത്വാ**തി "കിം നു ഖോ മയാ ഇമസ്സ ദിന്നം ഹോതി വാ ന വാ"തി വിമതിം അനുപ്പാദേത്വാ, "യോ പനാ"തിആദിനാ വുത്താകാരേന കരോതി.

തത്ഥാതിആദിനാ വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ പാകടകരണത്ഥം വത്ഥും നിദസ്സേതി, **"പരസമുദ്ദവാസിനോ"**തിആദിനാ. **ഓപുഞ്ജാപേത്വാ** പരിഭണ്ഡം കാരേത്വാ, ഹരിതഗോമയേന ഉപലിമ്പിത്വാതി അത്ഥോ. **കാസാവകണ്ഠസങ്ഘസ്സാ**തി കാസാവകണ്ഠസമൂഹസ്സ. **കോ സോധേതീ**തി മഹപ്ഫലഭാവകരണേന കോ വിസോധേതി. മഹപ്ഫലഭാവാപത്തിയാ ഹി ദക്ഖിണാ വിസുജ്ഝതി നാമ. തത്ഥ യേസം ഹത്ഥേ ദിന്നം, തേസം വസേന പടിഗ്ഗാഹകതോ ദക്ഖിണായ വിസുദ്ധത്താ, - "തദാപാഹം, ആനന്ദ, സങ്ഘഗതം ദക്ഖിണം അസങ്ഖ്യേയ്യം അപ്പമേയ്യം വദാമീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൮൦) ച വുത്തം, തസ്മാ കമ്മവസേനേവ ദക്ഖിണാവിസുദ്ധിം പുച്ഛതി. ഇതരോ അരിയസങ്ഘേ ദിന്നദക്ഖിണായ നിബ്ബിസിട്ഠം കത്വാ വുത്തത്താ മത്ഥകപ്പത്തസ്സേവ അരിയസങ്ഘസ്സ വസേന ദക്ഖിണാവിസുദ്ധിം ദസ്സേന്തോ, **"സാരിപുത്ത...പേ॰... സോധേന്തീ"**തി വത്വാ പുന, "യേ കേചി അരഹന്തോ സോധേന്തീ"തി ദസ്സേന്തോ, **"അപിചാ"**തിആദിമാഹ. **ഥേരാ ചിരപരിനിബ്ബുതാ**തി ഇദം അജ്ജതനാനമ്പി അരിയാനം സാവകതം ദസ്സേന്തേന മഗ്ഗസോധനവസേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം, ന ഉദ്ദിസ്സ പുഞ്ഞകരണേ സതി അകരണപ്പത്തിയാ. ഏവഞ്ഹി "അസീതിമഹാഥേരാ സോധേന്തീ"തി ഇദം സുവുത്തം ഹോതി, ന അഞ്ഞഥാ.

"സങ്ഘഗതായ ദക്ഖിണായാ"തി കാമഞ്ചേതം സാധാരണവചനം, തഥാപി തത്ഥ തത്ഥ പുഗ്ഗലവിസേസോ ഞാതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ, **"അത്ഥി ബുദ്ധപ്പമുഖോ സങ്ഘോ"**തിആദിമാഹ. **ന ഉപനേതബ്ബോ** ഭഗവതോ കാലേ ഭിക്ഖൂനം അഭിഞ്ഞാപടിസമ്ഭിദാഗുണവസേന അതിവിയ ഉളാരഭാവതോ, ഏതരഹി തദഭാവതോ. **ഏതരഹി സങ്ഘോ...പേ॰... ന ഉപനേതബ്ബോ**തി ഏത്ഥ നയാനുസാരേന അത്ഥോ വത്തബ്ബോ. **തേന തേനേവ സമയേനാ**തി തസ്സ തസ്സ കാലസ്സ സമ്പത്തിവിപത്തിമുഖേന പടിപത്തിയാ ഉളാരതം അനുളാരതഞ്ച ഉല്ലിങ്ഗേതി. യത്ഥ ഹി ഭിക്ഖൂ ഗുണേഹി സബ്ബസോ പരിപുണ്ണാ ഹോന്തി, തസ്മിം സമയേ സങ്ഘഗതാ ദക്ഖിണാ ഇതരസ്മിം സമയേ ദക്ഖിണതോ മഹപ്ഫലതരാതി ദട്ഠബ്ബാ. **സങ്ഘേ ചിത്തീകാരം കാതും സക്കോന്തസ്സാ**തി സുപ്പടിപന്നതാദിം സങ്ഘേ ആവജ്ജിത്വാ സങ്ഘഗതേന പസാദേന സങ്ഘസ്സ

സമ്മുഖാ വിയ തസ്മിം പുഗ്ഗലേ ച ഗാരവവസേന ദേന്തസ്സ പുഥുജ്ജനസമണേ ദിന്നം മഹപ്ഫലതരം സങ്ഘതോ ഉദ്ദിസിത്വാ ഗഹിതത്താ, “സങ്ഘസ്സ ദേമീ”തിയേവ ദിന്നത്താ ച.

ഏസേവ നയോതി ഇമിനാ, “സോതാപന്നേ ദിന്നം മഹപ്ഫലതര”ന്തി ഏവമാദിം അതിദിസതി. **ആദി**-സദ്ദേന ഉദ്ദിസിത്വാ ഗഹിതോ സകദാഗാമീ, പാടിപുഗ്ഗലികോ അനാഗാമീതി ഏവമാദി സങ്ഗഹിതം. **മഹപ്ഫലതരമേവ**. തേനാഹ ഭഗവാ - “ന ത്വേവാഹം, ആനന്ദ, കേനചി പരിയായേന സങ്ഘഗതായ ദക്ഖിണായ പാടിപുഗ്ഗലികം ദാനം മഹപ്ഫലതരം വദാമീ”തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൮൦). യദി ഖീണാസവേ ദിന്നദാനതോ സങ്ഘതോ ഉദ്ദിസിത്വാ ഗഹിതദുസ്സീലേപി ദിന്നദാനം മഹപ്ഫലം, ഏവം സന്തേ - “സീലവതോ, മഹാരാജ, ദിന്നം മഹപ്ഫലം, നോ തഥാ ദുസ്സീലേ”തി ഇദം കഥന്തി ആഹ - **“തം ഇമം നയം ഗഹായാ”**തിആദി. സങ്ഘതോ ഉദ്ദിസിത്വാ ഗഹണവിധിം പഹായ ദുസ്സീലസ്സേവ ഗഹണവസേന വുത്തം. **ഇമസ്മിം ചതുക്കേ ദട്ഠബ്ബ**ന്തി ഇമസ്സ പദസ്സ വസേന ദട്ഠബ്ബം. തഥ ഹി “പടിഗ്ഗാഹകാ ഹോന്തി ദുസ്സീലാ പാപധമ്മാ”തി ആഗതം.

൩൮൧. വിസുജ്ഝതീതി ന കിലിസ്സതി, മഹാജുതികാരീ മഹാവിപ്ഫാരാ ഹോതീതി അത്ഥോ. **സുചിധമ്മോ**തി രാഗാദിഅസുചിവിധമനേന സുചിസഭാവോ. **ന പാപധമ്മോ**തി ന നിഹീനസഭാവോ പാപകിരിയായ. അകുസലധമ്മോ ഹി ഏകന്തനിഹീനോ. ജൂജകോ സീലവാ കല്യാണധമ്മോ ന ഹോതി. തസ്സ മഹാബോധിസത്തസ്സ അത്തനോ പുത്തദാനം ദാനപാരമിയാ മത്ഥകം ഗണ്ഹന്തം മഹാപഥവീകമ്പനസമത്ഥം ജാതം, സ്വായം ദാനഗുണോ വേസ്സന്തരമഹാരഞ്ഞാ കഥേതബ്ബോതി.

ഉദ്ധരതീതി ബഹുലം കതപാപകമ്മവസേന ലദ്ധവിനിപാതതോ ഉദ്ധരതി. തസ്മാ നത്ഥി മയ്ഹം കിഞ്ചി ചിത്തസ്സ അഞ്ഞഥത്തന്തി അധിപ്പായോ.

പേതദക്ഖിണന്തി പേതേ ഉദ്ദിസ്സ ദാതബ്ബദക്ഖിണം. **പാപിതകാലേയേവാ**തി, “ഇദം ദാനം അസുകസ്സ പേതസ്സ ഹോതൂ”തി ഉദ്ദിസനവസേന പത്തേ പാപിതകാലേയേവ. **അസ്സാ**തി പേതസ്സ. **പാപുണീ**തി ഫലസമാപത്തിയാ വസേന പാപുണി. അയഞ്ഹി പേതേ ഉദ്ദിസ്സ ദാനേ ധമ്മതാ.

തദാ കോസലരഞ്ഞോ പരിച്ചാഗവസേന അതിവിയ ഉളാരജ്ഝാസയതം, ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ച ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ഉക്കംസഗതഗുണവിസിട്ഠതം സന്ധായാഹ, **“അസദിസദാനം കഥേതബ്ബ”**ന്തി.

അസാരമ്പി ഖേത്തന്തി സാരഹീനം ദുക്ഖേത്തം. **സമയേ**തി കസനാരഹേ കാലേ. **പംസും അപനേത്വാ**തി നിസ്സാരം പംസും നീഹരിത്വാ. **സാരബീജാനീ**തി സഭാവതോ അഭിസങ്ഖാരതോ ച സാരഭൂതാനി ബീജാനി. **പതിട്ഠപേത്വാ**തി വപിത്വാ. **ഏവ**ന്തി യഥാ കസ്സകോ അത്തനോ പയോഗസമ്പത്തിയാ അസാരേപി ഖേത്തേ ഫലം അധിഗച്ഛതി. ഏവം സീലവാ അത്തനോ പയോഗസമ്പത്തിയാ ദുസ്സീലസ്സപി ദത്വാ ഫലം മഹന്തം അധിഗച്ഛതി. **ഇമിനാ ഉപായേനാ**തി ഇമിനാ പഠമപദേ വുത്തനയേന. **സബ്ബപദേസൂ**തി സബ്ബകോട്ഠാസേസു **വിസുജ്ഝനം** വുത്തം, തതിയപദേ പന വിസുജ്ഝനം പടിക്ഖിത്തമേവ.

ന്വാ. അരഹതോ ദിന്നദാനമേവ അഗ്ഗം ദാനചേതനായ കേനചി ഉപക്കിലേസേന അനുപക്കിലിട്ഠത്താ, പടിഗ്ഗാഹകസ്സ അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യത്താ. തേനാഹ - **"ഭവാലയസ്സ ഭവപത്ഥനായ അഭാവതോ"**തി, "ഉഭിന്നമ്പീ"തി വചനസേസോ. **ഖീണാസവോ ദാനഫലം ന സദ്ദഹതീ**തി ഇദം തസ്സ അപ്പഹീനകിലേസജനസ്സ വിയ കമ്മകമ്മഫലാനം സദ്ദഹനാകാരേന പവത്തി നത്ഥീതി കത്വാ വുത്തം, യതോ അരഹാ "അസദ്ധോ അകതഞ്ഞൂ ച...പേ॰... പോരിസോ"തി (ധ॰ പ॰ ൯൭) ഥോമീയതി. അസദ്ദഹനം അനുമാനപക്ഖികം, അനുമാനഞ്ച സംസയപുബ്ബകം, നിസ്സന്ദിദ്ധോ ച കമ്മകമ്മഫലേസു പച്ചക്ഖഭാവം ഗതോ. തമേവ ഹി നിച്ഛിതഭാവസിദ്ധം നിസ്സന്ദിദ്ധതം സന്ധായ - **"ദാനഫലം സദ്ദഹന്താ"**തിആദി വുത്തം. യദി ഏവം തേന കതകമ്മം കമ്മലക്ഖണപ്പത്തം ഹോതീതി ആഹ **"ഖീണാസവേനാ"**തിആദി. തേനേവാഹ - **"നിച്ഛന്ദരാഗത്താ"**തി, ഏതഞ്ച ലക്ഖണവചനം, കേനചി കിലേസേന അനുപക്കിലിട്ഠത്താതി അധിപ്പായോ. **അസ്സാ**തി ഖീണാസവസ്സ ദാനം.

കിം പന സമ്മാസമ്ബുദ്ധേനാതിആദിനാ ദായകതോ ദക്ഖിണാവിസുദ്ധി ചോദിതാ, **സാരിപുത്തത്ഥേരേനാ**തിആദിനാ പന പടിഗ്ഗാഹകതോതി വദന്തി; തദയുത്തം, സാവകസ്സ മഹപ്ഫലഭാവേ സംസയാഭാവതോ, ഹേട്ഠാ നിച്ഛിതത്താ ച, തസ്മാ ഉഭയേനപി ദായകതോ ദക്ഖിണാവിസുദ്ധി ഏവ ചോദിതാ. സാ ഹി ഇധ സാധാരണവസേന നിച്ഛിതത്താ സംസയവത്ഥു. തേനാഹ - **"സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന...പേ॰... വദന്തീ"**തി. **സമ്മാസമ്ബുദ്ധം ഹീ**തിആദി യഥാവുത്തഅത്ഥസ്സ കാരണവചനം. **അഞ്ഞോ ദാനസ്സ വിപാകം ജാനിതും സമത്ഥോ നാമ നത്ഥി** സബ്ബസോ സത്താനം കമ്മവിപാകവിഭാഗജാനനഞാണസ്സ അനനുഞ്ഞാതത്താ. തേനാഹ ഭഗവാ - "യസ്മാ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സത്താ ന ജാനന്തി, ദാനസംവിഭാഗസ്സ വിപാകം യഥാഹം ജാനാമി, തസ്മാ അദത്വാ ഭുഞ്ജന്തീ"തിആദി (ഇതിവു॰ ൨൬). ഏതേന ഏത്ഥ ഞാണവിസോധനം നാമ കഥിതം, ന ദക്ഖിണായ വിസുദ്ധി നാമ ദായകതോ പടിഗ്ഗാഹകതോ ച വസേന ഹോതീതി; സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന സാരിപുത്തത്ഥേരസ്സ ദിന്നദാനം സബ്ബസോ ഉപക്കിലേസവിസുദ്ധിയാ ഞാണസ്സ ച അതിവിയ ഉളാരത്താ മഹാനുഭാവം നാമ സിയാ മഹാതേജവന്തഞ്ച; ന മഹപ്ഫലം തേസം സന്താനേ പരിപുണ്ണഫലസ്സ അസമ്ഭവതോ. യദി ദിന്നദാനം പരിപുണ്ണഫലം ന ഹോതി ഉഭയവിപാകദാനാഭാവതോ, പവത്തിവിപാകദായീ പന ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ, **"ദാനം ഹീ"**തിആദിമാഹ.

ചതൂഹീതി സഹയോഗേ കരണവചനം, ചതൂഹി സമ്പദാഹി സഹഗതാ സഹിതം കത്വാതി അത്ഥോ. ഇമാ ചതസ്സോ സമ്പദാ സബ്ബസാധാരണവസേന വുത്താ, ന യഥാധിഗതപുഗ്ഗലവസേന. തേനാഹ - **"ദേയ്യധമ്മസ്സ ധമ്മേനാ"**തിആദി. **തസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ**തി യസ്മിം അത്തഭാവേ തം ദാനമയം പുഞ്ഞം ഉപ്പന്നം, തസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ വിപാകം ദേതി, ചേതനായ മഹന്തത്താ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം ഹുത്വാ വിപച്ചതീതി അത്ഥോ. **പുബ്ബചേതനാദിവസേനാ**തി സന്നിട്ഠാപകജവനവീഥിതോ പുബ്ബാപരവീഥിചേതനാവസേന, അഞ്ഞഥാ സന്നിട്ഠാപകവീഥിയംയേവ പുബ്ബചേതനാദിവസേനാതി വത്തബ്ബം സിയാ. സാ ഹി ചേതനാ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയഭൂതാ തസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ വിപാകം ദേതി, ന ഇതരാ. **മഹത്തതാ**തി പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരവസേന ഞാണസമ്പയോഗാദിവസേന ചേതനായ ഉളാരതാ. **ഖീണാസവഭാവേനാ**തി യസ്സ ദേതി, തസ്സ ഖീണാസവഭാവേന. **വത്ഥുസമ്പന്നതാ**തി ഏത്ഥ യഥാ പടിഘസഞ്ഞാ

നാനത്തസഞ്ഞാനം വിഗമേന ദിബ്ബവിഹാരാനം വസേന, ബ്യാപാദസഞ്ഞാദീനം വിഗമേന ബ്രഹ്മവിഹാരാനം വസേന, സബ്ബസോ രൂപസഞ്ഞാനാനത്തസഞ്ഞാനം വിഗമേന ആനേഞ്ജവിഹാരാനം വസേന സബ്ബസോ നിച്ചസഞ്ഞാദീനം പടിപ്പസ്സദ്ധിയാ സബ്ബസങ്ഖാരവിമുഖതായ അരിയവിഹാരാനം വസേന വത്ഥുസമ്പന്നതാ ഇച്ഛിതാ. തംതംസമാപത്തിസമാപജ്ജനേന സന്താനസ്സ നിരോധസാധനതാ തം ദിവസം നിരോധസ്സ സാധനതാ നാമ. **വത്ഥുസമ്പന്നതാ**തി സബ്ബസോ നിരോധസമാപത്തിസമാപജ്ജനേന വത്ഥുസമ്പന്നതാ ഇച്ഛിതാ; ന സബ്ബസോ അനവസേസസഞ്ഞാനിരോധതായാതി ആഹ - **"തം ദിവസം നിരോധതോ വുട്ഠിതഭാവേന വത്ഥുസമ്പന്നതാ"**തി. സഞ്ഞാനിരോധസ്സ ചേത്ഥ അച്ചാസന്നതം സന്ധായ, **"തം ദിവസ"**ന്തി വുത്തം. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ അവിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ദക്ഖിണാവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

നിട്ഠിതാ ച വിഭങ്ഗവഗ്ഗവണ്ണനാ.

൭. സളായതനവഗ്ഗോ

൧. അനാഥപിണ്ഡികോവാദസുത്തവണ്ണനാ

൩൮൩. **അധിമത്തഗിലാനോ**തി അധികായ മത്തായ മരണസ്സ ആസന്നതായ അതിവിയ ഗിലാനോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"മരണസേയ്യം ഉപഗതോ"**തി. **അഖണ്ഡം അകാസി** ഗഹപതിനോ സത്ഥരി പരമപേമത്താ. **യത്തകം ചസ്സാ**തി, "സകിം വാ ദ്വിക്ഖത്തും വാ"തി വുത്തം യത്തകം അസ്സ ഗഹപതിസ്സ.

൩൮൪. **ഓസക്കന്തീ**തി പരിഹായന്തി. **ഓത്ഥരന്തീ**തി അഭിഭവന്തി. ഉസ്മാ നാമ കമ്മജതേജോധാതു, സാ സഹ ജീവിതിന്ദ്രിയനിരോധാ പരിയാദിയതി, യാവ താ ആയുഉസ്മാ വത്തന്തി, താവ മരണന്തികാ വേദനാ വത്തന്തേവ വിഞ്ഞാണസ്സ അനിരുദ്ധത്താ. തേനാഹ **"യാവ ഉസ്മാ"**തിആദി.

൩൮൭. **തീഹി ഗാഹേഹീ**തി തണ്ഹാമാനദിട്ഠിഗ്ഗാഹേഹി. **പടിബാഹിതും** വിക്ഖമ്ഭേതും. **ചക്ഖും തീഹി ഗാഹേഹി ന ഗണ്ഹിസ്സാമീ**തി മാനഗ്ഗാഹപടിക്ഖേപമുഖേന ചക്ഖുസ്മിം അനിച്ചാനുപസ്സനാതി ദസ്സേതി. അനിച്ചാനുപസ്സനായ ഹി സതി അപ്പതിട്ഠോ മാനഗ്ഗാഹോ, ദുക്ഖാനുപസ്സനായ സതി അപ്പതിട്ഠോ തണ്ഹാഗ്ഗാഹോ, അനത്താനുപസ്സനായ സതി അപ്പതിട്ഠോ ദിട്ഠിഗ്ഗാഹോതി, ഗാഹോ ച നാമ ഓളാരികോ, തസ്മിം വിഗതേപി നികന്തി തിട്ഠേയ്യാതി തം വിജഹാപേതുകാമേന, - "ന ച മേ ചക്ഖുനിസ്സിതം വിഞ്ഞാണം ഭവിസ്സതീ"തി വുത്തന്തി ആഹ - **"വിഞ്ഞാണഞ്ചാപി മേ ചക്ഖുനിസ്സിതം ന ഭവിസ്സതീ"**തി. **സബ്ബം കാമഭവരൂപ**ന്തി കാമഭൂമിപരിയാപന്നം സബ്ബം രൂപക്ഖന്ധമാഹ - "കാമരൂപഭവരൂപ"ന്തി വാ പാഠോ. സോ യുത്തോ ഇമസ്സ വാരസ്സ ഏവ അനവസേസപഞ്ചവോകാരഭവപരിയാപന്നതോ. തഥാ ഹി ഉപരി ചതുവോകാരഭവോ അനവസേസതോ വുത്തോ.

൩൮൯. **ഇധലോക**ന്തി ഏത്ഥ സങ്ഖാരലോകവിസയോതി അധിപ്പായേന, **"വസനട്ഠാനം വാ"**തിആദി വുത്തം, തഞ്ച ഖോ പഠമദുതിയവാരേഹി ഇധലോകോ ഗഹിതോതി കത്വാ. പഠമദുതിയവാരേഹി പന ഇധലോകോ പരലോകോതി വിഭാഗേന വിനാ പഞ്ചവോകാരഭവോ ഗഹിതോ; തഥാ തതിയവാരേ പഞ്ചവോകാരഭവോ ചതുവോകാരഭവോ ച ഗഹിതോതി പുന ദിട്ഠധമ്മസമ്പരായവസേന തം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും, **"ന ഇധലോക"**ന്തിആദി വുത്തം . ഇധലോകന്തി ച സത്തസങ്ഖാരവസേനേവ ഗഹിതം. സബ്ബമ്പി സങ്ഖാരവസേന പരിഗ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതും, **"യമ്പി മേ ദിട്ഠ"**ന്തിആദി വുത്തന്തി കേചി. **അപരിതസ്സനത്ഥം** തണ്ഹാപരിതസ്സനായ അനുപ്പാദനത്ഥം. യസ്സ ദിട്ഠധമ്മോതി വുച്ചതി, തസ്സ പന അഭാവതോ, **"മനുസ്സലോകം ഠപേത്വാ സേസാ പരലോകാ നാമാ"**തി വുത്തം. യേസം പന "ഇധലോക"ന്തി ഇമിനാ സത്തലോകസ്സപി ഗഹണം ഇച്ഛിതം. തേസം മതേന, "മനുസ്സലോകം ഠപേത്വാ"തി യോജനാ.

൩൯൦. **അല്ലീയസീ**തി അത്തഭാവേ ഭോഗേസു ച അപേക്ഖം കരോസീതി അത്ഥോ. **ഏവരൂപീ**തി യാദിസീ തദാ ധമ്മസേനാപതിനാ കഥിതാ, ഏവരൂപീ. **ധമ്മകഥാ ന സുതപുബ്ബാ**തി യഥാകഥിതാകാരമേവ സന്ധായ പടിക്ഖേപോ, ന

സുഖുമഗമ്ഭീരസുഞ്ഞതാപടിസംയുത്തതാസാമഞ്ഞം. തേനാഹ **"ഏവം പനാ"**തിആദി.

മയാ ഗതമഗ്ഗമേവ അനുഗച്ഛസീതി ദാനമയപുഞ്ഞഭാവസാമഞ്ഞം ഗഹേത്വാ വദതി, ന ബോധിസത്തദാനഭൂതം ദാനപാരമിതം. **ന പടിഭാതീ**തി രുച്ചനവസേന ചിത്തേ ന ഉപതിട്ഠതി. തേനാഹ **"ന രുച്ചതീ"**തി. തഥാ ഹേസ വട്ടാഭിരതോതി. ഉജുമഗ്ഗാവഹാ വിപസ്സനാ ഭഗവതാ പനസ്സ കഥിതപുബ്ബാ.

൩൭൭. ഏസിതഗുണത്താ ഏസിയമാനഗുണത്താ ച ഇസി, അസേക്ഖാ സേക്ഖാ കല്യാണപുഥുജ്ജനാ ച, ഇസീനം സങ്ഘോ, തേന നിസേവിതന്തി **ഇസിസങ്ഘനിസേവിതം**. കാമം തസ്സ വിഹാരസ്സ ഗന്ധകുടിപാസാദകൂടാഗാരാദിവസേന നിസീദനനിപജ്ജനായ രുക്ഖലതാദിവസേന ഭൂമിസയാദിവസേന ച അനഞ്ഞസാധാരണാ മഹതീ രമണീയതാ അത്ഥേവ, സാ പന ഗേഹസ്സിതഭാവേന അരിയാനം ചിത്തം തഥാ ന തോസേതി; യഥാ അരിയാനം നിസേവിതഭാവേനാതി ആഹ - **"പഠമഗാഥായ ജേതവനസ്സ വണ്ണം കഥേത്വാ"**തി. തേനാഹ ഭഗവാ - ''യത്ഥ അരഹന്തോ വിഹരന്തി, തം ഭൂമിരാമണേയ്യക''ന്തി (ധ॰ പ॰ ൯൮; ഥേരഗാ॰ ൯൯൧; സം॰ നി॰ ൧.൨൬൧). അപചയഗാമിനീ ചേതനാ സത്താനം സുദ്ധിമാവഹതീതി ആഹ - **"കമ്മന്തി മഗ്ഗചേതനാ"**തി. ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം വിദിതകരണട്ഠേന കിലേസാനം വിക്ഖമ്ഭനട്ഠേന ച **വിജ്ജാ,** മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠീതി ആഹ - **"വിജ്ജാതി മഗ്ഗപഞ്ഞാ"**തി. **സമാധിപക്ഖികോ ധമ്മോ** നാമ സമ്മാവായാമസതിസമാധയോ. തഥാ ഹി വിജ്ജാഭാഗിയോ സമാധിപി സമാധിപക്ഖികോ. സീലം തസ്സ അത്ഥീതി **സീല**ന്തി ആഹ - **"സീലേ പതിട്ഠിതസ്സ ജീവിതം ഉത്തമ"**ന്തി. **ദിട്ഠിസങ്കപ്പോ**തി സമ്മാസങ്കപ്പോ. തത്ഥ സമ്മാസങ്കപ്പസ്സ ഉപകാരകഭാവേന വിജ്ജാഭാഗോ . തഥാ ഹി സോ പഞ്ഞാക്ഖന്ധസങ്ഗഹിതോതി വുച്ചതി, യഥാ സമ്മാസങ്കപ്പോ പഞ്ഞാക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹിതോ, ഏവം വായാമസതിയോ സമാധിക്ഖന്ധസങ്ഗഹിതാതി. തേനാഹ - **"ധമ്മോതി വായാമസതിസമാധയോ"**തി. ''ധമ്മോ''തി ഹി ഇധ സമ്മാസമാധി അധിപ്പേതോ, - ''ഏവം ധമ്മാ തേ ഭഗവന്തോ അഹേസു''ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൩; മ॰ നി॰ ൩.൧൯൭; സം॰ നി॰ ꠲.൩൭൮) വിയ. **വാചാകമ്മന്താജീവാ**തി സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവാ മഗ്ഗപരിയാപന്നാ ഏവ, തേ സബ്ബേപി ഗഹിതാതി. തേനാഹ - **"ഏതേന അട്ഠങ്ഗികേന മഗ്ഗേനാ"**തി.

ഉപായേനാതി യേന വിധിനാ അരിയമഗ്ഗോ ഭാവേതബ്ബോ, തേന **സമാധിപക്ഖിയം** വിപസ്സനാധമ്മഞ്ചേവ മഗ്ഗധമ്മഞ്ച. ''അരിയം വോ, ഭിക്ഖവേ, സമ്മാസമാധിം ദേസേസ്സാമി സഉപനിസം സപരിക്ഖാര''ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൩൬) ഹി വചനതോ സമ്മാസമാധിആദയോ മഗ്ഗധമ്മാപി സമാധിപക്ഖിയാ. **വിചിനേയ്യാ**തി വീമംസേയ്യ, ഭാവേയ്യാതി അത്ഥോ. **തത്ഥാ**തി ഹേതുമ്ഹി ഭുമ്മവചനം. അരിയമഗ്ഗഹേതുകാ ഹി സത്താനം വിസുദ്ധി. തേനാഹ - **"തസ്മിം അരിയമഗ്ഗേ വിസുജ്ഝതീ"**തി. **പഞ്ചക്ഖന്ധധമ്മം വിചിനേയ്യ,** പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ വിപസ്സേയ്യ. തേസു ഹി വിപസ്സിയമാനേസു വിപസ്സനാ ഉക്കംസഗതാ. യദഗ്ഗേന ദുക്ഖസച്ചം പരിഞ്ഞാപടിവേധേന പടിവിജ്ഝീയതി, തദഗ്ഗേന സമുദയസച്ചം പഹാനപടിവേധേന നിരോധസച്ചം സച്ഛികിരിയാപടിവേധേന, മഗ്ഗസച്ചം ഭാവനാപടിവേധേന പടിവിജ്ഝീയതി, ഏവം അച്ചന്തവിസുദ്ധിയാ സുജ്ഝതി. തേനാഹ - **"ഏവം തേസു ചതൂസു**

സച്ചേസു വിസുജ്ഝതീ”തി. ഇധാപി നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മവചനം. സച്ചേസു വാ പടിവിജ്ഝിയമാനേസൂതി വചനസേസോ.

അവധാരണവചനന്തി വവത്ഥാപനവചനം, അവധാരണന്തി അത്ഥോ. **സാരിപുത്തോവാ**തി ച അവധാരണം തസ്സ സാവകഭാവതോ സാവകേസു സാരിപുത്തോവ സേയ്യോതി ഇമമത്ഥം ദീപേതി. **കിലേസഉപസമേനാ**തി ഇമിനാ മഹാഥേരസ്സ താദിസോ കിലേസൂപസമോതി ദസ്സേതി, യസ്സ സാവകസ്സ വിസയേ പഞ്ഞായ പാരമിപ്പത്തി അഹോസി. യദി ഏവം - “യോപി പാരങ്ഗതോ ഭിക്ഖു, ഏതാവപരമോ സിയാ”തി ഇദം കഥന്തി? തേസം തേസം ബുദ്ധാനം സാസനേ പഞ്ഞായ പാരമിപ്പത്തസാവകവസേനേതം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ - “നത്ഥി വിമുത്തിയാ നാനത്ത”ന്തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൪൨; വിഭ॰ മൂലടീ॰ സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ) വചനതോ സാവകേഹി വിമുത്തിപഞ്ഞാമത്തം സന്ധായേതം വുത്തം. തേനാഹ - **“പാരങ്ഗതോതി നിബ്ബാനം ഗതോ”**തിആദി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അനാഥപിണ്ഡികോവാദസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൨. ഛന്നോവാദസുത്തവണ്ണനാ

൩൮൯. **ഛന്നോ**തി ഇദം തസ്സ നാമന്തി ആഹ **“ഏവംനാമകോ ഥേരോ”**തി. യസ്സ പന സത്ഥാരാ പരിനിബ്ബാനകാലേ ബ്രഹ്മദണ്ഡോ ആണത്തോ, അയം സോ ന ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ - **“ന അഭിനിക്ഖമനം നിക്ഖന്തത്ഥേരോ”**തി, ലോകനാഥസ്സ അഭിനിക്ഖമനകാലേ കപിലപുരതോ നിക്ഖന്തോതി അത്ഥോ. **ഗിലാനപുച്ഛകാ**തി ഗിലാനസ്സ പുച്ഛനകാ, ഗിലാനഭാവസ്സ അവത്ഥം സോതുകാമാതി അത്ഥോ. സസനതോ ഹിംസനതോ **സത്ഥ**ന്തി ആഹ **“ജീവിതഹാരകസത്ഥ”**ന്തി.

൩൯൦. ഉപവജ്ജം ഏതസ്സ നത്ഥീതി **അനുപവജ്ജം,** കരജകായം കത്വാ ആയതിം ഉപ്പത്തിരഹിതന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **“അനുപ്പത്തിക”**ന്തി.

൩൯൧. **ഖയവയം ഞത്വാ**തി സങ്ഖാരഗതം ഖണഭങ്ഗം നേത്വാ ഞാണേന യാഥാവതോ ഞത്വാ. **നേതം മമാ**തി ദുക്ഖതോ സമനുപസ്സനാ സങ്ഖാരേസു ദിട്ഠേസു മമംകാരാഭാവതോ. **നേസോഹമസ്മീ**തി അനിച്ചതോ സമനുപസ്സനാ അനിച്ചതോ തേസു ദിട്ഠേസു അഹംകാരാഭാവതോ. **ന മേസോ അത്താ**തി അനത്തതോ സമനുപസ്സനാ അനത്തതോ തേസു ദിട്ഠേസു അത്തഗ്ഗാഹാഭാവതോതി ആഹ - **“നേതം മമ...പേ॰... അത്താതി സമനുപസ്സാമീ”**തി.

൩൯൩. **തസ്മാ പുഥുജ്ജനോ**തി യസ്മാ അരിയോ സബ്ബസോ പരിഞ്ഞാതവത്ഥുകോ ദുക്ഖവേദനം അധിവാസേതും അസക്കോന്തോ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ പുഥുജ്ജനോ, കേവലം പന അധിമാനേനേവ - “നാഭികങ്ഖാമി ജീവിതം, പരിച്ചിണ്ണോ മേ സത്ഥാ, നിരോധം ദിസ്വാ”തി വദതീതി അധിപ്പായോ. **ഇദമ്പീ**തി ഇദമ്പി, “നിസ്സിതസ്സ ചലിത”ന്തിആദി. തണ്ഹാനിസ്സിതഭാവേന ഹി ആയസ്മാ ഛന്നോ മാരണന്തികം വേദനം അധിവാസേതും അസക്കോന്തോ ഇതോ ചിതോ പരിവത്തന്തോ ചലതി വിപ്ഫന്ദതി, തസ്മാ “നിസ്സിതസ്സ ചലിത”ന്തിആദി മനസികാതബ്ബം, തേന ഇദം സബ്ബം തം വിപ്ഫന്ദിതം ന ഭവിസ്സതീതി അധിപ്പായോ. **കപ്പസദ്ദോ** കാലപരിയായോപി ഹോതി, ന

കാലവിസേസവാചകോ ഏവാതി ആഹ - **“നിച്ചകപ്പന്തി നിച്ചകാല”**ന്തി. യഥാ അപ്പഹീനതണ്ഹാദിട്ഠികോ പുഗ്ഗലോ തംനിസ്സിതോ അല്ലിനോ, ഏവം താഹിപി നിസ്സിതോ അമുത്തഭാവതോതി ആഹ - **“തണ്ഹാദിട്ഠീഹി നിസ്സിതസ്സാ”**തി. **ചലിത**ന്തി യഥാ യഥാ അസമാരദ്ധായ സമ്മാപടിപത്തിയാ ആദീനവവസേന ചലന്തം പന യസ്മാ അരിയസ്സ വിനയേ വിരൂപം ചലിതം നാമ ഹോതി, തസ്മാ ആഹ - **“വിപ്ഫന്ദിതം ഹോതീ”**തി. താദിസേ പന പപഞ്ചവിക്ഖമ്ഭനവസേന ചിത്തസ്സ ചലിതേ അസതി ഭാവനായ വീഥിപടിപന്നതായ കിലേസപടിപ്പസ്സദ്ധി ഏവ ഹോതീതി ആഹ ‘‘ചലിതേ അസതി പസ്സദ്ധീ’’തി. തേന വുത്തം - **“കിലേസപസ്സദ്ധി നാമ ഹോതീ”**തി.

ഭവന്തരം ദിസ്വാ നമനട്ഠേന **നതി**. തേനാഹ - **“നതിയാ അസതീതി ഭവത്ഥായ ആലയനികന്തിപരിയുട്ഠാനേസു അസതീ”**തി. **പടിസന്ധിവസേന ആഗതി നാമാ**തി പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന ഭവന്തരതോ ഇധേവ ആഗമനം നാമ, **ചുതിവസേന** ചവനവസേന ഇതോ ഭവന്തരസ്സ **ഗമനം നാമ ന ഹോതി** ആഗതിഗതിയാ അസതി കതൂപചിതസ്സപി കമ്മസ്സ ഉപ്പത്തിപരികപ്പവസേന പവത്തിയാ അഭാവതോ. **ചവനവസേനാ**തി നിബ്ബത്തഭവതോ ചവനവസേന **ചുതി,** ആയതിം ഉപപജ്ജനവസേന ഉപപാതോ ന ഹോതി. യതോ ഗതി ആഗതി ചവനം ഉപപാതോ ന ഹോതി, തതോ ഏവ നേവിധ, ന ഹുരം, ന ഉഭയമന്തരേന, കായസ്സ ഗതിയാ ആഗതിയാ ച അഭാവതോ സബ്ബസോ ചുതൂപപാതോ നത്ഥി; തേന ന ഇധലോകേ ഠിതോതി വത്തബ്ബോ. ന പരലോകേ ഠിതോതി വത്തബ്ബോ, ന ഉഭയമന്തരേന ഠിതോതി വത്തബ്ബോ. തേനാഹ **“നയിധ ലോകേ”**തിആദി. തത്ഥ ഇധലോകപരലോകവിനിമുത്തസ്സ സംസരണപദേസസ്സ അഭാവതോ, ‘‘ന ഉഭയമന്തരേനാ’’തി വുത്തോതി ഉഭയപരിയാപന്നോ ന ഹോതീതി പടിക്ഖിപന്തോ, **“ന ഉഭയത്ഥ ഹോതീ”**തി ആഹ. **അയമേവ അന്തോ**തി യോ ഇധലോകേ പരലോകേ ച അഭാവോ അവിജ്ജമാനതാ അനുപ്പജ്ജനം, അയമേവ സകലസ്സ ദുക്ഖമൂലസ്സ അന്തോ പരിയോസാനം.

൩൯൮. കണ്ഠനാളിം ഛിന്ദീതി നാളിം ഛിന്ദിതും ആരഭി. **തസ്മിം** ഛിന്ദിതും ആരദ്ധക്ഖണേ ഛേദോ ച വത്തതി; **മരണഭയഞ്ച ഓക്കമി** അവീതരാഗഭാവതോ, തതോ ഏവ **ഗതിനിമിത്തം ഉപട്ഠാതി**. ‘‘സോപി നാമ സബ്രഹ്മചാരീനം അനുപവജ്ജതം ബ്യാകരിത്വാ സരാഗമരണം മരിസ്സതീ’’തി സംവിഗ്ഗമാനസോ **സങ്ഖാരേ** അനിച്ചാദിവസേന **പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ. അരഹത്തം പത്വാ**തി പുബ്ബേ ബഹുസോ വിപസ്സനായ ഉദയബ്ബയഞാണം പാവിതത്താ താവദേവ അരഹത്തം പത്വാ അരഹത്തഫലപച്ചവേക്ഖണാനന്തരം കണ്ഠനാളിച്ഛേദപച്ചയാ ജീവിതനിരോധേന **സമസീസീ ഹുത്വാ പരിനിബ്ബായി**. ന ഹി അന്തിമഭവികസ്സ അരഹത്തം അപ്പത്വാ ജീവിതന്തരായോ ഹോതി. **ഥേരസ്സാ**തി ആയസ്മതോ ഛന്നത്ഥേരസ്സ. **ബ്യാകരണേനാ**തി ഹേതുമ്ഹി കരണവചനം ‘‘ബ്യാകരണേന ഹേതുനാ’’തി. തന്നിമിത്തഞ്ഹി ഥേരോ വീരിയം പഗ്ഗണ്ഹന്തോ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേതി. **ഇമിനാ**തി, ‘‘അത്ഥി, ഭന്തേ’’തിആദിവചനേന. **ഥേരോ**തി ആയസ്മാ സാരിപുത്തത്ഥേരോ. **പുച്ഛതീ**തി, ഭന്തേ, തഥാ കുലസംസഗ്ഗപസുതോ കഥം പരിനിബ്ബായിസ്സതീതി പുച്ഛതി. ‘‘പുബ്ബേ കുലേസു സംസട്ഠവിഹാരീ’’തി സബ്രഹ്മചാരീനം പഞ്ഞാതസ്സപി **ഇമസ്മിം** ‘‘ഹോന്തി ഹേതേ സാരിപുത്താ’’തിആദിനാ ഭഗവതോ വുത്ത-ട്ഠാനേ **അസംസട്ഠഭാവോ പാകടോ അഹോസി**. പക്കമ്പി നിപക്കം വിയ

സമ്മാപടിപജ്ജമാനാപി കേചി അസഞ്ഞതാ ഉപട്ഠഹന്തി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഛന്നോവാദസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൯. പുണ്ണോവാദസുത്തവണ്ണനാ

൯൮. അനന്തരസുത്തേ "പടിസല്ലാനാതി ഫലസമാപത്തിതോ"തി വുത്തം, തത്ഥ ധമ്മസേനാപതിനോ അരിയവിഹാരസ്സ അധിപ്പേതത്താ, ഇധ പന അകതകിച്ചസ്സ പടിസല്ലാനം നാമ കായവിവേകോതി ആഹ - **"പടിസല്ലാനാതി ഏകീഭാവാ"**തി. "ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ രൂപാ"തി പനേത്ഥ വിഞ്ഞേയ്യരൂപം വിജാനന്തസ്സ ദ്വാരഭൂതം ചക്ഖുന്തി ഉഭയം അജ്ഝത്തികം ബാഹിരഞ്ച ആയതനം അഭിനന്ദിതാദിസാമഞ്ഞേന **തഞ്ചേ**തി ഏത്ഥ **തം**-സദ്ദേന ഏകജ്ഝം പച്ചാമട്ഠന്തി ആഹ - **"തഞ്ചേതി തം ചക്ഖുഞ്ചേവ രൂപഞ്ചാ"**തി. യം പനേത്ഥ വിഞ്ഞേയ്യസദ്ദേന ജോതിതം വിഞ്ഞാണം തം സമ്പയുത്തധമ്മാതി തദുഭയം, "മനോവിഞ്ഞേയ്യാ ധമ്മാ"തി പദേന കഥിതമേവാതി ഇധ ന ഗഹിതം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **സമോധാനേനാ**തി സഹാവട്ഠാനേന, ചിത്തേന നന്ദിയാ തണ്ഹായ സഹ പവത്തിയാ ചിത്തസഹുപ്പത്തിയാതി അത്ഥോ. തേനാഹ - "ഉപ്പജ്ജതി നന്ദീ"തി. **പഞ്ചക്ഖന്ധദുക്ഖസ്സ സമോധാന**ന്തി പഞ്ചക്ഖന്ധസങ്ഖാതസ്സ ദുക്ഖസച്ചസ്സ പച്ചവോകാരേ സഹപ്പവത്തി ഹോതി. യസ്മാ ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജമാനം ഛന്നം ദ്വാരാനംയേവ വസേന ഉപ്പജ്ജതി, തഥാ സമുദയോതി, തസ്മാ ആഹ - **"ഇതി ഛസു ദ്വാരേസൂ"**തിആദി. കിലേസവട്ടസ്സ കമ്മവട്ടസ്സ വിപാകവട്ടസ്സ ച കഥിതത്താ ആഹ - **"വട്ടം മത്ഥകം പാപേത്വാ ദസ്സേതീ"**തി. **ദുതിയനയേ**തി "സന്തി ച ഖോ"തിആദിനാ വുത്തേ ദുതിയേ ദേസനാനയേ. **പാടിയേക്കോ അനുസന്ധീ**തി ന യഥാനുസന്ധി നാപി അജ്ഝാസയാനുസന്ധീതി അധിപ്പായോ, പുച്ഛാനുസന്ധിസ്സ പന ഇധ സമ്ഭവോ ഏവ നത്ഥീതി. **സത്തസു ഠാനേസൂ**തി അക്കോസനേ പരിഭാസനേ പാണിപ്പഹാരേ ലേഡ്ഡുപ്പഹാരേ ദണ്ഡപ്പഹാരേ സത്ഥപ്പഹാരേ ജീവിതാവോരോപനേതി ഇമേസു സത്തസു. "ഭദ്ദകാ വതിമേ"തിആദിനാ ഖന്തിപടിസംയുത്തം **സീഹനാദം നദാപേതും**.

൯൯. **ചണ്ഡാ**തി കോധനാ, തേന ദൂസിതചിത്തതായ ദുട്ഠാതി വുത്താ. **കിബ്ബിസാ**തി പാപാ. **ഫരുസാ**തി ഈസകമ്പി പസാദസിനേഹാഭാവേന ലുദ്ദാ. ഫരുസവചനതായ വാ **ഫരുസാ,** തഥാഭൂതാ പന ലുദ്ദാ നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"കക്ഖളാ"**തി. **ഇദഞ്ച തേ**തി, "ഹത്ഥച്ഛേദം നാസികച്ഛേദ"ന്തി ഏവമാദിം ഇദഞ്ച അനിട്ഠം കരിസ്സാമാതി ഭയദസ്സനേന തജ്ജേസ്സന്തി.

ഘടികമുഗ്ഗരേനാതി ദണ്ഡാനം കിര അഗ്ഗപസ്സേ ഘടാകാരം ദസ്സേന്തി, തേന സോ "ഘടികമുഗ്ഗരോ"തി വുച്ചതി. **ഏകതോധാരാദിനാ** സത്ഥേന കരവാലഖഗ്ഗാദിനാ. **"ഇന്ദ്രിയസംവരാദീനം ഏതം നാമ"**ന്തി വത്വാ യത്ഥ യത്ഥ ഇന്ദ്രിയസംവരാദയോ "ദമോ"തി വുത്താ, തം പാഠപദേസം ദസ്സേന്തോ **"സച്ചേനാ"**തിആദിമാഹ . മനച്ഛട്ഠാനി ഇന്ദ്രിയാനി ദമേതി സംവരേതീതി **ഇന്ദ്രിയസംവരോ,** ദമോ. രാഗാദിപാപധമ്മേ ദമേതി ഉപസമേതീതി **ദമോ,** പഞ്ഞാ. പാണാതിപാതാദികമ്മകിലേസേ ദമേതി ഉപസമേതി വിക്ഖമ്ഭേതീതി **ദമോ** ഉപോസഥോ. ബ്യാപാദവിഹേസാദികേ ദമേതി വിനേതീതി **ദമോ**തി ആഹ - **"ഇമസ്മിം പന സുത്തേ ഖന്തി 'ദമോ'തി വേദിതബ്ബോ"**തി. **ഉപസമോതി തസ്സേവ**

ദമസ്സ **വേവചനം,** തസ്മാ ദമോ ച സോ ബ്യാപാദാദീനം വിനയനട്ഠേന തേസംയേവ ഉപസമനട്ഠേന ഉപസമോ ചാതി **ദമൂപസമോ,** അധിവാസനഖന്തി.

൩൯൭. തത്ഥ ഖന്തിയം കതാധികാരോ തം ജനപദം ഗന്ത്വാ മഹാജനസ്സ അവസ്സയോ ഹോതി, തസ്മാ തദസ്സ അപദാനം സമുദാഗമതോ പട്ഠായ വിഭാവേതും, **"കോ പനേസ പുണ്ണോ"**തിആദി ആരദ്ധം. **ഏത്ഥാതി** ഏതസ്മിം സുനാപരന്തജനപദേ. **അസപ്പായവിഹാരന്തി** ഭാവനാഭിയോഗസ്സ ന സപ്പായം വിഹാരം.

ദ്വേ ഭാതരോതി അവിഭത്തസാപതേയ്യാ അവിഭത്തവോഹാരസംയോഗാ. തേനാഹ **"തേസൂ"**തിആദി. **ജനപദചാരികം ചരന്തോ** ഭണ്ഡം ഗഹേത്വാ ജനപദേസു വിക്കയം കരോന്തോ.

"ബുദ്ധപൂജം ധമ്മപൂജം സങ്ഘപൂജം കരിസ്സാമാ"തി **തന്നിന്നാ. അട്ഠിമിഞ്ജം ആഹച്ച അട്ഠാസീ**തി, "ബുദ്ധോ"തി വചനം അസ്സുതപുബ്ബം സോതപഥം ഉപഗതം അനപ്പകം പീതിസോമനസ്സം സമുട്ഠാപേന്തം പീതിസമുട്ഠാനപണീതരൂപേഹി ഛവിചമ്മാദീനി ഛിന്ദിത്വാ അട്ഠിമിഞ്ജം ആഹച്ച അട്ഠാസി. **വിസ്സജ്ജിതന്തി** വിക്കിണനവസേന വിനിയോജിതം. **കമ്മട്ഠാനം ന ഉപട്ഠാതീ**തി ഭാവനാവീഥിം ന ഓതരതി. **മയ്ഹം അസപ്പായോ**തി മയ്ഹം കമ്മട്ഠാനഭാവനായ സപ്പായോ ഉപകാരോ ന ഹോതി.

കോചി ചങ്കമിതും സമത്ഥോ നാമ നത്ഥി മഹതാ സമുദ്ദവീചിസദ്ദേന ഉപദ്ദുതത്താ ഭാവനാമനസികാരസ്സ അനഭിസമ്ഭുണനതോ. തേനാഹ **"സമുദ്ദവീചിയോ"**തിആദി. **സോതി** മകുളവിഹാരോ.

ഉത്തമജവേന ഗച്ഛമാനാ യഥാധിപ്പേതം മഗ്ഗം അതിക്കമിത്വാ **അഞ്ഞതരം ദീപകം പാപുണി.**

ഉപ്പാദികം ഉട്ഠാപേത്വാതി മഹാവാതമണ്ഡലസമുട്ഠാപനേന തസ്മിം പദേസേ മഹാസമുദ്ദം സംഖോഭേന്തോ മഹന്തം ഉപ്പാദം ഉട്ഠപേത്വാ.

ഥേരോ, "അമ്ഹേ ആവജ്ജെയ്യാഥാ"തി കനിട്ഠസ്സ വചനം സരിത്വാ അന്തരന്തരാ ആവജ്ജേതി, തസ്മാ തദാപി ആവജ്ജേതി, തം സന്ധായ വുത്തം - **"തസ്മിംയേവ ഖണേ ആവജ്ജിത്വാ"**തി. **സമ്മുഖേതി** സീസട്ഠാനേ. **പടിവേദേസുന്തി** പവേദേസും, ഉപാസകാ മയന്തി പടിജാനിംസു. **ഇമിനാതി** ഇമിനാ മയ്ഹം പരിച്ചത്തകോട്ഠാസേന. **മണ്ഡലമാളന്തി** മുണ്ഡമണ്ഡലമാളസദിസം പടിസ്സയം. **പരിചാരകാതി** അവസേസഗാമിനോ.

സച്ചബന്ധസ്സ ഓകാസം കരോന്തോ **"ഏകൂനപഞ്ചസതാന"**ന്തി ആഹ. **തം ദിവസം…പേ… അഗ്ഗഹേസി,** തേന സോ ഥേരോ പഠമം സലാകം ഗണ്ഹന്താനം ഏതദഗ്ഗേ ഠപിതോ.

വാണിജഗാമം ഗന്ത്വാതി വാണിജഗാമസമീപം ഗന്ത്വാ. **ബുദ്ധകോലാഹലന്തി** ബുദ്ധാനം ഉപഗമ്മ സത്താനം ഉപ്പജ്ജനകുതൂഹലം.

മഹാഗന്ധകുടിയംയേവാതി ജേതവനമഹാവിഹാരേ മഹാഗന്ധകുടിയംയേവ. **പരിചരിതബ്ബന്തി** ഉപട്ഠാതബ്ബം.

ഗന്ധകട്ഠാനീതി ചന്ദനഅഗരുസലളാദീനി സുഗന്ധകട്ഠാനി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവാതി.

പുണ്ണോവാദസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

ർ. നന്ദകോവാദസുത്തവണ്ണനാ

ൻ൮വ്വ. സങ്ഘസ്സ ഭാരം അകാസി ഉപായേന നന്ദകത്ഥേരസ്സ ഓവാദേന വിനേതബ്ബാനം ഭിക്ഖുനീനം വിനയത്ഥം. തേനാഹ **"ഇമം പനാ"**തിആദി. പരിയായതി പവത്തതീതി **പരിയായോ,** പടിപാടീതി ആഹ - **"പരിയായേനാതി വാരേനാ"**തി. **അസ്സാ**തി നന്ദകത്ഥേരസ്സ. **വദാപേസി** അഞ്ഞേഹി അത്തനോ അനോകാസഭാവം. **പരിയായേന ഓവദന്തീ**തി ഓവദിതും സമത്ഥാ ഭിക്ഖുനിയോ വാരേന ഓവദന്തി. ഇദം പരിയായേന ഓവദനം. **ചിത്തം ഏകഗ്ഗം ഹോതി പസീദതി** പുബ്ബചരിയസിദ്ധേന ഗാരവബഹുമാനേന ഗേഹസ്സിതപേമവസേന.

ഗോതമീതി മഹാപജാപതിഗോതമീ. **സേട്ഠിസ്സാ**തി ബാരാണസിസേട്ഠിനോ.

തേതി പച്ചേകബുദ്ധേ. **കിം നു ഖോതി പുച്ഛി** ചിരതരകാലം പുഞ്ഞകിരിയായ പരിഭാവിതസന്താനതായ, പച്ചേകബുദ്ധേസു ച ഗാരവബഹുമാനതായ. **ദുഗ്ഗതേഹിപി സക്കാ കാതുന്തി** ദുഗ്ഗതേഹിപി യഥാവിഭവം കതാ കുടി തുമ്ഹാകം വസിതും സക്കാതി പുച്ഛി.

ഹത്ഥകമ്മം ദേഥാതി ഹത്ഥകമ്മം കത്വാ ദേഥാതി അത്ഥോ. **ആനിസംസം ആചിക്ഖിത്വാ**തി "താദിസാനം മഹേസീനം കതം വേയ്യാവച്ചം അമ്ഹാകമ്പി ദീഘരത്തം ഹിതായ ഹോതി. ആവാസദാനഞ്ച നാമ മഹപ്ഫലം മഹാനിസംസം നിബ്ബത്തട്ഠാനേ മഹാസമ്പത്തിആവഹം ഭവിസ്സതീ"തിആദിനാ ആനിസംസം ആചിക്ഖിത്വാ. **ഗാള്ഹേന ഓവാദേന തജ്ജേത്വാ**തി, "ഇമേസു നാമ കരോന്തേസു ത്വം കസ്മാ ന കരോസി, മമ ജേട്ഠകദാസസ്സ ഭരിയഭാവം ന ജാനാസി. സബ്ബേഹിപി കരിയമാനസ്സ ഹത്ഥകമ്മസ്സ അകരണേ തുയ്ഹം ഇദഞ്ചിദഞ്ച ദുക്ഖം ആഗമിസ്സതീ"തി ഭയേന തജ്ജേത്വാ. **സതം സതം ഹുത്വാ**തി സതം സതം ദാസപുത്താ ഏകജ്ഝം ഹുത്വാ ഏകഞ്ച ഏകഞ്ച കുടിം കത്വാ അദാസി. **ചങ്കമനാദിപരിവാരന്തി** ചങ്കമനരത്തിട്ഠാനദിവാട്ഠാനഭോജനാദിപരിവാരട്ഠാനസഹിതം. **ജഗ്ഗിത്വാ** ഉപട്ഠാപേത്വാ. **വിസ്സജ്ജാപേസീ**തി പരിച്ചജാപേസി. **പരിവത്താപേത്വാ**തി ചേതാപേത്വാ. **തിചീവരാനീ**തി സഹസ്സഗ്ഘനികാനി തിചീവരാനി കത്വാ അദാസി. **കാലേന കാലന്തി** കാലേ കാലേ, കിസ്മിഞ്ചി കാലേതി അത്ഥോ. **രജ്ജേ ഠിതസ്സാ**തി സബ്ബഭൂതൂപകാരരജ്ജേ ഠിതസ്സ.

നന്ദകത്ഥേരോപീതി തദാ ജേട്ഠകദാസോ ഏതരഹി നന്ദകത്ഥേരോ പബ്ബജിത്വാ അരഹത്തം പത്തോ. **ജേട്ഠകദാസിധീതാ ...പേ... അഗ്ഗമഹേസിട്ഠാനേ ഠിതാ**തി മഹാപജാപതിഗോതമിം സന്ധായ വദതി. **അയമായസ്മാ നന്ദകോ**തി അയമേവ സമുദാഗമതോ ആയസ്മാ നന്ദകത്ഥേരോ. **ഏതാവ താ ഭിക്ഖുനിയോ**തി ഏതാവതാ സമുദാഗമതോ പഞ്ചസതാ ഭിക്ഖുനിയോ.

൯൯. **ഹേതുനാതി** ഞായേന അവിപരീതപടിപത്തിയാ. പുബ്ബഭാഗാ ഹി പുരിമാ പുരിമാ പടിപദാ പച്ഛിമായ കാരണം. **യാഥാവസരസതോ ദിട്ഠന്തി** യഥാഭൂതസഭാവതോ പച്ചക്ഖം വിയ.

൪൦൧. **തം സഭാവം തംസഭാവന്തി** തസ്സാ വേദനായ പച്ചയഭാവേന അനുരൂപം.

൪൦൯. **പഠമതരംയേവ അനിച്ചാതി** തസ്സാപി ഛായായ അനിച്ചഭാവോ പഠമതരംയേവ സിദ്ധോ. ന ഹി കദാചി അനിച്ചം നിസ്സായ പവത്തം കിഞ്ചി നിച്ചം നാമ അത്ഥീതി.

൪൦൪. **അനുപഹനിത്വാതി** അവിനാസേത്വാ. കഥം പന മംസകായം ചമ്മകായഞ്ച അവിനാസേത്വാ ഇതരേസം കന്തനം ഹോതീതി ബ്യതിരേകമുഖേന ദസ്സേതും, **"തഥാ"**തിആദി വുത്തം. **ചമ്മം അല്ലിയാപേന്തോതി** ചമ്മേ ലഗ്ഗാപേന്തോ ചമ്മപടിബദ്ധം കരോന്തോ. **ചമ്മം ബദ്ധം കത്വാതി** വിവരകാലേ ന ഫാലേന്തോ ചമ്മബദ്ധേ കത്വാ. **ഏവം അകത്വാതി** ഏവം മംസചമ്മകായാനം വിനാസനം അകത്വാ, വിലിമംസാദിവികന്തനേന അഞ്ഞമഞ്ഞം വിവേചേത്വാ. തത്ഥ **വിലിമംസന്തി** ചമ്മനിസ്സിതമംസം, പടിച്ഛന്നകിലോമകന്തി ച വദന്തി. **ന്ഹാരൂതി** സുഖുമന്ഹാരു. **ബന്ധനന്തി** ചമ്മമംസാനം സമ്ബന്ധം. തേനാഹ - **"സബ്ബചമ്മേ ലഗ്ഗവിലിപനമംസമേവാ"**തി. **അന്തരകിലേസമേവാതി** അന്തരേ ചിത്തേ ജാതത്താ സത്തസന്താനന്തോഗധതായ അബ്ഭന്തരഭൂതകിലേസമേവ.

൪൦൫. **തജ്ജം വായാമന്തി** നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ഹി പുരിസേന കുഠാരിനാ ഛേജ്ജം ഛിന്ദിതേ ഛേജ്ജട്ഠാനസ്സ സല്ലക്ഖണം ഇച്ഛിതബ്ബം, തസ്സ പടിഘാതഭാവോ ഇച്ഛിതബ്ബോ, കായപരിളാഹാഭാവോ ഇച്ഛിതബ്ബോ, തസ്സ അവട്ഠാനം ഇച്ഛിതബ്ബം, കിച്ചന്തരേ അജ്ഝുപേക്ഖണം ഇച്ഛിതബ്ബം, ഏവം പഞ്ഞായ കിലേസേ ഛിന്ദന്തസ്സ യോഗിനോ വീരിയബലേന സദ്ധിം സതി-പീതി-പസ്സദ്ധി-സമാധി-ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗം ഇച്ഛിതബ്ബന്തി ആഹ - **"ഏവം ന വിനാ ഛഹി...പേ॰... സക്കോതീ"**തി.

൪൦൬. **തേന കാരണേനാതി** യേന താസം ഭിക്ഖുനീനം സാ ധമ്മദേസനാ സപ്പായാ, ആസേവനമന്ദതായ പന അജ്ഝാസയേന പരിപുണ്ണസങ്കപ്പാ ന ജാതായേവ; പുന തഥാ ദേസനായ സതി ആസേവനബലവതായ പരിപുണ്ണസങ്കപ്പാ ഭവിസ്സന്തി; തേന കാരണേന ത്വമ്പി താ ഭിക്ഖുനിയോ തേനേവ ഓവാദേന ഓവദേയ്യാസീതി.

൪൦൭. **സബ്ബപച്ഛിമികാതി** സബ്ബാസം കനിട്ഠാ സോതാപന്നാ, അനരിയാ തത്ഥ കാചി നത്ഥീതി അത്ഥോ. തേനാഹ - **"സേസാ പന...പേ॰... ഖീണാസവാ ചാ"**തി. **യദി ഏവന്തി** അഖീണാസവാപി താദിസാ ഭിക്ഖുനീ അത്ഥി. ഏവം സതി സുക്ഖവിപസ്സകഭാവേനപി സതി ഖീണാസവഭാവേ അരിയസ്സ വിനയേ അപരിപുണ്ണസങ്കപ്പാവാതി അധിപ്പായേന ചോദേതി, **"കഥം പരിപുണ്ണസങ്കപ്പാ"**തി? ഇതരോ അജ്ഝാസയപാരിപൂരിയാതി കാരണം വത്വാ, **"യസ്സ ഹീ"**തിആദിനാ തമത്ഥം വിവരതി. **അജ്ഝാസയപാരിപൂരിയാതി** തത്ഥ അധിപ്പായപാരിപൂരിയാ, ന സബ്ബസോ ഗുണപാരിപൂരിയാതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"കദാ നു ഖോ"**തിആദി. ഏതേന പാദകജ്ഝാനസമ്മസിതജ്ഝാനാനം വിസദിസതായ പുഗ്ഗലസ്സ വിപസ്സനാകാലേ പവത്തഅജ്ഝാസയവസേന

അരിയമഗ്ഗേ ബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗഝാനങ്ഗാനം വിസേസതാതി അയമത്ഥോ ദീപിതോതി വേദിതബ്ബോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

നന്ദകോവാദസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൫. രാഹുലോവാദസുത്തവണ്ണനാ

൪൧൬. വിമുത്തിം പരിപാചേന്തീതി കിലേസാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമുത്തിഭൂതം അരഹത്തം സബ്ബസോ പാചേന്തി സാധേന്തി നിബ്ബാപേന്തീതി **വിമുത്തിപരിപാചനീയാ. ധമ്മാ**തി കാരണധമ്മാ. തേനാഹ - **"വിസുദ്ധികാരണവസേനാ"**തി, അരഹത്തസങ്ഖാതായ വിസുദ്ധിയാ സമ്പാദനവസേനാതി അത്ഥോ. സദ്ധിന്ദ്രിയാദയോ വിസുജ്ഝമാനാ മഗ്ഗപടിപാടിയാവ സബ്ബസോ അസ്സദ്ധിയാദീഹി ചിത്തം വിമോചേന്താ അഗ്ഗഫലവിമുത്തിം സമ്പാദേന്തി. തേസം പന വിസുദ്ധി ബാലപരിവജ്ജനേന പണ്ഡിതപയിരുപാസനേന പസാദാവഹധമ്മപച്ചവേക്ഖണായ ച ഹോതി. തതോ ഇധ പന്നരസ ധമ്മാ അധിപ്പേതാതി ദസ്സേന്തോ, **"വുത്തഞ്ഹേത"**ന്തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **അസ്സദ്ധേ പുഗ്ഗലേ**തി സദ്ധാരഹിതേ പുഗ്ഗലേ. തേ ഹി നിസ്സായ ന കദാചി സദ്ധാ സമ്ഭവതി, തേസം പന ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനേന അഞ്ഞദത്ഥു അസദ്ധിയമേവ വഡ്ഢതി, തസ്മാ തേ പടിഭയമഗ്ഗോ വിയ ദൂരതോ വജ്ജേതബ്ബാ. **അസ്സദ്ധിയ**ന്തി ച സദ്ധായ പടിപക്ഖഭൂതാ അസദ്ധേയ്യവത്ഥുസ്മിം അധിമുച്ചനാകാരേന പവത്താ സംകിലേസധമ്മാ വേദിതബ്ബാ. **സദ്ധേ പുഗ്ഗലേ**തി സദ്ധാസമ്പന്നേ പുഗ്ഗലേ. തേ ഹി നിസ്സായ സദ്ധേയ്യവത്ഥുസ്മിം അനുപ്പന്നാ ഉപ്പജ്ജതി, ഉപ്പന്നാ ഭിയ്യോഭാവം വേപുല്ലം ആപജ്ജതി. **സദ്ധേയ്യവത്ഥൂ**തി ച ബുദ്ധാദീനി രതനാനി കമ്മകമ്മഫലാനി ച. **സേവതോ**തി ലബ്ഭമാനം സദ്ധാസമ്പദം ഉപ്പാദേതും വഡ്ഢേതുഞ്ച നിസേവതോ. സേസപദാനി തസ്സേവ വേവചനാനി. അഥ വാ **സേവതോ** ഉപസങ്കമതോ. **ഭജതോ** തേസം പടിപത്തിയം ഭത്തിം കുബ്ബതോ. **പയിരുപാസതോ**തി തേസം ഓവാദാനുസാസനികരണവസേന ഉപട്ഠഹതോ. **പസാദനീയസുത്തന്താ** നാമ ബുദ്ധാദിഗുണപടിസംയുത്താ പസാദാവഹാ സമ്പസാദനീയസുത്താദയോ. തേ ഹി പച്ചവേക്ഖതോ ബുദ്ധാദീസു അനുപ്പന്നാ പസന്നാ ഉപജ്ജതി, ഉപ്പന്നാ ഭിയ്യോഭാവം വേപുല്ലം ആപജ്ജതി. **ഇമേഹി തീഹാകാരേഹീ**തി ഇമേഹി യഥാവുത്തേഹി തീഹി കാരണേഹി. പടിപക്ഖദൂരീഭാവതോ പച്ചേകം സൂപഹാരതോ ച ആസേവനം ഭാവനം ലഭന്തി. **സദ്ധിന്ദ്രിയം വിസുജ്ഝതി** മഗ്ഗഫലാവഹഭാവേന അച്ഛതി വിസുദ്ധിം പാപുണാതി. ഇമിനാ നയേന സേസപദേസുപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അയം പന വിസേസോ - **കുസീതേ**തി അലസേ സമ്മാപടിപത്തിയം നിക്ഖിത്തധുരേ. **ആരദ്ധവീരിയേ**തി പഗ്ഗഹിതവീരിയേ സമ്മാപടിപന്നേ. **സമ്മപ്പധാനേ**തി അനുപ്പന്നാനം അകുസലാനം അനുപ്പാദനാദിവസേന പവത്തേ ചത്താരോ ഉപായപ്പധാനേ. **പച്ചവേക്ഖതോ** പടിപത്തിം അവേക്ഖതോ. തേ ഹി പച്ചവേക്ഖതോ ലീനം അഭിഭവിത്വാ സമ്മദേവ ആരമ്ഭധാതുആദി അനുപ്പന്നാനം വിധിനാ സതിസമ്പദായ ഉപ്പാദായ ഭിയ്യോഭാവായ സംവത്തതി. **അസമാഹിതേ** ഭന്തമിഗഭന്തഗോണസപ്പടിഭാഗേ വിബ്ഭന്തചിത്തേ. **സമാഹിതേ** ഉപചാരസമാധിനാ അപ്പനാസമാധിനാ ച സമ്മദേവ സമാഹിതചിത്തേ.

ഝാനവിമോക്ഖേതി സവിതക്കസവിചാരാദിഝാനാനി പഠമാദിവിമോക്ഖേ ച. തേസഞ്ഹി പച്ചവേക്ഖണാ ഉപരൂപരി അച്ചന്തമേവ സമാധാനായ സംവത്തതി. **ദുപ്പഞ്ഞേ**തി നിപ്പഞ്ഞേ, അരിയധമ്മസ്സ ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാസവനസമ്മസനാഭാവേന സബ്ബസോ പഞ്ഞാരഹിതേ ച. **പഞ്ഞവന്തേ**തി വിപസ്സനാപഞ്ഞായ ചേവ മഗ്ഗപഞ്ഞായ ച സമന്നാഗതേ. **ഗമ്ഭീരഞാണചരിയ**ന്തി ഗമ്ഭീരം ഖന്ധായതനധാതുസച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദാദിഭേദം ഞാണസ്സ ചരിതബ്ബട്ഠാനം, യഥ വാ ഗമ്ഭീരഞാണസ്സ ചരിയം പവത്തതി. തഥ ഹി പച്ചവേക്ഖണാ സമ്മോഹം വിധമതി, അനുപ്പന്നായ പഞ്ഞായ ഉപ്പാദായ ഭിയ്യോഭാവായ സംവത്തതി. **സുത്തന്തക്ഖന്ധേ**തി സുത്തസമൂഹേ.

പുബ്ബേ സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനം വിസുദ്ധികാരണാനി, ‘‘വിമുത്തിപരിപാചനീയാ ധമ്മാ’’തി വുത്താനീതി ഇധ സദ്ധാദികേ അഞ്ഞേ ച ധമ്മേ ദസ്സേന്തോ, **‘‘അപരേപീ’’**തിആദിമാഹ. തഥ സദ്ധാദീനം വിമുത്തിപരിപാചനീയതാ ദസ്സിതാ ഏവ, അനിച്ചസഞ്ഞാദീനം പന വിമുത്തിപരിപാചനീയതായ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി വിപസ്സനാഭാവതോ. തേനാഹ - **‘‘ഇമേ പഞ്ച നിബ്ബേധഭാഗിയാ സഞ്ഞാ’’**തി. **കല്യാണമിത്തതാദയോ**തി കല്യാണമിത്തതാ സീലസംവരോ അഭിസല്ലേഖകഥാ വീരിയാരമ്ഭോ നിബ്ബേധികാ പഞ്ഞാ ഇമേ കല്യാണമിത്തതാദയോ പഞ്ച ധമ്മാ. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **‘‘മേഘിയസുത്തസംവണ്ണനായം’’** (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൩൧) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. **ലോകം വോലോകേന്തസ്സാ**തി ബുദ്ധവേനേയ്യസത്തലോകം ബുദ്ധചക്ഖുനാ വിസേസതോ ഓലോകേന്തസ്സ.

൪൧൬. ആയസ്മതോ രാഹുലസ്സ ഇന്ദ്രിയാനം പരിപക്കത്താ സദ്ധിം പട്ഠപിതപത്ഥനാ ദേവതാ ഉദിക്ഖമാനാ തിട്ഠന്തി, - ‘‘കദാ നു ഖോ ഉത്തരി ആസവാനം ഖയേ വിനേസ്സതീ’’തി. യദാ പന സത്ഥാ ഏവം പരിവിതക്കേസി, താവദേവ സമാനജ്ഝാസയതായ സബ്ബകാലം തങ്ഖണം ആഗമേന്തിയോ താ ദേവതായോ തം സമവായം ദിസ്വാ ഏകസ്മിം അന്ധവനസ്മിംയേവ സന്നിപതിതാ. ഉപാലിസ്സ ഗഹപതിനോ ദീഘനഖപരിബ്ബാജകസ്സ ചതുസച്ചധമ്മേസു ദസ്സനകിച്ചേന പവത്തോ സോതാപത്തിമഗ്ഗോതി തേസു സുത്തേസു (പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.൩൦) **പഠമമഗ്ഗോ ‘‘ധമ്മചക്ഖു’’ന്തി വുത്തോ,** തസ്സ ദസ്സനത്ഥസ്സ സാതിസയത്താ, ബ്രഹ്മായുനോ പന ഫലഞാണാനി ഹേട്ഠിമാനി തീണി സാതിസയാനീതി **ബ്രഹ്മായുസുത്തേ**(മ॰ നി॰ ൨.൩൯൫ ആദയോ) **തീണി ഫലാനി ‘‘ധമ്മചക്ഖു’’ന്തി വുത്താനി**. ഇദം പനേത്ഥ ആയസ്മതോ രാഹുലസ്സ മഗ്ഗഞാണം ഫലഞാണഞ്ച ദസ്സനത്ഥോ സാതിസയോ, താഹി ച ദേവതാഹി യം ഞാണം അധിഗതം, തം സാതിസയമേവാതി വുത്തം - **‘‘ഇമസ്മിം സുത്തേ ചത്താരോ മഗ്ഗാ, ചത്താരി ച ഫലാനി ധമ്മചക്ഖുന്തി വേദിതബ്ബാനീ’’**തി. കിം പന സാവകാനം സച്ചാഭിസമയഞാണേ അത്ഥി കോചി വിസേസോതി? ആമ അത്ഥി. സോ ച ഖോ പുബ്ബഭാഗേ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനായ പവത്തിയാകാരവിസേസേന ലഭേയ്യ കാചി വിസേസമത്താ. സ്വായമത്ഥോ **അഭിധമ്മേ** ‘‘നോ ച ഖോ യഥാ ദിട്ഠിപ്പത്തസ്സാ’’തി സദ്ധാവിമുത്തതോ ദിട്ഠിപ്പത്തസ്സ കിലേസപ്പഹാനം പതി വിസേസകിത്തനേന ദീപേതബ്ബോ. കിം പന ആയസ്മാ രാഹുലോ വിയ താ ദേവതാ സബ്ബാ ഏകചിത്താ പഗേവ ചത്താരി ഫലാനി അധിഗണ്ഹിംസൂതി? നോതി ദസ്സേന്തോ **‘‘തഥ ഹീ’’**തിആദിമാഹ. കിത്തകാ പന താ ദേവതാതി ആഹ **‘‘താസഞ്ച പനാ’’**തിആദി.

രാഹുലോവാദസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൰. ഛഛക്കസുത്തവണ്ണനാ

൪൨൦. ആദിമ്ഹി കല്യാണന്തി ആദികോട്ഠാസേ കല്യാണം ഏതസ്സാതി വാ ആദികല്യാണോ, തം **ആദികല്യാണം,** ആദികല്യാണഭാവോ ച ദോസവിഗമേന ഇച്ഛിതബ്ബോ. യഞ്ഹി സബ്ബസോ വിഗതദോസം, തം പരിപുണ്ണഗുണമേവ ഹോതീതി **"നിദ്ദോസ"**ന്തി വുത്തം. **കത്വാ**തി ച പദം, **"കല്യാണം കത്വാ ഭദ്ദകം കത്വാ"**തി പുരിമപദദ്വയേനപി യോജേതബ്ബം. ദേസനാകാരോ ഹി ഇധ കല്യാണസദ്ദേന ഗഹിതോ. തേനേവാഹ - "ദേസേതബ്ബധമ്മസ്സ കല്യാണതാ ദസ്സിതാ ഹോതീ"തി, ദുതിയേ പന അത്ഥവികപ്പേ ദേസേതബ്ബധമ്മസ്സ കല്യാണതാ മുഖ്യേനേവ കഥിതാ ഇതരസ്സ അത്ഥാപത്തിതോ. **മജ്ഝേകല്യാണം പരിയോസാനകല്യാണ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. അയഞ്ച ദേസനായ ഥോമനാ ബുദ്ധാനം ആചിണ്ണസമാചിണ്ണാവാതി ദസ്സേതും, **"ഇതി ഭഗവാ അരിയവംസ"**ന്തിആദി വുത്തം. ധമ്മഗ്ഗഹണമ്പി ദേസനായ ഥോമനാ ഏവാതി **"നവഹി പദേഹീ"**തി വുത്തം.

വേദനാ യാഥാവതോ ജാനനം, തഞ്ച മഗ്ഗകിച്ചം, തസ്സ ഉപായോ വിപസ്സനാതിആഹ - **"സഹവിപസ്സനേന മഗ്ഗേന ജാനിതബ്ബാനീ"**തി. പരിഞ്ഞാഭിസമയാദികിച്ചേന നിബ്ബത്തിയാ അസമ്മോഹതോ ച പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ. **തേഭൂമകചിത്തമേവ കഥിതം** സമ്മസനട്ഠാനസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ഏസ നയോ ധമ്മായതനാദീസുപി. ധമ്മായതനസ്സ വാ ആയതനഭാവതോ **ബഹിദ്ധാ**ഗഹണം, ന സബ്ബസോ അനജ്ഝത്തഭാവതോ. **വിപാകവേദനാപച്ചയാ ജവനക്ഖണേ ഉപ്പന്നതണ്ഹാ**തി ഛത്തിംസവിപാകവേദനം നിസ്സായ ഏവം അസ്സാദേന്തീ അനുഭവേയ്യന്തി അകുസലജവനക്ഖണതോ ഉപ്പന്നതണ്ഹാ.

൪൨൨. പാടിയേക്കോ അനുസന്ധീതി യഥാനുസന്ധിആദീനം അസമ്ഭവതോതി അധിപ്പായേന വുത്തം. **ഹേട്ഠാ**തി വിഞ്ഞാണഫസ്സവേദനാതണ്ഹാനം പച്ചയായത്തവുത്തിതാദസ്സനേന ചക്ഖായതനാദീനം രൂപായതനാദീനഞ്ച പച്ചയായത്തവുത്തിതാ ദീപിതാ അപച്ചയുപ്പന്നസ്സ പച്ചയാഭാവതോ, യഞ്ച പച്ചയായത്തവുത്തികം, തം അനിച്ചം ഉപ്പാദസമ്ഭവതോ, യദനിച്ചം തം ദുക്ഖം, യം ദുക്ഖം തദനത്താതി ഖന്ധപഞ്ചകേ ച ഛന്നം ഛക്കാനം വസേന ഘനവിനിബ്ഭോഗകരണേന അത്ഥതോ അനത്തലക്ഖണം വിഭാവിതം. ന സരൂപതോതി സരൂപതോപി തം വിഭാവേതുകാമോ തേനേവ ഛഛക്കാനം വസേന ഘനവിനിബ്ഭോഗനയേന ബ്യതിരേകതോ ച അന്വയതോ ച ദസ്സേന്തോ ഭഗവാ - "ചക്ഖു അത്താതി യോ വദേയ്യാ"തിആദിമാഹാതി യഥാനുസന്ധികാവ ദേസനാ വിഭാവിതാ. തേനാഹ **"ഹേട്ഠാ കഥിതാനം ഹീ"**തിആദി. ഹേട്ഠാ പന ഛന്നം ഛക്കാനം വസേന വിനിബ്ഭോഗദസ്സനമത്തം, ന അനത്തലക്ഖണം വിഭാവിതം , ഇധ പന സരൂപതോ അനത്തലക്ഖണം വിഭാവിതന്തി അധിപ്പായേന അനുസന്ധന്തരഭാവജോതനാ. യദിപി അനത്തഭാവോ നാമ ചതൂസുപി സച്ചേസു ലബ്ഭതേവ, സബ്ബേപി ഹി ധമ്മാ അനത്താ, ഇമേ പനേത്ഥ ദ്വേപി നയാ സമ്മസനവസേന പവത്താതി വുത്തം - **"ദ്വിന്നം സച്ചാനം അനത്തഭാവദസ്സനത്ഥ"**ന്തി. **ന ഉപപജ്ജതീ**തി ഉപപത്തിസങ്ഖാതയുത്തിയാ ന സമേതീതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **"ന യുജ്ജതീ"**തി. അത്തവാദിനാ - "നിച്ചോ ധുവോ സസ്സതോ"തി അഭിമതോ, ചക്ഖുഞ്ച ഉപ്പാദവന്തതായ അനിച്ചം,

യം പച്ചയായത്ഥവുത്തിതാ, തസ്മാ "ചക്ഖു അത്താതി യോ വദേയ്യ, തം ന ഉപപജ്ജതീ"തിആദി. സക്കായവത്ഥു ചക്ഖു അനത്താ അനിച്ചഭാവതോ സേയ്യഥാപി ഘടോ, ചക്ഖും അനിച്ചം പച്ചയായത്തവുത്തിഭാവതോ സേയ്യഥാപി ഘടോ, ചക്ഖു പച്ചയായത്തവുത്തി ഉപ്പാദാദിസമ്ഭവതോ സേയ്യഥാപി ഘടോ. **വിഗച്ഛതീ**തി ഭങ്ഗുപ്പത്തിയാ സഭാവാവിഗമേന വിഗച്ഛതി. തേനാഹ **"നിരുജ്ഝതീ"**തി.

൪൨൪. യസ്മാ കിലേസവട്ടമൂലകം കമ്മവട്ടം, കമ്മവട്ടമൂലകഞ്ച വിപാകവട്ടം. കിലേസുപ്പത്തി ച തണ്ഹാദിഗ്ഗാഹപുബ്ബികാ, തസ്മാ **"തിണ്ണം വാ ഗാഹാനം വസേന വട്ടം ദസ്സേതു"**ന്തി ആഹ. യസ്മാ പന തണ്ഹാപക്ഖികാ ധമ്മാ സമുദയസച്ചം, ചക്ഖാദയോ ദുക്ഖസച്ചം, തസ്മാ വുത്തം - **"ദ്വിന്നം സച്ചാനം വസേന വട്ടം ദസ്സേതു"**ന്തി. **തണ്ഹാമാനദിട്ഠിഗ്ഗാഹാവ വേദിതബ്ബാ** സക്കായഗാമിനിപടിപദായ അധിപ്പേതത്താ. "ഏതം മമാ"തിആദിനാ ഗഹണമേവേത്ഥ അനുപസ്സനാതി ആഹ - **"ഗാഹത്തയവസേന പസ്സതീ"**തി.

തിണ്ണം ഗാഹാനം പടിപക്ഖവസേനാതി തണ്ഹാദിഗ്ഗാഹപടിപക്ഖഭൂതാനം ദുക്ഖാനിച്ചാനത്താനുപസ്സനാനം വസേന, താഹി വാ തിണ്ണം ഗാഹാനം പടിപക്ഖവസേന വിനിവേഠനവസേന അനുപ്പാദനവസേനാതി അത്ഥോ. പടിപക്ഖവസേന വിവട്ടം ദസ്സേതുന്തി യോജനാ. **സക്കായനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ**തി ഏത്ഥ നിരോധധമ്മോ സരൂപേനേവ ദസ്സിതോതി ആഹ - **"നിരോധോ…പേ॰… ദസ്സേതു"**ന്തി. **പടിസേധവചനാനീ**തി പടിക്ഖേപവചനാനി.

൪൨൫. തണ്ഹാദീനം അനുപാദിയനവചനാനി **തണ്ഹാദിട്ഠിവസേനേവ വുത്താനി** തണ്ഹാദിട്ഠീനംയേവ അഭിനന്ദനാദിവസേന പവത്തിസബ്ഭാവതോ. അപ്പഹീനത്ഥോ അനുസയത്ഥോതി ആഹ - **"അനുസേതീതി അപ്പഹീനോ ഹോതീ"**തി അരിയമഗ്ഗേന ഹി അപ്പഹീനോ ഥാമഗതോ രാഗാദികിലേസോ അനുസയോ കാരണലാഭേ സതി ഉപ്പജ്ജനാരഹഭാവതോ. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **വട്ടദുക്ഖകിലേസദുക്ഖസ്സാ**തി വട്ടദുക്ഖസ്സ ചേവ കിലേസദുക്ഖസ്സ ച. സഉപാദിസേസനിബ്ബാനഞ്ഹി കിലേസദുക്ഖസ്സ അന്തകരണം, അനുപാദിസേസനിബ്ബാനം വട്ടദുക്ഖസ്സ.

൪൨൬. **തേസ**ന്തി അനുസയാനം. **പടിക്ഖേപവസേനാ**തി പജഹനവസേന, അപ്പവത്തികരണവസേനാതി അത്ഥോ. **അവിജ്ജം പജഹിത്വാ**തി അനവസേസതോ അവിജ്ജം അപ്പവത്തിധമ്മതം ആപാദേത്വാ. കാമം ഹേട്ഠിമമഗ്ഗഞാണമ്പി അവിജ്ജാപഹായിനീ വിജ്ജാ ഏവ, തം പന ഞാണം അവിജ്ജായ അനവസേസപ്പഹായകം ന ഹോതി, അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണേ പന ഉപ്പന്നേ അവിജ്ജായ ലേസോപി നാവസിസ്സതീതി തദേവ അവിജ്ജായ പഹായകന്തി ആഹ - **"അരഹത്തമഗ്ഗവിജ്ജം ഉപ്പാദേത്വാ"**തി.

൪൨൭. സയമേവ തഥാഗതേ അത്തനോ ബുദ്ധാനുഭാവേന ദേസേന്തേ സട്ഠി ഭിക്ഖൂ അരഹത്തം പത്താതി **അനച്ഛരിയമേതം,** അഥ കിം അച്ഛരിയന്തി ആഹ **"ഇമ"**ന്തിആദി. **കഥേന്തേപീ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**സദ്ദോ പകാരത്ഥോ, ഇമിനാവ പകാരേനാതി അത്ഥോ. **പത്താ ഏവാ**തി സട്ഠി ഭിക്ഖൂ അരഹത്തം പത്താ ഏവാതി യോജനാ. **ഏതമ്പി അനച്ഛരിയം,** സത്ഥു സമ്മുഖാ സാവകാ സമുദാഗമാ മഹാഭിഞ്ഞാ പഭിന്നപടിസമ്ഭിദാ തഥാ തഥാ സപ്പാടിഹാരിയം ധമ്മം ദേസേന്തീതി. തേനാഹ - **"മഹാഭിഞ്ഞപ്പത്താ ഹി തേ സാവകാ"**തി.

മഹാമണ്ഡപേതി ലോഹപാസാദസ്സ പുരതോ ഏവ മഹാഭിക്ഖുസന്നിപാതോ ജാതോതി തേസം പഹോനകവസേന കതേ മഹതി സാണിമണ്ഡപേതി വദന്തി. **തേസുപി ഠാനേസൂ**തി തേസു യഥാവുത്തമഹാമണ്ഡപാദീസു ഠാനേസു. മഹാഥേരോ അത്ഥീതി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. ദേവത്ഥേരസ്സ ഗുണേ സുത്വാ പസന്നമാനസോ മഹാഥേരോ, തഥാപി വത്ഥസമ്പത്തിയാ പസീദിത്വാ **"ത്വം പന ന്ഹാപേഹീ"**തി ആഹ.

ഹേട്ഠാപാസാദേതി ച കല്യാണിയമഹാവിഹാരേ ഉപോസഥാഗാരേ ഹേട്ഠാപാസാദേ ഏകദാ ഉപരിപാസാദേ ഏകദാ, കഥേസീതി. ചൂളനാഗസ്സ തഥാ മഹതീ പരിസാ ദേവതാനുഭാവേന അഭിഞ്ഞാപാദനം അഹോസീതി കേചി . ഥേരോ പന മഹിദ്ധികോ അഹോസി, തസ്മാ താവ മഹതിം പരിസം അഭിഞ്ഞാപേസീതി അപരേ.

തതോ തതോതി തസ്സം തസ്സം ദിസായം. **ഏകോവാ**തി ഏകച്ചോ ഏവ, ന ബഹുസോ, കതിപയാവ പുഥുജ്ജനാ അഹേസുന്തി അത്ഥോ. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഛഛക്കസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൭. മഹാസളായതനികസുത്തവണ്ണനാ

൪൨൮. മഹന്താനി സളായതനാനി അധികിച്ച പവത്തത്താ **മഹാസളായതനികം,** മഹന്തതാ ച തേസം മഹന്തം ലോകസന്നിവാസം അഭിബ്യാപേത്വാ ഠിതത്താ അയോനിസോ ഗയ്ഹമാനാനം മഹതോ അനത്ഥായ സംവത്തനതോ, യോനിസോ ഗയ്ഹമാനാനം മഹതോ അത്ഥായ ഹിതായ സുഖായ സംവത്തനതോ ച ദട്ഠബ്ബാ. **ജോതക**ന്തി ബോധകം.

൪൨൯. സിഖാപ്പത്തായ വിപസ്സനായ ജാനനമ്പി യഥാഭൂതജാനനമേവ മഗ്ഗേന ജാനനസ്സ ആസന്നകാരണഭാവതോതി ആഹ - **"സഹവിപസ്സനേന മഗ്ഗേന അജാനന്തോ"**തി. **വുഡ്ഢിം ഗച്ഛന്തീ**തി പച്ചയസമോധാനേന ഭവയോനിഗതിഠിതിസത്താവാസപാളിയാ അപരാപരം പരിവുദ്ധിം ഗച്ഛന്തി. ഏവംഭൂതാ പഗുണഭാവമാപാദിതാ സമഥവിപസ്സനാധമ്മാ വിയ സുട്ഠുതരം വസീഭാവം പാപിതാ ഝാനാഭിഞ്ഞാ വിയ ച വസീഭൂതാ ഹുത്വാ ഉപരൂപരി ബ്രൂഹേന്തീതി ആഹ - **"വസീഭാവം ഗച്ഛന്തീ"**തി. തഥാ ഹി തേ കദാചി ഭവപത്ഥനായ അനുപ്പാദിതായപി അപ്പഹീനഭാവേനേവസ്സാ തിട്ഠന്തി. അകുസലാ ധമ്മാവ യേഭുയ്യേന ദസ്സനായതനേന വിനാസദസ്സനതോ പവത്തന്തി പരിവഡ്ഢന്തി ച. **പഞ്ചദ്വാരികദരഥാ**തി പഞ്ചദ്വാരികജവനസഹഗതാ അകുസലദരഥാ. ഏവം **മനോദ്വാരികദരഥാ** വേദിതബ്ബാ. **സന്താപാ**തി ദരഥേഹി ബലവന്തോ സമ്പയുത്തധമ്മാനം നിസ്സയസ്സ ച സന്താപനകരാ. പരിളാഹാതി തതോപി ബലവതരാ തേസംയേവ പരിദഹനകരാ.

൪൩൦. പഞ്ചദ്വാരികസുഖം, ന കായപ്പസാദസന്നിസ്സിതസുഖമേവ. **മനോദ്വാരികസുഖ**ന്തി മനോദ്വാരികചിത്തസന്നിസ്സിതസുഖം, ന യം കിഞ്ചി ചേതസികസുഖം തസ്സ കായികസുഖഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതത്താ. **പഞ്ചദ്വാരികജവനേന സമാപജ്ജനം വാ വുട്ഠാനം വാ നത്ഥീ**തി ഇദം മനോദ്വാരികജവനേന തസ്സ സമ്ഭവം ദസ്സേതും, മഗ്ഗസ്സ വസേന വുത്തം, ന പന

തപ്പസങ്ഗസങ്കാനിവത്തനത്ഥം. വിഞ്ഞത്തിമത്തമ്പി ജനേതും അസമത്ഥം സമാപജ്ജനസ്സ കഥം പച്ചയോ ഹോതി, ബുദ്ധാനം പന ഭഗവന്താനം ഹോതീതി ചേ? തഥാപി തസ്സ ആസന്നട്ഠാനേ പഞ്ചദ്വാരികചിത്തപ്പവത്തിയാ അസമ്ഭവോ ഏവ താദിസസ്സ പുബ്ബാഭോഗസ്സ തസ്മിം കാലേ അസമ്ഭവതോ. ഏതേനേവ യാ കേസഞ്ചി അരിയധമ്മേ അകോവിദാനം ഘടസഭാവാദീസു ബുദ്ധിതുല്യകാരിതാപത്തിചോദനാ; സാ പടിക്ഖിത്താതി ദട്ഠബ്ബാ തംതംപുരിമാഭോഗവസേന തേന തേന പഞ്ചദ്വാരികാഭിനിയതമനോവിഞ്ഞാണസ്സ പരതോ പവത്തമാനമനോവിഞ്ഞാണേന തസ്മിം തസ്മിം അത്ഥേ വണ്ണസണ്ഠാനാദിവിസേസസ്സ വിനിച്ഛിനിതബ്ബതോ. **ഉപ്പന്നമത്തകമേവ ഹോതീ**തി പഞ്ചദ്വാരികജവനം താദിസം കിഞ്ചി അത്ഥനിച്ഛയകിച്ചം കാതും ന സക്കോതി, കേവലം ഉപ്പന്നമത്തമേവ ഹോതി. **അയ**ന്തി ''ആദീനവാനുപസ്സിനോ''തിആദിനാ വുത്താ.

൪൩൫. കുസലചിത്ത...പേ॰... ഭൂതസ്സാതി വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാസഹഗതകുസലചിത്തസ്സ സമ്പയുത്തചേതോസുഖസമങ്ഗീഭൂതസ്സ. **പുബ്ബസുദ്ധികാ**തി മഗ്ഗുപ്പത്തിതോ, വിപസ്സനാരമ്ഭതോപി വാ പുബ്ബേവ സുദ്ധാ. തേനാഹ - **"ആദിതോ പട്ഠായ പരിസുദ്ധാവ ഹോന്തീ"**തി. **സബ്ബത്ഥകകാരാപകങ്ഗാനീ**തി സീലവിസോധനസ്സ ചിത്തസമാധാനസ്സ വിപസ്സനാഭിയോഗസ്സ മഗ്ഗേന പഹാതബ്ബകിലേസപഹാനസ്സാതി സബ്ബസ്സപി മഗ്ഗസമ്ഭാരകിച്ചസ്സ കാരാപകങ്ഗാനി. **അട്ഠങ്ഗികോ വാ**തി പഠമജ്ഝാനികോ വാ അട്ഠങ്ഗികോ, ദുതിയജ്ഝാനികോ വാ **സത്തങ്ഗികോ ഹോതി**.

ഇമമേവ സുത്തപദേസം ഗഹേത്വാതി, ''യാ തഥാഭൂതസ്സ ദിട്ഠീ''തിആദിനാ സമ്മാദിട്ഠിആദീനം പഞ്ചന്നംയേവ തസ്മിം ഠാനേ ഗഹിതത്താ ലോകുത്തരമഗ്ഗോ പഞ്ചങ്ഗികോതി വദതി. **സോ**തി തഥാ വദന്തോ വിതണ്ഡവാദീ. **അനന്തരവചനേനേവാ**തി, ''യാ തഥാഭൂതസ്സ ദിട്ഠീ''തിആദിവചനസ്സ, ''ഏവമസ്സായ''ന്തിആദിനാ അനന്തരവചനേന. **പടിസേധിതബ്ബോ**തി പടിക്ഖിപിതബ്ബോ. ''അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ''തി ഹി ഇദം വചനം അരിയമഗ്ഗസ്സ പഞ്ചങ്ഗികഭാവം ഉജുകമേവ പടിക്ഖിപതി. യദി ഏവം ''യാ തഥാഭൂതസ്സ ദിട്ഠീ''തിആദിനാ തത്ഥ പഞ്ചന്നം ഏവ അങ്ഗാനം ഗഹണം കിമത്ഥിയന്തി ആഹ **"ഉത്തരി ചാ"**തിആദി. **സമ്മാവാചം ഭാവേതി** അരിയമഗ്ഗസമങ്ഗീ. തേനാഹ **"മിച്ഛാവാചം പജഹതീ"**തി. യസ്മിഞ്ഹി ഖണേ സമ്മാവാചാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛതി, തസ്മിംയേവ മിച്ഛാവാചാ പജഹീയതീതി. **സഹേവ വിരതിയാ പൂരേന്തി** സമുച്ഛേദവിരതിയാ വിനാ ദുക്ഖപരിഞ്ഞാദീനം അസമ്ഭവതോ. **ആദിതോ പട്ഠായ പരിസുദ്ധാനേവ വട്ടന്തി** പരിസുദ്ധേ സീലേ പതിട്ഠിതസ്സേവ ഭാവനായ ഇജ്ഝനതോ. യഥാവുത്തമത്ഥം ഗന്ഥന്തരേനപി സമത്ഥേതും, **"സുഭദ്ദസുത്തേപി ചാ"**തിആദി വുത്തം. **അനേകേസു സുത്തസതേസു അട്ഠങ്ഗികോവ മഗ്ഗോ ആഗതോ,** ന പഞ്ചങ്ഗികോതി അധിപ്പായോ.

സമ്മാസതി മഗ്ഗക്ഖണേ കായാനുപസ്സനാദിചതുകിച്ചസാധികാ ഹോതീതി തം ചതുബ്ബിധം കത്വാ ദസ്സേന്തോ, **"മഗ്ഗസമ്പയുത്താവ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ"**തി ആഹ. ന ചതുമഗ്ഗസമ്പയുത്തതാവസേന. ഏസ നയോ **സമ്മപ്പധാനാ**ദീസുപി. അഞ്ഞമഞ്ഞാനതിവത്തമാനാ യുഗനദ്ധാ യുത്താ വിയ അരിയമഗ്ഗയുഗനദ്ധാ

അഞ്ഞമഞ്ഞം പടിബദ്ധാതി യുഗനദ്ധാ. തേനാഹ - **“ഏകക്ഖണികയുഗനദ്ധാ”**തി അരിയമഗ്ഗക്ഖണേ ഏവ ഹി സമഥവിപസ്സനാ ഏകക്ഖണികാ ഹുത്വാ സമധുരം വത്തന്തി. തേനേവാഹ **“ഏതേ ഹീ”**തിആദി. **അഞ്ഞസ്മിം ഖണേ സമാപത്തി, അഞ്ഞസ്മിം വിപസ്സനാ**തി ഇദം തേസം തത്ഥ തത്ഥ കിച്ചതോ അധികഭാവം സന്ധായ വുത്തം, ന അഞ്ഞഥാ. ന ഹി പഞ്ഞാരഹിതാ സമാപത്തി, സമാധിരഹിതാ ച വിപസ്സനാ അത്ഥി. **അരിയമഗ്ഗേ പന ഏകക്ഖണികാ** സമധുരതായ ഏകരസഭാവേനാതി അത്ഥോ. **ഫലവിമുത്തീ**തി അരഹത്തഫലവിമുത്തി. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

മഹാസളായതനികസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൮. നഗരവിന്ദേയ്യസുത്തവണ്ണനാ

൪൩൭. സമവിസമം ചരന്തീതി കായസമാദിം സമഞ്ഞേവ, കായവിസമാദിം വിസമഞ്ഞേവ ചരന്തി കരോന്തി പടിപജ്ജന്തി. തം പന സമവിസമം അഞ്ഞമഞ്ഞം വിരുദ്ധത്താ വിസദിസത്താ ന ഏകസ്മിം കാലേ സമ്ഭവതീതി ആഹ - **“കാലേന സമം കാലേന വിസമ”**ന്തി. **സമചരിയമ്പി ഹി ഏത**ന്തി പുബ്ബേ സമചരിയായ ജോതിതത്താ വുത്തം.

൪൩൮. ആകരോന്തി അധിപ്പേതമത്ഥം ഞാപേന്തി പബോധേന്തീതി **ആകാരാ,** ഞാപകകാരണന്തി ആഹ - **“കേ ആകാരാതി കാനി കാരണാനീ”**തി. **അനുബുദ്ധിയോ**തി അനുമാനഞാണാനി. തഞ്ഹി യഥാദിട്ഠമത്ഥം ദിട്ഠഭാവേന അന്വേതി അനുഗച്ഛതീതി ‘‘അന്വയാ’’തി വുച്ചതി. **ഹരിതതിണചമ്പകവനാദിവസേനാ**തി ഹരിതകമ്ബലാദിസദിസതിണാദിവസേന വിത്ഥാരിതകനകപടാദിസദിവികസിതചമ്പകവനാദിവസേന. ആദിസദ്ദേന ചേത്ഥ കീചകവേണുസദ്ദമധുരസഫലാഫലവസേന സദ്ദരസാനം അത്ഥിഭാവോ വേദിതബ്ബോതി. ചമ്പകവസേനേവ പന ഫസ്സഗന്ധാനമ്പി അത്ഥിഭാവോ വുത്തോതി. തേനാഹ - **“രൂപാദയോ പഞ്ച കാമഗുണാ അത്ഥീ”**തി. **“ഇത്ഥിരൂപാദീനി സന്ധായേതം കഥിത”**ന്തി വത്വാ ഇന്ദ്രിയബദ്ധാ വാ ഹോന്തു രൂപാദയോ അനിന്ദ്രിയബദ്ധാ വാ, സബ്ബേപി ചേതേ കിലേസുപ്പത്തിനിമിത്തതായ കാമഗുണാ ഏവാതി ചോദനം സന്ധായ വിസഭാഗിത്ഥിഗതാ രൂപാദയോ സവിസേസം കിലേസുപ്പത്തിനിമിത്തന്തി ദസ്സേന്തോ, **“താനി ഹീ”**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **താനീ**തി രൂപാദീനി. **ഹി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ. തേന യഥാവുത്തമത്ഥം സമത്ഥേതി, ‘‘യസ്മാ പുരിസസ്സ ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠന്തി, തസ്മാ ഇത്ഥിരൂപാദീനി സന്ധായ ഏതം കഥിത’’ന്തി. **പുരിസസ്സ ചിത്ത**ന്തി പുരിസസ്സ ചതുഭൂമകം കുസലചിത്തം **പരിയാദായ** ഗഹേത്വാ അന്തോമുട്ഠിഗതം വിയ കത്വാ. ‘‘ഹത്ഥികായം പരിയാദിയിത്വാ’’തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൧൨൬) ഹി ഗഹണം പരിയാദാനം നാമ, ‘‘അനിച്ചസഞ്ഞാ ഭാവിതാ ബഹുലീകതാ സബ്ബം കാമരാഗം പരിയാദിയതീ’’തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൩.൧൦൨) ഖേപനം പരിയാദാനം, ഇധ ഉഭയമ്പി വട്ടതി. ഇദാനി യഥാവുത്തമത്ഥം സുത്തേനേവ സാധേതും, **“യഥാഹാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **“നാഹം, ഭിക്ഖവേ”**തിആദീസു **ന**-കാരോ പടിസേധത്ഥോ. **അഹ**ന്തി ഭഗവാ അത്താനം നിദ്ദിസതി. **ഭിക്ഖവേ**തി ഭിക്ഖൂ ആലപതി. **അഞ്ഞ**ന്തി ഇദാനി വത്തബ്ബം ഇത്ഥിരൂപതോ അഞ്ഞം. **ഏകരൂപമ്പീ**തി ഏകമ്പി രൂപം. **സമനുപസ്സാമീ**തി ഞാണസ്സ സമനുപസ്സനാ

അധിപ്പേതാ, ഹേട്ഠാ ന-കാരം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - ''അഹം, ഭിക്ഖവേ, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന സബ്ബസോ ഓലോകേന്തോ അഞ്ഞം ഏകരൂപമ്പി ന സമനുപസ്സാമീ''തി. **യം ഏവം പുരിസസ്സ ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠതീ**തി യം രൂപം രൂപഗരുകസ്സ പുരിസസ്സ സബ്ബമ്പി കുസലചിത്തം പവത്തിതും അപ്പദാനവസേന പരിയാദിയിത്വാ ഗഹേത്വാ ഖേപേത്വാ ച തിട്ഠതി. **യഥയിദം ഇത്ഥിരൂപ**ന്തി ഇത്ഥിയാ രൂപകായം. **രൂപ**സദ്ദോ ഖന്ധാദിഅനേകത്ഥവാചകോ, ഇധ പന ഇത്ഥിയാ ചതുസമുട്ഠാനേ രൂപായതനേ വണ്ണധാതുയം ദട്ഠബ്ബോ. ''ഇത്ഥിരൂപം, ഭിക്ഖവേ, പുരിസസ്സ ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠതീ''തി ഇദം പുരിമസ്സേവ ദള്ഹീകരണത്ഥം വുത്തം. പുരിമം ''യഥയിദം, ഭിക്ഖവേ, ഇത്ഥിരൂപ''ന്തി ഇദം ഓപമ്മവസേന വുത്തം, ഇദം പരിയാദാനഭാവേ നിദസ്സനന്തി ദട്ഠബ്ബം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

നഗരവിന്ദേയ്യസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

ൻ. പിണ്ഡപാതപാരിസുദ്ധിസുത്തവണ്ണനാ

ർ൩൭. ധമ്മസേനാപതിനോ പടിസല്ലീയനസ്സ അധിപ്പേതത്താ, ഉപരി ച പാളിയം, ''സുഞ്ഞതാവിഹാരേന ഖോ അഹം, ഭന്തേ, ഏതരഹി ബഹുലം വിഹരാമീ''തി (മ॰ നി॰ ൩.ർ൩൭) വുത്തത്താ **''പടിസല്ലാനാതി ഫലസമാപത്തിതോ''**തി ആഹ.

വിപ്പസന്നാനീതി വിസേസതോ പസന്നാനി. **ഓകാസവസേനാ**തി ഇന്ദ്രിയാനം പതിട്ഠിതോകാസവസേന. നനു താനി ഇന്ദ്രിയാനി സഭാവതോ വിപ്പസന്നാനി ഹോന്തീതി? സച്ചം ഹോന്തി. ന ഹിദം താദിസം പസന്നതം സന്ധായ വുത്തം, ഇദം പന സന്തപണീതസമാപത്തിസമുട്ഠിതാനം പച്ചുപട്ഠിതാനം ചിത്തജരൂപാനം വസേന സേസതിസന്തതിരൂപാനം സേട്ഠതരം പണീതഭാവാപത്തിം സന്ധായ വുത്തം. **ഫലസമാപത്തിതോ**തി സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാവസേന സമാപന്നഫലസമാപത്തിതോ. മഹന്താനം ബുദ്ധാദീനം പുരിസാനം വിഹാരോ **മഹാപുരിസവിഹാരോ**. തേനാഹ - **''ബുദ്ധ…പേ॰… വിഹാരോ''**തി. **വിഹാരതോ പട്ഠായാ**തി പരിക്ഖിത്തേ ച വിഹാരേ പരിക്ഖേപതോ പട്ഠായ, അപരിക്ഖിത്തേ ച പരിക്ഖേപാരഹട്ഠാനതോ പട്ഠായ. കേചി പന ''വിഹാരബ്ഭന്തരതോ പട്ഠായാ''തി വദന്തി. **യാവ ഗാമസ്സ ഇന്ദഖീലാ**തി ഗാമസ്സ അബ്ഭന്തരിന്ദഖീലോ. **ഗേഹപടിപാടിയാ ചരിത്വാ**തി പിണ്ഡായ ചരിത്വാ. **യാവ നഗരദ്വാരേന നിക്ഖമനാ**തി നഗരദ്വാരേന യാവ നിക്ഖമനപദേസാ. **യാവ വിഹാരാ**തി യാവ വിഹാരബ്ഭന്തരാ. **പടിക്കന്തമഗ്ഗോ**തി നിവത്തനമഗ്ഗോ. ആരമ്മണേ പടിഹഞ്ഞനാകാരേന പവത്തമാനമ്പി പടിഘസമ്പയുത്തം ചിത്തേ പടിഹനനന്തം വിയ പവത്തതീതി ആഹ - **''ചിത്തേ പടിഹഞ്ഞനകിലേസജാത''**ന്തി. **ദിവസഞ്ച രത്തിഞ്ച അനുസിക്ഖന്തേനാ**തി ഏതംയേവ രാഗാദിപ്പഹായിനിം സമ്മാപടിപത്തിം ദിവാ ച രത്തിഞ്ച അനു അനു സിക്ഖന്തേന ഉപരൂപരി വഡ്ഢേന്തേന.

ർ൩൮. പഹീനാ നു ഖോ മേ പഞ്ച കാമഗുണാതി ഏത്ഥ കാമഗുണപ്പഹാനം നാമ തപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗപ്പഹാനം. തഥാ ഹി വുത്തം - ''തിട്ഠന്തി ചിത്രാനി തഥേവ ലോകേ, അഥേത്ഥ ധീരാ വിനയന്തി ഛന്ദ''ന്തി. **ഏകഭിക്ഖുസ്സ പച്ചവേക്ഖണാനാനാ**തി ഏകസ്സേവ ഭിക്ഖുനോ, ''പഹീനാ നു ഖോ മേ പഞ്ച

കാമഗുണാ''തിആദിനാ പാളിയം ആഗതാ നാനാപച്ചവേക്ഖണാ ഹോന്തി. **നാനാഭിക്ഖൂന**ന്തി വിസും വിസും അനേകേസം ഭിക്ഖൂനം. **പച്ചവേക്ഖണാ നാനാ**തി വുത്തനാനാപച്ചവേക്ഖണാ. ഇദാനി തമേവ സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും, **"കഥ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **"പച്ചവേക്ഖതീ"**തി വുത്തം, കഥം പന പച്ചവേക്ഖതീതി ആഹ **"പഹീനാ നു ഖോ"**തിആദി. **വീരിയം പഗ്ഗയ്ഹാ**തി ചതുബ്ബിധസമ്മപ്പധാനവീരിയം ആരഭിത്വാ വിപസ്സനം വഡ്ഢിത്വാ. മഗ്ഗാനന്തരം അനാഗാമിഫലം പത്വാതി വചനസേസോ. **ഫലാനന്തരം മഗ്ഗ**ന്തി തസ്മിം അനാഗാമിമഗ്ഗേ ഠിതോ ഫലസമാപത്തിതോ വുട്ഠായ അഗ്ഗമഗ്ഗത്ഥായ വിപസ്സനം ആരഭിത്വാ തസ്മിംയേവ ആസനേ ന ചിരേനേവ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ അരഹത്തമഗ്ഗം ഗണ്ഹന്തോ നിരോധധമ്മാനുപ്പത്തിയാ വിപസ്സനാപരിവാസാഭാവതോ ഫലാനന്തരം മഗ്ഗപ്പത്തോ നാമ ഹോതീതി കത്വാ.

തതോ വുട്ഠായാതി മഗ്ഗാനന്തരഫലതോ വുട്ഠായ. മഗ്ഗാനന്തരതോ ഹി വുട്ഠിതോ മഗ്ഗതോ വുട്ഠിതോ വിയ ഹോതീതി തഥാ വുത്തം. **"ഫലാനന്തരം മഗ്ഗ"**ന്തി എത്ഥ ഫലം അനന്തരം എതസ്സാതി ഫലാനന്തരം. ''ഫലാനന്തരം മഗ്ഗ''ന്തി പദദ്വയേനപി അനാഗാമിമഗ്ഗഫലാനി ചേവ വദതീതി എവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **നീവരണാദീസുപി എസേവ നയോ**തി എത്ഥ, ''പഹീനാ നു ഖോ മേ പഞ്ച നീവരണാ''തിആദിനാ യോജനാ വേദിതബ്ബാ. **എതേസ**ന്തി എത്ഥ എതേസം നീവരണപഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധസതിപട്ഠാനാദീനം. **പഹാനാദീനീ**തി പഹാനപരിഞ്ഞാഭാവനാസച്ഛികിരിയാ. **നാനാപച്ചവേക്ഖണാ ഹോതീ**തി താ പച്ചവേക്ഖണാ നാനാതി അധിപ്പായോ. **എതാസു പന പച്ചവേക്ഖണാസൂ**തി എതാസു കാമഗുണപച്ചവേക്ഖണാദീസു ദ്വാദസസു പച്ചവേക്ഖണാസു. **എകം പച്ചവേക്ഖണം പച്ചവേക്ഖതി** ദ്വാദസസു നയേസു എകേനേവ കിച്ചസിദ്ധിതോ. **അഞ്ഞോ** ഭിക്ഖു. **എക**ന്തി അഞ്ഞം പച്ചവേക്ഖതി. അഞ്ഞത്ഥോ ഹി അയം **എക**സദ്ദോ ''ഇത്ഥേകേ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൨൧, ൨൭) വിയാതി. നാനാഭിക്ഖൂനം പന എകാ പച്ചവേക്ഖണാ, നാനാഭിക്ഖൂനം നാനാപച്ചവേക്ഖണാതി എവം ചതുക്കപച്ചവേക്ഖണമ്പി എത്ഥ സമ്ഭവതി. ഇമസ്സ പന ദ്വയസ്സ വസേന അഭിസമയോ നത്ഥീതി തദുഭയം അട്ഠകഥായം ന ഉദ്ധടം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

പിണ്ഡപാതപാരിസുദ്ധിസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൧൦. ഇന്ദ്രിയഭാവനാസുത്തവണ്ണനാ

൪൫൩. **എവംനാമകേ**തി ''ഗജങ്ഗലാ''തി എവം ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന ലദ്ധനാമകേ മജ്ഝിമപദേസസ്സ മരിയാദട്ഠാനഭൂതേ നിഗമേ. **സുവേളു നാമ** നിചലരുക്ഖോതി വദന്തി. തതോ അഞ്ഞം എവാതി പന അധിപ്പായേന **"എകാ രുക്ഖജാതീ"**തി വുത്തം. ചക്ഖുസോതാനം യഥാസകവിസയതോ നിവാരണം ദമനം ഇന്ദ്രിയഭാവനാ, തഞ്ച ഖോ സബ്ബസോ അദസ്സനേന അസവനേനാതി ആഹ - **"ചക്ഖുനാ രൂപം ന പസ്സതി, സോതേന സദ്ദം ന സുണാതീ"**തി. സതി ഹി ദസ്സനേ സവനേ ച താനി അദന്താനി അഭാവിതാനേവാതി അധിപ്പായോ. ചക്ഖുസോതാനി ച അസമ്പത്തഗ്ഗാഹിതായ ദുരക്ഖിതാനീതി ബ്രാഹ്മണോ തേസംയേവ വിസയഗ്ഗഹണം പടിക്ഖിപി. **അസദിസായാ**തി അഞ്ഞതിത്ഥിയസമയേഹി അസാധാരണായ. **ആലയ**ന്തി കഥേതുകാമതാകാരന്തി അത്ഥോ.

൪൯. **വിപസ്സനുപേക്ഖാതി** ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സ വിപസ്സനാഞാണേന ലക്ഖണത്തയേ ദിട്ഠേ സങ്ഖാരാനം അനിച്ചഭാവാദിവിചിനനേ മജ്ഝത്തഭൂതാ വിപസ്സനാസങ്ഖാതാ ഉപേക്ഖാ. സാ പന യസ്മാ ഭാവനാവിസേസപ്പത്തിയാ ഹേട്ഠിമേഹി വിപസ്സനാവാരേഹി സന്താ ചേവ പണീതാ ച, പഗേവ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിസഹഗതാഹി ഉപേക്ഖാഹി, തസ്മാ ആഹ - **"ഏസാ സന്താ ഏസാ പണീതാ"**തി. **അതപ്പികാ**തി സന്തപണീതഭാവനാരസവസേന തിത്തിം ന ജനേതി. തേനേവാഹ -

"സുഞ്ഞാഗാരം പവിട്ഠസ്സ, സന്തചിത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ;
അമാനുസീ രതീ ഹോതി, സമ്മാ ധമ്മം വിപസ്സതോ"തി. (ധ॰ പ॰ ൩൭൩);

ഇതീതി ഏവം വക്ഖമാനാകാരേനാതി അത്ഥോ. **അയം ഭിക്ഖൂ**തി അയം ആരദ്ധവിപസ്സകോ ഭിക്ഖൂതി യോജനാ. **ചക്ഖുദ്വാരേ രൂപാരമ്മണമ്ഹീ**തി ചക്ഖുദ്വാരേ ആപാഥഗതേ രൂപാരമ്മണേ. **മനാപ**ന്തി മനാപഭാവേന പവത്തനകം. **മജ്ഝത്തേ മനാപാമനാപ**ന്തി ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ മനാപഭാവേന അമനാപഭാവേന ച പവത്തനകം മനാപാമനാപം നാമാതി. തേനാഹ ("നേവ മനാപം ന അമനാപ"ന്തി). ഇമിനാ മനാപഭാവോ ഗഹിതോ, "നേവ മനാപ"ന്തി ഇമിനാ മനാപഭാവോ മജ്ഝത്തോ ച ഉഭയം ഏകദേസതോ ലബ്ഭതീതി, **"മനാപാമനാപ"**ന്തി വുത്തം. ഏവം ആരമ്മണേ ലബ്ഭമാനവിസേസവസേന തദാരമ്മണസ്സ ചിത്തസ്സ പാകതികം പവത്തിആകാരം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തപ്പടിസേധേന അരിയസ്സ വിനയേ അനുത്തരം ഇന്ദ്രിയഭാവനം ദസ്സേതും, **"തസ്സ രജ്ജിതും വാ"**തിആദി വുത്തം. തത്രായം യോജനാ - തസ്സ ചിത്തം ഇട്ഠേ ആരമ്മണേ രജ്ജിതും വാ അനിട്ഠേ ആരമ്മണേ ദുസ്സിതും വാ മജ്ഝത്തേ ആരമ്മണേ മുയ്ഹിതും വാ. **അദത്വാ**തി നിസേധേത്വാ. **പരിഗ്ഗഹേത്വാ**തി പരിജാനനവസേന ഞാണേന ഗഹേത്വാ ഞാതതീരണപഹാനപരിഞ്ഞാഹി പരിജാനിത്വാ. **വിപസ്സനം മജ്ഝത്തേ ഠപേതീ**തി അനുക്കമേന വിപസ്സനുപേക്ഖം നിബ്ബത്തേത്വാ തം സങ്ഖാരുപേക്ഖം പാപേത്വാ ഠപേതി. **ചക്ഖുമാ**തി ന പസാദചക്ഖുനോ അത്ഥിതാമത്തജോതനം; അഥ ഖോ തസ്സ അതിസയേന അത്ഥിതാജോതനം, "സീലവാ"തിആദീസു വിയാതി ആഹ - **"ചക്ഖുമാതി സമ്പന്നചക്ഖു വിസുദ്ധനേത്തോ"**തി.

൫൦. **ഈസകം പോണേ**തി മജ്ഝേ ഉച്ചം ഹുത്വാ ഈസകം പോണേ, ന അന്തന്തേന വങ്കേ. തേനാഹ - **"രഥീസാ വിയ ഉട്ഠഹിത്വാ ഠിതേ"**തി.

൫൧. **പടികൂലേ**തി അമനുഞ്ഞേ ആരമ്മണേ. **അപ്പടികൂലസഞ്ഞീ**തി ന പടികൂലസഞ്ഞീ. തം പന അപ്പടികൂലസഞ്ഞിതം ദസ്സേതും, **"മേത്താഫരണേന വാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ പടികൂലേ അനിട്ഠേ വത്ഥുസ്മിം സത്തസഞ്ഞിതേ മേത്താഫരണേന വാ ധാതുസോ ഉപസംഹാരേന വാ സങ്ഖാരസഞ്ഞിതേ പന ധാതുസോ ഉപസംഹാരേന വാതി യോജേതബ്ബം. **അപ്പടികൂലസഞ്ഞീ വിഹരതീ**തി ഹിതേസിതായ ധമ്മസഭാവചിന്തനായ ച നപ്പടികൂലസഞ്ഞീ ഹുത്വാ ഇരിയാപഥവിഹാരേന വിഹരതി. **അപ്പടികൂലേ** ഇട്ഠേ വത്ഥുസ്മിം സത്തസഞ്ഞിതേ കേസാദിഅസുചികോട്ഠാസമത്തമേവാതി **അസുഭഫരണേന** വാതി അസുഭതോ മനസികാരവസേന. ഇദം രൂപാരൂപമത്തം അനിച്ചം സങ്ഖതന്തി **അനിച്ചതോ ഉപസംഹാരേന വാ**. തതോ ഏവ, "ദുക്ഖം വിപരിണാമധമ്മ"ന്തി മനസി കരോന്തോ **പടികൂലസഞ്ഞീ വിഹരതി.** **സേസപദേസൂ**തി, "പടികൂലേ ച അപ്പടികൂലേ ചാ"തിആദിനാ ആഗതേസു

സേസേസു ദ്വീസു പദേസു. തത്ഥ ഹി ഇട്ഠാനിട്ഠവത്ഥൂനി ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ വുത്തം യഥാ സത്താനം പഠമം പടികൂലതോ ഉപട്ഠിതമേവ പച്ഛാ ഗഹണാകാരവസേന അവത്ഥന്തരേന വാ അപ്പടികൂലതോ ഉപട്ഠാതി. യഞ്ച അപ്പടികൂലതോ ഉപട്ഠിതമേവ പച്ഛാ പടികൂലതോ ഉപട്ഠാതി, തദുഭയേപി ഖീണാസവോ സചേ ആകങ്ഖതി, വുത്തനയേന അപ്പടികൂലസഞ്ഞീ വിഹരേയ്യ പടികൂലസഞ്ഞീ വാതി.

തദുഭയം അഭിനിവജ്ജേത്വാതി സഭാവതോ ഭാവനാനുഭാവതോ ച ഉപട്ഠിതം ആരമ്മണം പടികൂലസഭാവം അപ്പടികൂലസഭാവം വാതി തം ഉഭയം പഹായ അഗ്ഗഹേത്വാ. സബ്ബസ്മിം വത്ഥുസ്മിം പന, **“മജ്ഝത്തോ ഹുത്വാ വിഹരിതുകാമോ കിം കരോതീ”**തി, വത്വാ തത്ഥ പടിപജ്ജനവിധിം ദസ്സേന്തോ, **“ഇട്ഠാനിട്ഠേസു…പേ०… ദോമനസ്സിതോ ഹോതീ”**തി ആഹ. ഇദാനി യഥാവുത്തമത്ഥം പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപാളിയാ വിഭാവേതും, **“വുത്തം ഹേത”**ന്തിആദിമാഹ. തസ്സത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തനയോ ഏവ. **സതോ**തി സതിവേപുല്ലപ്പത്തിയാ സതിമാ. **സമ്പജാനോ**തി പഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തിയാ സമ്പജാനകാരീ. **ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ**തി കാരണവസേന ചക്ഖൂതി ലദ്ധവോഹാരേന രൂപദസ്സനസമത്ഥേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന, ചക്ഖുനാ വാ കരണഭൂതേന രൂപം പസ്സിത്വാ. **നേവ സുമനോ ഹോതി** ഗേഹസ്സിതസോമനസ്സപടിക്ഖേപേന നേക്ഖമ്മപക്ഖികായ കിരിയാസോമനസ്സവേദനായ.

ഇമേസു ചാതി ‘‘അഞ്ഞഥാ ച പനാനന്ദ, അരിയസ്സ വിനയേ അനുത്തരാ ഇന്ദ്രിയഭാവനാ ഹോതീ’’തിആദിനാ (മ० നി० ൩.൪൫൩), - ‘‘കഥഞ്ചാനന്ദ, സേഖോ ഹോതി പാടിപദോ’’തിആദിനാ (മ० നി० ൩.൪൬൦); - ‘‘കഥഞ്ചാനന്ദ, അരിയോ ഹോതി ഭാവിതിന്ദ്രിയോ’’തിആദിനാ (മ० നി० ൩.൪൬൧) ച ആഗതേസു തിവിധേസു നയേസു. **മനാപം അമനാപം മനാപാമനാപ**ന്തി ഏത്ഥ **മനാപ**ഗ്ഗഹണേന സോമനസ്സയുത്തകുസലാകുസലാനം, **അമനാപ**ഗ്ഗഹണേന ദോമനസ്സയുത്തഅകുസലാനം, **മനാപാമനാപ**ഗ്ഗഹണേന തബ്ബിധുരുപേക്ഖായുത്താനം സങ്ഗഹിതത്താ പഠമനയേ **“സംകിലേസം വട്ടതി, നിക്കിലേസം വട്ടതീ”**തി വുത്തം. പഠമനയേ ഹി പുഥുജ്ജനസ്സ അധിപ്പേതത്താ സംകിലേസകിലേസവിപ്പയുത്തമ്പി യുജ്ജതി. ദുതിയനയേ പന **“സോ…പേ०… അട്ടീയതീ”**തിആദിവചനതോ **“പഠമം സംകിലേസം വട്ടതീ”**തി വുത്തം. സേക്ഖസ്സ അധിപ്പേതത്താ ചസ്സ അപ്പഹീനകിലേസവസേന, **“സംകിലേസമ്പി വട്ടതീ”**തി വുത്തം. തതിയനയേ അരഹതോ അധിപ്പേതത്താ, **“തതിയം നിക്കിലേസമേവ വട്ടതീ”**തി വുത്തം. സേക്ഖവാരേ പന ‘‘ചക്ഖുമാ പുരിസോ’’തിആദികാ ഉപമാ ഏകമേവ അത്ഥം ഞാപേതും ആഹ. തസ്മാ ചക്ഖുദ്വാരസ്സ ഉപ്പന്നേ രാഗാദികേ വിക്ഖമ്ഭേത്വാ വിപസ്സനുപേക്ഖായ പതിട്ഠാനം അരിയാ ഇന്ദ്രിയഭാവനാതി. പഠമനയോ വിപസ്സകവസേന ആഗതോ, ദുതിയോ സേക്ഖസ്സ വസേന, പഠമദുതിയോ ച സേക്ഖപുഥുജ്ജനാനം മൂലകമ്മട്ഠാനവസേന, തതിയോ ഖീണാസവസ്സ അരിയവിഹാരവസേന ആഗതോ. പഠമനയേ ച പുഥുജ്ജനസ്സ വസേന, ദുതിയനയേ സേക്ഖസ്സ വസേന കുസലം വുത്തം, തതിയനയേ അസേക്ഖസ്സ വസേന കിരിയാബ്യാകതം വുത്തന്തി അയം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

പപഞ്ചസൂദനിയാ മജ്ഝിമനികായട്ഠകഥായ

ഇന്ദ്രിയഭാവനാസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

നിട്ഠിതാ ച സളായതനവഗ്ഗവണ്ണനാ.

ഉപരിപണ്ണാസടീകാ സമത്താ.